

ISSN: 1304 – 8880

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çukurova University Institute of Social Sciences

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Çukurova University Institute of Social Sciences

Cilt/ Vol: 30	Sayı/No: 3	Yıl/Year: 2021
---------------	------------	----------------

Çukurova Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Journal of Çukurova University Institute of Social Sciences

Sahibi / Owner

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü adına

Enstitü Müdürü Prof. Dr. Serap ÇABUK

Editörler / Board of Editors

Prof.Dr. İ. Çetin DERDİYOK Çukurova Üniversitesi, FEF, Türk Dili ve Edebiyatı

Prof. C. Hakan ÇUHADAR Çukurova Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı

Prof.Dr. Rukiye AKDOĞAN Çukurova Üniversitesi, FEF, Arkeoloji

Prof.Dr. Kenan LOPCU Çukurova Üniversitesi, İİBF, Ekonometri

Prof. Dr. Haşim AKÇA Çukurova Üniversitesi, İİBF, Maliye

Prof. Dr. F. Engin ALPAT Çukurova Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi

Prof. Dr. Deniz ZEREN Çukurova Üniversitesi, İİBF, İşletme

Doç.Dr. Sadık Erol ER Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar

Doç.Dr. Onur DURSUN Çukurova Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik

Doç.Dr.Mustafa YAŞAR Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim

Doç.Dr. Marella BODUR ÜN Çukurova Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul DÖNER Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam

Dil Editörleri

Dr. Bilge KARGA GÖLLÜ, Çukurova Üniversitesi, Türkçe

Doç.Dr. Adnan BİÇER, Çukurova Üniversitesi, İngilizce

Doç.Dr. Mustafa Mavaşoğlu, Çukurova Üniversitesi, Fransızca

Dr. Öğr. Üyesi Nihat Yavuz, Çukurova Üniversitesi, Almanca

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Abdullatif ACARLIOĞLU, Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Gül DURMUŞOĞLU KÖSE, Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Marcel ERDAL, Johann Wolfgang Goethe-University

Prof. Dr. İrfan ERDOĞAN, İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Barbara KELLNER-HEGNKEL, Freie University Berlin

Prof. Dr. Yunus KİSHALI, Kocaeli Üniversitesi

Prof. Dr. Tamer KOÇEL, İstanbul Kültür Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet ÜNAL, University München-Çukurova Üniversitesi

Prof. Dr. Birol YEŞİLADA, Portland State University

Prof. Dr. Ali YILDIRIM, Ortadoğu Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Todd Alan PRICE, National Louis University

Prof. Dr. Andreas SCHACHNER, Deutsches Archäologisches Institut

Prof. Dr. Dilek ZAMANTILI NAYIR, Marmara Üniversitesi

Derleme Sekreteri / Technical Editor

Prof.Dr. Deniz ZEREN

Dizgi-Mizanpaj / Typesetter

Dr. Bilge KARGA GÖLLÜ ve Arş. Gör. Abdil ARIK

Copyright©Ekim 2011

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Tüm hakları mahfuzdur.

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda en az 2 kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergide yayımlanan makalelerin dil ve bilim sorumluluğu yazara aittir. Makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Elektronik veya mekanik yöntemlerle (fotokopi dâhil) herhangi biçimde basılamaz ve / veya çoğaltılamaz. Dergimiz 2003-2013 yılları arasında ve 2018 yılı ilk sayısından itibaren Tübitak Ulakbim TR Dizinde taranmaktadır.

Adres / Address:

Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

01330 Balcalı / ADANA

Tel: 0 (322) 338 65 74

Faks: 0 (322) 338 69 47

E- Posta: sosbil@cu.edu.tr

İnternet adresi: <http://sosyalbilimler.cu.edu.tr>

Kapak Tasarımı: Metin AYGÜN

Baskı: ukurova Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

1	Dr. Öğr. Üyesi Bedri AYDOĞAN	Mehmet Emin Yurdakul'un 1897 Türk-Yunan Savaşından Adana'nın Kurtuluşuna Yolculuğu <i>Kavramsal Makale</i>	1-9
2	Prof. Dr. Serap ÇABUK Prof. Dr. Deniz ZEREN Doç. Dr. Hatice DOĞAN SÜDAŞ Doç. Dr. M.A. Burak NAKİBOĞLU Arş. Gör. Dr. Selin KÖKSAL ARAÇ Arş. Gör. Abdil ARIK	Adana İli Hane Halkı Tüketim Davranışları Üzerine Boylamsal Bir Araştırma <i>Araştırma Makalesi</i>	10-27
3	Dr. Arş. Gör. Hatice BOZKURT Prof. Dr. Seval MUTLU ÇAMOĞLU	Effectiveness Analysis of Monetary Transmission Mechanism in Turkey <i>Araştırma Makalesi</i>	28-41
4	Prof. Dr. Ferit ÖLÇER Arş. Gör. Ceyda KAYA	Dönüşümcü Liderlik İle Duygusal Zekâ Arasındaki İlişki: Spor Perakende Zincirinde Çalışanlar Üzerine Bir Araştırma <i>Araştırma Makalesi</i>	42-54
5	Doç. Dr. Onur DURSUN	İletişim Eğitiminde Teknoloji Öğretimi Üzerine Bir Alan Araştırması <i>Araştırma Makalesi</i>	55-67
6	Dr. Öğr. Üyesi Özlem SÖKMEN GÜRÇAM Doç. Dr. Ahmet TEKİN	Vergi Affi Konusunda Yapılmış Akademik Çalışmaların Bibliyometrik Analizi <i>Araştırma Makalesi</i>	68-78
7	Prof. Dr. Abdulselam ARVAS	Hakas Bir "Kam" ve Düzenlediği Ritüeller <i>Kavramsal Makale</i>	79-87
8	Doç. Dr. Volkan YURDADOĞ Prof. Dr. Haşim AKÇA Arş. Gör. Murat ALBAYRAK	2000 Sonrası Dönemde Türkiye'nin İç ve Dış Borç Yapısının Analizi <i>Araştırma Makalesi</i>	88-101
9	Dr. Öğr. Üyesi Atiye TÜMENBATUR	Orta Koridor Üzerindeki Demir İpekyolu Güzergâhı ve Lojistik Merkez Yer Seçimi <i>Araştırma Makalesi</i>	102-110
10	Prof. Dr. Gonca TELLİ YAMAMOTO Dr. Öğr. Üyesi Samet AYDIN Dr. Didem GEZMİŞOĞLU ŞEN	Bandwagon, Veblen ve Snob Etkisinin Çevrimiçi Lüks Ürün Satın Alma ve Satma Niyetine Etkisi Üzerine Bir Araştırma <i>Araştırma Makalesi</i>	111-125
11	Dr. Öğr. Üyesi Tuğba ERHAN	COVID-19 Pandemi Döneminde Öz Disiplin ve Psikolojik Sağlamlığın İş Performansına Etkisi <i>Araştırma Makalesi</i>	126-141
12	Gökçe BOSTANCI Doç. Dr. Mustafa YAŞAR	Bir Okul Öncesi Kurumunda Gerçekleştirilen Atölye Günleri Uygulamasının Öğretmenlerin ve Okul Yöneticilerinin Bakış Açısından İncelenmesi <i>Araştırma Makalesi</i>	142-154
13	Prof. Dr. Songül TÜMKAYA Fülya YEŞİLOĞLU UÇAR	İlkokul Eğitiminde Aile Katılımına ve Engellerine İlişkin Öğretmen ve Veli Görüşleri <i>Araştırma Makalesi</i>	155-169
14	Dr. Öğr. Üyesi Hazar DÖRDÜNCÜ Arş. Gör. Zemzem Selin ORUÇ	Industry 4.0, Digitalization, and Big Data: Perspective of Logistics and Supply Chain Management <i>Kavramsal Makale</i>	170-180
15	Doç. Dr. Mutlu YÜKSEL AVCILAR Doç. Dr. Nuriye GÜREŞ Arş. Gör. Siddik BOZKURT Arş. Gör. Mehmet Fatih AÇAR	Çevrimiçi Alışveriş Bağlamında Tüketiciler Tarafından Algılanan Gizlilik Endişesinin Kişisel Bilgi Koruma Davranışına Etkisi <i>Araştırma Makalesi</i>	181-197
16	Dr. Öğr. Üyesi Bedri AYDOĞAN	Fazıl Hüsnu Dağlarca'nın Çukurova Koçaklaması Ve Adana'nın Kurtuluşu <i>Kavramsal Makale</i>	198-205

17	Dr. Yıldırım YILDIRIM	Adana Ovasının Islahı Projesi (1924) <i>Kavramsal Makale</i>	206-222
18	Doç. Dr. Filiz YILDIZ Dr. Öğr. Üyesi Sevdâ ÜNAL	Millî Mücadele'den Günümüze Yerel Bir Gazete: Yeni Adana <i>Araştırma Makalesi</i>	223-234
19	Eyyup YAPRAK Doç. Dr. Gülden TÛM	Self Efficacy Beliefs and Attitudes of EFL Teachers towards Web 2.0 tools <i>Araştırma Makalesi</i>	235-250
20	Prof. Dr. Sefer YILMAZ Prof. Dr. Azmi YALÇIN Prof. Dr. Kemal Can KILIÇ Doç. Dr. İlsun Didem ÜLBEĞİ	The Relationship Between Workaholism and Well-Being: The Mediating Roles of Work-Family Conflict and Stress: A Study on High School Teachers in Adana <i>Araştırma Makalesi</i>	251-265
21	Öğr. Gör. Duygu Merve BULUT Doç. Dr. Tülay ÖZDEMİR CANBOLAT	Pandemi Sürecinde Zorunlu Olarak Evde Bulunma Psikolojisi Bağlamında Bireylerin Mekân Algısını Etkileyen Renk Tercihlerinin Değerlendirilmesi <i>Araştırma Makalesi</i>	266-274
22	Prof. Dr. İ. Çetin DİRDİYOK	Fuzûlî'nin Leylâ Vü Mecnûn Mesnevisindeki Kânûnî Methiyesi <i>Kavramsal Makale</i>	275-282

Dergimizin bu sayısına gönderilen makaleleri değerlendiren hakemlerimize teşekkürlerimizi sunarız.

We gratefully acknowledge the referees who kindly helped us evaluate the articles sent for the current issue of our journal.

HAKEMLER/REFEREES

PROF.DR. ALİ RIZA GÖKBUNAR	MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. ALİ YILDIRIM	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. ASLI YAPAR GÖNENÇ	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. AYŞE ŞAHİN	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. BELKIS ULUSOY NALCIOĞLU	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. CELİLE ÖZÇİÇEK DÖLEKOĞLU	ADANA ALPARSLAN TÜRKEŞ BİLİM VETEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. ERKAN AKTAŞ	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. FATMA NUR İPLİK	ADANA ALPARSLAN TÜRKEŞ BİLİM VETEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. HANİFE DİLEK BATISLAM	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. HİLAL İNAN	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. HAŞİM AKÇA	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MEHMET TANYAŞ	MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MEHMET FATİH CİN	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MEHMET LÜTFİ HİDAYETOĞLU	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MELEK ÖKSÜZ	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. M. LUTFİ HİDAYETOĞLU	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MUSTAFA FEDAİ ÇAVUŞ	OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MUZAFFER SÜMBÛL	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. REFİYE OKUŞLUK ŞENESEN	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. SERAP İNCAZ	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. ÖZHAN ÇETİNKAYA	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. ŞEBNEM TOSUNOĞLU	ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

PROF. DR. SONER YAKAR	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ARZU ARIKAN	ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. AYHAN KARAKAŞ	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. AYTÜL TAMER TORUN	ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ERHAN AYDIN	UŞAK ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. FATMA ÖZLEM SAKA	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. FAZLI YILDIZ	BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. GÜLSÜN NAKİBOĞLU	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. GÜLTEN GENÇ	İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. İLKSUN DİDEM ÜLBEĞİ	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. İSMAİL EMRE KAVUT	MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. KALENDER ÖZCAN ATILGAN	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. MEHMET DİNÇ	ISPARTA UYGULAMALI BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. MÜGE GÖKER PAKTAŞ	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. NALAN OVA	SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. NESRİN CANBEK MENGİ	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. NURİYE GÜREŞ	İSKENDERUN TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. OSMAN YILMAZ	BATMAN ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. REFİKA ALTIKULAÇ DEMİRAĞ	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. SEMA ÇETİN BAYCANLAR	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. YAŞAR AKÇA	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ ALEV ÖNDER	ADANA ALPARSLAN TÜRKER BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ ARIF YILMAZ	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ BETÜL YANIK ÖZGER	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ CİHAT KARTAL	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ İSMAİL EMRE KAVUT	İSTİNYE ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ M. YASİN TAŞKESENLIOĞLU	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ RAZİYE GÜNAY BİLALOĞLU	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ SEVDA ÜNAL	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ YILMAZ EVAT	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. ARŞ. GÖR. AYŞE ASLAN	ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. GÖR. İPEK ÖZENİR	HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
ÖĞR. GÖR. BURÇAK YAKIN	ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ

MAKALE YAZIM KURALLARI

Dergiye gönderilecek makalelerin yazımında uyulması gerekli kurallar aşağıda özetlenmiştir:

- ✓ Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda en az iki kez yayımlanan hakemli bir dergidir.
 - ✓ Gönderilecek makalenin daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olması zorunludur.
 - ✓ Makaleler, **Türkçe, İngilizce, Fransızca** ya da **Almanca** olarak yayımlanabilir. Eğer makale İngilizce, Fransızca ya da Almanca dillerinden biriyle yazılırsa, mutlaka Türkçe özete yer verilmelidir.
 - ✓ Makaleler Türk Dil Kurumu yazım kurallarına uygun yazılmalıdır.
 - ✓ Makaleler, Microsoft Word 2003 veya üzeri sürümlerde yazılıp internet üzerinden online olarak gönderilmelidir.
 - ✓ Makalelerin başlığı metne uygun, ortalı; kısa ve açık ifadeli; büyük harflerle yazılmış olmalıdır.
 - ✓ Yazar adı, makaleye ortalı; yazar birden fazla ise, adları yan yana yazılmalıdır. Yazarlara ait bilgiler (Üniversite adı, Fakülte adı, e-mail adresi, Orcid No) dipnotta verilmelidir.
 - ✓ Makalenin ilk sayfası sadece **ÖZ** ve **ABSTRACT**'tan oluşmalı, bu sayfa **Makale Şablonu**'na yerleştirilerek oluşturulmalıdır (**bk. Makale Şablonu**)
 - ✓ Makalelerde kâğıt boyutu: A-4 dikey, sayfa yapısı alt: 2,5 cm, üst: 2,5 cm, sol: 2,5 cm, sağ: 2,5 cm, üst bilgi: 3 cm, alt bilgi: 3 cm, yazı tipi: Times New Roman, punto: 10, satır aralığı: tek olarak ayarlanmalıdır. Makalenin tümü 8000 kelimeyi geçmemelidir.
 - ✓ Dipnotlar Times New Roman fontu kullanılarak 8 punto ile ve satır aralığı "tek" olacak şekilde yazılmalıdır. Eski harfli metin çalışmalarına dair notlar ve çalışmaya dair önemli açıklamalar dışında dipnot kullanılmamalıdır.
 - ✓ Öz 8 punto ve Times New Roman fontuyla yazılmalıdır. Bir paragraftan oluşmalı (birkaç paragraftan oluşsa da bir paragrafa sığdırılmalı), satır aralığı "tek" olacak şekilde ayarlanmalıdır. En az 150 en fazla 250 kelimedenden meydana gelmelidir. Öz büyük harflerle metnin sol kenarına konulmalıdır.
 - ✓ Orijinal makalelerde bölümler aşağıdaki şekilde düzenlenmelidir:
GİRİŞ (en fazla 3 sayfa)
LİTERATÜR TARAMASI
YÖNTEM
ARAŞTIRMA BULGULARI
SONUÇ
- Yukarıdaki ana bölüm başlıkları bold olarak büyük harfle sola yaslı yazılmalıdır. Başlıklara numara verilmemeli, paragraf girintisi olmamalıdır.
- ✓ Alt bölüm başlıkları her kelimenin baş harfi büyük olacak şekilde italik ve koyu yazılmalı, 0,5 cm. içeriden başlamalıdır. Bütün paragraf girintileri aynı hizada olmalıdır.
 - ✓ Metinde tablolara yer verilecekse tablolar şu şekilde gösterilmelidir: "**Tablo 1.**". Tablo ismi her kelimenin baş harfi büyük olacak şekilde tablonun üzerine ortalı bir şekilde yazılmalı, italik olmamalıdır. Şekillerde ise "**Şekil 1.**" denilerek her harfi büyük olacak şekilde şeklin altına ortalı yazılmalıdır. Şekil ve grafikler bilgisayarda çizilmeli; fotoğraf veya resimlerin çözünürlüğü yüksek olmalı, numaralandırılmalıdır.
 - ✓ Çalışmada hipotezlere yer verilecekse, hipotez gösterimi şöyle olmalıdır: "H₁". Hipotezler italik yazılmamalıdır.
 - ✓ Makalede yararlanılan kaynaklar "**SONUÇ**" bölümünden sonra "**KAYNAKLAR**" başlığı altında verilmelidir. Times New Roman fontuyla 10 punto, sağ-sol 0, asılı 1,25, satır aralığı "tek" olacak şekilde hazırlanmalıdır. Her kaynaktan sonra 1 satır boşluk bırakılmalıdır.
 - ✓ Makaledeki kaynaklar APA 7 (<https://apastyle.apa.org/>) stiline uygun olarak yazılmalıdır. Örnek kaynak gösterimini ve makale yazımında uyulması gereken kuralları ayrıntılı olarak inceleyebilmek için **Makale Şablonu**'na bakabilirsiniz.

REQUIRED FORMAT FOR ARTICLES

Guidelines for writing articles to be sent to the journal:

- ✓ The Journal of Institute of Social Sciences of Çukurova University is a peer-reviewed journal published at least twice a year.
- ✓ Papers must be submitted on the understanding that they have not been published elsewhere.
- ✓ The articles can be written in Turkish, English, French or German. If the article has been written in English, French or German, a summary in Turkish must also be included.
- ✓ The articles should be written in accordance with the spelling rules of the Turkish Language Association.
- ✓ Articles should be written in Microsoft Word 2003 or higher and they should be submitted through the online system.
- ✓ Use a concise and clearly written title that reflects the paper's content. Use capital letters and center alignment.
- ✓ Author names should be center aligned on the article; if there is more than one author, their names should be written side by side. Authorship information (University name, Faculty name, e-mail address, ORCID number) should be given in the footnote.
- ✓ The first page of the article should consist of only **SUMMARY** and **ABSTRACT** using the Article Template (**see Article Template**).
- ✓ Please adhere to the following formatting guidelines:
 - Paper size: A-4 vertical
 - Page layout: bottom 2.5 cm, top: 2.5 cm, left: 2.5 cm, right: 2.5 cm, header: 3 cm, footer: 3 cm.
 - Font: Times New Roman 10.
 - Use single line spacing. The entire article should not exceed 8,000 words.
- ✓ Write the footnotes using Times New Roman 8 and single line spacing. Footnotes should not be used except for end notes about studies on texts with archaic letters and important explanation about the study.
- ✓ The summary should be written using Times New Roman, 8 font size. It should not exceed one paragraph (it should fit into one paragraph if it should exceed one). Use single line spacing. The word length should be at least 150 and at the most 250. Align the summary to the left-hand side of the text.
- ✓ **Please adhere to the following formatting guidelines for the sections of the paper:**
 - INTRODUCTION (max. 3 pages)**
 - LITERATURE REVIEW**
 - METHODOLOGY**
 - RESEARCH FINDINGS**
 - RESULTS/CONCLUSION**

The section headings above should be written in **bold** with uppercase letters and aligned to the left. Titles should not be numbered and indented.

- ✓ The subtitles should be written in italics and in bold starting each word with a capital letter. Indent the start of a paragraph 0.5 cm. and align all the paragraphs.
- ✓ Guidelines for the tables in your article:
 - Add a numbered caption such as "**Table 1.**". The caption should be written above each table and center aligned starting with a capital letter, not italic. For the figures, add a numbered caption such as "**Figure 1.**" below each figure and center align starting with a capital letter. Use the table-function of your word processor. Provide each figure in a high-resolution format and number each one.
- ✓ If hypotheses are to be included in the study, they should be given as follows: "H¹:" Hypotheses should not be written in italics.
- ✓ The references section should appear at the end of the article after the "**CONCLUSIONS**" section and titled as "**REFERENCES**". Use Times New Roman 10 with left-right 0 and hanging 1,25. Use single line spacing and leave 1 space after each reference.
- ✓ Make sure that the information in each reference is complete and accurate according to the APA style guide, 7th edition (<https://apastyle.apa.org/>). Refer to the Article Template for a detailed review of samples and the rules to follow in article writing.

ADANA’NIN DÜŞMAN İŞGALİNDEN KURTULUŞUNUN 100. YILI ÖZEL SAYISI

5 Ocak 1922 tarihinde düşman işgalinden kurtulan güzel şehrimiz Adana’nın bu yıl, kurtuluşunun 100. yıl dönümü. Üç yıl süren, anlatılamayacak felaket ve acılarla dolu bu işgal, Adanalıların büyük bir mücadele vererek düşmana üstün gelmeleriyle sonuçlanmış, Adana’yla birlikte bütün Çukurova özgürlüğüne kavuşmuştur. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi olarak Adana’nın kurtuluşunun 100. yılına özgü bir armağan sayısı çıkarmayı düşündük. Çıkaracağımız özel sayının özelliklerini meslektaşlarımıza duyurduk. Bu sayı için dergimize makaleler geldi, yayın süreçlerinden geçtikten sonra 22 makale yayımlandı.

Bugünkü varlığımızı kuşkusuz yaşadığımız bu topraklar için canlarını seve seve veren atalarımıza borçluyuz. Çukurova’nın işgali, toplumumuzu derinden etkilemiş, yaşanan olaylar toplumun hafızasına kazınmıştır. I. Dünya Savaşı’ndan sonra 30 Ekim 1918’de Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesi’ni imzaladı. 8-9 Kasım 1918’de Fransızlar, Hatay Dörtyol’dan başlayarak Çukurova bölgesini işgal etmeye başladılar. İngilizler 17 Aralık 1918 tarihinde Mersin’e asker çıkardılar, sonra bütün Çukurova’yı ele geçirdiler. 1 Ocak 1919’da İngilizlerin yerini Fransızlar aldı. Dağlık bölgeleri ele geçirmekte direnişle karşılaşan ve 28 Mayıs 1920’de Karboğazı’nda yenilen Fransızlar kıyıya doğru çekildiler; asker bakımından sayıca az olduklarından Suriye’den ve yerli Ermenilerden asker aldılar. 10 Temmuz 1920’de Adana’nın yerli ahalisini katletmeye ve dağlara doğru sürmeye başladılar. Adanalıların iyi bildikleri “Kaçkaç” felaketi bu esnada gerçekleşti. Fransızların amaçları Adana’yı boşaltıp kendilerine itaat eden bir yapı oluşturmaktı. Adanalıların mücadelesi ve 23 Nisan 1920’de kurulan TBMM’nin Fransa’yla diplomatik yazışmaları sonucu Fransızlar 5 Ocak 1922’de tahliye edildiler. Böylece 5 Ocak Adana’nın Kurtuluş Bayramı olarak kutlanmaya başladı.

İşte bu günlerin anısına yayımladığımız özel sayıyla bölgemiz tarih ve kültürüyle ilgili çalışmaların yoğunluk kazanacağını düşündük. Nitekim tarih ve kültürle ilgili yararlı, nitelikli makaleler ortaya çıktı. Bunlardan 5’i Adana’yla ilgiliydi; 5’i iktisat, 5’i Psikoloji, 5’i Eğitim, 1’i Halk kültürü, 1’i İletişim konularında yazılmıştı.

Bu sayıda yer alan Adana’yla ilgili 5 makalenin birincisi “Mehmet Emin Yurdakul’un 1897 Türk-Yunan Savaşından Adana’nın Kurtuluşuna Yolculuğu” başlığını taşıyor. Yazıda Yurdakul’un Fransızlar’ın Adana’yı terk etmesinden sonra Adana’ya gelişi ve “Dağlılar” adlı konuşmasını yapması kaynaklardan yararlanılarak değerlendiriliyor.

İkinci yazı, doğrudan Adana’nın kurtuluşuyla ilgili olmasa da Adanalıların tüketim davranışlarını inceleyen “Adana İli Hane Halkı Tüketim Davranışları Üzerine Boylamsal Bir Araştırma” adıyla yayımlanmış makedir.

Adana’yla ilgili üçüncü yazı, “Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın Çukurova Koçaklaması Ve Adana’nın Kurtuluşu” başlığını taşıyor. Yazar, Dağlarca’nın 65 parça şiirden oluşan, 9 Kasım 1918’de Fransızların İskenderun’a asker çıkarmasıyla başlayan işgal yıllarını anlatan destan niteliğindeki şiirlerini inceleyip tanıtıyor.

Dördüncü yazı “Adana Ovasının İslahı Projesi (1924)” başlıklıdır. Bu yazı Kurtuluş Savaşı’ndan çıkmış yurdumuzun ekonomi savaşından da başarıyla çıkması için yapılan ıslah projesi hakkındadır. “Buğday, pamuk ve şeker, en verimli şekilde Adana ovasında nasıl yetiştirilir?” konusunda yapılan proje, incelenip tanıtılmaktadır.

Beşinci yazı, “Milli Mücadele’den Günümüze Yerel Bir Gazete: Yeni Adana” başlığıyla dergide yer alıyor. Yazı, Adana’nın kurtuluşunda etkin bir rolü bulunan Yeni Adana gazetesinin tanıtılmasıyla ilgilidir. Yeni Adana gazetesi, işgal altındaki Adana’da halkı bilgilendirmede etkili olmuş, kurtuluş mücadelesini desteklemiş bir gazetedir. Yazarlar, gazetenin bugünkü imtiyaz sahibi Çetin Remzi Yüreğir ile de görüşerek özgün bilgiler tespit etmeye, belgelerle gazetenin Adana’nın kurtuluşundaki ve iletişimindeki etkisini belirlemeye çalışmışlardır.

Dergimizin bu sayısını, güzel yurdumuz için kanlarını döken, canlarını veren atalarımıza armağan ediyoruz. Kuşkusuz Adana'yla ilgili dil, tarih ve kültür araştırmaları yapılmış olmakla birlikte hâlâ araştırılacak konuların önümüzde durduğunu uzman gözler rahatlıkla görebilir. Diğer sayılarımızda da Adana ve Çukurova'yla ilgili yeni araştırmaların yer alacağını tahmin ediyorum. Özel sayının hazırlanmasında emeği geçen başta Enstitü Müdürümüz Prof. Dr. Serap Çabuk olmak üzere, Prof. Dr. Deniz Zeren ve Dr. Bilge Karga Göllü'ye teşekkür ederim.

Editör

MEHMET EMİN YURDAKUL'UN 1897 TÜRK-YUNAN SAVAŞINDAN ADANA'NIN KURTULUŞUNA YOLCULUĞU

Bedri AYDOĞAN¹

Makale Bilgisi

Kavramsal Makale

DOI: 10.35379/cusosbil.1028247

Makale Geçmişi:

Geliş 25.11.2021

Düzeltilme 14.12.2021

Kabul 18.12.2021

Anahtar Kelimeler:

Mehmet Emin,

I. Dünya Savaşı,

Kurtuluş Savaşı,

Adana'nın Kurtuluşu,

Dağlılar Hitabesi.

ÖZ

Mehmet Emin Yurdakul, millî şair, Türk şairi sıfatlarıyla onurlandırılmış bir şair olarak Türk edebiyatı tarihinde yerini almıştır. Bu onun öncelikle şiirle ilgilendiğini göstermektedir. Bununla birlikte az sayıda düzyazısı da bulunur. *Fazilet ve Asalet* adlı ilk düzyazı denemesi 1890 yılında ilk eseri olarak basılmıştır. Çoğu hitabe özelliği gösteren diğer düzyazıları ise 1928 yılında yayımlanan *Mustafa Kemal* adlı kitabında toplanmıştır. Mehmet Emin Yurdakul'un şiirlerinde bireysel konulardan çok sosyal ve toplumsal konular ele alınmıştır. Bu konuların içinde en büyük yeri savaş tutar. Çünkü Mehmet Emin'in şiire başladığı yıllar savaşların yaşandığı yıllardır. 1898'de çıkan ilk kitabındaki şiirler Türk -Yunan Savaşı sırasında yazılmış; bu savaş ve onun doğurduğu sıkıntılarla ilgilidir. Kurtuluş Savaşı bitene kadar Türk ulusunun her günü büyük savaşlarla geçmiştir. Halkçı, toplumsal ve milliyetçi bir şair olarak Mehmet Emin de sanatını bu büyük savaşlara adanmıştır. Bunu kendisi için bir sorumluluk olarak görmüştür. *Türk Sazı* ve *Dağınık Şiirler* dışında şiir kitaplarının hepsi, savaş konularını ele alan kitaplardır. Bu makalede ana hatlarıyla Mehmet Emin Yurdakul'un şiir ve düzyazılarında savaş konusu ve Türk ulusunun kurtuluş mücadelesi, şairin bu konuya yaklaşımı, mücadeleye katkısı ve Adana'nın kurtuluşu üzerine kaleme aldığı "Dağlılar Hitabesi" ele alınacaktır.

MEHMET EMİN YURDAKUL'S JOURNEY FROM 1897 TURKISH-GREEK WAR TO ADANA'S LIBERATION

Article Info

Conceptual Article

DOI: 10.35379/cusosbil.1028247

Article History:

Received 25.11.2021

Revised 14.12.2021

Accepted 18.12.2021

Keywords:

Mehmet Emin,

World War I,

War of Independence,

Liberation of Adana,

Adress of the Dağlılar.

ABSTRACT

Mehmet Emin Yurdakul took his place in the history of Turkish literature as a poet honored with the titles of national poet and Turkish poet. This shows that he was primarily interested in poetry. However, there is also a small number of prose. His first prose essay entitled *Virtue and Nobility* was published in 1890 as his first work. His other prose texts, most of which were oratory, were collected in his book, *Mustafa Kemal*, published in 1928. In Mehmet Emin Yurdakul's poems, social and societal issues are discussed rather than individual issues. Among these subjects, the subject of war holds the greatest place. Because the years of Mehmet Emin started to write poetry were the years of wars. The poems in his first book, published in 1897, were written during the Turkish-Greek War; it's about war and the troubles it brings. Until the end of the War of Independence, every day of the Turkish nation passed with great wars. As a populist, socialist and nationalist poet, Mehmet Emin also dedicated his art to these great wars. He saw this as a responsibility for himself. Except for *Turkish Instruments and Scattered Poems*, all of the poetry books are books that deal with the subjects of war. In this article, the main lines of Mehmet Emin Yurdakul's poems and prose, the subject of war and the liberation struggle of the Turkish nation, the poet's approach to this issue, his contribution to the struggle and the Address of the Dağlılar, which he wrote on the liberation of Adana, will be discussed.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, baydogan@cu.edu.tr, ORCID:0000-0002-5450-551X.

Alıntılanmak için/ Cite as: Aydoğan, B. (2021), Mehmet Emin Yurdakul'un 1897 Türk-Yunan Savaşından Adana'nın Kurtuluşuna Yolculuğu, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (3), 1-9.

GİRİŞ

1869 yılında doğan Mehmet Emin'in ilk eseri düzyazı biçiminde yazdığı *Fazilet ve Asalet* 1890 yılında yayımlanmıştır. Şiirleri ise 1897 yılında Türk-Yunan Savaşı esnasında yazılmaya, ilk şiirin altına düştüğü nota göre söylenmeye başlanmıştır (Tansel, 1989, s. XXI-21). Bu şiirler, 1898 yılında İtalyan ressam Mösyö Fausto Zonaro'nun resimleriyle birlikte kitap hâlinde basılmıştır. Mehmet Emin, *Türkçe Şiirler* adını taşıyan kitabını taslak halindeyken dönemin edebî otoritelerine göndermiş, onlardan görüş istemiş ve hepsi olumlu görüş içeren takrizlerle kitabı yayımlamıştır.

Daha ilk şiirlerinde sade Türkçe, hece ölçüsüyle bireysel, sosyal ve toplumsal sorunları işleyen Mehmet Emin, edebiyatımızda bir çığır açmayı planlamıştır. Bu çığır millî olma, sade dille yazma ve hece ölçüsünü kullanma temeline dayanır. Bu özellikleri taşıyan şiirler, o dönem pek revaçta değildir. *Türkçe Şiirler* kitabında yer alan “Anadolu'dan Bir Ses yahut Cenge Giderken” şiirindeki “Ben bir Türküm, dinim cinsim uludur” dizesi yankı uyandırır. Bu ilk şiir kitabında Mehmet Emin, Türk-Yunan Savaşı, bu savaşın açtığı yaralar, savaşın toplum ve birey üstündeki yıkıcı etkilerini ele alır. Bir yandan da ulusuna, ulusal bilinç aşılama çalışır ve ona moral verir. Türk adına ve kimliğine sahip çıkar, çıkmaya çağırır. Köle olmamak, özgür kalmak için ulusuna, askerine moral ve heyecan aşılar. Bu şiirlerin bir kısmında Türk askerini konuşturur. O askere, “Anadolu'dan Bir Ses yahut Cenge Giderken” şiirinde her dördüğün sonunda şu dizeleri söyler.

“Türk evladı evde durmaz; giderim!”

“Tanrı evi viran olmaz; giderim!”

“Ata yurdun evlat bulmaz; giderim!”

“Yar yatağın düşman almaz; giderim!”

“Bu dünyada kimse kalmaz giderim!”

Bu dizeler genç Türk askerinin inancıdır, andıdır. “Yunan Sınırını Geçerken” adlı şiirde Türk askerinin vatani, ulusu, dini, özgürlüğüne bağlılığı ve bunlar için savaştığını söyler. İnançlı ve morallidir. Bu moral ve inançla “Tırhala Kalasına Bayrak Diktikten Sonra” şiirinde koç yiğitler devlet adına savaşmış ve bayraklarını dalgalandırmıştır. Hedef Atina'dır, orada bir su içmeyi arzularlar. “Şehid yahut Osman'ın Yüreği” şiirinde şehit Osman konuşturulur. O vatani için şehit olmuştur, kızların, anaların bu goncanın ölümüne üzülmelerini ister. Vatan için her şey fedadır.

Savaşların toplum ve bireyler üzerinde açtığı yaralar ağır ve yıkıcıdır. Pek çok kişinin canına mal olur. Ölenler şehit olur, kalanlar onların özlemiyle yaşarlar. “Yetim Çocuk yahut Ahmet'in Kaygusu” şiirinde bu durum göz önüne serilir. Küçük Ahmet savaşa giden babasının dönmemesi üzerine yetim kalmıştır, ama bunun ayırında değildir. Gelen geçenden “çiçek ayında” cepheye giden ve kendisinden haber alamadığı “babacığını” sormaktadır. “Ah Analık yahut Zeyneb'in Duası” şiirinde yetim kalan kızın ve anasının dramı yansıtılır. Doğrudan savaştan söz edilmese de savaş nedeniyle kızın yetim kaldığı bellidir. Anne, çaresiz, yalnız ve ümitsiz kalmıştır. O fırtına ve karda yakacak bir kucak odunları yoktur. Kızı ıssız, viran kulübede yollara bakıp babasını beklemektedir. Annenin insanlardan, toplumdan beklentisi vardır, beklediğini bulamadığı için biraz da kahırlıdır. Sonunda Allah'a sığınır ve “Beni koru; yetim hakkın kurda kuşa yedirtme!” diye dua eder.

Mehmet Emin “Kur'an-ı Kerim” şiirinde dinimizin kutsal kitabı, onun ne söylediği ve önemi üzerinde durur. İslamiyet'in ve Kur'an'ın korunmasının, sonsuza dek yaşatılmasının vatanın ve milletin yaşaması ve özgür kalmasına bağlı olduğunu hatırlatır.

Mehmet Emin, ikinci kitabı *Türk Sazı*'nı ilkinden 16 yıl sonra 1914'te yayımlar. Kitap “Yaralar ve Sargılar” alt başlığı ve “Büyük İrkım'a” ithafını taşır. Mehmet Emin, aradan geçen zaman içinde resmî görevlerinin yanında sanat hayatını sürdürür ve biriken şiirlerini bu kitapta toplar. Bu kitapta yer alan altmışın üzerindeki şiirde tema yelpazesini genişletir. Bireysel şiirler yanında ağırlıklı olarak yine sosyal, toplumsal temalı şiirler yazar. Bu şiirlerinde doğa, aşk gibi temalar dışında halkın gündelik hayatında karşılaştığı sorunlar ve dertlere yer verir. Sade dille, hece ölçüsüyle yazdığı şiirler ağırlıklı olarak manzum hikâye tarzındadır.

Kıbrıt satan kız çocuğu, arabacılık yapan erkek çocuğu, üzerine kuma getirilen genç gelinler, ezilen, yoksul, kocası savaşta şehit olmuş Anadolu kadını, dilenmek zorunda kalan çocuklar, zor hava koşullarında denize açılan balıkçı, geçim zorluğu nedeniyle İstanbul'a ahretlik verilen kız, bu şiirlerde yer alır. Kısaca geçinmek, yaşamak için savaşan insanların şiirini yazar.

Mehmet Emin'in Şiirlerinde I. Dünya Savaşı

1914'te başlayan I. Dünya Savaşı, Mehmet Emin'i bu konuya yöneltir. Bundan sonra 1921'e kadar çıkarttığı sekiz kitabında kalemını sadece savaş, onun doğurduğu sıkıntılar ve kurtuluş mücadelesine adar. Bu sekiz kitap bir ya da iki şiirden oluşur. İki şiirden oluşan kitaplarındaki şiirlerin biri kitabın tamamını oluşturacak kadar uzun diğeri ise kısadır. Kitapların adları şöyledir:

Ey Türk Uyan (1914), *Tan Sesleri* (1915), *Ordunun Destanı* (1915), *Dicle Önünde* (1916), *Hastabakıcı Hanımlar* (1917), *Turana Doğru* (1918), *İsyân ve Dua* (1919), *Aydın Kızları* (1921).

İki şiirden oluşan dört kitap ve şiirlerin adları şunlardır:

Tan Sesleri ("Aç Bağrını Biz Geldik" - "Ey İğnem Dik"), *İsyân ve Dua* ("İsyân" - "Dua"), *Ordunun Destanı* ("Ordunun Destanı" - "Orduya Selâm"), *Aydın Kızları* ("Aydın Kızları" - "Vur").

Bu şiirlerden kitaba adını veren uzun, diğeri kısa olanlardır. Yalnızca *Turana Doğru* kitabı, içerdiği dokuz şiirle bunlardan ayrılır.

I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında çıkan kitapların adları da dikkat çekici ve uyarıcıdır. Adların altında ithaflar vardır. *Ey Türk Uyan* kitabında adın altında bir dördlük yer alır. Buna göre Türk ırkı uygarlığın simgesi olan demir ve ateşin evladıdır. Binlerce yurt kurmuş, yüzlerce taç giymiş, dünyaya efendi olmak için doğmuş olan Türk'ün alınına Tanrı kara yazı yazmamıştır. Şiirin başlığı altına da bir dördlük konulmuştur. Orada da "kardaşlar" diye seslendiği Türklerin Türklüğe can vermesini, yurtları Turan iline sahip çıkmalarını ister.

Şiirin tamamında ise büyük uygarlıklar kuran Türk ulusunun üç yüz yıldır bahtı tersine dönmüş, ülkesi viran olmuştur. Üretimi azalmış, yoksulluk ülkeyi kaplamıştır. Fethettiği Avrupa'dan çekilmek durumunda kalmışlardır. Türk ulusu kötü durumdadır, yere düşmüştür, ancak düşmek ölmek demek değildir, yeniden ayağa kalkabilir. Bunun için uyanmak, bilinçlenmek gerekir. Mehmet Emin'e göre, Türklüğ(ün)e sahip çıkıp asker, işçi, şair, bilgin el birliğiyle ülkesini ayağa kaldırmalıdır. Artık geleceği kucaklamak zamanı gelmiştir.

1915'te basılan *Tan Sesleri* kitabı iki şiirden oluşur. Adın altında Halide Edip'in "Ey yeni Turan, sevgili ülke/Söyle sana yol nerede?" dizelerine yer verilmiştir. Arka sayfada Şehzade Abdülmecid Efendi'nin bu şiir için yaptığı elinde bayrakla kıyıda bir tepeye çıkan Türk Askeri tablosu yer alır. Birinci şiir "Aç Bağrını Biz Geldik" te "Kurtarıcı Ordumuz'a ve Kahraman Başbuğu'na" ithafı bulunur.

Bu şiirde Mehmet Emin, yeni bir tarih başlatmak için bayrak açtıklarını söyler. Amaç Rusların zulmü altındaki Turan ülkesi ve Türk'ü kurtarmaktır. Aynı zamanda mazlum Şark'ın diğeri uluslarını da kurtarmayı hedefe koyar. "Aç bağrını biz geldik" diye seslendiği, sevgili memleketidir. Onu kurtarmak ve özgür kılmak için yükseldiklerini iki dördlük hâlinde nakarat olarak yineler. Nakarat olarak yinelenen iki dördlük şudur:

"Ey sevgili memleket
Aç bağrını biz geldik;
Sana necat, hürriyet
Vermek için yükseldik.

Aç bağrını Oğuz'un
Toprakları can bulsun;
Evlatların Moskof'un
Zincirinden kurtulsun" (Tansel, 1989, s. 146).

Nakarat olan iki dördlük şiirde altı kez yinelenir. Mesaj çok nettir.

İkinci şiir "Ey İğnem Dik" Türk Kadınları Biçki Yurdu kurumuna ithaf edilmiştir. Şiirde "Ey iğnem dik" diyen kadındır. İğnesinin işlemlerini, pas tutmamasını ister. Çünkü kutsal bir iş yapmaktadır. İğnenin de kılıçların yanında parladığı, onun da etkili ve işlevsel olduğu, ona da gereksinim duyulduğu vurgulanır. Burada da bir dördlük ve bir beyit dokuz kez şiirin bölüm sonlarında ve finalinde nakarat olarak yinelenir.

"Ey iğnem dik! Askere
Giyecekler yetiştir;
Sınırdaki askere
Hizmet aziz bir iştir.

Ey iğnem dik! Elimde teyellenen şu gömlek
Bir kahraman genç Türk'ün vücudunu örtecek!.." (Tansel, 1989, s. 163)

Finalde bu nakarata şu beyit eklenir:

“Ey iğnem dik! Biçtiğim ay yıldızlı al bayrak
Bütün Turan ili’ne gölgesini yayacak!..” (Tansel, 1989, s. 164)

Eklenen beyit önemlidir, şiirin coğrafyasını belirler. Giyecek dikilen asker Turan’a özgürlük için çarpışmaktadır. Biçilen bayrak da tüm Turan’ı gölgesinde toplayacaktır. Kitapta bayrak diken bir kadın resmi de vardır. Bu şiirde Mehmet Emin, Türk töresi ve devletinde kadın erkek eşitliğine vurgu yapar. Kadın erkek, otağı birlikte yapmışlardır. Erkek demirse kadın ateştir. Mehmet Emin’de demir ve ateş uygarlığın simgesidir. Kadın aşkla ümitle ısıtan bir güneştir. Demirin işlenmesinde de ateş gereklidir. Burada Türk mitolojisi ve Ergenekon’a bir gönderme vardır.

1915 yılında çıkan bir başka kitap iki şiirden oluşan *Ordunun Destanı*’dır. Kitaba adını veren ilk şiir “Çanakkale Kahramanları’na” ithaf edilmiştir. İkinci şiir “Ordu’ya Selam” üç sayfalık bir şiirdir. İlk basımda yoktur, ikinci baskıya eklenmiştir.

“Ordunun Destanı”nda yine Türk’ün büyüklüğü, uygarlıklar yarattığı, üç kıtaya egemen olduğu hatırlatılır. Özgürlük düşmanı, vicdansız İngilizler ve Fransızlar’ın Osmanlı’yı Hindistan ve Cezayir’e çevirme arzusunun, İstanbul’a göz dikmelerini Türk’ün şanlı tarihiyle bağdaştıramaz. Bu saldırı karşısında kahramanlık göstermenin günü gelmiştir, zafer kazanmak için hainlere hücum etmek, bir kişi kalıncaya kadar “gebertmek” zamanıdır. Verilen cenk Türkün zalimlerle hesaplaşması, esarete, hakarete, hırs ve kine verdiği cevaptır. Bu şiirde Mustafa Kemal’i anan Mehmet Emin Türk askerinin gösterdiği yiğitlik ve mucizeyi över. Ordunun yazdığı destanı gözler önüne serer.

“Orduya Selam” şiirinde “selam sana şanlı ordu / Sen kurtardın, aziz yurdu” nakaratıyla Türk askerini selamlar ve yüceltir. Turan vurgusundan vazgeçmezse de daha yakına gelir. Coğrafyayı Çanakkale ve Gelibolu’ya kadar daraltır. Artık Kanlısırt’a gelip dayanır, Arıburnu, Seddülbahir şimdi bir Plevne’dir.

Bundan sonra Gelibolu

Bize yeni bir Hac yolu (Tansel, 1989, s.197)

dizeleriyle burayı İslam’ın ikinci Kâbesi olarak görür. “Kanlı tepeleri Sahabeler türbesi” hâline getiren orduyu selamlar.

Mehmet Emin’in 1916 yılında yayımlanan *Dicle Önünde* adlı kitabı tek şiirden oluşan en hacimli kitabıdır. Bu şiirinde Erzurum’dan başlayarak Anadolu coğrafyasını dolaşır. Erzurum yaylalarından Pasinler’e, Araratlardan Fırat’a, Karasu’ya, Kars’a, Kafkaslar ve Azerbaycan’a birçok ad sayar, kimi özelliklerine değinir. Bütün coğrafya, yaşanan kara günlere ağlamaktadır. Buradan Dicle’ye iner. Irak’ta tarih boyunca kurulan uygarlıklara ve bunların yarattığı eserlere değinir. Yaşayan her millet burayı mamur hâle getirmiştir. Osmanlılar da sebilleri, imaretleri, kervansarayları, yolları, cami ve medreseleri bu coğrafyaya armağan etmiş, orayı şenlendirip geliştirmişlerdir.

Şimdi savaş içinde asker Iraklı Arap kardeşleri, din kardeşleriyle özgürlük, şan ve zafer mücadelesi vermektedir. Bu zafer Kutülamare’yle taçlandırılmıştır. Bu zaferin verdiği moral dile getirilir. Türk ve İslam beldeleri zafer müjdesiyle secde etmiş Türk’ün zaferi arşa çıkmıştır. Ata yurdu Bağdat’ta Türk ordusu kanla tarih yazmıştır.

Bir sonraki kitap yine tek şiir olarak 1917’de çıkan *Hastabakıcı Hanımlar*’dır. Şiir adının yansıttığı üzere “Hilal-i Ahmer Hanımları’na” adanmıştır. Hilal-i Ahmer hanımları insanlık için çalışan iyilik melekleridir. Bu hanımların yeri sadece hastane değildir. Hasta bakmak dışında evlere giderek kimsesizlere, yoksullara yardım ederler (Aydoğan, 2020, s. 93-94). Savaşlarda ise cephe gerisinde oldukları gibi cephe içindedirler. Hasta askerler, gaziler onların şifalı ellerinde iyileşir ve bir kısmı yeniden cepheye dönerler. Hastabakıcı hanımlar bombaların altında ölümden korkmadan şifa dağıtmaya devam ederler. Onlara adanan bu şiir onlara duyulan vefa borcunun ödenmesi kabilindedir. Mehmet Emin’in tüm toplum adına onlara gösterdiği saygı, gönderdiği selamdır.

1917’de yayımladığı bir başka kitap olan *Turana Doğru*’da on şiir yer almaktadır. Kitap “Turan’ın aziz Kızları’na” adanmıştır. İlk şiir “Ninni”, on altı dördlükten oluşur. Kalan dokuz şiir sone nazım biçimiyle yazıldığından kısa şiirlerdir. Şiirler adına ve ithafına uygun temaları işler. Ortak tema Ruslar’ın Türk coğrafyasındaki kardeşlerimize yaptığı zulüm ve haksızlıklardır. Azerbaycan, Kafkasya, Türkistan ve Kırım esaret altındadır. Karabağ, Hive, Kazan, Akmesicid kan ağlamaktadır. Bu zulmün bitmesi, kan tufanının dinmesi dileğinde bulunur, moral aşılar, ümit vermeye çalışır. Bir mücadele verildiğini söyleyen Mehmet Emin, bu güzel

illerin mutlaka kurtulacağına ve özgür olacağına inanır. Bu inancı çok sınırlı da olsa gerçekleştirmiştir. Rusya’da Ekim Devrimi olmuş, Çarlık yıkılmış, Rusya I. Dünya Savaşı’ndan çekilmiştir. Bunun sonucu olarak Kars ve havalisi yeniden Osmanlı Devleti’ne geçmiştir.

1918’de Mehmet Emin *İsyan ve Dua* adlı şiir kitabını çıkarmıştır. İlk şiir “İsyan”, “Halide Edip Hanımefendi’ye” ithafını taşır. Bu şiirde şair, yıkılmış bir vatanın üstünde olduğunu, zalim avcıların onun rahatını kaçırdığını, saf hayatını kirlettiğini, hazan içinde bülbüllerin sustuğunu, kara gözlü ceylanların eşinden ayrıldığını, kumral saçlı aslanların al kanlara boyandığını söyler. Bu yüzden acılı, kederlidir, bu yüzden isyan içindedir. Ülkenin bu durumu karşısında herkesin, tüm ulusun bu isyana katılmasını ve mücadele etmesini ister. “Gururun kralları, yalancı bilginler, riyanın şairleri, altının kulları, kalplerin tacirleri, hırsın kartalları, hakkın kurtları, ruhların cinleri” şairin ruhunda isyan ateşini yakmış, onu asi ve günahkâr eylemiştir. Bununla birlikte şair, son derece de ümitsiz ve yaralıdır.

İkinci şiir, üstadı ve yol göstericisi olan “Cemaleddin Efgani’nin Aziz Hatırasına” ithafıyla çıkar. Şiir âdeti “Tanrı”yla bir konuşma özelliğindedir. Tanrı’ya derdini döker, ülkesinin çaresiz halini ona anlatır. Şiiri bir münacat gibi sürdürür. Tanrı’dan ülkesinin kurtuluşu için yardım ister. Genel karamsarlığı, Tanrı’ya olan inancıyla biraz aydınlanır, ümitlenir.

Mehmet Emin’in Anadolu’ya Geçişi ve Düzyazılarında Kurtuluş Savaşı

Yazarlar ve şairler kendi duyarlılıklarına, dünyaya, olaylara bakışlarına göre temalarını belirleyip eserlerini verirler. Mehmet Emin halkçı ve toplumcu bir şair olarak savaş ve savaşın ülke, toplum, birey üzerindeki yıkıcı etkisini ele almıştır. Hatta sanatını tamamen bu konuya hasretmiştir. Bunun yanında devletin de beklentileri ve teşvikleri olmaktadır. Sanatın ve sanatçının gücünden gerektiğinde bir propaganda aracı olarak yararlanmak ister. Osmanlı Devleti, Harbiye Nezareti bu konuda çaba gösterir, halkın, ordunun, askerin moralini yükseltmek için sanatçılardan savaş konusunda edebî eserler yazmalarını ister. Uygun eserler varsa bunları yayımlar, orduda askere dağıtır. Sanatçıları teşvik için baskı sayısına göre para ödeyeceğini söyler. Bu bağlamda Mehmet Emin’in Ey Türk Uyan (15.000 adet), Aç Bağrını Biz Geldik (20.000 adet) ve Ordunun Destanı (43.000adet) şiirleri, bastırılarak askere dağıtılmıştır (Tansel, 1989, s.XXXIX-XLV-XLVI). Bu şiirler siperlerde bile okunmaktadır. Yazdıkları eserlerden para alanlar olmuştur, ama Mehmet Emin’in şiirleri karşılığında böyle bir para alıp almadığı konusunda belge yoktur. O zaten kendi sanat anlayışı gereği bu şiirleri yazmıştır. Şiirle yetinmemiş, ilerde değineceğimiz üzere Kurtuluş Savaşı’na destek vermek için Anadolu’ya geçmiştir.

Harbiye Nezareti gazete ilanıyla, sanatçılarla görüşerek, devrin otoritesi olarak gördükleri sanatçıları aracı kılarak yazar ve şairlerden harp edebiyatı yaratmalarını ister. Şairlerden kahramanlık, yiğitlik şiirleri ve destanları yazmaları yolunda talepte ve teşvikte bulunur. Bu ürünleri yayımlamak için Harp Mecmuası’nı çıkarırlar. Savaş süresince 27 sayı çıkabilen dergi Mondros Mütarekesinin imzalanmasıyla yayımını durdurur (Karakoyunlu, 1991, s. VI). Mehmet Emin’in “Macar Kızına” şiiri Harp Mecmuası’nın üçüncü, “Orduya Selam” şiiri dördüncü sayısında çıkmıştır (Karakoyunlu, 1991, s. 40; Çakır, 2004, s. 71). Harp Mecmuası yanında bazı gazete ve dergiler de savaşla ilgili özel sayılar çıkarırlar. Bunlar arasında Yeni Mecmuası’nın *Çanakkale Nüşa-ı Fevkaladesi*’ni anabiliriz.

Harbiye Nezareti yazar, şair, gazeteci, bestekâr, ressam ve heykeltıraşlardan bir heyet oluşturup Çanakkale Cephesi’ne gönderirler ve onlardan izlenimlerini yazmalarını isterler. Bu ekip Haydarpaşa’dan trenle Uzunköprü’ye oradan Keşan, Bolayır üzerinden Gelibolu’ya ulaşır ve cephede on gün kalırlar ve bir kısmı deniz bir kısmı kara yoluyla dönerler. Heyet üyeleri cephe izlenimlerini yansıtan ürünlerini dergilerde, gazetelerde yayımlarlar. Heyet üyelerinden İbrahim Alaettin Gövsa şiirlerini *Çanakkale İzleri* adlı kitabında toplar. Bu heyet içinde Mehmet Emin de bulunmaktadır. Mehmet Emin heyetin en yaşlı ve tecrübeli üyesidir. Ali Canip’in isteğiyle Mustafa Kemal’le görüşürler. Mustafa Kemal, ona heyetteki arkadaşlarının kim olduklarını sorar. İçlerinden bir Mehmet Emin’i tanımaktadır. Mehmet Emin, Türk Ocakları tarafından 17 Aralık 1914’te düzenlenen bir törenle millî şair ilan edilmiştir (Ayvazoğlu, 2015, s. 20).

Mehmet Emin, 1897’deki Türk-Yunan Savaşıyla harp edebiyatının temsilcisi olmuş, I. Dünya Savaşı yıllarında savaş konularını işlemeye devam etmiştir. Kurtuluş Savaşı’nın başlamasıyla 1921 yılının Nisan’ında İstanbul’a veda edip Millî Mücadele’ye katılmak için Anadolu’ya geçmiştir. Anadolu’ya geçiş nedenini *Mustafa Kemal* kitabındaki “Doğduğum İlahi Beldeye” başlıklı düzyazısında açıklar. Bu yazıda İstanbul’a seslenmekte ve onunla konuşmaktadır. “İlahi Belde” olarak nitelediği İstanbul, özgürlüğünü kaybetmiş, şimdi esir bir şehirdir:

“Nereye gideceğim öyle mi?

Anadolu'ya!.. Senin dünkü boğaz nöbetçilerinin bugünkü hürriyet ve istiklal kahramanlarını buldukları yere!.

Niçin gideceğim öyle mi?

Senin için, senin çocukların için; seni kurtarmak için, senin esir ve mazlum çocuklarını kurtarmak için ey İstanbul!..” (Mehmet Emin, 1928, s. 21)

Mehmet Emin'in, İstanbul'dan neden ayrıldığı, nereye gideceği yukarıdaki satırlarda, yapacakları ise aşağıdaki satırlarda açıklanır.

Yusuf Akçura ile birlikte 1921 yılı Nisanında Milli Mücadeleye katılmak üzere İnebolu yoluyla Ankara'ya geçti. Kendisi İnebolu'da iken Mustafa Kemal'in iltifat dolu telgrafını aldı. Milli Mücadele yıllarında Samih Rifat ile birlikte Anadolu'da (özellikle Antalya, Adana ve İzmir yörelerinde) dolaşarak yaptığı konuşmalarla halkın ve askerinin mücadeleye gücünü artırmaya çalıştı (Dergah, TDEA, 1998, s. 613).

Mehmet Emin, “İlgaz Dağları” yazısında belirttiği üzere bazen araba ile, bazen araba arkasında yürüyerek İstanbul'un Anadolu'ya açılan kapısı İnebolu'ya gelir. Mustafa Kemal, 1 Nisan 1921'de İnebolu'ya çıkan Mehmet Emin'e “Türk milliyetperverliğinin ilâhî mübeşşiri olan şiirleriniz bugünkü mücadelemizin ruh-u-hamasetine ufk-u-tulu olmuştur. Teşrifinizden duyduğum memnuniyeti beyan ile sizi milletimizin mübarek babası olarak selâmlarım.” yazılı telgrafını gönderir (Tevetoğlu, 1965, s. 57). Mehmet Emin, 13 Nisan 1921 tarihinde Ankara'ya geçer. 14 Nisan tarihli nüshasında Hakimiyet-i Milliye gazetesi “Şair Mehmet Emin ve Yusuf Akçura Beyler” başlığıyla onların Ankara'ya gelişlerini haber verir. Mustafa Kemal de onların Ankara'ya gelmesinden memnun olmuştur. Mustafa Kemal, kazandığı zaferler için kendisini kutlayan Mehmet Emin'e şu teşekkür cevabını yazmıştır:

Muhterem Beyefendi;

Hassas ve müşfik bir rûhun samimî ilhâmını ifâde eden mektubunuzu aldım. Hakkımdaki teveccüh ve takdirâta teşekkür ederim. Biz mesâimizde hakkımızın ulviyetine, halkımızın azim ve imanına istinad ediyoruz; bahsettiğiniz muvaffakiyâtın menbâı bu iki kuvvettir.

Siperler” makalenizi büyük bir zevk ve neşe ile okudum. Muhitinizdeki irşâdât-ı vatanperverânenizden muntazaman haberdar oluyorum, sa'yiniz meşkûr olsun efendim.”

1 Şubat 1338

Büyük Millet Meclisi Reisi

Başkumandan

Mustafa Kemâl

(Tevetoğlu, 1998, s. 58-59)

Sözü edilen “Siperlerde” yazısı da *Mustafa Kemal* adlı kitapta yer almaktadır. Mustafa Kemal'in Mehmet Emin'le olan ilişkileri ölene dek kesintisiz olarak sürmüştür. Mehmet Emin Anadolu'yu dolaşmaya devam etmiş, Ankara'dan Güney'e inmiştir. Antalya, Mersin ve son olarak Adana'ya gelmiştir. Mehmet Emin'in Adana'ya ilk gelişi ve bir süre kalışı konusundaki küçük ama bizim için önemli ayrıntılar içeren bilgiyi Kenan Akyüz, *Bati Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*'nde vermiştir.

1921 yılı martında, Yusuf Akçura ile beraber İstanbul'dan ayrılarak, İnebolu yolu ile Ankara'ya geldi (Nisan 1921). Atatürk, onu büyük iltifatlarla kabul etmişti. Ankara'da *Aydın Kızları* isimli manzûm eserini bastırıldı (1921). Bir müddet sonra Mehmed Emin, Sâmih Rifat'la beraber, ordunun ve halkın mâneviyâtını kuvvetlendirmek için, Anadolu'ya gönderildi. Antalya'da bulunduğu sırada, Adana'nın Fransız kuvvetleri tarafından boşaltılması üzerine, kurtuluşun ilk hitabesini söylemek için, Adana'ya davet edildi ve ‘Dağlılar’ isimli hitabesini verdi (Ekim 1921). Oradan tekrar Antalya'ya döndü. Fakat Adana'lılar, Atatürk'e müracaatla, Mehmet Emin'in Adana'da ikamet ettirilmesini ricâ ettiler. Bunun üzerine Atatürk'ün emri ile, tekrar Adana'ya gelip yerleşti (Akyüz, 1986, s. 501-502).

Kenan Akyüz'den edindiğimiz ve hitabe metninden çıkardığımız bilgilere göre Mehmet Emin, Adana'nın kurtuluşunda Adana'ya gelir ve “Dağlılar” adlı hitabesini Seyhan Nehri kenarında Taşköprü yakınında verir. Bu hitabe metnine biz 1928'de basılan *Mustafa Kemal* adlı kitap vasıtasıyla ulaştık. “Dağlılar” hitabesi Millî Mücadele'de Adana Cephesi'nde önemli katkılarda bulunmuş gazeteci Ferit Celal'e ithaf edilmiştir. “Dağlılar” hitabesine yazılan iki cevap nutku günümüz okuyucusuna ulaşmamış, yayımlandıkları gazetelerde kalmıştır. Bu

nutuklardan Ferit Celal'e ait olanı Yeni Adana gazetesinde, Reşit Galip'inki Mersin'de Doğru Yol gazetesinde yayımlanmıştır (Dağlılar metni için bk.: Aydoğan, 2021, s. 912-924).

“Dağlılar” hitabesinde Mersin'de Akdeniz'in sahiline çıkmış bir kişi vardır. Bunu şairin kendisi olarak düşünebiliriz. Şair kumsalı, denizi gözlemlerken dirseğini bir kayaya dayayıp Akdeniz'in enginlerini gözleyen bir kadın görür. Bu Dağlılar metninin kahramanlarından biridir. Zayıf çehreli, siyah örtülü kadının çıplak ayakları kızarmış, yanık, yaralı ve berelidir. Yanına giderek kim olduğunu sorar.

“Saçları keten gibi ağarmış başını yavaş yavaş bana doğru döndürdü; bulutlu bir göğün solgun yıldızları gibi fersiz parlayan gözleriyle yüzüme baktı; düğümlenen boğazından hazan rüzgârlarının iniltisi gibi gelen titrek bir sesle: “Elemin kızıyorum; matemim hemşiresiyim; Adana'nın yanan kalbiyim; ağlayan ruhuyum!” (Mehmet Emin, 1928, s. 58).

Şair kadına gideceği yolu sorar, kadın vahşi ve ıssız yolu gösterir. Bu yol nereye gider? diye sorduğunda “Kan ve ateş beldesine!” yanıtını verir ve gözlerini yine Akdeniz'in derinliğine diker. Şair kendisini kan ve ölüm beldesine doğru yanık kokuları ve kemik külleri içinde yürüyen bir cehennem yolcusuna benzetir. Gördüğü manzara son derece acı ve yıkıcıdır. Gördükleri yanında duyup öğrendikleri de vardır. Kendisine nakledilenlere göre “... bütün Adana dehşetin ve korkunun bir memleketi olmuş”tur. Manzarayı şöyle aktarır:

... burada melun çatıların kanlı duvarları arasında kırmızı hakimler işkence ve ölüm hükümlerini vermiş; burada adaleleri kemikleşmiş mezarlıkların kolları büzülmüş; kazmaları kırılmış. Saçları kınalı ölü yıkayıcı kadınlar cenazelerine teneşir bulamamış; pınarların sularını kurutmuş. Burada Seyhan'ın uzun taş köprüsünün on dört gözü kan dalgalarıyla inlemiş; mevta yığınlarıyla dolmuş. Burada kargalar insan gözlerini oymaktan, köpekler insan ciğerlerini yemekten bıkmış. Burada Kahyaoğlu, Camili gibi yüzlerce köyler harabe taşlarından birer büyük tabuta konmuş önlerinde dua edecek bir ağız, ellerini Allah'a kaldıracak bir can kalmamış. Ve bugün Boğa Dağları'nın eteklerinde, Çukurova'nın yollarında değneklerine ölü kafaları, ayaklarına mabet taşları dolaşan kör dilenciler bu kara günlerin acıklı hikâyelerini dağdan dağa, köyden köye götürüyorlarmış; yanık mersiyelerini ıssız kayalara, ıssız duvarlara okuyorlarmış (Mehmet Emin, 1928, s. 59).

Tüm ülke geneline olduğu gibi Adana'da bu zulümleri yapanlar sözde uygar ülkelerdir. Bu duruma şaşırır, öfkelenir, adalet ve özgürlük arar ve bu noktada insanlığın tutumunu sorgular, ama insanlık bu zulme duyarsızdır. Bu zulmü yapanlara, zulme duyarsız kalanlara ilenip lanet okuyan Mehmet Emin, önce isyankâr sonra ihtilalcı olur. Bir eli altın diğer eli kanla dolu olan haris, soyguncu medeniyetin yüzüne tükürmeyi ister. İnsanlıktan umudunu kesmiş olarak yürüyüşünü sürdüren Mehmet Emin, bu kez ihtiyar bir adamla karşılaşır. İhtiyar, “Ey yolcu, nerden geliyorsun? Çehren niçin böyle solgun? Kalbinde hangi elemi taşıyorsun?” diye sorar. O kendisini üzen faciaları anlatır. İhtiyar: “Müsterih ol, zulüm cezasını görmüştür.” deyip “İşte bu adalet gününün kahramanları!” diye yoldan geçen Dağlılar'ı gösterir ve onların kahramanca mücadelelerini ve başarılarını anlatır. Böylelikle şair Dağlılar'la, Adanlılarla tanışır.

Anladım ki: “Gülek'te kara bulut gibi taburları yıldırımlar gibi dağıtan, “Karlıboğaz”da binleri esir alan kırklar bunlardırlar? Ashab-ı Kehf tepesinde hakkının muharebesini eden “fazl” kavgasında vatanına zafer yollarını açan kahramanlar bunlardır; “Mersin” ırmağının akıntılarını değiştiren meçhul azizler bunlardır; “Boğa” dağlarından zaman zaman iniltileri gelen ve avcılarının kemiklerini dişlerinde gezdirdikleri rivayet edilen efsanevi aslanlar bunlardır. (Mehmet Emin, 1928, s. 61-62)

Efsanevi aslanlar olarak nitelediği Dağlılar içinden bir gencin betimlemesini yapar. Bu genç tüm Dağlılar'ın simgesidir.

Bunlar içinde bir delikanlı gözüme ilişti. Baktım: Boğa gövdeli, kara kuş bakışlı bir muharip!.. Yanık almı bin fırtına görmüş, bin yıldırımla parçalanmış kaya gibi yaralı; etlerini, kemiklerini gösteren yırtık urbası canavarların keskin tırnaklarıyla kopartılmış gibi parça parça; duruşu celladını öldüren, zindanını yıkan bir kahraman gibi mehabetli; elimde ucu kırılmış bir kılıç var!.. (Mehmet Emin, 1928, s. 62)

Şair Seyhan Nehri'ne doğru yürür ve coşkulu, heyecanlı bir şaire benzettiği Seyhan'a bakar. Esarete ve zulme karşı çıkıp düşmanı alt eden Dağlılar toplanmış, Seyhan'a bakıp onun nağmelerini dinlemektedirler.

“Buradakiler, Adana'nın, Çukurova'nın ateşten ve demirden kurtulmuş o çocuklarıydı ki hakkın ve hürriyetin zafer ve şeref gününü selamlamak için her yerden akın akın gelerek buraya toplanmışlardı. Bu aziz günü kutluyorlardı” (Mehmet Emin, 1928, s. 62).

Bir kayanın üzerine çıkarak oraya akın akın gelen hürriyet kahramanı Dağlılar'ı selamlamak isteyen Mehmet Emin, onlar arasında Mersin sahilinde karşılaştığı kadını görür. Bu kadın Dağlılar'ın rehberi, bu mücadelenin türkülerini söyleyen önderidir. Şair, bu destanı, bu zaferi kutlamak için söz söylemek görevini yüklenmiştir, ama halkın, Dağlılar'ın yazdığı bu destan karşısında kendisini aciz görür, âdeta dilsiz kalır. Kendisine mezarlar ve harabeler üzerinde yükselen bir kapı gösterirler, o kapıya yürür. Kapı "eski Roma'nın Teb'in, Persepolis'in, Babil'in kapılarından daha muhteşem"dir. "Daraların, Sezarların, Sezusterislerin, İskenderlerin zafer arabalarıyla büyük tantanalı alaylarla meşalelerle, şenliklerle girdikleri bütün kapılardan şerefli" bulunduğu kapıda yazılmamış olsa da üzerinde şu satırları görür ve okur:

Burası hürriyetin diyarındır; günahkâr vücutlar mukaddes toprakları çiğnemeyeceği gibi buraya da hiçbir harisin ayakları basamaz. Ey hayatın yolcusu! Sen her kim olursan ol bu kapının önünde dur! Burada hırs ve gururunu eski bir zırh, eski bir tolga gibi soyun! Burada kin ve intikamı bir kanlı kılıç bir kanlı mızrak gibi kır ve at! Buraya çıplak bir ruhla, saf bir kalple, Hakk'ın mabedine girer gibi hürmetle gir! Bil ki burada vatan için aşk ve rüyalarına veda etmiş hürriyet için sevgililerinden ayrılmış birçok canlar vardır. Burası bağrıları yanık ninelerin, yüzleri solgun bakirlerin, alil ve ihtiyar babaların öksüz ve yetim çocukların memleketidir.

Burası bir hür milletindir, burası Türkünür! (Mehmet Emin, 1928, s. 64)

Mehmet Emin bu kapının önünde kutsal bir mihraba eğilir gibi saygı ve hürmet dolu bir kalp ve ruhla eğilir. Başını kaldırdırken aşka, özgürlüğe inanan tüm dünyanın ve insanlığın da aynı duygularla eğildiğini düşünür ve gururlanır; çünkü bu kapı Türk'ün özgürlük kapısıdır.

SONUÇ

Mehmet Emin, Dağlılar hitabesini okuduktan bir müddet sonra Antalya'ya gider, oradan Mustafa Kemal'in yanına geçmeyi arzu etmektedir. Adanalılar Mustafa Kemal'e şairin Adana'ya dönmesi için telgraf çekerler. Mustafa Kemal'in isteğiyle Mehmet Emin Adana'ya döner. Daha sonra bu konuda yeniden Mustafa Kemal'e başvurur. O sırada Büyük Taarruz'un hazırlıkları yapılmaktadır. Mustafa Kemal, ona kısa bir süre sonra İzmir'de görüşebileceklerini bildirir. Düşmanın denize dökülmesi ve İzmir'in kurtuluşundan sonra buluşup birlikte Ankara'ya dönerler.

Mustafa Kemal Atatürk, 15 Mart 1923'te Adana'ya geldiğinde yanında Mehmet Emin de vardır. Adana Muallime ve Muallimler Cemiyeti, Mustafa Kemal ve eşi Latife Hanım için bir ziyafet düzenler. Şair Mehmet Emin, ziyafetin sonuna doğru uzun bir şiirini okur. Türk Ocağı ziyaretlerinde de bu ocağın kurucusu olan Mehmet Emin bir başka şiirini okumuştur (Toros, 2001, s. 27-34). Her zaman Mustafa Kemal'in yanında, yakınında bulunan Mehmet Emin, 1923 yılı Temmuz ayında Şarkikaraağaç milletvekili olur.

Türkiye Cumhuriyeti savaşların bittiği, barışın egemen olduğu çağdaş bir döneme geçmiştir. Bu dönem devrimler dönemidir. Şimdi bu dönemin şiirini yazmak gerekmektedir. Mehmet Emin de bunu yapar. Cumhuriyet, devrimler ve bunları yapan büyük önder Mustafa Kemal Atatürk için şiirler yazmayı sürdürür. Atatürk'ün istediği ve beklediği büyük bir destan yazmak için çalışır, bu büyük destanı yazmaya ömrü yetmez, ama yaptıkları takdire şayandır. Yüz yıl önce Adana kurtulduğunda Seyhan kıyısında, Adanalı'nın yiğitliğini tescil eden "Dağlılar" hitabesini vermiş olması Adanalılar için önemli ve kıvanç vericidir. Kendisine teşekkür borçluyuz.

KAYNAKLAR

Akyüz, K. (1986 4. b.). *Batı tesirinde Türk şiiri antolojisi (1860-1923)*. İnkilâp Kitabevi.

Aydoğan, B. (2020). Nigar Hanım'ın Elhân-ı Vatan Kitabı ve Vatan. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29(2), 91-115.

Aydoğan, B. (2021), Mehmet Emin Yurdakul'un Adana Günleri Ve Dağlılar Hitabesi. *Littera Turca (Journal of Turkish Language and Literature)*, 7(4), 912-924.

Ayvazoğlu, B. (2015). *Edebiyatın Çanakkale'yle İmtihani*. Kapı Yayınları.

Çakır, Ö. (2004). *Türk Şiirinde Çanakkale Muharebeleri*. Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Gövsal, İA (1993). *Çanakkale İzleri*. Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Karakoyunlu, S. (1991), *Türk Askeri İçin Savaş Şiirlerinden Seçmeler (1914-1918)*. Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Tansel, FA (1989, 2.b.). *Mehmet Emin Yurdakul'un eserleri I-şiiirler*. Türk Tarih Kurumu.

Tevetoğlu, F. (1965). Milliyetçi Atatürk. *Türk Kültürü*, 37, 55-62.

Tevetoğlu, F. (1988), *Mehmet Emin Yurdakul*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi. (C. 8, 1998). Dergâh Yayınları.

Yurdakul, ME (1928). *Mustafa Kemal*. Ahmed İhsan Matbaası.

ADANA İLİ HANE HALKI TÜKETİM DAVRANIŞLARI ÜZERİNE BOYLAMSAL BİR ARAŞTIRMA*

Serap ÇABUK¹, Deniz ZEREN², Hatice DOĞAN SÜDAŞ³, Burak NAKİBOĞLU⁴,
Selin KÖKSAL ARAÇ⁵, Abdil ARIK⁶

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI: 10.35379/cusosbil.1013198

Makale Geçmişi:

Geliş 21.10.2021

Düzeltilme 23.11.2021

Kabul 18.12.2021

Anahtar Kelimeler:

Tüketim Davranışları,

Hane Halkı,

Adana,

Boylamsal Araştırma.

ÖZ

Bu çalışmada, Adana ili hane halkı tüketim davranışlarının ve yıllar itibarıyla tüketim kalıplarındaki değişimin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, 2012 ve 2020 yıllarında benzer özellikteki hanelerden anket yöntemi ile veri toplanmış ve hane halkı tüketim alışkanlıkları boylamsal olarak incelenmiştir. Araştırma; Seyhan, Çukurova, Yüreğir ve Sarıçam olmak üzere Adana'nın dört merkez ilçesinde yürütülmüştür. 2012 ve 2020 yıllarında sırasıyla 1222 ve 1294 haneden geçerli anket sağlanmıştır. Bulgular kısmında; hanelerin satın alma, tüketim ve satın alma sonrası alışkanlıkları, satın alma yeri tercihlerinde etkili faktörler, hizmet tüketimi eğilimleri, dayanıklı tüketim mallarına ilişkin sahiplikleri, sürdürülebilir tüketim davranışları ve medya alışkanlıklarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler sunulmuştur. Ayrıca, tüketici eğilimlerinde yaşanan değişimler sosyoekonomik gruplar açısından yorumlanmıştır. Boylamsal veriler ışığında, hane halkı tüketim davranışlarına ilişkin benzerlikler ve farklılıklar sosyal değişim ve teknolojik ilerlemeler gibi faktörler göz önünde bulundurularak sonuç kısmında tartışılmıştır. Adana'da yaşayan tüketicilerin davranışlarına ilişkin araştırma bulguları, Adana ilinde faaliyet gösteren işletmeler ve kamu kuruluşları açısından önemli göstergeler sunmaktadır.

A LONGITUDINAL RESEARCH ON HOUSEHOLD CONSUMPTION BEHAVIORS IN ADANA PROVINCE

Article Info

Research Article

DOI: 10.35379/cusosbil.1013198

Article History:

Received 21.10.2021

Revised 23.11.2021

Accepted 18.12.2021

Keywords:

Consumption Behaviors,

Household,

Adana,

Longitudinal Research.

ABSTRACT

It was aimed to determine the household consumption behavior and the change in consumption patterns of Adana province over the years in the present study. For this purpose, data were collected from households with similar characteristics in 2012 and 2020 by survey method and household consumption habits were examined longitudinally. This research was conducted in four central districts of Adana, namely Seyhan, Çukurova, Yüreğir and Sarıçam. Valid questionnaires were provided from 1222 and 1294 households in 2012 and 2020, respectively. Descriptive statistics on the purchasing, consumption and post-purchase habits of households, the factors affecting their purchasing place preferences, service consumption trends, ownership of durable consumer goods, sustainable consumption behaviors and media habits are presented in the findings part. In addition, the changes in consumer tendencies were interpreted in terms of socioeconomic groups. In the light of longitudinal data, similarities and differences in household consumption behaviors are discussed in the conclusion part by considering factors such as social change and technological advances. Research findings on the behavior of consumers living in Adana provide important indicators for businesses and public institutions operating in Adana.

*Bu araştırma SBA-2020-12523 proje koduyla Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir.

¹ Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, İİBF, cabuks@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1677-8098.

² Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, İİBF, dzeren@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1197-5375.

³ Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, İİBF, hdogan@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1775-1903.

⁴ Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, İİBF, bnakip@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3726-1645.

⁵ Arş. Gör. Dr., Çukurova Üniversitesi, İİBF, skoksals@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2703-1117.

⁶ Arş. Gör., Çukurova Üniversitesi, İİBF, abdilarik@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5784-6953.

Alıntılanak için/Cite as: Çabuk, S., Zeren, D., Doğan Südaş, H., Nakıboğlu, B., Köksal Araç, S., Arık, A. (2021), Adana İli Hane Halkı Tüketim Davranışları Üzerine Boylamsal Bir Araştırma, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (3), 10-27.

GİRİŞ

Tüketici davranışları, kişilerin ürünleri, hizmetleri satın alma ve kullanmadaki kararları ve bu kararlarla ilgili diğer faaliyetleridir (Walters, 1978). Tüketici araştırmaları, genellikle tüketici davranışını etkileyen belirli faktörleri ve belirli bir ürün grubunu ele alır. Örneğin Fonseca ve Salay (2008) et tüketimi, tüketici güvenliği ve beslenme konusundaki bilinç üzerine Brezilya'nın Campinas kentinde bir araştırma yürütmüşlerdir. Vadiveloo, Dixon ve Elbel (2011) New York'ta obezite ve kalori etiketleme yasası ile ilişkili olarak tüketici satın alma kalıplarını incelemişlerdir. Radman (2005) Hırvatistan'da yürüttüğü çalışmada organik ürünlerin tüketimi ve bu ürünlere yönelik tüketici algısını incelemiştir. Fraj ve Martinez (2006) İspanya'da yaşayan tüketicilerin ekolojik tüketim davranışlarında çevreci değer ve yaşam tarzının etkisini incelemişlerdir. Kwan ve diğerleri (2008) Çin'in çeşitli bölgelerinde genç moda tüketicileri üzerine yaptıkları çalışmada tüketici karar verme ve yaşam tarzı arasındaki ilişkiye odaklanmışlardır. Khuong ve Duyen (2016) Vietnam'da yürüttükleri araştırmada erkek cilt bakım ürünlerini satın alma sürecinde etkili olan kişisel faktörlere odaklanmışlardır. Khanna ve Seth (2018) Hindistan'da tüketicilerin alışveriş merkezi tercihini etkileyen faktörleri incelemişlerdir. Örneklerden görüldüğü üzere; Dünya'nın farklı bölgelerinde çeşitli konularda birçok tüketici araştırması yürütülmekte olup; tüketici davranışlarını etkileyen faktörler ve tüketim kalıpları ile ilgili çıkarımlarda bulunmak amaçlanmaktadır. Tüketim ile ilgili araştırmalar, bireysel olarak tüketicilerin değerlendirilmesinin yanı sıra hane halkı tüketimini inceleyen çalışmalar şeklinde de yapılabilmektedir. Örneğin Fong ve diğerleri (2007), Japonya'da yürüttükleri çalışmada yaşam tarzı ve iklimin hane halkının enerji tüketimine etkisini araştırmışlardır. Hoyer ve Holden (2003) Norveç'te hane tüketimi ve hanelerin ekolojik ayak izine odaklanmışlardır. Uluslararası yazında hane halkı araştırmalarının genellikle enerji ve su tüketimi gibi konular üzerine yapıldığı veya kalemler bazında hane halkı tüketim harcamalarının raporlandığı; ancak hane halkı tüketimini bütüncül bir yaklaşımla inceleyen araştırmaların kısıtlı sayıda olduğu görülmektedir. Türkiye'nin çeşitli illerinde yapılan çalışmalarda da uluslararası yazında olduğu gibi genellikle belirli bir ürün grubunda tüketici davranışını etkileyen faktörlerin incelendiği görülmektedir. Örneğin Tosun ve Hatırlı (2009), Antalya ilinde yaptıkları çalışma ile tüketicilerin kırmızı et satın alma yerleri tercihlerini etkileyen sosyo-ekonomik faktörlerin analizini yapmışlardır. Erdal ve Esengün (2008), Tokat ilinde balık tüketimini etkileyen faktörleri belirlemişlerdir. Tarı ve Pehlivanoglu (2007) Kocaeli'nde tüketicilerin gelir grupları ile değişik mal ve hizmet gruplarına yaptıkları harcamalar arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Kızılaslan ve Kızılaslan (2008), Tokat ilinde tüketicilerin satın aldıkları gıda maddeleri ile ilgili bilgi düzeylerini ve tutumlarını incelemişlerdir. Gündüz ve Emir (2010) Samsun'da yaptıkları çalışma ile dondurulmuş gıda tüketim sıklığını belirleyen sosyoekonomik ve davranışsal özelliklere odaklanmışlardır. Aydın ve Yıldız (2011) Sivas'ta tüketicilerin ekmek tüketim alışkanlıklarını, ekmek israfı ve israfın nedenlerini incelemişlerdir. Erdal ve Tokgöz (2011), Erzincan'da yürüttükleri çalışmalarında tüketicilerin açık ve ambalajlı süt tüketim tercihlerini etkileyen faktörleri ele almışlardır. Gündüz ve diğerleri de (2013) benzer şekilde Samsun ilindeki tüketicilerin süt ve süt ürünleri tercih nedenlerini araştırmışlardır. İnci ve diğerleri (2017) Diyarbakır ilinde yaptıkları çalışma ile tüketicilerin organik ürünlere yönelik tutumlarını ve tüketimlerini etkileyen faktörleri incelemişlerdir. Özdemir ve Yaylı (2014), İstanbul'da tüketicilerin helal sertifikalı ürün tercihlerini etkileyen faktörleri incelemişlerdir. Polat ve Külter (2007) Niğde ilinde perakende mağaza tercihini etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Türkiye'nin çeşitli illerinde yapılan söz konusu araştırmalar gibi birçok araştırma bulunmaktadır, ancak araştırmaların çoğu tüketici davranışlarını yalnızca az sayıda faktör çerçevesinde incelemektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) da her yıl düzenli olarak harcama türüne göre ("gıda ve alkolsüz içecekler", "alkollü içecekler ve tütün", "konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar", "giyim ve ayakkabı", "sağlık", "ulaştırma" vb.) hane halkı harcama tutarlarını raporlamaktadır (TÜİK 2019). Söz konusu istatistikler, tüketicilerin satın alma miktarı ile ilgili bir fikir verse de, tüketicilerin satın alma davranışlarını etkileyen faktörlerle ilgili bilgi vermemektedir. Türkiye'deki mevcut tüketici araştırmaları ve ilgili yazın göz önünde bulundurularak; bu çalışmada Türkiye'nin en kalabalık illerinden biri olan Adana ilindeki hane halkı tüketiminin birçok boyutu boylamsal olarak incelenmiştir.

Tüketici davranışı; ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik birçok öğeyi barındırmaktadır. Bu öğeler tüketim davranışını oldukça dinamik kılmakta; son yıllarda teknolojinin ve durumsal faktörlerin de etkisiyle tüketim kalıpları çok hızlı değişebilmektedir. Bu faktörlere ek olarak, Adana aldığı ve verdiği göç ile tüketim kalıpları yıllar itibarıyla belirgin değişim gösteren bir ildir. Bu nedenle belirli aralıklar ile hane halkı tüketim davranışlarını analiz etme ihtiyacı doğmaktadır. Bu çalışmada; Adana'da bulunan hanelerin tüketim alışkanlıkları, alışveriş yeri tercihleri, sahiplikler, hizmet tüketim oranları, sağlık kuruluşu tercihleri, memnuniyetsizlik durumundaki tepkileri, sürdürülebilir tüketim davranışı, medya alışkanlıkları gibi konuların yıllar itibarıyla ne kadar değiştiği incelenmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın ana kütesini Adana'nın merkez ilçelerindeki haneler oluşturmaktadır. Çalışmanın ilk aşama verileri toplanırken Adana ili merkez ilçelerini oluşturan Çukurova, Seyhan, Sarıçam ve Yüreğir çalışma kapsamına alınmıştır. Karaisalı, 2012 yılındaki araştırmamız sonrasında merkez ilçelerden biri olmuştur; ancak çalışma yılları itibarıyla karşılaştırmalar içerdiğinden 2020 yılında veri toplanırken Karaisalı ilçesi çalışmaya dâhil edilmemiştir. Hanelerin tamamı üzerinde araştırma yapmak hem zaman hem de maliyet kısıtları sebebiyle mümkün olamayacağı için alan örnekleme ve basit tesadüfi örnekleme yöntemlerinden yararlanılarak seçilen hanelerden veriler toplanmıştır. Örneklem dağılımında merkez ilçelerdeki mahallerde yer alan hane sayıları göz önünde bulundurulmuştur. İlçelere göre örneklem dağılımı Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1. İlçelere Göre Örneklem Dağılımı

İlçe	2012 (%)	2020 (%)
Seyhan	45,6	46,3
Yüreğir	26,4	18,3
Çukurova	21,6	21,7
Sarıçam	6,4	13,7
Toplam	100	100
	N= 1250	N= 1294

Araştırmanın amaçlarına uygun olarak birincil veri toplama yöntemlerinden yüz yüze görüşme tekniği tercih edilmiştir. Görüşmelerde kapalı ve açık uçlu sorularla yapılandırılmış anket formu kullanılmıştır. Araştırma örneğini temsil edecek şekilde seçilen 30 kişiyle ön test gerçekleştirilmiştir. Ön test ile cevaplayıcıların anket sorularını anlaşılabilirlik, içerik ve uzunluk gibi ölçütler bakımından değerlendirmeleri istenmiştir. Veri toplama süreçleri, bilimsel araştırmalarda anket uygulanmasına ilişkin eğitim almış 10 anketör ile yürütülmüştür. 2012 yılında toplam 1250 adet anket toplanmış ve geçersiz anketlerin elenmesi sonucu toplam 1222 adet geçerli anket sağlanmıştır. 2020 yılında ise toplam geçerli anket sayısı 1294'tür. Anketin tamamlanma süresi yaklaşık 45 dakikadır. Anket çalışmasına gönüllülük esasına bağlı olarak katılmayı kabul eden 18 yaş üzeri bireyler dâhil edilmiştir. Katılımcıların hanelerinde yapılan görüşmelerde farklı sosyoekonomik düzeylerin temsil edilmesine özen gösterilmiştir. 2012 yılındaki araştırmada veriler iki ay (Mart-Nisan) içerisinde toplanmış; 2020 yılında ise Covid-19 pandemisi nedeniyle belirli dönemlerde hanelerde yüz yüze görüşme yapmak mümkün olmamış ve veriler yılın farklı dönemlerinde toplanmıştır. Boylamsal araştırmalar aynı örnek veya aynı nitelikleri taşıyan bir başka örnek gruptan belirli aralıklarla veri toplanarak zaman içerisindeki değişimi belirlemeyi amaçlayan çalışmalardır (Emrahoğlu & Öztürk 2009; Aypay ve diğerleri, 2012; Cabi, 2015). Boylamsal araştırmanın verilerinin analizinde frekans ve aritmetik ortalama gibi tanımlayıcı istatistikler (Nakip, 2006; Gegez, 2010) kullanılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmaya dâhil olan hane üyelerinin yaşadıkları konuta ilişkin özellikler, satın alma ve tüketim alışkanlıkları, memnuniyetsizlik durumundaki tepkileri, dayanıklı tüketim malları sahiplik oranları, sürdürülebilir tüketim davranışı ve medya alışkanlıklarına ilişkin bulgular 2012 ve 2020 yılları karşılaştırmaları yapılarak sunulmuştur.

1. Konut Özellikleri

2020 yılında araştırmaya katılan hane üyelerinin %69,7'si ev sahibi, %26,4'ü kiracıdır, %12,1'inin ise ikinci bir konutu bulunmaktadır. Ev sahiplerinin %88'i apartman katında, %6,5'i bağımsız veya tek duvarı bitişik müstakil evlerde, %2,1'i ise lüks villalarda veya dubleks apartman katında yaşamaktadır. Kiracıların %90,7'si apartman dairesinde, %5,6'sı bağımsız müstakil evlerde, %2,6'sı lüks villalarda veya dubleks apartman katında yaşamaktadırlar. Katılımcıların %0,5'i lojmanda yaşarken; %3,4'ü gecekonduda ve diğer konut türlerinde yaşamaktadırlar. 2012 yılında araştırmaya dâhil olan hane üyelerinin ise %63,9'u ev sahibi, %32,9'u kiracıdır ve yaklaşık %7'sinin ikinci bir konutu bulunmaktadır. Ev sahiplerinin %63,3'ü bağımsız veya tek duvarı bitişik

müstakil evlerde yaşarken, %36,1'i apartman katında, %0,5'i lüks villa veya dubleks apartman katında yaşamaktadır. Kiracıların ise yaklaşık %59'u müstakil veya tek duvarı bitişik evlerde, yaklaşık %38'i apartman dairelerinde, %1'i lüks villa veya dubleks apartman katında yaşamaktadır.

Tablo 2. Konut Sahipliği

	2012 (%)	2020 (%)
Konut Sahipliği		
Ev sahibi	63,9	69,7
Kiracı	32,9	26,4
Lojman ve Diğer	3,2	3,9
Ev Sahipleri İçerisindeki Konut Türü Oranları		
Apartman katı	36,1	88,0
Müstakil ev	63,3	6,5
Lüks villa/Dubleks	0,5	2,1
Diğer	0,1	3,4
Kiracılar İçerisindeki Konut Türü Oranları		
Apartman katı	37,8	90,7
Müstakil ev	58,9	5,6
Lüks villa/Dubleks	1,0	2,6
Diğer	2,3	1,1
İkinci Konut Sahipliği	6,9	12,1

Konut özelliklerine bakıldığında 2020 yılında katılımcıların %42,4'ü 3 odalı, %39,3'ü 4 odalı konutlarda yaşamaktadırlar. Araştırmaya dâhil olan hanelerin %12,3'ü 2 odalı, %4,7'si ise 5 odalıdır. 2'den az odası olan hanelerin oranı %0,4 iken; 6 ve daha fazla odası olan hanelerin oranı yaklaşık %1'dir. 2012 yılında araştırmaya dâhil olan hane üyelerinin ise yaklaşık %9'u en fazla 2 odalı, yaklaşık %50'si 3 odalı evde yaşamaktadır. Katılımcıların yaklaşık %37'sinin 4 odalı, yaklaşık %4'ünün ise 5 veya daha fazla odalı evlerde yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. 2020 yılındaki verilere göre hanelerin büyüklüğü 50 metrekare ile 360 metrekare arasında değişmektedir. 2020 yılında katılımcıların %58'i, 2012 yılında ise %64'ü 100 metrekareden büyük kullanılabilir alana sahip evlerde yaşamaktadır.

Tablo 3. Konut Özellikleri

Özellik	2012 (%)	2020 (%)
Oda Sayısı		
2 ve daha az	9,0	12,7
3	50,6	42,4
4	36,5	39,3
5	3,1	4,7
6 ve daha fazla	0,8	0,9
Metrekare		
100 ve daha küçük	36,0	42,0
100'den fazla	64,0	58,0
Konuta İlişkin Diğer Özellikler		
Site içerisinde	5,9	16,9
Apartman görevlisi	6,9	21,3
Havuz	1,0	2,0
Spor tesisi	1,0	2,0

Kapalı garaj	1,9	5,2
Güvenlik	2,9	9,1
Merkezî kalorifer/doğalgaz	3,9	25,0
Sıcak su	93,4	96,4
Akıllı ev sistemi	1,0	1,5
Tabandan ısıtma	1,0	2,5

2020 yılındaki katılımcıların %16,9'u site içerisindeki bir konutta yaşarken, apartman görevlisi bulunan konutların oranı %21,3'tür. Konutların yaklaşık %2'sinde havuz ve spor tesisi bulunmaktadır. Kapalı garajı bulunan konutların oranı %5,2 iken konutların %9,1'inde özel güvenlik bulunmaktadır. Katılımcıların %2,4'ünün konutunda merkezî kalorifer; %22,6'sında doğalgaz bulunmaktadır. Katılımcıların yalnızca %1,5'inin konutunda akıllı ev sistemi, %2,5'inde tabandan ısıtma bulunmaktadır. 2012 yılında ise araştırmaya katılan hane üyelerinin %6'sı site içerisinde yaşamakta ve yaklaşık %7'sinin yaşadığı konutta apartman görevlisi bulunmaktadır. Katılımcıların %96'sının merkezî kaloriferi, %97'sinin özel güvenliği, %98'inin kapalı garajı bulunmamaktadır. Katılımcıların yalnızca %1'inin konutunda akıllı ev sistemi, tabandan ısıtma, havuz veya spor tesisi bulunmaktadır.

2. Satın Alma ve Tüketme Alışkanlıkları

2.1. Eğitim ve Ulaşım İle İlgili Tüketim Davranışları

Araştırmaya katılan hanelerdeki eğitim hizmetleri tüketimine ilişkin bilgiler Tablo 4'te özetlenmiştir.

Tablo 4. Eğitim ile İlgili Tüketim

Türü	Yıl	Kişi sayısı (%)			
		0	1	2	3+
Hanedeki öğrenci sayısı	2012	41,2	25,0	20,5	13,3
	2020	45,0	25,0	22,1	7,9
Hanede özel amaçlı kursa (bilgisayar, yabancı dil, dershane, sürücü kursu, spor kursu vb.) giden kişi sayısı	2012	87,9	9,9	2,0	0,2
	2020	91,0	7,3	1,6	0,1
Hanede kreş veya anaokuluna devam eden çocuk sayısı	2012	96,6	3,0	0,3	0,1
	2020	94,4	5,4	0,2	-
Hanede paralı eğitim gören fert sayısı	2012	97,0	2,3	0,7	-
	2020	97,3	1,6	1,0	0,1
Hanede çalışan kişi sayısı	2012	23,6	57,2	15,5	3,7
	2020	13,1	58,0	24,8	4,1

2020 yılı verilerinde katılımcıların %45'inin hanesinde öğrenci bulunmamaktadır. Katılımcıların %25'inin hanesinde 1 öğrenci, yaklaşık %22'sinin hanesinde 2 öğrenci bulunmaktadır. Katılımcıların %91'inin hanesinde özel amaçlı kurslara devam eden kişiler bulunmamaktadır. Buna karşılık yaklaşık %7'sinin hanesinden 1 kişi, %2'sinin hanesinden ise 2 veya daha fazla kişi özel amaçlı kurslara devam etmektedir. Görüşülen kişilerin yaklaşık %94'ünün hanesinde kreş veya anaokuluna devam eden çocuk bulunmamaktadır. Katılımcıların yaklaşık %6'sının hanesinden 1 veya daha fazla çocuk kreş veya anaokuluna devam etmektedir. Katılımcıların yaklaşık %97'sinin hanesinde paralı eğitim gören öğrenci bulunmazken, yaklaşık %2'sinin hanesinde en az 1 öğrenci paralı eğitim almaktadır. 2012 yılı verileri göz önünde bulundurulduğunda, hanedeki öğrenci sayısı ve hanede özel amaçlı kursa giden kişi sayılarında azalma olduğu görülmektedir. Ayrıca, en az bir çocuğun kreş/anaokuluna devam ettiği hane sayısında yaklaşık %2'lik bir artış görülmektedir.

2020 yılı verilerine göre katılımcıların yaklaşık %13'ünün hanesinde çalışan kişi bulunmazken, %58'inin hanesinde 1 kişi, yaklaşık %29'unun hanesinde ise en az 2 kişi çalışmaktadır. Bu durum 2012 verileri ile karşılaştırıldığında, hanede çalışan kişi sayılarında artış görülmektedir. Hanede hiç çalışmayan kişi oranı %23,6'dan %13,1'e gerilerken; bir kişinin çalıştığı haneler %57,2'den %58'e, iki kişinin çalıştığı haneler %15,5'ten %24,8'e ve 3 ve daha fazla kişinin çalıştığı hanelerin oranı %3,7'den %4,1'e yükselmiştir.

Tablo 5. Çalışanların Kullandıkları Ulaşım Araçları

Ulaşım Türü	Yıl	Yüzde (%)
Otomobil	2012	15,7
	2020	28,7
Otobüs	2012	13,9
	2020	18,6
Dolmuş	2012	20,3
	2020	18,1
Yürüyerek	2012	22,9
	2020	7,8
Ücretsiz servis	2012	7,1
	2020	6
İşyerinden sağlanan araba	2012	1,2
	2020	1,2
Ücretli Servis	2012	0,7
	2020	0,4
Tren	2012	1
	2020	0,2
Diğer	2012	6,3
	2020	2,8

Tablo 5’te görülebileceği gibi 2020 yılındaki katılımcıların yaklaşık %29’u arabayla, yaklaşık %19’u otobüsle, yaklaşık %18’i dolmuşla ve yaklaşık %8’i yürüyerek iş yerlerine ulaşmaktadırlar. Katılımcıların kullandıkları diğer ulaşım araçları ise ücretsiz servis, iş yerinden sağlanan araba, ücretli servis, tren ve diğer ulaşım araçları şeklinde sıralanabilir. 2012 yılında çalışanların ulaşım tercihinde ilk üç sırayı sırasıyla “yürüyerek, dolmuş ve araba” alırken, 2020 yılı verilerinde ise ilk üç sırayı “araba, otobüs ve dolmuş” araçlarının aldığı görülmektedir. Araba kullanımı yıllar itibarıyla %15,7’den %28,7’e yükselirken, yürüyerek işe gidenlerin oranı %22,9’dan %7,8’e gerilemiştir.

Ekmek, Sigara ve Alkollü İçecek Tüketimi

Katılımcıların günlük ekmek, günlük sigara ve haftalık alkollü içecek tüketimlerine ilişkin bilgilere Tablo 6’da yer verilmektedir. Ayrıca hanede sigara ve alkollü içecek tüketen kişi sayıları da tabloda görülmektedir.

Tablo 6 . Ekmek, Sigara, Alkollü İçecek Tüketimi

Miktar (%)	Yıl	0	1	2	3	4	5	6+
Tüketim								
Günlük ekmek tüketimi (Adet)	2012	1,0	13,3	22,3	19,0	15,7	10,4	18,3
	2020	0,9	13,2	33,5	21,7	17,7	6,1	6,9
Hanede sigara tüketen kişi sayısı	2012	34,9	42,5	16,7	3,8	1,5	0,5	0,1
	2020	41,3	39,9	14,5	3,3	0,8	0,2	-
Hanede günlük sigara tüketimi (Paket)	2012	38,7	36,4	17,5	7,4 (3+)			
	2020	42,0	40,5	12,4	3,8	1,1	0,2	
Hanede alkollü içecek tüketen kişi sayısı	2012	90,6	7,6	1,2	0,4	0,2	-	-
	2020	89,9	7,6	2,1	0,4	-	-	-
Haftalık alkollü içecek tüketimi	2012	91,4	3,5	1,1	1,0	3,0 (4+)		
	2020	90,5	4,4	1,9	0,6	2,6 (4+)		-

2020 yılında günlük ekmek tüketimi açısından katılımcıların yaklaşık %33'ünün 2, %22'sinin 3, %18'inin 4, %13'ünün ise 5 veya daha fazla ekmek tükettiği görülmektedir. Hanelerin yaklaşık %41'inde sigara tüketicisi bulunmazken, %40'ında sigara tüketen 1 kişi bulunmaktadır. Katılımcı hanelerin yaklaşık %40'ında en fazla 1 paket, %17'sinde ise 1 paketten fazla sigara tüketilmektedir. 2012 yılı verileri ile karşılaştırıldığında; günlük ekmek tüketimi, sigara içen kişi sayısı ve günlük tüketilen sigara paketi sayısında azalma olduğu görülmektedir. Özellikle, 5 ve daha fazla ekmek tüketimi %28,7'den %13'e gerilemiştir.

2020 yılı verilerine göre katılımcıların yaklaşık %90'ının hanesinde alkollü içecek tüketen kimse bulunmamaktadır. Hanelerin %7,6'sında 1 kişi, %2,5'inde ise 2 veya 3 kişi alkollü içecek tüketmektedir. Katılımcıların yaklaşık %4'ünün hanesinde haftada 1 kez ve %5'inin hanesinde haftada 2 kez veya daha sık alkollü içecek tüketilmektedir. En çok tüketilen alkollü içecek türleri sorulduğunda hanelerin %4,2'sinde bira ve %4'ünde rakı tüketildiği belirlenmiştir. 2012 verileri göz önünde bulundurulduğunda, hanede alkollü içecek tüketen kişi sayısının ve haftalık alkol tüketiminin yaklaşık %1 oranında arttığı görülmektedir.

Gıda ve Tekstil İhtiyaçlarını Karşılama Yerleri

Adana ilindeki hanelerin hangi gıda ihtiyaçlarını nereden karşıladıklarına ilişkin veriler Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Gıda İhtiyaçlarını Karşılama Yerleri

Gıda türü	Yıl	Seyyar satıcı	Semt pazarı	Fırın	Kasap	Manav	Bakkal/ market	Hipermarket	Süper market	Diğer
Ekmek	2012			%18			%70	%6	%1	%3
	2020			%34			%59	%2	-	%5
Et ve et ürünleri	2012				%58		%14	%10	%11	%4
	2020				%82		%2	%10	%4	%1
Balık	2012	%4	%21		%1		%3	%13	%7	%6
	2020	%12	%39		%3		%2	%15	%8	%15
Meyve	2012	%5	%80			%5	%2	%6	%3	
	2020	%2	%85			%7	%2	%3	%2	
Sebze	2012	%5	%81			%4	%2	%6	%3	
	2020	%2	%85			%7	%2	%3	%2	
Alkolsüz içecek	2012						%64	%14	%14	
	2020						%49	%29	%19	

Her bir ürün grubu için en sık alışveriş yapılan yer belirtilmiştir.

Ekmek için en sık tercih edilen satış noktası hem 2012 hem 2020'de bakkal veya marketler olmakla beraber yıllar itibarıyla fırınların tercih edilme oranı %18'den %34'e yükselmiştir. Et ve et ürünlerinde marketlerin tercih edilme oranı azalırken kasaplar en çok tercih edilen satış noktasıdır. Tüketiciler balık için en çok semt pazarlarını tercih etmektedirler ve semt pazarlarından balık alanların oranı %21'den %39'a yükselmiştir. Adana hanelerinin büyük bölümü meyve-sebze ihtiyaçları için semt pazarlarını tercih etmektedir ve bu oranda artış görülmüştür. Yıllar itibarıyla hanelerin gıda ihtiyaçlarını karşılama yerleri incelendiğinde genel olarak hipermarket, süpermarket ve bakkallardan ziyade ekmek için fırın, et ve et ürünleri için kasap, meyve ve sebzeler için de semt pazarları gibi belirli ürün gruplarında uzmanlaşmış küçük/orta ölçekli perakendecilerin tercih edilmeye başlandığı görülmektedir. Alkolsüz içeceklerin satın alma yerlerinde ise en sık tercih edilen satış noktası bakkal ve marketler olmakla birlikte, hipermarket ve süpermarket tercihinin arttığı söylenebilir.

Tablo 8. Tekstil Ürünü İhtiyaçlarını Karşılama Yerleri

Ürün Grubu	Yıl	Seyyar satıcı	Semt pazarı	Tuhafiyec/ Manifatura	Butikler	Departmanlı Mağazalar	İnternet Alışverişi	Hiper market	Evde dikilir	Terziye diktirilir	Diğer
Erkek Giyim	2012	%4	%9	%13	%9	%59		%1		%1	%1
	2020	%1	%2	%4	%4	%76	%4				
Kadın Giyim	2012	%4	%11	%14	%10	%56		%1		%1	
	2020	%2	%4	%6	%6	%64	%16				
Çocuk Giyim	2012	%4	%11	%9	%7	%46					%2
	2020	%1	%3	%4	%3	%39	%6				
Ev Tekstili	2012	%2	%8	%36	%2	%35		%1	%2	%6	%1
	2020	%3	%7	%18	%4	%48	%4	%1	%2	%9	%1

Her bir grup için en sık tercih edilen seçenek belirtilmiştir.

Tüketicilerin kadın giyim, erkek giyim, çocuk giyim ve ev tekstili ürünlerinde en sık tercih ettikleri satış noktaları Tablo 8'de gösterilmiştir. Adana hanelerinin tekstil ürünleri için tercih ettikleri satış noktalarına ilişkin

tablo incelendiğinde tüm ürün gruplarında internet alışverişinin etkisi görülmektedir. Diğer önemli bir bulgu ise özellikle erkek, kadın ve ev tekstil ürünlerinde departmanlı mağazaların tercih edilme oranındaki artıştır.

Alışveriş Yapılacak Yerin Tercih Edilmesinde Önem Verilen Faktörler

Katılımcılardan gıda, temizlik, oyuncak, giyim, kişisel bakım, beyaz eşya, mobilya/halı, bankacılık hizmetleri ve teknolojik ürünler satın alacakları yerleri tercih ederken en fazla önem verdikleri faktörleri belirtmeleri istenmiş ve aşağıdaki tabloda görülen sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre 2020 yılında “çeşit imkânı, satılan malların kaliteli olması ve markası, kampanyalı (promosyonlu) satışların olması, fiyatların/işlem bedellerinin düşük olması” ürün ve hizmetlerin satın alınacağı yer belirlenirken en fazla önem verilen unsurlardır.

Tablo 9. Alışveriş Yapılacak Yerin Tercih Edilmesinde Önem Verilen Faktörler

Ürün Grubu Kriterler	Yıl	Gıda (%)	Temizlik (%)	Oyuncak (%)	Giyim (%)	Kişisel bakım (%)	Beyaz eşya (%)	Mobilya/Halı (%)	Banka (%)	Teknolojik ürünler (%)
		Çeşit imkânı	2012	77,3	65,4	23,6	72,3	50,1	66,0	66,6
	2020	90,2	78,8	26,3	90,7	74,5	62	77		69,9
Ödeme biçimi	2012		25,5	14,2	27,1		48,0	47,5	25,8	30,5
	2020	46,2	15,0			57,7	52,5	55,8		46,2
Personelinin davranışları	2012								29,7	
	2020			18,2						
Fiyatların/işlem bedelinin düşük olması	2012	68,1		25,1	64,2	52,0	53,5	54,1		50,7
	2020	71,8	68,6		68,5	58,0		55,1	40,4	56
Satılan malların/hizmetlerin kaliteli olması	2012	77,5	72,8	29,1	77,4	64,6	59,2	62,0	29,8	58,8
	2020	64,8	63,1	20,2	60,1	57,9	56,7	60,1	24,4	55,9
Kampanyalı (promosyonlu) satışların olması	2012	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	2020	68,5	70	19,1	65,5	58,8	57,1	51,7	25,8	51,2
Satış sonrası verilen hizmetler	2012	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	2020						52,9			
Marka	2012	33,8	36,3			25,6	52,5	46,4		47,9
	2020	38,9			51,41	46,5			27,5	50,6

Tablo 9’da yer alan 2012 ve 2020 yılı verileri karşılaştırıldığında; 2012 yılındaki verilere göre ilk beş unsurdan biri olan “personelin güler yüzlü oluşunun”, 2020 yılında etkisinin azaldığı görülmektedir. 2012 yılında belirlenen diğer unsurların (çeşit imkânı, ödeme biçimi, fiyatların düşük olması, satılan malların kaliteli olması ve markası) 2020 yılında da aynı olduğu görülmektedir. Son olarak, 2020 yılında beyaz eşya satın alımında satış sonrası hizmetlere verilen önemin arttığı görülmektedir.

Hane Halkı Hizmet Tüketim Durumu

Ankete katılan hane üyelerine kişisel bakım, oto temizleme, kuru temizleme, ATM bankacılığı, internet bankacılığı, telefon bankacılığı, mobil bankacılık, internetten alışveriş, internetten rezervasyon, jet kasa gibi hizmetlerden ne ölçüde yararlandıkları sorulmuştur ve elde edilen bilgiler Tablo 10’da özetlenmiştir.

Tablo 10. Hane Halkı Hizmet Tüketim Durumu

Hizmet	Tüketim (%) 2012	Tüketim (%) 2020
Oto temizleme	18,7	38,8
Kuru temizleme	9,3	24,6
İnternet bankacılığı	6,1	38,9
ATM bankacılığı	32,3	59,9
Telefon bankacılığı	5,0	45,2

Mobil bankacılık	2,0	43,7
Kişisel bakım (Kuaför, güzellik salonu vb.)	64,7	92,0
İnternette alışveriş	6,4	34,6
İnternette rezervasyon	5,1	16,2
Jet kasa	0,2	5,7
Sanal hizmet sunan uygulamalar (Ücretli)	-	0,9

Elde edilen sonuçlara göre 2020 yılında tüketiciler tarafından en çok tercih edilen ilk dört hizmet türü kişisel bakım hizmetleri (%92), ATM bankacılığı (%59,9) telefon bankacılığı (%45,2) ve mobil bankacılık (%43,7) hizmetleridir. Jet kasa kullanımı (%5,7) ve ücretli uygulama kullanımları (%0,9) ise en düşük kullanım seviyesinin olduğu hizmetlerdir. 2012 ve 2020 yılı verileri karşılaştırıldığında kişisel bakım hizmetlerinin %64,7'den %92'ye yükseldiği görülmektedir. Teknolojik gelişmelere paralel olarak ATM bankacılığı %32,3'den %59,9'a; telefon bankacılığı %5'den, %45,2'ye, internette alışveriş %6,4'den %34,6'ya, Jet kasa kullanımı %0,2'den %5,7'ye yükselmiştir. Özellikle internette satın alınan hizmetlerde artış olduğu görülmektedir.

Muayene veya Tedavi Olunan Sağlık Kuruluşları

Görüşme yapılan hanelerdeki bireylerden bir rahatsızlıkları olduğunda tercih ettikleri muayene ve tedavi kuruluşlarını sıralamaları istenmiş (en sık tercih ettikleri 1, en az tercih ettiklerini 4 olmak üzere 1'den 4'e kadar) ve Tablo 11'de sonuçlar özetlenmiştir.

Tablo 11. Muayene veya Tedavi Olunan Sağlık Kuruluşları

Sağlık Kuruluşu	Yıl	1. (%)	2. (%)	3. (%)	4. (%)
Aile Hekimliği	2012	70,9			
	2020	63,3			
Devlete Bağlı Kurumlar	2012		69,1		
	2020		66,7		
Özel Hastane/poliklinikler	2012			71,1	
	2020			70,9	
Özel Muayenehaneler	2012				81,4
	2020				83,1

2020 yılında araştırmaya katılan hane üyelerinin ihtiyaç anında ilk gittikleri sağlık kuruluşunun Aile Hekimlikleri (%63,3) olduğu görülmektedir. İkinci sırada en çok Devlete bağlı kurumlar (%66,7), üçüncü sırada Özel hastane / poliklinikler (%70,9) ve dördüncü sırada Özel muayenehaneler (%83,1) tercih edilmektedir. 2012 ve 2020 yılı sağlık kuruluşu tercihleri karşılaştırıldığında hane üyelerinin tercih sırasının aynı olduğu, ancak yıllar itibarıyla Aile Hekimliği'nin ilk sırada tercih edilme oranının azaldığı belirlenmiştir.

Memnuniyetsizlikten Kaynaklanan Tepki Türleri

Tüketiciler memnun olmadıkları ürün, hizmet ve işletmelere karşı tepkilerini çeşitli şekillerde göstermektedirler. Tablo 12 katılımcıların tepkilerini yansıtmaktadır.

Tablo 12. Memnuniyetsizliğe İlişkin Tepkiler

Tepki Türü	Yıl	Yüzde (%)
Ürünü iade	2012	63,9
	2020	61,7
Değiştirme talebi	2012	53,9
	2020	54,7
Mağaza yöneticilerine şikâyet etme	2012	9,5
	2020	29,0
Çevresindekilere anlatma	2012	4,7
	2020	19,6
İlişkiyi kesme	2012	7,4
	2020	17,6
Tüketici derneklerine şikâyet etme	2012	10,1
	2020	15,8
Hiçbir şey yapmama	2012	4,7
	2020	7,8

Sosyal medyada şikâyet etme	2012	-
	2020	4,6

*Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

Tablo 12’de gösterildiği üzere 2020 yılı verilerine göre katılımcıların %61,7’si alışverişlerinden memnun olmadıkları durumda ürünü iade etmekte, %54,7’si değiştirme talebinde bulunmaktadır. 2012 yılında da ilk iki sırada aynı tepki türleri yer almaktadır. Ayrıca, 2020 yılı verilerine göre katılımcıların %29’u memnuniyetsizliklerini mağaza yöneticilerine şikâyet ederken, %19,6’sı çevresindekilere anlatmaktadır. Mağaza yöneticilerine şikâyet etme oranı %9,5’ten %29’a yükselerek 2020’de en çok başvurulan şikâyet yöntemlerinde üçüncü sırayı almıştır. Memnuniyetsizliği çevresine anlatma oranının da yıllar itibarıyla büyük bir artış göstererek %4,7’den %19,6’a yükseldiği görülmektedir.

2020 yılında bireylerin %17,6’sı alışveriş yaptığı işletme ile ilişkisini keserek bir daha o mağazadan alışveriş yapmamayı tercih etmektedir. Katılımcıların %15,8’i şikâyetlerini tüketici derneklerine iletirken, %7,8’lik bir gruba ise memnuniyetsizlik durumunda hiçbir şey yapmamayı tercih etmektedir. Sosyal medya kullanımının artması memnuniyetsizliklerin paylaşılması noktasında da etkisini göstermiştir. 2020 yılında katılımcıların %4,6’sı memnuniyetsizliklerini sosyal medyada paylaştıklarını ifade etmişlerdir.

Dayanıklı Tüketim Malları Sahipliği

Hanelerin sahip olduğu beyaz eşyalar, elektronik eşyalar, ısıtma ve soğutma araçları, diğer ev aletleri, otomobil ve finansal ürünlere ilişkin sahiplik oranları ve marka tercihlerine ilişkin bulgular Tablo 13’te özetlenmiştir.

Tablo 13. Hane Halkı İçin Tüketim Malları Sahiplik Oranları

Ürün	Sahiplik Oranı (%)		Marka
	2012	2020	
Bilgisayar (PC/Laptop)	51,3	47,6	Casper
Tablet bilgisayar	-	23,3	Samsung
Cep telefonu	95,9	99,1	Samsung
İnternet bağlantısı	37,2	66,0	TTNET
LCD/Plazma/LED TV	18,7	87,8	Lg
Televizyon	90,5	11,9	Vestel, Beko
Uydu/Kablolu TV vb.	74,2	22,6	Kablonet
Oyun konsolları	1,1	1,4	Playstation
Alarm sistemi	0,4	0,5	Pronet
Ses sistemi	5,2	2,7	Samsung
DVD Player/Blu-ray oynatıcı	30,6	0,8	Toshiba
Zayıflama/ Kondisyon aleti	3,3	0,5	Voit
Bulaşık makinesi	50,5	88,1	Arçelik, Beko
Buzdolabı	99,8	98,8	Arçelik, Beko
Çamaşır makinesi	97,7	98,3	Arçelik, Beko
Çamaşır kurutma makinesi	1,0	3,8	Arçelik, Beko
Derin dondurucu	4,7	19,4	Uğur
Dikiş makinesi	26,4	20,0	Singer
Elektrikli süpürge	85,5	94,5	Arçelik, Beko, Arçelik
Fırın	75,3	81,7	Arçelik, Beko
Aspiratör	24,6	31,9	Arçelik, Beko
Mikrodalga fırın	17,3	34,1	Arçelik, Beko, Vestel
Halı yıkama makinesi	10,7	3,9	İhlas, Arçelik
Şofben/Termosifon	56,9	62,3	İhlas, Demirdöküm
Güneş enerjisi	63,4	74,2	Yerel üreticiler
Klima	52,4	78,9	Arçelik, Beko
Kombi	-	18,0	Baymak
Otomobil	30,5	42,9	Renault
Kredi kartı	49,3	58,0	Akbank
Sanal kredi kartı	0,7	0,5	Garanti, Akbank, QNB

Haneler bilgisayar sahipliği açısından incelendiğinde 2020 yılında hanelerin % 47,6’sında masaüstü veya dizüstü bilgisayar; %23,3’ünde ise tablet bilgisayar olduğu görülmektedir. 2012 yılında ise hanelerin %51,3’ünde bilgisayar bulunduğu belirlenmiştir. 2020 yılı verilerine göre en fazla Casper marka bilgisayar bulunmaktadır. Tablet bilgisayarda ise en çok Samsung tercih edilmiştir. Hanelerin %99,1’inde cep telefonu

bulunmakta ve en fazla Samsung marka cep telefonu tercih edilmektedir. Hanelerdeki internet bağlantısı oranı %37,2'den %66'ya yükselmiştir. 2020 yılında LCD/Plazma/LED TV sahipliği %87,8'dir ve en fazla tercih edilen markalar LG, Samsung ve Vestel'dir. 2012 yılında ise LCD/Plazma/LED TV sahipliği oranı %18,7 olup, eski tip televizyon sahipliği %90,5'tir. 2020 yılı verilerine göre Uydu/ Kablolu TV vb. sahipliği bakımından oran %22,6 olup Kablonet en fazla sahip olunan Kablolu TV yayın sağlayıcı markasıdır. 2012 yılında benzer yayın sağlayıcıların oranı %74,2'dir. DVD Player/Blu-ray oynatıcı sahipliği yaklaşık %30 iken %1'in altına düşmüştür. Bu ürün grubunda en çok Toshiba tercih edilmektedir. 2020 yılında oyun konsolu ise hanelerin sadece %1,4'ünde bulunmaktadır ve Playstation en fazla sahip olunan oyun konsoludur. 2020 yılında alarm sistemi hanelerin sadece %0,5'inde bulunmaktadır ve Pronet marka tercih edilmektedir. Ses sistemi hanelerin %2,7'sinde bulunmaktadır ve Samsung en fazla tercih edilmektedir. Yıllar itibarıyla alarm sistemi sahiplik oranında bir farklılık olmadığı, ses sistemi sahiplik oranının ise azaldığı görülmektedir. Hanelerdeki zayıflama kondisyon aleti sahipliği de azalmış olup; en çok tercih edilen marka Voit'tir.

Bulaşık makinesi sahiplik oranı yıllar itibarıyla %50,5'ten %88,1'e yükselmiştir. Arçelik ve Beko en çok tercih edilen markalardır. Buzdolabı ve çamaşır makinesi hanelerin tamamına yakınında mevcuttur. Tercih edilen markalar, bulaşık makinesinde olduğu gibi Arçelik ve Beko'dur. Çamaşır kurutma makinesi sahipliği yıllar itibarıyla %1'den %3,8'e yükselmiştir. Derin dondurucu sahipliği %4,7'den %19,4'e yükselmiştir ve en çok tercih edilen marka Uğur Derin Dondurucu'dur. Dikiş makinesi sahiplik oranı %26,4'ten %20'ye düşmüştür ve en fazla Singer marka dikiş makinesi satın alındığı görülmektedir. Elektrikli süpürge sahiplik oranı %85,5'ten %94,5'e yükselmiştir. Arçelik, Beko ve Arnica en çok tercih edilen elektrikli süpürge markalarıdır. Hanelerde fırın sahiplik oranı %75,3'ten %81,7'ye; aspiratör sahiplik oranı %24,6'dan %31,9'a yükselmiştir. Arçelik ve Beko en fazla tercih markalarıdır. Mikrodalga fırın sahipliği %17,3'ten %34,1'e yükselmiştir. Arçelik, Beko ve Vestel en çok tercih edilen markalardır. Halı yıkama makinesi sahipliği %10,7'den %3,9'a düşmüştür. İhlas ve Arçelik tercih edilen markalardır. Şofben/termosifon 2012 yılında hanelerin %56,9'unda, 2020 yılında ise hanelerin %62,3'ünde bulunmaktadır. İhlas ve Demirdöküm en fazla tercih edilen markalardır. Hanelerde güneş enerjisi sahipliği %63,4'ten %74,2'ye yükselmiştir. Genellikle yerel üreticiler güneş enerjisi kurulumunu yapmıştır. Klima sahipliği oranı %52,4'ten %78,9'a yükselmiştir. Pek çok beyaz eşyada olduğu gibi klimada da Arçelik ve Beko en çok tercih edilen markalar olmuştur. 2020 yılına gelindiğinde hanelerin %18'inde kombi bulunduğu ve en çok tercih edilen markanın Baymak olduğu görülmektedir.

Otomobil sahipliği yıllar itibarıyla %30,5'ten %42,9'a yükselmiştir. Renault, Fiat ve Ford en çok tercih edilen otomobil markalarıdır. Kredi kartı sahipliği oranı %49,3'ten %58'e yükselmiştir ve en yüksek oranda Akbank kredi kartı sahipliği görülmektedir. Hanelerde sanal kredi kartı kullanım oranlarında belirgin bir farklılık yaşanmamış olup sanal kredi kartı oranı %1'den azdır.

Evde Hazırlanan/Üretilen Yiyecekler

Adana hanelerinin evde hazırladıkları yiyeceklere ilişkin bulgular Tablo 14'te özetlenmiştir.

Tablo 14. Evde Hazırlanan/Üretilen Yiyecekler

Ürün	2012 (%)	2020 (%)
Salça	80,7	64,0
Turşu	78,3	89,2
Reçel	50,6	35,0
Dondurulmuş sebze	24,8	65,5
Kuru sebze	17,3	21,6
Ekmek	11,0	7,9
Peynir	8,4	10,2
Bahçe sebzesi/meyvesi	7,9	6,4
Bulgur	7,2	3,9
Konserve	6,1	83,9
Tarhana	4,9	16,1

2012 verilerine göre Adana hanelerinin büyük bölümünde salça ve turşu evde üretilmektedir. Hanelerin yarısında evde reçel yapılmakta, yaklaşık dörtte birinde dondurulmuş sebze hazırlanmaktadır. Hanelerde üretilen diğer gıdalar ise sırasıyla kuru sebze, ekmek, peynir, bahçe ürünleri, bulgur, konserve ve tarhanadır. Evde hazırlanan ürünlerde yıllar itibarıyla belirgin bazı değişimlerin olduğu gözlemlenmektedir. Evde salça ve reçel hazırlayanların oranı azalırken özellikle konserve, dondurulmuş sebze, turşu ve tarhana hazırlayanların oranları artmıştır.

Sürdürülebilir Tüketim Davranışı

Adana Hane Halkı Tüketim Profili'ni incelediğimiz araştırmada tüketicilerin sürdürülebilir davranışları ile ilgili sorulara da yer verilmiştir. Bu sorulara ilişkin yanıtların ortalaması Tablo 15'te özetlenmiştir.

Tablo 15. Sürdürülebilir Tüketim Davranışı

İFADELER	2012 Ort.	2020 Ort.
Su tasarrufu yaparız.	4,20	4,48
Çevreye bir zararları olup olmadığını görmek için ürünlerin etiketlerini okuruz.	3,31	2,55
Geri dönüştürülebilir ambalajlı ürünleri satın almayı tercih ederiz.	3,10	2,67
Çevreci ürünler satın alırız.	3,15	2,56
Cam ve teneke çöpleri geri dönüşüme kazandırırız.	2,84	2,85
Gazeteleri ve kartonları geri dönüşüme kazandırırız.	2,80	2,95
Market poşetleri yerine alışveriş çantalarını kullanırız.	2,29	3,76
Çevreye daha az zarar vermek için otomobil tüketimimizi kısıtladık.	2,38	1,92
Çevreci hareketleri parasal olarak destekliyoruz.	2,12	1,23
Çevreci gruplarda gönüllü faaliyetler yürütüyoruz.	2,04	1,22

*İfadelerin yöneltmesinde 5'li Likert Derecelemesi kullanılmıştır.

Yıllar itibarıyla Adana'daki hanelerde özellikle alışveriş çantalarının market poşetlerinin yerine kullanılması, geri dönüşüm çabaları ve su tasarrufu konusunda eğilimin arttığı görülmektedir. Çevreye zararlı içerik olup olmadığını görmek için ürün etiketlerini okuma, geri dönüştürülebilir ambalajlı ürünler satın alma, çevreci ürünler satın alma, otomobil tüketimini kısıtlama, çevreci hareketleri destekleme ve gönüllü faaliyetler yürütme gibi sürdürülebilir davranışlarda ise 2012'den 2020'ye bir düşüş olduğu anlaşılmaktadır.

Medya Alışkanlıkları

Katılımcıların internet sitesi, sosyal medya, telefon uygulamaları, TV, radyo, gazete ve dergi mecralarını takip etme alışkanlıklarına yönelik bulgular Tablo 16'da özetlenmiştir.

Tablo 16. Medya Alışkanlıkları

Medya Araçları		Hiç takip etmeyenler	Her gün düzenli takip edenler	1.Tercih	2.Tercih	3.Tercih	4.Tercih
İnternet sitesi	2012	65,1		Facebook	My-net	Msn	
	2020		39,9	YouTube	Zoom	Trendyol	
Sosyal Medya	2012	-					
	2020		51,6	Instagram	Facebook	Twitter	Whatsapp
Telefon uygulamaları	2012	-					
	2020		56,1	Whatsapp	Youtube		
Ulusal TV Kanalları	2012	10,1		Kanal D	Atv	Show	Star
	2020		76,7	Fox Tv	Atv	Show	Star
Yerel TV Kanalları	2012	91,4		Çukurova	Kanal A	Adana Koza	Akdeniz
	2020	89,6		Adana Tv	Koza Tv		
Ulusal Gazete	2012	52,6					
	2020	89,6		Posta	Milliyet	Sabah	Sözcü
Yerel Gazete	2012	95,9					
	2020	98,1		Çukurova	Adana		
Ulusal Radyo	2012	77,2		Kral FM	Power Türk	TRT	Süper FM
	2020	95,4		Kral FM	Power Türk		
Yerel Radyo	2012	88,2		Adana Kral FM	Adana FM	Radyo Güney	Radyo Akdeniz
	2020	97,8					
Ulusal Dergi	2012						

	2020	97,3		Marie Claire			
Yerel Dergi	2012						
	2020	99,5					

2020 yılında araştırmaya dâhil olan katılımcıların yaklaşık %40'ı her gün düzenli olarak internet sitelerini ziyaret ettiklerini belirtmişlerdir. 2012 yılında ise katılımcıların %65,1'i hiçbir internet sitesini takip etmediğini belirtmiştir. 2012 yılında en sık ziyaret edilen internet siteleri kategorisinde Facebook, My-net ve Msn ön plana çıkmıştır. O dönemde sosyal iletişim mecraları da internet sitesi kategorisinde belirtilmiştir. 2020 yılında katılımcıların %51,6'sının her gün bir sosyal medya mecrasını takip ettiği ve sosyal medya kategorisinde en çok sırasıyla Instagram, Facebook, Twitter ve Whatsapp'ı tercih ettiği görülmektedir. Telefon uygulaması olarak en çok Whatsapp ve Youtube kullanılmaktadır. En çok ziyaret edilen internet siteleri ise Youtube, Zoom ve Trendyol olarak belirtilmiştir. Pandemi döneminde gündemde olan Zoom, 2012 yılındaki katılımcılar tarafından hiç dile getirilmemiştir.

2020 yılındaki verilere göre katılımcıların %76,7'si her gün TV izlemektedir. 2012 yılında ilk sırada Kanal D tercih eden Adana tüketicisinin yıllar itibarıyla en çok tercih ettiği kanal FOX TV olmuştur. En çok tercih edilen diğer ulusal TV kanalları ise her iki yılda da sırasıyla Atv, Show ve Star'dır. Yerel TV kanallarını izleme, ulusal/yerel gazete okuma, ulusal/yerel radyo dinleme, ulusal/yerel dergi okuma davranışları yüksek oranda tercih edilmemektedir.

3. Sosyoekonomik Gruplar

Hane halkını oluşturan bireylerin eğitim seviyeleri ve meslekleri, hane halkı geliri, içinde yaşanılan konutun özellikleri, konut, otomobil ve dayanıklı tüketim ürünlerine dair sahiplikleri dikkate alınarak araştırma sonucunda 5 sosyoekonomik grup olduğu görülmüştür. Bu kısımda sosyoekonomik grupların özellikleri ve tüketim davranışlarında yıllar itibarıyla gözlenen değişikliklere yer verilmiştir. Belirlenen sosyoekonomik grupların toplam örnek içerisindeki oranları Tablo 17'de gösterilmektedir.

Tablo 17. Sosyoekonomik Gruplar

S.E.S	2012 (%)	2020 (%)
1.	0,8	0,8
2.	3,4	3,6
3.	25,3	32,8
4.	53,0	53,3
5.	17,5	9,5

1. Grup:

2012 ve 2020 verileri karşılaştırıldığında her iki araştırmada da 1. gruptaki hanelerin araştırmaya dâhil olan toplam hane sayısına oranının %0,8 olduğu görülmektedir. 1. grupta yer alan ailelerde çalışan bireyler her iki araştırmada da en az üniversite mezunudur ve genellikle nitelikli serbest meslek sahibidir. 1. grupta yer alan hanelerde yaşayan ortalama kişi sayısı 2012'de 2 iken; 2020 yılında 3'e yükselmiştir. Konut özellikleri bakımından karşılaştırıldığında 2012 yılına göre (ort:187 metrekare) 1. gruptaki katılımcıların daha büyük (ort: 225 metrekare) evlerde yaşadığı gözlemlenmiştir. Konut özellikleri ve dayanıklı tüketim malları sahipliği her iki araştırmada da oldukça benzer olup 1. grup için otomobil sahipliği yıllar itibarıyla artmıştır. İnternet bağlantısı 2012 yılında hanelerin büyük çoğunluğunda varken 2020 yılına gelindiğinde 1. grup hanelerinin tamamında internet bağlantısı olduğu görülmektedir. Bilgisayar, tablet ve cep telefonu sahipliği de yıllar itibarıyla artış göstermiştir. İnternet bankacılığı gibi hizmetlerden yararlanma oranı da yıllar itibarıyla yükselmiştir. 1. gruptaki katılımcılar gıda alışverişlerini hipermarket ve süpermarketlerden yaparken yıllar itibariye bu grubun gurme marketlerden alışveriş yapma alışkanlığı başlamıştır. Giyim ve ev tekstili ihtiyaçlarında daha önce ağırlıklı olarak departmanlı mağazaları tercih eden 1. grup hanelerinin yıllar itibarıyla internet ve butiklerden alışveriş yapma oranı artmıştır. Her gün TV izleme alışkanlığı devam eden 1. grup hanelerinde en çok izlenen ulusal TV kanalı 2012 yılında Kanal D iken 2020 yılında Habertürk olmuştur. 2012 yılında Posta ve Hürriyet gazetelerini okumayı tercih eden 1. grup artık internet haberlerini takip etmektedirler.

2. Grup:

2012 yılında araştırmaya dâhil olan 2. grup hanelerinin oranı %3,4; 2020 yılında da benzer şekilde %3,6'dır. 2. grupta yer alan ailelerde çalışan bireyler her iki araştırmada da büyük çoğunlukla en az üniversite mezunudur ve genellikle nitelikli serbest meslek sahibidir. 2. grupta yer alan hanelerde yaşayan ortalama kişi sayısı hem 2012 hem 2020 yılında 3'tür. Konut özellikleri bakımından karşılaştırıldığında 2012 (ort: 149 metrekare) ve 2020 (ort: 159 metrekare) yılında 2. gruptaki katılımcıların benzer büyüklükteki konutlarda yaşadığı görülmektedir. Konut özellikleri ve dayanıklı tüketim malları sahipliği her iki araştırmada da oldukça benzer olup 2. grup için tıpkı 1. grupta olduğu gibi otomobil sahipliği yıllar itibarıyla artmıştır. İnternet bağlantısı, bilgisayar, tablet ve cep telefonu sahipliği de yıllar itibarıyla bu grupta da artış göstermiştir. 2. gruptaki hanelerin internette alışveriş yapma oranı artmakla birlikte gıda harcamalarında süper ve hipermarketler; giyimde ise departmanlı mağazalar en çok tercih edilen alışveriş noktaları olma özelliğini yıllar itibarıyla korumuştur. Önemli bir kısmı her gün TV izleyen 2. grup hanelerinde en çok izlenen ulusal TV kanalı Kanal D iken 2020 yılında FOX TV olmuştur. 2012 yılında en çok Hürriyet gazetesini okumayı tercih eden 2. grup tıpkı 1. gruptaki tüketiciler gibi artık internet haberlerini takip etmektedirler.

3. Grup:

2012 yılında araştırmaya dâhil olan 3. grup haneleri çalışma örneğinin %25,3'ünü oluştururken 2020 yılında 3. grup hanelerinin oranı % 32,8'dir. 3. grupta yer alan ailelerde görüşülen bireyler her iki araştırmada da büyük çoğunlukla en az üniversite mezunudur ve genellikle memur, işçi veya emekli konumundadır. 3. grupta yer alan hanelerde yaşayan ortalama kişi sayısı hem 2012 hem 2020 yılında 3'tür.

Konut özellikleri bakımından karşılaştırıldığında 2012 (ort: 128 metrekare) ve 2020 (ort: 129 metrekare) yılında 3. gruptaki katılımcıların benzer büyüklükteki konutlarda yaşadığı görülmektedir. Konut özellikleri, ikinci konut sahipliği ve dayanıklı tüketim malları sahipliği her iki araştırmada da oldukça benzer olup 3. grup için tıpkı 1. ve 2. grupta olduğu gibi otomobil sahipliği yıllar itibarıyla artmıştır. İnternet bağlantısı, bilgisayar, tablet ve cep telefonu sahipliği de yıllar itibarıyla bu grupta da artış göstermiştir. 3. gruptaki hanelerin internette alışveriş yapma oranı artmakla birlikte gıda harcamalarında market ve bakkallar; giyimde ise departmanlı mağazalar en çok tercih edilen alışveriş noktaları olma özelliğini yıllar itibarıyla korumuştur. Önemli bir kısmı her gün TV izleyen 3. grup hanelerinde en çok izlenen ulusal TV kanalı Kanal D iken 2020 yılında FOX TV olmuştur. 2012 yılında en çok Posta ve Hürriyet gazetesini okumayı tercih eden 3. grup tıpkı 1. ve 2. gruptaki tüketiciler gibi artık basılı gazete okumayı tercih etmemektedirler.

4. Grup:

2012 yılında araştırmaya dâhil olan 4. grup haneleri çalışma örneğinin %53'ünü oluştururken 2020 yılında da 4. grup hanelerinin oranı % 53,3'tür. 4. grupta yer alan ailelerde görüşülen bireyler her iki araştırmada da büyük çoğunlukla ilköğretim mezunudur ve genellikle maaş karşılığı çalışan işçi-hizmetli konumundadır. 4. grupta yer alan hanelerde yaşayan ortalama kişi sayısı hem 2012 hem 2020 yılında yaklaşık 4'tür.

Konut özellikleri bakımından karşılaştırıldığında 4. gruptaki hane üyelerinin önceki yıllara göre daha geniş konutlarda yaşadığı görülmektedir (2012 ort: 98 metrekare; 2020 ort: 110 metrekare). Konut özellikleri ve dayanıklı tüketim malları sahipliği her iki araştırmada da oldukça benzer olup bu grupta ikinci konut ve otomobil sahipliği yıllar itibarıyla artmıştır. İnternet bağlantısı, bilgisayar, tablet ve cep telefonu sahipliği yıllar itibarıyla bu grupta da artış göstermiştir. 4. gruptaki hanelerin internette alışveriş yapma oranı artmakla birlikte gıda harcamalarında semt pazarı, market ve bakkallar; giyimde ise departmanlı mağazalar en çok tercih edilen alışveriş noktaları olma özelliğini yıllar itibarıyla korumuştur. Önemli bir kısmı her gün TV izleyen 4. grup hanelerinde en çok izlenen ulusal TV kanalı Kanal D ve Atv iken 2020 yılında FOX ve ardından yine Atv olmuştur. 2012 yılında en çok Posta gazetesini okumayı tercih eden 4. grup tıpkı ilk 3 gruptaki tüketiciler gibi artık basılı gazete okumayı tercih etmemektedir.

5. Grup:

2012 yılında araştırmaya dâhil olan 5. grup haneleri çalışma örneğinin %17,5'ini oluştururken 2020 yılında 5. grup hanelerinin oranı %9,5'tir. 5. grupta yer alan ailelerde görüşülen bireyler her iki araştırmada da büyük çoğunlukla ilköğretim ve altı düzeyde eğitime sahiptir ve genellikle işçi-hizmetli konumundadır, büyük çoğunluğunun geliri asgari ücret altındadır. 5. grupta yer alan hanelerde yaşayan ortalama kişi sayısı hem 2012 hem 2020 yılında yaklaşık 4'tür.

Konut özellikleri bakımından karşılaştırıldığında 5. gruptaki hane üyelerinin önceki yıllara göre çok daha geniş konutlarda yaşadığı görülmektedir (2012 ort: 78 metrekare; 2020 ort: 110 metrekare). Konut özellikleri ve

dayanıklı tüketim malları sahipliği her iki araştırmada da oldukça benzer olup bu grupta ikinci konut ve otomobil sahipliği yıllar itibarıyla artmıştır. İnternet bağlantısı, bilgisayar, tablet ve cep telefonu sahipliği de yıllar itibarıyla artış göstermiştir. 5. gruptaki hanelerin gıda harcamalarında semt pazarı, market ve bakkallar; giyimde ise departmanlı mağazalar ve semt pazarları en çok tercih edilen alışveriş noktaları olma özelliğini yıllar itibarıyla korumuştur. Önemli bir kısmı her gün TV izleyen 5. grup hanelerinde en çok izlenen ulusal TV kanalı Kanal D ve Atv iken 2020 yılında FOX ve ardından yine Atv olmuştur. 2012 yılında en çok Sabah ve Posta gazetesini okumayı tercih eden 5. grup diğer tüketici grupları gibi artık basılı gazete okumayı tercih etmemektedir.

SONUÇ

Adana İli Hane Halkı Tüketim Davranışını belirlemeye yönelik olarak yürütülen boyamsal araştırmanın bulguları değerlendirildiğinde hanelerin birtakım satın alma ve tüketim alışkanlıkları bakımından yıllar itibarıyla değiştiğini söylemek mümkündür. Konut özelliklerinden otomobil sahiplik oranına, medya alışkanlıklarından memnuniyetsizlik durumu davranışlarına kadar Adana tüketicileri birçok tüketim alanında değişim göstermiştir. Konut özellikleri bakımından değerlendirdiğimizde Adana hanelerinde 3 odalı konutların oranının azaldığını, öte yandan hem 2 ve daha az odası olan hem de 4 ve daha fazla odası olan hanelerin sayısının arttığı görülmektedir. Site içerisinde, apartman görevlisi bulunan, özel güvenliği bulunan ve doğalgaz ile ısınan konutların oranı yıllar itibarıyla yükselmiştir. Konut tipi açısından karşılaştırma yapıldığında 2020 yılında apartman katı şeklindeki konutların oranının önemli ölçüde yükseldiği görülmektedir. Konut tipi oranlarındaki bu belirgin farklılığın kentsel dönüşüm kaynaklı olduğu söylenebilir.

Hizmet tüketim durumları incelendiğinde hanede çalışanların ulaşım tercihlerinde önemli değişimler olduğu görülmektedir. Öncelikli olarak “yürüyerek” veya “dolmuş” ile işe gitmeyi tercih edenlerin yıllar itibarıyla işe gitmek için en çok kullandığı ulaşım aracı “araba” olmuştur. Ayrıca, bu süreçte otomobil sahipliği önemli ölçüde artmıştır. Bu durumun Covid-19 sürecinde toplu taşıma kullanımını azaltma eğilimine bağlı olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Hanelerde yıllar itibarıyla ekmek ve sigara tüketimi azalmıştır. Ekmek için fırınlar önceki yıllara göre daha çok tercih edilirken, diğer gıda türlerinde de o ürün grubunda uzmanlaşmış küçük ölçekli işletmelere bir yönelim söz konusudur. Tekstil ürünleri ihtiyaçları için Adana haneleri ağırlıklı olarak departmanlı mağazaları tercih etmekte; öte yandan hem giyim hem de ev tekstilinde internet alışverişi de yapmaktadırlar. Alışveriş yeri tercihinde yıllar itibarıyla “personelin güler yüzlü oluşunun”, önemini yitirmesinde de internet alışverişinin etkisi olduğu söylenebilir. İnternet alışverişinin yanı sıra teknolojik gelişmelere paralel olarak ATM bankacılığı, telefon bankacılığı, mobil bankacılık, internet bankacılığı ve jet kasa gibi hizmetlerin de kullanım oranı zamanla artmıştır. Tüketim oranı önemli ölçüde artan hizmet gruplarından bir diğeri de kişisel bakım hizmetleridir. Herhangi bir sağlık probleminde Adana hanelerinde ilk tercih edilen sağlık kuruluşu Aile Hekimliği olup tüketicilerin hizmet aldıkları sağlık kuruluşu tercih sırası yıllar itibarıyla değişmemiştir. Memnuniyetsizlik durumunda mağaza yöneticilerine şikâyet etme ve kulaktan kulağa iletişim yollarına başvurma oranlarının önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Ayrıca sosyal medyada şikâyet etme günümüz tüketicilerinin başvurduğu memnuniyetsizlik tepkilerinden biridir.

Dayanıklı tüketim malları sahipliği incelendiğinde; tablet bilgisayar, cep telefonu, internet bağlantısı gibi teknolojik ürünlere ilişkin sahiplik oranlarının arttığı görülmektedir. Hanelerde kullanılan dayanıklı ürünlerin çoğunda sahiplik oranı artarken dikiş makinesi, halı yıkama makinesi ve zayıflama/kondisyon aleti sahiplik oranlarında belirgin bir düşüş vardır. Söz konusu dayanıklı tüketim mallarına olan ihtiyacın önemli ölçüde azalmasının dikiş, halı yıkama, fitness/reformer vb. hizmet tüketimlerinin artmasına bağlı olduğu düşünülmektedir. Hanelerde uydu, kablolu TV vb. yayın sağlayıcılarının oranında da yıllar itibarıyla belirgin bir düşüş yaşanmıştır. Bu durumun da dijital yayın aboneliklerinin artması ile ilişkili olduğu çıkarılabilir. Sahiplik oranının önemli ölçüde arttığı dayanıklı tüketim mallarından birisi de derin donduruculardır. Bununla ilişkili olarak evde üretilen yiyecekler incelendiğinde yıllar itibarıyla salça ve reçel hazırlayanların oranının önemli ölçüde azaldığı, öte yandan konserve ve dondurulmuş sebze hazırlayanların oranında belirgin bir artış olduğu görülmektedir. Evde salça ve reçel hazırlama oranındaki düşüşün bu ürünlerin satın alınarak tedarik edilmesi kaynaklı olabileceği, bazı hanelerde ise sağlıklı beslenme eğiliminin artmasına bağlı olduğu düşünülmektedir.

Adana ili haneleri sürdürülebilir davranışlar açısından incelendiğinde alışveriş çantası kullanımı, geri dönüşüm ve su tasarrufu konusunda eğilimin yıllar itibarıyla arttığı; ancak daha aktif sorumluluk (etiketlerin

okunması, çevreci grupları parasal olarak destekleme vb.) gerektiren davranışların azaldığı görülmektedir. Sürdürülebilir davranışların daha çok bireysel tasarruf etme kaygısı ile ilişkili olduğu çıkarımında bulunulabilir.

Medya alışkanlıkları incelendiğinde yıllar itibarıyla basılı gazete ve dergi okuma, radyo dinleme alışkanlıklarının giderek azaldığı, birçok hanede bu medya araçlarının hiç kullanılmadığı görülmektedir. Tüketicilerin internet sitelerini her gün ziyaret etme alışkanlığı belirgin şekilde artarken gündemi takip etmek için de basılı medya araçları yerine interneti tercih ettikleri belirlenmiştir. Yıllar itibarıyla tüketicilerin hayatında sosyal medya mecraları ve telefon uygulamaları da önemli bir yer kaplamaya başlamıştır.

Sosyoekonomik gruplar açısından satın alma ve tüketim alışkanlıkları değerlendirildiğinde, tüm gruplarda otomobil sahipliği oranının arttığı belirlenmiştir. Tüm sosyoekonomik gruplarda internet bağlantısı, cep telefonu ve tablet bilgisayar gibi teknolojik ürünlere olan talebin arttığı, bu teknolojik ürünler ile beraber internet alışverişi ve internet üzerinden sağlanan hizmetlere yönelik talebin de yükseldiği görülmektedir. Gıda harcamalarında satın alma noktaları birbirinden farklılık gösterebilen sosyoekonomik gruplar tekstil alışverişlerinde genellikle departmanlı mağazaları tercih etmektedir. Diğer gruplardan farklı olarak departmanlı mağazaların yanı sıra 1. grup haneleri butikleri, 5. grup haneleri ise semt pazarlarını da tercih etmektedir. Medya alışkanlıkları bakımından sosyoekonomik grupların yıllar içerisinde benzer eğilimler içerisinde olduğu, basılı medya araçlarının kullanımı azalırken, internet sitesi ve sosyal medya kullanım oranının grupların hepsinde arttığı görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Aydın, F. & Yıldız, Ş. (2013). Sivas ilinde ekmek tüketim alışkanlıkları ve tüketici dinamiklerinin belirlenmesi. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 42 (2), 165-180.
- Aypay, A., Sever, M. & Demirhan, G. (2012). Üniversite öğrencilerinin sosyal ve akademik entegrasyonu: boylamsal bir araştırma, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 407 -422.
- Cabi, E. (2015). Öğretmen Adaylarının Öz-Düzenleme Stratejileri ve Akademik Başarısı: Boylamsal Bir Araştırma, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(3), 489-506.
- Emrahoğlu, N. & Öztürk, A. (2009). Fen Bilgisi öğretmen adaylarının Astronomi kavramlarını anlama seviyelerinin ve kavram yanlışlarının incelenmesi üzerine boylamsal bir araştırma, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 165-180.
- Erdal, G. & Esengün, K. (2008). Tokat İlinde balık tüketimini etkileyen faktörlerin logit model ile analizi. *Ege Üniversitesi Su Ürünleri Dergisi*, 25(3), 203-209.
- Erdal, G. & Tokgöz K. (2011). Tüketicilerin ambalajlı ve açık süt tüketim tercihlerini etkileyen faktörler: Erzincan İli Örneği. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1, 111-115.
- Fong, WK, Matsumoto, H., Lun, YF & Kimura, R. (2007). Influences of indirect lifestyle aspects and climate on household energy consumption. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 6, 395-402. doi: <https://doi.org/10.3130/jaabe.6.395>.
- Fonseca, MC & Salay, E. (2008). Beef, chicken and pork consumption and consumer safety and nutritional concerns in the City of Campina. Brazil, *Food Control*, 19, 1051-1058. doi:<https://doi.org/10.1016/j.foodcont.2007.11.003>.
- Fraj, E. & Martinez, E. (2006). Environmental values and lifestyles as determining factors of ecological consumer behaviour: An empirical analysis. *Journal of Consumer Marketing*, 23(3), 133-144. doi:<https://doi.org/10.1108/07363760610663295>.
- Gegez, E. (2010). *Pazarlama araştırmaları*. 3. bs. Beta Yayıncılık.

- Gündüz, O. (2013). Süt ve süt ürünleri tüketiminde tüketici tercihlerini etkileyen faktörler: Samsun ili örneği. *Electronic Journal of Food Technologies*, 8, 36- 43.
- Gündüz, O. & Emir, M. (2010). Dondurulmuş gıda tüketimini etkileyen faktörlerin analizi: Samsun ili örneği. *Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 14(3), 15-24.
- Hoyer, KG & Holden, E. (2003) Household consumption and ecological footprints in Norway: Does urban form matter? *Journal of Consumer Policy*, 26, 327-349. doi: <https://doi.org/10.1023/A:1025680422704>.
- İnci, H., Karakaya, E. & Şengül, A . (2017). Organik ürün tüketimini etkileyen faktörler (Diyarbakır ili örneği). *KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi*, 20(2), 137-147. doi : 10.18016/ksujns.41314.
- Khanna, P. & Seth, S. (2018). Consumer perception towards shopping malls: Evidence from a Tier II City. *Indian Journal of Marketing*, 48 (4), 47-59. doi:10.17010/ijom/2018/v48/i4/122625.
- Khuong, MN & Duyen, HTM (2016), Personal factors affecting consumer purchase decision towards men skin care products - A study in Ho Chi Minh City, Vietnam. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 7(2), 44-50. doi: 10.18178/ijtef.2016.7.2.497.
- Kızılaslan, N. & Kızılaslan, H . (2008). Tüketicilerin satın aldıkları gıda maddeleri ile ilgili bilgi düzeyleri ve tutumları (Tokat ili örneği). *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 22(2), 67-74.
- Kwan, CY, Yeung, CY & Au, KF (2008). Relationships between consumer decision-making styles and lifestyle characteristics: Young fashion consumers in China. *Journal of the Textile Institute*, 99 (3), 193-209. doi:10.1080/00405000701462351.
- Nakip, M. (2006). *Pazarlama araştırmaları, teknikler ve SPSS destekli uygulamalar*. 2. bs. Seçkin Yayıncılık.
- Odabaşı, Y. & Barış, G. (2011). *Tüketici davranışı*. Mediacat Yayınları.
- Özdemir, H. &Yaylı, A. (2014). Tüketicilerin helal sertifikalı ürün tercihleri üzerine bir araştırma: İstanbul ili örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 183-202.
- Polat, C. & Külter, B. (2009). Tüketicilerin perakende mağaza tercihini etkileyen faktörler: Niğde ili örneği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(9), 109-126.
- Radman, M. (2005). Consumer consumption and perception of organic products in Croatia. *British Food Journal*, 107(4), 263-273. doi: <https://doi.org/10.1108/00070700510589530>
- Tarı, R. & Pehlivanoğlu, F. (2007). Kocaeli ilinde tüketici davranışlarının gelir-harcama grupları ilişkisi açısından analizi (Tüketim harcamaları profili). *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (13), 192-210.
- Tosun, ÖO & Hatırlı, SA (2009). Tüketicilerin kırmızı et satın alım yerleri tercihlerinin analizi: Antalya ili örneği. *SDÜ İİBF Dergisi*, 14(2), 433-445.
- TÜİK. (2019). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=132&locale=tr> Erişim Tarihi: 11.09.2019
- Vadiveloo MK, Dixon, LB & Elbel, B. (2011). Consumer purchasing patterns in response to calorie labeling legislation in New York City. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 8(51), 1-9. doi: 10.1186/1479-5868-8-51.
- Walters, CG (1978). *Consumer behavior: Theory and practice*, Richard D. Irwin: Illionis, 3. bs.

Yazar Katkı Oranı

Araştırmanın hazırlanmasında tüm yazarlar eşit oranda katkı sağlamıştır.

EFFECTIVENESS ANALYSIS OF MONETARY TRANSMISSION MECHANISM IN TURKEY

Hatice BOZKURT¹, Seval MUTLU ÇAMOĞLU²

Article Info

Research Article

DOI: 10.35379/cusosbil.989237

Article History:

Received 31.08.2021

Revised 06.11.2021

Accepted 12.11.2021

Keywords:

Monetary Policy,

Monetary Transmission

Mechanism

SVAR Model.

ABSTRACT

The Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT)'s main target was price stability until the 2008 global crisis, it also focused on financial stability in the post-crisis period. CBRT has implemented new monetary policies that would react against shocks apart from traditional practices to limit the negative effects of the crisis since the end of 2010. The aim of this study is to analyze the effectiveness of the transmission channels of the monetary policies implemented by CBRT, comparing the traditional and new monetary policy periods. In this study, the effectiveness of the change in the monetary policy of the central bank in achieving the stability goals through credit and exchange rate transfer channels was compared as of 2002-2011 and 2011-2020 periods. The structural VAR (SVAR) model was used in the analysis since it allows the structural changes of variables based on economic theory. According to the findings, the effect of credit and exchange rate channels on inflation in 2002-2011 is compatible with the expectations. It was found that interest rate is the most important determinant of the fluctuations in credits and exchange rates. In 2011-2020, the effect of the transmission mechanism of credit and exchange rate channels over interest rates on inflation is compatible with the expectations. The majority of the variations in credits and exchange rates originated from the interest rates. Most of the fluctuations in inflation are caused by exchange rate and credit fluctuations, and the explanatory power of the exchange rate is relatively high.

TÜRKİYE'DE PARASAL AKTARIM MEKANİZMASININ ETKİNLİK ANALİZİ

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI: 10.35379/cusosbil.989237

Makale Geçmişi:

Geliş 31.08.2021

Düzeltilme 06.11.2021

Kabul 12.11.2021

Anahtar Kelimeler:

Para Politikası,

Parasal Aktarım Mekanizması,

SVAR Modeli.

ÖZ

2008 Küresel krizine kadar Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)'nin ana hedefi fiyat istikrarı iken, kriz sonrası dönemde finansal istikrar konusuna da odaklanılmıştır. TCMB 2010 sonlarından itibaren krizin olumsuz etkilerini sınırlandırmak amacıyla, geleneksel uygulamalardan ayrılarak, esnek yeni politikalar uygulamaya koymuştur. Bu çalışmanın amacı, TCMB'nin uyguladığı para politikalarının aktarım kanallarının etkinliğinin, geleneksel ve yeni para politikaları dönemlerini karşılaştırarak analiz edilmesidir. Çalışmada, merkez bankasının para politikasında değişikliğe gitmesinin kredi ve döviz kuru aktarım kanalları yoluyla istikrar hedeflerine ulaşmadaki etkinliği, 2002-2011 ve 2011-2020 dönemleri itibarıyla karşılaştırılmıştır. Analizde; değişkenlerin yapısal değişimlerinin ekonomik teoriye dayandırılarak modele dahil edilebilmesine imkân tanınması nedeniyle Yapısal VAR(SVAR) modeli kullanılmıştır. Bulgulara göre 2002-2011 döneminde kredi ve kur kanallarının enflasyon üzerine etkisi beklentiye uygundur, enflasyon hedeflemesi stratejisi başarılı olmuştur. Kredilerdeki ve kurdaki dalgalanmaların en önemli belirleyicinin faiz olduğu tespit edilmiştir. 2011-2020 döneminde kredi ve kur kanallarının faizler üzerinden aktarım mekanizmasının enflasyona etkisi beklenti ile uyumlu gerçekleşmiştir. Kredilerdeki ve kurdaki hareketliliğin büyük bir kısmı faizlerden kaynaklanmıştır. Enflasyondaki hareketlerin önemli kısmının kur ve kredi dalgalanmalarından meydana geldiği, kurun açıklama gücünün nispeten yüksek çıktığı görülmektedir.

¹ Dr. Arş. Gör., Ordu Üniversitesi Ünye İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, haticeozakan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8177-1338

² Prof. Dr., Ordu Üniversitesi Ünye İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, smutlu28@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3056-7895

Alıntılanak için/Cite as: Bozkurt, H., Mutlu Çamoğlu, S. (2021), Effectiveness Analysis of Monetary Transmission Mechanism In Turkey, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (3), 28-41.

INTRODUCTION

The success of the monetary transmission mechanism varies from country to country in relation to the level of development. Developing economies have structural problems due to foreign-dependent growth models. The features of developing countries such as hypersensitivity to changes in exchange rates, dollarization of assets and liabilities, external financing constraints and fiscal dominance create uncertainty regarding the monetary transmission mechanism. This situation may cause the transmission mechanism to produce results independent of economic fundamentals and inconsistent with the theoretical expectations (CBRT, 2013, p. 2). Monetary policies allow central banks to have control over financial and real economic variables by using monetary instruments. The monetary policy instruments of the central bank are the nominal money stock and short-term interest rates. In practice, central banks are more likely to use the method of determining their monetary policy by changing short-term interest rates. According to the CBRT's Monetary Transmission Mechanism publication in 2013, policy decisions of central banks affect economic activity and inflation mainly through four channels. These channels are; interest channel, exchange rate channel, asset prices channel (credit channel and stock channel) and expectations channel.

There are two main periods in Turkey where monetary policy undergoes structural reforms after the 2001 crisis. The first is the period of inflation targeting strategy, which was implemented implicitly between 2002 and 2005 and openly implemented since 2006. This approach is known as the period of traditional monetary policy by Turkish Central Bank. The second is the period of new monetary policy strategy developed by the CBRT after the global financial crisis that affected the whole world in 2008. The common point of both periods is that they follow an economic crisis. The first period was shaped by the 2001 crisis and the second period by the 2008 global financial crisis. During the period when traditional monetary policy was applied, short-term interest rates were used as policy interest rates. In the new monetary policy implementation, the policy rate was designed to affect the market rate by changing the liquidity volume together with the funding rate. Since the CBRT is a net lender to the market as of 2010, the average funding rate of the central bank stands out as a monetary policy instrument (Kara, 2012:8-9). The CBRT average funding rate represents the weighted average interest rate of the short-term liquidity given to the market by the central bank (Kara, 2015, p. 3-5).

Central banks, which focused on price stability before the crisis, recognized the fragility of their financial systems and entered into a new monetary targeting strategy structured to take into account financial stability. In the wake of the 2008 global crisis, the CBRT achieved the same awareness as all the world's central banks. CBRT implemented a policy composition in which it coordinated short-term interest rates and non-interest rate instruments in line with the goal of price stability and the task of financial stability. Since the last quarter of 2010, the new monetary policy, which has been theoretically revised and implemented, is a pioneering CBRT practice in which a wide interest rate corridor and active liquidity policy are used together.

In this study, the transmission mechanisms of the monetary policies implemented by the central bank were examined based on two different periods. First of all, the effects of the traditional monetary policy implemented in the period between 2002-2011 were discussed. Secondly, the functioning of the new monetary policy implemented in the period between 2011 and 2020, which was implemented from the last quarter of 2010, but whose effects are thought to have begun to be seen as of 2011, has been analyzed. In order to analyze the CBRT's monetary policy, it is necessary to understand how the transmission mechanism works and which interest rate represents the policy interest rate.

In the analysis, the effects of the monetary transmission mechanism were examined through the exchange rate and credit channel, which are the channels highlighted by the central bank with the new monetary policy. For this purpose, the structural VAR (SVAR) model was chosen because it allows the creation of the monetary transmission mechanism in accordance with the economic theory of the processing process.

LITERATURE REVIEW

There are numerous studies on the dynamics and effectiveness of the monetary transmission mechanism. A literature review was conducted by taking into account the methods used to measure the effects of different monetary policies. It has been observed that the VAR and sVAR models are frequently used in most of the studies. Thus, the studies using the sVAR models are heavily considered. The literature review has been examined and shown in Table 1.

Table 1. Literature Review

Authors and Year	Period and Region	Method	Variables	Results / Findings
Peersman G. Smets F. (2001)	1980-1998 quarterly data, Eurozone	VAR model	Domestic real GDP, domestic consumer prices, the exchange rate and the domestic short-term interest rate.	The overall macroeconomic effects of monetary policy shock in the Eurozone have been shown to be very similar to those predicted for the United States and have been surprisingly stable over time.
Boivin,J., Kiley T., Mishkin,S. (2010)	1962Q1-1979Q3; 1984Q1-2008Q4, United States,	Factor-augmented vector autoregression (FAVAR), DSGE model	Short-term policy interest rates, long-term interest rates, equity prices, exchange rate, household and business demand, real GDP, nominal federal funds rate.	Monetary policy innovations have a more muted effect on real activity and inflation rate in recent decades as compared to the effects before 1980. Analysis suggests that these shifts are accounted for by changes in policy behavior and the effect of these changes on expectations, leaving little role for changes in underlying private-sector behavior (outside shifts related to monetary policy changes).
Mohanty,D. (2012)	April 2001-March 2011, India	SVAR	The yield on 10-year government bonds includes the yield of 5-year 'AAA' rated corporate bonds, weighted average lending rate, (Sensex) stock market, Rupees per US dollar (RSUSD).	Policy interest rate increases have been found to have negative effects on output growth, moderate effects on inflation rate, and the importance of the interest rate as a strong monetary policy adventurous has been emphasized.
Li, B. G., Adam, C., Berg, A., Montiel, P., O'Connell, S. (2019).	Low-Income African Countries, Short Data Set	Structural VARs, DSGE	GDP deficit, inflation rate, real exchange rate and nominal interest rate.	It was stated that monetary policy should be passive in the face of uncertainty and short data series would make it difficult to interpret reliably with an SVAR approach.
Cesa-Bianchi, A., Thwaites, G., Vicondoa, A. (2016)	1997:6 - 2015:5, United Kingdom	SVAR	Stock prices, FTSE index, exchange rates, inflation rate, credit volume, nominal and real interest rate rates.	The monetary policy has lasting effects on real interest rates and inflation rates, and that monetary policy affects economic activities, prices, exchange rate and exports.
Raghavan, M., Silvapulle, P., Athanasopoulos, G. (2012)	1980:01-2007:12 Malaysian	SVAR	Oil prices index, Federal Funds rate, industrial production index, monetary total M1, consumer price index, overnight interbank interest rate, nominal effective exchange rate.	Before the crisis, the exchange rate is an important variable in the transmission of interest rate shocks, credit and asset prices are helpful variables. In the post-crisis period, asset prices played a more dominant role in intensifying the impact of both interest rate and currency shocks on output.
Bhuiyan, R. (2012)	Canada 1994 to 2008 monthly	Bayesian structural VAR	Overnight target rate; quarterly treasury bill interest rate, Canadian currency nominal exchange rate in US dollars, consumer price index, real gross domestic product, total M1, US federal funds rate, US industrial production, US consumer price index, world total export commodity price index.	Monetary policy has been found to affect the real economy through both the market interest rate and the exchange rate, the Central Bank of Canada's response to domestic and foreign variables containing information on future inflation rate, and external shocks are a major source of output fluctuations.
Erdogan, S., Yıldırım, D. Ç. (2010)	1995:01-2008:09, Turkey	VAR model	Interbank overnight interest rate, credit interest rate, durable consumer goods expenditures, fixed capital accumulation, CPI.	It was compared for two periods and found that the interest rate channel was active after 2002.
Cambazoglu, B., Karaalp, H. S. (2012).	2003:01- 2010:08, Turkey	VAR	Short-term interest rate, real effective exchange rate, net export volume, consumer price index and industrial production index.	Monetary policy has found that the exchange rate channel can be effective on the general level of prices.

Arıkan, C., Görgün, S., Yalçın, Y. (2018)	2010:05-2016:01, Turkey	VAR	Interest rate corridor lower band-upper band bandwidth, money supply M1, real effective exchange rate, total domestic credit volume, industrial production index and CPI.	The effect of the lower band of the interest rate corridor on the exchange rate and inflation rate, and the effect of the upper band of the interest rate corridor on the money supply were found.
Yalçın, E. Gürel, S. P., (2020)	2011M01- 2018 M01, Turkey	SVAR	Reference interest rate, basket rate consisting of euro and dollar, domestic credit volume, industrial production index, CPI.	Exchange rate and bank credit channels work effectively in transmitting monetary policy.
Özcan, C.C. (2016)	1990Q1-2008Q2, Turkey	VAR	Money supply (M2), industrial production index, dollar rate, interbank overnight interest rate, CPI.	The exchange rate does not have an effect on real activities, but affects the overall level of prices.

METHOD

In this study, structural VAR model (SVAR) which can allow the interaction of the Monetary Transmission Mechanism to the markets compatible with the economic theory in the form of a chain reaction was applied in order to examine the effects of different monetary policy instruments. The analysis was applied in two main periods of structural change after the 2001 crisis in Turkey. The SVAR model is chosen because it considers the assumptions in accordance with economic theory to be included in the analysis and also allows explicit modeling of simultaneous interdependence between variables (Pfaff, 2008, p. 1; Ojaghlou and Demirkale, 2020, p. 146). The Structural Var model was developed by Sims (1986), Bernanke (1986), Shapiro and Watson (1988) to solve the problems encountered in the formation and interpretation of the VAR model in accordance with the economic theory depending on the order of variables. The model is created by distinguishing external shocks in error terms (Güneş *et al.*, 2013:7). In the SVAR analysis, the restrictions on the estimated reduced form model required for the identification of the underlying structural model can be provided by economic theory. Structural shocks can be corrected as the modeling is carried out using short or long-term restrictions. Dynamic effects on different variables could then be evaluated by creating impulse-response functions and variance decomposition using structural shocks. This framework allows an economic interpretation of the shocks for each variable in the model. Estimates obtained through the SVAR are particularly convenient for short-term analysis. SVAR models can be applied where policy tool variables are not weakly exogenous. The model has a dynamic structure that allows information from multiple variables to be included (Balcılar and Tuna, 2009, p. 615). The structural form of the SVAR model is expressed in Equation 1.

$$Ay_t = A_1^*y_{t-1} + \dots + A_p^*y_{t-p} + B\varepsilon_t \quad (1)$$

In the equation, ε_t is unrelated structural shocks, B is the structural parameters of the model, A_p^* is the structural coefficients that differ from their generally reduced form, y_t variables vector, p is the optimal lag length. Since shocks cannot be observed directly, some restrictions are applied to the model. For this, $B\varepsilon_t$ is multiplied by A^{-1} to obtain the residual vector (Equation 2) and A^{-1} is passed to the left side of the equation (Equation 3).

$$Ay_t = A^{-1}A_1^*y_{t-1} + \dots + A^{-1}A_p^*y_{t-p} + A^{-1}B\varepsilon_t \quad (2)$$

$$Ay_t = A_1y_{t-1} + \dots + A_py_{t-p} + u_t \quad (3)$$

In a SVAR model, it is possible to describe shocks by performing impulse-response function and variance decomposition analysis by imposing restrictions on A and/or B matrices. Restrictions for A and B can be added to this model. The reduced form residues (u_t) can be obtained with a variance-covariance matrix with $u_t = A^{-1}B\varepsilon_t$ in a SVAR model (Pfaff, 2008, p. 4; Akbaş *et al.*, 2013, p. 192). Long and short-term restrictions may be included in the model. The short-run matrix is expressed as $S=A^{-1}B$.

Long-term restrictions can be applied in cases where each shock has a continuous effect on at least one variable (Güneş *et al.*, 2013, p. 7). The explanatory power of the variables in the model on the specific variable can be determined by variance decomposition and the usability of the effective variable as a policy tool can be determined by impulse response functions (Özgen and Güloğlu, 2004, p. 103). Monetary policy shocks are represented as temporary short-term interest rate shocks commonly in the literature (Dungey and Fry, 2009, p. 1154). Buckle *et al.* (2007) stated that the effects of monetary policy shocks could disappear from 18 months to 2 years. In this study, the effectiveness of the monetary policy transmission mechanism was analyzed by placing

short-term restrictions on the SVAR model. While writing equation (3), several restrictions of the parameters can be considered. Cholesky's restrictions is used to define the order of short-term restriction shocks.

In Cholesky's restrictions (Equation 4), it is assumed that the value of certain coefficients is zero and u_{1t} immediately affects other variables simultaneously, u_{2t} affects the 2nd, 3rd, and 4th variables simultaneously, u_{3t} affects the 3rd and 4th variables simultaneously and u_{4t} only affect the 4th variable. Accordingly, the short-term restrictions equation is expressed in the SVAR model as follows (Kiss *et al.* 2020, p. 96):

$$\varepsilon_t = Su_t = \begin{bmatrix} s_{11} & 0 & 0 & 0 \\ s_{21} & s_{22} & 0 & 0 \\ s_{31} & s_{32} & s_{33} & 0 \\ s_{41} & s_{42} & s_{43} & s_{44} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} u_{1t} \\ u_{2t} \\ u_{3t} \\ u_{4t} \end{bmatrix} \quad (4)$$

In this study, for the monetary transmission mechanism of the credit channel; u_{1t} represents interest rate, u_{2t} represents credits, u_{3t} represents industrial production index and u_{4t} represents inflation rate. For the monetary transmission mechanism of the exchange rate channel; u_{1t} represents interest rate, u_{2t} represents exchange rate, u_{3t} represents industrial production index and u_{4t} represents inflation rate.

Impulse-response functions are the effect of one unit of shock on a specific model variable. Here, it is the shock of variable i to variable j in the elements of row i and column j of the matrix $C_k = \frac{dy_t}{d\varepsilon_{t-k}}$, respectively. The impulse response function is statistically significant when both standard error bands in the graph are above or below zero on the y-axis (Weinhagen, 2002, p. 7). The vertical axis measures the magnitude of the response to the effect by scaling so that 1.0 equals one standard deviation. Confidence bands used to determine the statistical significance of an impulse-response represent ± 2 standard errors. At points where the confidence bands do not exceed the line at zero, the impulse-response is considered to be statistically different from zero at a significance level of 5% or less (Ewing, et al., 2007, p. 609-610).

Variance decomposition indicates which shocks are determinant in the short and long term path of certain variables, that is, the proportion of uncertainty of the i variable to be attributed to the j . shock after the h period. It is expressed in Equation 5 the proportion of uncertainty of the i variable to be attributed to the j . shock after the h period (Kiss et al. 2020, p. 97).

$$\vartheta D_{i,j,h} = \frac{\sum_{k=0}^h (kc_{i,j})^2}{\sum_{k=0}^h \sum_{l=1}^n (kc_{i,l})^2}$$

Data

In this research, the data are obtained from the Electronic Data Distribution System of the Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT, 2021) and the Turkish Statistical Institute (TUIK, 2021). The sample consists of monthly data ranging from 2002: M1 to 2020: M12. In this study, the sample was divided into two periods in order to examine the effects of the policy change, and the effects of the interest rate policy applied in the first and second periods were investigated to the market through the exchange rate and credit channel. As the policy interest rate applied by the Central Bank, this study used the Interbank Overnight Average Interest Rate for the period between 2002:M1 and 2010:M12, and the Central Bank Average Funding Interest Rate data for the period between 2011:M1 and 2020:M12. The graphs of the two policy interest rates in these periods are given in Figure 1. While interest rates tend to decrease regularly in the first period, a much more fluctuating trend is observed in the interest rate applied in the second period. The real effective exchange rate data in the model is calculated by the CBRT using the exchange rates of Turkey's largest trading partners and can be defined as foreign currency per one Turkish Lira. Domestic price level data is calculated by the Turkish Statistical Institute (TUIK) and measured by the consumer price index (CPI:2003=100). As exchange rate data, the average monthly data of the purchase value of an U.S. dollar for Turkish lira was used. Total domestic credit volume data prepared by the CBRT were used to represent the credits. Industrial production index (2005=100) data was obtained, as an indicator of the developments in the production levels of the firms in the industrial sector, which are compiled by TUIK through surveys monthly.



Figure 1. The Interbank Overnight Average Interest Rate (2002: M1 and 2010: M12), and the Central Bank Average Funding Interest Rate (2011: M1 and 2020: M12)

EMPIRICAL FINDINGS

In the study, ADF unit root test was applied to examine the compatibility of the data to the SVAR model. The test results of the data divided into two periods are presented in Table 2. The ADF test is stationary at level for the variable of Interbank Overnight Average Interest rate, which is used as a monetary policy variable for the period between 2002:M1 and 2010:M12. Real effective exchange rate, industrial production index, consumer price index and total credit variables, which have been transformed logarithmically, become stationary at first differences. The seasonal effect has been determined in the industrial production index and adjusted seasonally using the Moving Average (Ratio) method. The Cochrane-Orcutt method was used for the correction of residual autocorrelation in the variable of credit (Hansen, 1990, p. 6-7; Göktaş, 2015, p. 9/18). The series of the central bank funding interest rates used as a monetary policy variable for the period between 2011:M1 and 2020:M12 was found to be stationary at level. Logarithmically transformed dollar rate, total credit and CPI series can be stationary by taking the first difference. The seasonally adjusted industrial production index is stationary at level. LM autocorrelation test results for the SVAR model are given in Table 3. LM tests were not found to be statistically significant in all four models, and it was determined that there was no autocorrelation in the models.

Table 2. ADF Stationarity Test Results

Variables	2002:M1-2010:M12		2011:M1-2020:M12	
	Level ¹	1.Difference ¹	Level ²	1.Difference ²
intf (CBRT funding interest rate)			-4.35***	-3.14*
inta (Interbank overnight average interest rate)	-2.96 **	-4.82 ***		
lrexc (Real effective exchange rate)	-1.67	-6.62***		
lexcd (Dollar exchange rate)			-2.33	-8.31***
ltc (Total credits)	-2.19	-2.64 *	-2.39	-8.17***
lipsa (Industrial production index)	-0.97	-2.85*	-4.96***	-3.57**
lcpi (Consumer price index)	-0.81	-3.58***	-0.54	-4.80***

*%10 **%5; ***%1 are significant levels.

Note: Lag length; AIC (Akaike Information Criterion). Augmented Dickey–Fuller test; ¹ include constant, ² include constant and trend.

Table 3. LM autocorrelation test results for the SVAR model

Period and Transmission Channel	LREstat	Prob.	Lag (criterio)
2002:M1-2010:M12 Exchange Rate Channel	73.95	0.185	4 (LR)
2002:M1-2010:M12 Credit Channel	83.45	0.374	5 (LR)
2011:M1-2020:M12 Exchange Rate Channel	92.84	0.154	5 (AIC)
2011:M1-2020:M12 Credit Channel	121.28	0.258	7 (AIC)

Impulse-Response Functions for Credit Channel Effects (2002:01-2010:12)

The effect of a one-unit increase in the interest rates on the total domestic credit volume decreased in the first three months in line with the theoretical expectation and a statistically significant relationship was observed in the last month. The effect of interest rate policy on the credit channel decreased sharply in the short term, fluctuating in the negative region after the 3rd month and continued its effect for 8 months (Figure 2).

As Mishkin (1995) emphasized that the effect of the credits used on the industrial production will cause a rise in new investment goods of firms. No statistically significant effect was observed according to the impulse response function (Figure 3).

The expected effect of the increase in total credit volume on the overall level of consumer prices is positive. It is also seen that the expected effect occurs rapidly in the first two months. Nevertheless, the confidence interval contains zero value, it cannot be interpreted as statistically significant (Figure 4). CBRT was able to execute effective monetary and fiscal policies to reduce inflation in an environment of increased fiscal discipline (Bayrak & Kanca, 2013, p. 95).

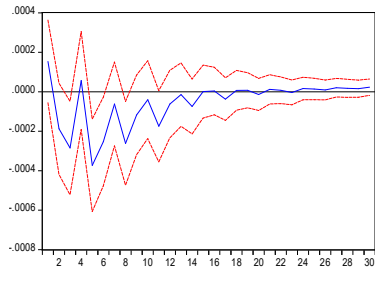


Figure 2. In 2002:01-2010:12 Period, The effect of a 1-unit shock in interest rates on credits

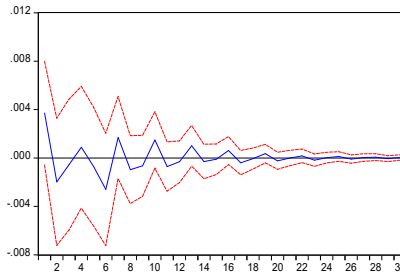


Figure 3. In 2002:01-2010:12 Period, The effect of a 1-unit of shock in credits on industrial production index

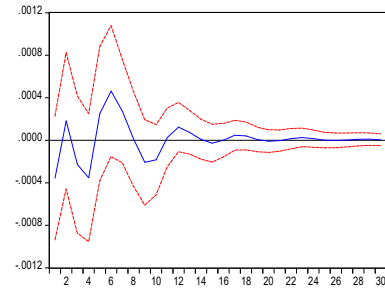


Figure 4. In 2002:01-2010:12 Period, The effect of a 1-unit of shock in credits on CPI

Impulse-Response Functions for Exchange Rate Channel Effects (2002:01-2010:12)

According to the definition of the CBRT, the increase in the real effective exchange rate indicates that TRY has appreciated in real terms, in other words, the price of Turkish goods in terms of foreign goods has increased. The economic theory states that the increase in the interest rate will cause capital inflows to the country and decrease the nominal exchange rates. The reason for the decrease in nominal exchange rates is the decrease in the price of foreign currency, the amount of which is increased under the supply and demand law. In this case, the domestic currency is overvalued. As seen in the impulse response graph, the effect of the shock in the interest rate on the real effective exchange rate increased statistically significantly in the third month. This means that the expected effect of the interest rate shock on the exchange rate has emerged with a three-month delay (Figure 5).

The impulse response function showing the effect of a shock given to the real effective exchange rate on the industrial production index was not found to be statistically significant. In this period, no significant effect of foreign capital entering the country on industrial production was observed. This situation can be interpreted as that the foreign capital entering the country experienced short-term inflows and outflows and left the country by obtaining interest income without turning into productive investments. (Figure 6).

The effect of a shock given to the real effective exchange rate on inflation rate was not statistically significant (Figure 7). In this period, the demand for imported goods, which became relatively cheaper due to the overvalued TRY, increased. In addition, the cost of production has decreased due to the cheaper prices of imported intermediate goods, raw materials and energy. These developments had an effect on inflation in the form of a decrease in demand and cost inflation.

The investment motivation of a significant part of the foreign capital flow in Turkey is the interest rate arbitrage. In this process, the domestic currency gains value, the price of imported oil, raw materials and luxury consumer goods decrease. This process is reflected in inflation, causing inflation to decline. As a result, the current account deficit increases in Turkey, which is heavily dependent on imports for energy and raw materials. This situation causes the economy to turn into a financially fragile structure.

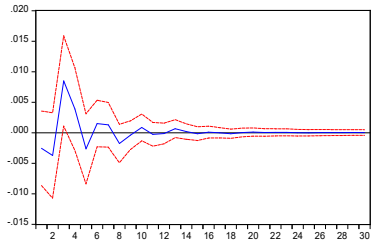


Figure 5. In 2002:01-2010:12 Period, The effect of a 1-unit shock in the interest rate on the real effective exchange rate

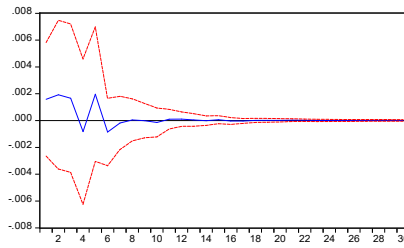


Figure 6. In 2002:01-2010:12 Period, The effect of a 1-unit shock in the real effective exchange rate on the industrial production index

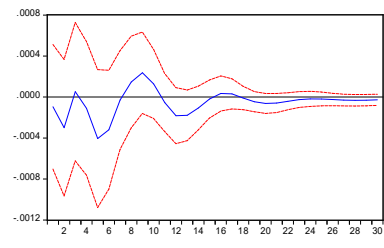


Figure 7. In 2002:01-2010:12 Period, The effect of a 1-unit shock in the real effective exchange rate on the CPI

Impulse-Response Functions for Credit Channel Effects (2011:01-2020:12)

The effect of the interest rate shock on credits was statistically significant and negative in the first and fifth months in accordance with the expectations (Figure 8).

The effect of the interest rate policy on industrial production through the credit channel was not found to be statistically significant (Figure 9). It is thought that reducing the interest rate is not sufficient to increase investments.

Contrary to the theoretical expectation, the effect of the shock in total credits on the industrial production volume is negative and significant (Figure 10). It is observed that industrial development in Turkey could not have been supported from domestic credits sufficiently. Since the interest rate applied to domestic bank credits in Turkey is high, foreign currency debts increased by consider the exchange rate risk (Berkay and Ağcakaya, 2017, p. 14). After the 2008 financial crisis, liquidity increasing policies have been implemented by many developed country central banks. Turkey's external debt stock increased in this period. The share of private sector debt in the total external debt stock has also increased. Turkey's gross external debt stock was 129,643 million USD in 2002 and 304,882 million USD in 2011. The external debt of the private sector was 43,107 million USD in 2002 and 199,719 million USD in 2011. The inability of firms to export adequately increased the sensitivity to exchange rate volatility and fed financial fragility (Ulusoy, 2012, p. 136; Dayar and Sandalcı, 2017, p. 372).

The increase in the credit volume causes a prominent and significant increase in the CPI since the second month, indicating that the credit channel transmission mechanism works in line with the theoretical expectation. Especially the period after 2011 can be defined by the size of the loan volume used in the market. The inflationary effect of the credit channel appears in a short time in the impulse response function (Figure 11).

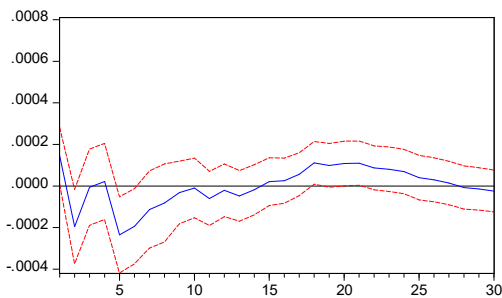


Figure 8. In 2011:01-2020:12 Period, The effect of a 1-unit shock in interest on total credits

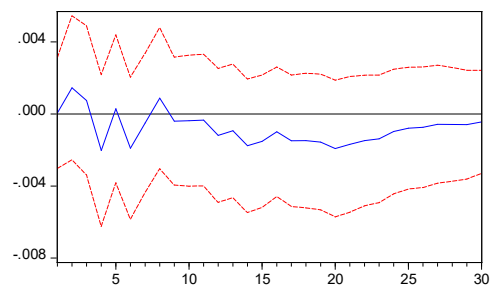


Figure 9. In 2011:01-2020:12 Period, The effect of a 1-unit shock in interest on the industrial production index

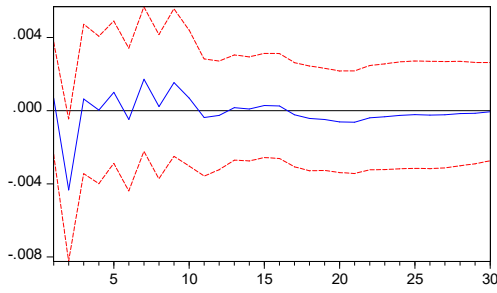


Figure 10. In 2011:01-2020:12 Period, The effect of a 1- unit of shock in credits on industrial production index

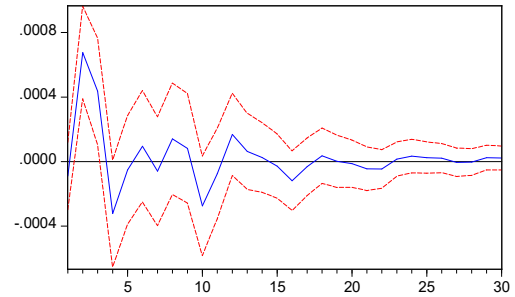


Figure 11. In 2011:01-2020:12 Period, The effect of a 1- unit of shock in credits on CPI

Impulse-Response Functions for Exchange Rate Channel Effects (2011:01-2020:12)

When the transmission mechanism of the exchange rate channel of the monetary policy is evaluated for the period 2011-2020, it is seen that we have obtained results that are in line with the theoretical expectation. The effect of the interest rate shock on the exchange rate appears as a statistically significant and rapid decrease in the first two months (Figure 12).

The impulse response graph showing the effect of the exchange rate on the industrial production index was not found to be statistically significant (Figure 13). Among other factors, exchange rate volatility may affect level of development of the country through its effects on foreign direct investment inflows. Because the higher exchange rate volatility increases uncertainty over the return of the investment. Thus, under high exchange rate volatility foreign direct investment will be lower. This is a negative impact on economic growth. One of the main effects of exchange rate movements is increase in the external debt burden for Turkey (Jamil and Kunst, 2012, p. 88). During this period, the increase in the exchange rate in the Turkish economy, whose industrial production is dependent on imported inputs, increased production costs, decreased profitability and caused economic contraction. As sum up, high exchange rate fluctuations disrupt the efficient allocation of resources and negatively affect the development.

In line with the expectations, the effect of a shock in the exchange rate on inflation rate was statistically significant and positive in the first two months. In the following period, the effect diminished and disappeared (Figure 14).

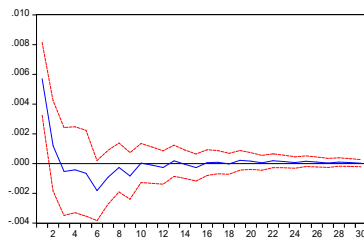


Figure 12. In 2011:01-2020:12 Period, The effect of a 1-unit shock in interest rate on the exchange rate

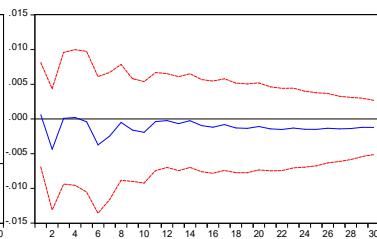


Figure 13. In 2011:01-2020:12 Period, The effect of a 1-unit shock in the exchange rate on the industrial production index

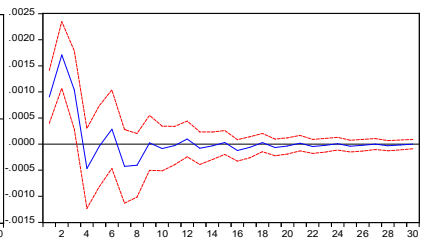


Figure 14. In 2011:01-2020:12 Period, The effect of a 1-unit shock in the exchange rate on the CPI

Variance Decomposition of Exchange Rate Effect (2002:01-2010:12)

The determination power of fluctuations in the interest rate by the exchange rate started with 6% in the 2nd month, reached 15% in the 5th month and then decreased to 10% in the one-year period. The impact of industrial production on the interest rate fluctuations started slightly from the second month and increased to 7% at the end of the year. Similarly, the impact of inflation rate started low and increased to about 2%.

In accordance with the monetary transmission mechanism, it is seen that a significant part of the fluctuations in the exchange rate are caused by interest rate. This effect, which seemed low in the first months, showed a leap from the third month and reached the level of 9% at the end of the year. While the explanatory power of CPI on the changes of exchange rates was quite weak in the first months, it increased in the following period and remained stable at 2%. It is seen that most of the changes in the industrial production index are due to its own internal dynamics during the period. Interest rate has had a relatively large impact on the industrial production index. The power of explaining the movement in the inflation rate by interest rate remained weak in the first 2 months, but increased rapidly afterwards and reached 10% at the end of a year. The effect of the industrial production index on the exchange rate started with 2%, continued to increase and remained stable at 5% over the one-year period. In this period, it is observed that the exchange rate has the lowest effect of the variables that drive inflation rate. While it had a very insignificant effect at the beginning, it reached the level of 3,6 in the following periods.

Variance Decomposition of Credit Impact (2002:01-2010:12)

The credit volume has been affected by the other variables of the system by getting rid of the effects of its internal dynamics since the 3rd month. During this period, the credit channel of the monetary transmission mechanism worked quickly. It is seen that a large part of the movements in the interest rate is due to the change in credit volume. The power of the credits to determine the change in the interest rate reached the highest levels between the 5th and 9th months and achieved the level of 15%. The effect of industrial production has reached 8% at the end of the year with an increasing acceleration. The determination power of the inflation rate has increased again and reached the level of 4,5% at the end of the year. It is seen that the movements in the credits are caused by the fluctuations in the interest rates. This impact increased throughout the year and reached 21,4% at the end of the year. Another important determinant of the movements in credits is the industrial production index, which reached 15% in the 6th month. The effect of CPI gradually increased and reached 5% in the 3rd month. As expected, the effect of credits on industrial production occurred in the early period and reached 4% by the end of the year. The effect of inflation rate emerged with a delay, and its explanatory power reached 6% in the following periods, exceeding that of credits. Interest rates had a slight effect and reached 3,5% at the end of the year. Fluctuations in the inflation rate reacted faster than changes in other variables. The biggest impact came from interest rates. The effect of the interest rate increased over periods and approached 14% at the end of the year. Then, affected by industrial production, it started with 3% and approached 8% at the end of the year. The effect of credits also increased over periods and approached 6% at the end of the year. The impact of industrial production started with 3% and approached 8% at the end of the year. The effect of credits also increased by periods and approached 6% at the end of the year.

Variance Decomposition of Exchange Rate Effect (2011:01-2020:12)

The initial effect of the exchange rate on the interest rate fluctuations was 7,5% and increased in the following periods to around 11%. The effect of CPI was realized as 4%, and the strength of the effect remained almost the same over the one-year period. The biggest impact was due to the industrial production index, which started with 2%, reached 20% at the end of the year with an increasing acceleration. Especially, it is thought that the predominant determinant of the change in the interest rates is the lagged effect of the expansion in the construction sector. The explanatory power of the interest rate was 17,6% in the first period, and decreased in the following months to 13,8% at the end of a one-year period. It is observed that the interest rate has a higher explanatory power on the movements in the industrial production index than the exchange rate. When the levels of these effects are examined, it is seen that the exchange rate reached its highest level with 1,7% in the fifth month and the interest rate reached its highest level with 3,7% in the eighth month. The movements on the consumer price index are determined by the exchange rate by 32,8% in the 3th month, by the interest rate by 12,2% in the 11th month and by the industrial production index by 3,9% in the 12th month. According to these

results, it has been determined that a significant part of the increase in the inflation rate arise from the changes in exchange rates. It is not possible to explain the changes in the industrial production with fluctuations in the exchange rate and the interest rates. The biggest impact of the exchange rate channel of monetary policy in this period is on the inflation rate.

Variance Decomposition of Credit Impact (2011:01-2020:12)

In the second period, 3,5% of the movements in the interest rate originate from credits, 4,2% from the industrial production index and 6% from CPI. The power of credits to determine the movements in the interest rate gradually increases and reaches 21% in the 12th period. The ability of the industrial production index to explain the movements in the interest rates reaches its highest value with 11,6% in the 12th period. The effect of CPI started with 6% and gradually decreased. These results show us that the movements in the interest rates are mostly caused by credits and then the industrial production index. The effect of CPI remained relatively small. Approximately 10% of the volatility in credits in the second month appears to have been caused by the interest rate and 9% from CPI. The impact of the interest rates on credits reached 20% in the sixth month. CPI followed an increasing trend on credits and reached 15% at the end of the year. The effect of the change in credits deriving from the movements in the industrial production index remained relatively weak, rising from around 1% to 6% at the end of the year. It is understood that the biggest determinant of the movements in the industrial production index is total credits. The impact of the credits was 6% in the second month and followed a gradually decreasing course. After the impact of credits on the industrial production index, the movements in CPI were effective on the industrial production index and reached the level of approximately 4% in the following process. It has been observed that the explanatory power of the interest rate reached a maximum of 2%, which remained weak. It is observed that the main determinant of the fluctuations in the inflation rate is credits. Interest rates have the determination power on the fluctuations in the inflation rate after credits and that the effects on the industrial production index remain relatively weak. While the interest rate effect on the fluctuations in the inflation rate is dominant at 9% in the first month, from the second month the credits have a main effect of approximately 20%. In the following periods, the effect of credits reached up to 27%. The effect of the interest rate reached 18% with an upward trend. The effect of the industrial production index appeared with a lag and reached a maximum level of 3,5%, creating a low relative effect. These results indicate that the credit channel of the monetary policy in Turkey has worked effectively in terms of inflation rate in the period studied. However, the effect on industrial production has been observed ineffective.

CONCLUSIONS

In this study, the effects of two different monetary policy strategies put into practice in Turkey were examined for the two periods between 2002 and 2020. The process of the monetary transmission mechanism has been analyzed over the exchange rate and credit channel using the structural VAR model, which allows it to be structured in accordance with the economic theory.

According to the results of the analysis, when the credit channel is examined in the first period (2002-2011), it is observed that the expansionary monetary policy caused an increase in the credit volume. During this period, the expected effect of monetary policy on industrial production did not emerge. It has not been a sufficient policy to reduce interest rates in order to increase investments in the Turkish economy. In this period, the stable stance of the monetary policy and the achievement of fiscal discipline created an atmosphere of confidence and inflation was reduced. According to variance decomposition, it has been determined that the interest rate is the most important determinant of fluctuations in credits.

According to the findings of the exchange rate channel in the period 2002-2011, the effect of the interest rate on the real effective exchange rate was found to increase in line with theoretical expectations with a two-month delay. According to variance decomposition, it has been observed that the most important determinant of the fluctuations in the exchange rate was interest.

When the effectiveness of the credit channel was monitored in the period 2011-2020, it has been seen that the shock in the interest rates resulted in a contraction in the credit volume. The shock in credits has caused an increase in the inflation rate. Therefore, the effect of the interest rates on credits and credits on the inflation rate was in line with expectations. According to variance decomposition, it has been found that most of the movement in credits was due to interest rates and the biggest determinant of inflation rate fluctuations was credits. Although most of the movement in the industrial production index appears to be due to credits, it looks rather weak.

When the findings of the exchange rate channel of the monetary transmission mechanism were examined recently, it was found that the effect of the shock in the interest rate on the exchange rate was negative, the effect of the shock in the exchange rate on inflation was positive, and the findings were in line with the theoretical expectation in this period. According to variance decomposition, interest rate has a high power to explain movements in the exchange rate. It is seen that a significant part of the movements in the inflation rate are caused by exchange rate and credit fluctuations, and the explanatory power of exchange rate is relatively high.

In summary, the period 2002-2011 can be considered successful in terms of inflation targeting strategy, especially in its early years. However, this period is a period in which the TRY is overvalued, the current account deficit has reached very high levels, capital flows are intense, and financial stability is ignored. 2011-2020 period, on the other hand, is a period in which capital flows and credit expansion are monitored more controlled with the new monetary policy. The financial stability target has been successful to a certain extent. However, in the Turkish economy, where the economic growth process largely depends on capital flows, it does not seem possible that only monetary policy instruments will be sufficient to ensure financial stability.

It is considered that monetary and fiscal policies should be used together, and economic policies should be implemented that inspire confidence and free from uncertainty. In addition, it has been concluded that it would be appropriate to implement reformist policies that would offer a permanent solution that deals with the cause of the problem, not its outcome.

REFERENCES

- Akbaş, Y., Zeren, F., & Özekicioğlu, H. (2013). Türkiye’de parasal aktarım mekanizması: yapısal VAR analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(2), 187-198.
- Arıkan, C., Görgün, S., & Yalçın, Y. (2018). Parasal aktarım sürecinde faiz koridorunun yeri. *Maliye Dergisi*, 147, 1-25.
- Aydoğuş, O. (2020). Yanlış Sorunun Doğru Cevabı Olmaz: IMF’ye gidelim mi? *İktisat ve Toplum* 10(116), 4-9.
- Balcılar, M. & Tuna, G. (2009). Sources of macroeconomic fluctuations in a volatile small open economy. *Turkish Studies*, 10(4), 613-629.
- Bayrak, M. & Kanca, OC (2013). Türkiye’de kamu kesimi açıklarının nedenleri ve fiyatlar genel düzeyi üzerindeki etkileri. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (48), 91-111.
- Berkay, F. & Ağcakaya, S. (2017). Türkiye’de Kamusal Açıkların Finansmanında İç ve Dış Borç Tercihi: 1990-2015 Dönemi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 1-20.
- Bhuiyan, R. (2012). Monetary transmission mechanisms in a small open economy: a Bayesian structural VAR approach. *Canadian Journal of Economics/Revue canadienne d’économique*, 45(3), 1037-1061.
- Buckle, RA, Kim, K., Kirkham, H., McLellan, N., & Sharma, J. (2007). A structural VAR business cycle model for a volatile small open economy. *Economic Modelling*, 24(6), 990-1017.
- Cambazoğlu, B. & Karaalp, HS (2012). Parasal aktarım mekanizması döviz kuru kanalı: Türkiye örneği. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 53-66.
- CBRT (2013). Parasal Aktarım Mekanizması. Available at <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/4e99834e-179b-4a0820cf2b259032afd/ParasalAktarim.pdf?MOD=AJPERES>
- CBRT (2021). Elektronik Veri Dağıtım Sistemi. <https://evds2.tcmb.gov.tr/> e.t.:04/02/2021
- Cesa-Bianchi, A., Thwaites, G., & Vicondoa, A. (2016). Monetary policy transmission in an open economy: new data and evidence from the United Kingdom. Working Paper No. 615, Bank of England.

- Dayar, H. & Sandalcı, İ. (2017). Türkiye’de özel sektör dış borçlarının gelişimi ve ekonomi üzerindeki etkileri. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 369-382.
- Dungey, M. & Fry, R. (2009). The identification of fiscal and monetary policy in a structural VAR. *Economic Modelling*, 26(6), 1147-1160.
- Duyuru, TCMB (2011). Yılı Para ve Kur Politikası. *TCMB Basın Duyurusu*, (2011), 2.
- Erdoğan, S. & Yıldırım, DÇ (2010). Is there an interest rate channel for monetary policy in Turkey? *METU Studies in Development*, 37(12), 247-266.
- Ewing, BT, Riggs, K., & Ewing, KL (2007). Time series analysis of a predator-prey system: Application of VAR and generalized impulse response function. *Ecological Economics*, 60(3), 605-612.
- Göktaş, Ö. (2015). Otokorelasyonun Düzeltilmesi. 8.Hafta Ders Notu, İSUZEM, İstanbul Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Güneş, S., Gürel, SP, & Cambazoğlu, B. (2013). Dış ticaret hadleri, dünya petrol fiyatları ve döviz kuru ilişkisi, yapısal VAR analizi: Türkiye örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(20), 1-18.
- Hansen, B. (1990). *A powerful, simple test for cointegration using Cochrane-Orcutt*. Rochester Center for Economic Research, University of Rochester.
- Jamil, M., Streissler, EW, & Kunst, RM (2012). Exchange rate volatility and its impact on industrial production, before and after the introduction of common currency in Europe. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 2(2), 85.
- Kara, H. (2012). Küresel kriz sonrası para politikası. *TCMB Çalışma Tebliği*, 12(17), 1-25.
- Kara, H. (2015). Faiz koridoru ve para politikası duruşu. *TCMB Ekonomi Notları*, 13/19, 1-12.
- Kiss, GD, Tanács, GZ, Lippai-Makra, E., & Rácz, TA (2020). Last Resort: European Central Bank's Permanent Engagement in Tackling Foreign Exchange Liquidity Disruptions in the Euro Area Banking System. *Financial and Economic Review*, 19(4), 83-106.
- Li, BG, Adam, C., Berg, A., Montiel, P., & O’Connell, S. (2019). Structural VARs and the Monetary Transmission Mechanism in Low-Income African Countries. *Journal of African Economies*, 28(4), 455-478.
- Mishkin, FS (1995). Symposium on the Monetary Transmission Mechanism. *Journal of Economic Perspectives*, 9, 4: 3-10.
- Mohanty, D. (2012). Evidence of interest rate channel of monetary policy transmission in India. *In Second International Research Conference at the Reserve Bank of India, February* (pp. 1-2).
- Ojaghlou, M. & Demirkale, Ö. (2020). Para politikası kararlarının bıst100’e etkisinin yapısal var modeli ile analizi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 5(12), 141-155.
- Özatay, F. (2011). Merkez Bankası’nın yeni para politikası: İki hedef-üç ara hedef-üç araç. *İktisat İşletme ve Finans*, 26(302), 27-43.
- Özcan, CC (2016). Parasal Aktarım Mekanizması Kanalları: Türkiye Üzerine Bir Analiz. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(32), 188-213.

- Özgen, FB & Güloğlu, B. (2004). Türkiye’de iç borçların iktisadi etkilerinin VAR tekniğiyle analizi. *METU Studies in Development*, 31(1), 93-114.
- Peersman, G. & Smets, F. (2001). The monetary transmission mechanism in the euro area: more evidence from var analysis (mtn conference paper). *Available at SSRN 356269*.
- Pfaff, B. (2008). VAR, SVAR and SVEC models: Implementation within R package vars. *Journal of Statistical Software*, 27(4), 1-32.
- Raghavan, M., Silvapulle, P., & Athanasopoulos, G. (2012). Structural VAR models for Malaysian monetary policy analysis during the pre-and post-1997 Asian crisis periods. *Applied Economics*, 44(29), 3841-3856.
- Weinhagen, J. (2002). An empirical analysis of price transmission by stage of processing. *Monthly Lab. Rev.*, 125, 3.
- Yalçın, E. & Gürel, SP (2020). Küresel Kriz Sonrası Türkiye’de Parasal Aktarım Mekanizmasının Etkinliği. *Journal of Yaşar University*, 15(59), 444-460.
- Yılmaz, D. (2011). Inflation Report for January, *CBRT, Ankara*.

Author Contribution Rate:

The contribution of both authors to the research is 50%, especially in the formation of research hypotheses, selection of the appropriate method and analysis.

DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİK İLE DUYGUSAL ZEKÂ ARASINDAKİ İLİŞKİ: SPOR PERAKENDE ZİNCİRİNDE ÇALIŞANLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

Ferit ÖLÇER¹, Ceyda KAYA²

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI: 10.35379/cusosbil.830115

Makale Geçmişi:

Geliş 23.11.2020

Düzeltilme 12.08.2021

Kabul 23.09.2021

Anahtar Kelimeler:

Duygusal Zekâ,

Dönüşümcü Liderlik,

Perakende Sektörü.

ÖZ

Etkili iletişimin son derece önem kazandığı günümüz dünyasında farklı demografik özelliklerden oluşan ekipleri etkin yönetme konusunda liderlerin duygusal zekâ becerilerine olan ilgi artmıştır. Özellikle nihai tüketici ile iletişimin yoğun olduğu perakende sektöründe çalışanların duygularını anlama, onları doğru yönlendirebilme ve ihtiyaçlarına cevap verebilme liderler açısından önem arz etmektedir. Literatürde perakende sektörü kapsamında araştırması oldukça az olan bu çalışma duygusal zekâ becerilerinin dönüşümcü liderlik davranışları üzerindeki etkisini takım liderleri bazında incelemek üzere yapılmıştır. Araştırma duygusal zekânın boyutları (kendi duygularını değerlendirme, başkalarının duygularını değerlendirme, duyguların kullanımı ve duyguların düzenlenmesi) ile dönüşümcü liderliğin boyutları (idealleştirilmiş etki, ilham verici motivasyon, entelektüel uyarım ve bireyselleştirilmiş ilgi) arasındaki ilişkileri ve bu ilişkilerin yönünü belirlemeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda, veriler Türkiye’de bulunan bir spor perakende mağaza zincirinin şubelerinde çalışan 80 takım liderinden anket yöntemi ile toplanmıştır. Verilerin analizi; keşfedici faktör, korelasyon ve çoklu regresyon analizleri kullanılarak yapılmıştır. Araştırmanın sonuçları, dönüşümcü liderliğin idealleştirilmiş etki ve ilham verici motivasyon boyutlarının katılımcılar tarafından tek boyut olarak algılandığını göstermiştir. Ayrıca, başkalarının duygularını değerlendirme ve duyguların kullanımı boyutlarının entelektüel uyarım boyutu üzerinde, sadece duyguların kullanımı boyutunun ise idealleştirilmiş etki ve ilham verici motivasyon boyutları üzerinde önemli bir pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

THE RELATIONSHIP BETWEEN TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP AND EMOTIONAL INTELLIGENCE: A RESEARCH ON EMPLOYEES IN THE SPORTS RETAIL CHAIN

Article Info

Research Article

DOI: 10.35379/cusosbil.830115

Article History:

Received 23.11.2020

Revised 12.08.2021

Accepted 23.09.2021

Keywords:

Emotional Intelligence,

Transformational Leadership,

Retail Sector.

ABSTRACT

In today's world, where effective communication is extremely important, the interest in the emotional intelligence skills of leaders has increased in terms of effectively managing teams consisting of different demographic characteristics. It is important for leaders to understand the emotions of the employees, to direct them correctly and to respond to their needs, especially in the retail sector, where communication with the final consumer is intense. This study, which is less enlarged in the retail sector in the literature, was conducted to examine the effect of emotional intelligence skills on transformational leadership behaviors on the basis of team leaders. The study aims to determine the relationships between the dimensions of emotional intelligence (self-emotional appraisal, others' emotional appraisal, use of emotion and regulation of emotion) and the dimensions of transformational leadership (idealized influence, inspirational motivation, intellectual stimulation, and individualized consideration) and the direction of these relations. The data have been collected through questionnaires from 80 team leaders who are working in the branch stores of a sports retail chain in Turkey. In order to analyze the data, exploratory factor, correlation and multiple regression analyzes were performed. The results of the research indicate that the dimensions of transformational leadership including idealized influence and inspirational motivation have been perceived as unidimensional by the participants. Furthermore, it has been concluded that others' emotional appraisal and use of emotion have a significant positive impact over intellectual stimulation and only the dimension of the use of emotion has a significant positive effect upon idealized influence and inspirational motivation.

*Bu çalışma, 2019 yılında Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde kabul edilen yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Prof. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, folcer@mku.edu.tr, ORCID:0000-0001-8826-1923.

² Arş. Gör., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ceydakaya@mku.edu.tr, ORCID:0000-0002-6223-2312.

Alıntılanak için/Cite as: Ölçer, F., Kaya, C. (2021), Dönüşümcü Liderlik İle Duygusal Zekâ Arasındaki İlişki: Spor Perakende Zincirinde Çalışanlar Üzerine Bir Araştırma, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (3), 42-54.

GİRİŞ

Sürekli olarak gelişmekte ve değişmekte olan günümüz dünyasında örgütlerin bu değişime adapte olabilmesi; rekabette avantaj elde etme ve kurumun sürdürülebilirliğini sağlama bakımından son derece önemli bir etkidir. Bu uyum sürecinin düzgün bir şekilde işlemesi; örgütün iç paydaşları olan yöneticiler, yatırımcılar ve çalışanlar ile dış paydaşlarını oluşturan müşteriler, tedarikçiler ve rakiplerin, özetle temelde insan faktörünün ne kadar göz önünde bulundurulduğu ve ne derece doğru ilişkilerle yönlendirildiğine bağlıdır.

Liderlik kavramı literatürde çok uzun bir geçmişe sahip olmasa da bulunduğumuz yüzyılda işletmelerin, örgütlerin, daha da ötesinde herhangi bir grubun belirlemiş olduğu hedef ve amaçlara ulaşmasında, başarılı olmasında önemli bir yere sahiptir. Teknoloji ve iletişim ağlarının büyük bir hızla ilerleme göstermesiyle birlikte artan küreselleşme hızı, örgütler arası rekabeti yoğunlaştırmış, sürekli değişim ve adaptasyonu bir zorunluluk haline getirmiş, rakipler arasında fark yaratmayı ön plana çıkarmıştır. Yaşanan bu gelişmeler örgütleri, yeniliklere eş zamanlı bir şekilde uyum sağlamaya, sürekli kendilerini güncel tutmaya, değişim ve dönüşümü bir kurum kültürü haline getirmeye mecbur kılmıştır. Bu koşullar altında, örgütlerin temelini oluşturan en önemli etmenlerden biri olan insan faktörünü ikna etme, onun örgütle ilgili algısını, motivasyonunu, vizyonunu doğru yönde şekillendirme görevi önem kazanmaktadır. Bu noktada; insana odaklanan, yeniliği, dinamikliği ve değişimi temsil eden dönüşümcü liderleri belirleyebilmede duygusal zekâ düzeyi önemli bir öncül olarak kabul edilmektedir. İnsanı temel alarak, birtakım faaliyetleri yönlendirme sürecinde başarı sağlayabilmenin; liderin sahip olduğu kendi duygularını değerlendirme, başkalarının duygularını değerlendirme, duyguların kullanımı, duyguların düzenlenmesi gibi duygusal zekâ bileşenleri (Wong & Law, 2002) ile yakından ilgili olduğu düşünülmektedir. Bu noktadan hareketle bu çalışmada dönüşümcü liderlik ve duygusal zekâ arasındaki ilişkinin spor perakende zincirinde çalışan takım liderleri üzerinden incelenmesi ve literatüre katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Dönüşümcü Liderlik

Dönüşümcü liderlik kavramı olarak ilk defa Downton'un (1973) "İsyan liderliği" (Rebel Leadership) adlı kitabında geçmiş, bir teori olarak ele alınmasında ise Burns (1978) öncü olarak kabul edilmiştir. Burns'e (1978, s. 4) göre; dönüşümcü liderler, takipçilerinin üst düzey motivasyon ihtiyaçlarını karşılayan, onları ortak değer ve amaçlar etrafında toplayan ve birer lidere dönüştüren kişilerdir. Bass (1990, s. 21) ise bu tanımları genişleterek dönüşümcü liderin, takipçilerinin çıkarlarını korumaya özen gösteren, hatta daha iyi bir seviyeye ulaştırmaya çalışan, grup amaçları ve misyonlarını fark etmelerini ve benimsemelerini sağlayan, kendi menfaatlerinin ötesinde grubun refahı için çalışmaya teşvik eden kişi olduğunu ifade etmektedir. Bu tanımlamalar incelendiğinde, dönüşümcü liderin örgüt üyeleriyle olan ilişkisinde; pozitif etki yaratıcı konumundan, örgüt ve bireysel düzeyde gelişimlerine olan katkılarından bahsedilmiştir.

Dönüşümcü liderlik konusunda yapılan incelemeler sonucunda dönüşümcü liderliğin idealleştirilmiş etki, ilham verici motivasyon, entelektüel uyarım, bireyselleştirilmiş ilgi olmak üzere dört bileşenden oluştuğu genel kabul görmüştür (Bass & Avolio, 1993, s. 112). Liderler değerleri, inançları, etik ölçüleri ile tutarlı olduklarında ve takipçilerinin ihtiyaçlarını karşılamak için sorumluluk alarak, bu konuda istekli davrandıklarında idealleştirilmiş etki ortaya çıkmaktadır (Anderson & Sun, 2015, s. 792). İdealleştirilmiş etki boyutunda, liderlerin genellikle en üst düzeyde ahlak, güven, doğruluk, dürüstlük anlayışı ve değerli amaçlara sahip oldukları görülmektedir (Kirkbride, 2006, s. 27). İlham verici motivasyon ise dönüşümcü liderin örgütün amaçlarını, vizyonunu ve misyonunu başarma sürecinde takipçilerinin de bu konuda istekli bir şekilde hareket etmesini, ondan ilham almalarını sağlayabilmesidir. Bu doğrultuda lider, çalışanlarının da hedeflerini yükseltir, yüksek başarılarla ulaşmalarını sağlamak için onlara yol gösterir, ortak vizyonu başarma konusunda onları isteklendirir (Bass & Avolio, 2000). Dönüşümcü liderliğin bir diğer unsuru olan entelektüel uyarım, takipçilerine önceden kabul edilmiş varsayımları sorgulayacakları, aynı sorunları farklı bakış açılarından tekrar değerlendirebilecekleri ve mevcut durumlara yeni yollarla yaklaşacakları bir çalışma kültürü oluşturan, onları yenilikçi ve yaratıcılığa teşvik eden dönüşümcü liderlere ilişkin bir niteliktir (Bass & Riggio, 2006, s. 7). Çalışanların farklı ihtiyaçları ve gelişimleri konusunda her biri ile ayrı ayrı ilgilenilmesi ise liderin takipçilerine gösterdiği bireyselleştirilmiş ilgiyi yansıtmaktadır (Bass, 2000, s. 22). Lider, takipçilerin ihtiyaç ve arzularındaki bireysel farklılıkları önemsemekte ve bu doğrultuda yeni öğrenme fırsatları sunan gelişimlerini destekleyici bir iklim yaratmaktadır (Bass & Riggio, 2006, s. 7).

Duygusal Zekâ

Zekâ soyut düşünme, kavrama, sorun çözme, hafıza, eski ve yeni bilgileri mevcut durumlara uyum sağlamakta kullanma, mantık yürütme gibi bilişsel yetilerin tümünden oluşan bir yetenek iken, duygu ise insanları kapasitelerine ulaşmaları için harekete geçiren, sorgulamalar yapmasını sağlayarak gelişimine yol açan, öğrendiklerini hayata geçirerek tavırlarının oluşumuna neden olan özellikler bütünüdür (Akbolat & Işık, 2012, s. 110). Araştırmacılar 1990'ların başında insanların toplum içinde daha fazla kabul görmelerini sağlayan durumun duygusal zekâ olduğu fikrini öne sürmüşlerdir (Salovey & Mayer, 1990). 1990'ların ortalarına gelindiğinde ise zeki olmanın tek ölçütünün bilişsel zekâ olmadığı ve yaşamda başarıyı yakalamanın en önemli belirleyicisinin duygusal zekâ olduğu yönünde iddialar benimsenmeye başlanmıştır (Gibbs, 1995, s. 60).

Salovey ve Mayer (1990, s. 189) duygusal zekâyı, kendinin ve başkalarının duygularını izleme, aradaki farkı görebilme ile birlikte bu bilgileri düşünme biçimini ve eylemleri yönlendirmek amacıyla kullanabilme yeteneği olarak sosyal zekânın bir parçası şeklinde konumlandırmaktadır. Goleman (1995) ise duygusal zekâ yaklaşımlarındaki bilişsel yetenekleri kişilik özellikleri ile birleştirmiştir (Lyusin, 2006, s. 56). Daha sonrasında duygusal ve sosyal zekâ bir arada ele alınarak, günlük talep ve baskılarla doğru bir biçimde başa çıkabilmek için genel yeteneklerimizi etki altına alan çok yönlü bir duygusal, kişisel ve sosyal yetenekler dizisi olduğu görüşü ön plana çıkmıştır (Bar-on, 2000, s. 385). Duygusal zekâ hem içsel bir kapasite hem de bir insanın arzu edilen sonuçları elde etmek için duyguları ve akıl yürütmeyi birleştirdiği aktif bir eylemdir (George, 2000, s. 1034).

Salovey ve Mayer ilk kez 1990 yılında duygusal zekânın yapısını açıklayan bir model oluşturmuştur. Bu çalışmada, duygusal zekâ ile ilgili becerileri; kendi duygularını anlama ve ifade etme, başkalarındaki duyguları tanıma, duyguları düzenleme ve duyguların kullanımı olarak belirtmişlerdir. Kendi duygularını değerlendirme, bireyin farkında olduğu duygularının derinine inerek, bu duygunun oluşumuna sebep olan durumları ve diğer duyguları anlayabilmesi ve doğal bir yolla açıkça bunları ifade edebilmesi becerisidir (Wong ve diğerleri, 2004, s. 536). Diğer insanların duygularını anlayabilmek için ise sözsüz davranışları okuyabilmek önemli bir etkidir. Başkalarının duygulara dair ipuçlarını yakalayabilmek ve hislerini anlayabilmek çevredeki diğer insanlarla olumlu ilişkiler kurmayı ve sürdürmeyi sağlamaktadır (George, 2000, s. 1036). Bir diğer duygusal zekâ becerisi olarak kabul edilen duyguların kullanımı, bireyin duygularını olumlu ve üretken bir biçimde yapıcı faaliyetlere ve kişisel performansına katkı sağlayacak şekilde yönlendirmesini ifade etmektedir (Davies ve diğerleri, 1998, s. 991). Kişinin kendi ruh halini olumlu yönde değiştirebilmesi ise duygularını düzenleme kabiliyetinin bir göstergesidir (Wong ve diğerleri, 2004, s. 536).

Dönüşümcü Liderlik ve Duygusal Zekâ Arasındaki İlişki

İnsan ilişkileri bağlamında zekâ üzerine yapılan bilimsel araştırmalar göstermiştir ki sadece sayısal veya mantıksal zekâ kullanımı çağımızın modern liderlik anlayışının gereklerini karşılayamamakta, duygusal zekânın aktif şekilde kullanılması liderlikte ayrı bir yere ve öneme sahip olmaktadır (Goleman, 1998).

Duygusal zekânın dönüşümcü liderlikte önemli bir ayırt edici özellik olduğu düşünülmektedir (Ashkanasy & Tse, 2000). Duygusal zekâ ve dönüşümcü liderlik arasındaki ilişkinin temelinde yatan, duygusal zekânın bireylere kendi ve diğerlerinin duyguları yanı sıra toplumsal bağlamı da algılayıp anlayabilme yetkinliğini sunabilmesidir (Brown & Moshavi, 2005, s. 869). Duygusal zekâyı sahip olmadan, dönüşümcü liderliğin önemli bileşenleri olan çalışanları daha yaratıcı, yenilikçi olmaya teşvik etme, bireysel gelişimlerini sağlama ve onlara ilham verebilmenin liderleri zorlayabileceği düşünülmektedir (Caruso & Salovey, 2004). Kendi duygularının farkında olan ve bunu yönetebilen, isteklerini erteleyebilme irade gücünü gösterebilen liderler, takipçileri için rol model olmada daha üstün bir performans gösterirler (Barling ve diğerleri, 2000, s. 157).

Dönüşümcü liderler empati kurabilen, kendini güdüleyebilen, öz farkındalık sahibi, kendine güvenen kişilerdir. Goleman (1995) bu özellikleri duygusal zekânın alt bileşenleri olarak tanımlamıştır. Duygusal zekâsı yüksek liderlerin takipçilerinin beklentilerini daha iyi anladığı ve onların ihtiyaçlarını karşılamada daha başarılı oldukları gözlenmiştir (Corona, 2010, s. 25). Rasyonelliği vurgulayan geleneksel liderlik teorilerinin aksine dönüşümcü liderlik duygu ve değerler üzerinde durmaktadır (Yukl, 1999, s. 285). Dönüşümcü liderler takipçilerine vizyonlarını iletme ve onları motive etmek için duyguları kullanmaktadırlar (Conger & Kanungo, 1994, s. 441).

Dönüşümcü liderlik ve duygusal zekâ arasındaki ilişkiler birçok ampirik araştırmanın konusu olmuştur. Örneğin; Çakar ve Arbak (2003) araştırmalarında duygusal zekânın dönüşümcü liderlik boyutlarından bireyselleştirilmiş ilgi ve ilham verici motivasyon boyutunu yüksek düzeyde, karizma (idealleştirilmiş etki) ve entelektüel uyarım boyutunu ise diğer iki boyuta göre daha düşük düzeyde açıkladığı sonucuna ulaşmıştır. Bir diğer araştırmada dönüşümcü liderliğin idealleştirilmiş etki, ilham verici motivasyon ve bireyselleştirilmiş ilgi

boyutu ile duygusal zekâ arasında ilişki olduğu tespit edilirken, entelektüel uyarım boyutu ile ilişkili olmadığı saptanmıştır (Barling ve diğerleri, 2000). İngiltere’de çeşitli ulusal kuruluşlarda görev yapan 67 proje yöneticisi üzerinde yapılan çalışmada, duygusal zekânın duyguların kullanımı faktörü ile dönüşümcü liderliğin idealleştirilmiş etki ve bireyselleştirilmiş ilgi boyutu arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Clarke, 2010). Duygusal zekâ ve dönüşümcü liderlik üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde genellikle aralarında bir ilişkinin var olduğu ve duygusal zekânın boyutlarının dönüşümcü liderliğin boyutlarını açıkladığı tespit edilmiştir.

YÖNTEM

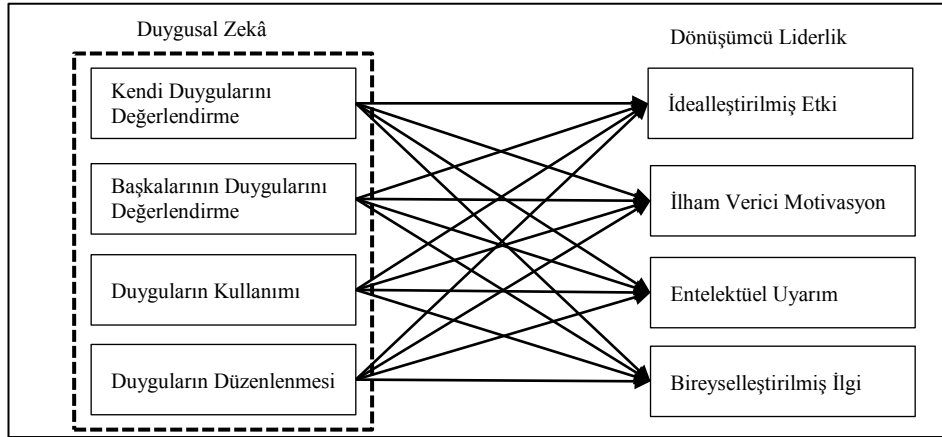
Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın evrenini Türkiye’de perakende sektöründe profesyonel olarak faaliyet gösteren bir spor mağaza zincirinde görev yapan takım liderleri oluşturmaktadır. Örneklem yöntemi olarak basit tesadüfi örneklem yöntemi kullanılmıştır. Araştırma evrenini 100 takım liderinin oluşturduğu mağaza zincirinde örneklem büyüklüğü Baş’ın (2006, s. 47) belirttiği formül kullanılarak %95 güven aralığında, $\pm\%5$ hata ile 80 kişi olarak hesaplanmıştır. Bu sonuca bağlı olarak anketlerin 85 takım liderine ulaştırılmasına karar verilmiştir. Ulaştırılan anketlerden 80’i takım liderleri tarafından cevaplanmıştır. Anket geri dönüş oranı %94 olarak gerçekleşmiştir.

Araştırmada takım liderlerinin duygusal zekâ düzeylerini ölçmek amacıyla Salovey ve Mayer’in (1990) duygusal zekâyâ ilişkin teorilerini temel alan Wong ve Law tarafından 2002 yılında geliştirilen ve Deniz (2012, s. 54-55) tarafından Türkçe’ye çevrilen 16 ifadeli Duygusal Zekâ Ölçeği (WLEIS) kullanılmıştır. Takım liderlerinin kendilerine yönelik dönüşümcü liderlik algılarını belirlemek amacıyla ise Gürel tarafından 2011 yılında Türkçeleştirilen Bass ve Avolio’nun (1995) geliştirdiği “Çok Faktörlü Liderlik Ölçeği”nin (Multifactor Leadership Questionnaire – MLQ) bir parçası olan “Dönüşümcü Liderlik Anketi”nin (Transformational Leadership Questionnaire- TLQ) 16 maddelik kısa versiyonu kullanılmıştır.

Araştırmanın Hipotezleri ve Modeli

Araştırmanın amacı kapsamında duygusal zekâ boyutlarının dönüşümcü liderlik boyutları üzerindeki etkisini incelemek üzere kuramsal temellere bağlı olarak, Wong ve Law’un (2002) geliştirdiği duygusal zekâ modeli boyutları ve Bass’ın (1985) geliştirdiği dönüşümcü liderlik modelinin boyutlarını içeren bir araştırma modeli geliştirilmiştir. Amaca yönelik oluşturulan hipotezler ve araştırma modeli Şekil 1’de yer almaktadır:



Şekil 1. Araştırmanın Modeli

H₁: Duygusal zekâ alt boyutlarının dönüşümcü liderliğin “idealleştirilmiş etki” alt boyutu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

H_{1a}: Duygusal zekânın “kendi duygularını değerlendirme” alt boyutunun dönüşümcü liderliğin “idealleştirilmiş etki” alt boyutu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

H_{1b}: Duygusal zekânın “başkalarının duygularını değerlendirme” alt boyutunun dönüşümcü liderliğin “idealleştirilmiş etki” alt boyutu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

H_{1c}: Duygusal zekânın “duyguların kullanımı” alt boyutunun dönüşümcü liderliğin “idealleştirilmiş etki” alt boyutu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

H_{1d}: Duygusal zekânın “duyguların düzenlenmesi” alt boyutunun dönüşümcü liderliğin “idealleştirilmiş etki” alt boyutu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

H₂: Duygusal zekâ alt boyutlarının dönüşümcü liderliğin “ilham verici motivasyon” alt boyutu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

H_{2a}: Duygusal zekânın “kendi duygularını değerlendirme” alt boyutunun dönüşümcü liderliğin “ilham verici motivasyon” alt boyutu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

H_{2b}: Duygusal zekânın “başkalarının duygularını değerlendirme” alt boyutunun dönüşümcü liderliğin “ilham verici motivasyon” alt boyutu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

H_{2c}: Duygusal zekânın “duyguların kullanımı” alt boyutunun dönüşümcü liderliğin “ilham verici motivasyon” alt boyutu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

H_{2d}: Duygusal zekânın “duyguların düzenlenmesi” alt boyutunun dönüşümcü liderliğin “ilham verici motivasyon” alt boyutu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

H₃: Duygusal zekâ alt boyutlarının dönüşümcü liderliğin “entelektüel uyarım” alt boyutu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

H_{3a}: Duygusal zekânın “kendi duygularını değerlendirme” alt boyutunun dönüşümcü liderliğin “entelektüel uyarım” alt boyutu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

H_{3b}: Duygusal zekânın “başkalarının duygularını değerlendirme” alt boyutunun dönüşümcü liderliğin “entelektüel uyarım” alt boyutu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

H_{3c}: Duygusal zekânın “duyguların kullanımı” alt boyutunun dönüşümcü liderliğin “entelektüel uyarım” alt boyutu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

H_{3d}: Duygusal zekânın “duyguların düzenlenmesi” alt boyutunun dönüşümcü liderliğin “entelektüel uyarım” alt boyutu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

H₄: Duygusal zekâ alt boyutlarının dönüşümcü liderliğin “bireyselleştirilmiş ilgi” alt boyutu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

H_{4a}: Duygusal zekânın “kendi duygularını değerlendirme” alt boyutunun dönüşümcü liderliğin “bireyselleştirilmiş ilgi” alt boyutu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

H_{4b}: Duygusal zekânın “başkalarının duygularını değerlendirme” alt boyutunun dönüşümcü liderliğin “bireyselleştirilmiş ilgi” alt boyutu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

H_{4c}: Duygusal zekânın “duyguların kullanımı” alt boyutunun dönüşümcü liderliğin “bireyselleştirilmiş ilgi” alt boyutu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

H_{4d}: Duygusal zekânın “duyguların düzenlenmesi” alt boyutunun dönüşümcü liderliğin “bireyselleştirilmiş ilgi” alt boyutu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmaya katılan takım liderlerinin %68,8’inin erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların yaş dağılımları incelendiğinde büyük bir çoğunluğun 25 ve altı (%32,5) ile 26-30 (%53,8) yaş aralığında olduğu, %85,5’inin bekâr bireylerden oluştuğu, çoğunlukla lisans (%71,3), ardından lisansüstü (%11,3) eğitim derecelerinden mezun oldukları ortaya çıkmıştır. Ankete katılan takım liderlerinin %51,2’sinin en fazla 2 yıldır buldukları kurumda çalıştıkları, %40’ının 3-5 yıldır aynı kurumda devam ettikleri görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%65) liderlik eğitimine sahip iken, duygusal zekâ eğitimi alanların daha azınlıkta (%16,3) olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada kullanılan duygusal zekâ ve dönüşümcü liderlik ölçeklerinin takım liderleri örneklemini üzerinde nasıl bir yapı gösterdiğini saptamak amacıyla keşfedici faktör analizi yapılmıştır. Duygusal zekâ veri setinin KMO değeri 0,767 olarak tespit edilmiştir. Bartlett küresellik testi sonucu incelendiğinde ise 120 serbestlik derecesi ve 0,01 anlamlılık düzeyinde 617,560 değeri bulunmuştur. Bu değerler veri setinden anlamlı faktörler elde edilebileceğini kanıtlar niteliktedir (Gürbüz & Şahin, 2018, s. 319). Nitekim duygusal zekâ ölçeğine uygulanan faktör analizi sonuçlarına göre toplam açıklanan varyansın %66,49 olduğu ve bu varyansın literatürde belirtilen boyut sayısına paralel şekilde 4 faktörden oluştuğu bulgulanmıştır.

Tablo 1. Duygusal Zekâ Ölçeği Toplam Açıklanan Varyans

Bileşen	Başlangıç Öz Değerleri			Rotasyon Sonrası Kareler Toplamları		
	Toplam	Varyans %	Kümülatif %	Toplam	Varyans %	Kümülatif %
1	5,322	33,264	33,264	3,148	19,677	19,677
2	2,359	14,743	48,007	2,661	16,628	36,306
3	1,578	9,862	57,870	2,487	15,543	51,848
4	1,378	8,615	66,485	2,342	14,637	66,485

Not: Açıklayıcı yöntem olarak Temel Bileşenler Analizi ve döndürme yöntemi olarak ise Varimax Döndürme Yöntemi kullanılmıştır.

Analiz sonucunda elde edilen 4 boyutun dağılımı teoride belirtildiği şekilde gerçekleşmiştir. Ancak başkalarının duygularını değerlendirme boyutunda yer alan “Baskalarının duygularına karşı hassasiyet gösteririm.” ifadesi, faktör yükü (0,416) 0,50’nin altında kalması sebebi ile analizden çıkarılmıştır (Gürbüz & Şahin, 2018, s. 321). Duygusal zekâ ölçeği ifade sayısı 15’e inmiştir. Duygusal zekâ boyutlarının güvenilirlik katsayıları ve faktör yükleri Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Duygusal Zeka Ölçeği Güvenirlik Katsayıları ve Faktör Yükleri

Değişken	İfadeler	Cronbach Alfa	KDD	BDD	DK	DD
Duygusal Zeka	KDD 1	0,75	0,813			
	KDD 2		0,753			
	KDD 3		0,737			
	KDD 4		0,500			
	BDD 1	0,88		0,865		
	BDD 2			0,872		
	BDD 4			0,885		
	DK 1	0,76			0,746	
	DK 2				0,602	
	DK 3				0,638	
	DK 4				0,792	
	DD 1	0,89				0,838
	DD 2					0,829
	DD 3					0,828
	DD 4					0,818

Not: KDD = kendi duygularını değerlendirme; BDD = başkalarının duygularını değerlendirme; DK = duyguların kullanımı; DD = duyguların düzenlenmesi

Dönüşümcü liderlik ölçeğinin takım liderleri örneklemini üzerindeki yapısına bakıldığında, dönüşümcü liderlik veri setinin KMO değeri 0,827 olarak tespit edilmiştir. Bartlett küresellik testi sonucu incelendiğinde ise 120 serbestlik derecesi ve 0,01 anlamlılık düzeyinde 564,062 değeri bulunmuştur (Gürbüz & Şahin, 2018, s. 319).

Tablo 3. Dönüşümcü Liderlik Ölçeği Toplam Açıklanan Varyans

Bileşen	Başlangıç Öz Değerleri			Rotasyon Sonrası Kareler Toplamları		
	Toplam	Varyans %	Kümülatif %	Toplam	Varyans %	Kümülatif %
1	5,625	40,179	40,179	3,362	24,013	24,013
2	1,312	9,369	49,548	2,505	17,895	41,908
3	1,167	8,336	57,884	2,237	15,975	57,884

Not: Açımlayıcı yöntem olarak Temel Bileşenler Analizi ve döndürme yöntemi olarak ise Varimax Döndürme Yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmada toplanan verilere göre dönüşümcü liderlik ölçeği faktör analizi sonucunda literatürde belirtilen 4 boyut elde edilememiş, ölçek üç boyut olarak ortaya çıkmıştır. Dönüşümcü liderlik ölçeğinde üç faktörde toplanan ifadelerin dağılımları incelendiğinde, 7 ve 10 numaralı ifadelerin birden fazla boyuta yüklendiği tespit edilmiştir. 7 numaralı ifade birinci boyut ile üçüncü boyuta yüklenirken, 10 numaralı ifade ise birinci boyuta ve ikinci boyuta yüklenmiştir. Bu nedenle bahsedilen iki ifade analiz dışında bırakılmıştır. Analizlere kalan 14 ifade ile devam edilmiştir. Ölçeğin toplam varyansı açıklama oranı %57,88 olarak hesaplanmıştır. Birinci faktör toplam varyansı %24,01, ikinci faktör %17,90 ve son olarak üçüncü faktör %15,98 oranında açıklamaktadır.

Tablo 4. Dönüşümcü Liderlik Ölçeği Güvenirlik Katsayıları ve Faktör Yükleri

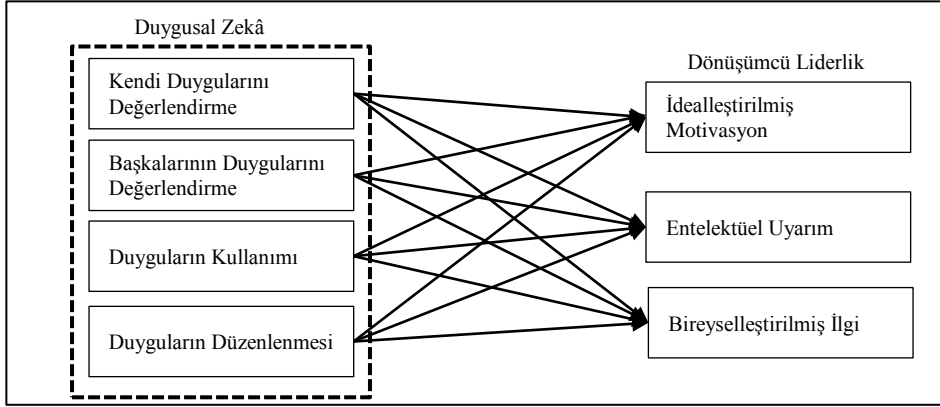
Değişken	İfadeler	Cronbach Alfa	İM	EU	Bİ
Dönüşümcü Liderlik	İE 1	0,83	0,607		
	İE 2		0,706		
	İE 3		0,592		
	İE 4		0,617		
	İE 5		0,607		
	İE 6		0,520		
	İVM 2		0,708		
	İVM 3		0,647		
	EU 1	0,78		0,688	
	EU 2			0,840	
	EU 3			0,828	
	BI 1	0,71			0,760

	BI 2				0,795
	BI 3				0,697

Not: İE = idealleştirilmiş etki; İVM = ilham verici motivasyon; İM = idealleştirilmiş motivasyon; EU = entelektüel uyarım; BI = bireyselleştirilmiş ilgi

Yukarıdaki tabloda yer alan faktör dağılımları incelendiğinde idealleştirilmiş etki ve ilham verici motivasyon ifadelerinin tek boyut altında toplandığı saptanmıştır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında, idealleştirilmiş etki ve ilham verici motivasyon ifadelerinin tek faktör altında birleşmesi sonucu oluşan faktör için ‘idealleştirilmiş motivasyon’ ismi kullanılarak devam edilmiştir.

Faktör analizi sonucu idealleştirilmiş etki ve ilham verici motivasyon boyutlarının birleşmesi üzerine araştırma modelindeki değişiklikler Şekil 2’de gösterilmiştir. Bu model doğrultusunda idealleştirilmiş etki ve ilham verici motivasyon boyutlarına ilişkin hipotezler ‘idealleştirilmiş motivasyon’ boyutu altında ele alınarak birlikte test edilmiştir.



Şekil 2. Araştırma Modeli

Değişken	Ort.	S.S.	1	2	3	4	5	6	7	8
1. DZ	3,88	0,51								
2. KDD	4,19	0,57	0,70**							
3. BDD	3,98	0,73	0,56**	0,33**						
4. DK	3,96	0,68	0,76**	0,34**	0,25*					
5. DD	3,43	0,85	0,80**	0,41**	0,17	0,51**				
6. DL	4,23	0,49	0,71**	0,46**	0,37**	0,69**	0,49**			
7. İM	4,21	0,55	0,63**	0,41**	0,28*	0,66**	0,42**	0,93**		
8. EU	4,20	0,64	0,60**	0,36**	0,42**	0,56**	0,39**	0,75**	0,54**	
9. Bİ	4,30	0,63	0,51**	0,33**	0,28*	0,40**	0,41**	0,72**	0,50**	0,45**

Not: DZ = duygusal zekâ, KDD = kendi duygularını değerlendirme, BDD = başkalarının duygularını değerlendirme, DK = duyguların kullanımı, DD = duyguların düzenlenmesi, DL = dönüşümcü liderlik, İM = idealleştirilmiş motivasyon, EU = entelektüel uyarım, Bİ = bireyselleştirilmiş ilgi. S.S. = standart sapma; *p<0,05; **p<0,01 düzeyinde anlamlıdır (çift yönlü).

Tablo 5’e bakıldığında, duygusal zekâ boyutlarının puan ortalamaları, en düşük 3,43 olarak saptanırken, dönüşümcü liderlik boyutları puan ortalamaları ise en düşük 4,20 olarak tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar araştırmaya katılan takım liderlerinin duygusal zekâ ve dönüşümcü liderliğin tüm boyutlarına ilişkin beceri ve davranışları çok yüksek düzeyde sergilediğini işaret etmektedir. Ayrıca, Tablo 5’te görüldüğü üzere duygusal zekâ boyutları ile dönüşümcü liderlik boyutları arasında farklı düzeylerde pozitif yönde anlamlı ve doğrusal ilişkiler bulunmuştur. Sonrasında, duygusal zekâ boyutlarının dönüşümcü liderliğin boyutlarına etkilerini araştırmak üzere üç ayrı çoklu regresyon modeli kurulmuştur.

Tablo 6. Duygusal Zekâ Boyutlarının İdealleştirilmiş Motivasyon Boyutu Üzerine Etkisi- Çoklu Regresyon Analizi

Bağımsız Değişkenler	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Katsayılar	t	Eşdoğrusallık İstatistiği	
	B	Std. Hata	β		Tolerans	VIF
DZ- KDD	0,173	0,092	0,180	1,881	0,754	1,326
DZ- BDD	0,051	0,067	0,067	0,757	0,869	1,150

DZ- DK	0,447	0,080	0,554	5,592**	0,704	1,421
DZ- DD	0,035	0,066	0,053	0,527	0,680	1,470

Not: DZ = duygusal zekâ, KDD = kendi duygularını değerlendirme, BDD = başkalarının duygularını değerlendirme, DK = duyguların kullanımı, DD = duyguların düzenlenmesi. **p<0,01

Tablo 6'daki beta katsayıları incelendiğinde idealleştirilmiş motivasyonu açıklamada sadece duyguların kullanımının anlamlı bir katkısı olduğu görülmektedir ($\beta:0,55$; $p\leq0,01$). Buradan hareketle H_{1a} , H_{2a} , H_{1b} , H_{2b} , H_{1d} , H_{2d} hipotezleri reddedilirken, H_{1c} , H_{2c} hipotezleri kabul edilmiş, H_1 ve H_2 ana hipotezleri ise kısmen kabul edilmiştir.

Tablo 7. Duygusal Zekâ Boyutlarının Entelektüel Uyarım Boyutu Üzerine Etkisi-Regresyon Analizi

Bağımsız Değişkenler	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Katsayılar	t	Eşdoğrusallık İstatistiği	
	B	Std. Hata	β		Tolerans	VIF
DZ- KDD	0,097	0,114	0,087	0,851	0,754	1,326
DZ- BDD	0,234	0,083	0,267	2,812**	0,869	1,150
DZ- DK	0,388	0,099	0,412	3,910**	0,704	1,421
DZ- DD	0,0776	0,082	0,101	0,937	0,680	1,470

Not: DZ = duygusal zekâ, KDD = kendi duygularını değerlendirme, BDD = başkalarının duygularını değerlendirme, DK = duyguların kullanımı, DD = duyguların düzenlenmesi. **p<0,01

Tablo 7'de gösterilen beta katsayıları, entelektüel uyarımı açıklamada başkalarının duygularını değerlendirme ($\beta:0,27$; $p\leq0,01$) ve duyguların kullanımının ($\beta:0,41$; $p\leq0,01$) anlamlı bir etkisi olduğunu işaret etmektedir. Diğer bağımsız değişkenler olan kendi duygularını değerlendirme ($\beta:0,09$; $p>0,05$) ve duyguların düzenlenmesinin ($\beta:0,10$; $p>0,05$) anlamlı katkısı yoktur. Bu durumda H_{3a} , H_{3d} hipotezleri reddedilmiş, H_{3b} , H_{3c} hipotezleri kabul edilmiş, H_3 ana hipotezi ise kısmen kabul edilmiştir.

Tablo 8. Duygusal Zekâ Boyutlarının Bireyselleştirilmiş İlgili Boyutu Üzerine Etkisi-Çoklu Regresyon Analizi

Bağımsız Değişkenler	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Katsayılar	t	Eşdoğrusallık İstatistiği	
	B	Std. Hata	β		Tolerans	VIF
DZ- KDD	0,131	0,125	0,120	1,047	0,754	1,326
DZ- BDD	0,129	0,091	0,151	1,414	0,869	1,150
DZ- DK	0,183	0,109	0,199	1,681	0,704	1,421
DZ- DD	0,174	0,089	0,235	1,945	0,680	1,470

Not: DZ = duygusal zekâ, KDD = kendi duygularını değerlendirme, BDD = başkalarının duygularını değerlendirme, DK = duyguların kullanımı, DD = duyguların düzenlenmesi.

Tablo 8'de yer alan bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken olan bireyselleştirilmiş ilgiyi açıklamada anlamlı katkısı olmadığı görülmektedir. Yapılan analiz sonucunda H_{4a} , H_{4b} , H_{4c} , H_{4d} hipotezleri ve H_4 ana hipotezi reddedilmiştir. Diğer taraftan duyguların kullanımı ve duyguların düzenlenmesi boyutlarının anlamlılık değerlerinin ($p=0,097$, $p=0,055$) %5 ile %10 arasında olduğu gözlemlenmektedir. Bu oranların istatistiki olarak sosyal bilimlerde anlamlılık için kabul edilebilir oran olan %5'e yakın olması, araştırmada çalışılan örneklem sayısı artırıldığı takdirde duyguların kullanımı ve duyguların düzenlenmesi boyutlarının bireyselleştirilmiş ilgi boyutu üzerinde anlamlı etkilere sahip olabileceğini göstermektedir.

TARTIŞMA

Türkiye'de bir spor perakende zincirinde çalışan takım liderleri üzerinde yapılan bu çalışmada, duygusal zekâ ölçeğinin literatürde (Wong & Law, 2002) olduğu gibi dört faktöre ayrıldığı, öte yandan dönüşümcü liderlik faktörlerinin idealleştirilmiş etki ve ilham verici motivasyon boyutlarına ait ifadelerin tek faktör altında toplandığı dolayısıyla dönüşümcü liderliğin üç faktör olarak ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Araştırmada kullanılan dönüşümcü liderlik ölçeği idealleştirilmiş etki ve ilham verici motivasyon boyutları Demir ve Okan (2008) ile Özgür (2018) tarafından yapılan çalışmalarda da benzer şekilde tek faktör olarak birleşmiştir. Nitekim, dönüşümcü liderlik ölçeğini oluşturan Bass (1988, s. 28), ordu üstleri üzerinde yaptığı çalışmada bu iki boyutun farklı yapılar olmasına rağmen uygulamada tek bir boyut olarak algılandığını belirtmiştir.

Araştırmada duyguların kullanımının idealleştirilmiş motivasyon üzerinde pozitif yönde anlamlı etkiye sahip olduğu bulgulanmıştır. Yunus ve Anuar (2012) da bu sonuca paralel şekilde idealleştirilmiş etki ve ilham verici motivasyon bileşenlerini duyguların kullanımı becerisinin tahmin ettiğini raporlamıştır. Duygularını yapıcı faaliyetlere, kişisel performans yönlendirerek kullanan bir liderin, takipçileri tarafından rol model alınacak ve işine anlam yüklemelerini sağlayacak ilham verici davranışlarını artırdığını vurgulamıştır.

Dönüşümcü liderliğin entelektüel uyarım bileşeninde; başkalarının duygularını değerlendirme ve duyguların kullanımı becerilerinin anlamlı pozitif yönde etkisi olduğu tespit edilen bir diğer bulgudur. Bu noktada liderin takipçileri ile empati kurarak onların duygularını algılama ve anlama çabasının çalışanların olaylara ve durumlara bakış açılarını genişletmeye, sorunları çözmeye yenilikçi ve yaratıcı yolları benimsemelerini sağlamaya zemin hazırladığı gözlemlenmiştir (Cavins, 2005). Benzer şekilde, dönüşümcü liderin duygularını kullanma becerisinin de yani duygularını üretken bir şekilde yapıcı faaliyetlere dönüştürmesinin de çalışanlara yaratıcı ortamlar sunmak, onları yeniliğe teşvik etmek için gerekli bir beceri olduğu söylenebilir. Kelsay (2010) kâr amacı gütmeyen bir hizmet örgütünde çalışan 158 kişi üzerinde yaptığı araştırmada bu bulguya paralel şekilde liderlerin duygularını kullanmasının dönüşümcü liderliğin mücadeleye davet (entelektüel uyarım) boyutu üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir.

Duygusal zekâ boyutlarının hiçbirinin bireyselleştirilmiş ilgi boyutu üzerinde anlamlı bir etki sağlamadığı görülmüştür. Bu bulguya paralel şekilde Webb (2005), Zacher ve ark.'nın (2013) aynı duygusal zekâ ve dönüşümcü liderlik ölçeğini kullanarak yaptığı araştırmalarda da duygusal zekânın dönüşümcü liderliğin bireyselleştirilmiş ilgi boyutu üzerinde anlamlı bir etkisine rastlanmamıştır. Duygusal zekâ bileşenleri ile dönüşümcü liderliğin bireyselleştirilmiş ilgi boyutunun açıklanamamasının sebebi; liderin bireyselleştirilmiş ilgi davranışlarını sergilemek için farklı öncüllere ihtiyaç duyması olabileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda literatür incelendiğinde, beş büyük kişilik özelliğinden (Costa & McCrae, 1992) uyumluluk özelliği; diğer insanları önemseme, yardımda bulunmaktan mutluluk duyma, insanlarla iş birliği yapma, karşısındakine güven verme ve kibar olma eğilimlerini temsil etmektedir (Judge & Bono, 2000, s. 760). Bu eğilimlere sahip liderin bireylerin gelişme ihtiyaçları ile ilgilenme, onlara bireysel konularda rehberlik etmesi muhtemeldir. Nitekim literatürde beş büyük kişilik özelliğinden uyumluluk özelliğinin bireyselleştirilmiş ilgi üzerinde anlamlı etkisini tespit eden çalışmalar (Lamm, 2013; Deinert ve diğerleri, 2015) mevcuttur. Diğer taraftan uyumluluk kişilik özelliğinin duygusal zekâ ile ilişkili olduğunu tespit eden çalışmalar mevcuttur (Alghamdi ve diğerleri, 2017; Kappagoda, 2013). Bu durum, duygusal zekâ ile dönüşümcü liderliğin bireyselleştirilmiş ilgi boyutu ilişkisinde beş büyük kişilik özelliğinden uyumluluk özelliğinin aracılık etkisi olabileceğine işaret etmektedir.

Araştırma bulgularında takım liderlerinin duygularını düzenleme becerisinin hiçbir dönüşümcü liderlik boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Bu bulguya benzer şekilde Barbuto ve Burbach (2006) kamuda çalışan 80 lider üzerinde yaptığı çalışmada ruh hali düzenleme (duyguların düzenlenmesi) becerisinin dönüşümcü liderlik davranışlarını tahmin etmede etkili olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu durumun liderin duygularını düzenleyerek duyguları kontrol altında bir şekilde hareket ettiğinde, dönüşümcü liderliğin önemli özellikleri olan samimi ve otantik olma ile çelişebileceğinden kaynaklandığı düşüncesini ileri sürmüşlerdir. Bu çalışmadaki takım liderlerinin de bu tarz bir düşünce ile hareket edip duygularını düzenleme becerilerini lider olarak ekiplerine karşı davranışlarına yansıtılmaları muhtemel bir durumdur.

SONUÇ

Örgüt sayısının her geçen gün arttığı günümüz dünyasında örgütün rakipler karşısında rekabet avantajı elde etmesinde, örgüte bağlı çalışanların amaçlar uğrunda üstün performanslar sergilemesinde ve en önemlisi örgütlerin varlığını sürdürülebilir kılmasında liderler etkin bir rol oynamaktadır. Tüm bunları olanaklı kılabilmek için liderlerin takipçilerinin güven ve saygılarını kazanması, onlara örgütlerinin hedeflerine yönelik beklentilerin üstünde özverili bir çalışma ahlakı konusunda ilham ve motivasyon kaynağı olması ve aynı zamanda yaratıcılıklarını ortaya koyabilecekleri ortamlar sunarak bireysel gelişimlerini desteklemesi gibi konular ön plana çıkmaktadır. Yönetim ve organizasyon alanında, bu tarz liderlik anlayışına sahip kişiler dönüşümcü liderlerdir. Dönüşümcü liderlerin takipçilerinin istek ve ihtiyaçlarını bu denli algılama, anlama, doğru tarafa yönlendirme ve onları da birer lider haline getirme çabalarının duygusal zekâyâ sahip olmadan gerçekleşmesi pek mümkün gözükmemektedir.

Duygusal zekâ ve dönüşümcü liderlik davranışı arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan bu araştırmanın spor perakende zincirindeki örgütlerde üst yönetimlerin ve takımlardan sorumlu lider olarak tabir edilen kişilerin ilgisini çekeceği düşünülmektedir. Zira bu değişkenler arasındaki ilişkinin örgütün insan kaynakları politikalarını belirlemede üst yönetimlerce, bizzat uygulama açısından ise liderler veya insanları yönetmeye aday kişilere anlaşılması önem arz etmektedir.

Gelecekte yapılacak araştırmalarda lider ve lidere bağlı çalışanlar gruplandırılarak, liderin kendine yönelik duygusal zekâ ve dönüşümcü liderlik algısının yanında, ekibindeki çalışanların lidere yönelik duygusal zekâ ve dönüşümcü liderlik algılarını değerlendirmesi istenebilir. Bu şekilde iki değişken arasındaki ilişkilerin daha tarafsız bir şekilde değerlendirilebileceği düşünülmektedir. Öte yandan, duygusal zekâ ve dönüşümcü liderliğin

çeşitli kültürler göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amaçlı kültürler arası karşılaştırmaya ilişkin bir araştırma kurgulanmasının literatüre önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

Araştırma, kısıtlardan dolayı sadece perakende sektöründe bir spor mağaza zincirinde sınırlı sayıda bulunan takım liderleri ile yapılmıştır. Daha büyük lider ve çalışan ana kütlelerine sahip örgütlerde hem lider hem çalışanlardan elde edilen örneklem ile uygulama yapılması daha sağlıklı veriler elde edilmesine katkı sağlayabilir.

KAYNAKLAR

- Akbolat, M. & Işık, O. (2012). Sağlık çalışanlarının duygusal zekâ düzeylerinin motivasyonlarına etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (32), 109-124.
- Alghamdi, NG, Aslam, M. & Khan, K. (2017). Personality traits as predictor of emotional intelligence among the university teachers as advisors. *Education Research International*, 2017, 1-6. <https://doi.org/10.1155/2017/9282565>
- Anderson, MH & Sun, PY (2015). The downside of transformational leadership when encouraging followers to network. *The Leadership Quarterly*, 26 (5), 790-801. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2015.05.002>
- Ashkanasy, NM & Tse, B. (2000). Transformational leadership as management of emotion: A conceptual review. NM Ashkanasy, C. Härtel, ve WJ Zerbe (Eds.), *Emotions in the workplace: Research, theory and practice* (s.221-235). Quorum Books/Greenwood Publishing Group.
- Barbuto, JE & Burbach, ME (2006). The Emotional intelligence of transformational leaders: A field study of elected officials. *The Journal of Social Psychology*, 146 (1), 51-64. <https://doi.org/10.3200/SOCP.146.1.51-64>
- Barling, J., Slater, F. & Kelloway, EK (2000). Transformational leadership and emotional intelligence: An exploratory study. *Leadership & Organization Development Journal*, 21 (3), 157-161. <https://doi.org/10.1108/01437730010325040>
- Bar-On, R. (2000). Emotional and social intelligence: Insights from the emotional quotient inventory. R. Bar-On ve JDA Parker (Eds.), *The handbook of emotional intelligence: Theory, development, assessment, and application at home, school, and in the workplace* (s. 363-388). Jossey-Bass.
- Bass, BM (1985). *Leadership and performance beyond expectations*. Free Press.
- Bass, BM (1988). The inspirational processes of leadership. *Journal of Management Development*, 7 (5), 21-31. <https://doi.org/10.1108/eb051688>
- Bass, BM (1990). From transactional to transformational leadership: Learning to share the vision. *Organizational Dynamics*, 18 (3), 19-31. [https://doi.org/10.1016/0090-2616\(90\)90061-S](https://doi.org/10.1016/0090-2616(90)90061-S)
- Bass, BM (2000). The future of leadership in learning organizations. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 7 (3), 18-40. <https://doi.org/10.1177/107179190000700302>
- Bass, BM & Avolio, BJ (1993). Transformational leadership and organizational culture. *Public Administration Quarterly*, 17 (1), 112-121.
- Bass, BM & Avolio, BJ (1995). *The multifactor leadership questionnaire for research*. Mind Garden.
- Bass, BM & Avolio, BJ (2000). *MLQ: Multifactor leadership questionnaire* (2nd edition). Mind Garden.
- Bass, BM & Riggio, RE (2006). *Transformational leadership* (2nd Edition). Lawrence Erlbaum.

- Baş, T. (2006). *Anket nasıl hazırlanır? Uygulanır? Değerlendirilir?* Seçkin Yayıncılık.
- Brown, F. & Moshavi, D. (2005). Transformational leadership and emotional intelligence: A potential pathway for an increased understanding of interpersonal influence. *Journal of Organizational Behavior*, 26 (7), 867-871. <https://doi.org/10.1002/job.334>
- Burns, JM (1978). *Leadership*. Harper & Row.
- Caruso, DR & Salovey, P. (2004). *The emotionally intelligent manager: How to develop and use the four key*. Joseey-Bass.
- Cavins, BJ (2005). *The Relationship Between Emotional-Social Intelligence and Leadership Practices Among College Students Leaders* [Unpublished Doctoral Dissertation, Green State University].
- Conger, JA & Kanungo, RN (1994). Charismatic leadership in organizations: Perceived behavioral attributes and their measurement. *Journal of Organizational Behavior*, 15 (5), 439-452. <https://doi.org/10.1002/job.4030150508>
- Corona, MA (2010). The relationship between emotional intelligence and transformational leadership: A Hispanic American examination. *Business Journal of Hispanic Research*, 4 (1), 22-34.
- Costa, PT & McCrae, RR (1992). *Revised NEO personality inventory (NEO-PI-R) and neo five-factor inventory (NEO-FFI) professional manual*. Psychological Assessment Resources.
- Çakar, U. & Arbak, Y. (2003). Dönüşümcü liderlik duygusal zekâ gerektirir mi? Yöneticiler üzerinde örnek bir çalışma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18 (2), 83- 98.
- Davies, M., Stankov, L. & Roberts, RD (1998). Emotional intelligence: In Search of an elusive construct. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75 (4), 989-1015. <https://doi.org/10.1037//0022-3514.75.4.989>
- Deinert, A., Homan, AC, Boer, D., Voelpel, SC & Gutermann, D. (2015). Transformational leadership sub-dimensions and their link to leaders' personality and performance. *The Leadership Quarterly*, 26 (6), 1095-1120. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2015.08.001>
- Demir, H. & Okan, T. (2008). Etkileşimsel ve dönüşümcü liderlik: Bir ölçek geliştirme denemesi. *Yönetim Dergisi*, 19 (61), 72-90.
- Deniz, M. (2012). Duygusal zekâ boyutları ile liderlik uygulamaları arasındaki ilişki: Sağlık sektörü yöneticileri üzerine bir araştırma. *NWSA-Social Sciences*, 7 (2), 45-66.
- Downton, JV (1973). *Rebel leadership: Commitment and charisma in the revolutionary*. Free Press.
- George, JM (2000). Emotions and leadership: The role of emotional intelligence. *Human Relations*, 53 (8), 1027-1055. <https://doi.org/10.1177/0018726700538001>
- Gibbs, N. (1995). The EQ factor. *Time* (02.10), 60-66.
- Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence*. Bantam.
- Goleman, D. (1998). *Working with emotional intelligence*. Bantam.
- Gürbüz, S. & Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: Felsefe - yöntem - analiz* (5. Baskı).

Seçkin Yayıncılık.

- Gürel, G. (2011). *Örgütsel Öğrenme, Dönüşümcü Liderlik, Pazar Yönlendirmesi ve Örgütsel İnovasyonun Firma Performansı Üzerine Etkilerinin Analizi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Judge, TA & Bono, JE (2000). Five-factor model of personality and transformational leadership. *Journal of Applied Psychology*, 85 (5), 751-765. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.85.5.751>
- Kappagoda, S. (2013). The relationship between emotional intelligence and five factor model of personality of english teachers in Sri Lanka. *International Journal of Business, Economics and Law*, 2 (1), 53-59.
- Kelsay, FE (2010). *Dönüşümsel Liderlik ile Duygusal Zekâ Arasındaki İlişki: Kâr Amacı Gütmeyen Bir Hizmet Örgütünde Çalışma* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Kirkbride, P. (2006). Developing transformational leaders: The full range leadership model in action. *Industrial and Commercial Training*, 38 (1), 23-32. <https://doi.org/10.1108/00197850610646016>
- Lamm, KW (2013). *The Relationship Between Agreeableness And Transformational Leadership in Undergraduate Students* [Unpublished Doctoral Dissertation]. University of Florida.
- Lyusin, DB (2006). Emotional intelligence as a mixed construct. *Journal of Russian and East European Psychology*, 44 (6), 54-68. <https://doi.org/10.2753/RPO1061-0405440604>
- Özgür, S. (2018). *Dönüşümsel Liderliğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkisinde Örgütsel Güvenin Rolü* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Salovey, P. & Mayer, JD (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9 (3), 185-211. <https://doi.org/10.2190/DUGG-P24E-52WK-6CDG>
- Webb, S. (2005). *Examining Emotional Intelligence and Leadership* [Unpublished Doctoral Dissertation]. University of South Florida
- Wong, CS & Law, KS (2002). The effects of leader and follower emotional intelligence on performance and attitude: An exploratory study. *The Leadership Quarterly*, 13 (3), 243-274. [https://doi.org/10.1016/S1048-9843\(02\)00099-1](https://doi.org/10.1016/S1048-9843(02)00099-1)
- Wong, CS, Law, KS & Wong, PM (2004). Development and validation of a forced choice emotional intelligence measure for Chinese respondents in Hong Kong. *Asia Pacific Journal of Management*, 21 (4), 535-559. <https://doi.org/10.1023/B:APJM.0000048717.31261.d0>
- Yukl, G. (1999). An evaluation of conceptual weaknesses in transformational and charismatic leadership theories. *The Leadership Quarterly*, 10 (2) , 285-305. [https://doi.org/10.1016/S1048-9843\(99\)00013-2](https://doi.org/10.1016/S1048-9843(99)00013-2)
- Yunus, NH & Anuar, SR (2012). Trust as moderating effect between emotional intelligence and transformational leadership styles. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 3 (10), 650-663.
- Zacher, H., Pearce, LK, Rooney, D. & McKenna, B. (2013). Leaders' personal wisdom and leader-member exchange quality: The role of individualized consideration. *Journal of Business Ethics*, 121 (2), 171-187. <https://doi.org/10.1007/s10551-013-1692-4>

Yazar Katkı Oranı

Araştırma hipotezlerinin oluşturulması, uygun yöntemin seçimi ve analizlerin yapılması başta olmak üzere 2. yazarın araştırmaya katkısı %50'dir. Araştırmanın diğer süreçleri için birinci yazarın katkı oranı %50'dir. Yazarlar eşit katkı sağlamıştır.

İLETİŞİM EĞİTİMİNDE TEKNOLOJİ ÖĞRETİMİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI *

Onur DURSUN¹

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI: 10.35379/cusosbil.998702

Makale Geçmişi:

Geliş 21.09.2021

Düzeltilme 03.11.2021

Kabul 04.11.2021

Anahtar Kelimeler:

İletişim Fakülteleri,

Dijital Uçurum,

Teknoloji Öğretimi,

Teknolojik Yetersizlikler,

Öğretim Elemanı Yetersizliği.

ÖZ

Bu çalışma, iletişim fakültelerinde eğitim-öğretim gören öğrencilerin teknoloji öğrenimlerini sorgulamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda iletişim fakültelerinin teknik altyapısını ve öğretim elemanlarının hem nicelik hem de nitelik olarak durumlarını irdelemekte ve mevcut durumun teknoloji öğretimi açısından eğitim-öğretime yansımalarını sorgulamaktadır. Ayrıca öğreten ve öğrenen arasında kuşak farkından dolayı bilgi ve iletişim teknolojileri öğretiminde güçlüklerin yaşanıp yaşanmadığına, öğrenci ailelerinin sosyo-ekonomik durumlarının teknoloji öğrenimini ne yönde etkilediğine de ışık tutmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'deki iletişim fakültelerinde bilgi ve iletişim teknolojileri tabanlı dersleri yürüten öğretim elemanlarının görüşlerine başvuran çalışma kapsamında, yapılandırılmış mülakat tekniğiyle 7 farklı iletişim fakültesinden 8 öğretim elemanı ile görüşülmüştür. Görüşmelerde, iletişim fakültelerindeki teknik altyapı yetersizliklerinin, nitelik ve nicelik olarak öğretim elemanı eksikliğinin, öğreten ve öğrenen arasındaki dijital uçurumun ve kuşak farkının ailelerin sosyo-ekonomik durumlarının ve iletişim fakültelerindeki öğrenci/kontenjan fazlalığının öğrencinin teknoloji öğrenimini ve kullanımını olumsuz yönde etkilediği; öğrencilerin teknoloji öğrenme bağlamında isteksiz ve motivasyonsuz olduğu sonuçlarına varılmış ve bu sorunların giderilmesine yönelik çözüm önerileri oluşturulmuştur.

A SURVEY ON TECHNOLOGY TEACHING IN COMMUNICATION EDUCATION

Article Info

Research Article

DOI: 10.35379/cusosbil.998702

Article History:

Received 21.09.2021

Revised 03.11.2021

Accepted 04.11.2021

Keywords:

Communication Faculties,

Digital Divide,

Technology Teaching,

Technological Inadequacies,

Lack of Instructors.

ABSTRACT

This study aims to examine the technology learning of students studying in communication faculties. In this context, the study examines the technical infrastructure of the communication faculties and the status of the teaching staff in terms of both quantity and quality, and questions the reflections of the current situation on technology teaching. It also focuses on whether there are difficulties in teaching information and communication technologies due to the generation gap between the teacher and the learner, and how the socio-economic status of the students' families affects technology learning. In this context, it is examined that the opinions of the lecturers teaching information technologies in communication faculties in Turkey. Using the structured interview technique, 8 lecturers from 7 different communication faculties were interviewed. In the interviews, it was stated that the technical infrastructure inadequacies in the communication faculties, the lack of teaching staff in terms of quality and quantity, the digital gap between the teacher and the learner, the generation gap, the socio-economic status of the families, the student/quota excess in the communication faculties negatively affect the students' learning and using of technology. It has also been concluded that students are unwilling and unmotivated to learn technology, and solutions have been proposed for the elimination of these problems.

* Bu araştırmanın bulgularının bir bölümü, *Teknoloji Kullanımı Bağlamında Kuşaklararası Mesafenin Artması ve Öğretim Süreçlerine Yansımaları* başlığı altında 21-22 Ekim 2020 tarihleri arasında Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından düzenlenen "7.Uluslararası İletişim Günleri"nde bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, odursun@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9268-0936.

Alıntılanmak için/Cite as: Dursun, O. (2021), İletişim Eğitiminde Teknoloji Öğretimi Üzerine Bir Alan Araştırması, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (3), 55-67.

GİRİŞ

Teknoloji, tarihin ilk dönemlerinden bu yana sürekli bir değişim içerisinde. Bu değişim, çağa göre bazen çok yavaş gerçekleşirken bazen de oldukça hızlı bir biçimde ve hatta takip edilmesi neredeyse imkânsız bir biçimde gerçekleşmektedir. İnsanın alet yapma becerisi geliştikçe ve biriktikçe yeni teknolojiler hızlı bir biçimde gelişmekte ve kısa sürede yaşamın en mikro alanından en makro alanına kadar her alana sirayet etmektedir. MÖ yazının bulunuşu, alfabenin geliştirilmesi; MS baskı makinesinin icadı ve nihayetinde 17. yüzyılda günümüz basının temellerini de atacak olan matbaanın 15. yüzyılda icadı, iletişim teknolojilerindeki önemli gelişmelerdir. Kitapların ve gazetelerin kitleleşmesine zemin hazırlayan matbaanın ardından telgrafın ve telefonun gelişmesi, fotoğraf makinesinin icadı ve gelişimini, okyanusta seyreden gemilerle iletişim kurmak amacıyla geliştirilen radyonun 20. yüzyılın ilk çeyreğinde kitle iletişim ve propaganda aracına dönüşmesi takip etmiştir. 20. yüzyıl ise bu iletişim teknolojilerini çeşitli bağlamlarda geliştirmekle birlikte televizyonun, bilgisayarın ve günümüzde toplumların neredeyse tümüne yön veren internetin ve cep telefonunun icat edildiği, böylece iletişim alanında devrimlerin yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. İletişim tekniklerinden günümüzdeki dijital iletişim teknolojilerine kadar olan süreç oldukça ayrıntılıdır. Her dönemde ve hatta her 10'ar yıllık dönemde ya yeni iletişim teknolojileri gelişmiştir ya da mevcut teknolojilerde güncellemeler yapılmış, içinde yaşadığımız ve dijital toplum, dijital çağ, milenyum çağı, iletişim çağı, enformasyon toplumu gibi çeşitli şekillerde adlandırılan topluma ulaşılmıştır.

Bu teknolojik dönüşümün önemli biçimde hissedildiği alanlardan birisi de kuşkusuz iletişim/medya alanıdır. Bu alanda dijital çağı açıklayan kavramlar doğmuş ve bu kavramlar medyaya içerik üretiminden tüketimine kadar birçok süreci yeniden adlandırmış ve tanımlamıştır. Haber üretim sürecini yeniden şekillendiren internet haberciliği, sosyal medya haberciliği ve bu mecralarla hız kazanan yurttas gazeteciliği, veri gazeteciliği, arama motoru optimizasyonu gibi haber üretim pratikleri doğmuştur. Haber/medya içerik üretim süreçleri önemli ölçüde yapısal dönüşümler geçirmiştir. Yapay zekâ ve algoritma mantığı, robot habercilik kavramını gün yüzüne çıkarmış ve böylece insansız haber üretim sürecine geçiş başlamıştır (Bulut, 2019, s. 2020).

Radyo, televizyon ve sinema alanında da içerik üretimi ve dağıtım açısından önemli teknolojik gelişmeler yaşanmıştır. İnternet tabanlı yeni medya, radyo, televizyon ve sinema alanında yeni görünlere yol açmıştır. Geleneksel içerik üretimleri, yeni medya ortamlarına asimile edilmeye başlanmıştır. Halkla ilişkiler, tanıtım, reklamcılık, görsel iletişim vb. iletişim yöntemleri de teknolojik dönüşümlerden nasibini almıştır. Özellikle sosyal mecralar, sıralanan bu süreçlerin ortamına dönüşmüş ve bu bağlamda donanımlı meslek profesyonellerini gerekli kılmıştır. Teknoloji, iletişimin/medyanın her alanını derinlemesine etkilemiş ve medya profesyonellerini yoğun bir teknoloji bilgisi edinmek zorunda bırakmıştır/bırakmaktadır.

Bu tür gelişmelerin medyadaki etkileri, ki genel olarak olumsuz, hem habercilik pratiklerini değiştirmiş hem de bu pratiklere uygun insan yetiştirmeyi güçleştirmeye başlamıştır. Birçok alanda olduğu gibi medya çalışanlarının da çoklu becerilere sahip olması bir zorunluluk haline dönüşmüştür. İş bölümünü yıkan bu yaklaşım, enformasyonu/bilgiyi toplamadan yaymaya kadar bütün sürecin teknik bilgisini medya çalışanından talep eder olmuştur. Peki, bu kadar geniş yelpazede bir beceriye sahip medya profesyonelinin kim ve nasıl yetiştirecek? Bunun için Türkiye'de iletişim/medya eğitimi veren yükseköğretim kurumlarının niteliksel ve niceliksel kapasiteleri yeterli mi? İletişim fakültelerinde teknoloji öğretimi bağlamında öğreten ve öğrenen arasında, dijital bölünme, kuşak farklılığı ya da başka ne tür sorunlar bulunmaktadır? Bu çalışma, bu sorular ekseninde iletişim fakültelerinde bilgi ve iletişim teknolojileri öğretimine ve sorunlarına odaklanmaktadır.

AMAÇ, YÖNTEM VE ÖRNEKLEM

Bu çalışma, Türkiye'de iletişim/medya eğitimi veren yükseköğretim kurumlarında bilgi ve iletişim teknolojileri öğretiminin barındırdığı sorunları görünür kılmayı amaçlamaktadır. Bu sorunların temel olarak öğretim elemanı yetersizliğinden, fakültelerdeki teknik altyapı eksikliğinden ya da öğrencilerin sosyo-ekonomik koşullarından dolayı temel bilgi teknolojilerini edinememişlerinden kaynaklandığı varsayımlarından hareket eden çalışma, bu bağlamda iletişim fakültelerinde teknoloji içerikli dersleri yürüten öğretim elemanlarının görüşlerine başvurarak Türkiye'de iletişim eğitimi veren kurumların mevcut teknoloji öğretim potansiyelini ve sorunlarını irdelemeyi hedeflemektedir.

Çalışma, kuramsal olarak öncelikle literatüre başvurarak teknolojik gelişmenin yarattığı toplumsal farklılıklara dikkat çekmektedir. Türkiye'de iletişim/medya eğitiminin mevcut sorunlarına değinen çalışma, özellikle öğreten ve öğrenen arasında teknoloji kullanımı bağlamındaki farklılıklara/örtüşmemelere odaklanmaktadır. Bu doğrultudaki kavramları irdeleyen çalışma, özellikle teknolojinin yarattığı sayısal/dijital

uçurum üzerinde durarak teknoloji edinimi ve kullanımı eşitsizliklerine hem makro hem de mikro düzeyde ışık tutmaya ve bunların eğitim-öğretim süreçlerine yansımalarına odaklanmaktadır.

Çalışmada nitel veri toplama yöntemleri altında yer alan yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Çalışmaya amaçlı/yargısal örnekleme tekniğiyle, Türkiye’de köklü iletişim eğitimi geleneği bulunan 8 devlet üniversitesi dâhil edilmiştir. Bu fakültelerde görev yapan ve teknoloji içerikli dersleri yürüten 9 öğretim elemanı ile bağlantıya geçilmiş, fakat 1 iletişim fakültesinden geri dönüş sağlanamamıştır. Vakıf üniversitelerinin iletişim fakülteleri, dinamiklerinin farklı olmasından dolayı kapsam dışı tutulmuş, özellikle devlet üniversitelerinin iletişim fakültelerinin teknik altyapı ve öğretim elemanı potansiyeli ve bunların öğretime yansımaları ortaya konulmak istenmiştir. Araştırma etiği gereği katılımcıların kimliklerinin gizli tutulması gereğinden dolayı görüşme yapılan iletişim fakültelerinin adı çalışmada belirtilmemiştir.

Çalışmada, 8 katılımcıya, yüz yüze, telefon ve mail yoluyla, iletişim fakültelerindeki teknoloji öğretimi sürecinde yaşanan sorunları ve bunun ilgili derslerde öğrenci başarısına yansımalarını içeren 8 soru yöneltilmiş ve alınan cevaplar 4 kategori/başlık altında birleştirilerek irdelenmiştir. Çalışmanın bulguları, aşağıdaki 4 başlık altında değerlendirilmiştir:

- İletişim fakültelerinde nitelik ve nicelik olarak teknik altyapı ve öğretim elemanı yetersizliği
- Öğreten-öğrenen arasındaki dijital uçurumun bilgi ve iletişim teknolojileri öğretimine yansımaları
- Bilgi ve iletişim teknolojileri tabanlı derslerde öğrenci başarı durumu
- Ailelerin sosyo-ekonomik durumlarının teknoloji öğrenimine yansımaları

Çalışmanın analiz başlıkları, kuramsal tartışmayla harmanlanarak yürütülmüş, böylece her başlık kendi içinde bir bütünlüğe kavuşturulmuştur. Çalışmanın takip eden bölümlerinde, öncelikle ilgili bölüme dair kuramsal bilgiler verilmiş ve ardından bu bilgiler katılımcıların görüşleriyle irdelenmiştir.

İletişim Eğitiminde Bilgi ve İletişim Teknolojileri Öğretimi Sorunları

Nitelik ve Nicelik Olarak Teknik Altyapı ve Öğretim Elemanı Yetersizliği

Türkiye’de iletişim/medya eğitiminin ilk izleri 1940’lara kadar uzanmaktadır (Tokgöz, 2003). Türkiye’de gazetecilik okulu ilk olarak 1948 yılında kurulan İstanbul Özel Gazetecilik Okulu’dur. Üniversite düzeyinde eğitim vermeyen bu okul, 1963 yılında eğitimini durdurmuştur. Bir üniversite bünyesinde gazetecilik okulu açılması düşüncesini ileri süren İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Sedat Simavi’nin bu düşüncesini 1949 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü olarak yaşama geçmiştir. Ankara Gazeteciler Cemiyeti üyelerinin de benzeri bir girişimi, bugün Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi adı altında eğitim-öğretimi sürdüren Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksekokulu’nun 1964 yılında kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Yine 1960’lı yıllarda 3 iletişim/medya eğitimi veren yüksekokul kurulmuştur. 1963 yılında kapatılan Özel Gazetecilik Okulu 1966 yılında tekrardan eğitime başlamış olup bugün Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi adı altında eğitimini sürdürmektedir. Diğer bir okul ise 1967 yılında kurulan Başkent Özel Gazetecilik Yüksek Okulu’dur. Bu okul 1982 yılından 1992 yılına kadar Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu olarak eğitim-öğretime devam etmiş, 1992 yılında bütün basın ve yayın yüksekokullarının iletişim fakültesine dönüştürülmesiyle Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi adını almıştır. Bu fakülte 2018 yılında Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi’ne bağlanmıştır. 1968’de ise bugün Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi adı altında eğitim-öğretim veren İzmir Karataş Özel Gazetecilik Yüksek Okulu kurulmuştur. Günümüzde Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi adıyla eğitimini sürdüren fakülte de 1972 yılında Akademik Kapalı Devre Televizyon ile Eğitim Enstitüsü olarak eğitim-öğretime başlamıştır. Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi, Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi, Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi, Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi, Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi ve Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi ise 1990’lı yıllarda kurulmuştur (İnuğur, 1988, s. 155-157; Tokgöz, 2003; Arık & Bayram, 2011; Şeker & Şeker, 2011; Özarslan, 2019). Aynı şekilde 1990’lı yıllarda vakıf üniversiteleri bünyesinde kurulan iletişim fakülteleri de olmuştur. 2000’li yıllardan günümüze Türkiye genelinde devlet ve vakıf olmak üzere çok sayıda iletişim fakültesi eğitim-öğretime başlamıştır.

YÖK İstatistik (<https://istatistik.yok.gov.tr/>) verilerine göre Türkiye’de şu anda İletişim, İletişim Bilimleri Fakültesi sayısı 68’dir. Boz ve Gür (2021, s. 18-19) ise lisans düzeyinde en az 1 iletişim programı/bölümü barındıran üniversite sayısının 67 olduğu ve bu programlarda/bölümlerde 1.173 öğretim üyesinin görev yaptığı bilgisini vermektedirler. YÖK’ün 2020-2021 yılı verilerine göre (<https://istatistik.yok.gov.tr/>) Türkiye’de iletişim, iletişim bilimleri fakültelerinde 69.807 öğrenci eğitim görmektedir. Bu fakültelerdeki akademik personel sayısı ise YÖK verilerine göre 2.042’dir. Bu veriler hesaplandığında iletişim fakültelerinde yaklaşık her

34 öğrenciye bir öğretim elemanının düştüğü anlaşılmaktadır. Bu hesaplama lisansüstü (yüksek lisans ve doktora) öğrenciler eklenmemiştir. Türkiye yükseköğretim sistemine göre enstitülere bağlı lisansüstü programları da yine fakültelerdeki öğretim üyelerince yürütülmektedir. Bu rakamlar, Türkiye’de iletişim eğitimi gören öğrenci sayısının giderek arttığını, buna karşılık öğretim elemanı sayısının yetersiz kaldığını göstermektedir (Gezgin, 2005).

Diğer yandan iletişim fakültesi olarak değil de başka fakülteler bünyesinde açılan iletişim/medya bölümlerinin bulunduğunu belirtelim. Büyükaslan ve Mavnacıoğlu (2017, s. 224), 2017 yılında yaptıkları araştırmada Türkiye yükseköğretim kurumlarında lisans düzeyinde 34 Radyo, Televizyon ve Sinema, 32 Gazetecilik, 28 Halkla İlişkiler ve Tanıtım, 19 Halkla İlişkiler ve Reklamcılık, 12 Görsel İletişim Tasarımı, 8 Reklamcılık, 6 Yeni Medya, 5 Halkla İlişkiler, 4 Sinema ve Televizyon, 4 Medya ve İletişim Sistemleri, 3 Televizyon Haberciliği ve Programcılığı, 3 İletişim Tasarımı, 2 Yeni Medya ve Gazetecilik, 2 Reklam Tasarımı ve İletişimi, 2 Yeni Medya ve Gazetecilik, 2 Medya ve İletişim, 2 İletişim Tasarımı ve Yönetimi, 2 Basın ve Yayın, Görsel İletişim, 1 İletişim Tasarımı ve Medya, 1 Sanat ve Kültür Yönetimi ve 1 de Sinema ve Dijital Medya bölümü olmak üzere toplamda 173 bölümün bulunduğu bilgisini vermektedirler.

Bu bölümlerde bilgi ve iletişim teknolojileri içerikli dersleri yürüten öğretim elemanı sayısı yeterli değildir. Arık ve Bayram (2011), iletişim fakültelerinde meslek becerisi kazandırmayı amaçlayan derslerin, öğrenciyi bu bağlamda gereken düzeye getiremediğini belirtmektedirler. Özellikle “haber yazma teknikleri, kısa film, belgesel, halkla ilişkiler kampanyaları, reklamda yaratıcılık uygulamaları, web tasarımı, foto muhabirlik, fotoğrafçılık uygulamaları, masa üstü yayıncılık gibi” birçok dersin öğrenciyi ilgili alanlarda yetkin kılamadığını belirten Arık ve Bayram (2011), temel nedenler olarak ise uygulama araçlarının yetersizliğini, öğrencilerin sayıca fazla olmasını ve dersleri yürüten öğretim elemanlarının pratikte bu derslere yatkın olmayışını göstermektedirler.

Fotoğraf makinesiz fotoğrafçılık, kamerasız kamera dersleri şaka değil sıklıkla karşılaşılan bir eğitim gerçekliğidir. Stüdyosu olan iletişim fakültesi sayısı parmakla sayılıdır. Aynı şekilde pek çok derste de, öğrencilere pratik yapma olanağı sağlanmamaktadır. Ayrıca bu tip derslere giren öğretim görevlilerinin de ne kadar yetkin olduğu ayrı bir tartışma konusudur. Gazetelerin kapılarından dahi içeri girmemiş, kampanya planlamamış, bir sette bulunmamış, mesleki iletişim dersleri evreniyle ilgili olarak sadece kitabi ya da klişeleşmiş bilgilere sahip olan öğrenciler doğal olarak öğrencilerine iletişim ile ilgili bir enerji aktarımı sağlayamamaktadır (Arık & Bayram, 2011, s. 88).

İletişim fakültelerinde genel olarak yetişmiş öğretim elemanı eksikliği bulunmaktadır (Arık & Bayram, 2011, s. 86) Ayrıca bu fakülterle, hem medya sektörüne yapılan teknolojik yatırımlara paralel bir biçimde yatırımlar yapılmamış hem de teknoloji kullanabilen, iletişim eğitimi almış insan gücünün önemi üzerinde durulmamıştır (Tokgöz, 2003). Atabek ve Atabek’in (2014, s. 156) yaptıkları çalışma, öğrenci, öğretim elemanı ve meslek mensuplarının iletişim fakültelerinde teknoloji tabanlı ders sayısının artırılması yönünde görüş bildirdiklerini ortaya koymuştur.

Bu çalışmaya katılan görüşmecilerimiz, literatürde yer alan bu doğrultudaki bilgilere paralel düşüncelere sahiptirler. Özellikle bilgi ve iletişim teknolojileri temelli dersleri yürütecek öğretim elemanı sayısının ve fakültelerin teknik altyapı olanaklarının çok kısıtlı olduğunu belirtmektedirler. Görüşmecilerden K1, kendi fakültelerinde teknoloji ile ilgili ders veren öğretim elemanı sayısının az olduğunu, ders yükünün ise çok fazla olduğunu, birçok dersi fahri olarak yürüttüğünü belirtmiş ve sözlerini şöyle sürdürmüştür:

Yani öğrenmek isteyen hoca arkadaşlarımız var ama onların da kendi ders yükleri çok fazla. Hoca ihtiyacımız var. Kendi anabilim dalımda, İnternet Gazeteciliği Anabilim Dalında, tekim. Alttan kimse gelmiyor, yetiştiremiyorum kimseyi. Bu yüzden veri gazeteciliği vb. dersler açmak istiyorum ama açınca dersler bana kalıyor. Yüksek lisans ve doktorada algı yönetimi, manipülasyon vb. gibi derslerim var. Bunları da mecburen, teknolojinin gelişmesinden dolayı koyuyoruz. Çünkü öğrenciler yeni dersler istiyorlar. Benim yaşadığım en büyük sıkıntı bu. Ders yüküm fazla, derse odaklanamıyorum, hem öğrencilere hem de dersin içeriğine fazla odaklanamıyorum.

Görüşmecilerden K4, iletişim fakültelerinin, teknoloji öğretme yöntemlerini ve buna yönelik altyapılarını sürekli güncellemeleri gerektiğini belirtmiştir. İnternet gibi ufuk açıcı ve sınırsız bir medya ortamının olduğunu ama bu ortama içerik ve proje üretimi konusunda ihtiyaçları karşılamaya yönelik bir eğitim sisteminin mevcut olmadığını belirtmiş ve “Ülke genelinde modern iletişim eğitimi konusunda da daha fazla girişimci çaba ve tutarlı çalışmalara ihtiyaç var.” ifadesini kullanmıştır. K4, sözlerini şöyle sürdürmüştür:

Teknolojik değişim çok hızlı olduğundan, bu yıl alınan teknik donanım, gelecek seneye teknolojik olarak eskimiş olabiliyor. Dolayısıyla bu konuda maddi olanaklar belirleyici. Ama uygulamalı eğitimde en önemli unsur, öğrenciye uygulama yöntemlerini eksiksiz sunmak ve asgari düzeyde de olsa uygulama tecrübesi kazandırmaktır. Bu noktada eğitim sistemimizde uygulama tecrübesinin kısıtlı olduğunu düşünüyorum. Öğrencinin de ders dışında bu uygulama eksiğini kapatmaya dönük olarak daha fazla sorumluluk alması ve arayışta olması gerekiyor. İletişim fakültelerinin özellikle uygulamalı ders kazanımlarının ve çıktılarının daha titizlikle ele alınıp sürecin adım adım takip edilmesi ve geliştirilmesine yönelik sürekli bir çaba sarf edilmesi gerekiyor.

K6, iletişim fakültelerinin, üniversitelerin vitrini olarak görülmesine rağmen genel olarak hak ettiği ilgiyi göremediğini belirtmiştir. Tıp ve mühendislik gibi sağlık ve teknik bölümlerin sosyal bölümlerden daha fazla önemsendiğini düşünen K6, fakültelere ayrılan ödeneklerin ve bütçelerin ciddi farklılıklar barındırdığını, aynı şeyin demirbaş alımı için de geçerli olduğunu ifade etmiştir. Fakültelelerdeki teknoloji eğitimlerinin, altyapıyla sıkı bir bağı bulunduğunu vurgulayan K6, genel olarak altyapı eksikliğinden eğitim-öğretimin niteliğinin düştüğünü belirtmiş ve şunları dile getirmiştir:

Bu tür derslerde yaşadığım en temel sıkıntıları, uygun fiziksel ortamın olmayışı, teknik olarak eski bilgisayarların istenilen programları desteklemeyişi ya da yavaş çalıştırması ve son olarak da kullanılan programlardaki lisanslama sorunu olarak sıralamak mümkündür.

K8, iletişim fakültelerinde, iletişim teknolojilerinde büyük bir kırılma yaşanmadığı sürece günceli takip etme zorunluluğunun olmadığı kanısındadır. Altyapının yeterli olmadığını, gereken malzemelerin temin edilmediğini belirten K8, şöyle önemli bir noktaya dikkat çekmiştir:

Ama bazen öyle ilginç şeyler olabiliyor ki, birçok temel eksiklik mevcutken bazı kalemlerde aşırı ve gereksiz harcamalar yapılabiliyor. Örneğin bizim fakülteye çok büyük stüdyo binası yapıldı. Ama bu bana göre gereksiz, bunun yerine küçük bir stüdyo ve bilgisayar laboratuvarları yapılabilirdi. Şu anda işe yarar bir bilgisayar laboratuvarımızın olmadığını dahi söyleyebilirim. Şu anda fakültede kurgu yapılabilecek 3 bilgisayar var.

Görüşmecilerden K2, bu bağlamda farklı bir noktaya dikkat çekmiştir. K2, öğretim yöntemleri konusunda piyasa baskısı hissettiğini, öğrencilerin genel eğilimlerinin ve beklentilerinin dikkate alınarak daha deneysel uygulamalara yönlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Öğrencileri daha yaratıcı ve yenilikçi uygulamalara yönlendirmenin olumlu sonuçlar doğuracağını düşündüğünü belirten K2, iletişim fakültelerinde altyapının yetersiz olduğunu şöyle dile getirmiştir:

Ne yazık ki teknik altyapı yetersiz. Ama bundan şunu kastetmiyorum, yani en yeni, en güncel ve gelişkin (donanım ve yazılım altyapısından söz etmiyorum) teknolojilerin fakülteye alınmasından söz etmiyorum. Teknoloji öğretimini sağlayacak teknik altyapının asgari düzeyde olması yeterli. Ama bu bile mevcut değil ne yazık ki. Özellikle devlet üniversitelerinde, benim gözlemlerime göre bu sorun daha fazla yaşanıyor.

Katılımcılardan K5, fakültedeki teknik altyapı yetersizliğinin, kendi fakülteleri için söz konusu olmadığını belirtmiştir. Ama diğer iletişim fakülteleri için aynı şeyi söyleyemeyeceğini ifade ederek şunları dile getirmiştir:

Şu anda teknoloji öğretim yöntemleri konusunda biz sıkıntı yaşamıyoruz ama diğer iletişim fakülteleri için aynı şeyi, duyumlarıma göre, söyleyemem. Hemen teknolojiye ayak uydurmaya çalışan bir bölümüz. Son zamanlarda drone dersimiz bile var. Özellikle son dönemlerde medya bazında teknolojik gereksinim ne olmuşsa ona yönelik dersler açıyoruz. Ama örneğin drone haberciliği gibi yeni derslere yönelik hocalara ihtiyaç var. Fakülte dışından bulmaya çalışıyoruz, destek alıyoruz. Yazılımcılardan destek alarak sistemler geliştirebiliyoruz. Hemen uyum sağlamaya çalışıyoruz.

K7, “kendi iletişim fakültemden yola çıkarak altyapının oldukça yetersiz olduğunu söylemeliyim” diyerek şu düşüncelere yer vermiştir:

Görsel ve işitsel içerik üretecek insanlar, sanatını geliştirmek için iyi kalibre edilmiş, teknik özellikleri itina ile belirlenmiş sistemler kullanmalıdır diye düşünüyorum. Rengi doğru göremeden renk tercihi yapan, sesi doğru duymadan sesle ilgili estetik kararlar veren bir durumdayız. Referanslarımız ve standartlarımız kendi kullandığımız üniteler dışında öğrenciler için ne yazık ki yok. Sanat ve estetiğin, üretimin temelinde yer alması gereken bir ortamda dijital yetersizlikler söz konusu.

K1, fakültelerindeki altyapının 4-5 yıl önceye kadar yeterli olmadığını belirtmiş ama şu an için aynı durumun söz konusu olmadığını söylemiştir. Son 5 yılda önemli değişimler yaşadıklarını belirten K1, fakültelerine yeni bir binanın yapıldığını, bilgisayar laboratuvarlarının, kurgu ünitesinin, mac laboratuvarının kurulduğunu belirtmiş ve bu konuda rektörlükten önemli destekler aldıklarını dile getirmiştir. Görüşmecilerin büyük bir çoğunluğu, iletişim fakültelerinde teknik altyapı ve öğretim elemanı yetersizliğinden yakınmışlardır.

Dijital Uçurumun Bilgi ve İletişim Teknolojileri Öğretimine Yansması

Teknolojinin sürekli ve hızlı biçimde gelişmesi gündelik yaşam pratiklerini değiştirmekle birlikte, bu durumları tanımlayan ve betimleyen kavramların doğmasına da neden olmuştur. Teknoloji ediniminin ve kullanımının toplumun tüm kesimlerine eşit biçimde yansımaya toplumsal düzlemde yeni eşitsizliklerin doğmasına neden olmuştur. Sosyo-ekonomik koşullar, teknolojiye erişimden teknolojiyi kullanmaya kadar birçok noktada bireyler arası düzey farklılıklarının doğmasına yol açmıştır (YMK4).

Toplumsal yapıda bireylerarası bilgi ve iletişim teknolojileri edinim ve kullanım düzey farklılıklarına ilişkin durumu betimleyen kavramlar arasında '**dijital/sayısal uçurum, dijital eşitsizlik, dijital yerliler, göçmenler ve melezler**' yer almaktadır. **Dijital uçurum**, farklı sosyo-ekonomik düzeylerdeki bireyler, haneler, işletmeler ve coğrafi alanlar arasındaki hem bilgi ve iletişim teknolojilerine (BİT) erişim fırsatları hem de bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanımları arasındaki uçurumu ifade etmektedir. Dijital uçurum gerek ülkeler arasında gerekse bir ülke içinde kendisini gösterdiği ölçüde fırsat eşitsizlikleri yaratmaktadır (OECD, 2001).

Dijital uçurum kavramı, 1990'ların ortalarında dillendirilmeye, yeni bilgi teknolojilerine erişimi olanlarla olmayanlar arasındaki boşluğu tanımlamaya başlamıştır. Dijital uçurumla ilgili ilk çalışmalar, insanların bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimlerdeki veya daha spesifik olarak da internete erişimlerdeki eşitsizliği dile getirmiştir (Srinuan ve Bohlin, 2011). Dijital uçurumun temel nedenleri ise son yirmi yılda bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan dijital devrim ile internet gibi küresel iletişim ağlarının hızlı bir biçimde gelişmesidir. Bu iki etmen, bilgi akışında ve bilgiye erişim becerisine benzeri görülmemiş gelişmelere neden olmuş ve bu devrim, küreselleşmenin ana faktörlerden birisine dönüşmüştür (Sukkar, 2004; van Dijk, 2016; van Dijk & Hacker, 2003). Böylece gerek dünya genelinde gerekse toplumların kendi içinde bilgi ve iletişim teknolojilerini edinme ve kullanma bağlamında eşitsizlikler doğmuştur.

Dijital uçurum gibi ekonomik temelden değil de teknoloji kullanım becerisi bağlamında insanları birbirinden farklılaştıran diğer bir nokta ise kuşak farklılığıdır. Kuşak farklılığından hareket eden tartışma, bireyleri üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutmaktadır. Bu sınıflandırma Prensky (2001) tarafından teknoloji kullanım becerisi bağlamında yapılan dijital yerliler, göçmenler ve melezler ayrımıdır.

Prensky (2001; 2009) **dijital yerliler** için şu tanımlamayı kullanmaktadır: "Bugünün bu 'yeni' öğrencilerine ne demeliyiz? ... Ama onlar için bulduğum en kullanışlı isim Dijital Yerliler. Bugün öğrencilerimizin hepsi bilgisayarların, video oyunlarının ve internetin dijital dilinin 'anadili'dirler". Dijital yerliler, "Binyılın öğrencileri (millennials), internet nesli (Net Generation), oyun nesli (the gamer generation), yeni nesil (next generation, n-generation), siber çocuklar (cyber kids), zaplayan insan (homo zappiens), çekirge zihin (grasshopper mind)" gibi farklı isimlerle de adlandırılmaktadırlar (Karabulut, 2015).

Dijital göçmenler ise milenyum (internet ve web çağı) öncesi doğumlu olan ve teknolojiyle ergenlik sonrasında karşılaşan bireyler için kullanılan bir kavramsallaştırma. Bu gruptaki insanlar, yirmili yaşlarında internet gibi sanal teknolojilerle karşılaşmıştır. Teknoloji öğrenim konusunda zorluk ve uyum sorunları yaşamaktadırlar (Karabulut, 2015). Prensky (2001; 2009), dijital göçmenleri şöyle tanımlamaktadır: "Peki geri kalanımız ne yapıyor? Dijital dünyaya doğmamış, ancak hayatımızın daha sonraki bir noktasında yeni teknolojinin birçok yönünden etkilenmiş ve bunu benimsemiş olan bizler, Dijital Göçmenleriz'dir ve her zaman da onlarla [dijital yerlilerle] karşılaştırılacağız."

Dijital melezler ise teknoloji kullanım becerisi edinme bağlamında çaba gösterenler grubunu oluşturmaktadır (Karabulut, 2015). Prensky (2001; 2009), dijital melezlerin dijital değişime hazır olmakla birlikte eski alışkanlıklarından da vazgeçemeyenler/vazgeçemeyenler olarak tanımlamaktadır.

Araştırmamıza katılan öğretim elemanlarına "Gelişen ve böylece değişen teknolojinin öğreten ile öğrenen arasında bir kopmaya neden olduğunu, yani dijital uçurumun öğreten ve öğrenen arasında mevcut olduğunu düşünüyor musunuz? Eğer böyle bir durum söz konusu ise sizce neler yapılabilir?" sorusu yöneltilmiştir. Böylece iletişim fakültelerinde öğreten ile öğrenen arasındaki kuşak farklılığının eğitim-öğretim sürecine yansıtıp yansımadağı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Teknolojik gelişmelerden dolayı, öğreten ve öğrenen arasında kopuşun yaşandığını dile getiren öğretim elemanları olmuştur. Görüşmecilerden K6, teknolojik gelişmeler karşısında kendisini geliştirmeyen

akademisyenlerin varlığından söz etmekle birlikte, göreceli bir dijital uçurumdan söz etmiş ve şunları dile getirmiştir:

Gelişen ve değişen teknolojinin, “Z” kuşağı olarak tanımlanan günümüz üniversite öğrencileriyle, dijital göçmen olmayı bile başaramamış, genellikle iki işaret parmağıyla bilgisayar kullanan, teknolojik değişimle ilgili ve alakalı olmayan akademisyenlerle aralarında ciddi bir kopma olduğunu düşünüyorum. Bununla birlikte teknolojiyi takip eden ve/veya kullanan (en azından sosyal medya bilgisine ve bu mecra terminolojisine haiz olan) akademisyenlerle ise teknolojinin bir ortaklaşma aracı olduğu kanaatindeyim. Bu çerçevede öğretmenler ve öğrenenler arasında hedef kitleye göre, göreceli bir dijital uçurumdan bahsetmek mümkündür.

K6, akademisyenlerin her konuda olduğu gibi teknoloji konusunda da kendilerini geliştirmeleri gerektiğini dile getirmiştir. Bu çerçevede gerek Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) gerekse üniversitelerin görevde atanma ve yükseltme kriterlerinin, belirli düzeyde bilgisayar ve teknoloji bilgisini gösterebilecek MEB sertifikası, bilgisayar işletmeni sertifikası gibi bir eğitimden geçtiğini gösterecek belge talep etmesi önerisinde bulunan K6, ALES, KPSS, YDS, YÖKDİL gibi merkezi bir teknoloji sınavının akademisyenler için yapılması gerektiğini belirtmiştir. K6, iş-güvenliği gibi arada bir yapılan eğitimlere benzer bir şekilde bilişim teknolojilerine ilişkin gündemin verildiği kısa derslerin de bu sorunu çözebileceğini ifade etmiştir.

Bu konularda kendisini geliştirdiğini, başka bir deyişle gelişen teknolojiyi öğretmek için öğrenme çabasına girdiğini belirten görüşmecilerden K1, “Yazılım ve donanım konusunda kendimi geliştirmeye çalışıyorum. Bu konuda örneğin veri gazeteciliğini öğrendim.” ifadelerini kullanmıştır. “Ama günceli takip etmeyen hocaların bir kopuş yaşadığını düşünüyorum.” Çözüm konusunda K6 ile benzeri bir yaklaşım sergileyen K1, öğretim elemanlarının teknoloji öğrenme konusunda istekli olmasının önemli olduğunu belirtmiş ve şu önerilerde bulunmuştur:

Kurum içi eğitimler yapılabilir. Sadece fakülte içinde değil, üniversite düzeyinde, bölümler arasında yapılabilir. Hocalar, çalışma alanları bağlamında birbirlerinden habersizler. Örneğin öğretim elemanları metin analizi öğrendiyse, bunu birbirleriyle paylaşabilir. Öğretim elemanlarının günceli takip etmeleri önemli. Rekiörlükler de belki kendini geliştirenleri motive edebilir.

K8, öğretmen ve öğrenen arasında dijital bir uçurumun olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin, yeni çıkan bir malzemeyi kendisinden daha iyi kullanabildiğini söyleyen K8, sadece kendisinin değil, birlikte çalıştığı arkadaşlarının (öğretim elemanlarının) da ilgili konularda bilgili olması gerektiğini belirtmiş ve farklı bir noktaya da dikkat çekmiştir. K8, teknolojik bilginin standart bir bilgi olduğunu, önemli olan noktanın ise bu standart teknoloji bilgisiyle yaratıcı içeriklerin üretilmesi olduğunu belirterek şu sözleri kullanmıştır:

Mizanpaj mizanpajdır, her yerde mizanpajdır. Kurgu için de geçerlidir. Ama önemli olan, bir takım alet edevatın ya da programların kullanımından ziyade bu uygulamaların bağlamına göre kullanmalarını öğretmektir. Program kullanma becerisi ile bir şeyi kurgulama becerisi iki ayrı şeydir. Öğrenci beni sanki bir teknik aletin ya da programın kullanım kılavuzu gibi görüyor.

K1 de K8 ile benzeri düşünceler dile getirmiştir, teknolojinin bilgiyi yaygınlaştırmasına atıfta bulunarak, öğretimin yalnızca okulda değil her an her yerde sağlanabileceğine dikkat çekmiştir. Ayrıca program öğrenmekle, fikir üretmenin aynı şey olmadığını ifade ederek şu düşüncelere yer vermiştir:

Bir açıdan da öğretmen ve öğreneni birbiriyle eşitliyor. Çünkü özellikle program becerisi kazanma konusunda oldukça fazla açık erişim kaynak mevcut. Böylece öğrencilerin bir kısmı aslında öğretene ihtiyaç duymadan program öğrenebiliyor. Ama program öğrenmekle, fikir üretmek aynı şey değil. Yani programı öğrenen her öğrenci fikir üretemeyebiliyor.

K5, öğretmen ve öğrenen arasında teknoloji kullanım beceri farklılığının ortaöğretim kurumlarında söz konusu olduğunu belirtmiş, fakülte için benzeri bir düşünceye yer vermemiştir. Görüşmecilerden K7 ise bu bağlamdaki düşüncelerini şöyle aktarmıştır:

Bu durum her iki durum için de mümkündür. Teknolojiyi iyi kullanan öğrenciye zayıf öğretici gelebildiği gibi tam tersi de söz konusu olabilir. Dijital uçurumun önüne, ancak dijital teknolojileri kapsayıcı bir yaklaşımla, yani donanım ve yazılım öğretmekle geçebiliriz. Benim dijital oyun adında bir dersim de var. Öğretim politikası olarak eğlenceyi öğrenim mekanizmalarının içerisine entegre etmeye yönelik bir çabanın bulunmadığını görüyorum.

Oysa cihaz başında geçirilen süre, anlamlı içeriklerle bu dijital açığın kapanması adına değerlendirilebilir.

Görüşmeciler, genel olarak öğreten ve öğrenen arasında kuşak farklılığı olduğu kanısındadırlar. Bu farklılığın bazen öğretici bazen de öğrenen lehinde olduğunu ifade eden görüşmeciler, bu tür farklılıkların her halükarda teknoloji öğretimini ve kullanımını olumsuz etkileyebileceğini dile getirmişlerdir.

Bilgi ve iletişim Teknolojileri Tabanlı Derslerde Öğrenci Başarı Durumu

İletişim fakültelerindeki teknik altyapı yetersizliği, öğretim elemanı eksikliği ve özellikle bilgi ve iletişim teknolojileri derslerini yürüten öğretim elemanının niceliksel olarak azlığı öğrencilerin başarı düzeylerini etkilemektedir. Bilgisayar laboratuvarlarının azlığı, mevcutların ise bilgisayar parkı olarak yetersiz ve eskimiş olması, kamera, fotoğraf makinesi vb. ekipmanların öğrencilerin taleplerini karşılayamaması, dijital teknolojilerin gerektirdiği programların lisanslı biçimde edinilememesi, fakültelerde stüdyoların ya olmayışı ya da kısıtlı olanaklar dâhilinde varoluşu gibi birçok teknolojik yetersizliğe rağmen öğrenci sayılarının çok fazla oluşu ve bu sayının, birtakım amaçlara hizmet etmesi adına sürekli artışı (Dağtaş, 2011) hem öğrencinin başarısını olumsuz yönde etkilemekte hem de öğretim elemanının bu bağlamdaki motivasyonunu düşürmektedir. Öğrenci sayısının artması Gezgin'e (2005, s. 68-69) göre, öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısını artırmakta, böylece eğitim-öğretimin niteliği düşmekte, uygulamalı derslerde araç kullanımı bağlamında sorunlar yaşanmakta, öğrencinin araç kullanma yeteneği sınırlı kalmaktadır. Ayrıca kuramsal derslerin sayıca fazla olmasına rağmen uygulama derslerinin az olması (Öztürk, 2011, s. 152; Atabek & Atabek, 2014, s. 150) ya da mevcutların seçmeli ders düzeyinde tutulması genel olarak öğrencinin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma becerisinin yeterli düzeye ulaşamamasına neden olabilmektedir. Bu bağlamda Atabek ve Atabek'in (2014, s. 155) çalışması, hem öğrencilerin hem öğretim elemanlarının hem de meslek mensuplarının iletişim/medya eğitiminde uygulamalı derslerin artırılması gerektiği yönünde ortak bir görüşe sahip olduklarını göstermektedir.

Araştırmaya katılan görüşmecilerimiz, literatürde yer alan ve yukarıda değinilen sorunların hâlâ geçerli olduğunu düşünmektedirler. Katılımcılar, "Bu tür uygulama derslerinde yaşadığınız en temel sorun hem teknoloji hem de öğrenci bağlamında nedir? İletişim fakültelerinde uygulama derslerinin nicelik ve nitelik düzeylerine ilişkin neler söyleyebilirsiniz?" sorusuna, lisans kontenjanlarının fazla olmasına rağmen iletişim/medya eğitimi veren kurumlardaki insan ve ekipman niteliğinin ve niceliğinin yetersiz olduğu, bunun da öğrencilerin teknoloji öğrenimini olumsuz yönde etkilediği şeklinde cevaplar vermişlerdir. K7, teknolojik altyapı olarak yetersiz olduklarını, mevcut ekipmanların öğrenci sayısının yarısından bile daha az olduğunu söylemiş ve şunları anlatmıştır:

[Öğrencilerin] kendi laptopları olmasa ders işleyemez duruma geldik. Öğrenciler arasında temel bilgi teknolojileri öğrenme düzeyleri bağlamında çok büyük uçurum var. Kimi klavyeden tuş ararken kimi çizime başlamış olabiliyor. Seçmeli derslerimde -animasyon dersim gibi- belirli bir niteliğe ulaşabiliyorum. Öğrenciler nitelikli cihazlar satın alarak derslerime katılıyor ve dolayısı ile iyi sonuçlar almaya başlıyoruz. Fakat bu imkânın olmadığı kalabalık derslerde, problemler her anlamda katlanarak artıyor.

K1 de teknoloji tabanlı derslerde başarı oranının düşük olduğunu belirtmiştir. 2001 yılından bu yana iletişim fakültesinde ders verdiğini belirten K1, durumu şöyle anlatmıştır:

2001 yılında, 2004-2005 yıllarında gelecek öğrencilerin daha iyi bilgisayar bilgisi bilerek geleceğini söylüyordum. Ama bu öyle olmadı. Ortaöğretimden bilgisayar bilgisi alarak gelen öğrenci sayısı çok az. Word'ü bile birkaç kişi kullanabiliyor. Bilgisayara Giriş dersini 80-100 kişi alıyor, 5-10 öğrenci Word biliyorum diyor.

K3, öncelikle bilgisayar okuryazarlığının düşük olmasının, ikinci olarak da motivasyonu olmayan geniş bir grup öğrencinin varlığının bu derslerde eğitim-öğretimi zorlaştırdığını dile getirmiştir. K6 ise özellikle kız öğrencilerde bilgisayar teknolojisine karşı bir önyargının olduğunu düşünüyor. Kız öğrencilerin genellikle "yapamayacağım" düşüncesiyle bu derslere katıldıklarını ve haliyle de yapamadıklarını belirtmiştir. Ayrıca gelir düzeyi düşük olan ailelerin çocuklarının bilgisayara "ya bozarsam ne olur" korkusuyla yaklaştığını belirten K6, bunun da öğrencide deneme-yanılma yöntemiyle öğrenme sürecine ket vurduğunu dile getirmiştir. Görüşmecilerden K4 ise şunları dile getirmiştir:

Bu noktada eğitim sistemimizde uygulama tecrübesinin kısıtlı olduğunu düşünüyorum. Öğrencinin de ders dışında bu uygulama eksikliğini kapatmaya dönük olarak daha fazla sorumluluk alması ve arayışta olması gerekiyor. Öğrencinin tek amacı diploma almak olmamalı. Aslında daha ortaöğretim sürecinde kabiliyetlerini keşfedip, buna yönelik kendini

geleceğe daha iyi hazırlayacak eğitim ve uygulamaya yönelik girişimleri kendi yöntemleriyle de olsa başlatabilmeli. İletişim fakültelerinde özellikle uygulamalı ders kazanımlarının ve çıktılarının daha titizlikle ele alınıp sürecin adım adım takip edilmesi ve geliştirilmesine yönelik süreklilik arz eden bir çabanın harcanması gerekiyor.

Teknik altyapı yetersizliklerinin devlet üniversitelerinde daha fazla olduğunu düşünen görüşmecilerden K2, doğal olarak bunun öğrenciye olumsuz yansıdığını belirtmiştir:

Öğrenci bağlamında yaşadığım temel sıkıntı, öğrencinin özgün bir uygulama ya da çalışma yapma isteğinin, hevesinin eksik olması. Fikir geliştirme konusunda yeterince hevesli olduklarını düşünmüyorum. Kuram ağırlıklı bölümlerde, uygulamaya yönelik derslerin biraz daha fazla olması gerektiğini düşünüyorum.

K8, çalıştığı fakültede temel düzeyde laboratuvar ve ekipmanların olmamasını, bu tür ekipmanların bulunduğu ortamların öğrenciye 24 saat açık tutulmamasını, projelerin ya da ödevlerin başka öğrencilerin bilgisayarlarından yapılmasını, parayla başkalarına ödev yaptırılmasını ve uygulama ile öğrenilmesi gereken teknik bilginin böylece öğrenilememesini eleştiren K8 sözlerini şöyle sürdürmüştür:

Çocuğa ödev veriyorum, bilgisayarı olmuyor, gidip başkasına yaptırıyor ve sonra da ben bu dersi öğrenemedim diyor. Bu benim temel sıkıntım. Uygulama ortamlarının sadece ders saatlerinde açık olması ve aynı anda bu saatlerde derslerin de olmasından dolayı öğrencilerin buraları ister istemez kullanamaması da büyük sorun yaratıyor. Kendi lisans eğitimim sürecinde fakültemde tüm uygulama alanları 24 saat açıktı ve bu, teknik öğrenimimde büyük bir olanak yaratıyordu.

Görüşmecilerin geneli, iletişim fakültelerinde yürütülen teknoloji tabanlı derslerde beklenen başarının alınmadığı kanısındadırlar. Bunun da yine fakültelerin fiziki altyapısının ve öğretim elemanı niteliği-niceliğinin yetersizliğinden kaynaklandığını düşünmektedirler.

Ailelerin Sosyo-Ekonomik Durumlarının Teknoloji Öğrenimine Yansımaları

Ekonomik ve politik yapılar bir toplumun en makro alanından en mikro alanına kadar her düzeyde etkilerini hissettirmektedir. Politik gelişmeler toplumların demokratik yapısını geliştirmekteyken ekonomik gelişmeler toplumun refah düzeyini yükseltmekte ve böylece bireylerin her bağlamda kendilerini geliştirmelerine neden olmaktadır. Toplumun ekonomik durumu iyileştikçe aileler ve özne olarak bireyler de bu iyileşmeden beslenmektedirler. Bu etkilerin hissedildiği noktalardan birisi de kuşkusuz eğitim-öğretim sistemleri/süreçleridir. Bu açıdan, öğrencilerin teknoloji öğrenmeye olan yatkınlıkları, yetiştikleri ailelerin sosyo-ekonomik durumuyla, ailenin teknolojilere erişim ve teknolojiyi kullanma potansiyeliyle de yakından bağlantılıdır (Aksoy, 2003;). Dünya genelinde teknolojisi iyi olan toplumların refah düzeyi de kuşkusuz diğer ülkelere nazaran daha iyi düzeydedir, başka bir ifadeyle de teknolojik gelişme ekonomiyi, ekonomik gelişme de teknolojik gelişmeyi olumlu yönde etkilemektedir (İçli, 2001; Miser, 2002; Şenel & Gençoğlu, 2003; Çakmak, 2008). Bu bağlamda bir tartışma, yani iktisadi ve politik durumların bilgi ve iletişim teknolojileri edinimi ve kullanımı üzerinde etkisi olduğu (Yıldız & Seferoğlu, 2013) yukarıda dijital uçurum/bölünme ve kuşak farklılıkları başlığı altında irdelenmiştir.

Ailelerin sosyo-ekonomik durumları, öğrencilerin eğitim-öğretim süreçlerinin tümünü etkilemektedir (Köse, 1990; Eriçok & Yılandı, 2013; Çiftçi & Çağlar, 2014; Aslanargun vd., 2016). Teknoloji öğretimi söz konusu olduğunda ise bu etkinin boyutları olumsuz anlamda giderek artmaktadır. Çünkü teknoloji öğretimi, sadece eğitim kurumlarıyla sınırlı değildir, öğrencinin edindiği teknoloji kullanma bilgisini ve becerisini geliştirmesi ve pratiklemesi için kendi koşulları dâhilinde bu tür teknolojilere erişmesi gerekmektedir.

Araştırmamıza katılan görüşmecilerimiz, yukarıda değinilen görüşleri destekler nitelikte düşüncelere sahiptirler. İletişim öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojileri öğrenimlerinde ailelerinin sosyo-ekonomik koşullarının etkili olduğunu belirten katılımcılar, bu etkinin sadece teknoloji öğrenimi üzerinde değil eğitim sürecinin tümü üzerinde bir etkiye sahip olduğunu düşünmektedirler. Görüşmecilerden K2, “Evinde kullanabileceği bilgisayarı ve odası olan öğrenci ile olmayan öğrenci arasında tabii ki de teknolojiye yatkınlık bağlamında farklar oluyor. Bu da büyük bir eşitsizlik yaratıyor.” ifadesini kullanırken, K8 de sosyo-ekonomik düzeyin teknoloji kullanım yatkınlığıyla bağlantılı olduğunu dile getirmiştir. Görüşmecilerden K6 şu düşünceleri dile getirmiştir: “Evinde bilgisayarı olmayan öğrenciyle, ortaokuldayken MacBook'u olan öğrencinin gerek derse yaklaşımı gerek teknolojiye olan ilgisi gerekse teknolojiyi kullanma biçimi değişiklik göstermektedir.”

K3, sosyo-ekonomik durum ile teknoloji öğrenimi arasında bağlantının olduğunu belirtmiş ve eğitim düzeyi yükseldikçe öğrencinin genel eğilimlerinin iyi bir noktaya ulaştığını ifade etmiştir. K5, bilgisayarı olmayan

öğrencinin teknolojiye biraz daha uzak kaldığını vurgulamış ve sözlerine şunları eklemiştir: “Öğrencinin, masaüstü yayıncılık dersimiz için bilgisayar donanımını edinmesi gerekiyor. Hatta iyi bir bilgisayara ihtiyacı var. Öğrenci programı bulsa bile bilgisayarının bu programı kaldırıp kaldıramayacağı meçhul.”

Görüşmecilerden K7, genel olarak ekonomik durum ve teknoloji öğrenimi arasında bir ilişkinin olduğunu belirtmekle birlikte, teknolojisiz olmayıp da teknoloji kullanımında çok iyi noktalara varan, kendi imkânları dahilinde teknoloji edinen istisna öğrencilerin olduğuna dikkat çekmiş ve şöyle konuşmuştur: “Birey, öğrenme arzusunun bu yöne aktardığında okuldaki kısıtlı imkânlarla bile kendine bir çıkış yolu bulabiliyor.”

Görüşmecilerden K1, genel kanıya paralel düşüncelere sahiptir. Ailelerin sosyo-ekonomik koşullarının kötü olmasının, teknoloji ediniminde sıkıntı yarattığı için mutlaka çocuğun teknolojiyi öğrenme-kullanma becerisini etkilediğini vurgulayan K1, fakülte olarak bilgisayarları öğrencilere açtıklarını ama öğrencilerin yazılım olarak sıkıntı yaşadıklarını belirtmiş ve sözlerine şunları eklemiştir:

Ama öğrencilerin bir kısmının bilgisayarı var bir kısmının yok. Pandemi sürecinde bu çok belirginleşti. Ben ödev veriyorum ve öğrencinin bu ödevi yapacak bilgisayar programına sahip olması gerekiyor ama yok.

İletişim fakültelerinde öğrencilerin sosyo-ekonomik koşullarının teknoloji öğrenimi üzerinde etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Teknolojiyi edinen öğrenciler, teknolojisiz olmayanlara göre teknolojiyi öğrenme ve kullanma becerisi bağlamında daha avantajlı konumdadırlar. Aslında bu durum, yukarıda da değindiğimiz gibi, iktisadi ve siyasi dengesizliklerin yarattığı dijital eşitsizliklerin, dijital uçurumun bir sonucudur. Görüşmecilerin geneli bu düşünceyi teyit edecek ifadeler kullanmışlardır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Teknolojinin hızlı bir biçimde gelişmesi ve değişmesi yaşamın her noktasını etkilemektedir. Teknolojinin bu tür hareketliliği hem teknoloji edinimini hem de kullanımını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. İlâveten teknolojinin öğretilmesi ya da öğrenilmesi süreçleri, teknolojinin bu türden hareketliliğinden dolayı güçleşebilmektedir. Araştırmamızın katılımcıları iletişim fakülteleri özelinde teknolojik altyapının yetersiz, mevcut altyapıların ise eski oluşunun, her öğrenciye yetecek kadar ekipmanın bulunmamasının, teknolojilerin kullanımını sağlayan program gibi yazılımların orijinal olarak alınmamasının, öğrenci sayılarının fazla oluşunun, teknoloji öğretilmesine yönelik ders sayılarının az olmasına rağmen bu dersleri yürütecek öğretim elemanlarının nitelik ve nicelik olarak yeterli olmayışının bilgi ve iletişim teknolojileri öğretilmesini güçleştirdiği şeklinde görüşler bildirmişlerdir. Araştırmamıza katılan görüşmecilerin teknoloji tabanlı dersleri yürütürken karşılaştıkları genel sorunları şöyle sıralayabiliriz:

- Teknoloji tabanlı derslerin yürütülebileceği uygun fiziksel ortam eksikliği,
- Teknolojinin çabucak eskimesi ve güncellenememesi,
- Teknolojisiz eski bilgisayarların istenilen programları desteklemeyişi ya da yavaş çalıştırması,
- Kullanılan programların lisanssız oluşu,
- Uygulamaların kısıtlı sayıda olması ve özellikle kuram ağırlıklı bölümlerde uygulamaya yönelik derslerin azlığı,
- Öğrencinin özgün bir uygulama yapma ve bu derslere katılma motivasyonunun düşük oluşu,
- İletişim fakültelerindeki uygulama ortamlarının öğrenciye her an değil de sadece ders saatlerinde açık olması,
- Dijital/bilgisayar okuryazarlık oranının genel olarak düşük olması,
- Öğrencilerin hem cinsiyete hem de sosyo-ekonomik düzeye göre teknolojiye olan ilgilerinin ve yeteneklerinin farklılığı,
- Öğrenci sayısının fazla oluşu ve öğrenciler arasındaki teknoloji kullanım becerisi/yeteneği arasında uçurumun olması,
- Nitelik ve nicelik olarak öğretim elemanı yetersizliği ve öğretim elemanının kendini geliştirememesi, güncellenememesi,
- Öğrenen ve öğreten arasında kuşak farkının bulunması,
- Bu tür derslerde ölçme ve değerlendirme sorunlarının yaşanması,
- Öğrencinin teknik dersleri her açıdan külfetli bulması,
- Öğrencide “Bu tür dersleri öğrenmesek de olur” düşüncesinin hâkim olması.

Araştırmamıza katılan öğretim elemanları, sorunların giderilmesine yönelik çözüm önerileri sunmuşlardır. K2, öğretim elemanı ve teknik altyapısı yeterli olmayan fakültelerde kontenjan sınırlamasına gidilmesinin

olumlu sonuçlar doğurabileceğini belirtmiştir. Bu türden bir öneri K8'den de gelmiştir. K8, öğrenci laboratuvarlarının, öğrenci sayılarına ve verilen öğretimin ihtiyaçlarına (kurgu vb. için) göre ayarlanması gerektiğini belirtmiş ve fakültelerde altyapı dâhilinde kontenjan kısıtlamasına gidilmesi gerektiği önerisinde bulunmuştur. K3 de kontenjan sınırlandırılması düşüncesini uygulamalı dersler için önermiştir.

K2 ve K8, teknoloji tabanlı derslerin yürütülmesine yönelik Türkiye geneli merkezî bir müfredatın/sistemin uygulanmasına yönelik düşünceye olumsuz yaklaşmıştır. İletişim fakültelerinin dinamiklerinin birbirinden farklı olacağını, bunun da eğitim öğretimde çeşitlilik ve özgünlük adına önemli olduğu şeklinde görüş bildirmişlerdir. Bu görüşü destekleyen K6 ise şunları dile getirmiştir:

Yükseköğretimin, ilk ve orta derecedeki eğitimden farklı olarak, ana ilkeleri belli olan ancak detaylarının üniversite, fakülte ve hocalara bırakıldığı, çok yönlü ve değişken bir yapıda olması gerektiğine inanıyorum. Bu nedenle yeknesak bir sistemin, içerikteki çeşitliliği ve eğitimdeki çok renkliliği yok edecek olması sebebiyle alternatif yeni bir yapılanmaya gitmenin olumsuz sonuçlar doğuracağı görüşündeyim. Bu anlamda pek çok konunun bazı temel ilkeler çerçevesinde fakültelerin ya da dersin hocasının inisiyatifine bırakılmasını tercih ederim.

Görüşmecilerden K1, standardın iyi olabileceğini, her öğretim elamanının bildiği, gerekli gördüğü kadarıyla bu dersleri anlattığını belirtmiştir. Bu derslerin bir sistematiğe oturtulmasının faydalı olabileceğini belirten K1, haftalık olarak nelerin öğretileceği ya da öğrencinin neleri öğrenmesi gerektiğinin planlanmasının iyi sonuçlar doğurabileceğini söylemiştir. Bu tür standartların fakülteler arası yatay geçişlerde kolaylık sağlaması, farklı yerlerde ama aynı bölümlerde mezun olan öğrencilerin aynı program/ders çıktılarını edinmesi açısından iyi olabileceğini dile getiren K1, bazı öğretim elemanlarının ölçmeye çok dikkat ettiğini, bazılarının ise ölçmeyi esnek tutarak öğrenciye yüksek puan verdiğini belirtmiş ve bu tür sorunların giderilmesi için standart uygulamaların kullanışlı olabileceğini dile getirmiştir. Standart bilgi ve iletişim teknolojileri eğitimine sıcak bakan diğer bir katılımcı K7 ise sorunlara yönelik şu önerilerde bulunmuştur:

Yabancı dil öğrenmede kullanılan yoğun çabayı ve yaklaşımı teknoloji ile ilintili derslerin tümüne yarıyorum. Temel bilgi teknolojileri konusunda yetersiz öğrencileri, tıpkı İngilizce hazırlık uygulamaları gibi, dijital uçurumun kapanmasına yönelik eğitime alırdım. Birçok öğrenci hızla gelişen teknoloji içerisinde kaybolmamak için referans alabileceği bir donanımı tanımıyor. Özellikle yeni geliştirilen ve hızla kullanıma sunulan teknolojilerin getirilerini kavramaya yönelik içerik güncellemesi yapardım.

Standart teknoloji öğretiminin iyi olabileceğini belirten diğer bir katılımcı olan K5, teknoloji temelli derslerin daha sağlıklı yürütülmesi için şu önerilerde bulunmuştur:

Ben derse gitmeden önce, ders malzemelerimi yükleyebileceğim bir sistem istiyorum. Donanımın tümünü öğrenciyle önceden paylaşabileceğim, o günün konusuyla ilgili görsel malzemeleri yükleyebileceğim bir sistem istiyorum. Tüm üniversitelerin uygulama derslerine yönelik böyle bir altyapıya ihtiyacı var. Böyle olmadığı sürece zaman ve emek kaybı oluyor. Eğitim esnasında standardın sağlanabilmesi ve verimin artırılabilmesi için böyle altyapısal sistemlere ihtiyacı var. Her öğretim elemanına ait böyle bir sistem kurulmalı. Öğrenci o gün sisteme girecek ve ders malzemesini yükleyecek. Bunun sıkıntısını çok çektim, hala çekiyorum. Bir de bilgisayar programlarıyla ilgili telif sıkıntısı yaşıyoruz, bu da aşılmalı.

Bu çalışma Türkiye'deki iletişim fakültelerinde yürütülen bilgi ve iletişim teknolojileri tabanlı derslerin işleyişindeki sorunlara odaklanmış ve ilgili fakültelerdeki öğretim elemanlarının görüşlerine başvurmuştur. Çalışma 7 köklü iletişim fakültesinin teknik ve öğretim elemanı altyapısı bağlamında teknoloji derslerinin hem öğretim elemanı hem de öğrenci açısından barındırdığı sorunları görünür kılmaya çalışmış ve bu doğrultuda yine öğretim elemanlarının görüşleri doğrultusunda çözüm önerileri oluşturmuştur. Fakat bu çalışmanın bulguları, sınırlı bir bakış açısına sahiptir. Her fakültenin işleyiş dinamiği farklıdır, özellikle devlet ve vakıf üniversiteleri arasında eğitim-öğretim içeriği ve tekniği açısından tavır ve yaklaşım farkı mevcuttur. Bu farklılıklar coğrafi bölgelere ve illere göre de değişebilmektedir. Türkiye'de bazı iletişim fakülteleri kuramsal ağırlıklı bir eğitimi tercih ederken bazıları da uygulama ağırlıklı bir eğitim sürdürmektedir (Mutlu, 2000; Tokgöz, 2003; Kükrer, 2011; Boz & Gür, 2021). İkisini harmanlamaya çalışan fakülteler de mevcuttur. Bu nedenle iletişim fakültelerindeki sadece teknoloji tabanlı derslerin değil tüm derslerin yürütülmesindeki sorunlara odaklanacak daha kapsamlı çalışmaların yapılması önem taşımaktadır. Ayrıca bu çalışma sadece öğretim elemanı bakış açısını yansıtmaktadır. Ama eğitim-öğretim sürecinin bir tarafı da öğrencidir, bu yüzden bu tür çalışmaların öğrenciye genişletilerek yapılması da ilgili literatüre önemli katkılar sunacaktır.

KAYNAKLAR

- Akgül, M. & Akdağ, M. (2018). İletişim eğitimi ve disiplinlerarasılık: İletişim fakültelerindeki akademisyen profili üzerine bir değerlendirme. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 31, 1-20. <https://doi.org/10.17829/turcom.499682>.
- Aksoy, HH (2003). Eğitim kurumlarında teknoloji kullanımı ve etkilerine ilişkin bir çözümleme. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 1(4), 4-23.
- Arık, MB & Bayram, F. (2011). İletişim Eğitimi ve İletişim Akademisyenleri: Veriler Işığında Genel Bir Değerlendirme. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 15, 81-98.
- Aslanargun, E., Bozkurt, S. & Sarioğlu, S. (2016). Sosyo Ekonomik Değişkenlerin Öğrencilerin Akademik Başarısı Üzerine Etkileri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(27/3), 201-234.
- Atabek, GŞ & Atabek, Ü. (2014). İletişim Eğitiminde Farklı Perspektifler: Öğrenciler, Akademisyenler ve Meslek Mensuplarının İletişim Eğitimi Hakkındaki Tutumları. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 38, 148-163.
- Bezirgan Arar, Y. (2019). Gazetecilik Eğitimi Sonrası Mesleki Yönelim: 2010-2017 Ege Üniversitesi Gazetecilik Bölümü Mezunları Üzerine Bir Araştırma. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 32, 734-768. <https://doi.org/10.31123/akil.620883>.
- Boz, N. & Gür, BS (2021). İletişim Programlarının Kimliği: Üniversiteler ve Alanlar Arası Akademik Hareketlilik. *Ankara Üniversitesi İlefl Dergisi*, 8(1), 9-34. <https://doi.org/10.24955/ilef.933195>.
- Bulut, S. (2019). Dijital Medyada Haber: Gazetecilikte Arama Motoru Optimizasyonu Uygulaması Üzerine Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(4), 1087-1105. <https://doi.org/10.16953/deusosbil.507546>.
- Bulut, S. (2020). Dijital Çağda Medya: Makine Öğrenmesi, Algoritmik Habercilik ve Gazetecilikte İşlevsiz İnsan Sorunsalı. *Selçuk İletişim*, 13(1), 294-313.
- Büyükaslan, A. & Mavnacıoğlu, K. (2017). İletişim Fakültesi Ders Müfredatlarının Sektörün Nitelikli İşgücü Talebine Uyumu. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 219-233.
- Çakmak, Ö. (2008). Eğitimin ekonomiye ve kalkınmaya etkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, 33-41.
- Çiftçi, C. & Çağlar, A. (2014). Ailelerin sosyo-ekonomik özelliklerinin öğrenci başarısı üzerindeki etkisi: Fakirlik kader midir?. *Journal of Human Sciences*, 11(2), 155-175. DOI:10.14687/ijhs.v11i2.2914.
- Eriçok, RE & Yılancı, V. (2013). Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 8(1), 87-101.
- Gezgin, S. (2005). *Türkiye'de gazetecilik eğitimi*. Konrad-Adenauer Vakfı Yayınları, 65-78.
- İçli, G. (2001). Eğitim, istihdam ve teknoloji. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(9), 65-71.
- Karabulut, B. (2015). Bilgi toplumu çağında dijital yerliler, göçmenler ve melezler. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 11-23.
- Köse, MR (1990). Aile sosyo ekonomik durumu, lise özellikleri ve üniversite sınavlarına hazırlama kurslarının eğitimsel başarı üzerine etkileri. *Eğitim ve Bilim*, 14(78), 9-17.

- Kükrer, Ö. (2011). Erol Mutlu'nun iletişim eğitimi üzerine düşünceleri ve katkıları. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 15: 161-163.
- Miser, R. (2002). "Küreselleşen" Dünyada Yetişkin Eğitimi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 35(1), 55-60.
- Mutlu, E. (2000). Türkiye'de iletişim eğitimi. *İletişim Dergisi* (Kış): 235-259.
- OECD (2001). *Understanding The Digital Divide*. OECD Publications. <https://www.oecd.org/sti/1888451.pdf>
- Özarslan, Z. (2019). Türkiye'de lisans düzeyindeki yeni medya eğitimi ve sektör beklentileri üzerine bir değerlendirme. *Moment Dergi*. 6(1), 150-175. <https://doi.org/10.17572/mj2019.1.150175>.
- Öztürk, S. (2011). İletişim eğitiminin hedefi: Yeni bir entellektüel yaratmak. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 15, 145-156.
- Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. *On the horizon*, 9(5), 1-5.
- Srinuan, C. & Bohlin, E. (2011). Understanding the digital divide: A literature survey and ways forward. *22nd European Regional Conference of the International Telecommunications Society (ITS2011)*. Budapest, 18-21 September.
- Sukkar, N. (2004). The digital divide and development. In *Proceedings. 2004 International Conference on Information and Communication Technologies: From Theory to Applications*. 27-28.
- Şeker, M. & Şeker, T. (2011). İletişim Eğitiminde Temel Sorunlar ve Açmazlar. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 15, 99-118.
- Şenel, A. & Gençoğlu, S. (2003). Küreselleşen dünyada teknoloji eğitimi. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(12), 45-65.
- Tokgöz, O. (2003). Türkiye'de iletişim eğitimi: Elli yıllık bir geçmişin değerlendirilmesi. *Kültür ve İletişim Dergisi*, 6, 9-32.
- van Dijk, Jan & Hacker, K. (2003). "The digital divide as a complex and dynamic phenomenon." *The information Society*, 19(4), 315-326.
- van Dijk, J. (2016). *Ağ toplumu*. [Çev. Ö. Sakin]. Kafka Yayınevi.
- YMK4. (2019). *Yeni Medya Çalışmaları IV. Ulusal Kongre Genel Değerlendirme ve Sonuç Bildirgesi*. <http://yenimedya.org.tr/content/kongre-sonu%C3%A7-bildirgesi>. Erişim tarihi: 01.09.2021.
- Yıldız, H. & Seferoğlu, SS (2013). Sayısal uçurumun önlenmesinde eğitimin işlevi ve bilişim teknolojileri öğretmenlerinin bu süreçteki rolü. *Middle Eastern & African Journal of Educational Research (MAJER)*, 3, 69-79.
- YÖK İstatistik (2021). <https://istatistik.yok.gov.tr/>.

VERGİ AFFI KONUSUNDA YAPILMIŞ AKADEMİK ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Özlem SÖKMEN GÜRÇAM¹, Ahmet TEKİN²

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI: 10.35379/cusosbil.903938

Makale Geçmişi:

Geliş 26.03.2021

Düzeltilme 25.06.2021

Kabul 04.11.2021

Anahtar Kelimeler:

Vergi Affı,

Vergi Afları,

Vosviewer,

Bibliyometrik Analiz,

Scopus,

Yüksek Öğretim Kurulu Tez

Merkezi (YÖK Tez).

ÖZ

Bu çalışma, maliye disiplini önemli bir konu olan vergi affı ile ilgili 1952-2020 yılları arasında uluslararası literatürde yayımlanmış olan makale, bildiri, kitap gibi kaynakların Scopus veri tabanında ve 1990-2020 yıllarında YÖK Tez’de yayımlanan tezlerin belirli değişkenler ile incelenmesini ve bibliyometrik analize tabi tutulmasını amaçlamaktadır. Bibliyometrik analiz, son yıllarda yapılan akademik çalışmalarda çok fazla kullanılmakta olup bu analiz yöntemi ile yapılmış olan bilimsel yayınlar, yazar ve tez/makale sayısı, yayın yeri bilgisi, yıl gibi temel ölçütler ele alınarak incelenmektedir. Vergi afları konusunda yapılan yayınlara Scopus veri tabanı üzerinden başlık sekmesine “Tax Amnesty or Tax Amnesties” şeklinde iki anahtar kelime yazılarak 95 akademik yayına ve YÖK Tez üzerinden “Vergi Afları, Vergi Affı, Tax Amnesty ve Tax Amnesties” olarak yapılan taramalarda ise 45 lisansüstü teze ulaşılmıştır. Scopus veri tabanında yer alan yayınların bibliyometrik analizini yapmak ve haritalandırmak için “VOSviewer” yazılımından faydalanılırken YÖK Tez’de bulunan tezler ise sayı azlığı nedeniyle yazarlar tarafından tek tek incelenerek tablolandırılmıştır. Genel olarak Scopus ve YÖK Tez verileri incelendiğinde vergi afları konusunda yapılan araştırmaların son yıllarda artış gösterdiği saptanmıştır. Ancak bu artışın maliye disiplini içerisinde yeterli bir artış olmadığını söylemek mümkündür.

A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF ACADEMIC STUDIES ON TAX AMNESTY

Article Info

Research Article

DOI: 10.35379/cusosbil.903938

Article History:

Received 26.03.2021

Revised 25.06.2021

Accepted 04.11.2021

Keywords:

Tax Amnesty,

Tax Amnesties,

Vosviewer,

Bibliometric Analysis,

Scopus,

Thesis Center of Council of Higher
Education (YÖK'sthesis).

ABSTRACT

This study aims to examine the sources such as articles, papers and books published in the international literature between 1952-2020 on the tax amnesty, which is an important issue in the discipline of public finance, in the Scopus data base and in the theses published in the YÖK Thesis between 1990-2020 with certain variables and to be subjected to bibliometric analysis. Bibliometric analysis is widely used in academic studies in recent years, and scientific publications made with this analysis method are examined by considering basic criteria such as the number of authors and theses / articles, publication place information, year. The publications on tax amnesties were found in 95 academic publications by writing two keywords as "Tax Amnesty or Tax Amnesties" in the title tab of the Scopus database, and 45 graduate theses in the searches made on the YÖK Thesis as "Tax Amnesty, Tax Amnesties, Tax Amnesty and Tax Amnesties". has been reached. While “VOSviewer” software was used to make bibliometric analysis and mapping of the publications in the Scopus database, the theses in the YÖK Thesis were examined and tabled one by one by the authors due to the shortage of numbers. In general, when Scopus and YÖK's thesis data were examined, it was determined that research on tax amnesties has increased in recent years. However, it is possible to say that this increase is not an adequate increase in the fiscal discipline.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi, İktisat Bölümü, ozlem.gurcam@igdir.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-2372-7355.

²Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Maliye Bölümü, atekin@ogu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0520-0434.

Alıntılanmak için/Cite as: Sökmen Gürçam, Ö., Tekin, A. (2021), Vergi Affı Konusunda Yapılmış Çalışmaların Bibliyometrik Analizi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (3), 68-78.

GİRİŞ

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler gelir sağlamak, vergi uyumunu arttırmak, vergi kaçırın mükellefleri mali sisteme dâhil etmek ve vergi idaresi çalışanlarının yükünü hafifletmek gibi nedenlerle vergi afları uygulamaktadırlar. Aynı zamanda günümüzde bu uygulamaya siyasi ve ekonomik nedenlerle birçok hükümet sık sık başvurmaktadır. Vergi aflarının maliye literatüründe tam olarak bir tanımı bulunmamasına rağmen genel olarak devlet tarafından mükelleflerin ödemiş oldukları vergilerle ilgili parasal ve cezai takiplerden kısmen ya da tamamen kurtulmaları amacıyla yapılan uygulamalar olarak tanımlanabilir (Kaya, 2014, s. 185; Şenyüz, 2014, s. 92). Vergi afları genel olarak devletin kamusal gelirlerini arttırmak amacıyla yapılmasına rağmen kısa vadede bu amaca ulaşıldığı ancak uzun vadede gelir artırıcı amaca ulaşılmadığı görülmektedir. Birçok ülke vergi afları konusuna mali ve ekonomik politikalarında yer vermelerine rağmen ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde bu konu ile ilgili çalışmaların az olduğu görülmektedir. Bu durum vergi afları konusuna gerekli önemin verilmediğini göstermektedir.

Bu çalışmada gelecekte yapılacak çalışmalara kaynak olması açısından vergi afları konusunda hem uluslararası alanyazın hem de ulusal alanyazın üzerinde bibliyometrik analiz yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda vergi afları konusunda ulusal ve uluslararası alanyazınlarda yeterli çalışma yapılmaması bu konuya ilgi gösterenler açısından bir yol gösterici niteliğe dönüşmektedir. Uluslararası ve ulusal alanda yapılan çalışmalar genellikle vergi afları tanımından yola çıkılarak vergi aflarının nedenleri, vergi afları türleri ve amaçları konusu üzerinde teorik çalışmalar şeklinde olup ampirik çalışmalar ise genel olarak mükelleflere yapılan anketler üzerinden olmaktadır. Uluslararası alanyazın incelenirken Scopus veri tabanında yer alan çalışmalar incelenmiş olup ulusal alanyazında ise Ulusal Tez Merkezi olan YÖK Tez’de bulunan tezler incelenmiştir. Son yıllarda bibliyometrik çalışmalar popülerlik kazanmıştır. Bibliyometrik yöntemde seçili veri tabanında yer alan tüm araştırmalar incelenmektedir. Scopus veritabanı, Web of Science’a kıyasla en fazla aranabilir atıf ve özet literatür kaynaklara sahip olduğundan çalışmanın amacına ulaşmak için bu çalışmada Scopus veritabanı kullanılmıştır. Aynı zamanda Scopus, literatürdeki en fazla sayıda tek indeksleme veritabanıdır. Scopus veritabanı, sosyal bilimler, bilgisayar bilimleri, fizik, mühendislik, sağlık ve yaşam bilimleri gibi çeşitli konularda çoğunlukla dergilerde veya literatürde referans olarak gösterilen 11.000 yayıncıya sahip yaklaşık 36.000 makale başlığı içermektedir (Azmi & Hussain, 2021, s. 57). Ulusal literatürde YÖK Tez Merkezi’nin seçilmesindeki temel amaç ise vergi affi uygulamalarının diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de son dönemde artmasına rağmen bu konuda yazılan tezlerin sayıca az olduğunu ve üniversitelerde bu konunun daha fazla araştırılmasının gerekliliğini ön plana çıkarmaktır.

VERGİ AFFI: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde devletlerin gelirlerini arttırmak amacıyla uygulamış oldukları vergi aflarının temeli M. Ö. 200 yıllarına kadar gitmektedir. Bilinen ilk vergi affi Eski Mısır’da çıkarılmış ve bu affa vergi isyanına katılan insanların affedilmesi amaçlanmıştır. Son yıllarda özellikle Arjantin, Avustralya, Belçika, Fransa, Almanya, Yunanistan, Hindistan, İrlanda, İtalya, Meksika, Portekiz, Rusya, Güney Afrika, İspanya, İsviçre, Türkiye, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri’nde vergi afları uygulanmaktadır. Arjantin, Fransa, Hindistan, İrlanda ve İtalya gibi bazı ülkeler vergi aflarını birkaç kez önermiş ve vergi aflarını 2 yıldan daha kısa sürelerde uygulamışlardır (Torgler, 2003, s. 4; Luitel & Tosun, 2014, s. 875). İrlanda, İtalya, İspanya ve Portekiz gibi ülkeler, mali kriz ve büyük bütçe açıkları gibi ekonomik sorunlarla baş edebilmek amacıyla ekonomi politikaları içerisinde vergi affi uygulamalarına yer vermiştir (Marchese, 2014, s. 2).

Vergi affi kavramı literatürde birçok araştırmacı tarafından tanımlanmış olup en kapsamlı tanım Baer ve Borgne (2008) tarafından yapılmıştır. Baer ve Borgne (2008)’a göre vergi afları, hükümetin belirli bir vergi mükellefi grubunu yasal kovuşturmayla uğratmadan daha önceki vergi dönemleri ile ilgili faiz ve cezaları da kapsayan vergi borçlarının kısmen ya da tamamen affedilmesi karşılığında hesaplanan tutarın ödenmesi için belirli bir mükellef grubuna yapılan sınırlı süreli bir öneri olarak görülmektedir. Bu tanımdan hareketle vergi aflarını, mükellefler tarafından ödenmesi gereken ceza ve faizlerden vazgeçilmesi veya bunların affedilmesi amacıyla devletin yapmış olduğu özel uygulamalar olarak görmek mümkündür (Leonard & Zeckhauser, 1986, s. 1). Vergi afları ile devlet, vergi cezalarını toplama hakkından vazgeçmekte ve vergi kaçırınların sisteme dâhil olmaları için bir şans tanımaktadır (Kellner, 2004, s. 340). Vergi affi uygulamaları genellikle hükümetler tarafından vergi uyumluluğunu iyileştirmek ve vergi gelirlerini arttırmak amacıyla kullanılmaktadır. Ancak bu durum çoğu zaman mükellefler açısından onları vergi aflarına yönelik psikolojik bir beklentiye sokması nedeniyle olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Bu nedenle de vergi affi uygulamalarının seçimi genellikle

tartışmalı bir konu olmaktadır (Wasrinil Said, 2017, s. 1; Nar, 2015, s. 583). Bu bağlamda düşünüldüğünde uygulanan literatürde vergi affı yanlısı ve vergi affı karşıtı iki taraf ortaya çıkmaktadır. Vergi affı yanlısı olanlara göre afların birçok faydası olmaktadır. Bu faydalardan ilki vergi afları, vergi sistemini ihlal eden mükellefleri gelecekte iş birliği içinde davranmaya teşvik etmektedir. Mükellefler vergi sistemini ihlal etmenin sonucunu değerlendiremeyebilir ve bu sebeple de ağır yaptırımlara maruz kalabilirler. Mükelleflerin hoş olmayan deneyimlerini göz önünde bulundurarak mükelleflere yeni bir başlangıç için temiz bir sayfa sunmak, gelecekte mükelleflerin vergi uyumunu arttırabilir. Vergi aflarının bir diğer faydası ise kayıt dışı ekonomide faaliyet gösteren şirketleri kayıt olmaya ve geçmiş eylemlerinin yaptırımlarından kurtulmaya teşvik edebilirler. Dolayısıyla bu ülkelerde ekonominin etkinliği artar ve vergi tabanı genişler. Vergi aflarının bir diğer faydası ise vergi kaçakçılığını ortadan kaldırmaya yönelik olmaktadır. Vergisini beyan etmeyen mükelleflerin kendileri açısından olumlu bir vergi affı durumunda mükellef açısından vergi kaçakçılığı ortadan kalkabilir ve mükellef yasal bir dönem içerisine girebilir. Bu sayede mükelleflerin kayıt altına alınması ve yeni bir vergi rejimine geçilmesi kolaylaşmaktadır. Ayrıca vergi afları ile vergi idarelerinin ilgilenmesi gereken sorunlu dosyaların sayısı azaltılarak bu kurumların çalışma kapasiteleri arttırılabilir. Vergi aflarının faydaları içerisinde yer alan ve vergi aflarının yapılmasındaki en önemli sebep olan fayda ise afların vergi gelirlerini arttırdığı düşüncesidir (Yücedoğru, 2017, s. 123; Alm, 1998, s. 3; Ayrangöl & Tekdere, 2013, s. 261 Marchese, 2014, s. 8). Vergi affı karşıtlarına göre ise afların sonucunda birçok zararlar oluşmaktadır. Uygulanan vergi afları sonucunda oluşacak zararlara bakıldığında ise ilk olarak vergi afları sonucunda elde edilen gelirin aslında kısa dönemde artma eğilimi gösterdiği ancak uzun dönemde ise gelirin azaldığı görülmektedir. Mükelleflerin yeni bir af beklentisi, tekrar uygulanacak olan vergi aflarının dürüst mükellefler açısından adaletsiz olduğu düşüncesi ve her af sonrasında idarenin vergi uygulamalarında zafiyeti olduğu algısı uzun dönemde gelirin azalmasının en önemli nedenleridir (Savaşan, 2006, s. 45). Vergi aflarının sebep olduğu bir diğer zarar ise, vergi yükümlülüklerini tam zamanında ve eksiksiz yerine getiren mükellefler, ödemiş oldukları vergiler nedeniyle sermayelerini sınırlandırırken vergisel yükümlülüklerini yerine getirmeyen mükellefler ise ödemek zorunda oldukları vergileri işletmelerinde kullanarak yatırımlarının arttırma imkânına sahip olmaktadır. Bu durum vergisel yükümlülüklerini yerine getiren mükellefler tarafından vergi kaçırmanın ödül olarak görülmekte ve kendilerinin de sömürüldüğünü düşünmektedirler. Bu nedenle de dürüst mükelleflerin vergi adaletine inançları da azalmaktadır (Edizdoğan & Gümüş, 2013, s. 108). Bu durumun sonucunda mükellefler tarafından artık vergi kaçırmanın yanlış olduğu düşüncesi azalmaktadır (Litel & Sobel, 2007, s. 22). Ayrıca hükümet tarafından daha önce yapılan aflar neticesinde mükellefler, gelecekte de yeni bir af çıkacağı düşüncesinde olduklarından bu durum mükelleflerin vergi direncini arttırmakta ve vergi ahlakını olumsuz etkilemektedir (Yurdadoğ & Coşkun Karadağ, 2017, s. 137). Ekonomi politikalarında yer alan vergi aflarının doğurduğu tüm bu olumsuzluklar neticesinde uzun vadede vergi mükelleflerinin gönüllü uyumu zedelenmektedir. Gelecek dönemler için mükelleflerin vergi uyumsuzluğuna da cesaret vermektedir (Kargı, 2011, s. 107; Çetin, 2007, s. 175).

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma ile 1952-2020 yılları arasında uluslararası bir veri tabanı olan “Scopus”da ve 1990-2020 yılları arasında YÖK Tez’de yayımlanan vergi affı konusu ile ilgili dokümanların belirli ölçütler çerçevesinde değerlendirilmesi ve bibliyometrik analize tabi tutulması amaçlanmaktadır. Araştırmanın diğer bir amacı da vergi affı konusunda yapılmış olan araştırmaların mevcut durumunun ortaya konulması ve yeni yapılacak araştırmalara yol gösteren bir nitelik taşımasıdır.

Vergi affı; hem mükellefi hem de devleti ilgilendirmekle birlikte maliye biliminin diğer konuları olan vergi adaleti, vergi ahlakı, vergi bilinci ve vergiye gönüllü uyum konuları ile de ilişkili bir kavram olması nedeniyle maliye bilim alanı içerisinde hem uluslararası hem de ulusal literatürde önemli bir konu olmaktadır. Ancak vergi afları konusu üzerinde ulusal ve uluslararası alanyazın çalışmalarına konunun öneminin tam anlamıyla yansımadığını söylemek mümkündür. Bu çalışmanın verileri 2021 Şubat ayında incelenen Scopus veri tabanı ve Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezinde bulunan tezlerden oluşmaktadır. Scopus veri tabanında vergi afları ile ilgili dizinlenen yayın sayısı 95, YÖK Tez’de yayımlanan tezlerin sayısı ise 45 adettir. Scopus, makalelere ve makalelerde bulunan kaynaklara erişim sağlanmasına ve araştırmacının zamanda ileri ya da geri gitmesine imkân tanımaktadır (Burnham, 2006, s. 1). Scopus, Kasım 2004’te Elsevier tarafından oluşturulmuş olup alıntılarının analizini yapmakta olan ve uluslararası çapta bilimsel araştırma yapılmasını sağlayan çok disiplinli ve geniş kapsamlı bibliyografik bir veri tabanıdır (Sánchez, Rama & Garcia, 2017, s. 9-10). Norris ve Oppenheim (2007) yapmış oldukları araştırmalarında Scopus ve Web of Science veri tabanlarının sosyal bilimler için dergi, makale ve atıf içeriği bakımından en iyi sonuçları verdiği bulgularına ulaşmışlar ve her iki veri tabanında yer alan

kaynakların birbiriyle örtüşüğünü kanıtlamışlardır. Google Scholar'ın ise sosyal bilimlerde yapılacak araştırmalarda bilimsel faaliyetlerin ölçülmesinde bir ölçüm olarak kullanılmaması gerektiği önerisinde bulunmuşlardır. Yükseköğretim Kurulu'na bağlı Ulusal Tez Merkezi ise yazarları tarafından izin verildiği takdirde yazılan tezlerin arşivlendiği ve internet üzerinden tam metin erişimine olanak veren bir merkezdir. Bibliyometrik analiz, yayımlanmış olan kitapların, dergilerin ve tez gibi kaynakların matematiksel ve istatistiksel yöntemlerle incelenmesi olarak ifade edilebilir (Pritchard, 1969, s. 349). Bu çalışmada bibliyometrik analizi yapmak ve çıkan sonuçları haritalandırmak için "VOSviewer" yazılımı kullanılmıştır. "VOSviewer", kullanımında herhangi bir ücret gerektirmeyen ve herkesin kullanımına açık bir yazılım programıdır. Ayrıca "VOSviewer", bibliyometrik ağları analiz etmek amacıyla tasarlanan ve bu ağları şekilsel olarak gösterme üzerine odaklanan bir programdır (Van Eck & Waltman, 2017, s. 2).

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Çalışmada uluslararası literatürde yer alan bulgular incelenirken Scopus veri tabanı üzerinden ve ulusal literatürde yer alan bulgular araştırılırken ise Yükseköğretim Kurulu'na bağlı Ulusal Tez Merkezi üzerinden elde edilen sonuçlar tablolarla ve şekillerle sunulmuştur.

Scopus Veri Tabanında Yer Alan Araştırma Bulguları

Scopus veri tabanında 1952-2020 yıllarını kapsayan dönemde vergi afları konusunda 95 çalışma yayımlanmıştır. Çalışmaların yıllara göre analizi Tablo 1'de verilmektedir. Bu konuya yönelik ilk araştırmanın 1952 yılında yapıldığı saptanmıştır. 1991 yılına kadar 1 çalışma yapılmış 1991 yılında yapılan çalışma sayısı 4'e yükselmiş. 2000 yılına kadar ise araştırma sayısı 1 ya da 2 adet ile sınırlı kalmış 2005-2009 ve 2012-2013 yılları arasında araştırma sayısı 3 iken 2016 yılında araştırma sayısında artış görülmüş ve araştırma sayısının en çok arttığı yıllar ise 2018 ve 2019 yılları olmuştur. Son yıllarda vergi afları ile ilgili makalelerde artış olması, konuya son yıllarda önem verildiğini ortaya koymaktadır. Ancak genel itibarıyla bakıldığında vergi afları konusunda yayımlanan çalışmalar sayı olarak az olmaktadır. Vergi afları üzerine daha fazla çalışma yapılması gerekliliği maliye disiplini açısından önemlidir.

Tablo 1. Scopus Veri Tabanında Vergi Aflarına Yönelik Yapılmış Araştırmaların Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Makale Sayısı	Yıllar	Makale Sayısı	Yıllar	Makale Sayısı
1952	1	2000	3	2012	3
1984	1	2002	1	2013	3
1987	1	2003	2	2014	5
1990	1	2004	2	2015	2
1991	4	2005	3	2016	8
1992	2	2007	3	2017	7
1993	1	2009	3	2018	14
1996	1	2010	1	2019	12
1999	2	2011	1	2020	8

Kaynak: Scopus veri tabanından yararlanılarak araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 2, incelenen makaleler arasında vergi afları konusunda en çok makale yazan yazar isimlerinin sınıflandırılmasını göstermektedir. İlk 12 sırada yer alan yazarlar tabloya eklenmiştir. Scopus veri tabanı incelenirken vergi afları konusunda çalışma yapmış olan 95 yazardan 1 yazarın (J. Alm) 3 adet makalesi, 11 yazarın ise 2 adet makalesi olup geriye kalan yazarların 1'er tane makalesi bulunmaktadır.

Tablo 2. Vergi Aflarına Yönelik Yapılmış Araştırmaların Yazarlara Göre Dağılımı

Yazar	Yayın Sayısı	Yazar	Yayın Sayısı
Alm, J.	3	Marchese, C.	2
Buckwalter, N. D.	2	Mulawarman, A. D.	2
Darmayasa, I. N.	2	Prastyo, D. D.	2
Fam, S. F.	2	Ross, J. M.	2
Hristu-Varsakelis, D.	2	Sudarma, I. M.	2
Luitel, H. S.	2	Suhartono	2

Kaynak: Scopus veri tabanından yararlanılarak araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır.

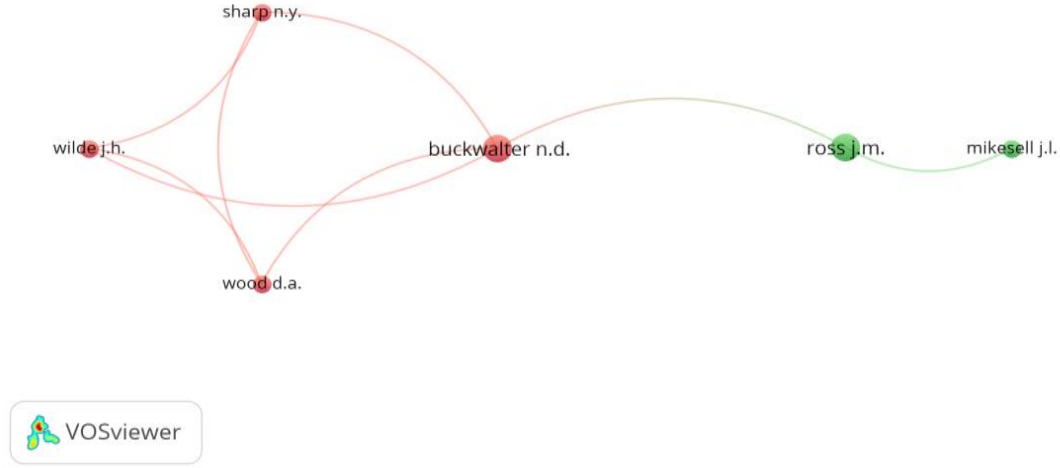
Tablo 3, Vergi aflarına yönelik araştırma yapan yazarların en çok atıf alma özelliklerine göre yayın adlarına, hangi kaynakta yayımladıklarına, yayın yıllarına ve atıf sayılarına göre dağılımını göstermektedir. En çok atıf alan çalışma 44 atıf alan 1991 yılında “J. Andreoni” tarafından “Journal of Public Economics” dergisinde yayımlanmış olan “The Desirability of a Permanent Tax Amnesty” isimli makaledir.

Tablo 3. Vergi Aflarına Yönelik Araştırma Yapan Yazarların Atıflara Göre Dağılımı

Yayın Adı	Yazar	Kaynak	Yayın Yılı	Atıf Sayısı
“The Desirability of a Permanent Tax Amnesty”	Andreoni J.	Journal of Public Economics, 45(2), pp. 143-159.	1991	44
“The Economics of Tax Amnesties”	Malik A. S., Schwab, R. M.	Journal of Public Economics, 46(1), pp. 29-49.	1991	38
“Tax Amnesties and Political Participation”	Torgler B., Schaltegger C. A.	Public Finance Review, 33(3), pp.403-431.	2005	28
“An Economic Analysis of Tax Amnesties”	Stella P.	Journal of Public Economics, 46(3), pp.383-400	1991	21
“Tax Amnesties and Tax Revenue”	Alm J, Beck, W.	Public Finance Review, 18(4), pp.433-453.	1990	19
“The Revenue Impact of Repeated Tax Amnesties”	Luitel, H. S., Sobel, R. S.	Public Budget in gand Finance 27(3), pp.19-38	2007	17
“State Income Tax Amnesties: Causes”	Dubin, J. A. Graetz, M.J., Wilde, L. L.	The Quarterly Journal of Economics, 107(3), pp. 1057-1070	1992	17
“Fast Money? The Contribution of State Tax Amnesties to Public Revenue Systems”	Mikesell, J. L., Ross, J. M.	National Tax Journal, 65 (3), pp. 529-562	2012	12
“The Occurrence of Tax Amnesties: The ory and Evidence”	Bayer, R. C., Oberhofer, H., Winner, H.	Journal of Public Economics, 125, pp. 70-82.	2015	10
“Tax Amnesties and Income Tax Compliance: The Case of Spain”	López-Laborda, J., Rodrigo F.	Fiscal Studies, 24(1), pp. 73-96	2003	10
“Amnesties, Settlements and Optimal Tax Enforcement”	Franzoni, L. A.	Economica, 67(266), pp 153-76	2000	10
“Tax Amnesties in a Dynamic Model of Tax Evasion”	Macho-Stadler, I., Olivella, P. And Pérez-Castrillo, D.	Journal of Public Economic Theory, 1(4), pp. 439-463.	1999	10

Kaynak: Scopus veri tabanından yararlanılarak araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır.

Programda (VOSviewer) yazarın minimum doküman sayısı ve minimum atıf sayısı bir olarak seçildiğinde toplamda 198 yazarın 125’i eşik değeri karşılamaktadır. En fazla iş birliği yapan altı yazara ilişkin bilgiler Şekil 1’de görselleştirilmiştir. Vergi aflarına yönelik yapılan araştırmalarda en fazla iş birliği yapan yazarlar iki küme olarak verilmiştir. Birinci küme kırmızı renkle ikinci küme ise yeşil renkle gösterilmiştir. Kırmızı renkli kümede dört yazar yer alırken yeşil renkli kümede iki yazar bulunmaktadır. Kümelerde yer alan tüm yazarların eşit derecede iş birliği yaptıkları kırmızı ve yeşil renk kümelerinin kendi bünyeleri içinde yer alan halkaların eşit büyüklükte olmasından anlaşılmaktadır.



Şekil 1. Vergi Aflarına Yönelik Yapılan Araştırmalarda En Fazla İş Birliği Yapan Yazarlar

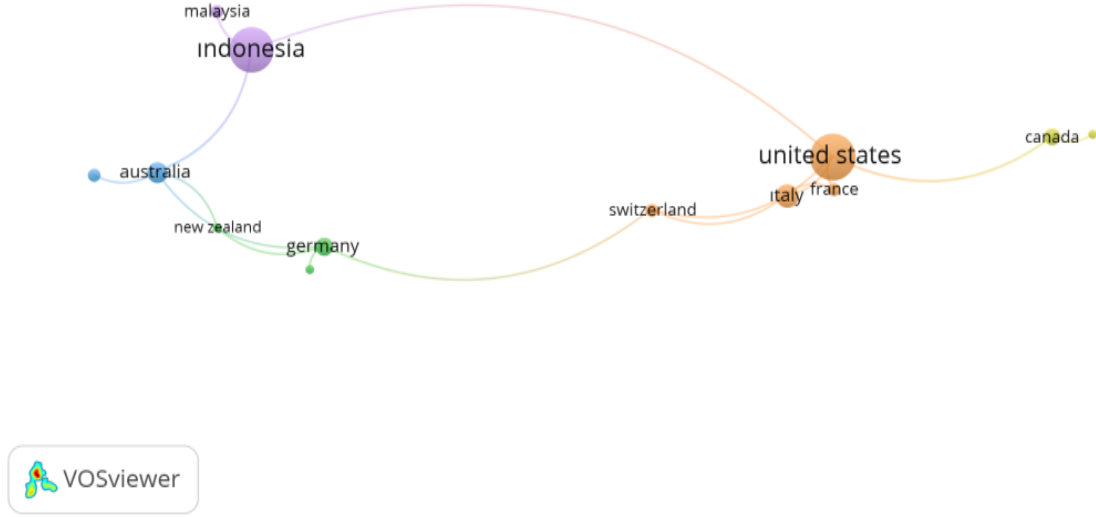
Tablo 4, vergi aflarına yönelik yapılmış araştırmaların ülkelere göre dağılımı göstermektedir. Scopus veri tabanı incelendiğinde vergi afları konusunda toplam 28 ülkede araştırma yapıldığı verisine ulaşılmaktadır. Ancak Tablo 4’te en fazla yayın yapan ilk 15 ülkeye yer verilmiştir. Vergi afları konusuna yönelik en fazla araştırma yapan iki ülke ABD (26 yayın) ve Endonezya (25 yayın) ülkeleri olmaktadır. Türkiye’de ise vergi afları konusunda Scopus veri tabanı üzerinden sadece 2 tane yayın yapılmıştır. Bu yayınlardan biri Yücedoğru ve Sarısoy (2020)’ a diğeri ise Nar (2015)’ a ait çalışmalardır. Hemen hemen her ülke tarafından neredeyse her yıl uygulanmakta olan vergi aflarının araştırma açısından sayısal olarak yeterli olmadığı göze çarpmaktadır.

Tablo 4. Vergi Aflarına Yönelik Yapılmış Araştırmaların Ükelere Göre Dağılımı

Ülkeler	Yayın Sayıları	Ülkeler	Yayın Sayıları	Ülkeler	Sayıları
Amerika Birleşik Devletleri	26	İspanya	3	Malezya	2
Endonezya	25	Kanada	3	Avusturya	2
İtalya	6	Güney Afrika	3	Yunanistan	2
Avustralya	5	İsviçre	2	Birleşik Krallık	2
Almanya	4	Fransa	2	Türkiye	2

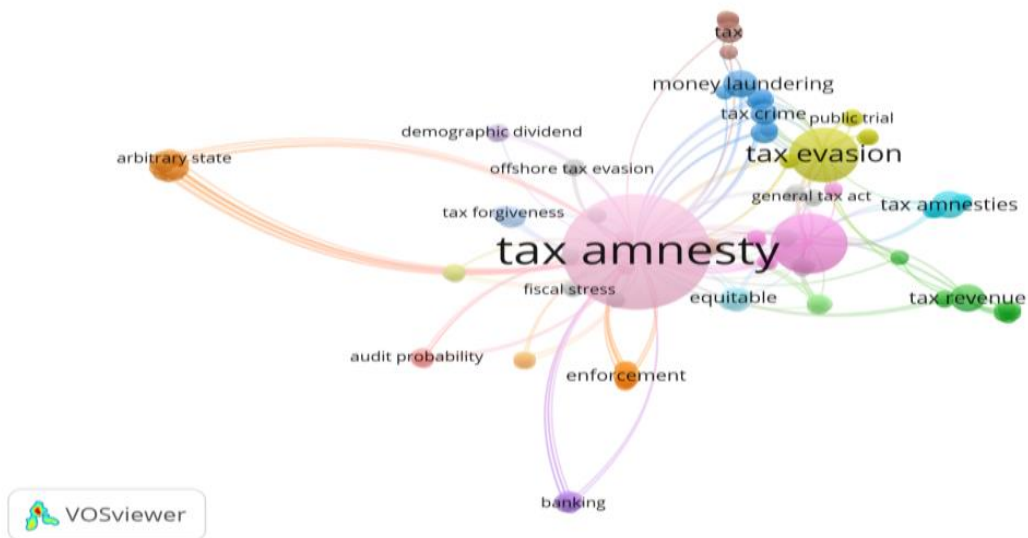
Kaynak: Scopus veri tabanından yararlanılarak araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 2, Vergi aflarına yönelik yapılan araştırmalarda en fazla iş birliği yapan ülkelere ilişkin bilgileri göstermektedir. Şekil, işbirliği yapan ülkeleri 5 küme halinde ve her bir kümeyi farklı renklerle göstermektedir. Mor renkle görselleştirilmiş olan birinci kümede “Malezya ve Endonezya;” mavi renkle görselleştirilmiş olan ikinci kümede “Avustralya ve Avusturya;” yeşil renkle görselleştirilmiş olan üçüncü kümede “Almanya, Hollanda ve Yeni Zelanda;” kırmızı renkle görselleştirilmiş olan dördüncü kümede “İsviçre, ABD, İtalya ve Fransa” ve sarı renkle görselleştirilmiş olan beşinci kümede ise “Kanada ve Kolombiya,” bulunmaktadır. En büyük kırmızı halkada görünen ABD’nin, en fazla iş birliği yapan ülke olduğu şekilden de anlaşılmaktadır.



Şekil 2. Vergi aflarına Yönelik Yapılan Araştırmalarda En Fazla İş Birliği Yapan Ülkeler

Vergi aflarına ilişkin araştırmalarda en çok kullanılan anahtar kelimelerin tespiti için VOSviewer programındaki metin verisine dayalı haritalamadan faydalanılmıştır. Şekil 3'e göre, anahtar kelimeler 26 küme halinde görselleştirilmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda en çok kullanılan anahtar kelimeler halka büyüklükleriyle orantılı olarak verilmiş olup, "Tax Amnesty" (37 kez), "Tax Compliance" (12 kez), "Tax Evasion" (10 kez), "Tax Revevue" (3 kez) ve "Tax Amnesties" (4 kez) şeklinde görülmektedir.



Şekil 3. Vergi Aflarına Yönelik Yapılan Araştırmalara İlişkin Anahtar Kelimeler Ağı

Yükseköğretim Kurulu'na Bağlı Ulusal Tez Merkezinde Yer Alan Tezlerin Araştırma Bulguları

Yükseköğretim Kurulu'na bağlı Ulusal Tez Merkezi'nde yer alan tezlerin incelenmesindeki temel amaç, vergi afları konusunda ilgili olan araştırmacılara maliye alanında ışık tutmak ve yazacakları tezlerde tekrara düşmemelerini ve bu konu ile ilgili farklı araştırmalar yapmalarını sağlamaktır.

Tablo 5, 1990-2020 yılları arasında vergi afları konusunda Yükseköğretim Kurulu'na bağlı Ulusal Tez Merkezi'nde yer alan tezlerin sayılarını göstermektedir. Vergi afları konusunda yazılmış olan tezlerin toplam sayısı 45 adettir. Vergi afları konusunda en fazla tez yazılan yıl ise 2019 yılı olmaktadır. 2019 yılında toplamda 13 adet tez yazılmıştır. Bu sayının 2020 yılında artması beklenirken bu yılda ise vergi afları konusunda yazılan tez sayısı 2 adet olmuştur. Türkiye hemen hemen her yıl vergi afları uygulayan bir ülke olmasına rağmen bu konuda yazılan tezler sayı olarak azdır. Vergi afları konusunun önemini anlaşılması açısından bu konu ile ilgili tezlerin artırılması yönünde çalışmalar yapılması gerekir. Vergi aflarının ülkeye gelir sağlama amacıyla uygulanmakta olduğu düşüncesinden hareket edilirse ülkede uygulanan vergi aflarının bu amaca uygun olup olmadığı hakkında yazılmış yeterli sayıda tezin olmadığı ön plana çıkmaktadır. Vergi afları konusunda yazılan tezler genel olarak vergi afları ve veri uyumu ilişkisi, vergi hukuku açısından vergi afları, mükelleflerin vergi aflarına bakışı, mükelleflerin vergi afları karşısında adalet algıları, vergi afları ve mükellef hakları arasındaki ilişki gibi konular üzerinde olmaktadır.

Tablo 5.Yök Tez'de Vergi Afları Konusunda Bulunan Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Sayılar	Yıllar	Sayılar
1990	1	2012	2
1994	1	2013	4
1996	1	2014	4
2005	1	2015	3
2006	3	2017	1
2007	2	2018	5
2008	1	2019	13
2009	1	2020	2

Kaynak: YÖK Tez'den yararlanılarak araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 6, vergi afları konusunda ulusal tez merkezi olan YÖK Tez'de yer alan tezlerin anabilim dallarına göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre vergi afları konusunda sadece Maliye Ana bilim dalında değil aynı zamanda İşletme, İktisat ve Ekonometri Ana bilim dallarında da tezler yazılmıştır. Yine de en çok Maliye Ana bilim dalında yazılmış olmasına rağmen 1990-2020 yılları arasında yazılan tezler nicelik açısından yeterli değildir.

Tablo 6. Anabilim Dallarına Göre Tezlerin Dağılımı

Anabilim Dalları	Tez Sayısı
Maliye A.B. D.	29
Mali Hukuk A. B. D.	1
İşletme A. B. D.	5
İktisat / Ekonomi A.B. D.	6
Ekonometri A. B. D.	1
Bilinmeyen	1

Kaynak: YÖK Tez'den yararlanılarak araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 7, 1990-2020 yılları arasında yazılan tezlerin üniversitelere ve lisansüstü düzeylere göre dağılımlarını göstermektedir. Tabloya bakıldığında vergi afları alanında hem yüksek lisans hem de doktora düzeylerinde tez yazıldığı görülmektedir. Tablodaki verilere göre 1990-2020 yılları arasında 45 lisansüstü tezin 41'inin yüksek lisans düzeyinde yazıldığı ve 2 tane tezin ise doktora düzeyinde yazıldığı görülmektedir. Yüksek lisans tezlerinin büyük çoğunluğu Maliye Ana bilim dalında yazılmış olmasına rağmen İşletme, İktisat ve Ekonometri alanında yazılmış; doktora tezleri ise Maliye ve İşletme Ana bilim dallarında yazılmıştır. Ayrıca, hazırlanan yüksek lisans ve doktora tezleri arasında nicelik olarak çok büyük bir fark olduğu da dikkat çekmektedir. Bunun sebebi üniversitelerde yüksek lisans programlarının daha erken başlamış ve Maliye Anabilim dalında doktora programlarının diğer anabilim dallarına göre az olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 7. Üniversitelere ve Lisansüstü Düzeylere Göre Tezlerin Dağılımları

Üniversite	Yüksek Lisans	Doktora
Anadolu Üniversitesi	-	1

Batman Üniversitesi	1	-
Bursa Uludağ Üniversitesi	5	-
Cumhuriyet Üniversitesi	2	-
Çanakkale 18 Mart Ü.	1	-
Dokuz Eylül Üniversitesi	5	-
Dumlupınar Üniversitesi	2	-
Erciyes Üniversitesi	2	-
Erzincan Üniversitesi	1	-
Eskişehir Osmangazi Ü.	1	-
Gaziosmanpaşa Ü.	1	-
Hacettepe Ü.	1	-
Hasan Kalyoncu Ü.	1	-
İstanbul Üniversitesi	2	-
Manisa Celal Üniversitesi	5	-
Marmara Üniversitesi	2	-
Mersin Üniversitesi	1	-
Mustafa Kemal Üniv.	1	-
Niğde Ömer Halisdemir Ü.	1	1
Orta Doğu Teknik Ü.	1	-
Sakarya Üniversitesi	2	-
Süleyman Demirel Ü.	2	-
Trakya Üniversitesi	1	-
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi	2	-

Kaynak: YÖK Tez' den yararlanılarak araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Durgunluk, mali kriz ve büyük kamu borcu gibi ekonomik sorunlardan rahatsız olan ülkeler tarafından uygulanan vergi aflarının geçmişi Eski Mısır dönemine kadar uzanmakta ve vergi afları uygulamaları son 50 yılda daha fazla artma eğilimi göstermektedir (Yücedoğru & Sarısoy, 2020, s. 2). Ancak literatürde vergi aflarının uygulanması durumunda bazı yazarlar tarafından af, olumlu sonuçlar doğurmakta ancak bazı yazarlara göre ise olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Vergi aflarını olumsuz düşünen yazarlara göre aslında vergi affı kısa dönemde uygulanırsa olumlu bir seyir izlerken vergi aflarının uzun dönemlerde ve sürekli olarak uygulanması devlet açısından pozitif olan bir durumu negatife çevirmektedir. Maliye alanında ve özellikle vergileme konusunda çok önemli olan afların yapılan uluslararası ve ulusal çalışmalarda nicelik olarak az olması bu çalışmanın temel sorununu oluşturmaktadır. Çalışmada bibliyometrik analiz kullanılarak yapılan çalışmaların değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bibliyometrik analiz, daha önce yapılmış olan yayınların yayın yılları, kurumlar, yazarlar, kaynaklar, ülkeler, araştırma alanları, atıflar gibi çeşitli özellikleri verilen dataları derleyerek analiz yapılmasına ve gelecekte yapılabilecek yayınların özelliklerinin belirlenmesine önemli katkılar sunmaktadır. Vergi afları ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde bu çalışmaların son yıllarda artma eğiliminde olmasına rağmen sayıca az olduğu görülmektedir. Ayrıca uluslararası literatürde Türk araştırmacıların da bu konuda yeterli çalışmalarının olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Gelecekte uluslararası alanda yapılacak olan çalışmalarda Scopus veri tabanının yanı sıra sosyal bilimlerde önemli bir diğer uluslararası veri tabanı olan Web of Science veri tabanının da kullanılması literatüre daha geniş bir katkı sunma ve yapılan çalışma ile karşılaştırma yapma imkânı sağlayacaktır. Ayrıca vergi affı ile ilgili bibliyometrik araştırmaların belirli dönemlerde tekrar edilmesi literatür gelişimi hakkında önemli bilgiler de sunacaktır. Vergi affı konusunu Türkiye özelinde çalışacak araştırmacıların ise öncelikli amacı uluslararası literatürü takip etmekle birlikte Türkiye'de vergi affının önemini araştırmaları ve yapılmış olan vergi aflarının gerçekte tahsilatı ve vergi uyumunu artırıp arttırmadığını incelemeleri gerekmektedir. Bu konu ile ilgili bir diğer önemli husus ise YÖK Tez Merkezi'nde kayıt altında bulunan tezler incelendiğinde Doktora tezlerinin nitelik ve nicelik olarak az olmasındaki temel sebepler araştırılarak özellikle doktora tezlerinin artırılması yönünde adımlar atılması gerekir.

KAYNAKLAR

Alm, J. (1998). Tax Policy Analysis: The Introduction of a Russian Tax Amnesty, Working Paper 98-6, Georgia State University, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.471321>.

- Ayrançöl, Z. & Tekdere, M. (2013). Potansiyel etkileri ve gönüllü uyum açısından vergi afları: 6111 sayılı kanunun irdelenmesi. *EÜSBED*, [VI] 2, 249-270.
- Azmi, NN & Hussain, A. (2021). A bibliometric analysis of dropbox on scopus publication, *Webology. Special Issue on Information Retrieval and Web Search*, 18, 54-78, DOI: 10.14704/WEB/V18SI02/WEB18012
- Baer, K. & Borgne, EL (2008). *Tax Amnesties, Theory, Trends and Alternatives*, International Monetary Fund, Publication Services, U.S.A, <https://doi.org/10.5089/9781589067363.058>
- Burnham, JF (2006). Scopus Database: A Review, *Biomedical Digital Libraries*, 3(1), 1-8, <https://doi.org/10.1186/1742-5581-3-1>
- Çetin, G. (2007). Vergi aflarının vergi mükelleflerinin tutum ve davranışları üzerindeki etkisi. *Yönetim ve Ekonomi*, 14(2), 171-187.
- Edizdoğan, N. & Gümüş, E. (2013). Vergi afları ve Türkiye’de vergi aflarının değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, 164, 99-119.
- Kargı, V. (2011). Türkiye’de vergi aflarının vergi gelirlerine etkisi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 101-115.
- Kaya, A. (2014). Vergi aflarının vergi gelirlerine etkisi: Türkiye üzerine Ampirik bir analiz. *Maliye Dergisi*, 167, Temmuz-Aralık, 184-199.
- Kellner, M. (2004). Tax Amnesty 2004/2005-An Appropriate Revenue Tool?. *German Law Journal*, 05 (4), 339-346, <https://doi.org/10.1017/S2071832200012499>
- Leonard, HB & Zeckhauser RJ (1986). *Amnesty, Enforcement And Tax Policy*, NBER Working Paper Series, Working Paper No. 2096, <https://www.journals.uchicago.edu/doi/pdf/10.1086/tpe.1.20061763>
- Luitel HS & Sobel, RS (2007). The revenue impact of repeated tax amnesties. *Public Budgeting & Finance/ Fall*, 19-38, <https://doi.org/10.1111/j.1540-5850.2007.00881.x>
- Luitel, HS & Tosun, MS (2014). A reexamination of state fiscal health and amnesty enactment. *International Tax and Public Finance*, 21(5), 874–893, Doi: 10.1007/s10797-013-9278-8
- Marchese, C. (2014). *Tax Amnesties, IEL Paper In Comparative Analysis Of Institutions, Economics And Law No. 17*. <http://polis.unipmn.it/pubbl/RePEc/uca/ucaiel/iel017.pdf>, (11.02.2021).
- Nar, M. (2015). The effects of behavioral economics on tax amnesty. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5(2), 580-589.
- Norris, M. & Oppenheim, C. (2007). Comparing Alternatives to the Web of Science for Coverage of The ‘Social Sciences’ Literature, *Journal of Informetrics*, 1 (1), 161-169, <https://doi.org/10.1016/j.joi.2006.12.001>
- Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometric. *Journal of Documentation*, 25 (4), 348-349.
- Sánchez, AD, Del Río, MDLC & García, JÁ (2017). Bibliometric analysis of publications on wine tourism in the databases Scopus and WoS. *European Research on Management and Business Economics*, 23(1), 8-15, <https://doi.org/10.1016/j.iedeen.2016.02.001>
- Savaşan, F. (2006). Vergi afları ve Türkiye uygulamaları (Vergi Barışı Uygulama Sonuçları). *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ. İ.B.F. Dergisi*, 8(1), 41-65.

- Şenyüz, D. (2014). Hukuk devleti perspektifinden adil vergileme ve vergi afları. *TESAM Akademi Dergisi-Temmuz*, 1(2), 81-96.
- Torgler, B. (2003). Tax Morale: Theory And Empirical Analysis Of Tax Compliance, DISSERTATION, der Universität Basel zur Erlangung der Würde eines Doktors der Staatswissenschaften.
- Van Eck, NJ & Waltman, L. (2017). Citation-Based Clustering of Publications Using CitNet Explorer and VOSviewer, *Scientometrics*, 111(2), 1053-1070, <https://doi.org/10.1007/s11192-017-2300-7>
- Yurdadoğ, V. & Coşkun Karadağ, N. (2017), Evaluation of Tax Amnesties in the Context of Empirical Studies Devoted to Turkey, *Eurasian Academy of Sciences Eurasian Business & Economics Journal*, 8, 134-164, <http://dx.doi.org/10.17740/eas.econ.2017.V8-08>
- Yücedoğru R. & Sarısoy İ. (2017). Understanding Influence of Tax Amnesties on Tax Compliance and Fairness Perceptions of Taxpayers, In *Issues in Public Sector Economics Empirical Analysis from Various Countries*, Frankfurt: Peter Lang Publishing, Inc. 121-140.
- Yücedoğru R. & Sarısoy İ. (2020). Are Tax Amnesties Good for Us All? Understanding Influence of Tax Amnesties on Benefitters and Non-Benefitters, *CESifo Economic Studies*, 1-16, <https://doi.org/10.1093/cesifo/ifz020>
- Wasrinil Said, E. (2017). Tax Policy in Action: 2016 Tax Amnesty Experience of the Republic of Indonesia, *Laws*, 6(4), 2-9, *Laws | Free Full-Text | Tax Policy in Action: 2016 Tax Amnesty Experience of the Republic of Indonesia* (mdpi.com), <https://doi.org/10.3390/laws6040016>, (11.02.2021).

Yazar Katkı Oranı

Araştırmanın hazırlanmasında her iki yazar da eşit oranda (yani %50-%50 oranında) katkı sağlamıştır.

HAKAS BİR “KAM” VE DÜZENLEDİĞİ RİTÜELLER*

Abdulselem ARVAS¹

Makale Bilgisi

Kavramsal Makale

DOI: 10.35379/cusosbil.942201

Makale Geçmişi:

Geliş 24.05.2021

Düzeltilme 10.08.2021

Kabul 28.10.2021

Anahtar Kelimeler:

Hakasya,

Şamanizm,

Kam,

Ritüel,

Ritüelistik Eşyalar.

ÖZ

Güney Sibirya'daki az nüfuslu etnik bir Türk grubu olan Hakaslar Sagay, Kaçın, Kızıl, Koybal, Beltir gibi boylardan müteşekkildir. Nikolay F. Katanov, çalışmalarında bu etnik grup için Abakan Tatarları ifadesini de kullanmıştır. Bazı bilim adamları ise Hakasların, Yenisey Kırgızlarının devamı olduğunu ileri sürmüştür. Bu Türk boyu, malum olduğu üzere, tarihte “Hooray” (Hongoray) adında bir de devlet kurmuştur. Bugün “Hakasya Özerk Cumhuriyeti”nde yaşayan Hakaslar, tıpkı Sibirya'daki diğer Türk boyları (Yakut, Altay, Tuva vb.) gibi Şamanizm adı altında atalarından kendilerine miras kalan gelenekleri devam ettirmektedir. Bu bağlamda eskiden olduğu gibi günümüzde de Hakaslar arasında *kamlar* (şaman) yaşamakta ve Şamanî geleneklere sahip çıkmaktadır. Viktor Ya. Butanayev, bugünkü geleneksel ritüeller için Neo-şamanizm ve *kamlar* içinse Neo-şaman kavramını tercih etmektedir. Yine de bu şahıslar, Şamanist olduklarına inanmakta ve atalarından kalan mirası canlı tutmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda söz konusu Hakas inanış ve geleneklerini devam ettiren *kamlardan* biri de Ludmila Vasiliyevna Kobecikova'dır. Moskova'da yaşamasına rağmen çok sık Hakasya'ya gelen bu *kam*, kendi ülkesinde çeşitli vesilelerle Şamanî ritüeller icra etmektedir. İşte bu makalede mezkûr *kamın* biyografisi ele alınmakta, ritüel esnasında kullandığı eşyalar tanıtılmakta ve uyguladığı tedavi ile düzenlediği ritüeller hakkında kısaca bilgi verilmektedir. Makalenin amacı, bu *kam* vasıtasıyla bugün Hakasya'da yaşayan Şamanlık geleneğinin bir panoramasını ortaya koymaktır.

KHAKASS A “KAM” AND RITUALS HER PERFORMED

Article Info

Conceptual Article

DOI: 10.35379/cusosbil.942201

Article History:

Received 24.05.2021

Revised 10.08.2021

Accepted 28.10.2021

Keywords:

Khakassia,

Shamanism,

Kam,

Ritual,

Ritualistic Goods.

ABSTRACT

The Khakas, which is an ethnic Turkic group with underpopulated in Southern Siberia consists of tribes such as Sagay, Kachin, Kızıl, Koybal and Beltir. Nikolay F. Katanov also used the term Abakan Tatars for this ethnic group in his works. Some scholars have argued that the Khakas are the continuation of the Yenisei Kirghiz. As it is known, this Turkic group also established a state called “Hooray” (Hongoray) in history. Today, Khakas living in the “Autonomous Republic of Khakassia” continue the traditions inherited from their ancestors under the name of Shamanism, just like other Turkic groups (Yakut, Altay, Tuva, etc.) in Siberia. In this context, today, as in the past, *kams* (shaman) live among the Khakas and protect the shamanic traditions. Viktor Ya. Butanayev prefers the term Neo-shamanism for today's traditional rituals and Neo-shaman for *kams*. Nevertheless, these people believe they are shamanists and try to keep their ancestral heritage alive. In this sense, Ludmila Vasiliyevna Kobecikova is one of the *kams* who maintain these beliefs and traditions of Khakas, too. Despite living in Moscow, this *kam*, who frequently comes to Khakassia, performs shamanic rituals in her own country on various occasions. In this article, the biography of this *kam* is discussed, the items she used during the ritual are introduced and brief information is given about the her treatment and the rituals she organized. The aim of the article is to reveal a panorama of the Shamanism tradition living in Khakassia today through this *kam*.

* Bu çalışma TÜBİTAK'ın “2219 Yurtdışı Doktora Sonrası Burs Programı” tarafından desteklenen “Hakas Türklerinin Şamanizmi” başlıklı çalışmadan üretilmiştir.

¹ Prof. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, aarvas@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7553-183X.

Alıntılanmak için/Cite as: Arvas, A. (2021), Hakas Bir “Kam” ve Düzenlediği Ritüeller, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (3), 79-87.

GİRİŞ

Şamanizm, bilim dünyasında her zaman ilgi çekici bir konu olmuş ve bilim adamları da bu hususta çeşitli tartışmalar yaparak, onun mahiyeti ve kapsamı üzerine sürekli yeni görüşler ileri sürmüştür. Nitekim ilgili literatüre bakıldığında, Şamanizm için “din”, “inanış”, “kült”, “esrime tekniği”, “şeytan işi” gibi çeşitli ifadeler kullanıldığı görülmektedir. Örneğin İ. Biçurin (Tokarev 1990’dan Biçurin, 1848, s. 26-27) bu olguyu Budizm ve Brahmanizm ölçüsünde bir din olarak değerlendirmiştir. Dinler tarihçisi Sergey A. Tokarev ise Şamanizm’in dinden ziyade erken dönem bir din biçimi olduğunu ifade etmiş, hatta bütün dinlerden önce ortaya çıktığını ve bir şekilde tüm dinleri etkilediğini belirtmiştir (Tokarev, 1990, s. 226, 229). Şamanizm’in sihir, büyü, tabiplik gibi ilkel kültür unsurlarını (Eliade, 1999, s. 22) içinde barındırdığını dile getiren Mircea Eliade bu egzotik olguyu aynı zamanda bir esrime tekniği olarak da değerlendirmiştir (Eliade, 1999, s. 16, 23). Burada sıralanan birkaç düşünce haricinde de konuya dair çeşitli fikirler beyan edilmiştir. Bu manada, Şamanizm araştırmalarının tarihine bakıldığında, bu olgunun dünyanın farklı bölgelerinde tespit edildiği ve hakkındaki bilimsel araştırmaların 1800’lü yıllarda başlayıp (Tokarev, 1990, s. 28) günümüze kadar geldiği ifade edilebilir.²

Örnek olması bakımından bu konuya dair yapılan araştırmalardan birkaçı kronolojik olarak şöyle sıralanabilir: “Çernaya Vera ili Şamanstvo u Mongolov” [Moğollarda Kara İnanç veya Şamanlık] (Banzarov, 1846), “The Natives Tribes of South-East Australia” [Güneydoğu Avustralya’nın Yerli Kabileleri] (Howitt, 1904), “Der Ursprung der Gottesidee” [Tanrı Fikrinin Kökeni] (Schmidt, 1922), “The Life of a South African Tribe” [Güney Afrika Kabilelerinin Yaşamı] (Junod, 1927), “Studien zum Problem des Schamanismus” [Şamanizm Problemi Üzerine Araştırmalar] (Ohlmarks, 1939), “Schamanentum” [Şamanizm] (Findeisen, 1957), “Pagan Races of the Malay Peninsula” [Malay Yarımadası’nın Pagan Irkları] (Skeat & Blagden, 1960), “Şamanizm, Hayvansal Yaşamda Tinsel Bir Deneyim” (Roux, 1986), “Şamanizm” (Drury, 1996), “Şaman” (Chadwick, 1996), “Şamanizm” (Perrin, 2001). Bu araştırmaların Asya’dan Afrika’ya, Sibirya’dan Okyanusya’ya kadar dünyanın dört bir tarafındaki farklı millet ve toplumların Şamanizm’i üzerine hazırladığı dikkatli gözlerden kaçmamaktadır. Bu ilginin sebebi, Şamanizm’in çok eski zamanlardan günümüze ulaşan egzotik bir olgu olmasından kaynaklıdır. Şamanizm, çok eski ve egzotik bir olgu olmakla beraber bugün de bazı geleneksel toplumlarda yaşatılmaktadır. Bu anlamda konu, bilim dünyasında hâlâ ilgi çekmekte ve hakkında araştırmalar yapılmaya devam etmektedir.

Türk Şamanizmi ise İbn Fadlan, Gerdizî, Mes’udî, Ebu Dülef, Makdisî gibi ilk Müslüman seyyahlardan bu yana daima dikkati çekmiş ve daha sonraki bilim adamlarının da ilgi odağı olmuştur. Özellikle bugün de Şamanlık geleneklerini devam ettiren Sibirya Türklüğünün eski dönemlerden itibaren bilim dünyasında ilgi çektiği ifade edilebilir. Bu konuda yabancı araştırmacıların yanı sıra Türk bilim adamları da çeşitli çalışmalar yayımlamıştır. Türk Şamanizmi’ne ilişkin olarak bazı Batılı bilim adamları tarafından “Anadolu Folklorundaki Şamanizm Kalıntıları” (Cremers, 1972), “Ortaçağ’da Türk ve Moğol Şamanizmi” (Boyle, 1974), “Tuva Şamanizmi” (Fridman, 2002) gibi yapılan araştırmalar hemen göze çarpmaktadır. W. Radloff (1884), A. Anohin (2006), V. İ. Verbitskiy (1893), A. N. Gladışevskiy (1954), L. P. Potapov (1991) gibi Rus bilim adamları da Türk Şamanizmi üzerine araştırmalar yapmıştır. Rusya Federasyonu içerisinde bulunan ve bu konu üzerine çalışan N. A. Alekseyev (1984), Kenin-Lopsan (1993), Budageçi (1995), N. F. Katanov (2000) gibi âlimler ise Türk kökenli araştırmacılar. Mezkûr araştırmalar, hem genel olarak Türk boylarının Şamanizm’i hem de Altay, Tuva, Hakas gibi herhangi bir Türk boyunun Şamanizm’i üzerine hazırlanmıştır.

Bu araştırmada Hakas bir *kam* (şaman) ele alınacağı için Hakas Şamanizmi üzerine çalışan bazı âlimleri de anımsamakta fayda var. Buna göre, Güney Sibirya’daki eski ve önemli bir Türk boyu olan Hakasların Şamanizmi hakkındaki ilk ciddi araştırmalar Türk kökenli (Hakas) bilim adamı Nikolay F. Katanov ile başlamıştır. Bu âlimin, aynı zamanda Hakasların dil, tarih, kültür ve edebiyatı gibi konulara da eğildiği görülmektedir. Hakas Şamanlığı ile ilgili çalışmalar son dönemlerde ise yine bu Türk boyuna mensup V. Ya. Butanayev (2006), V. N. Tugucekova-İ. K. Kidiyekova (2006), V. Burnakov (2006), L. Ancinagova (2012) gibi bilim adamları tarafından devam ettirilmektedir.³

² Bu makalenin amacı, Şamanizm hakkında yapılan çalışmaları tanıtmak ve mahiyetine dair görüşleri değerlendirmek olmadığı için bunlara genişçe değinilmemiştir. Ancak makalenin bütünlüğü açısından Türkçe, Rusça, İngilizce, Almanca gibi dillerde yayımlanmış bazı araştırmaların isimlerini belirtmek ve Şamanizm’in mahiyetine ilişkin birkaç görüşü dile getirmek zarureti hâsıl olmuştur.

³ Türk Şamanizmi’yle ilgili çalışmalar, Sovyetler Birliği dağıldıktan ve özellikle “Din afyondur” politikası bırakıldıktan sonra daha yoğun ilgi görmeye ve her Türk boyuna mensup bilim insanları da kendi Şamanizm gelenekleri hakkında artık daha rahat araştırmalar yapmaya başlamıştır.

Saha araştırmasına dayalı olan bu makalede, Hakasların Şamanlık geleneklerini devam ettiren Ludmila V. Kobecikova isimli bir kadın *kam* (Hak.: “ham”) ve onun icra ettiği ritüellerden bahsedilecektir. Bu *kamın* hayat hikâyesi, Abakan’da (Hakasya Özerk Cumhuriyeti) 12 Aralık 2013 tarihinde tarafımızdan kendisiyle yapılan bir röportaj ile kaydedilmiştir. Ayrıca bu satırların yazarı, 2013 yılı içerisinde onun Hakasya’nın farklı bölgelerinde düzenlediği birçok ritüele katılmış ve bunları da kamerayla kayıt altına almıştır. Kamerayla kaydettiğimiz *kamlık* ritüelleri ise farklı zamanlarda (13.12.2013, 15.12.2013, 19.12.2013 vb. gibi) çeşitli vesilelerle düzenlenmiştir. Tespitlerimize göre, şimdiye kadar L. V. Kobecikova hakkında bilimsel bir makale⁴ yazılmamıştır. Bu *kam*, günümüzde Hakas Şamanlık geleneklerini devam ettiren önemli bir temsilci olmasına karşın Hakasya’daki yazılı kaynaklarda da kendisine dair bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu makalenin amacı, Ludmila V. Kobecikova’yı bilim dünyasına tanıtmak ve düzenlediği ritüeller ile bu ritüeller esnasında kullandığı eşyalar hakkında bilgi vermektir.

Kamın Kısa Biyografisi

Ludmila V. Kobecikova, bugün Hakasya’da Şamanlık faaliyetlerini sürdüren birkaç *kamdan* (şaman) biridir. Moskova’da ikamet edip çalışmakla beraber, ana vatani olan Abakan’a (Hakasya) sık sık gelmektedir. *Kam* L. V. Kobecikova, 06 Temmuz 1955 tarihinde Hakasya’nın Şira Reyonu’na⁵ bağlı Novo-Maryasova⁶ köyünde dünyaya gelmiştir. Ebeveynleri öğretmen olan *kamın* babası Vasiliy Kobecikov 1961, annesi İrina Kokova ise 1983 yılında ölmüştür. Bela Rusya’ya giden baba, uzun süre orada kalıp Hakasya’ya dönmediği için anne ikinci bir evlilik gerçekleştirmiştir. Ailedeki en küçük çocuk olan ve erkek kardeşlerinin ikincisi genç yaşlarda ölen L. V. Kobecikova’nın bir kız⁷ ile üç erkek kardeşi vardır (Abakan, 12.12.2013 tarihli kamera kayıtları).

Şamanlık yeteneğinin, ebeveynleri de dâhil, ailenin tüm fertlerinde bulunduğunu ileri süren L. V. Kobecikova’nın dediğine göre bu yetenek kendi kızı ve ağabeyinin oğluna da sirayet etmiştir. Bu *kamın* verdiği bilgiler arasında en büyük ağabeyinin davul kullanarak insanları tedavi ettiği malumatı da vardır. *Kamın* dediğine göre, aile fertlerinde bu yeteneğin bulunmasının sebebi ebeveynlerinin otları (bitkileri) iyi tanımlarından ve hangi otun nerede kullanılabileceğini bilmelerinden kaynaklıdır. Bitkileri ilaç olarak kullanmayı bilen L. V. Kobecikova, *kam* (şaman) olmanın zor olduğunu, bu yüzden ebeveynlerinin, çocuklarının *kam* olmasını istemediğini de sözlerine eklemektedir (Abakan, 12.12.2013 tarihli kamera kayıtları).

L. V. Kobecikova, kendisinde şaman belirtilerinin çocukken başladığını, arkadaşları kendi aralarında birlikte oynarken ve toplu olarak bir yere giderken kendisinin *tösleri* (töz/ruh) ile baş başa kaldığını söylemektedir. 1960’lı yıllarda, daha çocukken rüyasında ağabeylerinin, kolundan tutarak havaya fırlattığını ve kendisinin de uçarak Amerika’ya gittiğini⁸ söyleyen *kam*, ilk dönemlerde bu yalnızlığa ve rüyalarındaki bu garip vakalara anlam veremediğini ama annesi ve babasının onun şaman olacağını anladığını belirtmektedir. İlk ruhî-manevî dersleri ebeveynlerinden alan L. V. Kobecikova, çocukluk arkadaşlarının da kendisinde farklı bir özellik olduğunu belirttiklerini ifade etmektedir. Kobecikova, şamanlık uygulamalarına ise 1985’te Hakasya Araştırmaları Enstitüsü’nde okurken Azerbaycanlı arkadaşı Abdukahur’a uyguladığı “*kontaklı masa*”⁹ ile başladığını dile getirmektedir.

Kendisi, şaman olmadığını söylediği hâlde insanlar ona şaman demektedir¹⁰. Hakaslar arasında Şamanlık ilahi bir vergi olarak görülmesine karşın L. V. Kobecikova Şamanlığın Tanrı’dan değil, yukarıdan (gökten) geldiğini söylemekte ancak Hakaslarda “Huday pirgen” sözünün bulunduğunu hatırlatmaktadır. Bu ifadenin “Tanrı vergisi” anlamına geldiğini ve bu “yetenek”in (ilham) Tanrı tarafından verilmiş olabileceğini de sözlerine

⁴ Daha önceki bir çalışmamızda (bk. Arvas 2017: 57-64) bu *kamın* çocuksuz bir çiftin çocuk sahibi olması için düzenlediği bir ritüel ele alınmış ancak onun biyografisine, ritüel esnasında kullandığı eşyalara ve uyguladığı diğer törenlere dair bilgi verilmemiştir.

⁵ Rusça olan bu kelime bölge, il vb. anlamlara gelmektedir.

⁶ Eski adı Hakas Türkçesinde Çebaçakov olan bu köye daha sonradan Rusça bir isim verilerek değiştirildiği görülmektedir.

⁷ Bu *kamın* ablasının adı Tatyana V. Kobecikova olup, Hakaslar arasında daha meşhur bir şamandır. Hakkında kaleme alınan bir makalede, onun biyografisi ve doğadaki ruhlara adadığı Şamanî bir tören olan “sug tayıg” (su ritüeli) ele alınmıştır (Tuguekova-Kidiyekova 2006: 125-131). Ona dair başka bir çalışmaya ise rastlanmamıştır.

⁸ Pek çok *kam* tarafından farklı ülke ve dünyalara seyahat yapıldığına dair ilginç hikâyeler için bk. (Ksenefontov, 2011). Burada L. V. Kobecikova da böyle hayali bir seyahati kast etmektedir.

⁹ Bu, hastaya elleriyle temas etmek ve bu esnada çeşitli efsunlar okumak suretiyle yapılan bir tedavi usulüdür. Şamanlar, bu tedaviyi yaparken ellerinde metafizik bir enerjinin olduğuna inanmaktadır.

¹⁰ Bu satırların yazarının da şahit olduğu söz konusu husus, tıpkı Veysel’in kendisine âşık demediği hâlde insanların onu âşık olarak değerlendirmesine benzetilebilir.

eklemektedir. Ayrıca resmî bir kurum olan “Rossiyskaya Professionalnaya Meditsinskaya Assotsiatsiya” (Rusya Profesyonel Tıbbî Kuruluşu) tarafından kendisine geleneksel halk hekimliğini yapmak üzere “Uzmanlık Belgesi” verilmiş olup, bu resmî belge belli aralıklarla yenilenmektedir.

Kamın Ritüelistik Eşyaları

Kamlar (şaman), eskiden beri gündelik hayatlarında giydiği elbiseler haricinde ritüel düzenledikleri zaman kullandıkları özel kıyafetlere de sahip olmuştur. Bu kıyafetler sadece ritüel esnasında giyilmekte ve başkasının dokunmasına izin verilmemektedir. Kıyafet haricinde kamların en önemli diğer enstrümanlarını ise davul-tokmak ve baston oluşturmaktadır. Bu eşyalara da dokunulması yasaklanmıştır. Çünkü bu kıyafet ve eşyalarda kamın ritüel esnasında hizmetinde olduğu ruhların bulunduğu ve tanımadıkları biri tarafından dokunulması hâlinde ona zarar verileceğine inanılmaktadır.

a) Kostüm (Manyak): Bilindiği üzere şamanların en önemli eşyaları arasında onların kostümü gelmektedir. Her şamanın kendi kostümünün olması eski dönemlerden kalma bir gelenektir. Bu kostüm, genelde ritüeller esnasında giyilmekte ve bunlar vasıtasıyla tören gerçekleştirilmektedir. L. V. Kobecikova'nın da kendine ait bir kostümü ve buna asılmış ve bağlanmış değişik malzemeler bulunmaktadır. Çeşitli malzemelerle süslenen kostüm üç parçalı olup “kaftan”, “pantolon” ve “şapka” diyebileceğimiz ana kısımlardan oluşmaktadır. Kostümün tüm kısımları deriden olup, açık kahverengine sahiptir. Pantolon tek parça olup üzerinde herhangi bir eşya veya sembol bulundurmuyor (Abakan, 19.12.2013 tarihli kamera kayıtları).

Kaftan ise ufak, ama sayısız deliklerden oluşmaktadır. Bu deliklerin, ritüel esnasında şamanın ısınan bedeninin hava almasını sağlamak için oluşturulduğu tahmin edilebilir. Kaftana asılmış/bağlanmış çok sayıda malzeme olması dikkat çekicidir. Mesela kaftanın arka kısmında değişik boyut ve şekillerdeki “zil” ve “çingirak”lar, altın sarısı “ipek kurdele”ler, “tilki kuyruk”ları, “kartal kanatları”, parlak beyazımsı “deniz taşları”, farklı desenler içeren kalın kumaştan bir “şerit” bulunmaktadır. Kaftanın ön tarafında da yine altın sarısı “kurdele”ler, “çingirak”lar, büyük bir “tilki kuyruk”u, biri büyük diğeri küçük “iki madalyon”, örülü saçı andıran bir “sarı kırmızı örgü” vardır. Kaftanın yaka kısmı ise parlak “deniz taşları” ve çeşitli şekillerdeki metallerle süslenmiştir.

Üç tane ritüelistik şapkası olan L. V. Kobecikova, bunları farklı zaman ve mekânlarda ve uyguladığı tedavi veya ritüele göre seçmektedir. Kırmızı renkli, üzerinde değişik “boncuk”lar taşıyan düz yuvarlak şapka genelde “runik işaretli taşlar” kullanılırken giyilmektedir. Kaydettiğimiz ritüellerden anladığımız kadarıyla “runik işaretli taşlar” *kama* müracaat eden hastanın/müşterinin geleceğine dair kehanetlerde bulunmak için kullanılmıştır. Bunun yanı sıra bu taşlar psikoterapist uygulama esnasında da zaman zaman tercih edilmektedir. Kahverengi, üzerinde değerli “deniz taşları” bulunan üçgen şeklindeki şapka ise törenler esnasında giyilmektedir. Bu şapkanın tepesinde iki üç tane “kuş tüyü” bulunmaktadır. Sonuncu şapka da üzerinde taşıdığı “baykuş” kafasıyla dikkat çekmektedir. Ancak *kamın* bu şapkayı giydiğine ne psikoterapist uygulaması yaparken ne de törenleri icra ederken rastlanmıştır¹¹.

¹¹ “Puhu kuşu” veya “baykuş” kafasının bulunduğu şaman şapkalarının daha önceki şamanlar tarafından kullanıldığını V. Ya. Butanayev (2006, s. 82) eserinde yazmaktadır.



Şekil 1. Kaftan



Şekil 2. Pantolon



Şekil 3. Şapka

b) **Davul:** Şamanların ikinci önemli eşyası “davul” ve “tokmak” ikilidir. Çünkü bu enstrüman vasıtasıyla törenler icra edilmekte ve *kamlama*¹² yapılmaktadır. Elbette, *kamlamanın* tek aracı “davul” değildir, ama icra esnasındaki en önemli enstrümanın bu olduğu söylenebilir. Davul, deriden olup sıkı bir şekilde gerilmiştir. Davulun arka kısmına çaprazlama yerleştirilen ve insanı andıran iki çubuk bulunur. L. V. Kobecikova, bu çubuğu ilk gördüğünde dikkatini çektiğini ve davulu için özellikle bunu seçtiğini söylüyor. Çünkü çubuğun doğal hâli çaprazlama birbirine geçmiş şekildedir. Yani bu iki çubuk sonradan birbirine çaprazlama olarak eklenmiş ya da tutturulmuş değildir.

Çubuğa kırmızı, yeşil, beyaz, mavi, gri gibi farklı renklerde “kurdele”ler, aynı zamanda değişik boyut ve şekillerde “çingirak”lar bağlanmıştır. “Davul”un iç kısmından bir ip geçirilmiş olup, bu ipe yine iri bir “tilki kuyruk”u asılmıştır. Başka şamanlara ait “davul”larda değişik resimler olduğu hâlde L. V. Kobecikova’nın “davul”unda çizilmiş herhangi bir resim bulunmamaktadır. “Tokmak” ise sırt kısmında sağlı sollu çizgiler taşımaktadır. “Tokmak”ın ön yüzü, koyun derisinden olup yünleri kırılmamıştır. “Tokmak”ın çok fazla kullanıldığı yünlerin aşınmasından anlaşılmaktadır.



Şekil 4. Davulun ön yüzü



Şekil 5. Davulun arka yüzü



Şekil 6. Tokmak

¹² Türkçe kökenli olan bu kelime, *kamın* ritüeli gerçekleştirirken okuduğu dua ve bu esnada yaptığı dans anlamına gelmektedir. DLT’de “Kam kamladı” şeklinde bulunduğu malumdur. Ruslar, *kam* kelimesinden hareketle Rusça bir tabir olan “kamlanie” terimini icat etmiştir.

c) **Baston:** Şamanların üçüncü ritüelistik eşyası ise “baston”dur. Bazı kaynaklarda (Eliada, 1999, s. 223) şamanların, at başlı “baston”larla gökyüzüne yolculuk yaptıkları yazılmıştır. Ludmila V. Kobecikova, en kıdemli şamanların dokuz “baston”a sahip olduğunu, kendisinin ise şimdilik üç “baston”u bulunduğunu söylemektedir. İleride başka “baston”u olup olmayacağını ise zaman gösterecektir. Onun sahip olduğu “baston”ların şekli farklıdır. İlk “baston”, üst kısımda çatallaşmakta ve çatalın her iki parçası da “at başı”nı andırmaktadır. “Baston”a beyaz kısa bir “şerit” ile ufak “çingirak”lar bağlanmıştır. Bu durum, daha önceki şaman bastonlarıyla benzerliği ortaya koymak açısından önemlidir.

Diğer “baston” yılan figürüdür. Eski zamanlardan beri yılanın, eczacılığın ve şifanın kaynağı olarak düşünüldüğü bilinmektedir. *Kamın* bu yüzden yılan figürlü baston temin ettiği tahmin edilebilir. Bu “baston”a ise beyaz ve yeşil olmak üzere iki kısa “şerit” bağlanmıştır. Sonuncu “baston”a ise kır at “kuyruk”u, ak bir “şerit” ve ayrıca küçük “zil”ler asılmıştır. Bu bastonun çanak şeklindeki tepesinde ise aşkın sembolü olan ve birbirine sarılmış olan iki “kuğu” bulunmaktadır. L. V. Kobecikova, önceki yaşamında¹³ kuğu olduğunu söylediği için bir arkadaşı bu kuğuları hazırlamış ve sopaya sabitlemiştir.



Şekil 7. Yılan baston



Şekil 8. Kuğu baston



Şekil 9. At başlı baston

Kamın Uyguladığı Ritüeller

Ludmila V. Kobecikova; “kontaklı masaj”, “kontaklısız masaj”, “manüel terapi” gibi teknikleri kullanarak “baş ağrısı”, “baş dönmesi” gibi fiziksel hastalıkları ve “runik taşları” kullanarak “psikolojik” hastalıklar ile rahatsızlıkları tedavi ettiğini söylemektedir. Ayrıca çocuksuz çiftler için Şamanik törenler ve doğa ruhları için ritüeller de uygulamaktadır. Böylece onun, bir bakıma halk hekimliği, kehanet, psikoterapist vb. birçok görev ifa ettiği söylenebilir. Yaklaşık yirmi beş yıldır uygulamalı şamanlık yapan Ludmila Kobecikova ilk defa 1985’te Enstitü’de okurken Abdukahur adındaki arkadaşının “baş ağrısı”nı tedavi etmiştir. Abdukahur, hastaneye gittiği hâlde iyileşmediğini ve doktorların yazdığı ilaçların işe yaramadığını söyleyince L. V. Kobecikova, o vakitler “kontaklı masaj” yapmış ve arkadaşının baş ağrısını gidermek suretiyle ilk tedaviyi başarıyla yerine getirmiştir (Abakan, 13.12.2013 tarihli kamera kayıtları).

Şamanik pratiklerde uyguladığı teknik ve bilgileri kitaplardan okuyarak öğrenmediğini belirten *kam*, bunların kendi *tösleri* (töz) tarafından kendisine verildiğini, uyguladığı teknikleri ise içinden geldiği gibi insanlara tatbik

¹³ Bu satırların yazarı, reenkarnasyon düşüncesinin bulunduğu Hakasya’da başka şahısların da “önceki yaşam” kavramını dile getirdiğine şahit olmuştur. Budizm, Hakaslar arasında yaygın değilse de bu inancın daha önce buralarda bulunmasından ötürü böyle bir etkinin oluştuğu tahmin edilebilir.

ettiğini söylemektedir. Hastalara uyguladığı tekniğe “Hakas masajı” adını veren L. V. Kobecikova, bunu annesinden görmüştür. *Kam*, ayrıca her insan farklı olduğu için her birine içinden geldiği gibi ayrı bir tedavi uyguladığını da dile getirmektedir. L. Kobecikova, hastaları tedavi ederken *tös*lerden aldığı bilgilere göre hareket ettiğini belirtiyor. Yani *tös*leri, kime hangi tedaviyi uygulaması gerektiğini ona söylüyor (Abakan, 19.12.2013 tarihli kamera kayıtları).

Kısaca L. V. Kobecikova, hem halk hekimi hem psikoterapist gibi çalışmakta hem de kehanetlerde bulunmakta ve doğayla ilgili ritüelleri gerçekleştirmektedir. Yani bu *kam* halk hekimliği¹⁴, kehanet (falcılık), mekân arındırma, çocuksuzluğa çare bulma, psikolojik destek sağlama gibi uygulamaları gerçekleştiriyor. Şaman pratiklerinde profesyonel olan Kobecikova'nın halk hekimliğinde baş ağrısı, baş dönmesi gibi hastalıklara yönelik uygulamalar yaptığı tespit edilmiştir. Falcılıkta geleceğe dair öngörülerde bulunma işlemleri gerçekleştirdiği kayıt altına alınmıştır. Mekân arındırmada ise ev, dükkân, iş yeri gibi yerleri kötü varlıklardan temizleme uygulaması yaptığı kaydedilmiştir. “Arındırma” işlemi insanların evlerini ve iş yerlerini zararlı ruhlarla temizlemek için ritüel yapmakta ve “alas alas” sözleriyle evi alazlamaktadır. Bu alazlama işlemi için ise çam/ardıç ağacının dalları yakılıp tütsü olarak kullanılmaktadır (Abakan, 13.12.2013 tarihli kamera kayıtları). Psikolojik tedavilerde ise bir psikoterapist gibi çalışan ve bu esnada “runik işaretli taşları” kullanan L. Kobecikova çeşitli psikolojik veya ailevi problemleri olan insanlara bir nevi yaşam koçluğu yapmaktadır. Gerek gerçekleştirdiği bu tarz ritüeller gerekse sağladığı psikolojik destek ve tedavilerin karşılığında kendisine ne verilirse onu almaktadır. Eğer hasta/müşteri verecek bir şeyi olmadığını söylerse, bu *kam* (şaman) hiçbir şey talep etmemektedir¹⁵. Hastalardan ücret alırken de bir bedel söylemek yerine kendisine ne verilirse onu kabul etmektedir.

SONUÇ

Şamanizm, Hakasya Özerk Cumhuriyeti'nde bugün aktif biçimde yaşatılan bir gelenek olarak devam etmektedir. Çarlık dönemindeki baskı ve takiplere rağmen Hakaslar bu geleneksel dünya görüşlerini unutmamış, koruyarak günümüze kadar getirmiştir. Çarlık döneminde başlayan baskılar, Sovyetler döneminde de devam etmiştir. Ancak Sovyetlerin dağılmasıyla beraber Hakaslar, hemen bir Özerk Cumhuriyet kurmak için gerekli girişimlerde bulunmuştur. Hakasya Özerk Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla beraber *kamlar*, eski Şamanik ritüelleri tekrar uygulamaya başlamıştır. Bunun için de yararlandıkları en mühim kaynağı ise Nikolay F. Katanov'un derlediği malzemeler teşkil etmiştir.

Bu kapsamda Ludmila V. Kobecikova da eski şamanların düzenlediği ritüelleri devam ettiren ve şaman adaylarını yetiştiren bir *kam* olarak dikkat çekmektedir. Hakasların *ham pasçızı* (*kamların başı*) dedikleri bu tip insanlar Şamanî törenler vasıtasıyla kültürlerini, dillerini, benliklerini unutmuyorlar ve en önemlisi de bu gelenekler sayesinde asimile olmaktan kendilerini koruyorlar. Kısaca bu makalede, Ekim 2013 ile Eylül 2014 tarihleri arasında bu satırların yazarı tarafından Hakasya Özerk Cumhuriyeti'nde sahada yapılan araştırma ve derlemelerden hareketle Hakasların tanınmış kadın *kamlarından* (şaman) biri olan ve çeşitli zaman ve mekânlarda Şamanî törenler yürüten Ludmila V. Kobecikova tanıtılmış, onun *kamlık* eşyaları tasvir edilmiş ve uyguladığı ritüellerden kısaca bahsedilmiştir. Böylece geleneği canlı şekilde devam ettiren bir *kam* üzerinden Hakasya'da uygulanan ritüellerin genel bir çerçevesi çizilmiş ve şamanların genel anlamda özellikleri ortaya konmuştur.

KAYNAKLAR

Alekseev, NA. (1984). *Şamanizm tyurkoyazıçnıh narodov sibirii*. Novosibirsk.

Anciganova, LV (2012). Evolutsiya religioznıh predstavleniy hakasov, *Severo-Vostochny Gumanitarny Vestnik* 1 (4), 42-47.

Anohin, A. (2006). *Altay şamanlığına ait materyaller* [Çev. Z. Karadavut-J. Meyermanova]. Kömen Yayınları.

¹⁴ L. V. Kobecikova, vertigo hastalığı olan bu satırların yazarına Abakan'da 11.12.2013'te “kontaklı masaj” yöntemiyle halk hekimliği tedavisini uygulamış ve 12.12.2013'te ise “alazlama” yöntemiyle ritüel düzenlemiştir. *Kamın* tedavileri tarafımızdan da müşahede edilmiştir.

¹⁵ Örneğin bir hastanın, bu *kama* içinden geldiği için çok sayıda yeni elbiseler hediye olarak vermek istediğine, kendisinin bu teklifi reddettiğine ama fazla ısrar üzerine hastayı kırmayıp, bunları aldığına bu satırların yazarı da şahit olmuştur.

- Arvas, A. (2017). Müzeler ve şamanizm: hakas türklerinin hurtuyah-tas açık hava müzesi örneği, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7(14), 57-64. <https://doi.org/10.29029/busbed.314805>.
- Banzarov, D. (1846). *Çernaya vera ili şamanstvo u mongolov*. Sanktpeterburg, İAN.
- Boyle, JA (1974). Ortaçağ'da türk ve moğol şamanizmi [Çev. Orhan Ş. Gökyay]. *Türk Folklor Araştırmaları* 15(297), 641-650.
- Budageçi, T. (1995). Tuva şamanlarının dünya görüşü hakkında [Çev. Ekrem Arıkoğlu]. *Türk Kültürü XXXIII* (390), 636-638.
- Burnakov, VA (2006). *Duhi srednovo mira v traditsionnom mirovozzrenii hakasov*, Novosibirsk, İzdatelstvo İnstituta Arheology i Etnografii.
- Butanayev, V. Ya. (2006). *Traditsionniy şamanizm hongaraya*, Abakan, İzdatelstvo HGU.
- Chadwick, NK (1996). Şaman [Çev. Ali A. Çınar-Gamze Yamaç]. *Bilig* 3, 102-115.
- Cremers, W. (1972). Anadolu folklorundaki şamanizm kalıntıları [Çev. Semih Hınçer]. *Türk Folklor Araştırmaları* 14(271), 6221-6223.
- Drury, N. (1996). *Şamanizm* [Çev. Erkan Şimşek]. Okyanus Yayıncılık.
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm: ilkel esrime teknikleri* [Çev. İsmet Birkan]. İmge Yayınları.
- Findeisen, H. (1957). *Schamanentum*. Stuttgart, W. Kohlhammer Verlag.
- Fridman, EJM (2002). Tuva şamanizmi [Çev. Müfit Balabanlılar]. *Türkler XX* [Ed. Salim Koca vd.]. Semih Ofset, 180-187.
- Gladışevskiy, AN (1954), *Şamanizm v hakasii i ego reaksionnaya suşnost*. Moskva, Avtoreferat Dissertatsii.
- Howitt, AW (1904). *The natives tribes of south-east australia*. Cambirdge University Press.
- Junod, HA (1927). *The life of a south african tribe*. California University.
- Katanov, NF (2000). *Hakas folkloru ve etnografyası metinleri* [Çev. Fatma Özkan]. Yorum Matbaası.
- Kenin-Lopsan, M. (1993). *Magiya tuvinskih şamanov*. Kızıl.
- Ksenefontov, GV (2011). *Yakut şamanlığı* [Çev. Atilla Bağcı]. Kömen Yayınları.
- Ohlmarks, AJ (1939). *Studien zum problem des schamanismus*. Kopenhag, Lund.
- Perrin, M. (2001). *Şamanizm* [Çev. Bülent Arıbaş]. İletişim Yayınları.
- Potapov, LP (1991). *Altayskiy Şamanizm*. Leningrad, İzdatelstvo "Nauka".
- Radloff, W. (1884). *Aus siberien*. Leipzig.
- Roux, JP (1986). Şamanizm, hayvansal yaşamda tinsel bir deneyim [Çev. Işık Tandoğan-Abel]. *Tarih ve Toplum Dergisi* 29, 53-56.
- Schmidt, W. (1922). *Der ursprung der gottesidee*. Münster, Eine Historich-kritische und Positive Studie.

Skeat, W. & Blagden, Ch. (1960). *Pagan races of the malay peninsula*. Folklore Enterprises.

Tugucekova, NV & Kidiyekova, İK (2006). Çelovek i priroda: obryad sug tayg. *Aktualne Problemi İstorii i Kulturi Sayano-Altaya* 7, 125-131.

Verbitskiy, VI. (1893). *Altayskie inorodtsı*. Kniga po Trebovaniyu.

2000 SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE’NİN İÇ VE DIŞ BORÇ YAPISININ ANALİZİ^{1*}

Volkan YURDADOĞ¹, Haşim AKÇA², Murat ALBAYRAK³

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI: 10.35379/cusosbil.975444

Makale Geçmişi:

Geliş 28.07.2021

Düzeltilme 29.11.2021

Kabul 14.12.2021

Anahtar Kelimeler:

İç Borç,

Dış Borç,

Kamu Kesimi Borçlanma Gereği.

ÖZ

İktisadın doğuşu kadar eskiye dayanan borçlanma kavramı özellikle küreselleşme hareketlerinin doruk noktasına ulaştığı günümüzde devletlerin önemli bir finansman kaynağı konumuna gelmiştir. Çoğu gelişmekte olan ülke gibi Türkiye de gelir gider dengesizliklerini gidermede borçlanmaya sık sık başvurmuştur. 2000’li yıllardaki gerek yaşanan krizler gerekse son dönemdeki covid-19 pandemisinin de küresel çaptaki etkisiyle birlikte birçok ekonomik göstergede olduğu gibi borçlanma göstergelerinde de ciddi kötüleşmeler yaşanmıştır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye’nin mevcut sürdürülebilir borçlanma politikasını devam ettirebilmesi için gerek iç gerekse de dış borçlanması analiz edilmelidir. Bu analizi yaparken sadece borcun miktarı değil borcun millî gelire oranı, borç çevirme oranları, borcun vadesi, borcun maliyeti, borç senetlerinin kimlerin elinde bulunduğu ve kimler tarafından kullanıldığı, ödeme projeksiyonları borcun döviz kompozisyonu gibi birçok göstergenin ele alınması gerekmektedir. Bu doğrultuda çalışmada Türkiye’nin 2000 sonrası iç ve dış borç bileşenleri tüm yönleriyle ele alınmıştır. Çalışma sonucunda gerek iç gerekse de dış borç göstergelerinde 2000 sonrasında belli dönemlerde sağlanan istikrarın özellikle yaşanan krizlerin ardından ve covid-19 pandemi sürecinde bozulmaya başladığı tespit edilmiştir.

ANALYSIS OF TURKEY'S INTERNAL AND EXTERNAL DEBT STRUCTURE IN THE PERIOD AFTER 2000

Article Info

Research Article

DOI: 10.35379/cusosbil.975444

Article History:

Received 28.07.2021

Revised 29.11.2021

Accepted 14.12.2021

Keywords:

Internal Debt,

External Debt,

Public Sector Borrowing Requirement.

ABSTRACT

The concept of borrowing, which is as old as the birth of economics, has become an essential source of financing for government, especially today when globalization movements have reached their peak. Like most developing countries, Turkey has often resorted to borrowing to cover revenue and expenditure imbalances. With the global impact of both the crises in the 2000s and the recent covid-19 pandemic, serious deterioration has been experienced in debt indicators, as in many economic indicators. From this perspective, both domestic and foreign borrowing should be analyzed in detail in order for Turkey to maintain its current sustainable borrowing policy. In addition, not only the amount of debt but also many essential indicators such as the ratio of debt to national income, debt rollover rates, maturity of debt, cost of debt, financing source of debt and by whom it is used, payment projections, currency composition of debt should be considered. In this context, in this study, Turkey's borrowing requirement in the post-2000 period and internal and external debt components are discussed in all aspects. As a result of the study, it was found that the stability experienced in both internal and external debt indicators in the post-2000 period began to deteriorate, especially after the crises and Covid-19 Pandemic.

* Bu çalışma, 7-8 Aralık 2018 tarihleri arasında Antalya, Türkiye’de düzenlenen “2. Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi”nde sunulan bildirinin gözden geçirilmiş, genişletilmiş ve düzenlenmiş halidir.

¹ Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, İİBF, vyurdadog@cu.edu.tr, ORCID:0000-0002-7492-288X.

² Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, İİBF, hakca@cu.edu.tr, ORCID:0000-0002-5603-8636.

³ Arş. Gör., Çukurova Üniversitesi, İİBF, albayrakm@cu.edu.tr, ORCID:0000-0003-2375-1117.

Alıntılanak için/ Cite as: Yurdadoğ, V., Akça, H., Albayrak, M. (2021), 2000 Sonrası Dönemde Türkiye’nin İç ve Dış Borç Yapısının Analizi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 30 (3), 88-101.

GİRİŞ

Günümüzde gerek ekonomik gerekse de siyasi nedenlerle kamu harcamalarının büyüklüğü kamu gelirlerini sürekli aşan bir yapı sergilemektedir. Bu noktada oluşan kamu gelir ve gider dengesizliklerini gidermenin çeşitli yolları mevcuttur. Bunlardan en önemlileri harcamaların azaltılıp vergilerin artırılması ya da borçlanmaya başvurulmasıdır. Bu finansman türlerinin hangisinin seçileceğine ise ilgili ülkenin mevcut ekonomik, siyasi ve sosyal şartları dikkate alınarak karar verilmektedir. Kısa vadede vergilerin artırılması hukuki, siyasi, iktisadi ve mali açıdan sınırlılıklar içerdiğinden ülkeler genellikle iç ya da dış borçlanmayı tercih etmektedir. Diğer bir deyişle artan kamu harcamalarının getirdiği finansman ihtiyacı vergilemenin barındırdığı çeşitli sınırlardan dolayı borçlanmaya duyulan ihtiyacı her geçen gün artırmıştır (Akdemir & Yeşilyurt, 2017, s. 382; Türkal, 2020, s.152).

Son dönemlerde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla görülen bütçe açıkları ve bu açıklara bağlı olarak borç stokundaki yükselişler gerek ülkelerin kendi özelinde gerekse de küresel ekonomik istikrarı olumsuz etkileyen iki konu olarak gündemdeki yerini korumaktadır (Topuz, 2021, s.76). Özellikle küreselleşmenin zirve noktasına ulaştığı günümüzde ülke ekonomilerinin birbirine bağımlı hâle gelmesiyle birlikte yaşanan küresel kriz ve pandemi sürecinin getirdiği olumsuzluklarla birlikte ülkelerin mali yapılarında sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Bu süreçlerde toparlanmaya ivme kazandırma adına kamu harcamaları artmış ve kamu gelirleri bu artışı yakalayamamıştır. Oluşan finansman açığı ise genellikle borçlanma ile kapatılmaya çalışılmıştır. Bu öneminden dolayı borçlanma konusu teorik ve ampirik birçok çalışmaya ilham kaynağı olmuştur.

Gelişmekte olan bir ülke konumundaki Türkiye'nin hem iç hem de dış borçlanmaya sıklıkla yöneldiği görüldüğünden mevcut borç yapısının analiz edilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı 2000'li yıllarda Türkiye'nin iç ve dış borç bileşenlerinin betimsel araştırma yöntemiyle tüm yönlerini ortaya koyup daha sonra yapılacak çalışmaların neye odaklanması gerektiğine ışık tutarak literatüre ve politika yapıcılara katkı sağlamaktır.

İÇ VE DIŞ BORÇLANMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ

Borç olgusu bilimsel iktisadın başlangıcı olarak kabul edilen klasik iktisadi düşüncede olağanüstü bir gelir kaynağı olarak uzun bir süre gündemde kalmışken, Keynesyen iktisadi düşünce ile birlikte olağan gelir kaynağı görünümü kazanmıştır (Güngör, 2014, s. 62). Özellikle Lerner (1943)'in fonksiyonel maliye anlayışının borçlanmaya bakış açısıyla birlikte bu durum daha da ön plana çıkmıştır. Yani ülke ekonomilerine bakıldığında borçlanmaya başvurulması geçmiş zamanlarda sadece olağanüstü bir durumda söz konusu iken günümüzde ise ekonomik kalkınma hedeflerine ulaşabilmesinde olağan bir finansman kaynağı olarak görülmeye başlanmıştır (Koyuncu & Tekeli, 2010, s.124). Özellikle küreselleşme hareketlerinin hız kazanmaya başladığı 20. yüzyılın sonlarına doğru çok sayıda ülke finansal piyasalarında serbestleşmeye gitmiş ve küresel finans piyasalarıyla süratle entegre hâle gelmesiyle birlikte borçlanma daha kolay hâle gelmiştir. Böylelikle ülkeler sık sık bu finansman yöntemine başvurur olmuştur (Bayır, 2020, s. 382).

Borç kelime anlamı olarak ödünç alınmış herhangi bir şey karşılığında yerine getirilmesi gereken yükümlülük olarak tanımlanabilir. Borçlanma ise önceden belirlenen sürede geri ödenme kaydıyla ödünç alınan para ve benzeri değerlerdir. Literatürde kamu kredisi, kamusal kredi, kamusal borç, devlet borcu gibi kavramlarla ifade edilen devlet borçlanması ise devlet veya diğer kamu kuruluşları tarafından alınan, önceden belirlenen bir takvime göre hak sahiplerine faiz ve anapara ödemesi yapılmasına ilişkin yasal yükümlülüğü ifade eden bir kavramdır (Ulusoy, 2017, s.1).

Ülkeler kamu harcamalarının finansmanını karşılamada bazen iç kaynaklara, bazen dış kaynaklara, bazen de her ikisine birlikte başvurmak durumunda kalabilmektedirler. Burada iç veya dış borçlanmadan hangisinin tercih edileceği bazı durumlarda bir seçenek olmaktan çıkarak mecburiyet halini alabilmektedir. Şöyle ki bir ülkenin para veya sermaye piyasasının gelişmemiş olması dış borçlanmayı, ülkenin içerisinde bulunduğu olumsuz koşullardan dolayı yabancı ülke ve kurumların borç vermekten kaçınması durumu ise iç borçlanmayı mecburi hâle getirebilir (Çakır & Ağcakaya, 2020, s. 103).

Günümüzde devletlerin borçlanma nedenleri ve iç-dış borç arasındaki tercihleri ülkelerin kendine özgü durumları çerçevesinde farklılık gösterebilmektedir. Genellikle ülkenin gelişmişlik seviyesiyle ters yönlü ilişki içerisinde olan iç ve dış borçlanmada, gelişmiş ülkelerde iç borçların, gelişmekte olan ülkelerde ise dış borçların daha ağırlıkta olduğunu görmekteyiz (Ulusoy, 2017, s. 33).

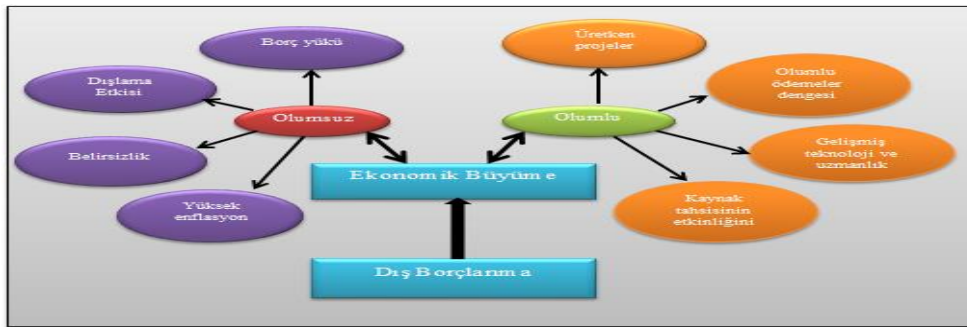
İç ve dış borç kavramını analiz edebilmek için öncelikle bu tanımlamaların doğru yapılması gerekmektedir. Hangi borçların iç hangilerinin ise dış borç sayılacağı konusunda ise üç farklı tanım mevcuttur. İlk tanım, borcun verildiği para birimine odaklanır. Buna göre iç borç yerli para, dış borç ise yabancı para borcu olarak

tanımlanmaktadır. İkincisi alacaklının ikametgâhına odaklanır. Buna göre iç borç ülke sınırları içerisindeki yerleşiklerden alınan borç, dış borç ise yerleşik olmayanlardan alınan borçtur. Üçüncüsü ise, ihraç yeri ve borç sözleşmesini düzenleyen mevzuat ile ilgilidir. Buna göre ise dış borç, yabancı ülkelerde ve yabancı bir yetki biriminin altında ihraç edilen borçlardır. Bu tanımlardan en çok kabul göreni ise ikinci tanım olan yerleşik olan/olmayanlardan alınan borçtur. Öyle ki bu tanım kamu borcuna ilişkin istatistiki bilgilerin ana derleyicileri olan Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank for International Settlements/BIS), Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat), Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund/IMF), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development/OECD), Paris Club, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference on Trade and Development/UNCTAD) ve Dünya Bankası (World Bank/WB) tarafından resmen kabul edilmiş olanıdır (Dell’Erba, Hausmann & Panizza, 2013, s. 543).

İç borçlanma kısaca devlet veya diğer kurumların ülke sınırları dâhilindeki kişi ve kurumlardan borçlanmasıdır. İç borçların genellikle bütçe açıklarının kapatılması, borçların geri ödenmesi, finansal serbestleşmenin artması, dış borçlanmanın şartlarının zor veya imkânsız olması ve ekonomik şoklara karşı maliye politikası aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Millî gelirden artış ya da azalışa neden olmayan iç borçlanma, toplam talep yönetimi ve verimli altyapı yatırımları gibi alanlarda kullanılması halinde olumlu etkilerinin olabileceği gibi sadece kamu açıklarının finansmanında kullanılmasıyla da olumsuz etkilere neden olabilmektedir (Ulusoy & Erdem, 2014, s.123). Yani etkin bir borç yönetimiyle birlikte bilinçli bir şekilde yapılan iç borçlanmayla elde edilen fonların istihdam ve sosyal fayda sağlayan üretken yatırımlara kanalize edilmesi oldukça önemlidir. Bu olumlu gelişmeler karşısında iç borçların bir maliye politikası aracı olarak enflasyonla mücadelede kritik rol oynayacağı, faiz oranlarının yükselmesine neden olabileceği ve “dışlama etkisi (crowding-out)” meydana getirebileceğini de unutmamak gerekir (Çeliköz & Yukacı, 2016, s. 488).

Dış borç ise kısaca, borç alan ülkeyi borç veren ülkeye bağlayan finansal yükümlülüklerdir (Mahmud, 2018, s.154). Ülkelerin dış borca başvurma nedenlerine baktığımızda değişik faktörler olduğunu görmekteyiz. Bu faktörler iç sermaye piyasasının yeterli düzeyde olmamasından ötürü iç borçlanmaya başvurulmasının zor olması, iç borçlanma maliyetinin yüksek olması, vadesi gelen borçların ödenmesi, kronik hâle gelen bütçe açıklarının kapatılması, büyük ölçekli yatırımların finansmanı için iç kaynakların yetersiz kalması, beşeri sermaye yatırımlarının finansmanı ham madde, ara ve yatırım mallarının ithalatını gerçekleştirebilmek için döviz ihtiyacı duyulması, ödemeler dengesi açıklarının kapatılması, istihdamın artırılması, fiyat istikrarının sağlanması, gelir dağılımının yeniden düzenlenmesi, bölgesel gelişmişliğin dengeli şekilde sağlanması, savunma harcamalarının artması durumunda gerekli finansmanın sağlanması şeklinde özetlenebilir (Takım, 2012, s. 26; Ceylan & Durkaya, 2017, s. 50-51; Bilginoğlu & Aysu, 2008, s. 3; Çelik & Direkçi, 2013, s. 115).

Dış borçlanmaya başvurulma nedenleri incelendiğinde en belirgin nedenin büyüme ve kalkınma yolundaki gelişmekte olan ülkelerdeki iç kaynak yetersizliği olduğu gözlenmektedir. Diğer nedenler ise ülkelerin mevcut ekonomik durumlarına göre değişebilmektedir. Dış borçlanmanın ekonomik büyümede nasıl bir rol oynadığı Şekil 1’de gösterilmektedir. Buna göre dış borçlanma ekonomik büyümeyi borç yükünü artması, dışlama etkisi oluşturması, belirsizlik ortamından etkilenmesi, yüksek enflasyona neden olması gibi kanallardan olumsuz etkilemekte iken; üretken projeler sağlaması, ödemeler dengesini iyileştirmesi, gelişmiş teknoloji ve uzmanlık kazandırması ve kaynak tahsisinde etkinliği sağlaması gibi yollardan ise olumlu olarak etkilemektedir.



Şekil 1. Dış Borçlanmanın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi
Kaynak: Chaudhry, Iffat & Farooq (2017, s. 113).

Kalkınma girişimlerinin finansmanının hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için önemli olduğu göz önüne alındığında, dış borçlara odaklanma, borç kriziyle sonuçlanabilecek kırılgan bir yapının oluşmasına neden olabilmektedir (Shittu, Hassan & Nawaz, 2018, s. 319). Kırılganlık kavramı Morgan Stanley’in Ağustos 2013

raporunda “kırılgan beşli ülkeleri” olarak gösterilen bir gruplama ile dikkatleri daha da üzerine çekmiştir. Bu gruplandırmaya tabi olan ülkeler (Brezilya, Türkiye, Hindistan, Endonezya ve Güney Afrika Cumhuriyeti) ABD’nin uygulamış olduğu para politikalarından en fazla etkilenen ülkeler olmakla birlikte, cari açık oranlarının fazla olması, yüksek enflasyon oranları, bütçe dengesinin kötüleşmesi, dış borç yükünün artması ve büyüme performanslarının zayıflaması gibi özellikleriyle bu guruba dâhil edilmiştir (Metem, Pekmez & Kıyañçicek, 2016, s. 690; Hayaloğlu, 2015, s. 133). Ardından 2017 yılında Standart & Poors tarafından “yeni kırılgan beşli” gruplandırması yapılmış ve bu ülkeler Mısır, Arjantin, Pakistan, Katar ve Türkiye olarak belirlenmiştir (Kamacı, 2019, s. 63). Görülmektedir ki Türkiye kırılgan yapısından tam anlamıyla kurtulamamış ve yeni kırılgan beşlide de yer alan tek ülke olmuştur. Değişik endekslerle hesaplanan kırılganlık göstergelerinden bir tanesinin dış borç olduğu göz önüne alındığında ülkelerin bu kırılgan yapıdan kurtulması için dış borçlarını etkin bir şekilde kullanıp-yönetmesi gerekmektedir.

Bir ülkenin borçluluk seviyesinin belirlenmesinde ise WB ve IMF tarafından kabul edilmiş kriterler dikkate alınmaktadır. Bu kurumlar tarafından belirlenen kriterlere göre, dört borçlanma rasyosundan üçünün belli bir düzeyi aşması durumunda ilgili ülke çok borçlu olarak nitelendirilmektedir. Bu rasyolara göre çok borçlu ülke olarak değerlendirilmesi şu şekildedir (Erkan vd., 2012, s. 315-316);

- Toplam borç/GSMH > %50
- Toplam borç/İhracat > %275
- Dış borç servisi/İhracat > %30
- Dış borç faiz servisi/İhracat > %20

Bu rasyoların sırasıyla %30-50, %160-275, %18-30, %12-20 aralığında olması durumunda ise ilgili ülke orta dereceli borçlu olarak nitelendirilmektedir (Erkan vd., 2012, s. 315-316).

Diğer bir açıdan bakıldığında ise yüksek dış borçlar, insan haklarının yerine getirilmesini olumsuz etkilemektedir ve ülkelerin kalkınma hedefleriyle uyumlu değildir. Şöyle ki yüksek borç yükü nedeniyle oluşacak ekonomik sıkıntı hükümetlerin sosyal harcamalarını azaltması, çalışma standartlarını düşürmesi gibi politikalar izlemesine yol açacaktır. Örneğin Vargas vd. (2016) İspanya için yaptıkları çalışmada dış borç ile insan hakları arasında olumsuz bir ilişki olduğu ve artan dış borç yükünün hükümetin vatandaşlarının insan haklarını korumak için yeteneklerini sınırladığı sonucuna varmışlardır. Yazarlar İspanya’nın bu şekilde ortaya çıkan mali sistemin çökmesini önlemek amacıyla ciddi miktarlarda kamu parasını bu alana yönlendirmek zorunda kaldığı ve böylece halkın yaşadığı sosyoekonomik sıkıntı göz ardı edilerek borç geri ödemesine odaklanıldığını çalışmalarında göstermişlerdir.

Ülkelerin borç analizlerinde genellikle borç miktarlarının incelendiği görülmektedir. Ancak borcun vade yapısı, hangi para biriminden kullanıldığı, faiz oranı gibi bileşenlerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Bu bileşenlerde meydana gelen olumsuzluklar geliştirmekte olan ülkeleri krize eğilimli hâle getirebilmektedir. Krizler ise genellikle ciddi miktarlarda üretim kaybına yol açmaktadır. Bu kayıpları minimum seviyede tutabilme adına borçların başarılı şekilde yönetimi makro ihtiyati politikaların hayati bir parçası haline gelmiştir (Qian & Steiner 2017, s. 399). Bu öneminden dolayı iç ve dış borç bileşenlerinin detaylı analizi çalışmamızın odak noktası olmuştur.

TÜRKİYE’NİN BORÇLANMA İHTİYACI

Son dönemlerde çoğu gelişmiş ülkede olduğu gibi Türkiye’de de kamu harcamaları artış göstermiş, bu artışta kamu gelirleri ayak uyduramamıştır. Haliyle bu gelişmeler de bütçe açıklarının kronikleşmesine neden olmuştur. Bu durum kamunun finansman ihtiyacı üzerindeki baskıyı ciddi şekilde arttırmıştır.

Kamu açıklarının finansmanında ise genellikle iç ya da dış borçlanmaya başvurulmuştur. Tablo 1’de Türkiye’de 2000’li yıllardaki genel devlet toplam gelir ve harcamaları ile kamu kesimi borçlanma gereğinin (KKBG) GSYH’ya oranı sunulmuştur. Tablo 1’e göre 2000 yılında toplam gelirlerin GSYH’ya oranı %28,81 iken buna karşılık toplam harcamaların GSYH’ya oranı %35,92 olmuş ve KKBG %7.11 olarak gerçekleşmiştir.

Kasım 2000’de bankacılık alanında baş gösteren kriz, ardından Şubat 2001’de döviz krizine evrilmiş ve böylelikle ikiz kriz olarak adlandırılan bu dönem tarihteki yerini almıştır. Bu ikiz krizin ortaya çıkmasına neden olan etkenler Türk Lirasının aşırı değerli olması, cari işlemler hesabının ciddi açıklar vermesi, mali sektörün sermaye ihtiyacı, kamu bankalarının görev zararları ve bu gibi etkenlerin neticesinde özellikle mali sektörün kar ve faiz riskinin artış göstermesidir (Karaçor, 2006, s. 388). 2000 ve 2001 krizlerinin patlak vermesinin ardından KKBG ciddi oranda artış göstermiştir. Şöyle ki 2001 yılında KKBG/GSYH %11,45, 2002 yılında ise %10,43 olarak gerçekleşmiştir.

2000 ve 2001 ekonomik krizlerinin ardından ortaya çıkan dengesizlikleri gidermek amacıyla “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” başlatılmıştır. Bu programla birlikte kamu harcamalarından tasarruf sağlanması ve beraberinde kamu gelirlerinden artış elde edilmesi için yeni politikalar oluşturulmuştur. Bu politikalarla birlikte göstergelerde iyileşmelerin başladığı görülmüştür. 2003 yılında KKBG/GSYH oranı %7,61’e 2004 yılında %3,90’a ve nihayetinde 2005 yılında %0,06’ya kadar gerilemiş ve hatta 2006 yılında gelirler harcamaları aşmıştır.

2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizle birlikte göstergeler tekrar negatif bir hal almıştır. 2008 krizi öncesinde sıfırlanan hatta pozitive dönen gelir gider dengesi 2008 yılında tekrar borçlanma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. 2008 yılında %1,56 olan KKBG/GSYH oranı 2009 yılında %5,17 ye yükselmiştir. Ardından alınan tedbirlerle birlikte 2015 yılında %0,15’e kadar gerilemesi sağlanmıştır.

2018 yılına gelindiğinde ise KKBG/GSYH oranı tekrar yükselişe geçmiş ve %2,36 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında ise Covid-19 pandemi sürecinin getirdiği olumsuzluklarla birlikte borçlanma ihtiyacı ciddi bir şekilde artmış ve millî gelirin yaklaşık %6’sı seviyelerine yükselmiştir. 2021 yılında ise bu oranın %4,54 olması beklenmektedir.

Tablo 1. Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları (% GSYH)

	Vergiler	Toplam Gelir	Faiz Dışı Harcama	Faiz Ödemeleri	Toplam Harcama	Borçlanma Gereği
2000	17,70	28,81	23,57	12,35	35,92	7,11
2001	18,50	30,05	24,42	17,08	41,51	11,45
2002	17,02	29,97	25,62	14,78	40,39	10,43
2003	17,97	30,39	25,19	12,81	38,00	7,61
2004	17,40	30,21	24,18	9,93	34,11	3,90
2005	17,78	31,42	24,63	6,85	31,48	0,06
2006	17,83	33,13	26,00	5,85	31,85	-1,28
2007	17,63	31,93	26,55	5,57	32,12	0,19
2008	17,18	31,22	27,64	5,14	32,78	1,56
2009	17,50	32,79	32,53	5,42	37,96	5,17
2010	18,51	33,38	31,94	4,26	36,20	2,83
2011	18,52	33,63	30,85	3,10	33,96	0,33
2012	18,07	33,88	31,64	3,16	34,80	0,92
2013	18,34	34,30	32,10	2,83	34,94	0,64
2014	17,61	33,64	31,64	2,52	34,16	0,52
2015	17,81	33,99	31,76	2,33	34,09	0,10
2016	17,91	34,43	33,80	2,01	35,81	1,38
2017	17,54	32,81	32,72	1,92	34,64	1,83
2018	16,83	32,95	33,20	2,11	35,31	2,36
2019	15,89	33,10	33,63	2,51	36,14	3,04
2020	16,62	32,53	35,56	3,03	38,59	6,06
2021	16,65	31,74	32,91	3,37	36,28	4,54

Not: (2020): Gerçekleşme Tahmini; (2021): Program

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2021). Yıllar Bazında Genel Devlet İstatistikleri <https://www.sbb.gov.tr/yillar-bazinda-genel-devlet-istatistikleri/> (Erişim tarihi: 05.05.2021)

Görülmektedir ki gerek kendi içimizde yaşadığımız gerekse de küresel çaptaki ekonomik krizler ya da dünya ekonomisini oldukça olumsuz yönde etkileyen pandemi süreci gibi olumsuzluklar Türkiye’nin borçlanma ihtiyacını ciddi şekilde artıran unsurlar olmuştur. Bu doğrultuda Türkiye’nin iç ve dış borçlanma bileşenlerinin analizi kamu mali yönetimi açısından oldukça önemli bir konu olarak görülmüş ve izleyen bölümlerde Türkiye’nin iç ve dış borç bileşenleri detaylı şekilde incelenmiştir.

Türkiye’de İç Borçlanma Bileşenleri

1980’li yılların ilk dönemlerine kadar kamu açıklarının giderilmesinde dış borçlanma ve dış yardımın ön planda olduğu Türkiye’de 1980’li yılların ikinci yarısından sonra ise özellikle dış borç olanaklarının kısıtlı olmasından ötürü iç borçlanma yükselişe geçmiştir (Türkal, 2020, s.152; Berkay & Ağcakaya, 2017, s. 2).

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ardından kamu gelirlerinin azalması, kamu bankalarının görev zararlarıyla birlikte Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’na aktarılan bankalardan oluşan maliyet ve iç borçlanma senetlerinin birincil alıcı konumundaki bankaların likidite sorunu yaşaması iç borç yükünde artışa sebep olmuştur. Krizlerin ardından alınan istikrar programları çerçevesinde uygulamaya koyulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile birlikte Merkez Bankası’na özerklik sağlanması, piyasa ekonomisinin yeniden düzenlenmesi,

bankacılık altyapısının sağlam temellere oturtulması ve istikrarlı ekonomik büyüme hedefleri başarılı sonuçlar vermiş mali disiplin adına önemli adımlar atılmıştır (Ejder & Aksoy, 2018, s.149).

2002 yılında uygulanmaya başlayan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı meyvelerini 2003 yılından sonra göstermeye başlamıştır. Tablo 2’den de görüleceği üzere 2003 yılında %91,9 olan iç borç çevirme oranı (merkezi yönetim) 2008 yılında %74,3 seviyesine kadar düşürülmüştür. Dünya genelinde baş gösteren 2008 küresel krizi etkisini Türkiye’de de hissettirmiş ve göstergelerin tekrar olumsuz bir hal almasına neden olmuştur. 2009 yılında iç borç çevirme oranı tekrar yükselişe geçmiş ve %103,5 seviyesine ulaşmıştır. Yani 2009 yılında 100 liralık borcu ödemek için 103,5 lira borçlanmaya gidilmiştir. Bu tarihten sonra tekrar alınan önlemlerle birlikte iç borç çevirme oranlarında ciddi iyileşmeler görülmüş ve 2014 yılında %81,5 seviyelerine gelinmiştir. 2019 yılına gelindiğinde ise dünya genelinde yaşanan durgunluk ve hemen ardından 2020 yılında covid-19 pandemisinin patlak vermesi iç borç çevirme oranlarında astronomik artışlara neden olmuştur. Şöyle ki bu oran 2019 yılında %132,4 ve 2020 yılında %145,3 olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılının ilk çeyreğinde ise iç borç çevirme oranında iyileşme yaşanmış ve %94,2 seviyesinde seyretmiştir.

İç borç stokunun GSYH’ya oranına (merkezi yönetim) baktığımızda ise iç borç çevirme oranına paralel bir seyir izlediğini görebilmekteyiz. 2003 yılında %54,5 gibi çok yüksek seviyede olan bu oran zamanla kontrol altına alınmış ve 2008 krizine kadar geline sürede %28,9 seviyelerine düşürülmesi başarılmıştır. Ardından küresel krizin etkisiyle 2009 yılında %34,6’ya yükselen bu oran 2018 yılında %15,6 seviyesine gerilemesi sağlanmıştır. 2018 yılında yaşanan döviz kuru-faiz etkileşiminin getirdiği olumsuz havayla birlikte tekrar yükseliş seyrine girmiş, 2019’da %17,5 ve 2020 yılında %21 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2. Türkiye’de Merkezî Yönetim İç Borçlanma Göstergeleri (Milyar TL)

(Milyar TL)	İç Borç Servisi	Anapara	Faiz	İç Borçlanma	Toplam İç Borç Çevirme Oranı (%)	İç Borç Stoku/GSYH
2003	130,3	85,2	45	119,7	91,9	54,5
2004	167,9	119,8	48,1	148,4	88,4	40,2
2005	167,4	128,2	39,2	149,6	89,4	37,7
2006	145,4	107,2	38,2	111,0	76,3	33,2
2007	136,8	96,4	40,4	108,8	79,5	30,3
2008	129,6	86,0	43,6	96,3	74,3	28,9
2009	134,2	88,1	46,2	138,9	103,5	34,6
2010	178,1	136,2	41,9	159,0	89,3	32,1
2011	132,1	97,1	35,1	111,6	84,5	28,4
2012	124,7	84,0	40,7	101,5	81,4	27,3
2013	167,1	128,1	39,1	141,2	84,5	25,7
2014	157,0	117,8	39,3	127,9	81,5	23,7
2015	107,1	67,4	39,8	90,4	84,4	18,7
2016	100,6	63,2	37,4	91,1	90,6	17,8
2017	100,6	60,3	40,2	126,3	125,6	17,1
2018	123,4	73,2	50,2	121,1	98,1	15,6
2019	159,3	86,4	72,9	211,0	132,4	17,5
2020	289,7	200,0	89,7	420,9	145,3	21,0
2021Ç1	109,0	74,7	34,3	102,7	94,2	-

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2021a). Kamu Finansmanı İstatistikleri. <https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri> (Erişim tarihi: 05.05.2021) ve T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2021). Yıllar Bazında Genel Devlet İstatistikleri <https://www.sbb.gov.tr/yillar-bazinda-genel-devlet-istatistikleri/> (Erişim tarihi: 05.05.2021)

Tablo 3 merkezî yönetim iç borç stokunun elinde bulunduranlara göre dağılımını sergilemektedir. Yıllar itibariyle bakıldığında zaman zaman azalsa da yurt içi yerleşiklerin yurt dışı yerleşiklere oranla ciddi üstünlüğünün olduğunu görmekteyiz. 2020 yılında toplam iç borçlanma senetlerinin %96’sı yurt içi yerleşiklerin elindeyken sadece %4’ü yurt dışı yerleşikler tarafından elde tutulmuştur. Yurt içi yerleşiklerin içerisinde ise en yüksek payın bankacılık sektörüne (özellikle kamu bankaları) ait olduğunu görmekteyiz. Şöyle ki toplam iç borçlanma senetlerinin %34,9’u kamu bankaları, %18,4’ü özel bankalar tarafından elde tutulmaktadır. Banka dışı kesimde ise %13,3 ile tüzel kişilerin ağırlıkta olduğunu söyleyebiliriz. Bu açıdan bakıldığında son dönemde kamu bankalarının iç borçlanma senetlerinin daha fazla sahibi olduğunu (2004’de %25,6 iken 2020’de %34,9), yine yabancı bankaların (2004’te %1 iken 2020’de %7,6) ve katılım bankalarının (2004’te %0 iken 2020’de %5,3) da zaman içerisinde taleplerinin ciddi şekilde arttığını görmekteyiz.

Tablo 3. Merkezî Yönetim İç Borç Stokunun Elinde Bulunduranlara Göre Dağılımı (%)

%	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018	2020
Yurt İçi Yerleşikler	92,9	86,4	89,7	87,6	76,8	78,5	82,7	86,0	96,0
Bankacılık Kesimi	44,9	49,1	55,0	63,0	50,5	47,7	47,6	53,6	67,8
Kamu	25,6	24,2	26,1	25,6	20,3	19,3	18,8	22,3	34,9
Özel	17,9	21,5	23,4	30,6	23,4	21,1	16,9	19,1	18,4
Yabancı	1,0	2,9	4,9	5,5	5,1	5,4	9,9	9,7	7,6
Kalkınma ve Yatırım	0,4	0,6	0,7	1,0	1,2	0,9	0,8	1,1	1,6
Katılım	0,0	0,0	0,0	0,4	0,5	1,1	1,2	1,4	5,3
Banka Dışı Kesim	40,4	30,4	30,2	22,5	24,4	28,7	32,3	30,2	20,8
Gerçek Kişiler	14,4	8,8	5,5	1,5	0,7	0,4	0,2	0,6	1,0
Tüzel Kişiler	19,0	18,1	19,9	16,9	19,8	23,2	25,8	24,3	13,3
MKYF	6,9	3,5	4,8	4,0	3,9	5,1	6,4	5,4	6,6
TCMB	7,6	6,9	4,6	2,0	1,9	2,0	2,8	2,1	7,4
Yurt dışı Yerleşikler	7,1	13,6	10,3	12,4	23,2	21,5	17,3	14,0	4,0

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2021a)

Kamu Finansmanı İstatistikleri. <https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri> (Erişim tarihi: 05.05.2021)

Türkiye’de merkezî yönetim iç borç stokunun faiz ve döviz yapısı Tablo 4’te gösterilmektedir. Öncelikle faiz yapısı incelendiğinde 2014 yılındaki merkezî yönetim iç borç stokunun %57’si sabit faizli iken %43’ü değişken faizli olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılına gelindiğinde bu oran fazla değişiklik göstermemiş (%56 sabit faiz, %44 değişken faiz), ancak değişken faizli iç borçlanmada tüfeye endeksli senetlerin payı azalmıştır. Şöyle ki 2014 yılında değişken faizli iç borçlanmanın %56’sı tüfeye endeksliken 2020 yılında %44’ü tüfeye endeksli olarak gerçekleşmiştir. Merkezî yönetim iç borç stokunun döviz yapısı incelendiğinde ise 2014 yılındaki tüm iç borçlanmanın Türk Lirası cinsinden yapıldığı görülmektedir. Merkezî yönetim iç borçlanmasında 2017 yılında dövizle borçlanmanın payı kendini göstermeye başlamış ve 2020 yılına gelindiğinde iç borçlanmanın dörtte birinin döviz cinsinden yapıldığı görülmektedir. Bu durum yerel para biriminde sabit oranlarla yurt içinde uzun vadeli borç alamama olarak tanımlanan “yurtiçi orijinal günah” göstergelerinin belirginleşmesine neden olarak (Hausmann & Panizza, 2003) finansal sistemi daha kırılgan duruma getirmektedir.

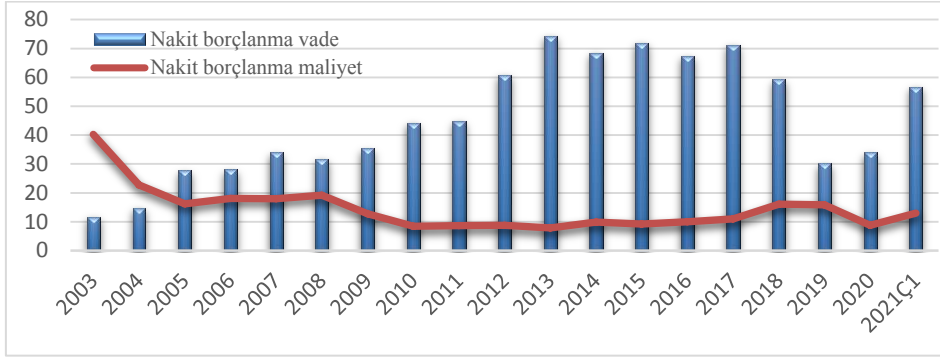
Tablo 4. Merkezî Yönetim İç Borç Stokunun Döviz ve Faiz Yapısı

(Milyar TL)	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Faiz							
Sabit	234,9	256,4	278,9	348,4	375,2	464,2	591,7
Değişken	179,8	183,7	189,7	187,0	210,9	290,8	468,7
Tüfeye Endekli	100,9	99,4	106,8	119,6	135,4	172,3	205,9
Döviz							
TL	414,6	440,1	468,6	535,4	580,3	668,5	794,4
Döviz	0,0	0,0	0,0	0,4	5,9	86,5	265,9
İç Borç Stoku	414,6	440,1	468,6	535,4	586,1	755,1	1.060,4

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2021c) Kamu Finansmanı İstatistikleri

<https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri> (Erişim tarihi: 05.05.2021)

Şekil 2 ise nakit merkezî yönetim iç borçlanmasının ortalama vadesini ve ortalama maliyetini göstermektedir. Nakit iç borçlanmanın 2003 yılındaki ortalama vadesi 11,6 ay iken 2017 yılına gelindiğinde 71,2 aya kadar yükseltilmesi başarılmıştır. Ancak gerek 2018 yılındaki kur baskısıyla (örneğin 2017’de 3,80 TL olan doların 2017 Ağustos’ta 7 lirayı aşmasıyla dolar kuru yaklaşık iki kat artış gösterdi) gelen ekonomik olumsuzluklar, gerekse de covid-19 pandemi sürecinin getirdiği süreç ile birlikte 2020 sonunda nakit iç borçlanmanın vadesi 34 aya kadar düşmüştür. 2021’in ilk çeyreğinde ise toparlanmaya girilmiş ve nakit iç borçlanmanın vadesi 56,6 aya kadar çıkarılabilmektedir. Nakit iç borçlanmanın maliyetini incelediğimizde ise 2003 yılında %40,21 seviyesinden 2013 yılında %7,88 seviyesine kadar gerilediğini görmekteyiz. Bu tarihten sonra maliyetler tekrar artış göstererek 2019 yılı sonunda %15,88 seviyesine yükselmiş ve 2021 yılının ilk çeyreğinde ise nakit iç borçlanmanın maliyeti %12,94 olarak gerçekleşmiştir.



Şekil 2. Merkezî Yönetim İç Borçlanmanın Maliyeti ve Ortalama Vadesi

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2021a)

Kamu Finansmanı İstatistikleri. <https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri> (Erişim tarihi: 05.05.2021)

Türkiye’de Dış Borçlanma Bileşenleri

Sağlıklı bir şekilde ekonomik büyüme ve kalkınmalarını sağlamak isteyen gelişmekte olan ülkeler gelir kaynakları açısından zorluklar yaşamaktadır. İhtiyaç duyulan bu kaynakların iç piyasadan temin edilmesi durumunda yerel bankalara, varlıklı kişilere veya finansal kuruluşlara başvurulmaktadır. Fakat iç kaynakların yetersiz kalması ya da iç kaynaklardan borçlanılması durumunda ekonomide dengesizliklerin oluşabilmesi ihtimali nedeniyle dış borçlanmaya yönelmeler görülmektedir. Diğer bir deyişle gelişmekte olan ülkelerde üretimin ve millî gelirin düşük seviyede gerçekleşmesi ve bunlara bağlı olarak da tasarrufların ve yatırımların istenilen seviyeye ulaşamaması bu ülkelerin dış kaynak ihtiyaçlarını artırmaktadır. Türkiye’nin de gelişmekte olan bir ülke olduğu düşünüldüğünde dış kaynak transfer ettiği ve dış borçlanmaya sık sık başvurduğu görülmektedir (Erkan vd., 2012, s. 312).

Tablo 5’te Türkiye’nin brüt dış borç stoku (BDBS), net dış borç stoku (NDBS), brüt ve net dış borç stokunun GSYİH’ya oranı sunulmaktadır. Tablo 5’ten de görüleceği üzere 2012 yılında 341.599 milyon dolar seviyesinde olan BDBS, 2020 yılında 450.048 milyon dolara yükselmiştir. Yine aynı şekilde 2012 yılında 189.621 milyon dolar olan NDBS 2020 yılında 268.929 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. Brüt dış borç stokunun millî gelire oranını incelediğimizde bu oran 2012 yılında %38,9 iken 2020 yılında %62,8 seviyesine ulaşmıştır. Net dış borç stokunun millî gelire oranına baktığımızda ise bu oran 2012 yılında %21,6 dolaylarında seyrederken 2020 yılına gelindiğinde %37,5 seviyesine yükseldiği görülmektedir. İlgili yıllarda gerek BDBS gerek NDBS gerekse de net dış borç stokunun millî gelire oranı sürekli artış göstermiştir. Bu durum dış borçlardaki artış oranının millî gelirdeki artış oranından daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ekonomik etkinlik açısından değerlendirildiğinde “dış borçlar istenilen verimlilikte kullanılamamış ve millî gelir üzerindeki etkisi kısıtlı kalmıştır” denilebilir.

Tablo 5. Türkiye’nin Dış Borç Stoku (Milyon Dolar)

Milyon \$	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
BDBS	341.599	394.555	407.055	399.213	408.340	454.361	443.803	435.491	450.048
NDBS	189.621	231.929	246.375	251.893	252.637	289.541	273.407	244.516	268.929
BDBS/GSYH (%)	38,9	41,2	43,3	46,0	47,0	52,9	55,7	57,2	62,8
NDBS/GSYH (%)	21,6	24,2	26,2	29,1	29,1	33,7	34,3	32,1	37,5

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2021b). Kamu Borç Yönetimi Raporu Nisan 2021, No:189. <https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-raporlari> (Erişim Tarihi:04.05.2021).

Borç stokunun miktar olarak artışının yanında, alınan dış borcun döviz kompozisyonu da oldukça önem taşımaktadır. Borç stokunun içerisinde yabancı para türünden borçların oranının fazla olduğu ülkelerde döviz kurlarında ortaya çıkan ani ve şiddetli değişimler ciddi sorunlara yol açmaktadır (Nart, 2015, s. 75). Türkiye’de son zamanlarda meydana gelen kurlardaki ani ve ciddi büyüklüklerdeki artışın dış borçlar üzerindeki baskısını hissetmemek mümkün değildir. Tablo 6’da Türkiye’nin borç stokunun hangi para cinsinden olduğu yer almaktadır. Tablodan da görüleceği üzere borç stokunun neredeyse %90’ı Dolar ve Euro cinsinden oluşmaktadır.

Bu oranın büyüklüğü döviz kurlarında meydana gelen artışın etkisinin ülke ekonomisine etkisinin şiddetini anlamamıza yardımcı olacaktır. Örneğin 2020 yılında brüt dış borç stoku 450.048 milyon dolardır. Bu tutar yılın ilk işlem günündeki (2 Ocak) kurla çarpıldığında (1\$=5.95TL) Türk Lirası karşılığı 2.678 milyar TL iken aynı tutar yılın sonundaki kurla (31 Aralık 1\$=7.42 TL) çarpıldığında 3.339 milyar TL olarak yerel para cinsinden ekonomiyeye yansımaktadır. Yani bir yıllık kısa bir sürede sadece kur farkından dolayı borçların TL karşılıklarında yaklaşık %25 daha artış olmuştur. Bu durum ülkenin kırılganlık derecesini artırmaktadır. Bu kırılganlığı minimize etmek için döviz kurlarında istikrar sağlanmalıdır. Mayıs 2021 itibari ile dolar kurunun 8.35, euro kurunun 10.20 olduğu dikkate alındığında döviz kurlarındaki artışın dış borçlar üzerinde etkisinin ciddi olumsuzluklar yaratabileceği söylenebilir.

Tablo 6. Türkiye'nin Brüt Borç Stokunun Döviz Dağılımı (Milyon Dolar)

Milyon \$	2017	2018	2019	2020
USD	261.303	257.670	256.546	256.761
EUR	148.920	142.285	135.313	137.198
JPY	9.122	9.221	9.407	9.830
SDR	1.408	1.372	1.361	1.419
TL	27.880	26.097	22.554	22.490
DİĞER	5.728	7.156	10.309	22.350
TOPLAM	454.361	443.803	435.491	450.048

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2021b). Kamu Borç Yönetimi Raporu Nisan 2021, No:189. <https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-raporlari> (Erişim Tarihi:04.05.2021).

Gelişmekte olan birçok ülke dış borçlanmaya büyük ölçüde bağlı olduğu için, önemli bir devalüasyon, bilanço etkisiyle varsayılan riskleri artırmaktadır. Bu noktada değinilmesi gereken bir başka konu da gelişmekte olan ülkelerin risk faktörleri arasında yer alan ve “orijinal günah” olarak adlandırılan kendi para biriminden borçlanamamasıdır. Yabancı alacaklıların tahminlerine göre, reel döviz kurlarındaki dalgalanmalar, bir ülkenin borçlarını geri ödeme kabiliyetiyle ilgili belirsizliği artırmaktadır. Bir devletin toplayabileceği gelirler çoğunlukla yerel para birimi cinsinden olduğundan, para birimi uyumsuzluğu sorunu belirli bir borç büyüklüğü için ek risk getirmektedir (Bi, Shen & Yang, 2014, s. 4). Bu açıdan bakıldığında da Türkiye'nin kendi para biriminden sınırlı miktarlarda borçlanabildiği göze çarpmaktadır.

Bir diğer gösterge olarak dış borcun kimler tarafından kullanıldığı ve yine bu borcun vade yapısı Tablo 7’de sergilenmektedir. İlgili yıllar itibariyle özel kesimin toplam içerisindeki payının 2010 yılında %65, kamu sektörünün %31 ve TCMB payının %4 olduğu görülmektedir. Zaman itibariyle özel sektörün payı %65-%70 arasında dalgalanmış ancak 2020 yılında %57 seviyesine gerilediği buna karşılık kamu sektörünün payının %38’e çıktığını görmekteyiz. Zaman içerisinde özel sektörün payının yüksek seviyede seyretmesinin başlıca nedeni yurt içindeki kaynakların maliyetinin yüksek olmasıdır. Son dönemde hafif bir kırılganlıkla kamu borçlarının payının artmasını ise covid-19 pandemisi nedeniyle uygulanacak politikalarda kamunun büyük rol oynamasına bağlayabiliriz. Vade yapıları incelendiğinde ise kamu kesiminin 2010 yılında toplam borçlarının %95’inin uzun vadeli ve buna karşılık sadece %5’inin kısa vadeli olduğu görülürken, 2020 yılına gelindiğinde bu oran %85 uzun vade ve %15 kısa vade olarak değişmiştir. TCMB payı incelendiğinde 2010 yılında borçların sadece %13’ü kısa vadeliyken 2020 yılına gelindiğinde neredeyse tamamı kısa vadeli bir hal almıştır. Son olarak özel sektörün vade yapısı incelendiğinde ise 2010 ve 2020 yılları arasında fazla değişmediği görülmektedir (ortalama %36 kısa vadeli, %64 uzun vadeli). Genel itibariyle bakıldığında dış borçlanmanın vadesinin kısaldığını söylemek mümkündür.

Tablo 7. Türkiye'nin Brüt Dış Borç Stokunun Borçlulara Göre Dağılımı ve Vade Yapısı

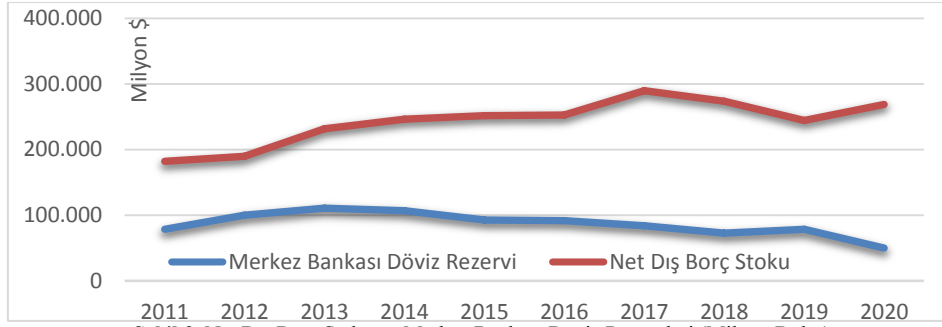
Milyon\$	Vade	2010	2012	2014	2016	2018	2020
Kamu	Kısa	4.290	13.324	21.447	19.720	22.485	25.648
	Uzun	84.819	92.982	99.821	103.605	117.372	147.446
	Toplam	89.109	106.306	121.268	123.325	139.857	173.094
	Kısa	1.553	1.036	342	399	5.914	21.382
TCMB	Uzun	10.012	6.052	2.142	711	8	9
	Toplam	11.565	7.088	2.484	1.110	5.922	21.391
	Kısa	71.398	88.083	115.232	81.093	88.968	91.491
	Uzun	119.218	140.122	168.072	202.813	209.056	164.072
	Toplam	190.616	228.205	283.304	283.906	298.024	255.563
	Kamu	0.31	0.31	0.30	0.30	0.32	0.38
TCMB	% pay	0.04	0.02	0.01	0.00	0.01	0.05
Özel		0.65	0.67	0.69	0.70	0.67	0.57

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2021b).

Kamu Borç Yönetimi Raporu Nisan 2021, No:189. <https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-raporlari> (Erişim Tarihi:04.05.2021).

Kamu kesimi açıklarının yol açtığı fon maliyetlerindeki artış, sadece kamu kesimini olumsuz etkilememekte aynı zamanda özel sektöre de zarar vermektedir. Finansman maliyetlerinin artması özel sektörün borçlanmasını güçleştirirken (finansal dışlama), kamu kesimini ise bir nevi Ponzi finansmana yani borcun borçla kapatılmasına yöneltmektedir (Takım, 2012, s. 27).

Özel kesimin toplam borç içerisindeki payının yüksek seviyede olması döviz kuru oynaklıklarıyla birlikte düşünüldüğünde, döviz kurlarındaki ani yükselmelerin özel sektörü daha ciddi miktarda etkilediği hatta özel sektörü krizlere sürüklediği görülmektedir.

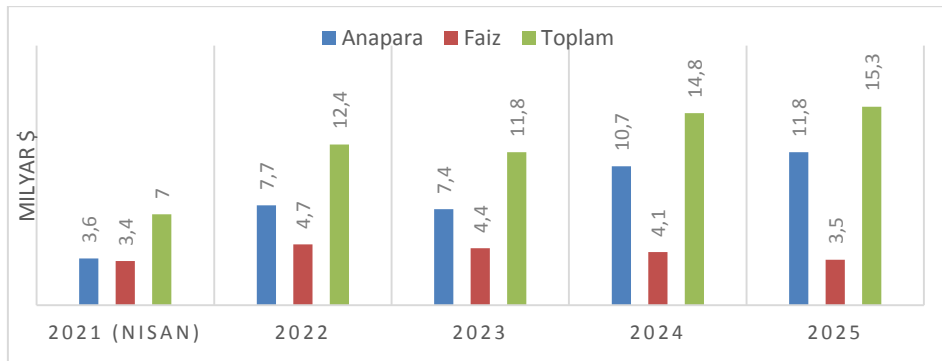


Şekil 3. Net Dış Borç Stoku ve Merkez Bankası Döviz Rezervleri (Milyon Dolar)

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2021b). Kamu Borç Yönetimi Raporu Nisan 2021, No:189. <https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-raporlari> ve Merkez Bankası (2021) Ödemeler Dengesi İstatistikleri.

<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Odemeler+Dengesi+ve+Ilgili+Istatistikler/Uluslararası+Rezervler+ve+Doviz+Likiditesi/Veri+%28Tablolar%29/> (Erişim Tarihi: 04.05.2021).

Son olarak dış borç ödeme projeksiyonlarının incelenmesinde fayda vardır. Şekil 4'te görüleceği gibi 2021 yılı sonuna kadar 3,6 milyar \$ anapara ve 3,4 milyar \$ seviyelerinde faiz ödemesi olmak üzere toplamda 7 milyar \$ merkezî yönetimin ödemesi gereken dış borçları bulunmaktadır. 2022 yılında 12,4, 2023 yılında 11,8, 2024 yılında 14,8 ve 2025 yılında 15,3 milyar \$ borç ödenmesi gerekmektedir. Bu durum göstermektedir ki Türkiye yıl sonuna kadarki kısa bir sürede ciddi miktarda döviz borcu ödemek durumundadır. Döviz kurlarının da (örneğin 21 Mayıs itibarıyla 1 dolar=8.35 TL, 1 euro=10.20 TL) yüksek olduğu günümüzde ciddi darboğazların yaşanacağı söylenebilir. Ayrıca kısa vadedeki bu dış finansman ihtiyacı ülkenin kırılğan yapısını daha da artırmaktadır.



Şekil 4. Merkezi Yönetim Dış Borç Ödeme Projeksiyonları

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2021b). Kamu Borç Yönetimi Raporu Nisan 2021, No:189. <https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-raporlari> (Erişim Tarihi:04.05.2021).

SONUÇ

Gerek iç gerekse dış borçlanma gelişmekte olan ülkelerin kaynak yetersizliğinden dolayı sıklıkla başvurduğu bir finansman yöntemidir. Türkiye'nin de gelişmekte olan bir ülke olduğu düşünüldüğünde borçlanmaya sıklıkla başvurduğu görülmektedir.

Yıllar itibariyle çoğu gelişmekte olan ülke gibi Türkiye'nin de kamu harcamaları kamu gelirlerini aşmıştır. Gelir ve gider arasındaki farkın süreklilik arz etmesi bütçe açıklarının kronikleşmesine neden olmuştur. Bu açıklar da çoğunlukla borçlanma yoluyla karşılanmıştır. Özellikle ülkemizde görülen 2000 ve 2001 krizi ile 2008 küresel krizin akabinde kamu kesimi borçlanma gereğinde ciddi artışlar görülmüş ardından alınan önlemlerle zamanla kontrol altına alınması başarılmıştır. Ancak 2018 yılındaki kur baskısı ve akabindeki covid-19 pandemisinin patlak vermesiyle birlikte 2020 yılında kamu kesimi borçlanma gereği %6,06 seviyesine yükselmiştir. 2021 yılında da bu oranın %4,54 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Kamu kesiminin borçlanma gereği önceki krizlerde olduğu gibi pandemi süreci sonrasında da eski seviyelerine çekilebilmesi önem taşımaktadır. Bunun için etkin bir borç yönetim politikası belirlenmeli ve uygulanmalıdır.

Türkiye'nin iç borçları incelendiğinde iç borç çevirme oranlarının 2003 sonrasında (2008 krizi dönemi hariç) son yıllara kadar 100'ün altında tutulması başarılmıştır. Yine bunun beraberinde iç borç stokunun millî gelire oranı da yıllar itibariyle azaltılmıştır. Ancak özellikle 2018 yılında gelindiğinde bir önceki yıla göre yaklaşık iki kat artış gösteren döviz kuru ve izleyen yılda dünya genelindeki covid salgınının etkisiyle güçleşen ekonomik imkânlar bu oranlarda bozulmaya yol açmıştır. Şöyle ki 2020 yılında iç borç çevirme oranı %145,3 ve iç borç stokunun millî gelire oranı ise %21'e yükselmiştir. İç borçların vade yapısı 2003 yılında 11,6 ay gibi çok düşük seviyeden 2017 yılında 71,2 aya kadar yükseltilmiştir. Ancak 2019 yılında bu göstergede de ciddi kötüleşme görülmüş ve 34 ay seviyelerine gerilemiştir. İç borçlanmanın maliyeti de vade yapısıyla paralel seyir izlemiş uzun yıllar %10 dolaylarında tutulması başarılıken 2019 yılında %15,88 seviyesine yükselmiştir. Yine iç borçların döviz kompozisyonu incelendiğinde özellikle son yıllarda dövizin payının arttığı görülmektedir.

Türkiye'nin gerek brüt gerekse net dış borç stokunun 2012 yılından 2020 yılına kadar geçen kısa sürede bile ciddi oranda yükseldiği görülmektedir. Net dış borç stokunun millî hasılaya oranı ise ilgili dönemde %21,6'dan %37,5'e yükselmiştir. Bu durum dış borçların artış oranının millî gelire artış oranından daha fazla olduğu yani dış borçların gelir yaratıcı alanlarda istenilen etkiyi gösteremediğini yansıtmaktadır. Alınan dış borçların daha verimli sektörler aktararak üretimin ve millî gelirin artırılması sağlanmalıdır. Böylece dış borçların geri ödenmesinde zorluk yaşanmayacaktır.

Türkiye'nin dış borçlarının yaklaşık %90'ının dolar ve euro cinsinden olduğu görülmektedir. Bu durum döviz kurundaki ani ve şiddetli yükselmelerin gerek kamu gerekse özel kesimi ciddi sıkıntılara sürüklediğinin bir nedeni olarak gösterilebilmektedir. Hatta ülkenin kırılganlığının bu nedenle arttığı söylenmektedir. Özellikle dış borçların yaklaşık dörtte üçünün özel kesim borçları olduğu düşünüldüğünde kur artışının özel kesimde etkisini daha da şiddetli hissettireceğini söylemek yerinde olacaktır. Özel sektörün maliyetlerinde bir artış anlamına gelecek bu durum enflasyonu da beraberinde tetiklemektedir. Gerek özel kesimi gerekse de kamu kesimini bu kırılganlıktan kurtarmak için döviz kurlarında istikrar sağlanmalıdır. Bununla beraber millî para cinsinden dış borçlanma sağlanabilmeye çalışılmalı ve yerli sermaye piyasalarını sürekli ve hızlı bir şekilde daha da geliştirmek gerekmektedir. Merkez Bankası'nın döviz rezervlerinin de son dönemde ciddi oranda azalması istikrarlı döviz kuru sağlanması açısından sıkıntılara yol açabileceği unutulmamalıdır. Son dönemdeki kur artışları da dikkate alındığında borçlanmanın maliyetini Türk Lirası karşısında artırmaktadır. Bu maliyet farklılıklarının önüne geçebilmek için döviz kurlarında istikrar sağlayıcı politikalar gündeme alınmalı ve uygulanmalıdır.

Gerek iç gerekse de dış borçlanmadaki olumsuz gidişatın bir an önce önüne geçebilmek için hem ülke içi koşulları hem de küresel koşulları dikkate alan uygun bir borçlanma politikası belirlenmelidir. Bu borçlanma politikası belirlenirken sadece kısa vadeli değil orta ve uzun vadeli şekilde finansman ihtiyacının karşılanması amaçlanmalıdır. Borçlanma maliyetlerinin tekrar makul düzeylere çekilebilmesi için piyasadaki güven ortamının tekrar sağlanması gerekmektedir. Gerekirse Güçlü Ekonomiye Geçiş programı gibi radikal kararlar alınmalıdır.

KAYNAKLAR

- Akdemir, T. & Yeşilyurt, Ş. (2017). Borç etiği ve borç etiği perspektifinden Osmanlı Devleti'nde dış borçlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 379-405.
- Bayır, M. (2020). Dış borçlanmanın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(20), 382-395.

- Berkay, F. & Ağcakaya, S. (2017). Türkiye’de kamusal açıkların finansmanında iç ve dış borç tercihi: 1990-2015 dönemi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 1-20. doi no: 10.5578/jeas.34155
- Bi, H., Shen, MW & Yang, MSCS (2014). Fiscal limits, external debt, and fiscal policy in developing countries. (No. 14-49). *International Monetary Fund*.
- Bilginoğlu, MA & Aysu, A. (2008). Dış borçların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (31), 1-23.
- Ceylan, S. & Durkaya, M. (2017). Dış borç ve beşeri sermaye ilişkisi: Eğitim ve sağlık yatırımları açısından bir uygulama. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 49-61.
- Chaudhry, IS, Iffat, S. & Farooq, F. (2017). Foreign direct investment, external debt and economic growth: Evidence from some selected developing countries. *Review of Economics and Development Studies*, 3(2), 111-124. DOI: <https://doi.org/10.26710/reads.v3i2.170>
- Çakır, F. & Ağcakaya, S. (2020). Türkiye’de kamu kesimi açıkları ve borçlanma ilişkisi üzerine ekonometrik bir analiz: 1990-2015. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 20(39), 101-123.
- Çelik, S., & T.B. Direkci, (2013). Türkiye’de 2001 krizi öncesi ve sonrası dönemler için dış borç ekonomik büyüme ilişkisi (1991-2010). *Electronic Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(3), 111-135.
- Çeliköz, YS & Yukacı, İ. (2016). Konsolide bütçe açıkları ve iç borç-dış borç ilişkisi: Türkiye örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 478-504.
- Dell’Erba, S., Hausmann, R., & Panizza, U. (2013). Debt levels, debt composition, and sovereign spreads in emerging and advanced economies. *Oxford Review of Economic Policy*, 29(3), 518-547. <https://doi.org/10.1093/oxrep/grt026>
- Ejder, HL & Aksoy, HM (2018). Türkiye’de 2000 sonrası iç borç yönetimi politikasının enflasyona etkisi. *International Journal of Public Finance*, 3(2), 135-160. doi: 10.30927/ijpf.451402
- Erkan, Ç., Tutar, E., Tutar, F. & Eren, MV (2012). Türkiye’nin dış borçlarının analizi (1980-2012). in International Conference on Eurasian Economies, <http://www.avekon.org/papers/483.pdf> (Erişim Tarihi: 07.11.2018).
- Güngör, K. (2014). Avrupa Birliği ülkelerinde borç sorunu ve Türkiye. *Ayrıntı Dergisi*, 2(20), 61-66.
- Hausmann, R., & Panizza, U. (2003). On the determinants of Original Sin: an empirical investigation. *Journal of International Money and Finance*, 22(7), 957-990. <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2003.09.006>
- Hayaloğlu, P. (2015). Kırılgan beşli ülkelerinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi: Dinamik panel veri analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 131-144.
- Kamacı, A. (2019). Yeni kırılmalı beşli ülkelerinde gelir eşitsizliğinin ekonomik büyümeye etkileri. *Fiscaeconomia*, 3(3), 58-71. doi:10.25295/fsecon.2019.03.004
- Karaçor, Z. (2006). Öğrenen ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 krizinin öğrettikleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), 379-391.
- Koyuncu, FT & Tekeli, S. (2010). 1990 sonrası dönemde Türkiye’de dış borç stoku üzerinde etkili olan ekonomik faktörlerin analizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 123-130.

- Lerner, AP (1943). Functional finance and the federal debt. *Social Research*, 10(1), s.38-51.
- Lerner, AP (1944). *Economics of control: Principles of welfare economics*. Macmillan and Company Limited, New York.
- Mahmud, UE (2018). External debt burden and management in the Third World: a Cross-country analysis of Nigeria and Indonesia. *Social Sciences*, 5(1), 153-166.
- Mete, M., Pekmez, G. & Kıyanççek, C. (2016). 2008 Finans krizinin kırılğan sekizliler üzerindeki etkisi: Teorik bir inceleme. *Electronic Journal of Social Sciences*, 15(57), 689-709.
- Nart, EÇ (2015). Dış borç yönetimi açısından finansal kriz riski. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(2), 71-85.
- Qian, X. & Steiner, A. (2017). International reserves and the maturity of external debt. *Journal of International Money and Finance*, 73, 399-418. <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2017.02.015>
- Shittu, WO, Hassan, S. & Nawaz, MA (2018). The nexus between external debt, corruption and economic growth: evidence from five SSA countries. *African Journal of Economic and Management Studies*, 9(3), 319-334.
- Takım, A. (2012). Dış finansal liberalleşme sonrası Türkiye'nin dış borç dinamiğindeki değişimler: bir literatür araştırması. *Sosyoekonomi*, 18(18), 23-44.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2021a). Yıllar Bazında Genel Devlet İstatistikleri <https://www.sbb.gov.tr/yillar-bazinda-genel-devlet-istatistikleri/> (Erişim tarihi: 05.05.2021)
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2021a). Kamu Finansmanı İstatistikleri. <https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri> (Erişim tarihi: 05.05.2021)
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2021b). Kamu Borç Yönetimi Raporu Nisan 2021, No:189. <https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-raporlari> (Erişim Tarihi:04.05.2021).
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2021c). Yıllık Kamu Borç Yönetimi Raporu 2021. <https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-raporlari> (Erişim Tarihi:04.05.2021).
- T.C. Merkez Bankası (2021). Ödemeler Dengesi İstatistikleri. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Odemeler+Denges+i+ve+İlgili+Istatistikler/Uluslararası+Rezervler+ve+Doviz+Likiditesi/Veri+%28Tablolar%29/> (Erişim Tarihi: 04.05.2021).
- Topuz, SG (2021). Türkiye'de bütçe açığı, kamu iç borcu ve gelir eşitsizliği ilişkisi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8(1), 75-90. Doi: 10.17541/optimum.819198
- Türkal, H. (2020). Borç yönetimi: Türkiye üzerine bir inceleme. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 12(22), 151-163.
- Ulusoy, A. (2017). *Devlet borçlanması*. Umuttepe Yayınları.
- Ulusoy, A. & Erdem, HF (2014). İç borçlanma ve enflasyon etkileşimi: Türkiye örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 12(22), 122-135. Doi: <http://dx.doi.org/10.11611/JMER193>

Vargas, OR, Ramos-Escamilla, M. & García, L. (2016). Human rights and external debt: case study Spain. *Economía Informa*, 396, 3-33. <https://doi.org/10.1016/j.ecin.2016.01.001>

WB, IMF, BIS & OECD (1988). External debt: Definition, statistical coverage and methodology: a Report. International Working Group on External Debt Statistics, <http://documents.worldbank.org/curated/en/193061468782370806/pdf/multi-page.pdf> (Erişim Tarihi: 07.11.2018).

Yazar Katkı Oranı

Çalışmaya tüm yazarların katkısı eşit şekildedir.

ORTA KORİDOR ÜZERİNDEKİ DEMİR İPEKYOLU GÜZERGÂHI VE LOJİSTİK MERKEZ YER SEÇİMİ

Atiye TÜMENBATUR¹

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI: 10.35379/cusosbil.977922

Makale Geçmişi:

Geliş 02.08.2021

Düzeltilme 26.11.2021

Kabul 29.11.2021

Anahtar Kelimeler:

Orta Koridor,

Kuşak ve Yol Girişimi,

Demiryolu Taşımacılığı,

Lojistik Merkez,

Çok Modlu Taşımacılık.

ÖZ

Küresel bir değer zincirinin canlı bir halkası olmanın zorunluluklarından biri de gelişmiş bir taşımacılık ağına sahip olmak ve etkin lojistik faaliyet yönetimi oluşturmaktır. Bu bağlamda, Dünya'da ülkelerarası ticaretin etkin ve verimli yapılabilmesi için çeşitli ulaştırma koridorları oluşturulmaktadır. Avrasya bölgesinde Doğu ve Batı'yı birbirine bağlayan 3 tane koridor bulunmaktadır. Bunlar Kuzey, Orta ve Güney koridorlarıdır. Türkiye, Batı Çin bölgesinden başlayarak demir yolu ile sırasıyla Kazakistan'dan Hazar Denizi'ni feribot ile geçerek Avrupa'ya bağlanan Orta Koridor üzerinde yer almaktadır. Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu hattı söz konusu orta koridorun aşamalarından biridir. Böylece Çin ile Avrupa arasında kesintisiz demir yolu hattı sağlanmıştır. Avrupa birliğinin sürdürülebilir taşıma türlerine yönelik teşvikleri son dönemlerde artmaktadır. Bu bağlamda daha az enerji gerektirmesi ve çevre dostu olması sebebiyle demir yolu taşımacılığı karayolu taşımaya alternatif olarak görülmektedir. Bu çalışmada çok modlu taşımacılığına yönelimin olduğu günümüzde Bakü-Tiflis-Kars demir yolu hattı ile yük taşımacılığında Türkiye üzerinden Avrupa'ya hangi demir yolu hattı ile taşımının gerçekleştirilmesinin değerlendirilmesi ve hat üzerinde oluşturulacak bir lojistik merkezin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma amaçları doğrultusunda yapılan literatür araştırması ve uzman görüşleri alınarak belirlenen kriterler çerçevesinde, BTK hattı için en uygun demir yolu taşıma hattı Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) metodu ile belirlenmiş olup ikinci aşama olarak bu hat üzerinde olması gereken lojistik merkezlerin konumları Ağırlık Merkezi Yöntemi (Coğrafi Koordinatlar Yöntemi) ile belirlenmiştir.

IRON SILK ROAD ROUTE AND LOGISTICS CENTER LOCATION SELECTION ON THE MIDDLE CORRIDOR

Article Info

Research Article

DOI: 10.35379/cusosbil.977922

Article History:

Received 02.08.2021

Revised 26.11.2021

Accepted 29.11.2021

Keywords:

Middle Corridor,

Belt and Road Initiative,

Railway Transport,

Logistics Centre,

Multimodal Transport.

ABSTRACT

One of the responsibilities of being a living link of a global value chain is to have a developed transportation network and to create an effective logistics activity management. In this context, various transportation corridors are being established in order to make effective and efficient trade between countries in the world. There are 3 corridors connecting East and West in the Eurasia region. These are the North, Central and South corridors. Turkey is located on the Middle Corridor connecting to Europe, starting from the Western China region by rail, respectively, crossing the Caspian Sea from Kazakhstan by ferry. Baku-Tbilisi-Kars Railway line is one of the stages of the middle corridor. Hence, an uninterrupted railway line was provided between China and Europe. Incentives of the European Union for sustainable transport types have been increasing recently. In this context, rail transport is seen as an alternative to road transport because it requires less energy and is environmentally friendly. In this study, it is aimed to evaluate which railway line to transport to Europe via Baku-Tbilisi-Kars railway line and to determine a logistics centre to be established on the line. Within the framework of the criteria determined by taking the literature research and expert opinions in line with the study purposes, the most suitable railway transportation line for the BTK line was determined by the Analytical Hierarchy Process (AHP) method; as the second stage, the locations of the logistics centres that should be on this line were determined by the Centre of Gravity Method (Geographical Coordinates Method).

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Maltepe Üniversitesi, İYBF, Uluslararası Ticaret ve Lojistik, atiyetumenatur@maltepe.edu.tr, 0000-0002-5570-0501.

Alıntılanmak için/ Cite as: Tümenbatur, A. (2021), Orta Koridor Üzerindeki Demir İpekyolu Güzergâhi ve Lojistik Merkez Yer Seçimi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (3), 102-110.

GİRİŞ

Günümüzde gerek artan dünya nüfusu gerekse iklim değişikliklerine bağlı olarak yaşanan küresel krizler ve salgınlar lojistik sektörünü de alternatif enerji arayışlarına yönlendirmiştir. Bu kapsamda mevcut taşıma modlarının yaratmış olduğu sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik ulaştırma sektöründe özellikle kapıdan kapıya ulaşım olanak sağlayan taşıma modlarının yanı sıra entegre çözümlere yönelik eğilim olduğu görülmektedir. Dünya genelinde demir yolu yük taşımacılığı, öncelikli taşıma modu olmasa da hem maliyet hem de çevreci yaklaşımlardan dolayı demir yolu kullanım oranlarının artırılması, devletlerin ve özel sektörün öncelikleri arasında yer almaktadır.

Avrupa Birliği Komisyonu daha sürdürülebilir taşıma türlerinin kullanımını teşvik etmeye yönelik girişimlerde bulunmaktadır. Avrupa Komisyonunun 2021 yılında yayımlanmış olduğu raporda özellikle iklim değişikliğinin yarattığı tehditlere yönelik olarak sürdürülebilirliğin sağlanması açısından 2050 yılına kadar sıfır sera gazı hedefi bulunmaktadır. Bu sebeple 2019 yılından açıklanan Avrupa Yeşil Anlaşması ile temiz ve dögüsel bir ekonomiye yönelik yüksek kaynak kullanım verimliliğine ulaşmak için özellikle ulaşımındaki sera gazı emisyonlarının %90 seviyelerinden azaltmayı hedeflemektedir (European Commission, 2019). Bu kapsamda da sürdürülebilir ve akıllı hareketliliğe geçişin hızlandırılmasının gerekliliğine ve çok modlu taşımacılığın yaygınlaştırılmasına vurgu yapılmaktadır. Ancak ulaşım modlarının değerlendirilmesinde dikkat edilmesi gereken konu her modun farklı seviyede emisyon gazı oluşturduğudur. Genel olarak güvenilirlik ve esneklik açısından her ulaşım türünün en iyilerini bir araya getiren çok modlu taşımacılığın ekonomik, çevresel ve sosyal açıdan birçok avantajı bulunmaktadır (Yeşil Düşünce Derneği, 2021) (Tablo1).

Tablo 1. Çok Modlu Taşımacılığın Avantajları

Ekonomik	Çevresel	Sosyal
⇒ Maliyet Avantajı	⇒ Daha Az Enerji Tüketimi	⇒ Daha Az Kaza Olasılığı
⇒ Yüksek Mal Güvenliği	⇒ Daha Az Sera Gazı Emisyonu	⇒ Kentsel Alanlarda Teslimat için Kullanım Olanakları
⇒ Düzenli Seferlerden Dolayı Daha İyi Planlama Olanakları	⇒ Daha Az Dışsal Maliyet	⇒ Daha Az Gürültü

Avrupa Yeşil Anlaşmasında özellikle çevresel avantajların öne çıktığını görmekteyiz. Bu nedenle çok modlu taşımacılık iklim hedeflerine ulaşmada ve ulaşımında karayoluna bağımlılığı düşürmede önemli bir avantaj yaratmaktadır. Günümüzde giderek yaygınlaşan çok modlu taşımacılığın en çok gelişen kısmı demir yolu bazlı yüklerdir. Her ne kadar çok modlu taşımacılık yükü, diğer demir yolu taşımacılığı yüklerine göre daha az bir paya sahip olsa da, demiryolları, uzun mesafeli kara taşımacılığında çok modlu taşımacılığın çok önemli bir bağlantı parçasıdır. Bu kapsamda taşımacılıkta yer alan paydaşların da sistem içerisinde birlikte hareket etmesi gereklidir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler ve küreselleşmeyle oluşan ticaret eğilimlerindeki artışlarla lojistik merkezler önem kazanmaktadır. Türkiye lojistik sektörü açısından da önemi gün geçtikçe artan lojistik merkezler, lojistik ve taşımacılık şirketleri ile ilgili resmî kurumların içinde yer aldığı, her türlü ulaştırma moduna (karayolu, demir yolu, denizyolu, havayolu) bağlantıları olan, depolama, yükleme-boşaltma, elleçleme, yükleri bölme, birleştirme, paketleme imkânı sağlayan ve taşıma modları arasında düşük maliyetli, hızlı ve güvenli alan ve donanımlara sahip bölgelerdir (Kaynak & Zeybek, "Intermodal Terminallerin Gelişiminde Lojistik Merkezler, Dağıtım Parkları ve Türkiyede'ki Durum", 2007). Lojistik merkezler, buldukları şehrin ekonomik ve sosyal gelişimine katkıda bulunduğu gibi tüm ulaşım sistemlerine ve uluslararası ulaşım koridorlarında daha etkin olma yönünde de önemli katkılar sağlamaktadır.

Dünya'da ülkelerarası ticaretin etkin ve verimli yapılabilmesi için çeşitli ulaştırma koridorları oluşturulmaktadır. Avrasya bölgesinde Doğu ve Batı'yı birbirine bağlayan 3 tane koridor bulunmaktadır. Bunlar Kuzey, Orta ve Güney koridorlarıdır. Türkiye, Batı Çin bölgesinden başlayarak demir yolu ile sırasıyla Kazakistan'dan Hazar Denizi'ni feribot ile geçerek Avrupa'ya bağlanan Orta Koridor üzerinde yer almaktadır (Şekil1).



Şekil 1. Kuzey, Orta ve Güney Koridorları

Türkiye'yi ilgilendiren Uluslararası Ulaştırma Koridorları: TEN-T, TRACECA, VIKING, Demir ve Deniz İpek Yolu ve Kuzey-Güney koridorudur. TEN-T koridorlarından Merkez Avrupa-Doğu Akdeniz (Oriner/East-Med) koridoru, Avrupa'yı Güneydoğu Avrupa'ya bağlamaktadır. Orient/East-Med Koridoru, Orta Avrupa'nın büyük bölümlerini Kuzey, Baltık, Karadeniz ve Akdeniz limanlarına bağlamaktadır (Kankavi, 2019). Bu limanların gelişimine yönelik çok modlu lojistik platformlar geliştirilmeye odaklanılmakta ve çok modlu bağlantılara yönelik çalışmalara öncelik verilmektedir. Bu bağlamda Kuşak ve Yol Girişimi Projesinin önemli bileşenlerinden biri olarak Bakü Demir İpek Yolu dünya ticaretinde önemli rol oynamaktadır. Coğrafi konumu nedeniyle stratejik öneme sahip ülkemizin mevcut ulaşım ağlarının uluslararası koridorlara entegrasyonunun sağlanması gerekmektedir.

Taşıma modu çeşitliliği olan ve yük kapasitesi yüksek öncelikli ulaştırma koridorlarına ana (core) ulaştırma koridorları denilmektedir. Ana koridorları birbirine bağlayarak ve farklı noktalara yük taşınmasını sağlayan koridorlar ise ara veya bağlantı (branch) koridor olarak ifade edilmektedir (Tanyaş, 2019). Burada farklı yük türleri ve taşımacılık modu çeşitliliğinin olmasına öncelikle dikkat edilmesi gerekir. Örneğin TEN-T koridoruna baktığımızda birden fazla taşıma modunu ve bunların kombinasyonlarını içermekle birlikte yüklerin aktarılması ve konsolide edilmesinde lojistik merkezlerin yer aldığını görüyoruz.

Orta koridorun önemli bileşenlerinden biri olan Bakü-Tiflis-Kars demir yolu hattı ile Türkiye İpek Yolu'nun geçtiği önemli bir transit merkezi konumundadır. 2013 senesinde Çin Devlet Başkanı tarafından gündeme gelen "Bir Kuşak Bir Yol" vizyonu ile birlikte gündeme gelen Yeni İpek Yolu Çin'den Avrupa'ya uzanan bu güzergâhla ilgili lojistik fonksiyonlar önemli hâle gelmiştir (Frankopan, 2018). Türkiye uluslararası ticaret koridorlarından etkin bir ulaştırma vizyonu ile yüksek pay alabilecek konumdadır. Özellikle Covid-19 pandemisi ile birlikte gerek ülkelerin sınır kapılarını kapatması gerekse uluslararası ticaretin durma noktasına gelmesi ve tedarik zincirlerinde yaşanan aksaklıklar lojistik sektörünü de önemli ölçüde etkilemiştir. Bu kapsamda farklı taşıma modlarındaki taşınan yük miktarlarında değişim meydana gelmiştir. Karayolundan ve denizyolundan demir yoluna yük geçişlerinin olduğu görülmektedir. Bu süreçte BTK hattının önemi bir kez daha ortaya çıkmış ve özellikle temassız sınır geçişlerinin demir yolu üzerinden gerçekleştirilebilmesi bölgelerarası ticaretin sürdürülmesinde etkili olmuştur.

Bu çalışma kapsamında öncelikle güncel literatür incelenmiş ve sektördeki uzman görüşlerinden de yararlanılarak Bakü-Tiflis-Kars demir yolu hattının Türkiye'den geçtiği güzergâhlar Analitik Hiyerarşi Süreci metodu ile değerlendirilmiştir. Çalışmanın ikinci aşamasında ise belirlenen güzergâh üzerindeki illerin dış ticaret verileri ağırlık merkezi yöntemi ile değerlendirilerek lojistik merkez kurulumu için uygun koordinatlar belirlenmiştir.

LİTERATÜR TARAMASI

Uluslararası ulaştırma koridorları ve Modern İpek Yolunun akademik literatürdeki önemini daha iyi anlamak için makaleler üç başlık altında "Demir İpek Yolu", "Küresel Ulaştırma Koridorları" ve "International Transport Corridors" olarak toplanmıştır. Bu araştırma için Thomson Reuters Web of Sciences akademik veri tabanında "Demir İpek Yolu", "Küresel Ulaştırma Koridorları" ve "International Transport Corridors" anahtar kelimeleriyle konu taraması yapıldı. 2000-2020 yılları arası yayımlanan makalelerin özet ve başlık analizleri sonucu 24 araştırma hedeflenmiş ancak 10 tanesi bu çalışmayı doğrudan ilgilendirmesi açısından göz önünde bulundurulmuştur (Tablo1).

Tablo 1. Literatürde Orta Koridor ve Demir İpek Yolunu İnceleyen Çalışmalar

No	Yazar (lar) ve Tarih	Ele Alınan Problem	Çözüm Yöntemi	Kısa Özeti
1	Sakalys R. & Batarliene N. (2017)	Uluslararası taşımacılık koridorlarında İntermodal terminalerin etkileşimi ele alınmıştır.	Kavramsal Çalışma	Yeni TEN-T koridoru üzerinde yer alan lojistik merkezlerin İntermodal taşıma düğümleri arasındaki etkileşimi için genel bir çerçeve oluşturulmuştur.
2	Elgün MN (2011)	Ulusal ve Uluslararası taşıma ve ticarete lojistik köylerin yapılanma esasları ve uygun kuruluş yeri seçiminde kullanılan teknikler	Kavramsal Çalışma	Lojistik merkezlerin yer seçiminde kullanılan teknikleri değerlendirilmiştir.
3	Elgün, MN & Elitaş C. (2011)	Yerel, ulusal ve uluslararası lojistik köy merkezlerinin yer seçiminde bir model önerisi geliştirilmiştir.	Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi Uygulaması	Üç farklı değerlendirme kriterleri uygulanarak lojistik yer seçiminde bir model önerisi geliştirilmiştir.
4	Zalluhoğlu, AE vd. (2014)	Lojistik hizmet sağlayıcılar ile grup çalışması yapılarak lojistik köy kurulumu değerlendirilmiştir.	Vikor Yöntemi Uygulaması	Vikor yöntemi kullanılarak İzmir ili temelinde kurulacak bir lojistik köy için öneri alternatifleri değerlendirilmiştir.
5	Kaynak, M. & Zeybek, H. (2007)	İntermodal terminalerin gelişiminde lojistik merkezler ve dağıtım parklarının Türkiye'deki durumu incelenmiştir.	Kavramsal Çalışma	Türkiye'deki lojistik merkezler Avrupa ve Asya'daki Lojistik Merkezler ile karşılaştırılmış ve Türkiye'de yer aslan terminaler değerlendirilmiştir.
6	Elgün, MN & Aşkoğlu, NO (2016)	Lojistik köylerin yeri seçiminde merkezlerin değerlendirilmesi	TOPSIS Yöntemi Uygulaması	Çalışmada lojistik köy olmaya en uygun merkez veya merkezlerin tespit edilebilmesi için aday merkezler TOPSIS yöntemiyle değerlendirilmiştir.
7	Derviş R. & Erbaş vd. (2015)	Mevcut lojistik tesislerin AHP ve CBS ile değerlendirilmesi.	AHP ve Coğrafi Bilgi Sistemi yöntemi	Mevcut lojistik tesisler AHP ve CBS metodu ile belirlenmiş. Ve uygun olanlar değerlendirilmiştir.
8	Hamzaçebi, C. vd. (2015)	Karadeniz bölgesine kurulacak lojistik merkezlerin kuruluş yerinin seçimi	MOORA Yöntemi Uygulaması	Karadeniz bölgesine kurulacak lojistik merkezlerin hangi illere kurulmasının uygun olacağı 10 farklı kriter kullanılarak MOORA metodu ile belirlenmiştir.
9	Aydın, S. (2016).	Lojistik Merkez Seçimi problemine çözüm önerisi geliştirmek	Bulanık AHP Yöntemi Uygulaması	Lojistik Merkez Yer seçimi problemi için Bulanık AHP yönteminin uygulanabilirliğini göstermek için TCDD tarafından inşa edilecek üç farklı lojistik merkezin değerlendirilmesi yapılmıştır.
10	Özbilgin, M. & Bayraktutan, Y. (2014)	Türkiye'de illerin lojistik merkez yatırım düzeylerinin belirlenmesi	Bulanık Mantık Yöntemi	Lojistik merkez yatırım düzeylerinin belirlenmesinde klasik ve bulanık mantık yöntem uygulamaları karşılaştırılmıştır.

YÖNTEM

Analitik Hiyerarşi Süreci Modeli

Analitik Hiyerarşi Süreci (Analytic Hierarchy Process-AHP), 1970'li yıllarda Thomas L. Saaty tarafından geliştirilen ölçme ve karar verme için kullanılan ve karmaşık karar problemlerinde, karar alternatif ve kriterlerine göreceli önem değerleri verilmek suretiyle, yönetsel karar mekanizmasının çalıştırılmasına dayalı bir işlemdir. AHP, bir dizi değerlendirme kriteri ve en iyi kararın alınacağı bir dizi alternatif seçenek göz önüne alır (Saaty, 1982).

AHP üç basit ardışık basamakta uygulanabilir; Kriterler ağırlıklarının vektörünü hesaplamak, seçenek puanlarının matrisini hesaplamak ve seçenekleri sıralamak. Öz vektör hesaplanarak kriterlere ait göreceli önem

dereceleri belirlendikten sonra, karar vericinin kriterler arasında karşılaştırma yaparken tutarlı davranıp davranmadığının belirlenmesi için tutarlılığının hesaplanması gerekir. İkili karşılaştırma sonrası yapılan hesaplamada tutarlılık oranının 0,10 veya 0,10'un altında bir değer olması gerekir. Uyum oranının 0,10'un üzerinde olması durumunda yeniden değerlendirme yapılması gerekir.

Ağırlık Merkezi Modeli

Taşıma miktar ve maliyetlerini dikkate alarak en düşük toplam taşımacılık maliyetini veren ve genellikle depo yerini belirlemede kullanılan model "Coğrafi Koordinatlar Yöntemi" olarak da bilinmektedir. Bu yöntem, kuruluş yeri seçiminin salt taşıma maliyetlerine bağlı olduğunu ve bu maliyetlerin de uzaklıkla doğrusal olarak değiştiğini varsaymaktadır. Kuşkusuz kuruluş yeri seçimini etkileyen tek etmen taşıma maliyeti değildir. Ancak, yalnızca bu etmen göz önüne alınarak, en azından bir başlangıç çözümü elde edilebilmektedir. Modelin uygulama adımları şu şekildedir:

Öncelikle amaç fonksiyonu 1 numaralı denklemdeki gibi tanımlanır:

$$TM_{enk} = \sum_{i=1}^n [C_i * Q_i * d(T - P_i)] \quad (1)$$

Amaç, toplam maliyeti en küçükleyecek şekilde T (X; Y) tesisinin koordinatlarını belirlemektir. C_i ; Q_i ve n değerleri sabit olup tek değişken uzaklık, yani d (T-Pi) değeridir.

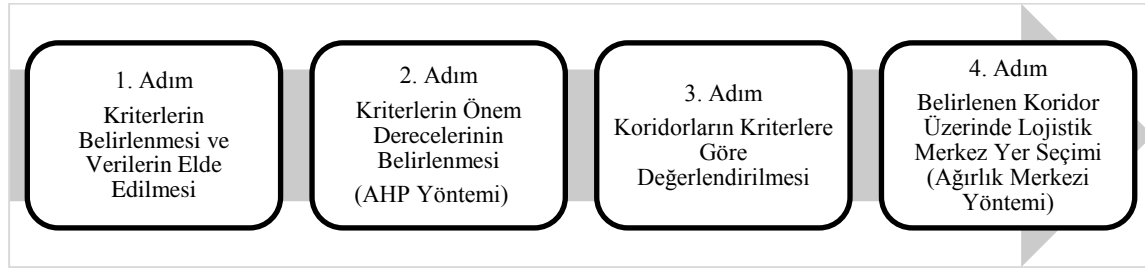
W_i ; taşıma maliyetleriyle ağırlıklandırılmış yük değeri olarak (ağırlıklı yük değeri) hesaplanacak ise buna göre toplam maliyet fonksiyonu 2 numaralı denklemdeki gibi tanımlanır:

$$W_i = C_i * Q_i \quad (2)$$

Bu çalışma uzaklığın düz uzaklığın karesi varsayımına göre hesaplama yapılmıştır. Bu ($W_i=C_i*Q_i$) yine ağırlıklı yük değerleri olup toplam maliyet fonksiyonu 3 numaralı denklemdeki gibi yazılır:

$$d(T - P_i) = (X - X_i)^2 + (Y - Y_i)^2 \quad (3)$$

Çalışmanın uygulama adımları Şekil 2.'de gösterilmiştir.



Şekil 2. Uygulama Adımları

ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu çalışmada kriterler belirlenirken literatürdeki verilere ek olarak uzman görüşlerine de yer verilmiş olup kriterlerin önemi şu şekildedir:

Maliyet: Üretilen mal ve hizmetler kapsamında sabit ve değişken maliyetler söz konusudur. Bu çalışma kapsamında maliyet kriteri taşıma maliyeti demir yolu ile taşınan dökme ve konteyner yüklerine ilişkin maliyet dikkate alınmıştır.

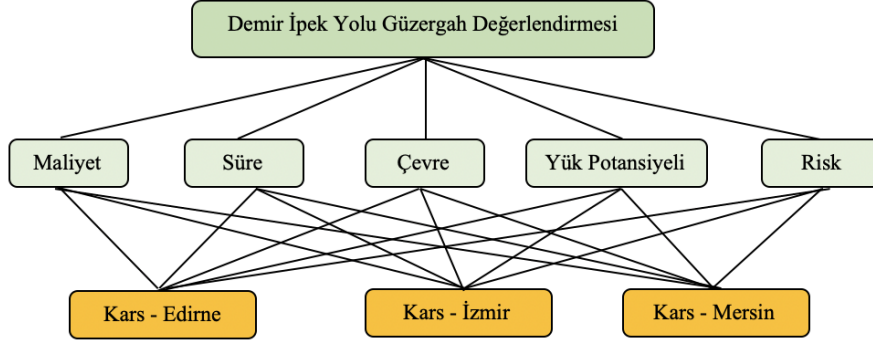
Süre: Yüklerin demir yolu ile taşınmasındaki transit süre olarak değerlendirilmiştir.

Çevre: Gerek iklim krizi gerekse geçiş güzergâhlarındaki illerin arazi kullanımı, emisyon, gürültü vb. çevresel etkilerden en az oranda etkilenmesi dikkate alınmıştır.

Yük Potansiyeli: Avrupa ve Çin arasında taşınan mevcut yüklere ek olarak bu hat üzerinde taşınabilecek yükler değerlendirmeye alınmıştır.

Risk: BTK hattı üzerinde taşınacak yüklerin geçeceği güzergâh üzerindeki güvenlik ve emniyet faktörleri dikkate alınmıştır.

BTK hattı güzergâhı seçiminde belirlenen kriterlerin değerlendirilmesine yönelik oluşturulan hiyerarşi Şekil 3'te verilmiştir.



Şekil 3. Güzergâh Seçimi Hiyerarşi Yapısı

Şekil 3'te belirlenen ana kriterlerin ikili matrisleri oluşturulup üç akademisyen ve iki sektör temsilcisi tarafından değerlendirilmiş olup verilerin geometrik ortalaması alınarak normalize edilmiştir. Tablo 1'de normalize edilmiş matrisin satırlarının ortalaması alınarak oluşturulan öncelikler vektörü görülmektedir. Son aşamada ise; karar vericilerin yargılarının tutarlı olup olmadığını ölçmek için yapılan tutarlılık analiz sonucu %5,32 olarak hesaplanmıştır. Bu oran 0 ile 10 arasında olduğu için cevapların tutarlı olduğu kabul edilmiştir.

Tablo 3. Ana Kriterlerin Ağırlıkları

	Maliyet	Süre	Çevre	Yük Potansiyeli	Risk	Ağırlık (%)
Maliyet	0,44	0,56	0,43	0,30	0,34	42
Süre	0,17	0,22	0,24	0,38	0,30	26
Çevre	0,12	0,10	0,12	0,17	0,07	12
Yük Potansiyeli	0,16	0,06	0,08	0,11	0,21	12
Risk	0,11	0,06	0,14	0,04	0,08	9

Tablo 1'de görüldüğü gibi belirlenecek güzergâhta maliyet faktörü ilk sırada yer almaktadır. Bundan sonraki adımda Şekil 3'te belirtilen güzergâhların ana kriterlere göre üstünlükleri belirlenmiş ve ağırlıkları hesaplanmıştır. Tablo 4'te uygulamanın sonucu görülmektedir.

Tablo 4. Uygulama Sonucu

	Maliyet	Süre	Çevre	Yük Potansiyeli	Risk	Ağırlık (%)
Kars-Edirne	0,22	0,14	0,16	0,43	0,52	25
Kars-İzmir	0,26	0,22	0,28	0,37	0,28	26
Kars-Mersin	0,52	0,64	0,56	0,19	0,20	49

Güzergâh seçimi için uygulanan AHP yöntemi uygulamasına göre BTK hattında Kars'tan gelen yüklerin en uygun maliyet ve sürede Mersin limanına indirilmesi ve buradan Avrupa'ya ve diğer ülkelere aktarılması uygun olarak belirlenmiştir. Çalışmanın bundan sonraki aşamasında belirlenen güzergâh üzerinde yer alan illerin üretim ve tüketim miktarları ile birlikte dış ticaret hacimleri belirlenerek bu hat üzerinde olması gereken lojistik merkezlerin konumları Ağırlık Merkezi Yöntemi ile belirlenmiştir.

Şekil 4'te görülen TCDD demiryolları haritasına göre Kars'tan çıkan bir tren, Erzurum, Erzincan, Sivas, Malatya, Kahramanmaraş, Osmaniye, Adana illerinden geçerek Mersin limanına ulaşmaktadır.



Şekil 4. TCDD Demiryolları Haritası

Lojistik merkez kurulmasında başlıca ölçütler dış ticaret verileri, taşımacılık altyapısı ve sanayi verileridir. Bu çalışmada ise BTK hattı üzerinde yer alan illerin ithalat ve ihracat verileri ekonomik değerleri üzerinden değerlendirilmiştir. Boji değiştirme istasyonu Gürcistan tarafında bulunduğu için yük treninin Kars'ta tekrar durmayacağı varsayıldığından il kapsam dışı bırakılmıştır. Tablo 3'te söz konusu illerin dış ticaret verileri ve koordinatları görülmektedir.

Tablo 5. Güzergâh Üzerindeki İllerin Koordinatları ve 2020 Yılı Dış Ticaret Verileri

Talep Noktaları	Koordinatlar ($X_i - Y_i$)	Toplam Dış Ticaret Verileri (TL)
Erzurum	$P_1 (39,90 - 41,27)$	67,996
Erzincan	$P_2 (39,75 - 39,50)$	22,139
Sivas	$P_3 (39,75 - 37,02)$	129,832
Malatya	$P_4 (38,36 - 38,31)$	404,453
Kahramanmaraş	$P_5 (37,59 - 36,94)$	1,843,560
Osmaniye	$P_6 (37,21 - 36,18)$	699,971
Adana	$P_7 (37,00 - 35,32)$	3,997,305
Mersin	$P_8 (36,80 - 34,63)$	6,048,512

Sivas ili, Kars'tan gelip kuzey, güney ve batı yönlerine giden demir yolu hatlarının kesişim noktası olmasından dolayı iki adımlı bir uygulama yapılmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Bu çerçevede öncelikle Erzurum, Erzincan ve Sivas illeri ile yapılan hesaplamalar sonucunda ilk lojistik merkezin koordinatları 39,80; 38,58 olarak belirlenmiştir. Haritada ilgili koordinatlara en yakın bölge Erzincan ilidir. İkinci aşamada Malatya, Kahramanmaraş, Osmaniye, Adana ve Mersin illerine yönelik yapılan hesaplamada ikinci lojistik merkezin koordinatları 37,04; 35,37 olarak belirlenmiştir. Haritada ilgili koordinatlara en yakın bölge Osmaniye ilidir.

SONUÇ

Transit geçişler, özellikle demir yolu ile gerçekleştiğinde büyük kazanımlar sağlamaktadır. Türkiye'nin yer aldığı Orta Koridor Batı Çin'den başlayarak Kazakistan, Azerbaycan (Hazar Denizi geçişi ile), Gürcistan ve Türkiye üzerinden Batı Avrupa sınırlarına kadar ulaşan yeni ipek yolunun en önemli demir yolu koridorudur. Bakü-Tiflis-Kars demir yolunun tamamlanmasıyla bu hattın Türkiye bağlantısı da güçlenmiştir. Bu kapsamda Türkiye, Çin ve Avrupa arasındaki ticari ilişkileri geliştirecek bir coğrafi öneme sahiptir.

Bu çalışmada Bakü-Tiflis-Kars demir yolu güzergâh seçimi ve güzergâh üzerindeki geçiş illeri değerlendirilerek uygun lojistik merkez yer seçimi yapılmıştır. Çalışma sonucunda Türkiye'den Transit geçişlerde yükün Mersin üzerinden Avrupa'ya ulaştırılmasının uygun olduğu belirlenmiştir. Mersin ili bu anlamda hem Avrupa'ya hem Afrika'ya yüklerin aktarılmasında önemlidir. Çalışmanın ikinci aşamasında güzergâh üzerinde lojistik merkez yer seçimi yapılmıştır. Sivas ili doğudan gelip batıya ilerleyen demir yolu hattının bağlantı noktası olmasından dolayı iki aşamalı bir çalışma yapılmıştır. İlk aşamada Kars'tan gelen yük için Sivas iline kadar olan bölgede lojistik merkezin koordinatları 39,80; 38,58, ikinci aşamada ise Sivas'tan Mersin iline kadar olan değerlendirmede 37,04; 35,37 koordinatları hesaplanmıştır.

Sonuç olarak Rusya üzerinden geçen kuzey koridorunda soğuk iklim koşullarının getirdiği coğrafi dezavantaj söz konusudur. Bununla birlikte Avrupa ve Rusya arasındaki politik ve ekonomik yaptırımlarda bu hat üzerinde taşımacılığın sürdürülebilirliği konusunda risk içermektedir. Bu açıdan Türkiye'nin de içinde yer aldığı orta koridor yeni ipek yolu için stratejik öneme sahiptir. Çin ve Avrupa arasında yapılan ticarete konu yükler birbiriyle orantılı değildir. Bu çerçevede orta koridor üzerindeki demir yolu güzergâhları arasında Kars-Mersin güzergâhının diğerlerinden daha yüksek önemde olduğu belirlenmiştir. Ancak Ortadoğu'da halen sürmekte olan savaşların burada bir güvenlik riski oluşturduğunu da belirtmek gerekir. Bununla birlikte Marmaray tüp tünel

geçişinin kullanılmaya başlanması ile birlikte Kars-Edirne hattının da göz ardı edilmemesi gerekir. Bu kapsamda bundan sonraki çalışmalarda yükler dış ticaret verilerinden ziyade ton/km ve taşınan yüklerin çeşitleri de dikkate alınarak bir değerlendirme yapılabilir. Son olarak ağırlık merkezi yöntemi ile belirlenen lojistik merkez koordinatları etmen puan yöntemi ile uzman görüşü alınarak değerlendirme yapılabilir.

KAYNAKLAR

- Aydın, G. & Ögüt, KS (2008). Lojistik köy nedir? İstanbul, 2. *Uluslararası Demiryolu Sempozyumu, 15-17 Ekim 2008, s.1439-1448, İstanbul.*
- Aydın, S. (2016). Lojistik merkez değerlendirmesi için karar verme modeli ve uygulama, *V. Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi, 26-28 Mayıs, s. 826-836, Mersin.*
- Bayraktutan, Y. & Özbilgin, M. (2015). Türkiye'de illerin lojistik merkez yatırım düzeylerin bulanık mantık yöntemiyle belirlenmesi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 0(43) , 1-36.* doi: 10.18070/euiibfd.67041
- Derviş, R., Erbaş, M., Öztürk, ZA & Gürol, P. (2015). Mevcut lojistik tesislerin AHP ve coğrafi bilgi sistemi ile değerlendirilmesi, IV. Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi, 21-23 Mayıs, s.184-192, Gümüşhane.
- Elgün, AGDMN & Elitaş, DDC (2011). Yerel, ulusal ve uluslararası taşıma ve ticaret açısından lojistik köy merkezlerinin seçiminde bir model önerisi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (2) , 630-645.* Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos/issue/4067/53709>
- Elgün, MN (2011). Ulusal ve uluslararası taşıma ve ticarete lojistik köylerin yapılanma esasları ve uygun kuruluş yeri seçimi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(2), 203-226.* Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/akuiibfd/issue/1622/20341>
- Elgün, MN & Aşıkoğlu, NO (2016). Lojistik köy kuruluş yeri seçiminde TOPSIS yöntemiyle merkezlerin değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(1) , 0-0 .* Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/akuiibfd/issue/24314/257668>
- European Commission. "A European Green Deal". https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en (29.06. 2021).
- Frankopan, P. (2018), *İpek Yolu (The Silk Roads: A New History of the World)*. Pegasus Yayınları.
- Hamzaçebi, C., Özet, İG & Alçı , Aİ (2015). Karadeniz bölgesi lojistik merkez yer seçimi için Moora metodu ile karar verme. *IV. Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi.*
- Kankavi, M. (2019). Demir ipekyolu çerçevesinde türkiye geçişi için en uygun güzergah seçimi çalışması. 8. Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi. Niğde.
- Kaynak, M. & Zeybek, H. (2007). Intermodal terminallerin gelişiminde lojistik merkezler, dağıtım parkları ve Türkiyede'ki durum. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 39-58.*
- Saaty, TL (1982). *Decisions making for leaders*. Lifetime Learning Publications.
- Tanyaş, M., Türkiye'nin Ulaştırma Koridorları. <https://www.utikad.org.tr/Detay/Sektor-Haberleri/25051/prof-dr-mehmet-tanyas-yazdi%E2%80%A6-%E2%80%9Cturkiye-nin-ulaştırma-koridorlari%E2%80%9D#:~:text=Y%C3%BCk%20ve%20yolcu%20ta%C5%9F%C4%B1mac%C4%B1%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20kapsam%C4%B1nda,birle%C5%9Ftirenle>, (05.05.2021).

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 30, Sayı 3, 2021, Sayfa 102-110

Yeşil Düşünce Derneği, “Avrupa Yeşil Mutabakatı”. www.yesildusunce.org (28.05.2021) adresinden alındı.

Zalluhoğlu, AE, Aracıoğlu, B. & Bozkurt, S. (2014). lojistik köy kurulununun lojistik hizmet sağlayıcılar açısından değerlendirilmesi: İzmir örneği. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, s. 81-104.

BANDWAGON, VEBLEN VE SNOB ETKİSİNİN ÇEVİRİMİÇİ LÜKS ÜRÜN SATIN ALMA VE SATMA NİYETİNE ETKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Gonca TELLİ YAMAMOTO¹, Samet AYDIN², Didem GEZMİŞOĞLU ŞEN³

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI: 10.35379/cusosbil.986508

Makale Geçmişi:

Geliş 24.08.2021

Düzeltilme 26.11.2021

Kabul 29.11.2021

Anahtar Kelimeler:

Bandwagon Etkisi,

Snob Etkisi,

Veblen Etkisi,

İkinci El Alışveriş,

Satın Alma Niyeti.

ÖZ

Değişen tüketici davranışları ile birlikte çevrim içi alışverişin tüketiciler tarafından yaygın ve hızlı bir şekilde kullanılması ile birlikte çevrim içi platformlar önemli bir seçenek haline almıştır. Bu çalışmada tüketicilerin Bandwagon, Veblen ve Snob etkisinin çevrim içi birinci el lüks ürün satın alma niyeti, çevrim içi ikinci el lüks ürün satın alma niyeti, taklit ürün satın alma niyeti ve 2. el lüks ürün satma niyetleri üzerindeki etkisi üzerinde durulmaktadır. Çevrim içi anket yöntemiyle 344 tüketiciden toplanan veri PLS-SEM Kısmi En Küçük Kareler Yapısal Eşitlik Modellemesi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucuna göre; Bandwagon etkisinin çevrim içi 1. el satın alma niyeti, çevrim içi 2. el satın alma niyeti, taklit ürün satın alma niyeti ve 2. el satma niyeti üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Snob etkisinin çevrim içi 1. el satın alma niyeti üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın çevrim içi 2. el satın alma niyeti, taklit ürün satın alma niyeti ve 2. el satma niyeti üzerinde benzer bir etki görülmemiştir. Veblen etkisinin ise çevrim içi 1. el satın alma niyeti, çevrim içi 2. el satın alma niyeti ve 2. el satma niyeti üzerinde etkili olduğu tespit edilmiş olup taklit ürün satın alma niyeti üzerinde benzer bir etkiye rastlanılmamıştır.

A STUDY ON THE EFFECT OF BANDWAGON, VEBLEN AND SNOB EFFECT ON INTENTION TO BUY AND SELL LUXURY PRODUCTS ONLINE

Article Info

Research Article

DOI: 10.35379/cusosbil.986508

Article History:

Received 24.08.2021

Revised 26.11.2021

Accepted 29.11.2021

Keywords:

Bandwagon Effect,

Snob Effect,

Veblen Effect,

Second-hand Shopping,

Purchase Intention.

ABSTRACT

In this study, the effect of the Bandwagon, Veblen and Snob effect on the intention to purchase first-hand luxury products online, the intention to purchase second-hand luxury products online, the intention to purchase counterfeit products and the intention to sell second-hand luxury products is emphasized. Online platforms have become an important option with the widespread and rapid use of online shopping by consumers along with changing consumer behaviors. Data collected from 344 consumers by online survey method were analyzed with PLS-SEM Partial Least Squares Structural Equation Modeling. According to the results of the research; it was found out that the Bandwagon effect was effective on the intention to buy online first-hand, intention to buy second-hand online, intention to buy counterfeit product and intention to sell second-hand products. Besides, the Snob effect was also found to have an effect on the online first-hand purchase intention. On the other hand, there was no similar effect on online second-hand purchase intention, counterfeit product purchase intention and second-hand selling intention. Furthermore, the Veblen effect was found to be effective on the intention to buy first-hand and second-hand products online and the intention to sell second-hand products, but not on the intention to purchase counterfeit products.

¹ Prof. Dr., Doğu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, gtelli@dogus.edu.tr, ORCID:0000-0002-8238-3185

² Dr. Öğr. Üyesi, Maltepe Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, sametaydin@maltepe.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2275-4682

³ Dr., didemgezmisoglu84@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3043-1114

Alıntılanak için/ Cite as: Telli Yomomato, G, Aydın, S., Gezmişoğlu Şen, D. (2021), Bandwagon, Veblen ve Snob Etkisinin Çevrimiçi Lüks Ürün Satın Alma Ve Satma Niyetine Etkisi Üzerine Bir Araştırma, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (3), 111-125.

1. GİRİŞ

Son yıllarda çevrim içi tüketimin popüler hâle gelmesiyle birlikte hem pazarda hem de tüketici davranışlarında değişimler meydana gelmiştir. Yaşanan bu değişimler tüketicilerin taleplerinde de farklılıklara yol açmaktadır. E-ticaret sayesinde gerek yeni gerekse ikinci el ürünlere yönelik satın alma davranışları değişmekte, tüketicilerin satın alma yaklaşımlarının değerlendirilmesi giderek daha büyük önem kazanmaktadır. Öte yandan tüketicilere farklılık yaratmak için lüks ve özellikli ürünlerin sunumu da fazlalaşmıştır. Bu da tüketici tarafında bir çeşit statü ya da farklı birtakım tatminler oluşturması açısından lüks ürünlerin cazibesini artırmaktadır. Bu çalışmada Bandwagon, Veblen ve Snob etkisinin çevrim içi lüks ürün satın alma ve satma niyetine etkisi üzerinde durulmaktadır.

Günümüzde artık lüksün tanımının tüketiciden tüketiciye değiştiği, tüketicinin geliri ne olursa olsun kendine göre bir lüks algısı olduğu ve bu lükse ulaşmak için çeşitli çabalar sarf ettiği ve farklı yaklaşımlarla hareket ettiği düşünülmektedir. Bu bağlamda tüketicinin alım gücüne göre lüks ürünleri kimi zaman birinci el kimi zaman ikinci el olarak, kimi zaman da bu lüks ürünlerin taklitlerini satın alarak bir statü algısı yaratmak isteyen tüketicilerin bu yöndeki yaklaşımlarının belirlenmesi önemlidir.

Leibenstein (1950), tüketicilerin ürün ve hizmetlere olan talep yönelimlerini fonksiyonel ve fonksiyonel olmayan talep olarak ikiye ayırmış ve fonksiyonel talebin tüketicilerin bir ürün veya hizmete olan talebin büyük ölçüde ürün veya hizmetin gerçek değerinden yani kalitesinden kaynaklandığını, fonksiyonel olmayan talebin ise tüketicilerin bir ürün veya hizmete olan taleplerinin ürünün değeri veya kalitesi dışında farklı dışsal etkenlerden etkilenmeleri sonucu oluştuğunu öne sürmüştür. Bu dışsal etkenler Bandwagon, Snob ve Veblen etkisi olarak bilinmektedir.

2014 yılında 219 milyar Euro olan lüks ürün pazar değeri yıllar içinde artış gösterip 2019 yılında 281 milyar Euro'ya ulaşmış ancak 2020 yılında Covid-19 etkisi sebebiyle piyasaların genel olarak düşüş yaşamasından kaynaklı olarak 217 milyar Euro'ya düşmüştür (Statista, 2020a). Çevrim içi ikinci el lüks ürün pazarı ise 2004 yılından 2020 yılına kadar istikrarlı bir şekilde büyüme göstermiştir. 2004 yılında 1,1 milyar Euro olan ikinci el lüks ürün pazar değeri 2020 yılına gelindiğinde 49 milyar Euro değerine ulaşmıştır (Statista, 2020b).

2020 yılında Bain & Company tarafından yapılan araştırmaya göre; gerçek lüks tüketicilerin %45'inin ikinci el lüks pazara katıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Lüks ürün satın alan tüketicilere ikinci el lüks ürün satın alma isteği sorulduğunda %62'sinden evet cevabı alınmıştır. "Evet" cevabı veren %62'lik gruba ikinci el lüks ürün olarak hangi ürün grubunu aldıkları veya almak istedikleri sorulduğunda %48'inin güzellik, %45'inin giyim, %47'sinin deri ürünler, %27'sinin saat, %19'unun ayakkabı ve %18'nin takı satın aldıkları görülmüştür. Ayrıca çevrim içi ikinci el lüks ürün satın alan tüketicilerin %44'ünün ikinci el satış değerini dikkate aldığı ve bu doğrultuda seçim yaptığı, %56'sının ikinci el satış değerini dikkate almadığı tespit edilmiştir. Tüketicilerin yaşları arttıkça ikinci el satış değerini dikkate alma oranının azaldığı gözlenmiştir (Boston Consulting Group, 2019). Yani genç tüketicilerin satın aldıkları lüks ürünlerin ikinci el satış değerini daha fazla dikkate alarak alışveriş yaptıkları anlaşılmaktadır.

Bu sonuçlardan hareketle çevrim içi lüks tüketim yapan tüketicilerin gerek ilk elden gerekse ikinci elden alışveriş yapmaları söz konusudur. Hep aynı ürünü kullanmak istemeyen tüketicilerin farklı ürün kullanırken statülerini koruma isteklerinin bu seçimde önemli rol oynadığı düşünülmektedir. Yeni nesil tüketiciler olarak ele alındığında tüketicilerin beklentilerinde de değişimler gözlenmektedir. Firmaların bu değişimleri yakından takip ederek, tüketicilerin eğilimleri doğrultusunda stratejiler oluşturulması önemli ve gereklidir.

Taleplerin azaldığı, büyümenin yavaşladığı dönemlerde tüketici davranışlarında çeşitli değişiklikler gözlenmektedir (Kessous & Valette-Florence, 2019). Bu durum içinde bulunduğumuz pandemi döneminde de özellikle çevrim içi alışverişlerin gerek birinci el gerekse ikinci el bağlamında artışı şeklinde etkisini hissettirmektedir. Tüketicilerin ikinci el alışveriş sitelerine yönelmelerinin altında birçok sebep yatmaktadır; ekonomik alışveriş yapmak isteyenler, çevre bilinci ile hareket eden tüketiciler, nadir/eksiz parçalar arayan tüketiciler gibi her bir tüketicinin kendi değerleri ölçüsünde ikinci el alışverişe yöneldiğini söylemek mümkündür. Genel olarak ikinci el alışveriş sitelerinde satılan ürünler piyasa değerinden düşük fiyata satılmaktadır. Nadir ve sınırlı sayıda üretilmiş ürünlerin fiyatlarının yüksek olmasına rağmen tüketicilerin birinci el piyasalarda bulamadıkları ürünleri ikinci el piyasalarda bulma imkânları da bulunmaktadır (Turunen vd., 2019). Ayrıca bazı ürünlerin, satın alan ilk kullanıcı tarafından herhangi bir sebepten ötürü hiç kullanılmadan da satıldığı görülmektedir. Hiç kullanılmadan satılan ikinci el lüks ürünlerin kimi zaman karton etiketinin bile üzerinde olduğu, faturasının saklandığı görülmektedir. İkinci el ürün satmayı alışkanlık haline getirmiş olan tüketicilerin özellikle aldıkları ürünün geçmişini belgelemek adına fişini veya faturasını sakladıkları görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı Bandwagon, Snob ve Veblen etkilerinin çevrim içi birinci el lüks ürün, ikinci el lüks ürün ve taklit ürün satın alma niyeti ve tüketicilerin sahip oldukları lüks ürünlerini satma niyetleri üzerindeki rolünün incelenmesidir. Bu doğrultuda literatüre uyumlu olarak Bandwagon, Snob ve Veblen ile ilgili geliştirilmiş ölçekler kullanılmış olup bu etkilerin tüketicilerin satın alma ve satma niyetlerine yansımaları araştırılmıştır. Türkçe literatüre bakıldığında ikinci el ile ilgili çalışmaların az sayıda olduğu görülmektedir. Bu çalışmada birinci el satın alma niyeti, ikinci el satın alma niyeti, taklit ürün satın alma niyeti ve ikinci el satma niyeti olmak üzere toplam dört farklı şekilde niyet ele alınarak Bandwagon, Snob ve Veblen etkileri incelenmekte olduğundan araştırma literatüre katkı sağlamaktadır.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Çevrim içi Lüks Ürün Satın Alma Niyeti

Niyet, bir sonuca ulaşmak için daha önceden karar verilmiş eylemler bütünüdür. Davranış ise niyetler sonucunda meydana gelir ve davranışlar niyeti belirlerken, niyetler de davranışları ortaya çıkarmaktadır. (Fishbein & Ajzen, 1975). Dolayısıyla tüketicinin satın alma davranışında mutlaka bir satın alma niyeti söz konusudur (Yapraklı vd., 2017).

Lüks ürün satın alma niyetinde olan tüketicilerin satın alma işlemi ile hedonik ve sembolik ihtiyaçlarını karşılaması ve aynı zamanda ayrıcalıklı, prestijli ve pahalı bir ürün satın almış olması anlamına gelmektedir (Han & Kim, 2020; Das & Jebarajakirthy, 2020). Lüks ürün tüketimi, tüketiciye sosyal etkileşim esnasında sembolik birtakım faydalar sunar ve aynı zamanda lüks ürün tüketicisinin toplumdaki statü isteğini tatmin eder (Shankar & Jain, 2021; Das vd., 2021)

Tüketicilerin yaş, cinsiyet, gelir durumu gibi demografik özellikleri birçok davranışsal niyeti etkileyebildiği için tüketicilerin demografik özellikleri dikkate alınmadan lüks ürün tüketiminin iyi bir şekilde anlaşılamayacağı düşünülmektedir (Ghosh & Vashney, 2013). Hassan vd. (2015) tarafından yapılan çalışmada, düşük gelir grubuna kıyasla yüksek gelir grubunun küresel lüks markaları yerel lüks markalara göre daha lüks olarak algıladıklarını ortaya konmuştur. Ayrıca, yüksek gelir grubunun markalara daha sadık olduğu sonucuna da ulaşılmıştır (Hassan, vd., 2015). Gelir durumu, lüks ürün satın alma niyeti ile önemli ölçüde bağlantılıdır. Bu bağlamda, farklı gelir gruplarından tüketicilerin lüks algılarının farklılıklara yol açtığı sonucuna varılabilir (Dubois & Duquesne, 1993; Nwankwo, vd., 2014). Nwankwo vd. (2014) tarafından yapılan çalışmada kadınların lüks bir ürün satın almaya karar verirken erkeklerden daha dürtüsel olma eğiliminde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Farklı eğitim seviyesine sahip kişilerin de lüks ürünlerin özelliklerini farklı algıladıkları düşünülmektedir. Bunun sonucu olarak farklı eğitim durumuna sahip tüketicilerin farklı satın alma niyetleri olduğu dile getirilmiştir (Srinivasan, 2015). Yüksek eğitimli tüketicilerin lüks markalara sahip olduklarında yer aldıkları sosyal gruptaki statülerine katkıda bulunduğunu hissettikleri, ayrıca lüks ürünler konusunda daha fazla deneyime ve anlayışa sahip oldukları düşünülmektedir (Park, vd., 2021).

Lüks ürünlere olan talebin yanı sıra son yıllarda taklit lüks ürünlere olan talebe yönelik araştırmalar da tüketicilerin hedonik ve sembolik davranışlarını ortaya koymaktadır (Davidson, vd., 2017; De Matos vd., 2007; Phau ve Teah, 2009; Phau vd., 2009; Husic ve Cacic, 2009; Clark, 2006). Davidson vd. (2017) tarafından yapılan araştırmada taklit ürünlerin uluslararası pazarın yaklaşık %5-10'unu oluşturduğu vurgulanmıştır. Yapılan araştırmalar materyalist değerleri yüksek olan tüketicilerin, maddiyatı bir başarı aracı olarak tanımladıkları için taklit ürünler satın almaya daha istekli olabileceklerini göstermektedir. Materyalist tüketicilerin sosyal onay ihtiyaçlarının fazla olması sebebiyle taklit ürünlere daha çok yönlendikleri düşünülmektedir (Richin, 2004; Singh ve Sahni, 2019; Davidson vd., 2017). Çevrim içi tüketicilerin de etik sorunlara rağmen taklit ürünleri satın almaya daha istekli oldukları öne sürülmektedir (Richin, 2004). Tüketiciler, gerçek ürünün nasıl görüldüğünü umursamayıp sadece sosyal statü kazanmak için ulusal ve uluslararası ünlü markaları satın almayı tercih edebilmektedir (Husic & Cacic, 2009; Norashikin, 2009). Bu durumda tüketiciler taklit lüks malları satın alırken kaliteden bir miktar ödün verme riskini göze alıp maliyet tasarruflarından yararlanmaktadır (Ang vd., 2001; Wang vd., 2005). Norashikin (2009) ise statü arayan tüketicilerin taklit lüks mallara karşı olumsuz bir tutuma sahip olma olasılığının daha yüksek olduğunu da belirtmektedir.

Taklit ürünlerin giderek fazlaştığı günümüzde sadece ekonomiye değil aynı zamanda marka itibarı ve marka değerine de zarar verdiği görülmektedir (Nia & Zaichkowsky, 2000). Fakat yeterli cezaların bulunmaması nedeniyle (Clark, 2006) bu pazarın büyümeye devam ettiğini de söylemek mümkündür.

İkinci El Alışverişi

Tüketiciler arasında dolaşım sağlanarak ürünlerin ömrünü uzatan, ürünlerin tekrar tekrar kullanımını sağlayan alışveriş şekline ikinci el alışveriş denir (Guiot & Roux, 2010). İkinci el lüks ürünler, sahip olan kişi tarafından genellikle bir süre kullanılmış olup, ikinci el satış kanalları ile satılan lüks markalı ürünlerdir (Turunen & Leipämaa-Leskinen, 2015).

Dünyada lüks ürün satışındaki büyümenin yavaşladığı içinde bulunduğumuz dönemde, ikinci el pazarda oldukça hızlı giden bir büyüme yaşanmaktadır. Artık tüketiciler açısından tüketim kalıplarının tamamen değiştiği ve tüketicilerin sık ürün değişimine istekli olduğu bir davranış biçimi sergiledikleri görülmektedir. Tüketici davranışlarındaki bu değişim ikinci el lüks ürün pazarının büyümesine yol açmıştır (Amatulli, Pino, De Angelis & Cascio, 2018; Kessous & Valette-Florence, 2019). Son yıllarda, çevrim içi ikinci el ürün alışverişinin araştırmacılar tarafından da ilgi gören bir alan haline aldığı gözlenmektedir (Abbes vd., 2020; Akın, 2020; Çakır & Dedeoğlu, 2020; Deniz, 2020; Padmavathy vd., 2019; Sihvonen & Turunen, 2016; Telli, Aydın, & Gezmişoğlu Şen, 2021).

İkinci el alışveriş ile birlikte tüketiciler hem satın alma işlemi yapmakta hem de aldıkları ürünü istedikleri zaman satma imkânı bulmaktadırlar. Günümüzde çevrim içi ikinci el alışveriş sitelerinde binlerce ürüne ulaşırken (Balasubraman vd., 2005; Hvass, 2015) aynı zamanda fiyat karşılaştırması yapma imkânı ile tüketici minimum uğraş ile alışverişini tamamlamaktadır (Reichheld vd., 2000). Çevrim içi alışverişin sunduğu alışveriş imkânı tüketicilerin çok daha hızlı alışveriş yapmalarına olanak sağlamaktadır (Reichheld vd., 2000). Tüketiciler ayrıca hızlı alışveriş yaparken aynı zamanda almak istedikleri lüks ürünlere daha düşük fiyatlar ile sahip olabilmekte (Padmavathy vd., 2019), nadir ve sınırlı sayıda üretilmiş ürünlerin fiyatlarının yüksek olmasına rağmen tüketicilerin birinci el piyasalarda bulamadıkları ürünleri ikinci el piyasalarda bulma imkânına da sahip olmaktadır (Turunen vd., 2019). Statü gruplarının popüleritesi lüks ürünlere olan talebi tetiklemektedir (Kastanakis & Balabanis, 2014). Lüks ürün satın almak isteyen ve bir sebepten ötürü ilk elden lüks ürün satın alamayan veya almak isteyen tüketiciler de ikinci el lüks ürün pazarlarına yönelmişlerdir.

Yıllar boyunca lüks ürün üreten firmalar farklı türde ürünler ile daha geniş bir müşteri yelpazesine sahip olmayı hedeflemiştir. Bu nedenle, lüks ürün tüketimi öncelikle kitleselleştirilmiş (Nycek, 2004; Bahri-Ammari vd., 2020), genelleştirilmiş (Lipovetsky & Roux, 2003) ve en sonunda da popülerleştirilmiştir (Kapferer ve Vincent, 2008). Böylelikle, bir zamanlar olağanüstü insanların sıradanlığı olan lüks sıradan insanların da olağanüstülüğü haline gelmiştir (Kapferer & Valette-Florence, 2018; Kessous & Valette-Florence, 2019).

Snob Etkisi

Snob etkisi incelenirken bir tüketicinin tüketmekte olduğu ürünü başkalarının da tükettiğini fark etmesi durumunda o ürüne karşı talebin azalma derecesine bakılır. Bu etki, tüketicilere özel olma, herkesten farklı olma, diğer tüketicilerden kendini ayırma şeklinde ifade edilmektedir (Leibenstein, 1950). Bu tarz tüketiciler benzersiz olma arzusu ile birçok tüketici tarafından tüketilmeyen ürünleri satın almak isterler. Benzersizlik değerinin başkalarını etkileme değerinden daha üstün olduğunu düşünmektedirler. Bu nedenle nadir, az bulunan veya az bilinen lüks ürünleri (Kastanakis & Balabanis, 2012), kimsenin sahip olamayacağı ısmarlama ürünleri (Reddy, 2008) veya lüks markaların sınırlı sayıda ürettiği ürünleri tercih ederler. Böylelikle Bandwagon etkisinin tam tersi olarak değerlendirilir ve kitlelerden koparak farklı bir benlik imajı ve sosyal imaj oluşturmak isterler (Shukla & Rosendo-Rios, 2021). Aynı zamanda eşsiz, benzersiz olma arzusu bu tüketicileri cezbetmektedir (Shukla, 2012). Tüketiciler ürünün benzersiz olması ile kendilerini diğer tüketicilerden ayırma dürtüsü ile yönelmektedir (Tian & McKenzie, 2001). Ürünlerin arz kısıtlaması (kıtlık) olması durumunda bu tarz tüketiciler tarafından o ürünün değerinin arttığı ve ayrıca marka seçiminin de etkilendiğini ortaya koymuşlardır (Gierl & Huettl, 2010). Fakat Snob etkisindeki tüketicilerin düşük kaliteli ama yine benzersiz bir ürün satın alabileceği de görülmektedir (Amaldoss & Jain, 2005) Bu tarz satın alma yapan tüketiciler satın aldıkları ürünleri alan kişi sayısı arttıkça ürünün değerinin azaldığını düşünmektedirler.

Bandwagon Etkisi

Snob etkisinin tersine tüketicilerin aynı ürünleri tüketmesi sonucunda o ürüne olan talebin artması olarak tanımlanır (Leibenstein, 1950). Leibenstein (1950) çalışmasında tüketici ürün ve hizmetlerine olan talebi motivasyona göre fonksiyonel talep ve fonksiyonel olmayan talep şeklinde sınıflandırmış ve fonksiyonel olmayan talebin içerisinde Bandwagon, Snob ve Veblen etkisini fayda üzerindeki dış etkiler olarak değerlendirmiştir (Korkmaz & Dal, 2020). Bandwagon etkisindeki tüketiciler, katılmak istedikleri herhangi bir grubun gereksinimlerini karşılamak için davranışlarını veya tutumlarını değiştirmeye daha istekli kişilerdir. Bu sebeple, diğer tüketicilerin davranışları, sosyal olarak onaylanmış ürünlere daha fazla odaklanan ve bunları ilgili grup

üyeliğinin sembolik bir işareti veya statü grubu olarak gören çoğunluğa sahip tüketiciler için özellikle önemlidir. Bandwagon etkisindeki tüketicilerin birçoğu henüz bazı lüks ürünlere sahip olmadığı için Bandwagon etkisindeki tüketiciler aynı zamanda lüks ürünlere değer veren tüketicileri ifade etmektedir (Kastanakis & Balabanis, 2012).

Genel olarak bu etkiye sahip lüks ürün tüketicileri uygun ürünlere ve markalara sahip olarak yüksek sosyal statüye sahip gruplarla ilişki kurmak isterler. Birçok araştırma da, lüks ürün tüketiminde Bandwagon etkisinin büyük önem taşıdığını göstermektedir (Vigneron & Johnson, 1999; Chaudhuri & Majumdar, 2006; Llamas & Thomsen, 2016; Kessous & Valette-Florence, 2019).

Veblen Etkisi

Bazı tüketiciler sadece fiyatı yüksek olan ürünleri satın almak isterler. Bu doğrultuda bir ürünün sadece fiyatının yüksek olması o ürüne olan talebin artmasına sebep olmaktadır. Bazı ürünler için fiyat arttıkça talebin de arttığı görülmektedir. Bandwagon etkisi başkalarının tüketiminin bir fonksiyonu, Veblen etkisi ise fiyatın bir fonksiyonudur (Leibenstein, 1950). Bu nedenle nadir bulunan ürünlerin Veblen etkisini arttırdığı düşünülmektedir. Snob etkisinde ise Veblen etkisinde olduğu gibi fiyata verilen önem yüksektir ancak diğer tüketicilerden farklı olma, ürünün tek sahibi olma isteği hakimdir. Yani diğer tüketicilerin yüksek fiyatlı ürünlere sahip olması halinde Snob etkisindeki tüketicinin o ürünlere olan talebi azalacaktır.

Veblen etkisindeki tüketiciler sosyal statü oluşturmak veya var olan sosyal statüsünü korumak amacıyla tüketicilerin daha uygun benzer ikame bir ürün mevcut olsa bile pahalı bir ürüne daha yüksek bir fiyat ödeyerek sahip olmak istemektedirler. Bu tarz tüketiciler daha yüksek statüde olan tüketicilerin tüketim stillerini taklit ederek statü farklılığını ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca aynı statüde olduğunu düşündüğü tüketicilerden de daha ön planda olmaya çalışmaktadırlar (Solomon, 2006). Veblen'e göre lüks tüketimde iki güdüden bahsedilebilir; ilki kendi sosyal statüsündeki diğer tüketicilere imajını ve varlıklı oluşunu göstermek istemek, ikincisi ise ait olunmayan diğer alt statülerdeki tüketicilerden farklılaşmaktır.

Günümüzde internetin de etkisiyle tüketiciler sahip oldukları veya sahip olmak istedikleri statülerini diğer tüketicilere rahatlıkla gösterebilmektedirler. Bu durum tüketicileri daha fazla tüketime yönlendirmektedir.

3. YÖNTEM

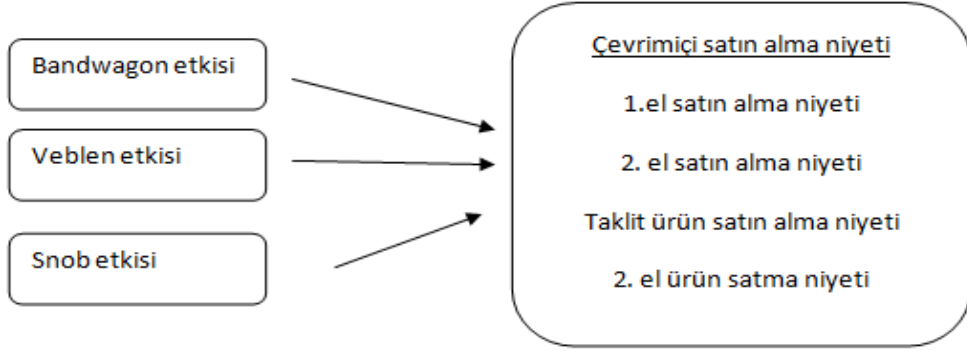
Bu araştırmada Bandwagon, Veblen ve Snob etkisinin tüketicinin çevrim içi lüks ürün satın alma niyetleri ve satma niyeti üzerine etkisi araştırılmaktadır. Buna yönelik olarak iki değişken arasındaki neden sonuç ilişkisini ortaya çıkarmak amaçlandığı için nedensel araştırma deseni kullanılmıştır.

Bu bağlamda, bu araştırmada, Bandwagon, Veblen ve Snob etkisi bağımsız değişken, niyet kavramı ise bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Niyet değişkeni ikinci el çevrim içi alışveriş sitelerinden 1. el ürün satın alma niyeti, 2. el ürün satın alma niyeti, taklit ürün satın alma niyeti ve 2. el ürün satma niyeti olarak değerlendirilmiştir.

Araştırma modelinde yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında oluşturulan hipotezlerin test edilmesine yönelik veri sağlamak amacıyla çevrim içi anket yöntemi tercih edilmiş olup, anket formunda yer alacak değişkenlerin her biri için ölçek tespit edilmiştir. Ölçeklerin belirlenmesi aşamasında alanında kabul görmüş, geçerlilik ve güvenilirlikleri sağlanmış ölçeklerin tercih edilmesine dikkat edilmiştir.

- Çevrim içi satın alma niyeti ölçeği olarak Vijayasathy (2003) tarafından Davis (1989) teknoloji kabul modeline dayandırılarak geliştirilen ölçek,
- Bandwagon etkisi ölçeği olarak Shukla ve Rosendo-Rios (2021) tarafından Leibenstein (1950) ölçeğine dayandırılarak geliştirilen ölçek,
- Veblen etkisi ölçeği olarak Shukla ve Rosendo-Rios (2021) tarafından Veblen (1899) ölçeğine dayandırılarak geliştirilen ölçek,
- Snob etkisi ölçeği olarak Shukla ve Rosendo-Rios (2021) tarafından Leibenstein (1950) ölçeğine dayandırılarak geliştirilen ölçek kullanılmıştır.

Değişkenler arasındaki ilişkileri betimleyen araştırma modeli Şekil 1’de gösterilmektedir.



Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırmada ele alınan değişkenlerin birbirleri arasındaki ilişkileri incelemek için geliştirilen araştırma hipotezleri aşağıda yer almaktadır:

- H1a: Bandwagon etkisi ile çevrim içi 1. el satın alma arasında pozitif yönde etkisi bulunmaktadır.
- H1b: Bandwagon etkisi ile çevrim içi 2. el satın alma arasında pozitif yönde etkisi bulunmaktadır.
- H1c: Bandwagon etkisi ile çevrim içi taklit ürün satın alma arasında pozitif yönde etkisi bulunmaktadır.
- H1d: Bandwagon etkisi ile çevrim içi 2. el ürün satma niyeti arasında pozitif yönde etkisi bulunmaktadır.
- H2a: Veblen etkisi ile çevrim içi 1. el satın alma arasında pozitif yönde etkisi bulunmaktadır.
- H2b: Veblen etkisi ile çevrim içi 2. el satın alma arasında pozitif yönde etkisi bulunmaktadır.
- H2c: Veblen etkisi ile çevrim içi taklit ürün satın alma arasında pozitif yönde etkisi bulunmaktadır.
- H2d: Veblen etkisi ile çevrim içi 2. el ürün satma niyeti arasında pozitif yönde etkisi bulunmaktadır.
- H3a: Snob etkisi ile çevrim içi 1. el satın alma arasında pozitif yönde etkisi bulunmaktadır.
- H3b: Snob etkisi ile çevrim içi 2. el satın alma arasında pozitif yönde etkisi bulunmaktadır.
- H3c: Snob etkisi ile çevrim içi taklit ürün satın alma arasında pozitif yönde etkisi bulunmaktadır.
- H3d: Snob etkisi ile çevrim içi 2. el ürün satma niyeti arasında pozitif yönde etkisi bulunmaktadır.

Araştırmanın evreni, Türkiye’de çevrim içi 1. el ve 2. el alışveriş sitelerinden alışveriş yapan 18 yaş üstü tüketicilerden oluşmaktadır. Araştırma, çevrim içi alışveriş yapan tüketicileri kapsamakta olup kolayda örnekleme yolu tercih edilmiş ve kartopu örnekleme tekniği kullanılmıştır. Ankete katılan katılımcılardan çevrim içi anket yolu ile anketleri doldurmaları istenmiş olup, aynı şekilde kendisi gibi çevrim içi alışveriş yapan diğer tüketicilere de anketi iletmeleri istenmiştir. 384 anket formu elde edilmiştir. Ancak 40 katılımcının internette alışveriş yapmadığı tespit edilmiş ve 344 katılımcının anket formu değerlendirilmiştir. Anket Formu Haziran 2021’de bir haftalık periyotta yanıtlanmıştır.

Değerlendirmeye alınan 344 katılımcının formuna göre katılımcıların cinsiyet, yaş, çalışma durumu, alışveriş sıklığı, medeni durum, gelir durumu ve eğitim durumuna ilişkin olmak üzere tanımlayıcı bilgi olarak nitelenen demografik bilgileri Tablo1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri (N:344)

Değişken	Gruplar	f	%	Değişken	Gruplar	f	%
Cinsiyet	Kadın	307	89,2	Gelir Durumu	<3000	94	27,3
	Erkek	37	10,8		3001-4000	36	10,5
Medeni Durum	Evli	199	57,8	4001-5000	38	11,0	
	Bekâr	145	42,2	5001-6000	32	9,3	
Yaş	18-28	121	35,2	6001-7000	30	8,7	
	29-38	1	0,3	>7001	114	33,1	
	39-48	159	46,2	Eğitim	İlköğretim	6	1,7
	49-58	48	14,0		Lise	26	7,6
	>59	13	3,8		Ön lisans	27	7,8
Çalışma Durumu	Evet	228	66,3		Lisans	179	52,0
	Hayır	116	33,7	Lisansüstü	106	30,8	
2. el alışveriş yapma	Evet	171	49,7	Çevrim içi Alışveriş	Evet	344	100,0
	Hayır	173	50,3				

Demografik özelliklerine bakıldığında 344 kişinin %89,2'si kadın, %10,8'i erkek katılımcılardan oluştuğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %46,2'sinin 39-48 yaş aralığında; %35,2'sinin 18-28 yaş aralıklarında olduğu belirlenmiş olup, %66,3'ünün çalıştığı tespit edilmiştir. Gelir durumuna bakıldığında %27,3'ünün 3.000TL ve altında gelire sahip iken %11'inin 4001 ve 5000 TL arasında gelire sahip olduğu tespit edilmiştir. Eğitim durumları incelendiğinde ilk sırada %52 ile lisans mezunu, %30,8 ile yüksek lisans mezunları ikinci sırada yer alırken bunu sırasıyla, ön lisans mezunları ve lise mezunları takip etmiştir. Elde edilen sonuçlarda eğitim seviyelerinin yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcılara öncelikle internetten alışveriş yapıp yapmadıkları sorulmuştur. Ayrıca internetten alışveriş yapan katılımcılara ikinci el çevrim içi alışveriş yapıp yapmadıkları sorularak, %49,7'sinin ikinci el çevrim içi alışveriş yaptığı ve %50,3'ünün ise çevrim içi ikinci el alışveriş yapmadığı tespit edilmiştir.

4. BULGULAR

Araştırmada katılımcıların çevrim içi ve ikinci el çevrim içi alışveriş sıklıklarının değişimine yönelik olarak sorulan kategorik ifadelerin sonuçları Tablo 2'de yer almaktadır. Katılımcılara ne sıklıkla çevrim içi alışveriş yaptıkları sorulduğunda yoğunlukların %36,9 ile ayda birkaç defa yaptıkları ve bunu sırasıyla yılda birkaç defa ile ayda bir defa takip etmektedir. Katılımcılara ne sıklıkla ikinci el çevrim içi alışveriş yaptıkları sorulduğunda ise satın alma sıklığının %24,4 ile yılda birkaç defa ve sırasıyla yılda bir defa ile ayda bir defa takip etmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Çevrim içi ve İkinci El Çevrim içi Alışveriş Sıklığı

Değişken	Gruplar	f	%	Değişken	Gruplar	f	%
Çevrim içi	Hemen her gün	8	2,3	Çevrim içi	Hemen her gün	0	0
	Haftada birkaç kez	60	17,4		Haftada birkaç kez	1	0,3
Alışveriş	Haftada bir kez	30	8,7	2. el	Haftada bir kez	1	0,3
	Ayda birkaç kez	127	36,9		Ayda birkaç kez	16	4,7
Sıklığı	Ayda bir kez	54	15,7	Alışveriş Sıklığı	Ayda bir kez	29	8,4
	Yılda birkaç kez	63	18,3		Yılda birkaç kez	84	24,4
	Yılda bir kez	2	0,6		Yılda bir kez	40	11,6

Doğrulayıcı Faktör Analizi (Confirmatory Factor Analysis), ölçme modellerinin geliştirilmesinde önemli kolaylıklar sağladığı için sıklıkla başvurulan bir analiz yöntemidir. SmartPLS 2 yazılımında Doğrulayıcı Faktör Analizi için kurulan model 500 örneklemlili bootstrap (önyükleme) yöntemi ile sınanmış olup, tüm ifadeler için 0,60 üzerinde faktör yükü elde edilmiştir ($t > 2,57, p < 0,01$). Doğrulayıcı Faktör Analizi sonucunda elde edilen faktör yükleri Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Doğrulatoryı Faktör Analizi Faktör Yükleri

İFADE	BAND	VEBLEN	SNOB	1SATIN	2SATIN	2SATMA	TAKLİT
Bandwagon 2	0,797						
Bandwagon 3	0,747						
Bandwagon 4	0,772						
Bandwagon 5	0,772						
Veblen 2							
Veblen 3		0,798					
Veblen 4		0,798					
Veblen 5		0,727					
Veblen 6		0,733					
		0,717					
Snob 1							
Snob 3			0,825				
			0,847				
Birincielniyet 1							
Birincielniyet 2				0,917			
Birincielniyet 3				0,944			
				0,909			
İkincielniyet 1					0,917		
İkincielniyet 2					0,944		
İkincielniyet 3					0,909		
Satmaniyeti 1						0,910	
Satmaniyeti 2						0,927	
Satmaniyeti 3						0,925	
Taklit 1							0,879
Taklit 2							0,948
Taklit 3							0,924

Araştırmada değişkenleri arasındaki ikili ilişkileri tespit edebilmek için korelasyon analizleri faktörler elde edildikten sonra yapılmış olup, sonuçları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Korelasyon Analizi

	AVE	√AVE	1SATIN	2SATIN	2SATMA	BANDW	SNOB	TAKLIT	VEBLEN
1SATIN	0,758	0,871	1,000						
2SATIN	0,853	0,923	0,470	1,000					
2SATMA	0,847	0,920	0,402	0,430	1,000				
BANDW	0,596	0,772	0,562	0,311	0,317	1,000			
SNOB	0,699	0,836	0,591	0,233	0,217	0,560	1,000		
TAKLIT	0,842	0,918	0,312	0,385	0,205	0,276	0,135	1,000	
VEBLEN	0,571	0,755	0,537	0,300	0,331	0,697	0,519	0,224	1,000

Doğrulatoryı Faktör Analizi ile yakınsama ve ayrışma geçerlilikleri test edilerek ölçeklerin geçerliliği test edilmiştir.

Buna göre; Hair vd. (2014) tarafından belirtilen:

- Tüm faktörlerdeki ifadelerin 0.70’ten fazla faktör yükü almış olması,
- Çapraz yüklemeler (cross loadings) ifadelerin en büyük faktör yükünü kendi ait oldukları faktöre vermiş olması,

- Faktörlerin açıklanan ortalama varyansının (AVE: Average Variance Extracted) 0.50'den büyük olması ile yakınsama geçerliliği (convergent validity) sağlanmıştır.
- Ayırışma geçerliliği (discriminant validity) ise Doğrulayıcı Faktör Analizi sonucunda:
- Hair vd. (2014) tarafından belirtildiği şekilde çapraz yüklemeler değerlendirildiğinde ifadelerin en yüksek faktör yükünü kendi faktörlerine atamış olması durumu
- Fornell ve Larcker (1981) tarafından belirtilen kritere göre her bir faktör yapısının açıklanan ortalama varyans (AVE) değerinin karekökünün, diğer yapılar ile olan korelasyonların en büyüğünden nicel olarak daha büyük olması durumu ile de ayırışma geçerliliği (discriminant validity) sağlanmıştır. Güvenilirlik analizi sonuçlarında elde edilen kompozit güvenilirlik (CR: Composite Reliability) ve Cronbach's α değerleri ölçek güvenilirliği için incelenmiştir. Tablo 5'te görüleceği üzere tüm faktörler için CR ve Cronbach's α değerlerinin 0,50'dan büyük olması sebebiyle güvenilirlik sağlanmıştır.

Tablo 5. Güvenilirlik Analizi

	CR	Cronbach's α
1SATIN	0,904	0,841
2SATIN	0,946	0,914
2SATMA	0,943	0,910
BANDW	0,855	0,775
SNOB	0,823	0,669
TAKLIT	0,941	0,906
VEBLEN	0,869	0,812

Araştırmada hipotezlerinin test edilmesi için Kısmi En Küçük Kareler Yöntemine Dayalı (PLS-SEM) Yapısal Eşitlik Modeli ile analiz edilmiştir. Bu amaçla geliştirilen programlardan Smart PLS 2 kullanılmıştır. Modelde yol analizleri ve istatistiksel anlamlılık tespiti için bootstrap sınamaları gerçekleştirilmiştir. Tablo 6'da PLS modeline ilişkin analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 6. PLS Modeli Regresyon Yükleri

	1SATIN	2SATIN	2SATMA	TAKLIT
BANDW	0,222**	0,176*	0,160*	0,251**
SNOB	0,368**	0,058	0,018	-0,042
VEBLEN	0,191**	0,147*	0,211**	0,071
AVE	0,758	0,853	0,847	0,842
Q ²	0,336	0,098	0,105	0,066
R ²	0,445	0,113	0,124	0,079

* p<0,05 ** p<0,01

Tablo 6'daki sonuçlara göre; Bandwagon etkisi ile çevrim içi 1. el lüks ürün satın alma niyeti ($\beta =0,222$; $p <0,01$; $R^2 =0,445$), çevrim içi 2. el lüks ürün satın alma niyeti ($\beta =0,176$; $p <0,05$; $R^2 =0,113$), taklit ürün satın alma niyeti ($\beta =0,251$; $p <0,01$; $R^2 =0,079$) ve 2. el lüks ürün satma niyeti ($\beta =0,160$; $p <0,05$; $R^2 =0,124$) arasında pozitif yönde etkisi tespit edilmiştir. Bu sonuca göre; "H1a: Bandwagon etkisi ile çevrim içi 1. el satın alma arasında pozitif yönde etkisi bulunmaktadır." hipotezi desteklenmiştir. "H1b: Bandwagon etkisi ile çevrim içi 2. el satın alma arasında pozitif yönde etkisi bulunmaktadır." hipotezi desteklenmiştir. "H1c: Bandwagon etkisi ile çevrim içi taklit ürün satın alma arasında pozitif yönde etkisi bulunmaktadır." hipotezi desteklenmiştir. "H1d: Bandwagon etkisi ile çevrim içi 2. el ürün satma niyeti arasında pozitif yönde etkisi bulunmaktadır." hipotezi de desteklenmiştir.

Snob etkisi ile çevrim içi 1. el lüks ürün satın alma niyeti ($\beta =0,368$; $p <0,01$; $R^2 =0,445$) arasında anlamlı bir etki tespit edilmiştir. Dolayısıyla; "H3a: Snob etkisi ile çevrim içi 1. el satın alma arasında pozitif yönde etkisi bulunmaktadır." hipotezi desteklenmektedir. Ancak snob etkisinin 2. el lüks ürün satın alma niyeti ($\beta =0,058$; $p >0,05$; $R^2 =0,113$), taklit ürün satın alma niyeti ($\beta =-0,042$; $p >0,05$; $R^2 =0,079$) ve 2. el lüks ürün satma niyeti ($\beta =0,018$; $p >0,05$; $R^2 =0,124$) arasında pozitif yönde etkisi tespit edilememiştir. Bu nedenle, "H3b: Snob etkisi ile çevrim içi 2. el satın alma arasında pozitif yönde etkisi bulunmaktadır.", "H3c: Snob etkisi ile çevrim içi taklit ürün satın alma arasında pozitif yönde etkisi bulunmaktadır." ve "H3d: Snob etkisi ile çevrim içi 2. el lüks ürün satma niyeti arasında pozitif yönde etkisi bulunmaktadır." hipotezleri reddedilmiştir.

Veblen etkisi ile çevrim içi 1. el lüks ürün satın alma niyeti ($\beta =0,191$; $p <0,01$; $R^2 =0,445$), 2. el lüks ürün satın alma niyeti ($\beta =0,147$; $p <0,05$; $R^2 =0,113$) ve 2. el lüks ürün satma niyeti ($\beta =0,211$; $p <0,01$; $R^2 =0,124$)

arasında ilişki tespit edilmiş olup, “H2a:Veblen etkisi ile çevrim içi 1. el satın alma arasında pozitif yönde etkisi bulunmaktadır.”, “H2b:Veblen etkisi ile çevrim içi 2. el satın alma arasında pozitif yönde etkisi bulunmaktadır.” ve “H2d:Veblen etkisi ile çevrim içi 2. el ürün satma niyeti arasında pozitif yönde etkisi bulunmaktadır.” hipotezleri desteklenmektedir. Ancak Veblen etkisi ile taklit ürün satın alma niyeti ($\beta =0,071$; $p >0,05$; $R^2 =0,079$) arasında pozitif yönde etkisiye rastlanılmamıştır. Bu sebeple “H2c: Veblen etkisi ile çevrim içi taklit ürün satın alma arasında pozitif yönde etkisi bulunmaktadır.” hipotezi reddedilmiştir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Dünya giderek dijitalleşirken çevrim içi lüks pazarın istikrarlı bir şekilde büyüdüğü bir ortamda lüks ürün pazarının incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu çalışmada tüketicilerin çevrim içi lüks ürün pazarında 1. el lüks ürün satın alma niyeti, 2. el lüks ürün satın alma niyeti, taklit ürün satın alma niyeti ve 2. el lüks ürün satma niyeti incelenmiştir. Bu araştırma lüks ürün tüketimini yönlendiren üç temel motivasyonu, yani Bandwagon, Snob ve Veblen etkilerini incelemektedir (Kastanakis & Balabanis, 2012; Leibenstein, 1950; Veblen, 1899; Shukla & Rosende-rios, 2021).

Araştırmanın uygulama kısmında; demografik özelliklerin belirlenmesi için yöneltilen 10 soru yanında, toplam 4 farklı ölçek kullanılarak çevrim içi anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Anket 18 yaş üstü kadın ve erkeklerden oluşan 384 katılımcıya uygulanmıştır. Çevrim içi alışveriş yapmayan 40 katılımcı anketten çıkarılmış olup 344 adet kullanılabilir anket verisi incelenmiştir.

Bandwagon etkisindeki tüketiciler, katılmak istedikleri herhangi bir grubun gereksinimlerini karşılamak için davranışlarını veya tutumlarını değiştirmeye daha istekli kişiler olması (Kastanakis & Balabanis, 2012) ve bu etkiye sahip tüketicilerin yüksek sosyal statüye sahip gruplarla ilişki kurmak istemeleri de bu etkinin lüks ürün tüketimi için oldukça önemli olduğu düşünülmektedir (Vigneron & Johnson, 1999; Chaudhuri & Majumdar, 2006; Llamas & Thomsen, 2016; Kessous & Valette-Florence, 2019). Mevcut araştırmalara baktığımızda lüks ürün tüketiminin ülkeler arasında önemli farklılıklar da gösterdiği bilinmektedir. Shukla ve Rosende-Rios 2021 yılında yaptıkları çalışmalarında Çinli tüketicilerin Bandwagon, Snob ve Veblen motivasyonlarından önemli ölçüde etkilendikleri sonucuna ulaşılırken, Hintli tüketicilerin ise Veblen motivasyonundan etkilenmediği, Bandwagon ve Snob motivasyonlarında etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda literatür ile benzer bir sonuca ulaşılmış olup Türkiye de Türk tüketiciler ile yaptığımız araştırmanın sonucuna göre; Bandwagon etkisi ile çevrim içi 1. el lüks ürün satın alma niyeti, çevrim içi 2. el lüks ürün satın alma niyeti, taklit ürün satın alma niyeti ve 2. el lüks ürün satma niyeti arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Tüketicilerin lüks ürün satın alırken kendilerini bir statü ile ilişkilendirme çabalarından dolayı lüks ürün satın almak istedikleri düşünülmektedir. Yaptığımız çalışmada bazı tüketicilerin 1. el, bazılarının 2. el hatta bazı tüketicilerin ise taklit ürünleri satın alarak toplum içindeki statüleri korumaya çalışmaları veya statülerini yükseltmek istedikleri görülmektedir. Ayrıca 2. el ürünlerini satmak isteyen tüketicilerin de gene bu satış işlemini statü kaynaklı yaptıkları düşünülmektedir. Örneğin 2. el alışveriş platformlarında yalnız lüks ürünlerini satan tüketiciler bulunmaktadır.

Snob etkisi ise Bandwagon etkisinin tam tersi olarak değerlendirilmektedir (Shukla & Rosendo-Rios, 2021). Bu etki, tüketicilere herkesten farklı olma, benzersiz olma, diğer tüketiciler tarafından satın alınmayanı satın alma, nadir ve az bulunan ürüne yönelme ve kimsenin sahip olamayacağı özel üretim ürünleri satın alma yöneliminde tüketicilerdir (Leibenstein, 1950; Kastanakis & Balabanis, 2012; Reddy, 2008; Tian & McKenzie, 2001; Shukla, 2012; Shukla & Rosendo-Rios, 2021). Böylelikle literatürde benzer şekilde Snob etkisi ile çevrim içi 1. el lüks ürün satın alma niyeti arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda Snob etkisinin çevrim içi 2. el lüks ürün satın alma niyeti, taklit ürün satın alma niyeti ve 2. el lüks ürün satma niyetine etkisi tespit edilememiştir. Böylece çalışmamız da sözü geçen literatürü desteklemekte ve ikinci el ya da taklit ürünlerin satın alınmasında Snob etkisinin olmadığı anlaşılmıştır.

Lüks pazardaki markalar tüketicilerin yüksek fiyatları sürekli olarak kabul etmesi için fiyatlarını sistematik bir şekilde arttırmaktadırlar. Bu şekilde lüks ürün fiyat stratejisinin devam etmesi için lüks markaların tüketicilerini neden pahalı olması gerektiğine inandırması gerekmektedir. Yüksek fiyatın lüksün belirleyicisi olması gerektiği düşünülmektedir (Kapferer & Valette-Florence, 2021). Ayrıca bazı araştırmacıların da fiyat yüksekliğinin artık lüksü tam olarak tanımlamadığını da düşünmektedirler (Mundel vd., 2017; Kapferer & Valette-Florence, 2021; Thomsen vd., 2020). Veblen etkisinin tanımlanması dışında (Fassnacht & Dahm, 2018) lüks ürünler ile ilgili fiyat konusu herhangi bir çalışmada odak noktası olmamıştır. Oysaki fiyat, lüks ürün pazarına girişi noktasındaki en önemli engeldir (Kapferer & Valette-Florence, 2021). Bir ürünün fiyatının yüksek olması o ürüne olan talebin artmasına sebep olmaktadır. İşte bu Veblen etkisidir. Yani Veblen etkisi

fiyatın bir fonksiyonudur (Leibenstein, 1950). Snob etkisinde olduğu gibi fiyatın yükselmesi ile tüketicinin o ürüne yönelmesi artmaktadır. Ancak tüketici yönelimi arttığında Snob etkisi gösteren tüketicilerin talebinin azalmasına karşın Veblen etkisindeki tüketicilerin talep artışları devam etmektedir. Bu bağlamda, araştırmamızda Veblen etkisi ile çevrim içi 1. el lüks ürün satın alma niyeti, çevrim içi 2. el lüks ürün satın alma niyeti ve 2. el lüks ürün satma niyeti arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ancak Veblen etkisinin taklit ürün satın alma niyetine etkisi tespit edilememiştir.

Bu araştırmanın en önemli sınırlılığının örneklem hacmi olduğu düşünülürse yeni araştırmalarda daha geniş bir ana kütle kullanılarak çalışılması önerilmektedir. Gelecek araştırmalarda çevrim içi lüks ürün satın alan çok daha fazla tüketiciye ulaşarak veri sayısı artırılabilir. Ayrıca, farklı demografik özelliklere sahip tüketici bölümlerine odaklanan çalışmalar da yapılabilir. Araştırmacılara bir diğer öneri ise çevrim içi ikinci el alışveriş ile ilgili diğer konulara odaklanılmasıdır. Tüketici davranışlarındaki değişimler ile birlikte ikinci el pazarlara yönelim gitgide artmaktadır. Böylece ikinci el pazarlar ile tüketicilerin farklı ürünlere ilişkin algılarında değişim gözlenmektedir. Bu yüzden genel itibarıyla de ikinci el lüks ürün pazarlarının araştırmaya açık olduğu söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Abbes, İ., Hallem, Y., & Taga, N. (2020). Second-hand shopping and brand loyalty: The role of online collaborative redistribution platforms. *Journal of Retailing and Consumer Services*.
- Amaldoss, W. & Jain, S. (2005). Conspicuous consumption and sophisticated thinking. *Management Science*, 51(10), 1449-1466.
- Amatulli, C., Pino, G., Deangelis, M., & Cascio, RP (2018). Understanding purchase determinants of luxury vintage products. *Psychology and Marketing*, 35 (1).
- Akın, M . (2020). Çevrim içi ikinci el alışveriş motivasyonları: ölçek uyarlama çalışması. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 74-88.
- Ang, SH, Cheng, PS, Lim, EAC, & Tambyah, SK (2001). Spot the difference: Consumer responses towards counterfeits. *Journal of Consumer Marketing*, 18(3), <http://dx.doi.org/10.1108/07363760110392967>
- Bahri-Ammaria, N., Coulibalyb, D Mimounc, MS (2020). The bandwagon luxury consumption in Tunisian case: The roles of independent and interdependent self concept. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 52, DOI: 10.1016/j.jretconser.2019.101903
- Balasubraman, S., Raghunathan, R., & Mahajan, V. (2005). Consumers in a multi channel environment: Product utility, process utility, and channel choice. *Journal of Interactive Marketing*, 19(2), 12-30
- Boston Consulting Group. (2019). *2019 True-Luxury Global Consumer Insight*. AltaGamma. Management.
- Chaudhuri, HR, Majumdar, S. (2006). Of diamonds and desires: understanding conspicuous consumption from a contemporary marketing perspective. *Acad. Market. Science*. Review. 11, 1-18.
- Clark, D. (2006). Counterfeiting in China: A blue print for change. *China Business Review*, 33(1), 14.
- Çakır, İ., & Dedeoğlu, AÖ (2020). İkinci el giysi satın alımında algılanan risklerin satın alma niyeti üzerine etkisi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (27), 55-72
- Das, M., Habib, M., Saha, V., Jebarajakirthy, C. (2021). Bandwagon vs snob luxuries: Targeting consumers based on uniqueness dominance. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 61, doi: 10.1016/j.jretconser.2021.102582

- Das, M., Jebarajakirthy, C. (2020). Impact of acculturation to western culture (AWC) on western fashion luxury consumption among Gen-Y consumers in the Asia-Pacific region. *J. Retailing Consum. Serv.* 56 (C)
- Davidson, A., Nepomuceno, MV, Laroche, M. (2017). Shame on you: when materialism leads to purchase intentions toward counterfeit products. *J. Bus. Ethics* 1-16.
- Davis, FD (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly*, 13(3), 319-340.
- De Matos, CA, Ituassu, CT, & Rossi, CAV (2007). Consumer attitudes toward counterfeits: A review and extension. *Journal of Consumer Marketing*, 24(1), 36e47.
- Deniz, E. (2020). Çevrim içi ikinci-el giyim eşyası satın almaya etki eden faktörlerin incelenmesi. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 9(2), 1487-1519.
- Dubois, B., Duquesne, P. (1993). The market for luxury goods: income versus culture. *Eur. J. Market.* 27 (1), 35-44.
- Fassnacht, M., Dahm, JM (2018). The Veblen effect and (in)conspicuous consumption. *Luxury Research Journal*, 1(4), 343-371.
- Fishbein, M.; Ajzen I.; *Belief, Attitude, Intention and Behavior: An Introduction to Theory and Research*, Reading, MA: Addison Wesley, 1975.
- Fornell, C. & Larcker, DF (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Gierl, H., Huettl, V. (2010). Are scarce products always more attractive? The interaction of different types of scarcity signals with products' suitability for conspicuous consumption. *International Journal of Research in Marketing*, 27 (3), 225-235.
- Ghosh, A., Varshney, S. (2013). *Luxury goods consumption: a conceptual framework based on literature review*. *Asian J. Manag.* 20 (2), 146-159.
- Guiot, D., & Roux, D. (2010). A Second-hand Shoppers' Motivation Scale: Antecedents, Consequences, and Implications for Retailers. *Journal of Retailing*, 355-371.
- Han, SL, Kim, K. (2020). Role of consumption values in the luxury brand experience: moderating effects of category and the generation gap. *J. Retailing Consum. Serv.* 57, 102249.
- Hair, JF, Hult, GTM, Ringle, CM, & Sarstedt, M. (2014). *A Primer on Partial Least Squares Structural Equation Modeling*. Thousand Oaks: Sage
- Hassan, S., Husic-Mehmedovic'', M., Duverger, P. (2015). Retaining the allure of luxury brands during an economic down turn. *J. Fash. Mark. Manag.* 19, 416-429.
- Hvass, KK (2015). Business model innovation through second-hand retailing: A fashion industry case. *Journal of Corporate Citizenship*, 57, 11-32.
- Husic, M. & Cacic, M. (2009). Luxury consumption factors. *Journal of Fashion Marketing and Management*, 13(2), 231e245.

- Islam, T., Pitafi, AH, Akhtar, N., Xiaobei, L. (2021). Shame Determinants of purchase luxury counterfeit products in social commerce: The mediating role of compulsive internet use. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 62, 102596.
- Kapferer, JN, Valette-Florence, P. (2018). The impact of brand penetration and awareness on luxury brand desirability. *J. Bus. Res.* 83, 38–50.
- Kapferer, JN, Valette-Florence, P. (2021). Which consumers believe luxury must be expensive and why? A cross-cultural comparison of motivations. *Journal of Business Research*, 132, 301-313.
- Kapferer, JN & Vincent, B. (2008). *Luxe Oblige*, Eyrolles-Ed. d'Organisations, Paris.
- Kastanakis, MN & Balabanis, G. (2012). Between the mass and the class: Antecedents of the “bandwagon” luxury consumption behavior. *Journal of Business Reserach*, 65(10), 1399-1407.
- Kastanakis, MN & Balabanis, G. (2014). Explaining variation in conspicuous luxury consumption: An individual differences' perspective. *Journal of Business Reserach*, 67(10), 2147-2154.
- Kessous, A. & Valette-Florence, P. (2019). From Prada to Nada”: Consumers and their luxury products: A contrast. *Journal of Business Research*, 313-327.
- Korkmaz, İ. & Dal, NE (2020). Kıtlık Teorisi ve Bandwagon Etkisi Çerçevesinde Covid-19 Salgınının Tüketici Davranışı Açısından İncelenmesi. *Eurasian Journal of Researches in Socialand Economics (EJRSE)*, 7(11), 88-125.
- Llamas, R. & Thomsen, TU (2016). The luxury of igniting change by giving: transforming yourself while transforming others' lives. *Journal Business Research*. 69 (1), 166-176.
- Leibenstein, H. (1950). Bandwagon, snob ve veblen effects in the theory of consumers' deman. *Quarterly Journal Of Economics*, 64, 183-207.
- Lipovetsky, G. & Roux, E. (2003). *Le luxe éternel, de De l'âge du sacré au temps des marques*. Editions Gallimard.
- Mundel, J., Huddleston, P., & Vodermeier, M. (2017). What are affordable luxuries? An exploratory study of consumers' perceptions. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 35(1), 68-75.
- Nia, A. & Zaichkowsky, JL (2000). Do counterfeits devalue the owner ship of luxury brands? *Journal of Product & Brand Management*, 9(7), 485e497.
- Norashikin, N. (2009). A study on consumers' attitude towards counterfeit products in Malaysia (Unpublished master's thesis). Kuala Lumpur, Malaysia: Graduate School of Business Faculty of Business and Accountancy University of Malaya.
- Nwankwo, S., Hamelin, N. & Khaled, M. (2014). Consumer values, motivation and purchase intention for luxury goods. *J. Retailing Consum. Serv.* 21 (5), 735-744.
- Nyeck, S. (2004). Luxury Brands Online and Offline: The Case of French Brands. *The European Retail Digest* 41.
- Padmavathy, C., Swapana, M., & Paul, J. (2019). Online second-hand shopping motivation-Conceptualization, scale development, and validation. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 19-32.

- Park, J., Hyun, H. & Thavisay, T. (2021). A study of antecedents and outcomes of social media WOM towards luxury brand purchase intention. *J. Retailing Consum. Serv.* 58, 102272.
- Phau, I., Sequeira, M., & Dix, S. (2009). Consumers' willingness to knowingly purchase counterfeit products. *Direct Marketing: An International Journal*, 3(4), DOI 10.1108/17505930911000865.
- Phau, I. & Teah, M. (2009). Devilwears (counterfeit) Prada: A study of antecedent and outcomes of attitudes towards counterfeits of luxury brands. *Journal of Consumer Marketing*, 26(1), doi: 10.1108/07363760910927019.
- Reddy, S. (2008). *There's nothing else like it in the world*. Newsweek.
- Reichheld, FF, Markey, RG, & Hopton, C. (2000). E-customer loyalty applying the traditional rules of business for online success. *European Business Journal*, 12(4), 173-179.
- Richins, ML (2004). The material values scale: measurement properties and development of a short form. *J. Constr. Res.* 31 (1), 109-119.
- Shankar, A. & Jain, S. (2021). Factors affecting luxury consumers' webrooming intention: a moderated-mediation approach. *J. Retailing Consum. Serv.* 58, <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2020.102306>.
- Shukla, P. (2012). The influence of value perceptions on luxury purchase intentions in developed and emerging markets. *International Marketing Review*, 29(6), 574-596.
- Shukla, P., & Rosendo-Rios, V. (2021) Intra and inter-country comparative effects of symbolic motivations on luxury purchase intentions in emerging markets. *International Business Review, Elsevier, vol. 30(1)*.
- Singh, LR, Sahni, SK (2019). Materialism as predictor of purchase intention towards counterfeit products: a conceptual framework. *the IUP J. Manag. Res.* XVIII, 53-63.
- Srinivasan, SR (2015). Impact of education on purchase behaviour of luxury brands. *Bus. Manag. Rev.* 5, 66-80.
- Statista; 2020a. (2020). <https://www.statista.com/study/46534/luxury-advertising-and-marketing/>. (Erişim tarihi: 21/06/2021).
- Statista; 2020b. (2020). <https://www.statista.com/study/46534/luxury-advertising-and-marketing/>. (Erişim tarihi: 21/06/2021)
- Solomon, MR (2006). *Consumer Behavior: Buying, Having and Being*. International 7th Ed. Upper Saddle River. NJ: Pearson.
- Telli, G., Aydın, S., & Gezmişoğlu Şen, D. (2021). COVID-19 sürecinde çevrim içi ikinci el ürün alışverişine yönelik tutum ve satın alma niyeti üzerine bir araştırma. *Journal of Aksaray University Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 13 (2), 11-22.
- Thomsen, TU, Holmquist, J., VonWallpach, S., Hemetsberger, A., & Belk, RW (2020). Conceptualizing unconventional luxury. *Journal of Business Research*, 116(August), 441-445.
- Tian, KT, McKenzie, K. (2001). The long-term predictive validity of the consumers' need for uniqueness scale. *Journal of Consumer Psychology*, 10 (3), 171-193.
- Ting, M., Goh, Y., Isa, SM (2016). Determining consumer purchase intentions toward counterfeit luxury goods in Malaysia. *Asia Pacific Management Review*. 21, 219-230.

- Turunen, LL, Cervellon, MC, & Carey, LD (2019, Aralık). Selling Second-hand Luxury: Empowerment and Enactment of Social Roles. *Journal of Business Research*.
- Turunen, LL, & Leipamaa-Leskinen, H. (2015). Pre-loved luxury: Identifying the meaning of second-hand luxury possessions. *Journal of Product & Brand Management*, 24(1), 57-65.
- Veblen, T., *The Theory of the Leisure Class*, New York: MacMillian, 1899; Republished London: Unwin Books, 1970, available at: <http://xroads.virginia.edu/~HYPER/VEBLEN/veblenhp.html>.
- Vigneron, F., Johnson, LW (1999). A review and a conceptual frame work of prestige seeking consumer behavior. *Acad. Market. Science. Review*. (1), 1-15.
- Vijayasathy, LR (2004). Predicting consumer intention stouse on-line shopping: The case for an augmented technology acceptance model. *Information and Management*, 41(6), 747-762.
- Wang, Y., Sun, S., Song, Y. (2011). Chinese luxury consumers: motivation, attitude and behavior. *J. Promot. Manag.* 17 (3), 345–359.
- Yapraklı, Ş., Noksan, E., Unalan, M. (2017). Tüketicilerin Sosyal Sorumluluk Projelerine Yönelik Genel Tutumlarının Marka Sadakati ve Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi, *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(4).

Yazar Katkı Oranı

Yazarların katkı oranları eşittir.

COVID-19 PANDEMİ DÖNEMİNDE ÖZ DİSİPLİN VE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIĞIN İŞ PERFORMANSINA ETKİSİ

Tuğba ERHAN¹

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI: 10.35379/cusosbil.1015395

Makale Geçmişi:

Geliş 27.10.2021

Düzeltilme 09.12.2021

Kabul 15.12.2021

Anahtar Kelimeler:

Öz Disiplin,

Psikolojik Sağlamlık,

İş Performansı,

İdari Personel,

COVID-19.

ÖZ

Bireyler kişilik özellikleri bakımından farklılaşmaktadır. Özellikle içinde bulunulan pandemi dönemi her bireyi farklı bir şekilde etkilemiş ve olumlu/olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmanın amacı, COVID-19 pandemi dönemi sebebiyle kısmen ya da tam zamanlı evden çalışanların öz disiplin ve psikolojik sağlamlık düzeylerinin iş performansına olan etkisini ortaya koymaktır. Araştırma kapsamında Batı Akdeniz Bölgesi'nde yer alan üniversitelerde idari personel olarak görev yapan 328 kişi yer almaktadır. SPSS ve AMOS programları kullanılarak veriler analiz edilmiştir. Araştırmanın hipotezleri yapısal eşitlik modeli kurularak test edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; çalışanların öz disiplin ve psikolojik sağlamlık düzeyi ile iş performansı arasında pozitif anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yüksek öz disiplin ve psikolojik sağlamlık düzeyi çalışanların iş performansını artırmaktadır.

THE EFFECT OF SELF-DISCIPLINE AND PSYCHOLOGICAL RESILIENCE ON JOB PERFORMANCE DURING THE COVID-19 PANDEMIC

Article Info

Research Article

DOI: 10.35379/cusosbil.1015395

Article History:

Received 27.10.2021

Revised 09.12.2021

Accepted 15.12.2021

Keywords:

Self-Discipline,

Psychological Resilience,

Job Performance,

Administrative Staff,

COVID-19.

ABSTRACT

Individuals differ in terms of personality traits. In particular, the current pandemic period has affected each individual in a different way and caused positive/negative results. The current study aims at revealing the effect of the self-discipline and psychological resilience levels of employees, who work from home part-time or full-time, on job performance due to the COVID-19 pandemic period. Within the scope of the study, the sample consists of 328 administrative staff in universities in the Western Mediterranean Region. The data were analyzed using SPSS and AMOS programs. The hypotheses of the research were tested by establishing a structural equation modelling. The results of the study indicate that there is a positive significant relationship between the level of self-discipline and psychological resilience of the employees and their job performance. High levels of self-discipline and psychological resilience increase the job performance of employees.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, tugbaerhan@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5697-490X.

Alıntılanmak için/ Cite as: Erhan, T. (2021), COVID-19 Pandemi Döneminde Öz Disiplin Ve Psikolojik Sağlamlığın İş Performansına Etkisi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (3), 126-141.

GİRİŞ

Bireyler iş ve işin dışında geçirdikleri zamanda çeşitli hedefler belirlemekte ve bu hedefleri gerçekleştirmek için çaba göstermektedir. Ancak bu çaba görece bir sürece sahip olmakla birlikte bireylerin kişilik özellikleri, hedeflerine yaklaşma şekilleri, motivasyon kaynakları ve psikolojik yapılarına göre de birbirinden ayrılabilir. Bazı bireyler hedeflerini elde etmek konusunda diğerlerine göre daha fazla çaba gösterebilmekte ve bu çabanın kaynağı kimi zaman bireyin içsel motivasyonunun yüksek oluşu ya da kişilik özelliklerinden kaynaklanabilmektedir. Bir başka deyişle içinde bulunulan pandemi süreci ve küresel bazda yirmi birinci yüzyılın iş ve yaşam sorumluluklarının hızla artması bireyler açısından daha güçlü bir psikolojik alt yapıya sahip olmalarını zorunlu kılmaktadır. Bunun yanı sıra, bireyin stresli ya da travmatik olaylar ile başa çıkabilmesinde olumlu bakış açısına sahip olması da önemli rol oynamaktadır. Olumlu duygular içerisinde olumlu yaklaşımlara sahip olmakla birlikte iyimserlik, mutluluk, umut gibi bireylerin zorluklar ile baş edebilmelerinde önemli etkileri olan değişkenleri de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Her yüzyılın bir öncesine göre olumlu ve olumsuz yönlerini tecrübe edebildiğimiz bu dönemde son yılların en beklenmedik olayları arasında gösterilebilecek ve henüz etkisini belirgin bir şekilde sürdürmekte olan pandemi sürecinin içerisinde de yadsınamayacak zorluklar ile yüz yüze kalınmaktadır. Bireysel ve örgütsel etkilere sahip olan bu süreç çalışan bireyler öncelikli olmak üzere toplumların genelinde fiziksel ve ruhsal sorunlara neden olmaya devam etmektedir. Bu ve benzeri dönemlerde bireylerin psikolojik sağlık düzeylerinin yüksek olması, travmalar karşısında toparlanma sürecindeki hızları, yeni normallere ayak uydurmadaki yeterlilikleri örgütlerin de sahip olmak istedikleri iş gücünü oluşturmaktadır. Öte yandan, örgütler psikolojik olarak sağlam bireylerden başarı ve örgütsel verimlilik beklentisi içindedir.

Araştırmacılar neden bazı çalışanların diğerlerinden daha fazla sorumluluk sahibi ve daha başarılı bir şekilde işlerini yürütmekte olduğunu teorik ve ampirik çalışmalar ile ortaya çıkarmaya devam etmektedir. Başarılı çalışanların sorumluluk sahibi bireyler olduğu ve aynı zamanda sahip oldukları entelektüel yeterlilikten bağımsız olarak benimsedikleri öz disiplin duygusunu yüksek düzeyde tecrübe ettikleri söylenebilir. Duckworth ve Seligman (2005) öz disiplinin bireylerin gerçek potansiyellerini ortaya çıkaran bir değişken ve kişilik özelliği olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla, bireylerin ne kadar yüksek entelektüel alt yapıya da yeterliliklere sahip olduğundan bağımsız olarak öz disipline sahip olmamaları mevcut tüm kapasitelerini ortaya koymalarına engel teşkil edecektir. Öz disiplin duygusuna sahip bireyler şartların zorluğu, üstlenilen görevlerin karmaşıklığı ya da içinde bulunulan zorlukları bahane olarak öne sürmek yerine kısa süreli sıkıntıları uzun süreli kazançlara dönüştürmekte zorlanmamaktadır. Ancak bu durumda bir kişilik özelliği olduğu ifade edilen öz disiplin duygusunun az tecrübe edilmesi ya da eksikliği de bireylerin elde edebilecekleri hedeflerine ulaşmalarında da öz disiplini yüksek olanlara göre zaman kaybetmelerine neden olabilecektir. Özellikle yüksek iş performansına ulaşması hedeflenen bireylerden uzun çalışma saatlerine, artan iş yeri problemlerine ve zorluklarına karşı adapte olma konusunda yüksek psikolojik sağlık ve öz disiplin duygusuna sahip olmaları beklenmektedir. İş performansını içsel ve dışsal motivatör aracılığıyla arttırmaya ya da azaltmaya çalışılan bireylerin çalışmaları örgüte olan sahiplenme duyguları da içsel olarak hissettikleri örgütün değerli bir parçası olduğuna olan inancı ve kendisine verilen değer ile şekillenmektedir. Tüm bu beklentilerin birey tarafından karşılandığının algılanması ve tecrübe edilmesi durumunda bireylerin iş performansı bağlamında örgüte maksimum fayda sağlayacağı ileri sürülmektedir. Ancak, bu çalışmada da altı çizilmek istenilen sorunsal bireylerin yetenekleri ne kadar benzersiz ya da diğerlerine göre üstün nitelikte olursa olsun verimli bir çalışan olmayı sürdürebilme adına öz disiplinlerinin yüksek ve olumsuz olaylar karşısında vazgeçmeme, devam etme gücüne sahip olmaları gerektiğini belirtmek ve bu iki özelliğin iş performansını arttıracaklarını ortaya koymak hedeflenmektedir. Örgütler donanımı yüksek nitelikli çalışanın tanımını yapma konusunda hemfikir olmakta zorlandığı içinde bulunulan yüzyılda bireylerin sosyal, bilişsel ve duygusal yeterlilikleri artsa dahi bu yeterlilikleri ortaya koyabilecek diğer özelliklerin olmaması durumunda üretken çalışanlara sahip olma beklentisi örgütler için her geçen gün zorlaşmaktadır. Nitelikli iş gücünün örgütlere yansımalarını sağlamak çalışanların sahip olduğu kişilik özelliklerini ve psikolojik beslenme kanallarını keşfetme ile mümkün olabileceğini ortaya koyan çalışmaların sayısı gün geçtikçe ulusal ve uluslararası alan yazında artmaktadır.

Her örgüt temelde yetilerini eyleme döken ve örgüte fayda sağlayan çalışanlar ile sürdürülebilirliğini korumayı hedefler. Karşılıklı iletişimin etkisiyle örgüt birey arasındaki bağ güçlenir ya da zayıflar öyle ki örgüt içerisinde gerçekleşen bireye ve örgüte zarar verecek olumsuz ve insani olmayan yaklaşımların (Uzunbacak vd., 2019) olması durumunda da çalışanların psikolojik olarak kötü etkilenmeleri ve iş performanslarının düşmesi beklenen bir sonuçtur. Bu olası problemin ancak örgütte çalışan, üreten, hizmet sunan insan gücünün özelliklerinin doğru bir şekilde tespit edilmesi ile çözülebilmesi mümkün olabilir. Örgütler yöneticiler, liderler

bazında çağın gerekliliklerine uyum sağlayabilme adına farklı, yenilikçi, iletişim ağı geniş kitlelere ulaşabilecek yaklaşımlar benimsemeye hızla devam etmektedir. Sürdürülebilirliğin temelinde örgütün tüm paydaşlarının katkı sağlaması beklenmektedir. En üst yönetimden alt kademe çalışanı kapsayan bu gelişim ve dönüşüm süreci sorumluluklarının farkında olan ve zor zamanları başarıyla ve hızlı bir şekilde atlatabilen çalışanlar ile mümkün olabilecektir. Dolayısıyla, entelektüel yeterliliklerinin yüksek olması bireyler arası iş performansının artacağı şeklinde yorumlanmayabilir. Buna ek olarak mevcut çalışmada bu üç değişkeni birlikte ele alan ve özellikle içinde bulunulan pandemi döneminde çalışanlarının işlerinden uzakta kaldıkları süreçte işlerinde fiziksel olarak varlıklarını sürdürüyormuş gibi devam etmelerine yardımcı olacak değişkenleri araştırma amacı da araştırmanın yapılmasına zemin hazırlamıştır. Buradan hareketle, bu çalışmanın amacını COVID-19 pandemi döneminde uzaktan çalışma şartlarını tecrübe etmiş çalışanların öz disiplin ve psikolojik sağlık düzeylerinin iş performansı üzerindeki etkisinin araştırılması oluşturmaktadır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Öz Disiplin

İş hayatındaki statü, gelir ve sosyal şartlar söz konusu olduğunda bireylerin kendilerine sıklıkla sorduğu sorular arasında diğer bireylerin neden kendisinden daha fazla başarılı olduğu şeklinde olabilmektedir. Bu soru farklı disiplinlerde yer alan bireyler arasında farklı başarı ihtiyaçları ile değişiklik gösteriyor olsa da başarıma isteği içinde bulunulan yüzyılda bir ihtiyaç düzeyinde ve çeşitli faktörlere bağlı olarak bireyi yönlendiren içsel güdüler olarak ortaya çıkabilmektedir (McClelland, 1961). Başarı İhtiyacı olarak ifade edilen bu yaklaşımı yüksek olan bireyler zorlu, riskli ve emek gerektiren işlerden kaçmazlar ancak başarı ihtiyacı düşük bireyler mümkün olduğunda kendilerini riske atmayacak ve kapasitelerini zorlamayacak işleri takip ederler (McClelland, 1961). Öte yandan 21. yüzyıl, önceki yüzyıllara nazaran yeni zorluklar ve bu zorluklar ile baş etmek için yeni yeterlilikler gerektirmektedir (Ben-David Kolikant, 2019). Ayrıca, günümüz zorlu rekabet koşulları başarılı bireylerin elde ettiklerinin artık tesadüfi olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Başarmak içerisinde zaman yönetiminden motivasyona kadar birçok bileşeni barındırmaktadır. Bu bileşenlerden birisi olan öz disiplin ise başarılı bireyleri görece başarı seviyesi düşük bireylerden ayırt eden bir özellik olarak ifade edilmektedir (Kelly, 2002). Kişilik modelleri incelendiğinde sorumluluk (Ashton & Lee, 2007) bireyin kusursuz olma, eksiksiz bir şekilde görevlerini yerine getirme bilincine sahip olmasını ifade ederken; faktörün bir alt boyutu olarak ele alınan öz disiplin bazı çalışmalarda *öz kontrol* kavramı ile de ifade edilmektedir (Duckworth & Kern, 2011). Aynı zamanda bilinçli bir şekilde büyük hedefleri elde etmede baskın gelebilecek anlık cazip çeldiriciler ile baş etme yeteneği olarak tanımlanan öz disiplin (Duckworth & Seligman, 2006), bireylerin başarılması zor durumlarda emek göstermekten de kaçınmalarına ve gelecekte uzun süreli hedeflerine yoğunlaşabilmelerini desteklemektedir (Duckworth & Gross, 2014). Somer ve Goldberg (1999) Beş Faktör Kişilik Modeli'nin boyutlarını ifade ederken sorumluluk (Conscientiousness) özelliğinde bulunan davranışsal sıfatları belirtirken sistemli, azimli, başarıya yönelimli, hırslı ve titiz şekilde ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, öz disiplin olarak da kullanılan bu özellik sorumluluk duygusunu yüksek bir şekilde tecrübe eden, düzenli ve başarıma hissi yüksek olan bireyleri tasvir etmek için de kullanılmaktadır (Costa & McCrae, 1995). Ayrıca, başarı motivasyonunu ve disiplinli çalışmayı benimseyen bireylerin sorumluluk/öz disiplin boyutunun yüksek oluşu yeni öğrenme stillerine kolay adapte olabilmelerini pozitif yönlü etkilemektedir (Komarraju vd., 2011). İçinde bulunulan pandemi süreci ise iş ve hayat sürekliliği açısından çeşitli teknolojik yeniliklerin kullanımını bir nevi gereklilik olarak ortaya çıkarmıştır (Ali, 2020). Kaçınılmaz teknolojik araçların kullanımının sıklaşması, yeni donanımların ve uygulamaların hayata geçirilmesi ile beraberinde çalışan bireyler için görece zorluklar oluşturmuştur. Bu zorluklar karşısında çalışanların bir kısmının emekli olma istekleri ve emekli oldukları halde çalışmaya devam edenlerin ise sürdürdükleri işi pandemi şartlarının getirdiği zorunlu yenilikler ile bırakmayı düşündükleri görülmektedir (Coibion vd., 2020).

COVID-19 pandemi döneminde yükseköğrenim kurumlarının uzaktan eğitim sürecine acil bir şekilde adapte olması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu gereklilik eğitimin sürekliliği açısından kaçınılmaz olan teknolojik araçların öğrenciler, akademik ve idari personel bazında kullanımını da bir zorunluluk haline getirmiştir. Pandemi öncesi kişisel tercihe bağlı olan teknoloji kullanımı özellikle çalışan bireyler için öncelikli iletişim aracı olmuştur. Bu durum eğitim örgütleri çerçevesinden ele alındığında öğrencilerin, akademik ve idari personelin sorumluluklarının da artmasına neden olmuştur (Gelles vd., 2020). Bu krizin artan sorumluluklar göz önüne alındığında olumlu/olumsuz sonuçlarını arttırmak ya da azaltmak pandemi sürecinde uzaktan çalışma veya esnek çalışma saatlerinin çalışan bireylerin hayatına girmesi ile dışsal kontrol edicilerin ortadan kaybolması ve çalışma prensiplerinin işteki gibi devam etmesinin sürdürülebilirliği konusunda bireye sorumluluk yüklemektedir ve bu

durum kişilik özellikleri ile bağdaştırılmaktadır (Wang vd., 2021). Uzaktan eğitimin eğitim örgütleri üzerindeki etkileri incelendiğinde bazı bireylerin öğrenmeye zaman ve yer sınırı olmaksızın daha fazla odaklanabildiği, bazılarının ise öz disiplin eksikliğinden kaynaklı zorluklar yaşayabildiği belirtilmektedir (Gordy vd., 2021). Ayrıca, bir işi başarıma konusunda öz disiplinin önemli bir bileşen olduğu göz önünde bulundurulursa; olumsuz olaylar karşısında kendi sükûnetini koruma ve sakin bir şekilde çözüm yollarına yönelme konusunda ileri düzeyde yaşanan endişe durumu bireyin duygu durum bozukluğu yaşamasına neden olabilecektir (Perkins & Corr, 2005).

Psikolojik Sağlamlık

Bireylerin olumlu ya da olumsuz olaylar karşısında gösterdikleri tepkiler değişebilmektedir. Özellikle zorlayıcı durumlarla karşı karşıya kalan bireylerin bazıları bu durumlara yılmadan tepkiler verip, çözüm bulmaya çalışırken, bazıları pes edip kaçınmayı tercih edebilmektedir. Psikolojik olarak bireylerin düşük ya da yüksek düzeyde tecrübe ettikleri bu durum psikolojik sağlamlık kavramı ile ifade edilmektedir. Alan yazında yapılan araştırmalar incelendiğinde sözü edilen kavramın olumlu iş çıktıları ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Riley ve Masten (2005) zorluklar karşısında gösterilen olumlu adaptasyon olarak ifade ettiği sağlamlık kavramını bireylerin iş ve yaşam süreçlerinde tecrübe ettikleri olumsuzluklara rağmen normal hayatlarına kısa sürede geri dönmelerine yardımcı olduğunu belirtmektedir. Diğer bir deyişle stresli olaylara uyum sağlama konusundaki esneklik, olumsuz olaylar üzerine odaklanarak zaman kaybetmeme ve devam etmeyi ifade etmektedir (Tugade & Fredrickson, 2004). Mevcut araştırmanın değişkenlerinden biri olan psikolojik sağlamlığın araştırılması ve etkilerinin ortaya konulması gereken bir konu olduğu ifade edilmektedir (Akçakanat vd., 2018). Örgütsel bağlamda psikolojik sağlamlık çalışanların iş yerinde karşılaştıkları olası sorunları fark edebilme ve çözümler bulabilme yetisine ve bilgisine sahip olma şeklinde ifade edilmektedir (Kanbur vd., 2017).

Psikolojik sağlamlık ile ilgili alan yazında yapılan araştırmalar incelendiğinde psikolojik sağlamlık ile öz yeterlik, benlik saygısı, olumlu duygular (Arslan, 2015); iletişim becerileri (Akduman vd., 2018); sosyal destek (Earvolino-Ramirez, 2007) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

COVID-19 pandemi sürecinin bireylerin psikolojik sağlamlık düzeyinin yüksek olması gereken dönemlerden birisi olduğu düşünülmektedir. Pandemi sürecinin ilk başladığı dönemlerde öncelikli olarak incelenen kavramlar arasında yer alan psikolojik sağlamlık düzeyi bireylerarası farklılaşırken bu kriz dönemi olarak adlandırılan süreçte yapılan araştırmalar psikolojik sağlamlık düzeyi yüksek bireylerin daha az endişe duyduklarını ve depresyon yatkınlıklarının düşük psikolojik sağlamlık seviyesine sahip bireyler ile karşılaştırıldığında daha az olduğunu ortaya koymaktadır (Killgore vd., 2020). Öte yandan, bu tür kriz dönemlerinde psikolojik olarak etkilenmemek bireyin psikolojik olarak direnmeye ve sağlam durmaya büyük ölçüde gayret göstermesi de sosyal medya ve haberlerin takibi ile de güçleşmektedir (Gao vd., 2020). Bu endişe dönemi içerisinde çalışan bireylerin çoğunun evden çıkma istekleri azalmış ve işlerini evden yürütme yönünde tercih yapmak istemişlerdir (Sahni, 2020).

İş Performansı

Örgütlerin çalışanlarından temel ve nihai beklentisi maksimum düzeyde iş performansına sahip olmalarıdır. Ancak bu beklentiyi karşılamak örgütler ve çalışanlar açısından birçok farklı faktöre bağlıdır. Örgütün iş performansı yüksek çalışanlara sahip olma isteği ve elde edeceği örgütsel faydaların yanı sıra bu yüksek motivasyonlu iş gücüne sahip olmak insanı iyi tanıma, kişilik özelliklerini anlama, motivasyon kaynaklarını tespit etme gibi aşamalardan geçmektedir. Bu aşamaların içerisinde yer alan ve olumlu iş çıktıları arasında gösterilen iş performansı bir örgütün varlığını sürdürebilmesinde önemli bir faktördür (Phuong & Vinh, 2021). Örgütlerin önemli hedefleri arasında yer alan yüksek iş performansına sahip iş gücü bireyin öz yeterliliği ile ilişkilendirilmektedir (Eccles & Wigfield, 2002). Çalışmalarda bağımlı değişken olarak sıklıkla kullanılan iş performansı çalışanlarının sahip olduğu işteki görevlerini etkin bir şekilde yerine getirmesi ve sosyal iş çevresine katkı sağlayacak davranış sergilemesi olarak tanımlanmaktadır (Abramis, 1994). İş performansı kavramını bazı araştırmacılar tek bir boyut olarak ele alırken bazıları birden fazla boyutta incelemektedir. Hunter (1986) çalışanın yaptığı işin tek sonucu olarak ifade ettiği iş performansını, Borman ve Motowidlo (1993) görev ve bağlamsal olmak üzere iki boyutta değerlendirmektedir. Görece yakın bir tarihte yapılan iş performansı tanımı ise; çalışanın görev ve sorumluluklarını ne kadar yerine getirdiği, bu görev ve sorumlulukların niceliği ile niteliğinin önemli ölçütler olduğu şeklinde yapılmaktadır (Opatha, 2015). Örgütsel davranış disiplininin klasik diye ifade edilen araştırma konularından birisi olan iş performansı, çalışanların performansını etkileyen değişkenleri tespit etmek amacıyla kullanılan bir kavram (Lu vd., 2015) olarak belirtilmesinin yanı sıra araştırmalar iş performansının çeşitli bireysel içsel faktörlerden etkilenebileceğini öne sürmektedir. İş

performansı kavramının ele alındığı çalışmaların performansı emek kavramı ile kullandığına da rastlanmaktadır. Emek kavramı bir işe verilen girdi ise iş performansı bu girdinin çıktısı olarak belirtilmektedir. Ayrıca, iş performansı kavramının iş motivasyonu ile de bağdaştırıldığı görülmektedir. Ancak burada temel ayrım iş motivasyonunun bir işi yapmak istemek, iş performansının ise işi yerine getirmek için çok çalışmak, zaman ve emek ile başarıyı olmayı ifade etmektedir (Christen vd., 2006).

Öz Disiplin, Psikolojik Sağlık ve İş Performansı İlişkisi

Her bireyin işine karşı hissettiği sorumluluk duygusu da aynı olmamaktadır. Sorumluluk duygusunun temelinde bireylerin öz disiplin prensibine sahip olmaları yer almaktadır. Öz disiplini yüksek bireyler işte tanımlanan görevlerini yerine getirirken aynı zamanda psikolojik mücadeleler içerisinde var olmaya çabalamaktadır. Ancak kimi birey çabalamak yerine vazgeçmeyi tercih edebilmekte ve yaptıkları işin ne kadar iyi düzeyde yerine getirilip getirilmediği konusunda endişe duymamaktadır. İçerisinde bulunulan salgın dönemi bireylerin iş sorumluluklarını ve bu sorumlulukların etkin bir şekilde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğini ortaya koyan bir ortam meydana getirmektedir. Örgütler uzaktan kısmi ya da tam zamanlı olarak mevcut işlerini yürütme konusunda işteki gibi performanslı çalışmalarını beklemektedir.

Mevcut araştırmanın değişkenleri Sosyal Bilişsel Teori (Social Cognitive Theory) çerçevesinde ele alınmaktadır. Sosyal Bilişsel Teori (Bandura, 1986) bireyin sosyal davranışlarının çevresinden etkilenebileceği gibi bireyin de çevresini etkileyebileceğini ileri sürmektedir. Teori aynı zamanda bireyin ortaya koyduğu eylemleri kişisel ve davranışsal olarak açıklamayı hedeflemektedir (Bandura, 1998). Bu teori içerisinde belirtilen öz yeterlilik bireyin başarı elde etmesine olan inancıdır ve tüm hedeflerine ulaşma konusundaki zorluklarla başa çıkabilme yaklaşımlarını kapsamaktadır. Bireyin öz yeterlilik inancı eylemlerini bilişsel, motivasyonel, duygusal ve karar alma süreçlerini düzenlemede etkilemektedir. Aynı zamanda bireylerin öz yeterliliklerini güçlendirme veya zayıflatma kendilerini ne kadar motive ettikleri, zorluklara nasıl direnebildikleri, duygusal hayatlarının kalitesi, yaşamlarının dönüm noktalarında verdikleri kararlar/seçimler üzerinde önemli rol üstlenmektedir. Tüm bu etkiler bireyin öz yeterliliğinin yüksek olması eylemlerine de daha kaliteli ve olumlu yönde destek sağlamaktadır (Bandura, 2002). Dolayısıyla birey hedeflerine ulaşma konusunda kendi davranışlarının sorumluluğunu taşımaktadır. Ayrıca teorisinin vurguladığı öz yeterlilik bireyin zorlu hedefler ve bu hedeflerden elde ettikleri sonuçlar hakkında motivasyonel öz düzenleme rolüne sahiptir ve bu durumda birey karşılaştığı engellere karşı ne kadar dayanabilecek, söz konusu engeller demoralize olmasına ve motivasyonunu kaybetmesine mi yol açacak ya da kırılma azaltıp olası stres ve depresyona karşı ne kadar sağlık gösterebileceğini belirlemesine yol gösterir (Bandura, 2001). Bunun yanı sıra, özellikle pandemi döneminde sağlık (resilience) zorluklarla baş edebilme ve motivasyon aracı olarak belirtilmektedir (Kursan Milaković, 2021). Sağlık yeterliliğine sahip bireylerin karşılaştıkları zorluklar ile baş edebilme ve hızlı bir şekilde iyileşebilme yetisi (Baker et al., 2005); örgütsel olumlu iş çıktılarını öncülük etmektedir (Youssef & Luthans, 2007). Beş faktör kişilik modelinde yer alan sorumluluk (conscientiousness) boyutu; bireylerin itaatkârlığı, öz disiplini, hedeflerine ulaşmada başarı eğilimini içermektedir ve bu kişilik özelliği yüksek düzeyde olması dikkati, disiplini ve başarıya duygusu gibi duygularının da yüksek olacağını ifade etmektedir (Costa & McCrae, 1995). Dolayısıyla, sorumluluk duygusunun barındırdığı bireyin kendi öz disiplininin yüksek olması hakkında sosyal yaşantısında ya da iş hayatında üstlendiği rolleri, görevleri başarılı bir şekilde yerine getirebileceği söylenebilir. Birey yüksek öz disiplini sayesinde iş hayatında olumlu iş çıktıları da elde edebilir. Olumlu iş çıktıları arasında gösterilen iş performansı da öz yeterlilik duygusuna sahip, hedeflerini elde etmeye yönelik ve dolayısıyla öz disiplini kontrol altında tutan bireylerin deneyimledikleri tespit edilen kavramlardan biridir (Van den Bosch & Taris, 2014). Son zamanlarda evden çalışmanın rahatlığına ve avantajlarına odaklanan birçok işe giden çalışan evden çalışmak istemekte ve kişisel olarak kendilerine ayırdıkları zamanın daha fazla olabildiğini dile getirmektedir (Purwanto vd., 2020). Öte yandan, örgütün yaşayan gücü olan çalışanların göstermiş oldukları iş performansı örgütün gücü ve performansı ile eşdeğer görülmektedir (Ramawickrama vd., 2017). İçsel faktörler arasında çalışanların Beş Faktör Kişilik Modeli temel alınarak sınıflandırılan kişilik özelliklerinin de iş performanslarını etkilediği ileri sürülmektedir (Salgado, 1997). Beş Faktör Kişilik Modeli kapsamında yer alan kişilik özelliklerinin iş performansı ile ilişkisini ortaya koyan çalışmalar mevcuttur (Barrick & Mount, 1991; Thoresen vd., 2004; Judge & Zapata, 2015). Ulusal alan yazında da kişilik özelliklerinin iş performansı ile ilişkisini inceleyen çalışmalar yer almaktadır. Tatar ve diğerleri (2019) Hexaco 6 Faktör Kişilik Modeli temelinde iş performansının yordayıcılarını tespit etmişlerdir. Çalışma sonuçları sorumluluk boyutu dâhil olmak üzere birçok kişilik özelliğinin iş performansının yordayıcısı olduğunu ortaya koymaktadır. Polatçı ve Tınaz (2021) kişilik özelliklerinden öz disiplinin psikolojik sağlık üzerine etkisinin pozitif ve anlamlı olduğunu

tespit etmişlerdir. Benzer bir çalışma COVID-19 pandemi döneminde gerçekleştirilmiş ve sorumluluk/öz disiplin kişilik özelliği ile psikolojik sağlık arasındaki pozitif yönlü ilişkiyi ortaya koymaktadır (Söner & Gültekin, 2021). Dolayısıyla, yüksek öz disiplin kişilik özelliğine sahip bireylerin aynı zamanda psikolojik olarak güçlü bireyler olduğu da söylenebilir. Ayrıca öz disiplin kişilik özelliği içerisinde başarıma isteği barındırdığı için (McCrae & Costa, 2003) bu bireylerin üstlendikleri sorumlulukları ve görevleri en iyi şekilde yerine getirerek sahip oldukları işlerde de yüksek performans elde edebilecekleri ifade edilebilir. Sorumluluk/öz disiplin boyutunun iş hayatına olumlu ve çalışanları ilerletici yönde bir katkısının olduğu ileri sürülmektedir (Çetin & Şahin, 2018). Yavuz ve Karaer (2020) bireylerin psikolojik sağlık düzeyleri ile iş yaşam kalitesi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Sözü edilen çalışmalara ek olarak öz disiplin kişilik özelliği ve psikolojik sağlamlığın iş performansını arttırdığı farklı çalışmalarda tespit edilmiştir (Yelboğa, 2006). Öte yandan psikolojik sağlamlığın da doğuştan taşınabilecek bir kişilik özelliği olabileceği belirtilmektedir (Feder vd., 2009). Aynı zamanda iş performansını değiştiren pozitif psikoloji bağlamında psikolojik sağlamlık ile ilişkisini inceleyen çalışmaların artmasının da önemi vurgulanmaktadır (Hou et al., 2020). Ulusal ve uluslararası alan yazın incelemesi sonucu ve teoriden yola çıkılarak aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

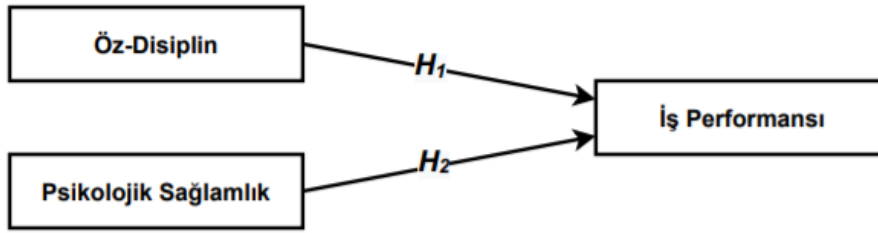
H₁: Öz disiplin iş performansını pozitif ve anlamlı olarak etkiler.

H₂: Psikolojik sağlamlık iş performansını pozitif ve anlamlı olarak etkiler.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı ve Modeli

İş yeri dışında, çoğunlukla evinden çalışmak zorunda kalan idari personelin öz-disiplin seviyesinin iş performanslarını etkileyebileceği; ayrıca, COVID-19 pandemisinin ortaya çıkarttığı olumsuz psikolojik etkilerin de çalışanların iş performansını etkileyebileceği değerlendirilmiştir. Bu sebeple araştırmanın amacı, çalışanların öz-disiplinli ve psikolojik olarak sağlam olmalarının iş performansları üzerine ne düzeyde etki yaptığının belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda araştırma modeli Şekil 1’de gösterilmiştir.



Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırmanın Katılımcıları

Araştırmanın yapılabilmesi için Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan (Karar No. 2021/22) izin alınmıştır. Araştırma Batı Akdeniz bölgesinde (Antalya, Isparta, Burdur) yer alan kamu üniversitelerinin idari personeli ile yürütülmüştür. Katılımcıların bu gruptan seçilmesinin temel nedeni, COVID-19 pandemi dönemi boyunca, kısmen veya tamamen uzaktan çalışmayı deneyimlemiş olmalarıdır. Araştırmaya katılımlarının sağlanması için hazırlanan çevrimiçi anket formu, yazarın kişisel sosyal ağı kullanılarak iletişim gruplarında paylaşılmış veya e-posta adreslerine gönderilmiştir. Mükerrer cevaplama önlemek adına anket sistemi üzerinden kısıtlama yapılmış, aynı kuruma hem iletişim ağlarına hem de e-posta adreslerine link gönderilmemiştir. Dönen formlar demografik değişkenler (yaş, cinsiyet, kıdem) baz alınarak tek tek karşılaştırılmış, cevapları aynı olan veya gelişigüzel doldurulduğu tespit edilenler veri setinden çıkarılmıştır. Anket formunu 395 çalışan doldurmuş, belirtilen sebeplerle 67 form elenmiştir. Analizler, 328 form üzerinden yapılmıştır.

Katılımcıların %46,3’ü (n=152) kadın, %53,6’sı (n=176) erkek; %65,9’u evli (n=216), %34,1’i (n=112) bekârdır. %25’i (n=82) lise, %32’si (n=105) ön lisans ve %43’ü (n=141) lisans mezunudur. Katılımcılar, 33,4±5,4 yıl yaş ortalamasına ve 10,1±6,5 yıl iş tecrübesine sahiptir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri dört bölümden oluşan form ile toplanmıştır. Cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, yaş ve kıdem soruları ilk bölümde yer almıştır. Diğer bölümlerde ise araştırmanın bağımsız (öz-disiplin, psikolojik sağlamlık) ve bağımlı (iş performansı) değişkenlerini ölçmeye yarayan ölçekler yer almaktadır.

Öz-Disiplin: Ashton ve Lee (2009) tarafından geliştirilen “HEXACO-60” ölçeğinin 10 maddeden oluşan öz-disiplin boyutu kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe’ye uyarlanması Ulu ve Bulut (2017) tarafından yapılmıştır. 5’li Likert tipi derecelendirmeye sahip olan orijinal ölçeğin 5 maddesi ters puanlanmaktadır. Orijinal çalışmada Cronbach’s alpha (α) güvenilirlik katsayısı .76 olarak hesaplanmıştır. Örnek madde olarak “Son anda karışıklık yaşamamak için, işlerimi önceden planlar ve düzenlerim.” gösterilebilir.

Psikolojik Sağlamlık: Smith ve arkadaşları (2008) tarafından geliştirilen ve 6 maddeden oluşan “Kısa Psikolojik Sağlamlık” ölçeği, Doğan (2015) tarafından Türkçe’ye uyarlanmıştır. 5’li Likert tipinde derecelendirilen ölçeğin 3 maddesi ters puanlanmaktadır. Orijinal çalışmada Cronbach’s alpha (α) güvenilirlik katsayısı .91 olarak hesaplanmıştır. Örnek madde olarak “Zor zamanları çok az sıkıntıyla atlattım.” gösterilebilir.

İş Performansı: Kirkman ve Rosen’in (1999) geliştirdiği ve Sigler ve Pearson (2000) tarafından araştırmalarda kullanılan ölçek Çöl (2008) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. 4 maddeden oluşan ölçek, 5’li Likert tipinde derecelendirilmiştir. Orijinal çalışmada Cronbach’s alpha (α) güvenilirlik katsayısı .94 olarak hesaplanmıştır. Örnek madde olarak “-İş hedeflerime fazlasıyla ulaşıyorum.” gösterilebilir.

Verilerin Analizi

Tanımlayıcı istatistikler tanımlayıcı istatistikler (ortalama, standart sapma), güvenilirlik katsayıları, normallik (skewness-kurtosis) analizleri, korelasyon analizleri SPSS programı ile yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizleri (DFA) ve yapısal model testi AMOS programı ile yapılmıştır. Güvenirlik analizlerinde Cronbach’s coefficient alpha (α), birleşik ve yakınsak geçerlilik için kompozit güvenilirlik (CR) ve ayıklanmış ortalama varyans (AVE) katsayıları kullanılmıştır. Ayrıca, araştırma modelinin yapısal geçerliliğini test etmek amacıyla yapılan doğrulayıcı faktör analizlerinde doğrulama kriteri olarak, Ki-kare istatistiğinin serbestlik derecelerine oranı (χ^2/df), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI), Uyum İyiliği İndeksi (GFI), Turker-Lewis İndeksi (TLI), Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (RMSEA) değerlerine bakılmıştır. Ayrıca, veri analizine başlamadan önce Z-değerleri hesaplanarak uç değerler veri setinden çıkarılarak yerine seri ortalamaları atanmıştır.

Bununla birlikte yapısal eşitlik modellerinin test edilmesinde maksimum olabilirlik (maximum-likelihood method) ve bootstrap method with 5000 samples and a 95% bias-corrected confidence interval yöntemleri kullanılmıştır. Preacher ve Hayes (2008), bu yöntemlerin araştırma modellerinin güvenilirliği için güçlü bir yöntem olarak kabul edildiğini belirtmişlerdir.

ARAŞTIRMA SONUÇLARI

Ölçeklerin Geçerlik ve Güvenirlikleri

Öncelikle araştırmada kullanılan ölçekler için DFA analizi yapılmıştır. Tablo 1’de DFA analizi sonuçları yer almaktadır. Bu sonuçlara göre ölçeklerin iyi uyum değerlerine sahip olduğu görülmektedir. Tabachnick ve Fidell (2013) faktör yüklerinin .32’nin üzerinde olması gerektiğini belirtmiştir. Bu nedenle, öz-disiplin ölçeğinden faktör yükü .32’nin altında olan 4 madde çıkarılmıştır. Diğer ölçeklerden madde çıkarılmamıştır. Bunun sonucunda; öz-disiplin ölçeğinin faktör yüklerinin .49 ile .74, psikolojik sağlamlık ölçeğinin faktör yüklerinin .48-.93 ve iş performansı ölçeğinin faktör yüklerinin .45-.76 arasında değiştiği belirlenmiştir.

Tablo 1. Ölçeklerin Uyum İyiliği Değerleri

Değişkenler	χ^2/sd	CFI	GFI	TLI	RMSEA
Öz-Disiplin	2.946	.97	.97	.94	.077
Psikolojik Sağlamlık	1.973	.99	.98	.98	.055
İş Performansı	.846	1.00	.99	1.01	.000
İyi Uyum*	≤ 3	$\geq .95$	$\geq .90$	$\geq .97$	$\leq .080$

*Jöreskog ve Sörbom, (1993); Kline, (1998); Anderson ve Gerbing, (1984).

Tablo 2’de de görüleceği gibi normallik testi için hesaplanan Skewness (çarpıklık), Kurtosis (basıklık) değerleri -.303 ile 1.252 arasındadır. Tabachnick ve Fidell (2013), çarpıklık ve basıklık değerlerinin $\pm 1,5$ arasında olmasının verilerin normal dağılım gösterdiğine işaret ettiğini belirtmişlerdir. Cronbach’s alpha (α)

değerleri de .70'in üzerinde olduğu için ölçeklerin güvenilir olduğu anlamına gelmektedir (Nunnally, 1978). Tablo 2'de yer alan CR değerlerinin sırasıyla .80, .83 ve .76; AVE değerlerinin .51, .55 ve .51 olduğu görülmektedir. CR değerinin .70'in, AVE'nin .50'nin üzerinde olması ve AVE'nin CR'den küçük olması ölçeklerin birleşik ve yakınsak geçerliliğinin olduğunu ortaya koymaktadır (Fornell & Larcker, 1981).

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler, Güvenirlik ve Geçerlik Sonuçları

Değişkenler	Madde Sayısı	\bar{x}	S.S.	Çarpıklık	Basıklık	α	CR	AVE
Öz-Disiplin	6	3.51	.79	-.303	-.279	.80	.80	.51
Psikolojik Sağlamlık	6	3.08	.74	-.099	-.351	.83	.83	.55
İş Performansı	4	4.05	.35	.105	1.252	.75	.76	.51

Not: \bar{x} =Ortalamalar; SS: Standart Sapma; α : Cronbach's Alpha; CR: Birleşik Güvenirlik Değeri; AVE: Ortalama Açıklanan Varyans Değeri.

Değişkenler Arası İlişkilere Ait Sonuçlar

Araştırmada; cinsiyet, yaş, medeni hal, eğitim düzeyi ve kıdem değişkenleri kontrol değişkenleri olarak alınmıştır. Tablo 3'te de görüleceği üzere kontrol değişkenlerinin bağımsız (öz-disiplin, psikolojik sağlamlık) ve bağımlı (iş performansı) değişkenlerle anlamlı ilişkisi bulunmamaktadır. Öz disiplin ile iş psikolojik sağlamlık ($r=.20$, $p<.01$) ve iş performansı ($r=.29$, $p<.01$) arasında anlamlı, pozitif yönlü ve orta düzeyde; psikolojik sağlamlık ile iş disiplini arasında da ($r=.29$, $p<.01$) anlamlı, pozitif yönlü ve orta düzeyde ilişki bulunmaktadır (İslamoğlu & Alnıaçık, 2016).

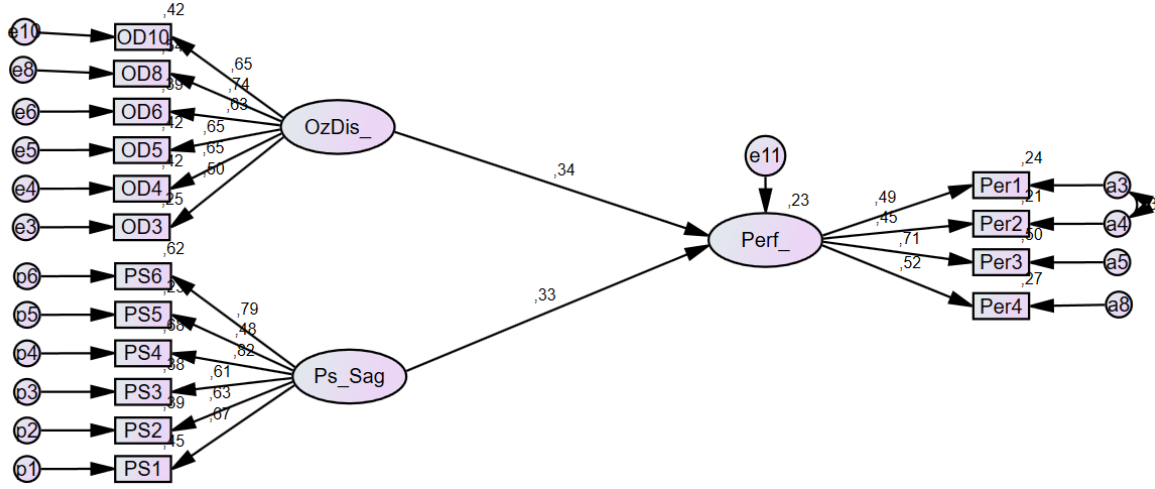
Tablo 3. Değişkenler Arası İlişkiler

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Cinsiyet	1							
2. Yaş	,161**	1						
3. Medeni Hal	-,326**	-,088	1					
4. Eğitim Düzeyi	,011	-,064	,125°	1				
5. Kıdem	-,105	-,112°	,156°	-,098	1			
6. Öz-Disiplin	-,090	,032	,046	,021	-,081	1		
7. Psikolojik Sağlamlık	,103	,026	-,009	-,077	,027	,203**	1	
8. İş Performansı	-,022	-,060	,028	-,064	,049	,287**	,290**	1

Not: * $p\leq.05$; ** $p\leq.01$

Hipotez Testleri

Araştırmanın hipotezlerini test etmek üzere kurulan yapısal eşitlik modelinde gizil değişkenler kullanılmıştır. Analiz sonuçları Şekil 2'de ve Tablo 4'te gösterilmektedir.



Şekil 2. Yol Analizi Sonuçları

Öz-disiplinin iş performansı üzerine etkisi ($\beta = .337, p < .001, BC\ 95\% \text{ CI } [.252, .673]$) pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Çalışanların öz-disiplini (1) birim arttığında performans düzeylerine ilişkin algıları .17 artmaktadır. Psikolojik sağlamlık düzeylerinin iş performansı üzerine etkisi de ($\beta = .334, p < .001, BC\ 95\% \text{ CI } [.252, .673]$) pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bir başka ifadeyle, çalışanların psikolojik sağlamlık düzeyine ilişkin algıları (1) birim arttığında .14 birim performans düzeyi algıları da artmaktadır. Bu sonuçlar, araştırmanın H_1 ve H_2 hipotezlerinin desteklendiğini göstermektedir. Bununla birlikte öz-disiplin ve psikolojik sağlamlık, iş performansının %23'lük kısmını açıklamaktadır. Yapısal eşitlik modelinin uyum iyiliği değerleri araştırmanın sonuç modelinin iyi uyum değerleri gösterdiğini ortaya koymaktadır (Hu & Bentler, 1999; Kline, 2011).

Tablo 4. Yol Analizi Sonuçları

Yol	B	SH	β	LLCI	ULCI	R ²
Öz-Disiplin → İş Performansı	.17	.04	.34***	.19	.49	.23
Psikolojik Sağlamlık → İş Performansı	.14	.03	.33***	.19	.48	
Uyum İyiliği Değerleri	χ^2/sd	CFI	GFI	TLI	RMSEA	
	2,486	.90	.91	.91	.067	

Not: *** $p < .001$; B: Standardize Edilmemiş Katsayı; SH: Standart Hata; β : Standardize Edilmiş Katsayı; LLCI: Alt Sınır Güven Aralığı; ULCI: Üst Sınır Güven Aralığı; R²: Açıklanan Varyans; χ^2/df : Ki-kare İstatistiğinin Serbestlik Derecelerine Oranı; CFI: Karşılaştırmalı Uyum İndeksi; TLI: Tucker-Lewis İndeksi; GFI: Uyum İyiliği İndeksi; RMSEA: Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü

SONUÇ

İçinde bulunulan pandemi süreci öngörülemeden bireysel ve örgütsel değişiklikler meydana getirmektedir. Bu değişiklikler karşısında verilen tepkiler bireysel farklılık göstermektedir. Gerek kişilik özelliği gerek psikolojik alt yapı ile bireyler zor durumlarda ayakta kalabilir ve hayatlarını devam ettirebilirler. Öte yandan her birey karşılaştıkları zorluklar ile başa çıkma konusunda aynı dayanıklılığı gösteremeyebilir. Ancak değişen yerel ve küresel dönüşümler ve beklenmedik krizler karşısında psikolojik olarak görece adaptasyon sürecini başarabilen bireyler için hem iş hayatlarına hem de sosyal yaşantılarına devam etmek daha kolay olabilirken; artan sorumluluklardan kaçınma, sahip olduğu şartları iyileştirme konusunda isteksiz ve disiplinsiz davranma durumunu benimseyen bireyler için yeni yüzyılın değişimlerine ayak uydurmak zorlayıcı olabilmektedir.

Ayrıca içinde bulunulan birkaç kere en yüksek vaka sayılarına ulaşılan pandemi döneminde her meslek mensubunun ve aynı meslek grubunun iş bölümlerine göre hissettikleri ya da tecrübe ettikleri pandemi etkileri değişmektedir. Özellikle psikolojik sağlamlık düzeyleri açısından bu durum değerlendirildiğinde evden çalışan, işe giden ve esnek çalışanların psikolojilerinin etkilenme düzeyi de değişiklik göstermektedir. Bu çalışmada bireylerin sahip olduğu öz disiplin ve psikolojik sağlamlığın iş performansına olan etkisi araştırılmıştır. Buna göre, bireylerin öz disiplin ve psikolojik sağlamlık düzeyleri arttıkça iş performanslarının da arttığı anlaşılmaktadır. Araştırmada elde edilen sonuçlardan ilki; öz disiplinin iş performansı üzerine pozitif ve anlamlı yönde etkisinin olduğudur. Bu sonuç benzer çalışmalar ile de tutarlılık göstermektedir. Kückelhaus ve arkadaşları (2020) şirketlerin satış departmanlarında çalışanlar ile yürüttükleri çalışmada bir kişilik özelliği

olarak ele aldıkları öz disiplin algısının yüksek düzeyde oluşunun çalışanların iş performansını da yükselttiği sonucunu elde etmişlerdir. Alan yazın incelendiğinde öz disiplini içinde barındıran yüksek sorumluluk duygusuna sahip bireyler örgütlerde harcadıkları emek ve zaman ile de kıyaslanmaktadır. Yüksek iş sorumluluğu olan bireyler üstlendikleri görevleri yerine getirme konusunda düşük sorumluluk duygusuna sahip bireylerden daha fazla örgütsel hedeflere odaklanabilmekte ve mükemmel yakın iş performansı gösterebilmektedir (Osibanjo vd., 2015). Bu bağlamda mevcut araştırmada ileri sürülen ilk hipotezin alan yazındaki araştırmalar ile örtüştüğü belirlenmiştir. Özellikle pandemi döneminde çalışanların belirli sektörler dışında uzun bir süre kısmen ya da tamamen evden çalışma sistemine geçmiş olması da işte yerine getirilmesi gereken bazı sorumluluklardan uzaklaşılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla öz disiplin bireyin iş ve hayat sorumluluklarını başarılı bir şekilde yerine getirmesinde önemli bir motivasyon aracıdır. Çalışanların örgütsel katkısının artmasını sağlayacak insan kaynakları uygulamaları ile çalışanların kişilik özelliği olarak belirtilen öz disiplin algılarının işteki performanslarına doğru bir şekilde yönlendirmelerini sağlamanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada elde edilen sonuçlardan ikincisi; çalışanların psikolojik sağlamlığının iş performansı üzerine pozitif ve anlamlı yönde etkisinin olduğudur. Bu sonucun özellikle COVID-19 pandemi sürecinin psikolojik kabullenme ve yönetme zorluğu göz önüne alındığında önemli olduğu düşünülmektedir. İçerisinde bulunan bu süreçte çalışanlar zaman zaman umutsuzluğa kapılıp ağırlıklı olarak depresyon, tükenmişlik ya da anksiyete bozukluğu yaşayabilirler. Ayrıca bu pandemi süreciyle beraber bireylerin endişeleri artmakta ve gelecek korkuları uzun vadeli hedef yönelimlerinde de olumsuz etki meydana getirmektedir. Sağlık sektörü başta olmak üzere bireylerin işten ayrılma niyetleri artmış ya da iş değiştirme kararları gündeme gelmiştir. Bununla birlikte yeni normaller (*new normals*) diye adlandırılan süreç bireysel ve örgütsel farklı yaklaşımlar ortaya çıkartmıştır. Evden çalışma (*work from home*) bireylerin ve örgütlerin ilk etapta zorlandığı ancak zamanla adapte olduğu bir süreci başlatmıştır (Dubey & Tripathi, 2020). Ancak bu durum bazı işler için mümkün olamayabilmekte ve bu durum bazı iş kollarının faaliyetlerinin durmasına kadar gitmektedir (Bick vd., 2020). Evden çalışılması mümkün olan işler için ise çalışanların iş yerindeki gibi performans gösterip gösteremeyeceği üzerinde durulmaktadır (Feng & Savani, 2020). Benzer şekilde psikolojik sağlamlığın iş performansı üzerinde pozitif ve anlamlı etkisinin olduğu ve hemşireler örneklemleri ile yürütülen araştırmada çalışanların sağlamlık düzeyinin yüksek oluşunun örgütsel katkı sağladığı vurgulanmaktadır (Hoşgör & Yaman, 2021). Örgütsel destek bağlamında çalışanlara motivasyon artırıcı etkinlikler ve eğitimler düzenlemek, üst düzey yönetimden başlayarak çalışanların bu olumsuz yönelimlerine karşı daha fazla duyarlılık geliştirmenin önemli olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle, mevcut araştırmanın da sonuçlarından yola çıkılarak söz konusu değişkenlerin çalışanların iş performansını olumlu etkilediği anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra, örgütlerin güçlü ve adil iş etiği yaklaşımlarının da çalışanların uzun süreli yüksek iş performansını arttırdığı belirtilmektedir (Osibanjo vd., 2015). Dolayısıyla, örgüt yönetiminin çalışanların iş şartlarını, ortamlarını ve sosyal hayatlarını destekleyebilecek yönde etik davranışlar benimsemesi iş performansı yüksek çalışanlara sahip olma konusunda etkili olabilecektir. Mevcut çalışmanın eğitim örgütü içerisinde yer alan idari personel kapsamında yürütülmesi de pandemi sürecinde yürütülen diğer araştırmaların da önerdiği gibi idari personelin öğrenci ile özverili ve sorunsuz iletişim içerisinde olmanın önemini altını çizmektedir (Altuntaş vd., 2020).

Çalışmanın sonuçları da göz önünde bulundurarak, hızla artan yerel ve küresel değişimlerin bireylerin umutsuzluğa kapılmasına ve yaptıkları işlerden kolayca vazgeçmelerine neden olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, çalışanların sahip olduğu kişilik özelliklerinin de etkisinin önemsenmesi ve tespit edilmesi gerektiği düşünülmektedir. Örgüt içerisinde çalışanların kişilik özelliklerine göre sorumluluklarına ve görevlerine yaklaşımlarını değerlendirmek mümkün olabilecektir. Ayrıca, olası olumsuz etkilerin en aza indirilmesi bireylerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin artışı ile mümkün olabilecektir. Zihinsel olarak zorlukların varlığının bilincinde olan ancak bu zorlukları atlayabilecek güce sahip olduğuna inanan bireylerin fiziksel zindeliği de yaptıkları işleri olumlu etkilemektedir. Buradan hareketle, toplumsal ve hatta küresel refahın eşit bir şekilde artması zihinsel olarak olumlu duygu durumlarını tecrübe eden bireylerin/çalışanların olumsuz duygulara kapılan bireylere oranla sayısının fazla olmasını gerektirmektedir. Bu durum örgütsel açıdan değerlendirildiğinde etkin iş gücüne sahip olmak, içinde bulunulan yüzyıl için rekabet avantajı elde etmek anlamına gelmektedir.

Araştırmanın yalnızca Batı Akdeniz Bölgesi'ndeki üniversitelerin idari personelleri ile sınırlı kalması pandemi sürecinde araştırmada elde edilen sonuçların genellenebilmesine engel teşkil edebilmektedir. Ayrıca örneklem bağlamında özellikle yayınlarına ve etkin ders anlatımlarına devam etme isteği ve gerekliliğini hisseden akademisyen üzerine de bir araştırma yürütülmesi gerektiği düşünülmektedir. Ulusal ve uluslararası alan yazın incelendiğinde özellikle öz disiplin değişkeninin başarı ve hedefler ile ilişkilendirildiği varsayımların

örneklerinin eğitim alanında ve çoğunlukla öğrenciler ile yürütüldüğüne rastlanmaktadır (Meydan & Polat, 2013; Zimmerman & Kitsantas, 2014; Jung vd., 2017; Hagger & Hamilton, 2019).

Öte yandan, mevcut araştırma göz önünde bulundurulduğunda öz disiplin ve psikolojik sağlamlığın iş performansına olan etkisinde çeşitli örgütsel davranış değişkenlerinin de dâhil edilerek aracılık etkilerinin incelenmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Abramis, DJ (1994). Relationship of job stressors to job performance: Linear or an inverted-U?. *Psychological Reports*, 75(1), 547-558. <https://doi.org/10.2466/pr0.1994.75.1.547>
- Akçakanat, T., Uzunbacak, HH, & Köse, S. (2018). Akademisyenlerin psikolojik sağlamlık ve mutluluklarının belirleyicileri olarak sosyal ve örgütsel destek. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 173-193.
- Akduman, G., Karahan, G., & Solmaz, MS (2018). İletişim becerileri üstünde empati ve psikolojik sağlamlığın etkisi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(4), 765-775. <https://doi.org/10.29106/fesa.494713>
- Ali, W. (2020). Online and remote learning in higher education institutes: A necessity in light of COVID-19 pandemic. *Higher Education Studies*, 10(3), 16-25. <https://doi.org/10.5539/hes.v10n3p16>
- Altuntaş, EY, Başaran, M., Özeke, B. & Yılmaz, H. (2020). COVID-19 pandemisi sürecinde üniversite öğrencilerinin Yükseköğretim Kurumlarının uzaktan eğitime yönelik stratejilerine ve öğrenme deneyimlerine ilişkin algı düzeyleri. *Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 8-23.
- Anderson, JC & Gerbing, DW (1984). The effect of sampling error on convergence, improper solutions, and goodness-of-fit indices for maximum likelihood confirmatory factor analysis. *Psychometrika*, 49(2), 155-173.
- Arslan, G. (2015). Ergenlerde psikolojik sağlamlık: Bireysel koruyucu faktörlerin rolü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(44), 73-82.
- Ashton, MC & Lee, K. (2007). Empirical, theoretical, and practical advantages of the HEXACO model of personality structure. *Personality & Social Psychology Review*, 11(2), 150-166. <https://doi.org/10.1177/1088868306294907>
- Ashton, MC & Lee, K. (2009). The HEXACO-60: A short measure of the major dimensions of personality. *Journal of Personality Assessment*, 91(1), 340-345. <https://doi.org/10.1080/00223890902935878>
- Baker, SM, Gentry, JW & Rittenburg, TL (2005). Building understanding of the domain of consumer vulnerability. *Journal of Macromarketing*, 25(2), 128-139. <https://doi.org/10.1177/0276146705280622>
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action*. Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1998). Health promotion from the perspective of social cognitive theory. *Psychology and Health*, 13(4), 623-649.
- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual review of psychology*, 52(1), 1-26.
- Ben-David Kolikant, Y. (2019). Adapting school to the twenty-first century: Educators' perspectives. *Technology, Pedagogy and Education*, 28(3), 287-299. <https://doi.org/10.1080/1475939X.2019.1584580>

- Bick, A., Blandin, A. & Mertens, K. (2020). *Work from home after the COVID-19 Outbreak*. Working Papers 2017, Federal Reserve Bank of Dallas.
- Borman, WC & Motowidlo, SJ (1993) *Expanding the criterion domain to include elements of contextual performance*. içinde Personnel Selection in Organizations (N. Schmitt & W. C. Borman, eds). ss. 71-98. Jossey-Bass.
- Christen, M., Iyer, G. & Soberman, D. (2006). Job satisfaction, job performance, and effort: A reexamination using agency theory. *Journal of Marketing*, 70(1), 137-150. <https://doi.org/10.1509/jmkg.70.1.137.qxd>
- Coibion, O., Gorodnichenko, Y., & Weber, M. (2020). Labor markets during the COVID-19 crisis: A preliminary view (No. w27017). Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.
- Costa, PT & McCrae, RR (1995). Domains and facets: Hierarchical personality assessment using the revised NEO personality inventory. *Journal of Personality Assessment*, 64(1), 21-50.
- Çetin, SA, & Şahin, B. (2018). Aşçıların beş faktör kişilik özellikleri ile bireysel inovasyon algısı ilişkisi (Five Factor. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, [http://doi.org/6\(4\)419-447](http://doi.org/6(4)419-447). 10.21325/jotags.2018.317
- Çöl, G. (2008). Algılanan güçlendirmenin işgören performansı üzerine etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(1), 35-46.
- Doğan, T. (2015). Kısa psikolojik sağlamlık ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 93-102.
- Dubey, AD & Tripathi, S. (2020). Analysing the sentiments towards work-from-home experience during covid-19 pandemic. *Journal of Innovation Management*, 8(1), 13-19. https://doi.org/10.24840/2183-0606_008.001_0003
- Duckworth, AL & Gross, JJ (2014). Self-control and grit: Related but separable determinants of success. *Current Directions in Psychological Science*, 23, 319–325. <https://doi.org/10.1177/0963721414541462>
- Duckworth, AL & Kern, ML (2011). A meta-analysis of the convergent validity of self-control measures. *Journal of Research in Personality*, 45, 259–268. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2011.02.004>
- Duckworth, AL & Seligman, ME (2005). Self-discipline outdoes IQ in predicting academic performance of adolescents. *Psychological science*, 16(12), 939-944. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2005.01641.x>
- Duckworth, AL & Seligman, ME (2006). Self-discipline gives girls the edge: Gender in self-discipline, grades, and achievement test scores. *Journal of Educational Psychology*, 98(1), 198-208.
- Earvolino-Ramirez, M. (2007, April). Resilience: A concept analysis. İçinde *Nursing forum* 42(2), (ss. 73-82). Malden, USA: Blackwell Publishing Inc.
- Eccles, JS & Wigfield, A. (2002). Motivational belief, values, and goals. *Annual Review of Psychology*, 53, 109–132. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.53.100901.135153>
- Feder, A., Nestler, EJ & Charney, DS (2009). Psychobiology and molecular genetics of resilience. *Nature Reviews Neuroscience*, 10(6), 446-457.
- Feng, Z. & Savani, K. (2020). Covid-19 created a gender gap in perceived work productivity and job satisfaction: implications for dual-career parents working from home. *Gender in Management: An International Journal*, 35(7/8), 719-736. <https://doi.org/10.1108/GM-07-2020-0202>

- Fornell, C. & Larcker, DF (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50. <https://doi.org/10.1177/002224378101800104>
- Gao, J., Zheng, P., Jia, Y., Chen, H., Mao, Y., Chen, S., Wang, Y., Fu, H. & Dai, J. (2020). Mental health problems and social media exposure during COVID-19 outbreak. *PLoS One* 15(4), e0231924.
- Gelles, LA, Lord, SM, Hoople, GD, Chen, DA & Mejia, JA (2020). Compassionate flexibility and self-discipline: Student adaptation to emergency remote teaching in an integrated engineering energy course during COVID-19. *Education Sciences*, 10(11), 304, 1-23. <https://doi.org/10.3390/educsci10110304>
- Gordy, XZ, Sparkmon, W., Imeri, H., Notebaert, A., Barnard, M., Compretta, C., ... & Rockhold, RW (2021). Science Teaching Excites Medical Interest: A Qualitative Inquiry of Science Education during the 2020 COVID-19 Pandemic. *Education Sciences*, 11(4), 148. <https://doi.org/10.3390/educsci11040148>
- Hagger, MS & Hamilton, K. (2019). Grit and self-discipline as predictors of effort and academic attainment. *British Journal of Educational Psychology*, 89(2), 324-342.
- Hoşgör, H. & Yaman, M. (2021). Investigation of the relationship between psychological resilience and job performance in Turkish nurses during the Covid-19 pandemic in terms of descriptive characteristics. *Journal of Nursing Management*. <https://doi.org/10.1111/jonm.13477>
- Hou, J., He, Y., Zhao, X., Thai, J., Fan, M., Feng, Y. & Huang, L. (2020). The effects of job satisfaction and psychological resilience on job performance among residents of the standardized residency training: a nationwide study in China. *Psychology, health & medicine*, 25(9), 1106-1118. <https://doi.org/10.1080/13548506.2019.1709652>
- Hu, L. & Bentler, PM (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Hunter, JE (1986). Cognitive ability, cognitive aptitudes, job knowledge, and job performance. *Journal of Vocational Behavior*, 29(3), 340-362. [https://doi.org/10.1016/0001-8791\(86\)90013-8](https://doi.org/10.1016/0001-8791(86)90013-8)
- İslamoğlu, AH & Alnıaçık, Ü. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. 6. Baskı, İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Jöreskog, KG & Sörbom, D. (1993). *LISREL 8: Structural equation modeling with the SIMPLIS command language*. Scientific Software International.
- Judge, TA, & Zapata, CP (2015). The person–situation debate revisited: Effect of situation strength and trait activation on the validity of the Big Five personality traits in predicting job performance. *Academy of Management Journal*, 58(4), 1149-1179. <https://doi.org/10.5465/amj.2010.0837>
- Jung, KR, Zhou, AQ & Lee, RM (2017). Self-efficacy, self-discipline and academic performance: Testing a context-specific mediation model. *Learning and Individual Differences*, 60, 33-39. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2017.10.004>
- Kanbur, E., Kanbur, A. & Özdemir, B. (2017). Psikolojik Dayanıklılık ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkide İş Doyumunun Aracılık Rolü: Havacılık Sektöründe Bir Araştırma. *İş ve İnsan Dergisi*, 4(2), 127-141. <https://doi.org/10.18394/iid.321941>

- Kelly, WE (2002). Harnessing the river of time: A theoretical framework of time use efficiency with suggestions for counselors. *Journal of Employment Counseling*, 39(1), 12-21. <https://doi.org/10.1002/j.2161-1920.2002.tb00504.x>
- Killgore, WD, Taylor, EC, Cloonan, SA & Dailey, NS (2020). Psychological resilience during the COVID-19 lockdown. *Psychiatry research*, 291, 113216. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.113216>
- Kirkman, BL & Rosen, B. (1999). Beyond self-management: antecedents and consequences of team empowerment. *Academy of Management Journal*, 42 (1), 58-74. <https://doi.org/10.5465/256874>
- Kline, RB (2011). *Principles and practice of structural equation modeling* (3rd ed.). Guilford.
- Komarraju, Meera, Steven J. Karau, Ronald R. Schmeck, & Alen Avdic. (2011). The Big Five personality traits, learning styles, and academic achievement. *Personality and Individual Differences* 51(4), 472-477. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.04.019>
- Kueckelhaus, BP, Blickle, G., Titze, JL & Wihler, A. (2020). Self-discipline and protective self-monitoring in sales: A latent growth curve analysis. *Personality and Individual Differences*, 167, 110225. 1-6. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110225>
- Kursan Milaković, I. (2021). Purchase experience during the COVID-19 pandemic and social cognitive theory: The relevance of consumer vulnerability, resilience, and adaptability for purchase satisfaction and repurchase. *International Journal of Consumer Studies*. 45, 1425-1442. <https://doi.org/10.1111/ijcs.12672>
- Lu, B., Guo, X., Luo, N. & Chen, G. (2015). Corporate blogging and job performance: Effects of work-related and nonwork-related participation. *Journal of Management Information Systems*, 32(4), 285-314. <https://doi.org/10.1080/07421222.2015.1138573>
- McCrae, RR & Costa, PT (2003). *Personality in adulthood* (Second Edit.). The Guilford Press.
- Meydan, CH & Polat, M. (2013). Bir örgüt formu olarak okul ile özdeşleşmede akademik başarı ve özdisiplinin rolü. *Eğitim ve Bilim*, 38(167), 27-40.
- Nunnally, JC (1978). *Psychometric theory*. McGraw-Hill.
- Opatha, HHDNP (2015). *Organizational Behavior: The Human Side of Work*, Department of Human Resource Management, University of Sri Jayewardenapura, Sri Lanka.
- Osibanjo, AO, Akinbode, JO, Falola, HO & Oludayo, AO (2015). Work Ethics and Employees' Job Performance. *Journal of Leadership, Accountability & Ethics*, 12(1), 107-117.
- Perkins, AM & Corr, PJ (2005). Can worriers be winners? The association between worrying and job performance. *Personality and Individual Differences*, 38(1), 25-31. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2004.03.008>
- Phuong, TTK & Vinh, TT (2021). Proposing a Theoretical Model to Determine Factors Affecting on Job Satisfaction, Job Performance and Employees Loyalty For Technology Information (IT) Workers. *International Journal for Applied Information Management*, 1(4), 201-209.
- Polatçı, S., & Tınaz, ZD. (2021) Kişilik Özelliklerinin Psikolojik Dayanıklılık Üzerindeki Etkisi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(36), 1-1. <https://doi.org/10.26466/opus.827411>

- Preacher, KJ & Hayes, AF (2008). Asymptotic and resampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models. *Behavior Research Methods*, 40(3), 879-891. <https://doi.org/10.3758/BRM.40.3.879>
- Purwanto, A., Asbari, M., Fahlevi, M., Mufid, A., Agistiawati, E., Cahyono, Y. & Suryani, P. (2020). Impact of work from home (WFH) on Indonesian teachers performance during the Covid-19 pandemic: An exploratory study. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(5), 6235-6244.
- Ramawickrama, J., Opatha, HHDNP. & PushpaKumari, MD (2017). A synthesis towards the construct of job performance. *International Business Research*, 10(10), 66-81. <http://doi.org/10.5539/ibr.v10n10p66>
- Riley, JR & Masten, AS (2005). Resilience in context: Linking context to practice and policy. İçinde R. D. Peters, B. Leadbeater, & R. J. McMahon (Eds.), *Resilience in children, families, and communities: Linking context to practice and policy* (ss. 13–25). New York: Kluwer Academic/Plenum.
- Sahni, J. (2020). Impact of COVID-19 on Employee Behavior: Stress and Coping Mechanism During WFH (Work From Home) Among Service Industry Employees. *International Journal of Operations Management*, 1(1), 35-48. <http://doi.org/10.18775/ijom.2757-0509.2020.11.4004>
- Salgado, JF (1997). The Five Factor Model of personality and job performance in the European Community. *Journal of Applied psychology*, 82(1), 30-43. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.82.1.30>
- Sigler, TH & Pearson, CM (2000). Creating an empowering culture: examining the relationship between organizational culture and perceptions of empowerment. *Journal of Quality Management*, 5(1), 27-52. [https://doi.org/10.1016/S1084-8568\(00\)00011-0](https://doi.org/10.1016/S1084-8568(00)00011-0)
- Smith, BW, Dalen, J., Wiggins, K., Tooley, E., Christopher, P. & Bernard, J. (2008). The brief resilience scale: assessing the ability to bounce back. *International Journal of Behavioral Medicine*, 15(3), 194-200.
- Somer, O., & Goldberg, LR (1999). The structure of Turkish trait-descriptive adjectives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(3), 431-450. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.76.3.431>
- Söner, O., & Gültekin, F. (2021). COVID-19 salgınında ergenlerin umut, psikolojik sağlamlık ve kişilik özellikleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 329-349. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.825260>
- Tabachnick, BG & Fidell, LS (2013). *Using multivariate statistics* (6th Edit.). Boston: Pearson.
- Tatar, A., Saltukoğlu, G., Özdemir, H., Bekiroğlu, B., Çelikbaş, B. & Çamkerten, S. (2019). Altı Faktörlü Kişilik Modeline (HEXACO) Dayalı Olarak İş Performansı ve İş Doyumunun Yordanması. *İş'te Davranış Dergisi*, 4(2), 68-77. <http://doi.org/10.25203/idd.629879>
- Thoresen, CJ, Bradley, JC, Bliese, PD, & Thoresen, JD (2004). The big five personality traits and individual job performance growth trajectories in maintenance and transitional job stages. *Journal of Applied Psychology*, 89(5), 835. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.89.5.835>
- Tugade, MM & Fredrickson, BL (2004). Resilient individuals use positive emotions to bounce back from negative emotional experiences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86(2), 320–333. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.86.2.320>
- Ulu, M. & Bulut, MB (2017). Üniversite öğrencilerinin kişilik özelliklerinin HEXACO ile ölçülmesi. *Bilimname*, (34), 443-463. <http://doi.org/10.28949/bilimname.446527>

- Uzunbacak, HH, Akçakanat, T., Dinç, M. & Bayrakçı, E. (2019). İyi niyetli kötü davranışlar: banka çalışanlarının örgüt yararına ahlaki olmayan davranışları üzerine nitel bir araştırma. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 12(18), 658-683. <https://doi.org/10.26466/opus.590468>
- Van den Bosch, R. & Taris, TW (2014). The authentic worker's well-being and performance: The relationship between authenticity at work, well-being, and work outcomes. *The Journal of psychology*, 148(6), 659-681. <https://doi.org/10.1080/00223980.2013.820684>
- Wang, B., Liu, Y., Qian, J. & Parker, SK (2021). Achieving effective remote working during the COVID-19 pandemic: A work design perspective. *Applied Psychology*, 70(1), 16-59. <https://doi.org/10.1111/apps.12290>
- Yavuz, A. & Karaer, M. (2020). Psikolojik sağlamlık ve iş yaşam kalitesi arasındaki ilişki üzerine ampirik bir çalışma. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(33), 1940-1950. <http://dx.doi.org/10.31589/JOSHAS.451>
- Yelboğa, A. (2006). Kişilik Özellikleri ve İş Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*. 8(2), 196-211.
- Youssef, CM & Luthans, F. (2007). Positive organizational behavior in the workplace: The impact of hope, optimism, and resilience. *Journal of Management*, 33(5), 774-800. <https://doi.org/10.1177/0149206307305562>
- Zimmerman, BJ & Kitsantas, A. (2014). Comparing students' self-discipline and self-regulation measures and their prediction of academic achievement. *Contemporary Educational Psychology*, 39(2), 145-155. <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2014.03.004>

BİR OKUL ÖNCESİ KURUMUNDA GERÇEKLEŞTİRİLEN ATÖLYE GÜNLERİ UYGULAMASININ ÖĞRETMENLERİN VE OKUL YÖNETİCİLERİNİN BAKIŞ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Gökçe BOSTANCI¹, Mustafa YAŞAR²

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI: 10.35379/cusosbil.907614

Makale Geçmişi:

Geliş 31.03.2021

Düzeltilme 17.11.2021

Kabul 25.11.2021

Anahtar Kelimeler:

Okul Öncesi Eğitim,

Öğrenme İstasyonları,

Proje Yaklaşımı,

Eğitimde Kalite.

ÖZ

Bu çalışmada, bir okul öncesi kurumunda uygulanan Atölye Günleri Projesi incelenerek, projenin uygulama süreci ve süreçte yaşanan zorluklar ile projenin katılımcılara yönelik kazanımları öğretmen ve okul yöneticilerinin görüşleri referans alınarak incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim deseniyle gerçekleştirilen araştırmanın katılımcılarını kurumda görev yapmakta olan altı öğretmen ve iki okul yöneticisi oluşturmaktadır. Araştırma verilerine yarı yapılandırılmış görüşme ile ulaşılmış, elde edilen veriler betimsel ve içerik analiz ile çözümlenmiştir. Betimsel analiz, toplanan verileri bütüncül, kapsamlı ve açıklayıcı bir yapı içerisinde sunulacak yapıya dönüştürmek, içerik analizi ise verilerin kodlanması ve kodlarla analitik yapılar oluşturmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bulgular uygulamanın olumlu bir okul iklimi oluşturarak öğrenme sürecini geliştirdiğine işaret etmektedir. Çocukların uygulama sürecinde motivasyonlarının arttığı, etkinliklere birebir katıldıkları ve öğrenme yaşantılarının zenginleştiği anlaşılmıştır. Çocukların odaklanamama, kendi öğretmenlerinden ayrılmak istememe ve etkinliklerden arta kalan zamanda sıkılma şeklinde zorluklar yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Öğretmenlerin bu uygulama ile iş yükünün artmasına rağmen öğretmeni araştırmaya sevk ettiği ve farklı becerilerini keşfettirip özgüvenlerini artırdığı anlaşılmıştır. Proje sürecinde okul yöneticileri, etkinliklerin planlanmasında ve fikir üretilmesinde öğretmenlerle işbirliği yapmış, planlama ve uygulamada bazı sorunlara rağmen projenin olumlu bir okul ortamı yarattığını gözlemlemişlerdir.

AN INQUIRY OF A WORKSHOP DAYS PROJECT IN A PRESCHOOL FROM THE PERSPECTIVES OF TEACHERS AND ADMINISTRATORS

Article Info

Research Article

DOI: 10.35379/cusosbil.907614

Article History:

Received 31.03.2021

Revised 17.11.2021

Accepted 25.11.2021

Keywords:

Preschool Education,

Learning Station,

Project Approach,

Quality in Education.

ABSTRACT

In this study, the implementation process of a Workshop Days Project in a preschool and the problems experienced by the participants during this project were examined from the perspectives of the teachers and the administrators. This qualitative phenomenological study, the data were obtained through semi-structured interviews. The participants of the study consisted of six teachers and two school administrators working in this preschool. The data were analyzed by descriptive and content analysis. The results indicated that the project made many positive contributions to children, teachers and administrators, and improved the learning process by increasing socialization at school and creating a positive school climate. The difficulties experienced by the children in the process have emerged in the form of not being able to focus, confusion in the transition between workshops, not wanting to leave their teachers and getting bored with the remaining time from the activities. This project increased the workload of the teacher, on the other hand, encouraged teachers to research, increased teachers' self-confidence and enabled them to develop different skills. During the project process, school administrators collaborated with teachers in planning the activities and generating ideas, and observed that the project created a positive school atmosphere despite some problems in planning and implementation.

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, gokcebostanci@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7415-4964.

²Doç. Dr. Mustafa Yaşar, Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, myasar@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8421-4406.

Alıntılanak için/ Cite as: Bostancı, G, Yaşar, M. (2021), Bir Okul Öncesi Kurumunda Gerçekleştirilen Atölye Günleri Uygulamasının Öğretmenlerin ve Okul Yöneticilerinin Bakış Açısından İncelenmesi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (3), 142-154.

GİRİŞ

Geçmişten günümüze değişen eğitim yaklaşımları, öğretmen merkezli eğitimden, çocuğu merkeze alan eğitime doğru bir değişim göstermiştir. Öğretmenin tek hâkim ve yönetici olduğu, temel becerilere odaklanan yaklaşımın yerini, çocukların ilgi ve yeteneklerini dikkate alıp, onların sürece etkin bir şekilde katılarak öğrenmelerini hedefleyen bir anlayış almıştır (Ulutaş, 2011). 2013 Okul Öncesi Programı da öğretmenlerin anlamlı etkinlikler oluşturması ve etkinlikler sürecinde çocukların yaparak ve yaşayarak öğrenmelerini sağlamaları gerekliliğine vurgu yapmaktadır (MEB, 2013). Bu anlayış eğitim kurumlarını, çocukların bütün gelişim alanlarını kapsayacak ve çocukları sürecin merkezine konumlandırarak yeni öğrenme ortamları oluşturmaya yönlendirmiştir (Ekici, 2015; Zembat, Günşen & Çolak, 2019).

Eğitimin öğrenen merkezli olması gerektiği herkes tarafından kabul edilse de okullarda yaşanan durum farklı olabilmektedir. Stipek ve Byler, 1997 yılında yaptıkları bir araştırmada, araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin tamamına yakınının uygun gördükleri öğretim programını uygulamadıklarını, uyguladıkları programın ise çok fazla temel beceri odaklı olduğunu ifade etmişlerdir. 1997'den günümüze çok az şey değiştiği yapılan güncel araştırmalarda da ortaya konulmaktadır. Temizöz ve Koca (2008) yaptıkları bir araştırmada öğrencilerin, öğretmenlerden farklı metotlarla ders anlatmalarını ve öğrencileri derse katmalarını beklediğini fakat öğretmenlerin genel olarak düz anlatım ve soru-cevap yöntemlerini kullanmakta olduğu sonucuna ulaşmıştır. Nicolopoulou (2010), oyun gibi okul öncesi eğitimin odağını oluşturan çocuk merkezli etkinliklerin zamanla yerini direkt akademik becerileri kazandırmaya yönelik eğitime bıraktığını belirtmektedir. Okul öncesine yönelik bu daha öğretici, akademik odaklı ve konu temelli yaklaşımlar uygulamada, çocuk merkezli, oyun odaklı ve yapılandırmacı yaklaşımların yerini almaktadır.

Her ne kadar okuldaki uygulamalar ve öğretmenlerin nitelikleri okul öncesi eğitimde kalitenin en temel göstergeleri arasında sayılsa da kaliteyi oluşturan diğer unsurlar da bulunmaktadır. UNICEF (2000), kaliteli eğitimin öğrenenler, fiziksel çevre, eğitim öğretim programı, öğrenme-öğretme süreci ve öğrenme kazanımları olmak üzere beş temel boyutunun olduğunu bildirmiştir. Eğitimin kaliteli olması için ilk başta sağlıklı ve öğrenmeye hazır, aynı zamanda aileleri ve çevreleri tarafından desteklenen bireylere ihtiyaç vardır. Kaliteli eğitim, ancak sağlıklı, güvenli, korunaklı ve cinsiyet eşitliğinin sağlandığı uygun kaynakların ve tesislerin bulunduğu ortamlarda gerçekleştirilebilecektir. Kaliteli eğitimin içeriği, okuryazarlık, aritmetik ve yaşam becerileri ve çeşitli bilgi alanlarında temel becerilerin edinilmesini sağlayacak müfredat ve materyaller gerektirmektedir. İyi yönetilen sınıflarda ve okullarda eğitimli öğretmenlerin, çocuk merkezli öğretimi kullandığı öğrenme-öğretme süreci kaliteli eğitimin bir diğer boyutunu oluşturmaktadır. Son olarak, kaliteli eğitim, UNICEF'e göre, ulusal hedeflerle ilişkili bilgi, beceri ve tutumları kapsayan öğrenme çıktılarına kapsamaktadır. Moss (2016), okul öncesi eğitimde kalite sorununun olduğunu, bunun nedenini kalitenin bir zorunluluk değil de bir seçim olarak görülmesine bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Kaliteyi seçen kurumlar bunun sonucu olarak bir sorumluluk üstlenmekte, farklı ve alternatif uygulamalarla bu sorumluluğu yerine getirmeye çalışmaktadırlar.

Okul öncesi eğitim kurumlarında çeşitli eğitim programları uygulanmakta olup, bu programlar farklı eğitim yaklaşımlarına dayanmaktadır. Bu yaklaşımlar geleneksel ve çağdaş eğitim yaklaşımları şeklinde literatürde yer almaktadır (Temel & Dere, 1999). Geleneksel eğitim yaklaşımında öğretmenin rolü; öğretilmek istenen konuyu önceden saptaması, öğrencilerin öğrenme durumunu kontrol etmesi, düzenli ve sessiz sınıf ortamını yaratabilmesidir. Bu süreçte çocuklardan beklenen ise pasif bir şekilde söylenenleri yapması, öğretmenin aktardığını alması ve öğrenmesidir.

Günümüz eğitim anlayışında geleneksel eğitim yaklaşımından uzaklaşmakta, yaparak ve yaşayarak öğrenme ilkesi doğrultusunda çocuğun eğitimin merkezinde olduğu bir eğitim ortamı yaratılmaya çalışılmaktadır. Çocukların öğrenme sürecine aktif olarak katıldığı, öğrenen merkezli yaklaşımlar çağdaş eğitim anlayışının özünü oluşturmaktadır. Çocuk merkezli uygulamalar düşünüldüğünde Regio Emilia, High Scope, Waldorf ve Montessori yaklaşımları ilk akla gelen yaklaşımlar olmaktadır. Bu yaklaşımlar, en etkili öğrenmenin çocukların kendi etkinliklerini tasarlar ve tasarımlarını uygulamaya geçirirken gerçekleştiğini savunmaktadır (Edwards, Gandini, & Forman, 1998; Holt, 2007; Montessori, 1966; Steiner, 1997). Dolayısıyla çağdaş eğitimde, çocukların çalışmalarını kendilerinin ilgileri doğrultusunda seçmeleri ve düzenlemeleri sağlanarak öğrenme gerçekleştirilmektedir (Açıkgöz, 2002; Anlık & Dinçer, 2005; Temel & Dere, 1999).

Çocukların buldukları ortamdaki en üst düzeyde yararlanabilmesi için eğitim programlarında yer alan etkinliklerin çok farklı çeşitte yöntem ve tekniklerle gerçekleştirilmesi önemlidir (Güven, Ahi, Tan & Karabulut, 2013). Fowell & Lawton (1992), okul öncesinde sunulacak alternatif öğretim modellerinin çocukların gelişim düzeylerini ve öğrenme kuramlarını dikkate alması ve çocukların öğrenme süreçlerini desteklemesi gerektiğini ifade etmektedir. Anlık ve Dinçer (2005) yaptıkları araştırmada, farklı eğitim yaklaşımlarıyla eğitim sunan iki

farklı okul öncesi kurumunu karşılaştırmış ve programlarını zenginleştiren özel okul öncesi eğitim kurumunda, çocukların problem çözme ve alternatif çözüm düşünme becerilerinin daha yüksek olduğunu belirlenmiştir. Bu bağlamda, STEAM yaklaşımı (Akgündüz, 2018), yaratıcı drama (Can Yaşar & Aral, 2012), dijital hikâye anlatımı (Kocaman & Karoğlu, 2016), istasyon tekniği (Genç, 2013) gibi farklı farklı uygulamalarla birlikte okul öncesi eğitimde kaliteyi yükseltmeye yönelik çabalar son yıllarda hız kazanmaktadır.

Günümüz eğitim anlayışında farklı tekniklerin kullanılması, öğrencinin ilgi ve isteğine göre eğitim planlarının oluşturulması ve öğrenme ortamlarının şekillenmesi önem arz ederken az sayıda proje bu anlayışı dikkate alarak çocuklara öğrenme ortamları sunmaktadır. Var olan projeleri incelemek, bu projelerin çocuklara özgü öğrenme ortamının nasıl oluşturulabileceği üzerine fikir oluşturması açısından önem teşkil etmektedir. Çocuklara özgü öğrenme ortamı oluşturmayı amaçlayan, verimli ve etkili öğrenme yöntemi bulmayı hedefleyen projelerden birisi de Adana'nın Yüreğir ilçesinde yer alan bir okul öncesi kurumunda gerçekleştirilmiştir. Bu proje, çocuklara etkili bir öğrenme ortamı sunma amacıyla ortaya çıkan ve öğrenme istasyonları oluşturularak öğretmenlerin daha hâkim olduğu konularda gün içerisinde birer etkinlik hazırlayıp okuldaki tüm çocukların dönüşümlü olarak bu etkinliklere katılması şeklinde gerçekleştirilen bir projedir. Projeye öğretmenler ve okul yöneticileri ile alınan ortak karar ile atölye günleri projesi adı verilmiştir. Bu çalışmada, uygulanan atölye günleri projesi incelenerek, projenin uygulama süreci ve bu süreçte yaşanan sorunlar ile projenin tüm katılımcılara yönelik kazanımları incelenmiştir.

YÖNTEM

Araştırmada, katılımcıların bir olguya ilişkin yaşantı, algı ve bunlara yüklediği anlamları ortaya çıkarmayı amaçlaması açısından nitel araştırma tekniklerinden olgu bilim araştırması olarak desenlenmiştir. Olgu bilim deseni, bireylerin yaşamış deneyimlerine odaklanırken onların kendi koşullarını nasıl algıladıklarını betimlemeyi amaçlar (Marshall & Rossman, 2006). Olgu bilim araştırmalarında veri kaynakları, araştırmanın odaklandığı olguyu yaşayan ve bu olguyu dışı vurabilecek veya yansıtabilecek bireyler ya da gruplardır (Yıldırım & Şimşek, 2011).

Atölye Günleri isimli projeyi gerçekleştiren okul öncesi kurumu sabahçı grup ve öğlenci grupları olarak ikili eğitim veren bağımsız bir anaokuludur. Okul; dört sınıf sabahçı, dört sınıf öğlenci olmak üzere toplam sekiz sınıf ve sekiz öğretmenden oluşmaktadır. Okulda görev yapmakta olan iki okul yöneticisi vardır. Ayrıca okulun dört personeli ve dört stajyer öğrencisi bulunmaktadır. Atölye Günleri projesine okulun tamamı katılmıştır. Ancak bu projenin yapıldığı dönemde iki öğretmen izinli oldukları için araştırma kapsamında bu anaokulunda görevli altı öğretmen ve iki okul yöneticisi ile görüşme yapılmıştır. Katılımcılara çocuklar dâhil edilememiştir. Görüşme yapılan öğretmenler Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5 ve Ö6 ve okul yöneticileri OY1 ve OY2 olarak kodlanmıştır. Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

Kod Adı	Cinsiyet	Mesleki Kıdem	Sınıf Mevcudu
Ö1	K	9	24
Ö2	E	13	18
Ö3	K	8	20
Ö4	E	10	17
Ö5	K	16	20
Ö6	K	8	21
OY1	K	10 Yıl Öğretmenlik 13 Yıl İdarecilik	
OY2	E	4 Yıllık Öğretmenlik 2 Yıllık İdarecilik	

Tablo 1'de görüldüğü gibi, öğretmenlerin meslekte geçirdikleri yıllara bakıldığında en az mesleki kıdem 9, en fazla mesleki kıdem ise 16 olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin sınıflarında bulunan çocuk sayısı 17 ile 24 arasında değişiklik göstermektedir.

Proje, Ekim 2020 ile Mart 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Okuldaki yöneticilerin ve öğretmenlerin "Atölye Günleri" adını verdikleri bu proje kapsamında öğretmenlerin sınıflarında sabit kaldığı, öğrencilerin ise sınıflar arasında hareket ederek farklı sınıflarda farklı etkinliklere katıldığı bir uygulama gerçekleştirmiştir. Bu araştırma, proje tamamlandıktan sonra geriye dönük olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri 12-27 Nisan 2020 tarihleri arasında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmıştır, Araştırmacılar tarafından, öğretmenler ve okul yöneticileri için birbirleriyle paralellik gösteren iki ayrı görüşme formu hazırlanmıştır.

Araştırma süresince dünyada ve ülkemizde baş gösteren salgın sebebiyle öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin görüşlerinden yararlanılmış, okulda bu uygulamanın nasıl olduğuna yönelik gözlem yapılamamıştır. Çalışma grubunda yer alan öğretmen ve okul yöneticileri ile uygun oldukları gün ve saatte pandemi koşullarından dolayı telefon ile görüşme yapılmıştır. Görüşmeler ortalama 30 dakika sürmüştür. Görüşmeler katılımcıların izinleri doğrultusunda ses kaydına alınmıştır.

Araştırmada elde edilen veriler betimsel ve içerik analiz ile çözümlenmiştir. Betimsel analiz, yapılan uygulamaya dair toplanan veriler uygulama sürecini bütüncül, kapsamlı ve açıklayıcı bir yapı içerisinde sunulacak yapıya dönüştürmek amacıyla yapılmıştır. İçerik analizi ise projenin uygulama sürecinde katılımcıların yaşantı ve deneyimleri ile proje sürecine yönelik algılarını ortaya koymak amacıyla, verilerin kodlanması ve bunun devamında bu kodlarla analitik yapılar (kategori ve temalar) oluşturmak şeklinde gerçekleştirilmiştir (Creswell, 2013). Elde edilen bulgular, kategoriler ve temalar ortaya çıkarılarak ve katılımcıların verdikleri yanıtlardan doğrudan alıntılar yapılarak raporlaştırılmıştır.

Bu doğrultuda öncelikle görüşmelere ait ses kayıtları yazılı metin haline dönüştürülmüştür. Bu işlem sonucunda ses kaydının transkripti çıkartılarak toplam 43 sayfalık veriye ulaşılmıştır. Elde edilen veriler incelenmek üzere araştırmacı tarafından kodlanmıştır. Kodlanan veriler tekrar incelenerek kategori haline getirilmiştir. Her bir görüşme ayrı ayrı kod ve kategoriye dönüştürülerek analiz edilmiştir. Daha sonra tüm kategoriler birleştirilerek tekrar incelenmiştir. Benzer olan kategoriler birleştirilip bu kategorilerinin hangi katılımcı ile yapılan görüşmeden elde edildiği not edilmiştir. Kategoriler tekrar incelenerek benzerlik gösteren kategoriler daha üst bir başlıkta birleşerek yeni kategoriler oluşturulmuştur. Ulaşılan son kategoriler araştırma sorularına cevap verecek yapıya ulaşmıştır. Araştırmacılar önce ayrı ayrı veriler üzerinde çalışmış, sonra da bir araya gelerek kod ve kategoriler üzerinde çalışarak ortak bir yapı oluşturmuştur.

Bu araştırmada geçerlik ve güvenilirliği sağlamada kullanılan en temel yöntem araştırmacı üçgenlemesidir. Üçgenleme, araştırmacının araştırma sürecinde toplanan verilerin çeşitliliğini artırmak ve araştırmaya mümkün olduğunca çeşitli bakış açılarını dâhil etmek için yaptığı uygulamaları içermektedir (Merriam, 1995). Üçgenlemenin yanında, bu araştırmada, geçerliği ve inanırlılığı artırmanın bir başka yolu olarak da ayrıntılı ve zengin betimlemelere yer verme ve direkt alıntılar sunmaktır. Ayrıntılı betimleme, katılımcılara, bağlama ve araştırma sürecine yönelik bilgiler sunarken (Yaşar, 2018), katılımcıların söylemlerinden ve gözlem notlarından aktarılan direkt alıntılar bulguları desteklemekte, anlaşılabilirliği arttırmakta ve bağlamın daha ayrıntılı ve zengin hâle gelmesini sağlamaktadır (Graneheim & Lundman, 2004). Bu araştırmada ayrıca bir diğer geçerlik ve güvenilirlik önlemi olan olumsuz durum analizi kullanılmıştır. İncelenen projeye genel kategori ve temalara uymayan durumlar özellikle ön plana çıkarılarak proje sürecine yönelik öğretmen görüşleri bütüncül olarak sunulmaya çalışılmıştır. Ortalamaya aykırı düşen durumların analizi, inceleme altındaki bütün unsurların ya da araştırma için önemli olan temel durumların büyük ölçüde açıklanmasını sağlayarak veri analizinin netleşmesine yardımcı olur (Mays & Pope, 2000). Çalışma için etik kurul kararı ve gerekli diğer izinler alınmış ve etik kurallara riayet edilmiştir.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Atölye Günleri Projesinin Uygulama Süreci

Projenin yürütücülerinden olan öğretmenler ve okul yöneticileri ile yapılan görüşmeler, Atölye Günleri projesinin uygulama sürecinin hazırlık, uygulama ve değerlendirme aşamalarından oluştuğunu ortaya koymaktadır. Atölye Günleri projesinin uygulama süreci başlığı altında yer alan kategoriler ve alt kategoriler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Projenin Uygulama Sürecine İlişkin Kategorileri ve Alt Kategorileri

Kategori	Alt Kategori
Hazırlık Aşaması	Fikrin Ortaya çıkışı Planlama İş Birliği
Uygulama Aşaması	Döngüsel Hareket Eşzamanlı Hareket Etme Yardımlaşma
Değerlendirme Aşaması	Yapılan Etkinliği Değerlendirme Sınıfları Değerlendirme Çocukları Değerlendirme

Tablo 2’de görüldüğü gibi, Atölye Günleri projesinin hazırlık aşaması, fikrin ortaya çıkışı, planlama ve iş birliğinden oluşmaktadır. Araştırmacılar projenin tamamlanmasının ardından okulla iletişime geçerek

araştırmayı gerçekleştirdiklerinden projenin hiçbir aşamasında aktif rol oynamamışlardır. Katılımcılar projenin başlangıç fikri olarak okul yöneticileri ve öğretmenlerin birlikte yaptıkları bir toplantıda çocukları eğitim sürecine nasıl dâhil edebileceklerini ve nasıl daha iyi bir eğitim sağlayabileceklerini konuşurlarken müdürün önerisiyle ‘Atölye Günleri’ olarak isimlendirdikleri bu projeyi uygulama kararı aldıklarını ifade etmişlerdir. Uygulamaya ihtiyaç duyulma sebebi çocukların okula istekli gelmesini sağlamak ve okula karşı ilgi uyandırmak olarak ifade edilmiştir. Bir okul yöneticisi bunu ‘Her gün rutin şeyi yapan çocuk okuldan sıkılıyor, okula karşı bir isteksizlik oluşuyor. Ben hep, ‘Okulları ilgi çekici hale getirelim ki çocuklar okula isteyerek, acaba bugün öğretmenimiz ne yapacak merakıyla gelsin’ derdim. Fikir öyle çıktı.’ (OY1) sözleri ile ifade etmiştir. Uygulamanın yaparak-yaşayarak öğrenmeye uygun olduğu ve fikrin ortaya çıkışında bu durumun da etkili olduğu ifade edilmiştir. Ö2 kodlu öğretmen bunu sözleriyle ifade etmiştir.

Öğretmenlerin hepsi aynı donanımına sahip değil. Bazıları dramada çok iyi, bazıları fende. Bu uygulamadaki amaç, öğretmenlerin farklı becerilerini tüm çocuklara yaymaktır. Bu amaçla bu fikir ortaya çıktı. Bu fikrin temelinde çocukları eğitimin içine birebir sokmak var, yani yaparak yaşayarak öğrenmelerini sağlamak var. Milli Eğitim’in Programı var.

Atölye Günleri projesinin planlama aşaması, Tablo 2’de görüldüğü gibi, öğretmenlerin belirledikleri etkinlikleri birbirleriyle paylaşmaları ve etkinlik süresinin planlanmasını içermektedir. Bu aşamada her bir öğretmen hangi etkinliğe odaklanacağını planlamış, bu planları kendi aralarında paylaşmışlar ve projenin organizasyonu üzerinde birlikte çalışmışlardır. Planlama aşamasını bir öğretmen (Ö3), ‘‘Hangi öğretmenin hangi etkinliği yapacağı planlandı. Bunu da her hafta bir gün öncesinde planladık ki etkinlikler çakışmasın, aynı etkinlikleri yapmayalım.’’ sözleriyle anlatmıştır.

Atölye Günleri projesinin hazırlık aşaması öğretmenler, yöneticiler ve ebeveynler arasında iş birliğini içermektedir. Okul yöneticilerinin süreçteki rollerinin rehberlik etme, planlama, öğretmenlere yardımcı olma olduğu ortaya çıkmıştır. Gerekli durumlarda süreci doğru yönlendirebilmek için uyarı ve ikazlarda buldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ö1 kodlu öğretmen okul yöneticilerinin rollerini, ‘‘Çocukların sınıfları değiştirme sürecinde bir kargaşa olmaması açısından okul yöneticileri de yönlendirmeye yardımcı oluyorlardı. Toplantıda da etkinlikleri belirlerken de öğretmenlere yardımcı oluyorlar. Öğretmenler ile fikir birliği yapıyorlar, beyin fırtınası ile karar veriliyor’’ sözleriyle ifade etmiştir. OY1 kodlu okul yöneticisi ise rollerini, ‘‘Birbirimizi motive etmeye çalışıyorduk. Kaytaranı gördüğüm zaman hemen uyarıyordum. Bazı devreler daha koordineli olarak hareket ediyor, bazı devreler koordinasyonu çok sağlayamıyorlardı tabii o durumlarda müdahale ediyorduk’’ şeklinde anlatmıştır.

Öğretmenler, uygulama öncesi yapacakları etkinliklerle ilgili gerekli malzemeler olduğunda ebeveynlerden talep etmek üzere kendi aralarında bir liste oluşturmuş ve ebeveynlere bu listeyi iletmıştır. Kendi aralarında da sınıf düzenlemelerinde veya materyal hazırlamaları gerektiğinde birbirlerine destek olmuştur. OY1 kodlu okul yöneticisi iş birliğini, ‘‘Öğretmenler yaptıklarını bir araya gelip konuşuyorlardı. Birbirlerinin fikirlerini alıyorlardı. Gerekli malzeme varsa veliye haber veriyorlardı. Veli bilgilendiriliyordu’’ şeklinde anlatmıştır.

Uygulamaya, her öğretmenin farklı alanlarda hazırladıkları etkinlikleri çocuklara sunacakları bir gün belirleyerek başlanmıştır. Atölye Günleri projesinin uygulama aşaması döngüsel olarak gerçekleştirilmiştir. Projenin uygulanması, öğretmenlerin sınıfta sabit kalıp çocukların istasyon tekniğine benzer şekilde sınıfları dolaşması şeklinde yapılmıştır. Böylece her çocuk dört öğretmenle etkinlik yapmıştır. Çocukların sınıfları dolaşmasını kolaylaştırmak için her sınıf farklı bir renk seçmiştir. Böylece karışıklığın önüne geçilmiştir. Uygulama aşamasında okul personellerin, stajyerlerin ve yöneticilerin de yardımda buldukları ifade edilmiştir. Uygulama sürecinde, çocukların sınıf değiştirmesi esnasında yaşanan karmaşa durumları yapılan iş birliği sayesinde azaltılmıştır.

Öğretmenlerin eşzamanlı hareket edilebilmesi için sınıfta uygulanacak etkinliklerin belirlenen süreye uygun şekilde ayarlanması gerekmektedir. Bunun için sınıfın alanının ve sınıflardaki çocuk sayısının dikkate alınması gereken önemli kriterler olduğu vurgulanmıştır. Bir öğretmen (Ö5) bu durumu şu şekilde anlatmıştır.

Her etkinlik 20 dakikada bitebilecek etkinlikler değildi. Ona göre etkinlik bulmamız lazımdı. Mesela bir drama çalışmasını kısa sürede tamamlayamazsın. Sınıfın fiziksel yapısı da önemliydi mesela benim sınıfım küçük bir sınıf. Yaptıracağın etkinlikle çocuk sayısı sıkıntı oluşturabiliyor. Benim etkinliğimi ona göre seçmem gerekiyor. Küçük sınıflarda daha sakin aktiviteler yaptırmak gerekiyor, daha çok oturmalı, hareket imkânı olmayan aktiviteler yani.

Değerlendirme aşaması çoğunlukla öğretmenlerin kendi arasında etkinliklerinin verimliliğini konuşmaları, hangi sınıflarda daha etkili olduğu ve çocukların etkinlikle ilgili neler düşündüklerini birbirlerine anlatmaları ve çocukların katılımları ile ilgili konuşma şeklinde gerçekleşmiştir. Öğretmenler ve okul yöneticileri değerlendirmeyi uygulanan etkinlikler açısından etkinliğin verimliliği, her sınıfta farklı yaş gruplarından çocuklar olduğu için o etkinliğin o sınıfa uygunluğu ve çocukların uygulamalara yönelik tepkileri olmak üzere üç farklı ölçüte göre yapmaktadırlar. Değerlendirme süreci sonunda bazı etkinliklerin verimli olmadığı düşünüldüğünde etkinlik değiştirilmiştir. Sınıfın değerlendirmesine yönelik ise genel atmosfer olarak uygulamanın hangi sınıflarda daha verimli olduğu konusunda öğretmenlerle görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca çocukların tepkilerinin değerlendirilmesi ile ilgili katılım sağlamayan çocukları etkinliğe dâhil edebilmek adına sınıf öğretmenleri ile çocuklar üzerinden konuşma yapıp çocuklar hakkında bilgi alınmıştır. Aşağıda Ö1 kodlu öğretmenin değerlendirme aşaması ile ilgili alıntısına yer verilmiştir.

Çok nadiren sınıfın geneli olarak bir etkinliğe tam konsantrite olamayıp da etkinliğin verimli olmamasına sebep olan gruplar oldu. Masal anlatıldığı sırada hiç dinlememişler, ilgilenmemişler, o sıkıcı gelmiş olabilir diye düşünüldü. Bu durumda öğretmen yaptırdığı etkinliği değiştirdi. Uygulamadan bir hafta sonrasındaki toplantıda önceki haftayı değerlendiriyorduk. Uygulama nasıl geçti, nasıl daha iyi olabilirdi? sorularıyla o süreci hep birlikte değerlendiriyorduk. Öğretmenler de kendi arasında bunu birebir konuşup geliştirmeyi planlıyorlardı süreç bu şekilde devam ediyordu... Birkaç çocuk ile ilgili etkinliğe katılmama gibi bir durum oldu. Sınıf öğretmeninden nasıl dâhil edeceğimize yönelik bilgi aldık. Öğretmen yöntem verdi 'hocam şunu söylerseniz onun tarzı odur, o şekilde katılır' ya da 'başta uygulayın, o sona kalırsa katılmak istemez' gibi bilgiler veriyordu o şekilde o çocukları da dâhil edebiliyorduk.

Proje Sürecinde Yaşanan Sorunlar

Bu projenin gerçekleştirilmesi sürecinde; çocuklar, öğretmenler ve yöneticiler bazı zorluklarla karşılaşmışlar ve sürece yönelik sıkıntılar yaşamışlardır. Proje sürecinde yaşanan sorunlar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Proje Sürecinde Yaşanan Sorunlara İlişkin Kategoriler ve Alt Kategoriler

Kategori	Alt Kategori
Çocukların Süreçte Yaşadıkları Sorunlar	Odaklanma Problemi Atölyeler Arası Geçişte Karmaşa Kendi Öğretmenlerinden Ayrılmak İstememe Etkinliklerden Arta Kalan Kısımda Sıkılma
Öğretmenlerin Süreçte Yaşadığı Zorluklar	Sınıf Yönetimi Zorluğu Planlama Hatasından Kaynaklanan Zorluklar Uygulamanın İşlenişinden Kaynaklanan Zorluklar
Okul Yöneticilerinin Süreçte Yaşadığı Sorunlar	Uygulama Sürecinin Planlandığı Gibi Gitmemesi

Tablo 3'te görüldüğü gibi, çocukların süreçte yaşadığı zorluklar odaklanamama, atölyeler arası geçişte karmaşa, kendi öğretmenlerinden ayrılmak istememe ve etkinliklerden arta kalan zamanda sıkılma şeklinde ortaya çıkmıştır. Projenin uygulanma sürecinde öğretmenler, çocukların bazı etkinliklere odaklanmakta zorlandıklarını, atölyeler arası geçişte karmaşa yaşadıklarını ve kendi öğretmenlerini bırakarak başka bir öğretmene geçmede zorlandıklarını gözlemlemişlerdir. Çocukları etkinliklere katmak ve etkinlikler sürecinde onların ilgilerini canlı tutmak öğretmenler için zaman zaman zorlayıcı bir sürece dönüşmüştür. Tüm grubun etkinliklere katılımı düşük olduğunda öğretmen yapılan etkinliği değiştirmiş, bazı öğrencilerin katılmadığı ya da odaklanmadığı durumlarda ise öğretmenler çocukların sınıf öğretmeni ile iletişime geçerek bireysel çözümler üretmiştir. Ö1 kodlu öğretmen bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

Sınıf öğretmeninden (çocuğu etkinliğe) nasıl dâhil edeceğimize yönelik bilgi aldık. Öğretmen yöntem verdi 'hocam şunu söylerseniz onun tarzı odur, o şekilde katılır' ya da 'başta uygulayın, o sona kalırsa katılmak istemez' gibi bilgiler veriyordu o şekilde o çocukları da dâhil edebiliyorduk.

Atölyeler arası geçiş sürecinde sorun yaşanabileceği, çocuklar arasında karmaşa çıkabileceği öğretmenler ve yöneticiler tarafından öngörülen bir durumdu. Bu karmaşanın yaşanmaması için alınan bazı önlemlere rağmen öğretmenler, bazı sorunların yaşandığını ifade ettiler. Proje sürecinde her bir sınıfa renk atama, sıralamanın baştan belirlenip sabit tutulması, stajyer öğretmenlerden faydalanma gibi çözüm yolları geliştirilmiştir. OY2 kodlu okul yöneticisi bu süreci şu şekilde aktarmaktadır. "İlk başta bir karışıklık oldu tabii. Bütün çocuklar bir arada değiştiği için hangi çocuğun hangi sınıfa gideceği karıştı. Bunu da o güne özel farklı bir renk kıyafet giymelerini söyleyerek çözdük. Her sınıfın belli bir rengi oldu." Ebeveynlerin çocuklarına uygun renkte kıyafet

giydirmeyi ihmal ettiği durumlarda bu geçiş süreci daha da karmaşık hale gelmiştir. OY2 kodlu okul yöneticisi bu durumu şu şekilde ifade etmiştir.

Veliler o gün çocuğuna o sınıfın özel rengini giydirmeyince aksaklık oluyor. Çocuğa dikkat edilmesi gerekiyor karışmasın, sorun olmasın diye. Sonuçta öğretmen sınıfta sabit olduğu için hangi öğrencilerin hangi sınıfa mensup olduklarını, hangi çocuğun eksik olduğunu bilmiyorlar. Bu yüzden çocuk hangi sınıfa gitti, nerede diye takip edemiyorlar.

Öğretmenler, çocukların sınıf değiştirmeleri esnasında karmaşa yaşandığını ve çocuğun başka sınıfa gittiğinde etkinlikler yerine sınıfta bulunan materyallerle ilgilendiğini gözlemlemiştir. Ö5 kodlu öğretmen bunu,

İlk başlarda adaptasyon sıkıntısı oluyordu, Çocuklar da öğretmen de adaptasyon sıkıntısı yaşadı. Bu da ilk haftalarda oldu daha sonrasında çocuklar öğretmene alıştığı için sorun olmadı... İlk başta farklı sınıfa gitmek korkuttu onları. Gittikleri ortamda yapılan etkinlikten ziyade çevre dikkatini çekti. Oyuncaklara, materyallere odaklandılar etkinliğe konsantrasyon sağlayamadılar ama birkaç hafta sonra alıştılar” sözleriyle ifade etmiştir.

Bu süreçte bazı çocuklar alışık olduğu sınıf ortamından ve özellikle kendi sınıf öğretmeninden ayrılmak istememiş ve diğer öğretmenin yanında çekingen tavırlar sergilemiştir. Bu çocukların da öğretmenlerine daha bağlı olan çocuklar ve küçük yaş grubu çocuklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çocukların yeni öğretmene alışması ve etkinliğe odaklanması ilk başlarda zaman almış, ama çocuklar sonraları bu duruma alışmıştır. Ö5 kodlu öğretmen, “ilk başlarda adaptasyon sıkıntısı oluyordu. Çocukların alışma süreci vardı. Çocuklar ilk başta öğretmene adapte olma konusunda sıkıntı yaşadı.” şeklinde bu durumu ifade etmiştir. Çocukların yeni ortama ve öğretmene uyumunu kolaylaştırmak için alışık oldukları stajyerlerin onlara atölyeler arası geçişte eşlik etmesi çözümü uygulanmış ve büyük oranda bu çözüm işe yaramıştır. Bir öğretmenin bu durumla ilgili alıntısı şöyledir. “Öğretmenine çok bağlı olan çocuklar sınıf ortamını terk etmek istemediler. Bazı çocuklar sınıftan ayrılmak istemiyorlardı, öğretmenden ayrılmak istemiyorlardı. Bu durumda o çocuklar diğer sınıfları stajyerle birlikte gezdiler. Zaten tanıdıkları bir insan yanlarında olduğu için pek de bir sıkıntı olmadı” (Ö3).

Öğretmenler, özellikle süre planlamasından kaynaklı olarak etkinlikleri erken biten çocukların boş kaldıkları süreçte sıkıldıklarını gözlemlemiştir. Ö3 ve Ö6 kodlu öğretmenlerin planlamadan kaynaklanan sıkıntılarla ilgili ifadeler şöyledir.

Zaman sıkıntımız oldu. Her etkinliğin aynı sürede bitmemesi sıkıntıydı. Benim etkinliğim uzun sürede bitiyor ise arkadaşımınki daha kısa sürede bitiyordu. Çocuklar arada kalıyorlardı. Onların oyalanabileceği başka bir yer yoktu. Bu konuda sıkıntımız oldu.(Ö3)

Etkinlikleri iyi planlamak gerekiyor. Her öğretmene kaç dakikalık etkinlik planladığını sormak gerek mesela tüm öğretmenler 30 dakikalık planladı bir öğretmen 20 dakikalık planladı diyelim. 10 dakikada çocuklar sıkılabilir. Bu yüzden ek etkinlik hazırlamak gerekir.(Ö6)

Öğretmenler, projeye ilişkin başlangıçta sahip oldukları beklentileri ile projenin içeriği ve uygulamasının uyumunun kendilerinde tatminsizlik duygusu yarattığını belirtmiştir. Öğretmenler başlangıçta bu proje kapsamında çok farklı etkinlikler yapabilecekleri ve yeni etkinlikler yapma fırsatı bulabilecekleri beklentileriyle projeye başlamış, ancak proje sürecinde yapılan etkinliklerin normalde sınıfta yapılabilecek etkinliklerle sınırlı kaldığını gördüklerini ifade edilmiştir. Tatminsizlik duygusunu Ö4 kodlu öğretmen şu şekilde ifade etmiştir.

Atölye gününde yaptırılan etkinlikler çocukların zaten yaptığı, bildiği şeylerdi. Sanki proje olsun diye olmuş gibi geldi bana. Atölye olacaksa ikinci dönemki satranç, akıl zeka oyunları, doküma gibi çocukların sınıflarında yapmadığı şeyler olmalıydı. Zaten öğretmen müzik, matematik Türkçe gibi etkinliklerin hepsini yapabilecek donanımla çıkıyor fakülteden yani bizim yapabileceğimiz dışında şeylerin atölyesi olsa bence daha mantıklı olurdu.

Öğretmenler süreçte yaşadığı zorlukların, Tablo 3’te görüldüğü gibi, sınıf yönetiminden, planlama hatalarından ve iş yükünün artmasından kaynaklı olarak ortaya çıktığını ifade etmişlerdir. Çocukları tanınamalarından kaynaklı olarak nasıl bir sınıf yönetimi kurmaları gerektiği konusunda öğretmenlerin sorunlar yaşadığı anlaşılmaktadır. Bir öğretmen, sınıf yönetimi konusunda yaşadığı zorlukları şu şekilde ifade etmiştir.

Çocukları tanımadığın için çocuk etkinlik sırasında sınıftan kalkıp gidebiliyor, farklı tepkiler verebiliyor. Çocukları tanımadığın için sınıf yönetimde zorlanıyorsun. Kendi çocuklarını biliyorsun nerede nasıl davranacaklarını orada sıkıntı yok ama diğer çocukları tanıımıyorsun tek tük aksaklık

bundan çıktı. Diğer sınıflardan gelen öğrencilerin seviyesi için, seviyelerini bilmediğin için nasıl hareket edeceğini bilemiyorsun nasıl anlatsam acaba, nasıl anlarlar diye düşünüyorsun. Kendi öğrencilerinin özelliklerini biliyorsun. Bilişsel ve diğer gelişim özelliklerinin farkındasın, bireysel farklılıklara göre davranabiliyorsun ama bu tür durumlarda diğer sınıfların öğrencilerini tanıyamadığın için bazı etkinlikler onların anlayamayacağı duruma gelebiliyor. (Ö2)

Öğretmenler Atölye Günleri projesinin en olumsuz yanının kendi sınıflarına yeterli vakti ayıramamaları olduğunu belirtmişlerdir. Ö2 kodlu öğretmenin, “O gün kendi sınıfına zaman ayıramıyorsun, o günkü planını uygulayamıyorsun o gün sadece bu projeyle geçiyor. Sen kendi sınıfına o gün aldığın etkinlikleri uygulayamıyorsun, bu da süreç ilerledikçe seni sıkıntıya sokuyor” söylemi bu duruma örnektir.

Öğretmenler, süreçte planlama ile ilgili sıkıntılar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Uygulama sürecinde her öğretmenin uyguladığı etkinliği aynı sürede bitirememesinden ve öğretmenlerin bazılarının yapacağı etkinliği önceden planlamamasından dolayı sürecin sık sık aksadığını belirtmişlerdir. Ö3 kodlu öğretmen planlamadan kaynaklı yaşadığı sıkıntıları şu sözlerle anlatmıştır.

Her etkinliğin aynı sürede bitmemesi sıkıntıydı. Benim etkinliğim uzun sürede bitiyor ise arkadaşımınki daha kısa sürede bitiyordu. Çocuklar arada kalıyorlardı. Onların oyalanabileceği başka bir yer yoktu. Bu konuda sıkıntımız oldu. Bir de diğer arkadaşlar ile iletişimde sıkıntı oldu. Bazıları ne yapacağını önceden planlamıyordu. Ben de ‘herkesin yapacağı etkinlik belli olsa en azından onun yapacağı uygulamayı yapmam’ diye düşünüyordum.

Ayrıca öğretmenlerin uygulamanın başında motivasyonlarının daha yüksek olduğunu zamanla motivasyonlarının azaldığı katılımcılar tarafından vurgulanmıştır. Bu durumun öğretmenin iş yükünün artması, sürekli yapılan tekrarların yorucu olduğu ve fiziksel olarak da öğretmenleri zorladığı ve öğretmenlerin yeni etkinlikler bulmakta zorlanmasından kaynaklanabileceği yine katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Projede öğretmenler belirledikleri bir etkinliği tüm sınıflara uyguladıkları için öğretmenler her etkinliği dört kez yaptırmak zorunda kalmıştır. Bu durum öğretmenin iş yükü artırmış ve öğretmenler bu süreçte zorlandıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin, gerçekleştirilen uygulamaya yönelik olarak sene başından kurul kararıyla planlanmadığı ve dönem başladıktan sonra uygulamaya karar verildiği için kendi planlarını uygulamakta sorun yaşadıkları, bu gibi bir uygulamanın daha planlı ve koordineli uygulanması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bir öğretmen (Ö5) bu durumu, “Bu uygulama profesyonel bir çalışmayla sene başından itibaren koordineli bir şekilde yönetilebilirdi. Arada bir faaliyet geldi o hafta çalışma yapılamadı haftada bir veya haftada iki gün olabilirdi” sözleriyle ifade etmiştir. OY1 kodlu okul yöneticisi de bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir.

Sporla ilgili, hareketle ilgili bir etkinlik aldığımızda ben de gönüllü olarak katılıyordum ama şunu fark ettik hareket etkinliğini gün boyunca dört sınıfla yaptığımızda çok hamlamıştım. Türkçe dil etkinliğinde hikâye ile ilgili bir etkinlik olduğu zaman onda öğretmen sürekli konuştuğu için boğaz ağrısı oldu. Tabii diğer günlere göre o gün daha yorucuydu. Bir de sürekli aynı şeyi tekrar tekrar yaptırmak sıkıcı geliyordu.

Okul yöneticileri, en çok uygulamanın aksadığı dönemlerde sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin planlama ve uygulama süreçlerinde plana uymayan davranışları, zaman zaman ortaya çıkan isteksizlik ve motivasyon düşüklüğü gibi unsurlar proje sürecinde yöneticiler için zorlayıcı süreçler yaratmıştır. Ö4 kod adlı öğretmen okul yöneticilerinin aksayan plandan duyduğu rahatsızlığı, “Salı günü atölye gününde tiyatro denk geliyordu mesela. Ertesi günü de atölye planlaması unutuluyordu yöneticimiz de neden yapmadınız atölyeyi diye serzenişlerde bulunuyordu. Biz unutmuş oluyorduk” şeklinde ifade etmiştir. OY2 kodlu okul yöneticisi proje sürecinde onları en çok zorlayan durum olarak öğretmenlerde oluşan motivasyon düşüklüğünü şu şekilde ifade etmiştir.

Öğretmenlerin ilk başta, başlamadan önce, daha hevesli olduğunu söyleyebilirim. Yeni bir şey yapmanın, yeni bir işe girişmenin heyecanı vardı. Daha sonra zamanla heyecanlarının söndüğünü fark ettim genel olarak. Tabii severek yapanlar var ama içlerinde istemeden yaptıklarını hissettiklerim de oldu bu durum olumsuzdu.

Atölye Günleri Projesinin Paydaşlara Olan Katkıları

Katılımcılar proje sürecinde yaşanan bazı zorluklar ve sıkıntılara rağmen, projenin sonucunda tüm katılımcılara farklı alanlarda katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Bu projede uygulanan etkinliklerin ve genel

olarak projenin uygulanma tarzının çocukların akademik, sosyal ve kişisel gelişimine katkıda bulunduğu öğretmenlerin ve yöneticilerin gözlemediği bir durumdur. Öğretmenler kendileri de proje sürecinde mesleki, sosyal ve kişisel anlamda geliştiklerini vurgulamıştır. Yöneticiler ise okulda genel olarak olumlu bir atmosferin gerçekleşmesini ve okul personelinin daha fazla sosyalleşebilmiş olmasını projenin onlara sunduğu temel kazanımlar olarak belirtmiştir.

Tablo 4. Atölye Günleri Projesinin Paydaşlara Olan Katkılarına İlişkin Kategoriler ve Alt Kategoriler

Kategori	Alt Kategori
Çocuğa Katkıları	Akademik Sosyal Kişisel
Öğretmenlere Katkıları	Mesleki Sosyal Kişisel
Yöneticilere Katkıları	Olumlu Okul İklimi Okul Personelinin Sosyalleşmesi

Tablo 4’te de görüldüğü üzere uygulanan bu projenin çocuğa zengin yaşantılar sunarak öğrenmelerine katkıda bulunduğu ve çocuğun yaparak yaşayarak öğrenmesi sağlanarak öğrendiği bilgilerin daha kalıcı olduğu ve diğer öğrenmelerini kolaylaştırdığı öğretmen gözlemleri arasında yer almaktadır. Ö1 kodlu öğretmenin,

Dedektif oyununu öğrendikten sonra çocuklar o oyunu sınıfta oynamaya devam ettiler. Daha sonra halk eğitimde akıl-zeka oyunu kursu başlamıştı. Halk eğitim kursunda benim öğrettiğim o oyunu gördüklerinde ‘biz bunu biliyoruz, öğrenmiştik’ dediler. Ayrıca diğer oyunları oynarken de hiç yabancılaşmadılar, diğer oyunlara kolay adapte oldular”

ifadeleri bu duruma örnek teşkil etmektedir. Bu projenin çocuklarda kalıcı öğrenmeyi sağladığına yönelik bir başka örneği de OY1 kodlu okul yöneticisi şu şekilde ifade etmiştir.

Atölye gününde yanardağ deneyi yapılmıştı. Sonra küçük yaş grubu olan sınıfta ben bir hikâye okurken lav kelimesi geçti. Çocuklardan biri ‘ben bunu görmüştüm’ dedi. Nerede gördün deyince ‘yanardağ deneyi yaptırmıştı öğretmen’ dedi ki bu deneyi başka bir öğretmen yaptırmıştı.

Çocukların hareketli, müzikli ve danslı etkinlikleri sevdiği, akıl-zeka oyunlarını öğrenmekten hoşlandıkları, deney yapmalarının da ilgilerini çektiği katılımcılar tarafından vurgulanmıştır. Ö1 kodlu öğretmen, çocukların en çok beğendiği etkinlikleri şu şekilde ifade etmiştir.

Çocuklar o günün atölye günü olduğunu biliyorlardı. Bugün atölye günü dendiğinde ‘yaşasın!’ diyorlardı. Farklı etkinlikler yapmak çok hoşlarına gidiyordu. Mutfak atölyesinde meyve salatası yapmak çok hoşlarına gitti. Zeka oyununu öğrenmek ve kart kazanmak çok hoşlarına gitti. Rekabet duygusu o anda, o atmosferde oluştu veya işte enstrüman eşliğinde bir oyun oynamak hoşlarına gitti.

Atölye Günleri projesi ile çocuğun farklı sınıflarda kendini ifade edebilmesi özgüven çalışması olarak nitelendirilip çocuk için bu sürecin çok iyi bir kazanım sağladığı vurgulanmıştır. Bir öğretmen (Ö4) projenin çocuğa sosyal yönden katkısını, “Bu uygulama çocuklarda iyi bir özgüven çalışması oldu. Değişik sınıflara gidiyorlar, değişik öğretmenlerden etkinlik alıyorlar yeri geliyor kendilerini ifade ediyorlar. Bana soracak olursanız en olumlu yönü bu oldu. Değişik ortamlara çocukların uyum sağlaması niteliğinde iyi bir çalışma.” şeklinde ifade etmiştir. Çocukların motivasyonlarının arttığı ifade edilmiş ve diğer öğretmenleri tanımalarının çocukların öğretmen korkusunu yenmelerine katkı sağladığı ve çocuğun okula karşı olumlu tutum beslemesine olanak sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Ö2 kodlu öğretmen çocukların projeye yönelik olumlu düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir.

En mutlu onlardı zaten. Biz onlar için atölye etkinliğine giriştik. Onlar çok mutluydu. Hem ortam hem öğretmen değiştiriyorlar hem de gün içinde daha aktifler. Farklı farklı etkinlikler görüyorlar. Belki aynı sınıfın içerisinde olmaktansa bu şekilde olmak onlara daha iyi gelmişti. Çok seviyorlardı çünkü atölye günlerini.

Öğretmenler, bu proje sürecinde mesleki, sosyal ve kişisel açıdan pek çok kazanımlara ulaştıklarını belirtmiştir. Öğretmenlerin Atölye Günleri projesi sayesinde her yaş grubundan çocukların sınıfına girmeyi deneyimlediği, uygulamanın öğretmenleri araştırmaya sevk ettiği ve öğretmenlerin özgüvenlerinin yerine gelerek

farklı becerilerini keşfetmelerini sağladığı anlaşılmıştır. Ö6 kodlu öğretmen, öğretmenin kişisel kazanımlarını “*Öğretmen farklı öğrencilere etkinlikleri anlatarak farklı becerilerini, yönlerini keşfetti, farklı çocuklar tanıdı, farklı otoriteler kurdu, monotonluğun dışına çıkarak kendine güveni yerine geldi. Farklı şeyler yapabileceğini keşfetti, farklı çocuklara da farklı şeyler kazandırabileceğini düşünerek mutlu oldu*” cümleleriyle aktarmıştır. Proje uygulaması sürecinde öğretmenlerin okuldaki diğer çocukları tanımalarının öğretmen-öğrenci etkileşimini güçlendirdiği fikri ortaya çıkmıştır. Bir öğretmen bu kazanımı, “*Öğrenciler de bütün öğretmenlerle iletişim kurmuş oldu. Bu bir kazanç. Mesela gelecek yıl farklı sınıf alacak olan öğretmenler ve öğrenciler için bütün öğretmenlerin her öğrenciye ulaşabilmesini sağlamak kazanç olabilir*” (Ö5) sözleriyle ifade etmiştir. Atölye Günleri projesi kapsamında öğretmenlerin etkinlikleri daha önceden planlayıp gelmesini ve bu uygulamanın öğretmeni araştırmaya sevk etmesini öğretmenlerin kazanımı olarak değerlendirmektedir. OY1 kodlu okul yöneticisi öğretmenlerin kazanımına yönelik gözlemlerini şu şekilde ifade etmiştir.

Uygulama, öğretmenleri araştırma yapmaya sevk ediyordu. Okula hazırlıklı geliyorlardı. Araştırma yapmadan pat diye direkt uygulamaya girmiyorlardı. Önceki duruma baktığın zaman öğretmenler hep hazırlıksız geliyorlardı. Aslında normalde hazırlıklı gelmesi lazım da pratikte öyle olmuyor. Okula geldiği an bilgisayardan bakıyorlardı ‘bugün ne yapacağım, bugün ne yapacağım’ diye ama atölye günleri bir gün önceden bakıyorlardı hep. Birbirleriyle paylaşım yapıyorlardı, fikir alışverişinde bulunuyorlardı.

Öğretmenler, projeye ilişkin genelde olumlu görüşlerinin olduğu ve projenin sunduğu bu farklı öğretim sürecinin onlara mesleki gelişimin yanında kişisel anlamda da iyi geldiği vurgulamışlardır. Ö1 kodlu öğretmen projeye ilişkin olumlu görüşlerini, “*Ben mesela çok mutlu oluyordum. Kendi sınıfında konuşmayan bir öğrenci, sınıfında çok pısrık olduğunu bildiğim başka sınıftan olan bir öğrenci gelip de ben onu konuşturmayı başardığımda ben de kendimi mutlu hissediyordum. Onun birkaç kelime söylemesi ile çok mutlu oluyordum*” şeklinde ifade etmiştir.

Okul yöneticilerinin projeye ilişkin görüşlerinin genel olarak olumlu olduğu, okul yöneticilerinin çocukların öğrenmesinden ve öğretmenlerin farklı becerilerini sergileyerek aktif rol almalarından mutluluk duydukları sonucuna ulaşılmıştır. Atölye Günleri projesinin okul atmosferini değiştirdiği ve olumlu bir atmosfer yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu projeye ilişkin velilerden olumlu dönütler alındığı ifade edilmiştir. Atölye Günleri sayesinde öğretmen-okul yöneticisi diyalogunun arttığı ifade edilmiştir. Ö1 kodlu öğretmen projenin yöneticiler gözünden değerlendirmesini cümleleriyle yapmıştır.

“Olumlu bir okul atmosferi oluştu. Yöneticiler de o atmosferi görünce, çocukların öğrendiğini görünce, mutlu oldular. Okulda farklı etkinliklerin yapılması onları da motive ediyor. Yöneticiler açısından genel olarak bu süreç olumluydu zaten çünkü öğretmenler aktif bir şekilde çalışıyor, bütün aşamalar birlikte değerlendiriliyor. İdare ve öğretmenler arasında ayrı bir diyalog dili oluşuyor”

SONUÇ

Uygulama sürecinde her sınıfın öğretmeni belirlediği bir etkinliği tüm sınıflara uygulatmak için sınıflarında sabit olarak kalmış, çocuklar ise stajyer öğretmenlerle birlikte sınıfları dolaşmış ve bu sayede çocuklar her öğretmenle birlikte bir etkinlik yaparak günü tamamlamıştır. Öğretmenler, genellikle kendi ilgi ve yeteneklerine göre etkinlikler belirlediklerini, normalde yapılmayan etkinlikler seçtiklerini, eğlenceli ve çocukların ilgisini çekebilecek ve çocukların süreç içerisinde aktif olarak yer aldıkları etkinlikleri tercih ettiklerini belirtmiştir. Uygulama sürecinin başladığı ilk haftalarda özellikle küçük yaş grubundan bazı çocukların kendi öğretmenlerinin yanından ayrılarak başka öğretmenlerin sınıfına gitmek istemedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Öğretmenler, incelenen bu uygulama sürecinde çocukların okula isteyerek geldiğini, farklı öğretmenlerle çalışmanın çocuklarda merak oluşturduğunu, çocukların özgüven kazandığını ve bu sürecin çocuklarda kalıcı öğrenme sağladığını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin bu uygulama süresince daha fazla yorulduğu ve iş yükünün arttığı ama çocuklar için uygulamanın verimli olması nedeniyle öğretmenlerin de sürece olumlu yaklaştığı belirlenmiştir. Öğretmenler bu süreçte farklı yaş grubu ile çalışmayı deneyimlediklerini, bu sürecin onları araştırmaya sevk ettiğini ve farklı beceriler kazanmalarına yardımcı olduğunu ifade etmişlerdir. Okul yöneticileri açısından bu uygulamanın okul atmosferini olumlu etkilediği, velilerden olumlu dönütler alınmasını sağladığı ve yönetici-öğretmen diyalogunun arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin süreç içerisinde yaşadığı zorluklardan bazıları öğretmenin ara vermeden uygulamasından dolayı yaşadığı yorgunluk, aynı etkinliği her sınıfla tekrar yapmasından dolayı tekrarın sıkıcı olması ve özellikle sözel alanda etkinlik tercihinde bulunan öğretmenler için boğaz ağrısı yaşandığı yönündedir.

TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Öğretmen görüşlerine göre, yapılan projenin çocuklara, öğretmenlere ve yöneticilere pek çok olumlu katkılar sunduğunu, okulda sosyalleşmeyi artırarak ve olumlu bir okul iklimi oluşturarak öğrenme sürecini geliştirdiğine işaret etmektedir. Bu olumlu bulgular yeni bir proje uygulandığında nispeten beklenen sonuçlardır. Moss'un (2016) belirttiği gibi, eğitimciler kaliteyi seçtiklerinde buna yönelik sorumluluk üstlenmekte ve uyguladıkları alternatif yöntem ve teknikler de kalite üzerinde belli bir etkiye sahip olabilmektedir.

Bu proje sürecinin öğretmenler, çocuklar ve yöneticiler açısından pek çok yararlı sonuçları olsa da bu proje sürecinde yaşanan sorunlar ve katılımcıların bu sorunlara yönelik bakış açısı, okulların ve öğretmenlerin alternatif öğretim yöntemlerine neden yönelmediğine yönelik ışık tutması açısından önemlidir. Öğretmenlerin süreç içerisinde yaşadığı zorluklardan bazıları sınıf yönetimi, öğretmenin iş yükünün artması, ara vermeden uygulama yapmaktan kaynaklanan yorgunluk, aynı etkinliği her sınıfla tekrar yapmasından dolayı tekrarın sıkıcı olması ve özellikle sözel alanda etkinlik tercihinde bulunan öğretmenler için boğaz ağrısı şeklinde sıralanmaktadır. Ayrıca yöneticiler, öğretmenlerin planlama yapmada yeterince özenli davranmadıklarını ve motivasyonlarının çok çabuk düştüğünü, bundan dolayı da uygulama sürecinde sık sık aksamalar yaşandığını belirtmektedir. Avustralya'da gerçekleştirilen bir araştırmada, okul öncesi öğretmenlerinin günlük çalışma yaşamları içerisinde iki temel konudan dolayı zorlandıkları belirlenmiştir (Ohi, 2014). Birincisi, öğretmenler yapmakla yükümlü oldukları tüm görev ve sorumlulukları yerine getirmek için yeterince zamanları olmadığını belirtmektedir. Bu problem dolayısıyla planlamanın, program oluşturmanın, raporlamanın kalitesine ve çocuklarla birlikte geçirilen zamanın miktarına olumsuz olarak yansımaktadır. İkincisi, ebeveynlerle verimli iş birliği oluşturulmada yaşanan zorlukları içermektedir. Bu araştırmada ailelerle iletişimi arttırarak iş birliğini geliştirirken öğretmenin görünürde iş yükünü arttırmış ve birinci nedene bağlı olarak stres düzeyini arttırmıştır.

Her ne kadar Atölye Günleri gibi alternatif yaklaşımlar bazı öğretmenler tarafından iş yükünü arttıran zorlayıcı bir deneyim olarak algılansa da alan yazında, benzer uygulamaların çocuklarda başarıyı arttırdığını, kalıcı öğrenme sağladığını ve çocuklarda merak ve öğrenme duygusunu desteklediğini gösteren araştırmalar mevcuttur (Genç, 2013). Bu tür uygulamalar, bir yandan öğrenme ortamını çocuklar için farklılaştırırken diğer yandan hem öğretmenlerin hem de çocukların meşgul olduğu etkinliklerin de çeşitlenmesine neden olmuştur. Yapılan araştırmalar çocuk merkezli bu tür etkinliklerin uygulandığı öğrenme ortamlarının çocuklara kaliteli akran etkileşimi için ortam sunduğunu ortaya koymaktadır (Acar, Hong & Wu, 2017; Booren, Downer & Vitiello, 2012).

Atölye Günleri projesi gibi okul ya da sınıf boyutunda uygulanan alternatif proje ve uygulamaların yerel anlamda katılımcıların gelişimine destek sağlarken, diğer kurum ve öğretmenlere model oluşturarak eğitimde kalite tartışmasına katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla bu tür uygulamaların okullarda arttırılması amacıyla öğretmen adayları ve öğretmenler alternatif yöntemleri uygulama konusunda desteklenmelidir. Bu amaçla, alternatif yaklaşımların kullanımını eğitim politikalarına dâhil edilerek ulusal düzlemde de desteklenebilir.

Bu araştırmada, Türkiye'nin ve dünyanın içerisinde bulunduğu salgın sebebiyle, projenin değerlendirilmesinde öğretmenler ve okul yöneticileri ile yapılan görüşmelere odaklanmış, çocuklar bu araştırmanın dışında tutulmuştur. Benzer projelerin sınıf içerisinde gözlem yapılarak ve çocuklara uygulamalara yönelik görüşleri sorularak incelenmesi ile daha kapsamlı sonuçlara ulaşılabilir.

KAYNAKLAR

Acar, IH, Hong, SY, & Wu, C. (2017). Examining the role of teacher presence and scaffolding in preschoolers' peer interactions. *European Early Childhood Education Research Journal*, 25(6), 866-884. <https://doi.org/10.1080/1350293X.2017.1380884>

Açıkgöz, ÜK (2002). *Aktif öğrenme* (1. Baskı), Eğitim Dünyası Yayınları.

Akgündüz, D. (Ed.) (2018). *Okul öncesinden üniversiteye kuram ve uygulamada STEM eğitimi*. Anı Yayınları.

Anlıak, Ş., & Dinçer, FÇ (2005). Farklı eğitim yaklaşımları uygulayan okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların kişiler arası problem çözme becerilerinin değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 38, 149-166.

- Booren, LM, Downer, JT, & Vitiello, VE (2012). Observations of children's interactions with teachers, peers, and tasks across preschool classroom activity settings. *Early Education And Development*, 23, 517–538. doi:10.1080/10409289.2010.548767.
- Can Yaşar, M. & Aral, N. (2012). Türkiye'de okul öncesinde drama alanında yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1(22), 70-90. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/maeuefd/issue/19395/205990>
- Creswell, JW (2013). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (3. Baskı). (Çev. Ed., M. Bütün ve SB Demir). Siyasal Kitabevi.
- Edwards, C., Gandini, L., & Forman, G. (1998). *The hundred languages of children. The Reggio Emilia Approach. Advanced reflections*. Greenwich, Ablex Publishing Corporation.
- Ekici FY (2015). Okul öncesi eğitimde uygulanan çocuk merkezli yaklaşımların kuramsal temel, eğitim ortamı ve öğretmenin rolü açısından karşılaştırılması. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(12), 192-212.
- Fowell, N., & Lawton, J. (1992). An alternative view of appropriate practice in early childhood education. *Early Childhood Research Quarterly*, 7(1), 53-73. [https://doi.org/10.1016/0885-2006\(92\)90019-U](https://doi.org/10.1016/0885-2006(92)90019-U)
- Genç, M. (2013). Çevre eğitiminde istasyon tekniğinin kullanılması hakkında öğretmen adaylarının görüşleri. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(2), 188-203.
- Graneheim, UH & Lundman, B. (2004). Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve. *Nurse Education Today*, 24, 105–112. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2003.10.001>
- Güven, G., Ahi, B, Tan S., & Karabulut R. (2013). Okul öncesi öğretmenlerinin kullandıkları öğretim yöntemleri hakkındaki görüşleri- *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34, 25-49.
- Holt, N. (2007). *Bringing the High Scope approach to your early years practice*. Routledge.
- Kocaman-Karoğlu, A. (2016). Okul öncesi eğitimde teknoloji entegrasyonu: Dijital hikâye anlatımı üzerine öğretmen görüşleri . *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 7(1), 175-205. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/tojqi/issue/21410/229445>
- Marshall, C., & Rossman, GB (2006). *Designing qualitative research*. Sage.
- Mays, N., & Pope, C. (2000). Qualitative research in health care: Assessing quality in qualitative research. *British Medical Journal* 320(1) 50-52. doi: <https://doi.org/10.1136/bmj.320.7226.50>
- MEB, (2013). *Okul Öncesi Eğitimi Programı*. MEB.
- Merriam, SB (2015). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. (S.Turan, Çev.). Nobel Yayınevi.
- Montessori, M. (1966). *The secret of childhood*. Ballantine.
- Moss, P. (2016). Why can't we get beyond quality? *Contemporary Issues in Early Childhood*, 17(1), 8–15. <https://doi.org/10.1177/1463949115627895>
- Nicolopoulou, A. (2010). The alarming disappearance of play from early childhood education. *Human development*, 53(1), 1-4. doi: 10.1159/000268135

- Ohi, S. (2014). A day in the life of an early childhood teacher: identifying the confronting issues and challenges that arise. *Creative Education*, 5, 1008-1018. <http://dx.doi.org/10.4236/ce.2014.511115>
- Steiner, R. (1997). *The roots of education*. Hudson, Anthroposophic Press.
- Stipek, DJ, & Byler, P. (1997). Early childhood education teachers: Do they practice what they preach?. *Early Childhood Research Quarterly*, 12(3), 305-325. [https://doi.org/10.1016/S0885-2006\(97\)90005-3](https://doi.org/10.1016/S0885-2006(97)90005-3)
- Temel, F. & Dere, H. (1999). Okul öncesi eğitimde yaklaşımlar. *Gazi Üniversitesi Anaokulu / Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı*. YAPA Yayın Pazarlama San. Tic. A.Ş.
- Temizöz, Y. & Özgün Koca, AS (2008). Matematik öğretmenlerinin kullandıkları öğretim yöntemleri ve buluş yoluyla öğrenme yaklaşımı konusundaki görüşleri. *Eğitim ve Bilim*, 33 (149), 89-103.
- Ulutaş A. (2011). Okul öncesi dönemde drama ve oyunun önemi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Yıl: 4 Sayı:6, 233-242.
- UNICEF (2000). *Defining quality in education*. A Paper Presented by UNICEF at The Meeting of The International Working Group on Education.
- Yaşar, M. (2018). Nitel araştırmalarda nitelik sorunu. *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 55-73. DOI: 10.21666/muefd.426318
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin.
- Zembat R., Günşen G. & Çolak GF (2019). Okul öncesi öğretmenlerinin erken çocukluk eğitiminde uygulanan farklı yaklaşımlar hakkındaki bilişsel haritaları. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt:21 (Ek)*, 1-19. DOI: 10.26468/trakyasobed.415921

Yazar Katkı Oranı

Araştırma hipotezlerinin oluşturulması, uygun yöntemin seçimi, raporun düzenlenmesi başta olmak üzere 2. yazarın araştırmaya katkısı %40'tır. Araştırmanın diğer süreçleri için birinci yazarın katkı oranı %60'tır.

İLKOKUL EĞİTİMİNDE AİLE KATILIMINA VE ENGELLERİNE İLİŞKİN ÖĞRETMEN VE VELİ GÖRÜŞLERİ*

Songül TÜMKAYA¹, Fülya YEŞİLOĞLU UÇAR²

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI: 10.35379/cusosbil.942173

Makale Geçmişi:

Geliş 08.06.2021

Düzeltilme 12.12.2021

Kabul 15.12.2021

Anahtar Kelimeler:

Aile Katılımı,

İlkokul Eğitimi,

Aile Katılımı Engelleri.

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, ilkököl öğretmenleri ve velilerinin aile katılımı konusundaki görüşlerini belirlemek ve aile katılımının engellerini ortaya çıkarmaktır. Fenomenoloji (olgubilim) deseninde tasarlanan araştırmanın çalışma grubunu 2019-2020 eğitim öğretim yılında Hatay ili Antakya, Defne ve Altınözü ilçelerinde görev yapan sınıf öğretmenleri ve bu ilçelerde çocuğu ilkökulda okuyan veliler oluşturmaktadır. Araştırmada maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Bu araştırmada Antakya, Defne ve Altınözü ilçelerinde bulunan okullarda görevli 1., 2., 3. ve 4. sınıfların dersine giren 12 sınıf öğretmeni ile bu okullara çocuklarını gönderen 12 veli ile görüşmeler yapılmıştır. Araştırmada veriler, araştırmacılar tarafından hazırlanan öğretmen ve veli görüşme formları ile toplanmıştır. Görüşmeler yüz yüze yapıp ses kayıt cihazına kaydedilmiştir. Veriler, betimsel yöntem ile analiz edilmiş olup araştırmaya katılan öğretmenlerin ve velilerin aile katılımına ilişkin görüşleri, engeller ve bu engelleri kaldırmaya yönelik çözüm önerileri ortaya koyulmuştur. Araştırma sonucunda, öğretmenler velilerin katılımını yetersiz olarak değerlendirirken, veliler katılımlarını yeterli gördüklerini ifade etmişlerdir. Sonuçlar öğretmen ve velilerin, ailelerin katılımına ilişkin görüşlerinin farklılaştığını göstermiştir. Veliler ile öğretmenler arasındaki bu uyumsuzluğun giderilmesi ve beklentilerin uygun bir şekilde karşılanması için velilere aile katılımı konusunda bilinçlendirme eğitimlerinin verilmesi önerilmiştir.

TEACHERS AND PARENTS' VIEWS ON FAMILY PARTICIPATION AND BARRIERS IN PRIMARY EDUCATION

Article Info

Research Article

DOI: 10.35379/cusosbil.942173

Article history:

Received 08.06.2021

Revised 12.12.2021

Accepted 15.12.2021

Keywords:

Family Participation,

Primary School Education,

Family Participation Barriers.

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the views of primary school teachers and parents on family participation and to reveal the barriers to family participation. The study group of the study, which is designed in the phenomenology (phenomenology) pattern, consists of classroom teachers working in Antakya, Defne and Altınözü districts of Hatay province in the 2019-2020 academic year and parents who study children in primary school in these districts. Maximum diversity sampling was used in the research. In this study, interviews were conducted with 12 classroom teachers who attended 1st, 2nd, 3rd and 4th grades in schools in Antakya, Defne and Altınözü districts and 12 parents who sent their children to these schools. The data in the study were collected with teacher and parent interview forms prepared by the researchers. The interviews were made face to face and recorded on a tape recorder. The data were analyzed with a descriptive method, and the opinions of the teachers and parents participating in the study on family participation, barriers and solutions to remove these barriers were presented. As a result of the research, while the teachers evaluated the participation of parents as insufficient, the parents stated that they saw their participation sufficient. The results showed that teachers' and parents' views on parental participation differed. In order to resolve this conflict between parents and teachers and to meet expectations appropriately, it is recommended to provide parents with awareness-raising training on family participation.

*Araştırma, 4. Çukurova Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi'nde (Adana-Şubat, 2020) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, stumkaya@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0140-4640

² Doktora Öğrencisi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, fulyayucar@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9744-8001

Alıntılama için/ Cite as: Tümkaya S, Yeşiloğlu Uçar, F. (2021), İlkokul Eğitiminde Aile Katılımına ve Engellerine İlişkin Öğretmen ve Veli Görüşleri, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (3), 155-169.

GİRİŞ

Aile, kan bağıyla birbirine bağlanan bireylerin oluşturduğu, toplumun en temel yapı taşıdır. Çocuk, anne ve babasından kalıtsal olarak aldığı özelliklerle dünyaya gelerek, topluma uyum sağlamasına yardımcı olan becerileri de aile içinde kazanmaktadır (Temel, Aksoy & Kurtulmuş, 2015; Yıldız & Durmuşoğlu, 2018). Aile, çocuğa edindirdiği kazanımlar, öğrettiği öğretiler ve oluşturduğu bakış açıları ile çocuğun davranışlarını şekillendiren en önemli sosyal kurumdur. Sosyal ve çevresel unsurlar içinde aile katılımını temel alan araştırmalar içinde Vygotsky tarafından geliştirilen “sosyokültürel” yaklaşım kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Bu yaklaşım tüm bilişsel süreçlerin sosyal bir bağlamda olduğunu ve sosyal etkileşimin öğrenme ve gelişimde önemli rol oynadığını savunmaktadır. Vygotsky’ye göre bilişsel yeteneklerin gelişiminde sosyal ve kültürel bağlam önceliklidir ve sosyal etkileşim önemli şekilde bilişsel gelişimi etkiler. Çocukların kazandıkları kavramların, fikirlerin, olguların, becerilerin ve tutumların kaynağı sosyal çevreleridir. Vygotsky, öğrenmenin çocuğun tek başına yaptığı bir etkinlik olmadığını, çocuğun diğer insanlarla karşılıklı ilişkileri sırasında oluşan bir sürecin sonucu olduğunu ifade etmektedir (Ergün & Özsüzer, 2006). Çocukların ilk olarak aile içinde sosyalleşmeye başladığı, öğrenilen becerilerin ilk olarak aile ortamında uygulandığı düşünüldüğünde, anne-baba ve çocuk etkileşiminin önemi ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde Bronfenbrenner (1979) da çocuk, aile ve toplum arasındaki karmaşık ilişkileri anlayabilmek için geliştirdiği “Ekolojik Sistem Teorisi”nde bireylerin gelişiminin birbiriyle ilişkili çevresel sistemler dizisinden etkilendiğini ileri sürmüştür. Bu bakış açısı çocuğun gelişiminde etkileşimlerin önemini vurgulamakta ve ailenin, çevrenin asıl etki alanını oluşturan ve çocuktan etkilenen bileşeni olduğunu belirtmektedir. Bronfenbrenner, eğitim programlarının etkilerinin ancak, anne-babaların da katılımlarının sağlandığı durumlarda güçlendiğini ifade etmektedir (Bekman, 1998).

Epstein (1995), genel anlamda aile katılımını birbiriyle bağlantılı birtakım roller, görevler ve etmenler bütünü olarak tanımlarken, aile katılımı bir süreç olarak ele alındığında; anne-babaların ev ve okul ortamındaki eğitim süreçlerine çeşitli etkinlikler aracılığıyla dâhil olma süreci olarak ifade edilmektedir. Ailelerin çocuğun hayatındaki yeri ve önemini inceleyen aile katılımı; ailelerin, evde, okulda ve toplum içerisinde öğrencileri desteklemesini, öğrencilerin yaşamlarını etkileyecek okul kararlarında söz sahibi olmasını ve bunları yaparken diğer aileler, öğretmen ve idarecilerle iletişimlerini geliştirmelerini, böylece hem okulda hem de evde öğrencilerin eğitsel ve kişisel koşullarının iyileştirilmesini amaçlamaktadır (Erkan, 2015).

Epstein ve arkadaşlarına (1997) göre, aile katılımını arttırmada anne-baba eğitimi önemlidir. Ömeroğlu (1999), anne-baba eğitimi çocuğa bakan kişiyi desteklemek için zengin uyarıcı ev ortamını sağlamak, anne baba çocuk iletişimini gerçekleştirmek, çocuğun doğumundan ilkokulun başlangıcına kadar olan devrede gelişmelerine cevap vermek amacıyla düzenlenen öğrenme etkinlikleri süreci olarak tanımlamaktadır. Aile eğitimi kavramını; anne baba eğitimi olarak da kullanan Oğuzkan (1981), anne-baba eğitimi, anne babaları çocuk bakımı ve aile yaşamının geliştirilmesi gibi konularda aydınlatıp yetiştirmeyi amaçlayan halk eğitimi çalışmalarına verilen ad olarak tanımlamıştır. Aile eğitiminin çocuğun gelişimine sağlayacağı olumlu katkılar tartışılmaz bir gerçektir. Aile eğitiminin amacı, çocukları yetiştirmede istenilen davranışları geliştirmeleri konusunda ailelere rehberlik ederek ebeveyn-çocuk ilişkisinde tutum ve davranışlarının olumlu yönde gelişmesini sağlamaktır (Telsiz, 1992).

Aile katılımını daha güçlü kılan aile eğitimi, çocuğun gelişiminde belli hedefleri temel almıştır. Eryorulmaz’a (1993) göre bu hedefler, çocuğun ailedeki öğrenme ortamına katkıda bulunmak, çocuğun tüm gelişimine katkıda bulunmak, çocuğun ve ailenin gereksinimlerinin kurumdaki program tarafından sağlandığına emin olmak, çocukta görülen olumlu değişikliklerin devamlı olmasını sağlamak, ailenin kendi çocuğunun yaşamında ne kadar önemli rolü olduğunu pekiştirmektir. Anne-babaların bu konuda desteklenmesi ve sürece dâhil edilmesi ailelere ve eğitimcilere bazı katkılar sağlamaktadır. Epstein ve arkadaşları (1997), anne-babaların desteklenip, geliştirilmesinin çocuklar, anne-babalar ve eğitimciler açısından şu katkılarını sağlayacağını ön görmüşlerdir:

- Anne-babalar, çocukluk dönemi gelişim özellikleri hakkında daha çok bilgi edinirler ve anne babalık yeteneklerine ilişkin kendilerine duydukları güven artar. Kendilerinin ve diğerlerinin anne-babalık deneyimleri sırasında karşılaştıkları zorlukların farkına varırlar.

- Çocuklar, aile denetiminin daha çok farkına varırlar ve ebeveynlerine daha çok saygı duyarlar, okula daha düzenli devam ederler, eğitimin önemine ilişkin farkındalık geliştirirler.

- Eğitimciler, anne-babalara yetenek ve çabalarından dolayı daha çok saygı duyarlar, çocukların ve ailelerin kendine özgü ihtiyaç ve özellikleri bakımından ne kadar çok çeşitlilik gösterdiklerinin farkına varırlar, ailelerin ilgi amaç ve ihtiyaçlarını daha iyi anlarlar.

Ailenin ve çocukların içinde yaşadığı çevre, aralarında karşılıklı ilişkiler bulunan farklı düzeylerden oluşur. Bu farklı, çevresel düzeyler, ebeveynlerin ve çocukların gelişimini, davranışlarını ve bakış açılarını önemli

ölçüde etkiler. Tüm çevresel düzeyler zamanla değişimlere uğrar ve zamana bağlı bu değişimler insan yaşamındaki değişimi ve gelişimi mümkün kılar. Bronfenbrenner, “Ekolojik Sistem Teorisi”nde çevrenin beş temel düzeye sahip olduğundan söz etmiştir. Bu farklı çevresel düzeyler mikrosistem, mezosistem, ekzosistem, makrosistem ve kronosistem olarak adlandırılır. Bu sistemlerde çocuk en yakın çevresi olan ailesinden (mikrosistem) en uzak çevresi olan toplumsal değerlere (makrosistem) kadar farklı şekillerde etkilenir. Bu teoriye göre çocuğun ebeveynleri ile çocuğun okulu arasındaki ilişkilerin niteliği mezosistemi oluşturur. Mezosistemde yer alan aile-okul ilişkisi değişen çevre koşullarına göre yeniden yapılandırılır. Bu nedenle günümüz toplumlarında her konuda yaşanan hızlı değişimler anne-babaların eğitim ihtiyaçlarının da değişmesine yol açmaktadır. Bu hızlı değişim içinde anne-babaların eğitime ilişkin ihtiyaçlarını karşılayacak ve toplumun her kesimine kolayca ulaşabilecek farklı aile eğitim programlarının geliştirilmesi ve bu programlara işlerlik kazandırılmasına ihtiyaç vardır. Anne-babaların çocuklarının evdeki öğretmenleri olduğu ve çocukların aile içindeki eğitiminin önemi düşünüldüğünde, ailelerin toplumun değişen ihtiyaçlarına göre eğitilmesi ve güçlendirilmesi çok önemli görünmektedir (Kocabaş Özeke, 2006). Eğitimin en temel unsuru olan ailelerin çocuklarının gelişimini yakından takip etmeleri, çocuklarının eğitimine yönelik belli bir bilgi birikimine sahip olmaları önem arz etmektedir. İlkokulda okul-aile işbirliğinin sağlanabilmesi için yasa ve yönetmeliklerin ötesinde, ilgili tüm tarafların işbirliğinin önemine inanması ve sahip oldukları sorumlulukların bilincinde olması gerekir. Bu da, ancak ilgili tarafların bu konudaki beklentilerinin açıkça ortaya konulmasıyla sağlanır. Okul-aile işbirliğini sağlamada karşılıklı beklenti ve önerilerin ortaya konulması, hem sorunların çözülmesine hem de işbirliğinin geliştirilmesine katkıda bulunacaktır.

Aile faktörünün çocuğun eğitimindeki etkisi dikkate alındığında, eğitimcilere, ailelerin eğitim sürecine katılımının sağlanması ve ailelerle işbirliği yapılması konusunda önemli görevler düşmektedir. Ailelerle işbirliği yapılması ve ailelerin eğitim sürecine katılması sayesinde çocuğun çevresinde onun eğitimini destekleyen bir çevre oluşturulması ve çocuğun bütüncül gelişiminin sağlanması mümkün olacaktır (Erdoğan & Demirkasımoğlu, 2010).

Aile katılımıyla ilgili yapılan alan yazın taramasında çalışmaların daha çok okul öncesi kademesinde gerçekleştirildiği (Bayraktar, Güven & Temel, 2016; Günay Bilaloğlu & Aktaş Arnas, 2019; Köksal Eğmez, 2008; Şahin & Ünver, 2005; Toran & Özgen, 2018; Ünüvar, 2010; Yaşar Ekici, 2017), ilkökul kademesindeki çalışmaların ise az sayıda olduğu (Argon & Kıyıcı, 2012; Biber, 2003) gözlenmiştir. İlkokul kademesinde yapılan çalışmaların da daha çok öğretmen ya da yönetici görüşlerine dayalı olduğu, veli görüşlerine başvuru yapılan çalışmaların sınırlılığı dikkat çekmiştir. Bu gerekçelerden yola çıkarak araştırmanın temel amacı, ilkökul öğretmenleri ve velilerinin; aile katılımı konusundaki görüşlerini, ailenin okulla iletişimleri ve bunun etkilerini, varsa aile katılımının engellerini ve buna bağlı olarak da önerilerini ortaya koymak şeklinde belirlenmiştir. Bu doğrultuda aşağıdaki alt amaçlara yanıt aranmıştır:

1. Öğretmen ve velilerin, yapılan aile katılımı etkinliklerine ilişkin görüşleri nelerdir?
2. Öğretmen ve velilerin, ailenin okulla iletişimleri ve etkilerine ilişkin görüşleri nelerdir?
3. Öğretmen ve velilerin, aile katılımı çalışmalarına ilişkin, ailelerin yeterliliklerine yönelik görüşleri nelerdir?
4. Öğretmen ve velilerin, ailenin katılımını engelleyen faktörler ve önerilerine ilişkin görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmayı amaçlayan nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji (olgubilim) ile desenlenmiştir. Olgular, yaşadığımız dünyada olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar ve durumlar gibi çeşitli biçimlerde karşımıza çıkabilmektedir. Bize yabancı olmayan aynı zamanda da tam anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için fenomenoloji (olgubilim) uygun bir araştırma yaklaşımıdır (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 69). İlkokul kademesinde de aile katılımı çalışmalarına yabancı olmamakla birlikte aile katılımı çalışmalarının niteliği, okul-aile iletişimi, ailelerin yeterlikleri ile aile katılımı engelleri ve çözüm önerilerine yönelik öğretmen ve veli görüşleri hakkında yeterli ve açıklayıcı bilgiye sahip olunmaması nedeniyle bu araştırmada fenomenoloji deseni tercih edilmiştir.

Çalışma Grubu

Çalışma grubundaki sınıf öğretmenleri ve velilerin sosyo-demografik özellikleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo1. Çalışma Grubundaki Sınıf Öğretmenleri ve Velilerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Öğretmen	n	Veli	n
Cinsiyet		Cinsiyet	
Kadın	9	Kadın	11
Erkek	3	Erkek	1
Yaş aralığı		Yaş aralığı	
20-30	1	31-40	10
31-40	5	41-50	2
41-50	4	Eğitim düzeyi	
51-60	2	Okur yazar değil	1
Meslekte deneyim		İlkokul	3
0-5 yıl	1	Ortaokul	1
6-10 yıl	1	Lise	2
11-15 yıl	2	Üniversite	4
16-20 yıl	2	Lisansüstü	1
20 yıldan fazla	6	Aile katılım eğitimi alma	
		Eğitim alan	3
		Eğitim almayan	9
Aile katılım eğitimi alma		Ev	
Eğitim alan	3	Mülk	8
Eğitim almayan	9	Kira	4
		Aile Yapısı	
		Çekirdek aile	10
		Geniş aile	2

Araştırmanın çalışma grubunu 2019-2020 Eğitim Öğretim yılında Hatay ili Antakya, Defne ve Altınözü ilçelerindeki ilkokullarda görev yapan sınıf öğretmenleri ve onların velileri oluşturmuştur. Araştırmada amaçlı örnekleme çeşitlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örnekleme soruna taraf olabilecek kişilerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtmak amaçlanır. Bu amaçtan hareketle araştırmada Tablo 1’de verilen sosyo-demografik özellikler açısından çeşitlilik gösteren 12 sınıf öğretmeni ve 12 veli olmak üzere toplam 24 kişi ile görüşmeler yapılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada, ailelerin çocuklarının eğitimine katılımlarına ve bu katılıma ilişkin engellerine yönelik öğretmen ve veli görüşlerini belirlemek üzere öğretmen ve veliler için yarı yapılandırılmış iki görüşme formu hazırlanmıştır. Öğretmen ve veli görüşme formları 10 görüşme sorusundan oluşmuştur. Hazırlanan açık uçlu görüşme soruları, literatürde ailelerin eğitim sürecine katılımını tanımlayan çalışmalar (Günay Bilaloğlu & Aktaş Arnas, 2019; Toran & Özgen, 2018; Ünüvar, 2010) ve yapılan aile katılımı etkinlikleri, ailelerin etkinliklere ilgisi, iletişimi, yaşanan zorluklar, beklentiler ve öneriler gibi odaklanılan boyutlar temel alınarak hazırlanmıştır. Öğretmen ve velilerin görüşme formu 2 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde sosyo-demografik özellikler yer almıştır. Bu formda öğretmenlere; yaş, cinsiyet, mesleki deneyim ve daha önce aile eğitimi ile ilgili herhangi bir eğitim alıp almadıklarına ilişkin sorular sorulmuştur. Velilere; cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, daha önce aile eğitimi ile ilgili herhangi bir eğitim alıp almadıkları, ev mülkiyeti, aile yapısı ve gelir düzeyleriyle ilgili sorular sorulmuştur.

İkinci bölümde yarı yapılandırılmış görüşme formunda öğretmen ve velilere; ailelerin çocuklarının eğitimindeki yeri, ailelerin çocuklarının eğitim sürecine katılım durumu ve sahip oldukları engelleri, ailelerle iletişim durumu, okul aile işbirliğinin öğrenci açısından önemi, ailelerin iletişim durumlarının öğrenciye etkisi ve ailelerin eğitim sürecine katılımını teşvik etmeye yönelik önerileri kapsayan açık uçlu sorulara yer verilmiştir.

Formlar hazırlandıktan sonra iki alan uzmanına gönderilmiş ve soruların araştırma problemine uygunluğunu değerlendirmeleri istenmiştir. Uzmanlardan alınan geri dönüşler sonrası sorularda gerekli düzeltmeler yapılmış ve forma son hali verilerek uygulanmıştır.

Verilerin Toplanması

Öğretmen ve veli görüşme formlarının pilot uygulaması 5 öğretmen ve 5 veli ile yapılmıştır. Pilot çalışmada görüşme yapılan öğretmen ve veliler asıl çalışma grubuna dâhil edilmemişlerdir. Hazırlanan soruların anlaşılır olduğu ve her görüşmenin yaklaşık 30-35 dakika sürdüğü belirlenmiştir. Pilot çalışma sonrası formda hazırlanan

sorular doğrultusunda 12 sınıf öğretmeni ve her sınıf öğretmeninden bir veli olmak üzere 12 veli ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Öğretmenler ve velilerle görüşmeler, okulda mesai sonunda öğretmenler odasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, öğretmenlerin ve velilerin izni ile ses kayıt cihazına kaydedilmiştir. Ardından ses kaydının transkriptleri çıkarılmıştır. Görüşmeler sırasında etik kurallar göz önünde bulundurulmuş ve öğretmenler Ö1, Ö2,...Ö12, veliler V1, V2,... V12 şeklinde kodlanmıştır.

Verilerin Çözümlemesi

Görüşmeler sırasında alınan ses kaydının transkriptleri forma aktarılmıştır. Elde edilen formdaki veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenip yorumlandığı betimsel analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Yıldırım ve Şimşek'e (2016) göre, betimsel analiz içerik analizine göre daha yüzeyseldir ve daha çok araştırmanın kavramsal yapısının önceden açık bir biçimde belirlendiği araştırmalarda kullanılır. Betimsel analiz önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Bu araştırmada da temalar önceden aile katılımı etkinlikleri, ailenin okulla iletişimi, ailenin katılım yeterlilikleri ile katılımı engelleyen faktörler ve öneriler olarak belirlendiğinden elde edilen bulgular bu doğrultuda düzenlenmiştir. Bu amaçla veriler, önce mantıki ve anlaşılır biçimde betimlenmiş, daha sonra yapılan bu betimlemeler yorumlanmıştır. Kendileriyle görüşülen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak için, gerekli görülen yerlerde doğrudan alıntılara da yer verilmiştir.

BULGULAR

Araştırmanın bulguları alt amaçlar doğrultusunda dört tema altında sunulmuştur. Temalara ilişkin bulgularda sırasıyla öğretmen ve velilerin; yapılan aile katılımı etkinlikleri, ailelerin okulla iletişimleri ve iletişimin etkileri, ailelerin aile katılımı çalışmalarına ilişkin katılım yeterlilikleri ile ailenin katılımını engelleyen faktörler ve önerilerine yönelik görüşleri aktarılmıştır. Ayrıca katılımcıların görüşlerini desteklemek için doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

1. Öğretmen ve Velilerin Yapılan Aile Katılımı Etkinliklerine İlişkin Görüşleri

Öğretmen ve velilerden aile katılımı çalışmalarına ilişkin görüşlerini açıklamaları istenmiştir. Öğretmen ve velilerin yapılan aile katılımı etkinliklerine ilişkin görüşlerinin; öğretmenlerin yaptığı aile katılımı çalışmaları ve ailelerin eğitim sürecine katılımlarının önemi alt temaları ile açıklandığı anlaşılmıştır.

1.1. Öğretmen ve Velilerin Öğretmenlerin Yaptığı Aile Katılımı Etkinliklerine Yönelik Görüşleri

Öğretmen ve velilerin öğretmenlerin yaptığı aile katılımı etkinliklerine yönelik görüşlerine ilişkin kod ve frekansları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Öğretmen ve Velilere Göre Öğretmenlerin Yaptığı Aile Katılımı Etkinlikleri

Tema	Öğretmen		Veli	
	Kod	f	Kod	f
Aile iletişim etkinlikleri	Ayda 1 veli toplantısı düzenleme	6	Toplantılar düzenleme	4
	Ailelerin iyi-kötü günlerinde yanlarında olmak (hastalık, taziye,vb.)	1	Telefonla bilgilendirme	3
	Ailelere çocukların gelişimi ile ilgili bilgilendirme seminerleri	3	Rehberlik servisinin seminerler düzenlemesi	1
Sınıf içi etkinliklere ebeveyn katılımı	Velilerle birlikte okuma saati	5	Okulda bir gün etkinliği	1
	Ailelerin meslek grubuyla alakalı etkinlikler	2		
Ev ziyaretleri	Veli ziyaretleri	5		

Tablo 2 incelendiğinde öğretmenlerin daha çok, aile iletişim etkinlikleri, sınıf içi etkinliklere ebeveyn katılımı ve ev ziyaretleri gibi aile katılımı etkinliklerini yaptıkları anlaşılmaktadır. Ev ziyareti yapan öğretmenlerden biri (Ö4), "Veli ziyaretlerini düzenli aralıklarla yapıyorum. Köy yerinde öğrenciyle ilgilenen genelde anneler oluyor. Ben de annelerin kendilerini özel hissetmelerine yönelik, "anneler günü", "kadınlar günü" etkinlikleri yapıyorum. Bu durum da onların okulla güzel bir bağ kurmalarına vesile oluyor." açıklamasında bulunurken, diğeri (Ö6), "Veli ziyaretleri yapıyorum. Gerekli durumlarda velilere hemen telefon açıp görüşüyorum, okula gelmesini beklemiyorum. Özellikle de iyi günde kötü günde yanlarında olduğumu

hissettirmeye çalışıyorum. Cenazeleri varsa başsağlığı dilemek, ailede evlenen varsa tebrik etmek onlar için çok kıymetli oluyor.” şeklinde açıklama yapmıştır.

Veliler ise öğretmenlerin aile iletişim etkinlikleri olarak daha çok, toplantı düzenleme ve telefonla bilgilendirme etkinliklerini gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Bu yönde görüş bildiren veli (V3), “Çocuğumuzla ilgili bir durum olunca öğretmen hemen arıyor. Okulda toplantı ve etkinlikler oluyor, onlara da katılıyoruz.” açıklamasını yaparken diğer bir veli (V6), “Okulda bir gün etkinliği yapıyor öğretmen. Bizler öğrenci gibi gidip dersleri dinliyoruz. Öğretmen de sık sık arayıp telefon görüşmeleri yapıyor bizimle.” şeklinde ifade etmiştir.

1.2. Öğretmen ve Velilerin Ailelerin Eğitim Sürecine Katılımlarının Öneme Yönelik Görüşleri

Öğretmen ve velilerin ailelerin eğitim sürecine katılımlarının öneme yönelik görüşlerine ilişkin kod ve frekansları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Öğretmen ve Velilere Göre Ailelerin Eğitim Sürecindeki Katılımlarının Önemi

Tema	Öğretmen		Veli	
	Kod	f	Kod	f
Aile katılımının önemi	Önemli, ailelerin okulla işbirliği öğrencinin başarısını olumlu yönde etkiler	6	Önemli, bu yüzden ebeveyn olarak çocuğumuzla yeteri kadar ilgilenmeye çalışmalı.	5
	Önemli, çünkü aile eğitim sürecinin önemli bir tarafıdır.	2	Önemli, sadece ödevlerini yaptırmak yetmez, ders dışı etkinlikler de yapılmalı	4
	Önemli, ancak köy yerinde aile kendini sürecin dışında tutuyor.	2	Önemli, aile çocuğu ile mutlaka ilgilenmeli	3
	Önemli, aile desteği eksik olunca süreç uzuyor.	1		
	Önemli, ayrıca ailenin eğitim seviyesi çocuğa verilen desteği etkiliyor.	1		

Tablo 3’e göre öğretmenler ailelerin eğitim sürecindeki katılımının önemini; öğrencinin başarısını etkilemesi, eğitim sürecinin önemli bir parçası olması, aile desteğinin olumlu ve olumsuz etkisi olarak ifade etmişlerdir. Bu yönde görüş bildiren öğretmenlerden biri (Ö1), “Seneye 1. sınıf okutacağım. Ailelerin eğitim sürecinde çok önemli olduğunu düşünüyorum özellikle de 1. sınıfta. O yüzden velilere okul başladığı zaman seminer vermeyi düşünüyorum.” ifadesini kullanırken, diğer bir öğretmen (Ö5), “Çok önemli. Eğitim ailede başlar. Ailelerin bilinçli, eğitilmiş olması öğrenci gelişimini, eğitimini olumlu etkiler.” şeklinde açıklama yapmıştır.

Tüm veliler eğitim sürecindeki katılımlarının, çocukla ilgilenme ve ders dışı etkinlikler açısından önemli olduğunu söylemişlerdir. Bu şekilde düşünen velilerden biri (V6), görüşünü “Ayda bir bilgilendiriliyorum. Önemli durumlarda istediğim zaman iletişim kuruyorum. Aile çok önemli” olarak belirtirken, diğeri (V7), “Önemli ancak süreçte kendimi yeterli bulmuyorum. Önceki eğitim yani bizim zamanımızdaki ilkökul seviyesi ile bu çok farklı sanki. Öğrencime yardımcı olmaya çalışıyorum ama bazı yerlerde zorlanıyorum.” diyerek kaygısını da dile getirmiştir.

2. Öğretmen ve Velilerin Ailelerin Okulla İletişimleri ve Etkilerine İlişkin Görüşleri

Öğretmen ve velilerden ailelerin okulla iletişimleri ve etkilerine ilişkin görüşlerini açıklamaları istenmiştir. Öğretmen ve velilerin okulla iletişim ve etkinliklerine yönelik görüşlerinin; ailelerin okulla iletişim düzeyi ve ailenin okulla iletişiminin katkısı alt temaları ile açıkladıkları anlaşılmuştur. Ailelerin okulla iletişimleri ve etkilerine ilişkin öğretmen ve veli görüşleri bu alt temalara göre sunulmuştur.

2.1. Öğretmen ve Velilerin Ailelerin Okulla İletişim Düzeylerine Yönelik Görüşleri

Öğretmen ve velilerin ailelerin okulla iletişimine yönelik görüşlerine ilişkin kod ve frekansları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Öğretmen ve Velilere Göre Ailelerin Okulla İletişim Düzeyi

Tema	Öğretmen		Veli	
	Kod	f	Kod	f
İletişim düzeyi	Kötü	2	Kötü	1
	Orta	1	Orta	1
	İyi	8	İyi	8
	Çok iyi	1	Çok iyi	2

Tablo 4'e göre öğretmenlerin 2'si ailelerin iletişiminin kötü, 1'i orta, 8'i iyi ve 1'i de çok iyi olduğunu belirtmiştir. Velilerin iletişiminin orta düzeyde olduğunu söyleyen bir öğretmen (Ö2), *"İletişim beklediğim düzeyde değil. 13 öğrencim var, yarısı Suriyeli. Bu çocukların aileleri Türkçe bilmediği için iletişim kopukluğu yaşıyorum. Çocuklar bizim kadar ailelerin de ilgisini istiyor, bekliyor. Bunu sağlamak için velilerle iletişimi güçlü tutmaya çalışıyorum."* şeklinde yaşadığı sıkıntıyı dile getirmiştir.

Velilerden 1'i okulla iletişiminin kötü, 1'i orta, 8'i iyi ve 2'si de çok iyi olduğunu ifade etmiştir. İletişiminin orta olduğunu söyleyen bir veli (V10), *"Okulla iletişimin normal. Daha iyi olsun isterdim. Öğretmenimiz çok deneyimli ve bir öneride bulunduğum zaman bunu işine karışılmak olarak algılıyor. Bundan dolayı çekiniyorum, iletişim kuracağım zaman 2-3 defa düşünüyor, kelimelerimi seçerek konuşuyorum."* açıklamasında bulunmuştur.

2.2. Öğretmen ve Velilerin Ailenin Okulla İletişiminin Katkılarına Yönelik Görüşleri

Öğretmen ve velilerin ailenin okulla iletişiminin katkılarına yönelik görüşlerine ilişkin kod ve frekansları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Öğretmen ve Velilere Göre Ailenin Okulla İletişiminin Katkısı

Tema	Öğretmen		Veli	
	Kod	f	Kod	f
Öğrenciye katkısı	Öğrenciye davranış ve başarı olarak olumlu yansır	5	Öğrenciye davranış ve başarı olarak olumlu yansır	6
	Öğrenci mutlu olur	3	Öğrenci mutlu olur	2
	Öğrenci sorumluluk ve özgüven kazanır	2	Öğrenci sorumluluk ve özgüven kazanır	2
	Öğrenci sıkıntılarla baş edebilir	1	Öğrenci okulu ciddiye alır	2
Öğretmene katkısı	Öğretmen sağlıklı bir eğitim süreci gerçekleştirir	1	Öğretmenin öğrenciye ilgisi artar	1
	Öğretmen yaşanan sorunlarla baş edebilir	1		

Tablo 5'e göre öğretmenler ve veliler, ailenin okulla işbirliğinin öğrenci açısından katkısını daha çok "Öğrenciye davranış ve başarı olarak olumlu yansır." ifadeleriyle dile getirmişlerdir. Bir kısım öğretmen okul-aile işbirliğinin öğrenciyi mutlu edeceğini söylerken, bir kısmı da sorumluluk ve öz güveninin artacağına vurgu yapmıştır. Bu yönde görüş bildiren bir öğretmen (Ö5), *"Okul aile işbirliği öğrenciyi mutlu kılar, öğrencinin özgüvenini motivasyonunu artırır, öğrenciyi çok yönlü besler ve geliştirir. Öğrencinin gelişimi gözle görülür derecede fark edilir."* açıklamasını yapmıştır. Öğrencinin yaşadığı sorunlarla baş edebilmesine katkı sağlayacağını söyleyen diğer öğretmen (Ö9), *"Öğrencinin eksiklerini giderme açısından etkili. Öğrenci yanlış bir davranış sergilerse (ödev yapmama, yalan söyleme) ailesinin haberi olacağını bildiğinden daha dikkatli davranır."* ifadesini kullanmıştır. Öğrencilerde olumlu davranışların gelişeceğine dikkat çeken bir başka öğretmen (Ö7), *"Ailenin katılımı dağlar kadar fark ettiriyor. Aile öğretmen iletişim halindeyse çocuk daha mutlu oluyor. Davranışlarına özen gösteriyor ve bu durum da derslerine yansıyor. Her yönden olumlu etki yapar."* açıklamasını yaparken, diğer bir öğretmen (Ö10), *"Sıklığın fazlalığı değil de etkili oluşu çocuk üzerinde olumlu etki yapıyor. Çok sık iletişime giren aileler çok ilgi gösteriyor, bu da ne yapacağını bilememekten ileri geliyor. Bazı ailelerin bir iki gelişi çocuk üzerinde çok etkili oluyor. Bu dengeyi tutturmak çok önemli"* ifadesini kullanmıştır.

Okul-aile işbirliğinin çocuğun başarısı ve davranışları açısından önemli olduğunu söyleyen bir veli (V4), *"Okul aile arasındaki işbirliği çocuğu okulu ciddiye almaya sevk ediyor. Çocuğu hem başarı hem davranış olarak iyi anlamda etkiliyor."* açıklamasını yapmıştır. Sorumluluğa vurgu yapan diğer bir veli (V11), *"Öğrenci kendine değer verildiğini hissetmeli. Ailesinin okulla işbirliği içinde olduğunu gören çocuk okula karşı kendini daha sorumlu hisseder. İlgili bir aile öğrencisine değer veren veli demek ve öğretmen açısından bu çok etkili."* şeklinde okul-aile işbirliğinin önemini belirtmiştir. Aile katılımının öğretmenin öğrenciye ilgi göstermesine katkı sağlayacağını belirten başka bir veli de (V9), *"Veli olarak okul ile iletişim kurduğumda yani varlığını hissettirdiğimde çocuğumu da hissedip ellerinden geleni yaptıklarına inanıyorum."* açıklamasını yapmıştır.

3. Öğretmen ve Velilerin Ailelerin Eğitim Sürecine Katılım Yeterliliğine İlişkin Görüşleri

Öğretmen ve velilerin ailelerin eğitim sürecine katılım yeterliliğine yönelik görüşlerine ilişkin kod ve frekansları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Öğretmen ve Velilere Göre Ailelerin Eğitim Sürecine Katılım Yeterliği

Tema	Öğretmen		Veli	
	Kod	f	Kod	f
Katılım yeterliği	Yeterli	4	Yeterli	11
	Yetersiz	8	Yetersiz	1

Tablo 6 incelendiğinde öğretmenlerden 4'ünün ailelerin sürece katılımlarının yeterli, 8'inin ise yetersiz olduğunu ifade ettiği anlaşılmaktadır. Buna karşın velilerden 11'i sürece katılımlarını yeterli, 1'i ise yetersiz olarak belirtmiştir. Ailelerin eğitim sürecine katılımlarının yeterli olduğu yönünde görüş bildiren öğretmenlerden biri (Ö9), "Ailelerin katılımı gayet iyi. Yeterli buluyorum. Katılımı abartan veliler de olmuyor değil. Her gün her gün çocuğum nasıl, durumunda düzelme var mı diye sormak da abartı oluyor. Öğrencinin durumu bir günde değişmez. Bu durumda olan birkaç veli var, diğerleri sorumluluklarının bilincinde." şeklinde, bir diğeri (Ö5) ise, "Ailelerin katılımı üst düzeydedir. Herkes rolünü ve sorumluluklarını biliyor ve ona göre davranıyor." şeklinde memnuniyetlerini belirtmişlerdir. Katılımın yetersiz olduğunu belirten bir öğretmen (Ö3), "1. sınıf olmamıza rağmen katılım düşük. Yeterli bulmuyorum. Köy yerinde görev yapmamıza rağmen çoğunu görmedim. Çağırıyorum gelmiyorlar. Telefonla ya da abisi ablası varsa o şekilde aileye ulaşmaya çalışıyorum. Eğitime verilen önem düşük maalesef." şeklinde, diğer öğretmen (Ö1), ise "Velilerin sürece katılımı maalesef düşük. Arasak da ulaşamıyoruz. Bu bizim için büyük sıkıntı. Velilerin sürece katılımı yeterli değil." açıklamasını yapmışlardır.

Katılımını yeterli bulan bir veli (V2), "Sürece katılmaya çalışıyorum. Toplantılar olunca gidiyorum. Bir sorun olunca öğretmeni telefonla arıyorum"(düşük gelirli) açıklamasını yaparken, diğer bir veli (V8), "Eğitim sürecine yoğun bir şekilde katılıyorum. Okul derslerinin tekrarını ve kontrolünü sağlıyorum. Eksikleri varsa tamamlayıcı etkinlikler yapıyorum. Kendimi yeterli görmediğim durumlarda kurslarla takviye sağlamaya çalışıyorum."(yüksek gelirli) ifadesini kullanmıştır.

4. Öğretmen ve Velilerin Ailenin Katılımını Engelleyen Faktörler ve Önerilerine İlişkin Görüşleri

Öğretmen ve velilerden ailenin katılımını engelleyen faktörlere ilişkin görüşlerini açıklamaları ve engellerin kaldırılması için neler yapılabileceğine yönelik önerilerini sunmaları istenmiştir. Ailenin katılımını engelleyen faktörler ve önerilerine ilişkin öğretmen ve veli görüşleri aşağıda sunulmuştur.

4.1. Öğretmen ve Velilerin Ailenin Katılımını Engelleyen Faktörlere Yönelik Görüşleri

Öğretmen ve velilerin ailenin katılımını engelleyen faktörlere ilişkin görüşlerine yönelik kod ve frekansları Tablo 7'de verilmiştir. Öğretmenlerin yarısı, eğitime olan olumsuz bakış açısının ailenin katılımı için önemli bir engel olduğunu belirtirken; velilerin çoğunluğu ev işleri ve sorumlulukların kendileri için önemli bir engelleyici olduğunu ifade etmişlerdir.

Tablo 7. Öğretmen ve Velilere Göre Ailenin Katılımını Engelleyen Faktörler

Tema	Öğretmen		Veli	
	Kod	f	Kod	f
Ebeveynlerin eğitime ilişkin olumsuz duyguları ve yanlış algıları	Ailenin eğitime olan olumsuz bakış açısı	6		
Ebeveynlerin uygun olanaklara sahip olmamaları	Geçim derdinden çocuğu ihmal etmek, çocuğun eğitsel sorumluluklarıyla ilgilenmemek	4	Ev işleri, sorumluluklar	7
	Çok çocuklu yaşam	2	İş yerinde yoğun çalışmak	3
			Ailenin kalabalık oluşu	2

Eğitime olan olumsuz bakış açısının aile katılımında önemli bir engelleyici olduğunu söyleyen bir öğretmen (Ö6), "Eğitimi çok önemsemiyorlar. Sınıf seviyesi yükseldikçe katılım azalıyor. Çocuğun bir an önce okulu bitirip çalışmasını istiyorlar." ifadesi ile düşüncesini açıklamıştır.

Ev işlerinin engelleyici olduğunu ifade eden bir veli (V1), "İş güc, eve bakım... vb. akşama kadar bu işlere yetişmek zorundayım. O yüzden zor oluyor." açıklamasını yaparken, çalışma yoğunluğundan dolayı katılımın zorlaştığını söyleyen diğer bir veli (V11), ise "Resmî dairede çalıştığım için bazen toplantılara zamanında yetişemiyorum. Sonrasında telafi yapıyorum ama vaktinde gitsem daha mutlu olurum." ifadesini kullanarak olanaklarının kısıtlılığından söz etmişlerdir.

4.2. Öğretmen ve Velilerin Aile Katılımını Arttırmaya İlişkin Önerilerine Yönelik Görüşleri

Öğretmen ve velilerin aile katılımını arttırmaya ilişkin önerilerine yönelik kod ve frekansları Tablo 8’de verilmiştir. Tablo 8 incelendiğinde öğretmen ve velilerin aile katılımını arttırmaya yönelik olarak daha çok eğitimler, seminerler ve sosyal aktivitelerin düzenlenmesi ile ev ziyaretlerinin sıklaştırılması önerilerinde buldukları anlaşılmıştır.

Tablo 8. Aile Katılımını Arttırmaya Yönelik Öneriler

Tema	Öğretmen		Veli	
	Kod	f	Kod	f
Aile eğitim etkinlikleri	Aile eğitimleri düzenlenebilir	9	Çocukların gelişimi ile ilgili eğitimler düzenlenebilir	5
	1. sınıf velilerine seminerler düzenlenebilir	2	Veli toplantılarına pedagoglar çağırılabilir	1
Aile iletişim etkinlikleri	Kadınlara yönelik sosyal aktiviteler yapılabilir (Anneler günü, kadınlar günü etkinlikleri gibi)	7		
Ev ziyaretleri	Ev ziyaretleri daha etkili yapılabilir	3	Okulu haftada bir defa ziyaret etme zorunluluğu getirilebilir	1
			Veli ziyaretleri daha sık yapılabilir	4
Sınıf içi etkinliklere ebeveyn katılımı			Velilerin dâhil edileceği etkinlikler yapılabilir	2

Aile katılımını arttırmak için aile eğitimlerinin verilmesini öneren bir öğretmen (Ö5), “*Aile eğitimleri düzenli verilmeli. Ayda bir veli toplantıları yapılmalı. Çocuklarla ilgili olumlu ve olumsuz durumların telefonla konuşulması gerekir. Velilerin meslek durumlarına göre sorumluluk verilmesi sağlanabilir.*” açıklamasını yapmıştır. Benzer şekilde bir diğer öğretmen (Ö7), “*Aile eğitimlerinin geri getirilmesi lazım. Aile eğitimleri ailelerde olumlu etkileşime katkı sağlamakta ve okul aile arasında sağlıklı bir iletişime katkı sağlamaktadır. Ailelerin çocuklarıyla nasıl kaliteli zaman geçirebilecekleri ile ilgili ipuçları vermektedir.*” şeklinde görüş bildirerek aile eğitim etkinliklerinin önemine dikkat çekmiştir.

Eğitimlerin ve sosyal etkinliklerin artırılması önerisinde bulunan bir veli (V7), “*Eğitimler artırılabilir. Okul gezileri velileri katacak şekilde yapılmalı. Okul aile birliktir bireysel değil herkesi ilgilendirecek şekilde kararlar alınmalıdır.*” vurgusunu yapmıştır. Diğer bir veli (V10), ise “*Haftada bir okula gelme zorunluluğu uygulanmalı. Çocuk gelişimi ile ilgili bilgilendirmeler yapılmalıdır. Toplantılar daha kapsamlı olabilir.*” önerisinde bulunarak ailenin okulu ziyaret etmesinin önemine değinmiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, ilköğretim öğretmenleri ve velilerinin, aile katılımı konusundaki görüşlerini ve aile katılımının engellerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda öğretmenlerin, aile katılım çalışmaları olarak daha çok aile iletişim etkinliklerini gerçekleştirdikleri ve bunu sınıf içi etkinliklere ebeveynlerin katılımı çalışmalarının izlediği anlaşılmaktadır. Ev ziyaretleri ise diğerlerine göre daha az yapılmaktadır. Benzer şekilde veliler de öğretmenlerin en çok aile iletişim etkinliklerini yaptıkları görüşünü paylaşmaktadır. Öğretmenlerin düzenledikleri mevcut aile katılım uygulamalarının, ailelere eğitim seminerleri, ebeveynlerin okula gelip çocuğu hakkında bilgi alışverişi yapması, öğretmenlerin tavsiyelerini alması, çağırıldığında veli toplantılarına katılması gibi etkinliklerle sınırlı kaldığı görülmektedir. Yapılan bu etkinlikler, genellikle ailelerin pasif kaldığı, tavsiye ve yönlendirmelere uygun davranmalarının istendiği uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu uygulamalarda ailelerin, eğitim sürecinde söz sahibi olması ve çocukları ile ilgili kararlarda görüşlerinin alınması gerektiği anlayışının tam anlamıyla benimsenemediği söylenebilir. Öğrencinin eğitiminde öğretmenler ve aileler kilit roledir. Öğretmenler, okulda yürüttükleri aile katılımı etkinlikleri sayesinde ailelerin, kendi çocuklarının gelişimi ile ilgili farkındalık oluşturmaları, doğru kararlar almaları ve anne-babalık becerilerini geliştirmeleri konusunda önemli katkılar sağlayabilir. Aile katılımını, anne-babalara çocuklarıyla ilgili bilgi beceriler kazandırmayı hedefleyen eğitim deneyimleri olarak açıklayan Gestwicki (2004), bu deneyimleri anne-babalık becerilerini geliştirme, çocuğun kişisel ve toplumsal gelişiminde ona destek olma ve anne-babalara çocuklarıyla ilişkilerini geliştirmede yardımcı olma olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda yürütülen aile katılımı etkinliklerinin,

benzer araştırmalarda da ifade edildiği gibi (Aslanargun, 2007; Erdoğan & Demirkasımoğlu, 2010; Binicioğlu, 2010; Atabey & Tezel Şahin, 2011; Argon & Kıyıcı, 2012; Tönbül, 2019) çocuğun çevresinde onun eğitimini destekleyen bir ortamın oluşturulmasına ve akademik, sosyal ve kişisel olarak bütüncül gelişiminin sağlanabilmesine hizmet etmesi beklenmektedir. Ancak yapılan uygulamaların bu beklentilerden uzak olduğu gözlenmiştir. Bunun önemli bir nedeni olarak öğretmenlerin çoğunluğunun aile katılımı ile ilgili bir eğitim almamış olması gösterilebilir. Öğretmenlerin aile katılımı eğitimi alarak çocukların ilk eğitimcilerinin anne-babaları olduğu görüşünden hareketle, ailelerin çocuklarının eğitimini desteklemesi ve katkıda bulunmasını sağlamak üzere, onların da katılımcı olduğu sistematik, okul ile evdeki eğitimi tutarlı hale getirip bütünleştiren etkinliklerin uygulanması önem kazanmaktadır.

Araştırmaya katılan öğretmen ve velilerin, ailenin eğitim sürecinin içinde yer almasının önemli olduğu konusunda hemfikir olduğu anlaşılmaktadır. Öğretmen ve veliler, aile katılımının önemli olduğunu vurgulayarak; öğrenci başarısını artırdığını, ailenin eğitim sürecinin önemli bir parçası olduğunu ve aile desteği eksik olduğunda eğitim sürecinin de aksadığını dile getirmişlerdir. Literatürde de aile ve okul arasındaki ilişkinin, ailelerin eğitim sürecine katılarak okula destek vermelerinin tüm ülkelerde önemsenen bir konu olduğu ifade edilmektedir (Şişman, 2013; Yıldırım & Dönmez, 2008). Bunun için de en önemli gerekçe olarak eğitimin, ailede de devam etmesi ve aile ile okulun bir bütün olması gösterilmektedir. Ailelerin eğitim sürecine katılımı, etkili okul özelliklerinden biridir. Bu çalışmada da ifade edildiği gibi, konuyla ilgili araştırmalar da aile ve sosyal çevrenin nitelikleriyle birlikte, aile katılımının, öğrenci başarısında, mutluluğunda ve motivasyonunda artışa yol açtığı yönünde önemli olduğuna vurgu yapmıştır (Epstein & Sheldon, 2002; Jeynes, 2007; Shaw, 2008; Sheldon, 2003; Sheldon & Epstein, 2002; Tezcan, 2020; Walberg, 2004; Yiğit & Bayrakdar, 2016).

Yapılan görüşmeler değerlendirildiğinde öğretmen ve velilerin, ailelerin okulla iletişim düzeylerine ilişkin görüşlerinin benzer olduğu anlaşılmıştır. Her iki grupta yapılan görüşmelerde, ailelerin okulla iletişimlerinin genelde iyi düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. İletişim sorunları yaşadığını bildiren öğretmenler ise bunun Suriyeli ailelerle yaşadıkları dil problemlerinden kaynaklandığını söylemişlerdir. Bu öğretmenler Suriyeli ailelerin, Türkçe bilmemesini önemli bir iletişim engeli olarak ifade etmişlerdir. Tümkaya ve Çopur'un (2020), Suriyeli ailelerin aile katılımına ilişkin öğretmen görüşlerini belirlemeye çalıştıkları araştırmada da öğretmenler, aile katılımındaki sorunların temelinde Suriyeli velilerin Türkçe bilmemekten kaynaklı iletişim probleminin yer aldığını belirtmişlerdir. Aynı şekilde Suriyeli aileler de Türkçe bilmemeyi aile katılımlarını engelleyen bir iletişim sorunu olarak ifade etmişlerdir (Tümkaya & Çopur, 2021). İletişim problemleri, aile kaynaklı olabileceği gibi eğitmeni kaynaklı da olabilmektedir. Görüşmelerde, öğretmenle daha iyi bir iletişim kurmak istediğini ancak, bunun için öğretmenden çekindiğini belirten bir velinin söyledikleri dikkat çekmiştir. Örnekte olduğu gibi bazı anne-babalar, öğretmenlerin otoriter yapısı karşısında kendilerini güçsüz hissedebilmektedirler. Bu durum daha çok öğretmenlerin, kendilerini otorite olarak görüp aileleri, eğitim ve kültür düzeylerinin daha düşük olması nedeniyle küçümsemesi ve fikirlerine önem vermemesinden kaynaklanabilmektedir. Bu yaklaşım, ailelerin öğretmenlerle iletişime geçmesini, belirli konular etrafında tartışmasını ve fikir almasını engelleyebilmektedir. Ailelerle etkili iletişim kurmayı bilmeyen veya yanlış biçimde iletişim kuran eğitimciler, ailelerin sürece katılımını zorlaştırmaktadır (Erdoğan & Demirkasımoğlu, 2010). Bazı durumlarda da eğitim düzeyi düşük olan ailelerin, çocuklarının okul sürecine daha az katıldığı, okul ile ilişki kurmada kendilerini bir adım atmaktan geri çektikleri ve okulla ilişki kurduklarında ise, genellikle akademik olmayan konuları gündeme getirdikleri gözlenmektedir (Ahioğlu, 2006).

Sonuçlar ailenin, okulla iletişim içinde olmasının öğretmen ve öğrenci açısından olumlu katkılar sağladığını göstermiştir. Öğretmen ve veliler, ailenin okulla iletişiminin daha çok öğrencinin davranışları ve başarısına olumlu etki ettiği görüşündedir. Ailenin okul ile kurduğu etkili iletişim sonucunda öğrencinin başarısı, özgüveni ve mutluluğu artmakta, öğretmenler de daha sağlıklı bir eğitim süreci gerçekleştirebilmektedir. Bu sonuç, öğretmenlerin okulda öğrencilere eğitim vermenin yanı sıra öğrenci aileleri ile de iyi bir iletişimde olmalarının eğitim süreci açısından önemini göstermektedir. Yapılan diğer araştırmalarda da benzer sonuçların elde edildiği anlaşılmaktadır. Örneğin; Cotton ve Wiklund (2001), Sheldon (2003), Jeynes (2007), Shaw (2008) ve Şeker'in (2009) araştırmalarında da, aile katılımının öğrencilerin akademik başarısını olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. Bazı araştırmalarda ise, aile katılımının öğrenci başarısını artırdığı gibi, devamsızlığı ve disiplin olaylarını da azalttığı saptanmıştır (Epstein & Sheldon, 2002; Sheldon & Epstein, 2002). Bu bulgulardan hareketle öğretmenlerin, okul ile aile arasında bağlayıcı bir rol üstlenerek iletişim kurmasının aile katılımını güçlendireceği, dolayısıyla öğrencinin öğrenme yolculuğuna ve eğitim sürecine olumlu katkılar sağlayacağı söylenebilir. Öğretmenler, iletişim sürecinde okul, aile ve çevre ortamlarını birbirini tamamlayacak şekilde bir araya getiren bir kaynaştırıcı ve katalizör görevini üstlenerek veli ve öğrenci açısından önemli bir görevi yerine

getirmektedir (Erkan, 1996). Sonuçlar, öğretmenlerin okulda öğrencilere eğitim vermenin yanı sıra öğrenci aileleri ile de iyi bir iletişimde olmalarının eğitim süreci açısından önemini göstermektedir.

Görüşme sonuçlarına göre öğretmenlerin, velilerin eğitim sürecine katılımlarını yetersiz, velilerin ise katılımlarını yeterli olarak algıladıkları anlaşılmaktadır. Velilerin sürece katılımının yetersiz olduğunu vurgulayan öğretmenler, ebeveynlerin okula gelmemelerinden ve ilgisizlikten şikâyet etmişlerdir. Finders ve Lewis'e (1994) göre eğitimciler, ailelerin okula gelmemelerini ilgisizlik olarak değerlendirmek yerine, onların çocuklarının eğitimine katılımlarını engelleyen nedenleri anlamaya çalışmalıdır. Geleneksel algı, okulda başarılı olamayan öğrencilerin ailelerinin okul etkinliklerine katılmadığı ya da okulun amaçlarını desteklemediği yönündedir. Öğretmenler, ebeveynlerin eğitim sürecine katılım yeterliliklerini arttırmak için öncelikle velilere ulaşarak bunun nedenlerini araştırmalı ve katılımı sağlamak için çözüm yolları üretmelidir. Eğitim sürecine katılım yeterliliği konusunda, öğretmen ve veli algılamalarının farklı olması dikkat çekicidir. Bu durum "yeterliliği" öğretmenlerin; ebeveynlerin okul ziyaretleri temelinde, velilerin ise; okul ziyaretleriyle birlikte, evde çocukları ile eğitim etkinlikleri gerçekleştirmeleri temelinde değerlendirmelerinden kaynaklı olabilir. Literatürde aile ve okul tutarlılığının öğrencileri olumlu yönde geliştirdiğini destekleyen pek çok araştırma mevcuttur (Herman & Yeh, 1980; Peterson, 1989; Wanat, 1997). Ailelerin veli toplantıları ve yaşanan sorun için okula gelmeleri dışında, okulu ziyaret etmelerinin öğrenciyi motive edebileceği ve öğrencinin eğitiminde öğretmenler kadar etkili bir faktör olan ailenin de sorumluluk almalarının önemli olduğu vurgulanmaktadır. Yapılan bu araştırma, düşük gelir düzeyine sahip olan ailelerin katılımlarının genelde sadece toplantılara ve öğrenciyle ilgili yaşanan sorunlara yönelik az seviyede olduğunu göstermiştir. Buna karşın orta ve üst sosyo ekonomik düzeydeki ailelerde bu katılım öğrencinin başarısını sorgulama, genel durumunu öğrenme ve sosyal faaliyetlerini destekleme olarak yüksek seviyede seyretmiştir. Ailelerin sosyo ekonomik durumları ile eğitim sürecine katılımları arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar (Biber, 2003; Porsuk & Kunt, 2012) sosyo ekonomik durumun ailelerin eğitim sürecine katılımını etkilediğini ortaya koymuştur. Öğretmenlerin özellikle, düşük gelirli ailelere yapacakları bilinçlendirme eğitimlerinin, katılım seviyelerini yükseltebileceği, çocuklarının gelişimine destek vereceği ve velilerin okula geliş gidişini zorunluluktan gönüllülüğe dönüştürebileceği düşünülmektedir. Ayrıca, bu bilinçlendirme eğitimlerinin ailelerin eğitim sürecine katılımını engelleyen faktörleri tamamen ortadan kaldırmasa da velilerin aile ve iş hayatındaki sorumluluklar kadar çocuklarının eğitiminin de önemli olduğunu kavramalarına katkı sağlaması beklenmektedir.

Araştırmaya katılan öğretmenler, ebeveynlerin eğitime ilişkin olumsuz duygu ve yanlış algılarıyla birlikte uygun olanaklara sahip olmamalarının, aile katılımında önemli bir engel olduğunu düşünmektedir. Öğretmenler özellikle, velilerin katılımını engelleyen faktörlerin çok çocuklu yaşam, gündelik işler telaşı, çocuğa ilgisizlik, okula olan olumsuz tutum olduğunu vurgulamışlardır. Ailelerin eğitim işini okula bırakma, katılıma ihtiyaç duymama gibi tutum ve tavırları eğitim sürecinde aile katılımı için önemli bir engelleyici olmaktadır. Bu konuda öğretmenler, en çok ailelerin eğitim konusunda sorumsuz davranmalarından, eğitime gereken önemi vermemelerinden, eğitimi sadece okulun görev ve sorumluluğu olarak görmelerinden ve bu konuda katkı sunmak istememelerinden şikâyet etmektedirler. Yapılan diğer araştırmalarda (Borg & Mayo, 2001; Grolnick & Slowiaczek, 1994; Kim, 2009; Sheldon, 2002; Toran & Özgen, 2018) da anne-babaların, aile katılım çalışmalarına karşı olumsuz tutumlarının, aile katılım çalışmalarının uygulanmasında önemli bir engel olduğu, anne-babaların gönüllü değil, zorunlu katılımcı olmalarının aile katılım çalışmalarını engellediği belirtilmektedir. Velilerin ise daha çok, yoğun çalışma ya da ev işleri nedeniyle aile katılımını gerçekleştiremedikleri anlaşılmaktadır. Günümüz şartlarında anne-babanın her ikisinin de çalıştığı durumlara rastlanmaktadır. Bu durumun anne-babanın, çocuğunun eğitim sürecine katılımını etkileyen bir faktör olduğu düşünülmekle birlikte, daha çok çalışma koşulları ya da zaman bulamama gibi gerekçelerin ailelerin sorumluluktan kaçmak için öne sürüldüğü bir bahane olduğu ifade edilmektedir (Erdoğan & Demirkasımoğlu, 2010).

Öğretmen ve veliler, aile katılımını arttırmak için; aile eğitimleri, aile iletişim etkinlikleri, ev ziyaretleri ve sınıf içi etkinliklere ebeveyn katılımlarına daha çok ağırlık verilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Bu çerçevede her iki grup da, ailelerin eğitim sürecine daha çok dâhil olmaları için, aile eğitimleri ve seminerlerinin düzenlenmesi, sosyal aktivitelerin artırılması ve ev ziyaretlerinin düzenli yapılması önerilerinde bulunmuşlardır. Ancak, yapılan önerilerden de anlaşılacağı gibi, öğretmenler ve veliler, mevcutta uygulanan yöntemler dışında alternatif öneriler sunamamışlardır. Belirtilen öneriler, zaten var olan ancak uygulamadaki aksaklıklar nedeniyle istenilen düzeyde gerçekleşmeyen etkinliklerdir. Bu bağlamda mevcut uygulamalar dışında farklı ve daha işlevsel etkinliklere gerek olduğu söylenebilir.

Araştırmada elde edilen bulgulardan yola çıkarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- 1- Çalışma grubu içinde yer alan öğretmenlerin çoğunluğunun aile katılımı eğitimi almadığı anlaşılmıştır. Aile katılımının daha sağlıklı ve etkili olabilmesi için öncelikle öğretmenlere, uzman kişiler tarafından, aile katılımı konusunda kapsamlı ve uzun süreli bir eğitim verilmelidir.
- 2- Öğretmenler, ailelerin ihtiyaçları ve demografik özelliklerini dikkate alarak velilere, çocukların gelişimi, sosyal duygusal gereksinimleri ve çocukla daha kaliteli vakit geçirme gibi konularda eğitimler düzenleyerek ebeveynleri bilinçlendirme faaliyetleri yapabilir.
- 3- Öğretmenler, demokratik bir tutum içinde ailelere daha çok söz hakkı vermeye özen göstermeli, düzenli ev ziyaretleri yaparak veli ile okul arasında daha sıcak bir bağ oluşturmaya çalışmalıdır.
- 4- Okullarda, velilere yönelik sosyal kültürel etkinlikler (Anneler günü, babalar günü, kadınlar günü, piknik, gezi vb.) planlanarak velinin okul ile işbirliği toplantı dışında bir ortama taşınabilir.
- 5- Veli toplantılarının düzenli olarak yapılması ailenin katılımını arttırabilir.
- 6- Ailelerin eğitim sürecine aktif katılımını ve okula karşı olumlu tutumunu geliştirmek için, eğitim seminerleri, okul-aile işbirliğinin önemini vurgulayan kampanyalar ve kamu spotları aracılığıyla toplumsal farkındalıklar artırılabilir.

KAYNAKLAR

- Ahioğlu, SŞ (2006). *Öğretmen ve veli görüşlerine göre farklı sosyoekonomik düzeydeki ailelerin ilköğretim birinci sınıf öğrencilerinin okuma yazma sürecini etkileme biçiminin değerlendirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi].
- Argon, T. & Kıyıcı, C. (2012). İlköğretim kurumlarında ailelerin eğitim sürecine katılımlarına yönelik öğretmen görüşleri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, 80-95.
- Aslanargun, E. (2007). Okul - aile işbirliği ve öğrenci başarısı üzerine bir tarama çalışma. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 9(18), 119-135.
- Atabey, D. & Tezel Şahin, F. (2011). Aile öğretmen iletişim ve işbirliği ölçeği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 19(3), 793-804.
- Balcı, A. (2009). *Etkili okul kuram, uygulama ve araştırma*. AÜ EBF Yayınları.
- Bayraktar, V., Güven, G. & Temel, ZF (2016). Okul öncesi kurumlarda görev yapan öğretmenlerin aile katılım çalışmalarına yönelik tutumlarının incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(2), 755-770.
- Bekman, S. (1998). *Eşit fırsat anne-çocuk eğitim programının değerlendirilmesi*. Anne-Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları, 12(8-9).
- Biber, K. (2003). İlköğretim birinci sınıf öğrencilerinin, ailelerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre öğretmen-aile iletişimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. 35, 360-373.
- Binicioğlu, G. (2010). *İlköğretimde okul-aile iletişim etkinlikleri: öğretmen ve veli görüşleri*. [Yüksek Lisans Tezi], Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Borg, C. & Mayo, P. (2001). From 'Adjuncts' to 'Subjects': Parental involvement in a working-class community. *British Journal of Sociology of Education*, 22(2), 245-266.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecological of human development*. Cambridge, MA. Harvard University Press.
- Cotton, K. & Wiklund, KR (2001). Parent involvement in education: School improvement research series. <http://www.nwrel.org/scpd/sirs/3/cu6.html> (Erişim tarihi: 21.05.2021).

- Duran, E. (2005). *Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı anasınıflarında uygulanmakta olan eğitim programının anne baba katılım boyutu kapsamında yapılan çalışmaların incelenmesi.*[Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi].
- Epstein, JL (1995). School, family and community partnership: Caring for the children we share. *Phi Delta Kappa*, 76 (9), 701-712.
- Epstein, JL, Coates, L., Salinas, KC, Sanders, MG & Simon, BS (1997). *Partnership 2000 Schools manuel: Improving school family community connections.* John Hopkins University Press.
- Epstein, JL & Sheldon, SB (2002). Present and accounted for: Improving student attendance through family and community involvement. *Journal of Educational Research*, 95(5), 308-318.
- Erdoğan, Ç. & Demirkasımoğlu, N. (2010). Ailelerin eğitim sürecine katılımına ilişkin öğretmen ve yönetici görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 16(3), 399-431.
- Ergün, M. & Özsüer, S. (2006). Vygotsky'nin yeniden değerlendirilmesi. *Afyonkarahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 269-292.
- Erkan, S. (1996). Geleceğin eğitim sisteminde sınıf öğretmenliği. *Sempozyum 96, Modern Öğretmen Yetiştirmede Gelişme ve İlerlemeler*, 30 Eylül- 4 Ekim, Ankara.
- Erkan, S. (2015). Aile ve aile eğitimi ile ilgili temel kavramlar. Z.F. Temel (ed), *Aile eğitimi ve erken çocukluk eğitiminde aile katılım çalışmaları* içinde (s. 3-43). Anı Yayıncılık.
- Eryorulmaz, A. (1993). Kurumsal okul öncesi eğitiminde ailenin rolü. *9. Ya-Pa Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri*, İstanbul.
- Finders, M. & Lewis, C. (1994). Why some parents don't come to school. *Educational Leadership*, 51(8), 50-54.
- Gestwicki, C. (2004). *Home, school and community relations: A guide to working with families.* Thomson Learning.
- Grolnick, WS & Slowiaczek, ML (1994). Parents' involvement in children's schooling: A multidimensional conceptualization and motivational model. *Child Development*, 65(1), 237-252.
- Günay Bilaloğlu, R. & Aktaş Arnas, Y. (2019). Okul öncesi eğitimde aile katılımı engelleri ve süreçte karşılaşılan sorunlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(3), 804-823. doi: 110.16986/HUJE.2018043536
- Herman, JL & Yeh, JP (1980). Some effects of parent involvement in schools. ERIC veri tabanından alınmıştır (ED206963): <http://www.eric.ed.gov> (Erişim tarihi:10 Mayıs 2021).
- Jeynes, WH (2007). The relationship between parental involvement and urban secondary school student academic achievement: A metaanalysis. *Urban Education*, 42(1), 82-110.
- Kim, Y. (2009). Minority parental involvement and school barriers: Moving the focus away from deficiencies of parents. *Educational Research Review*, 4(2), 80-102.
- Kocabaş Özeke, E. (2006). Eğitim sürecinde aile katılımı: Dünyada ve Türkiye'deki çalışmalar. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(26), 143-153.
- Köksal Eğmez, CF (2008). *Okul öncesi eğitim kurumlarında ailenin eğitime katılımı (Kocaelinde beş anaokulunda yapılan araştırma).* [Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi].

- Oğuzkan, F. (1981). *Eğitim terimleri sözlüğü*. İkinci Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ömeroğlu, E. (1999). MEB halk eğitim merkezlerinde uygulanan anne eğitimi kurslarına genel bir bakış. *Milli Eğitim. Sayı, 142*.
- Peterson, D. (1989). Parent Involvement in the Educational Process. ERIC veri tabanından alınmıştır (ED312776) : <http://www.eric.ed.gov> (Erişim tarihi:10 Mayıs 2021).
- Porsuk, A. & Kunt, M. (2012). Denizli merkez ilköğretim okullarındaki okul aile ilişkilerinde karşılaşılan sorunlar üzerine yönetici görüşleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 31(2012/I)*, 203-218.
- Shaw, CA (2008). A study of the relationship of parental involvement to student achievement in a Pennsylvania career and technology center. [Doctoral Dissertation, The Pennsylvania State University].
- Sheldon, SB (2002). Parents' social networks and beliefs as predictors of parent involvement. *The Elementary School Journal, 102(4)*, 301-316.
- Sheldon, SB (2003). Linking school-family-community partnerships in urban elementary school to student achievement on state tests. *The Urban Review, 35(2)*.
- Sheldon, SB & Epstein, JL (2002). Improving student behavior and school discipline with family and community involvement. *Education and Urban Society, 35(1)*, 4-26.
- Şahin, FT & Ünver, N. (2005). Okul öncesi eğitim programlarına aile katılımı. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 13(1)*, 23-30.
- Şeker, M. (2009). *İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin performans görevlerindeki başarıları ile ailelerin eğitim-öğretim çalışmalarına katılım düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi].
- Şişman, M. (2013). *Eğitimde mükemmellik arayışı etkili okullar*. PEGEM Akademi Yayıncılık.
- Telsiz, M.(1992). Aile yaşantı eğitimi amacı ve gerekliliği. *Ev Ekonomisi Dergisi, 5*, 51-52.
- Temel, ZF, Aksoy, AB & Kurutulmuş, Z. (2015). Erken çocukluk eğitiminde aile katılım çalışmaları. Z.F. Temel (Ed.) *Aile Eğitimi ve erken çocukluk eğitiminde aile katılım çalışmaları* içinde (s.327-361). Anı Yayıncılık.
- Tezcan, M. (2020). *Eğitim sosyolojisi*. 20. Baskı, Anı Yayıncılık.
- Toran, M. & Özgen, Z. (2018). Okul öncesi eğitimde aile katılımı: Öğretmenler ne düşünüyor, ne yapıyor?. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 6(3)*, 229-245. doi:10.14689/issn.2148-2624.1.6c3s11m
- Tönbül, Ö. (2019). Aile eğitimi programının annelerin çocuk yetiştirme tutumlarına etkisinin incelenmesi. *Okul Psikolojik Danışmanlığı Dergisi, 2(1)*, 46-72.
- Tümkaya, S. & Çopur, E. (2020). Suriyeli ailelerin aile katılımına ilişkin öğretmen görüşleri, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 29(3)*, 368-386. <https://doi.org/10.35379/cusosbil.746471>
- Tümkaya, S. & Çopur, E. (2021). Suriyeli ebeveynlerin ilköğretimde aile katılımına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 18(39)*, 348-381. doi: 10.26466/opus.838731

- Ünüvar, P. (2010). Aile katılımı çalışmalarına yönelik ebeveyn ve öğretmen görüşlerinin karşılaştırılması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(3), 719-730.
- Walberg, HJ (2004). International perspectives on families, schools, and communities: Educational implications for family-school-community partnerships. *Educational Research*, 41, 3-9.
- Wanat, CL (1997). Conceptualizing parental involvement from parents' perspectives. *Journal of a Just & Caring Education*, 3(4), 433-459.
- Yaşar Ekici, F. (2017). Okul öncesi eğitim kurumlarındaki aile katılım çalışmalarına katılan ve katılmayan ailelerin çocuklarının sosyal beceri ve problem davranışları arasındaki ilişki. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 10, 1, 543-562. doi: <http://dx.doi.org/10.17218/hititsosbil.299033>
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, CM & Dönmez, B. (2008). Okul -aile işbirliğine ilişkin bir araştırma (İstiklal İlköğretim Okulu örneği). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(23), 98-115.
- Yıldız, C. & Durmuşoğlu, MC (2018). The family involvement in different early childhood curricula and approaches in the world. *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 8(1), 23-38. DOI: 10.31704/ijocis.2018.002
- Yiğit, B. & Bayrakdar, M. (2016). *Okul çevre ilişkileri*. 2. Baskı, PEGEM Akademi Yayıncılık.

Yazar Katkı Oranı

Araştırma hipotezlerinin oluşturulması, uygun yöntemin seçimi ve analizlerin yapılması başta olmak üzere 1. yazarın araştırmaya katkısı %70'dir. Araştırmanın diğer süreçleri için ikinci yazarın katkı oranı %30'dur.

INDUSTRY 4.0, DIGITALIZATION, AND BIG DATA: PERSPECTIVE OF LOGISTICS AND SUPPLY CHAIN MANAGEMENT

Hazar DÖRDÜNCÜ¹, Zemzem Selin ORUÇ²

Article Info

Conceptual Article

DOI: 10.35379/cusosbil.974810

Article History:

Received 26.07.2021

Revised 21.11.2021

Accepted 01.12.2021

Anahtar Kelimeler:

Data,

Digitalization,

Logistics,

Supply chain management.

ABSTRACT

Logistics and supply chain management has been affected by the developments in systems that are being digitized day by day. Along with digitalization, big data obtained from various sources allows logistics and supply chain components to exchange information throughout the process. The information exchange can provide data collection, and the collected data can be analyzed to enhance the logistics and supply chain processes. The purpose of this paper is to cover digital developments, their applications, and their impacts on logistics and supply chain management. Based on this objective, first, the literature review on digitalization, internet of things, big data, data mining is presented. Second, the theoretical explanation on how these concepts are utilized and also impact upon the traditional supply chain processes is provided.

ENDÜSTRİ 4.0, DİJİTALLEŞME VE BÜYÜK VERİ: LOJİSTİK VE TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ PERSPEKTİFİ

Makale Bilgisi

Kavramsal Makale

DOI: 10.35379/cusosbil.974810

Makale Geçmişi:

Geliş 26.07.2021

Düzeltilme 21.11.2021

Kabul 01.12.2021

Keywords:

Veri,

Dijitalleşme,

Lojistik,

Tedarik Zinciri Yönetimi.

ÖZ

Lojistik ve tedarik zinciri yönetimi, günden güne dijitalleşen sistemlerdeki gelişmelerden etkilenmiştir. Dijitalleşme ile birlikte çeşitli kaynaklardan elde edilen büyük veri, lojistik ve tedarik zinciri bileşenlerinin süreç boyunca bilgi alışverişinde bulunmasına olanak sağlamaktadır. Gerçekleştirilen bilgi alışverişi, veri toplama sağlayabilir ve toplanan veriler lojistik ve tedarik zinciri süreçlerini geliştirmek için analiz edilebilir. Bu makalenin amacı, dijital gelişmeleri, uygulamalarını ve bunların lojistik ve tedarik zinciri yönetimi üzerindeki etkilerini ele almaktır. Bu amaçla öncelikle dijitalleşme, nesnelerin interneti, büyük veri, veri madenciliği ile ilgili literatür taraması sunulmaktadır. İkinci olarak, bu kavramların nasıl kullanıldığına ve ayrıca geleneksel tedarik zinciri süreçleri üzerindeki etkilerine ilişkin teorik açıklama sunulmaktadır.

¹ Dr.Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, hazar.dorduncu@nisantasi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9481-2063.

² Arş. Gör., Nişantaşı Üniversitesi, İİBF, Yeni Medya Bölümü, selin.oruc@nisantasi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8582-998X.

Alıntılanak için/ Cite as: Dorduncu, H., Oruç, Z. S. (2021), Industry 4.0, Digitalization, and Big Data: Perspective of Logistics and Supply Chain Management, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (3), 170-180.

INTRODUCTION

Digitalization has evolved many industries including but not limited to health, transportation, education. While it affects the vital aspects in daily life and business life, logistics and supply chain management (SCM) are also included in this evolution. Digitalization of organizations and businesses is a significant subject since it would provide integration and sustain consistent growth. The cyber-physical systems that are formed naturally by the developments in digitalization, supplies various data from different sources. That makes the organizations and businesses to be eligible of acquiring valuable data to their benefit. The advantageous nature of digitalization and the big data that are provided by these sources are attractive subjects for many recently. These advantages of big data acquirement by digitalization are being used in logistics and SCM to alleviate their challenging processes. This paper considers the elements of digital development along with data usage and how it enables advantageous applications in logistics and SCM.

In the logistics and SCM literature, the mostly referred study in the international platform on the digital supply chain is presented by Wang, Gunasekaran, Ngai & Papadopoulos, 2016 focuses on and classifies the impact of analytics of work on the management of the supply chain (Wang et al., 2016). Another important study is presented by Wang et al., 2017, which looks into the development of big data, the necessity of forming an action mechanism within the logistics process such as shipping/transportation, storage, distribution, etc. within which great benefits can be obtained by the involved individuals when installing logistics center by using the big data technology (Wang, Feng, Chang, & Wu, 2017). In the year 2018, Tiwari, Wee & Daryanto studied analytics and the application of big data in the SCM between the years 2010 and 2016 in order to provide a sectoral insight (Tiwari, et al., 2018). Within a similar scope, Zhong, Newman, Huang, & Lan, 2016 evaluated in their work the usage of big data in the supply chain from the perspective of services and manufacturing sector in separate studies focused on the current inclinations and future perspectives of big data usage in the operations and SCM (Zhong et al., 2016; Lamba & Singh, 2017; Schoenherr & Speier-Pero, 2015).

The studies in Turkey in the relevant field, however, are newly dated. Industry 4.0 Revolution and the innovations it has brought in the logistics sector is studied by Akben and Avşar in 2017. After assessing the supply chain and digital supply chain processes, fundamental characteristics of cloud computing, the distribution, and service models of cloud computing; they evaluated main concerns on the security and compatibility aspects in the process of transition into the cloud computing system in the supply chain (Akben & Avşar, 2017). Özdemir and Özgüner in their study presented a case study on the reflections of Industry 4.0 on the logistics sector (Özdemir & Özgüner, 2018); whereas Saatçioğlu, Kök, & Özispa, (2018) targeted the general structure of the digital supply chain, expediting the supply chain activities of businesses and making them more productive (Saatçioğlu, et al., 2018). The other studies in the relevant literature include Yıldız's work on the general structure of digital supply chain, its relation with Industry 4.0, a transition from traditional to digital supply chain, characteristics, factors, and benefits of the digital supply chain (Yıldız, 2018); İyigün's work on the use of big data in the processes of logistics and supply chain (İyigün, 2019); and Terzi, Gür, & Eren's (2020) study on the use of methods of Analytical Hierarchy Process (AHP) and Analytical Network Process (ANS) as well as their prioritization in terms of the potential opportunities presented in the process of the sustainable supply chain via the use of Internet of Things (IoT) for Industry 4.0 transition (Terzi et al, 2020).

The paper is organized as follows. The first part of the paper includes a brief introduction about how digitalization and big data are examined in the literature of logistics and SCM. Then, Industry 4.0 and digitalization are given in the first section of the paper. In the second part, the concept of big data is explained along with the big data logistics. The third section consists of other applications of Industry 4.0 such as RFID and IoT usage in logistics and SCM, and the artificial intelligence (AI) applications. Lastly, the paper is concluded, and future works are given.

1. INDUSTRY 4.0 AND DIGITALIZATION

Logistics and SCM are the pivotal elements in the 21st century, as they are critical for meeting the increasing demand of consumers. Shipping processes and warehouses are in a highly demanding nature of the logistics and supply chain ecosystem. Understanding the requirements of this ecosystem requires a well-designed strategy to sustain the cost-efficiency while satisfying the customer requirements. Managing the whole process in an efficient way is a complex problem. Therefore, strategic planning in a digitally developing century needs semi-automated or automated systems. Thus, the industry of logistics and SCM has started to evolve to Industry 4.0. The evolution of Industry 4.0 is illustrated in Fig. 1.

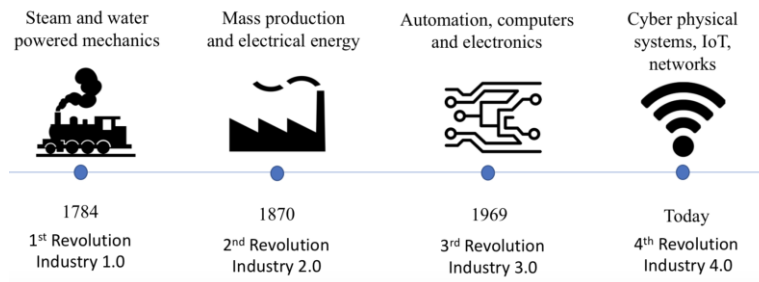


Fig. 1: Evolution of Industry 4.0. (Kalaria, 2018)

Industry 4.0 includes various resources exchanging big amounts of data being generated and collected like the IoT, cyber-physical systems, and cloud-based systems. These systems provide automation for businesses while enhancing efficiency by the opportunistic usage of the data. By the usage of these data generated and collected, in-dept business analyses can be acquired to be used in many dimensions. The combination of physical operations with smart digital technology brings the term of industrial IoT (IIoT). Integration of IIoT to logistics and SCM brings smart approaches to conduct these processes.

IIoT enables logistics and SCM, increased accessibility for efficiency with the significantly big amounts of data, called big data, being collected and integrated. The integration of big data to the SCM and logistics to automate the process with Industry 4.0 elements. Exploiting this data opportunistically is a process of data-driven optimization. Reaching the real-time data, forecasting, and designing the process are transiting to key operations with data-driven techniques. The data-driven applications in cyber systems in the physical context revolutionized the logistics and SCM to “Logistics 4.0” and “smart SCM” (Galindo, 2016). As the demand for logistics and SCM is high, the data-driven opportunities that can be used in logistics and SCM should be investigated further (Dubey et al., 2019).

2. BIG DATA CONCEPT

The usage of generated and collected data for increasing the efficiency of logistics and SCM is eligible within the concept of big data. Big data is the vast amounts of data are collected from many resources such as mobile phones, Global positioning system (GPS) signals, social media streams, and sensors. The variety of data that can be collected from various devices is huge. These diverse data are eligible to be analyzed and used in almost every area of life. SCM and logistics are the areas that are available for the opportunistic usage of these vast data being generated. Big data analytics (BDA) is applied for efficient supply chain design. The supply chain needs to be conducted by selecting optimal planning and satisfying the needs of consumers. Wang et. al. (2016) included the BDA for their model of distribution channel localizations. Their study shows that behavioral data have lessened the complexity of the supply chain process while covering consumer needs. From the warehouse to the end-customer, the process provided a significant advantage with behavioral big data extracted from the data-driven models.

Data-driven models have become an alleviate for ease of works and optimizing the processes with the increased amount of data produced every day. The big volumes of data that are being produced in everyday life have different kinds of variations. The examinations revealed the big data characteristics in “three Vs”; Volume, Velocity, and Variety (Laney, 2001). The transformation with the information technologies brings efficiency for the SCM and logistics by the features it brings.

The nature of big data collections creates integration and links the customer with supply chain and logistics businesses. This plays a key role in SCM and logistics because reaching the customer with more insights would improve the quality of SCM and logistics processes. Besides, location-based information can be accessible with the availability of big data to be processed for the benefit of SCM and logistics.

2.1. Big Data Logistics

Big data logistics is used for the optimization of processing, organizing the functions and workflow in factories hence considered as beneficial for the supply chain processes of logistics and transportation companies. In the 21st Annual Meeting on Third-Party Logistics, 98% of third-party logisticians stated that decision-making based on improved data is “necessary for the future success of supply chain activities and processes”. In the same

meeting, 81% of shippers and 86% of third-party logisticians asserted that the effective use of big data would become the main competence of supply chain organizations (Lebied, 2017).

The semi-automated recognition of the patterns by humans from big data is data mining. Data mining is used for finding out the patterns in a big dataset. The usage of data mining and BDA provides meaningful patterns from the big data available.

The data being collected from digital sources are being used for monitoring and managements. In the highway, seaway, and sea transportation, the use of telematics (telecommunication and information technologies combined) and advanced GPS monitoring solutions able the fleet managers to track the location of their vehicles, report on fuel consumption, observe carrier behaviors and manage vehicle maintenance processes. This continuum starts with the collection of data by telematic equipment installed in the vehicles in the field, and their delivery to a platform or software to be used by the fleet managers. The collected data includes information on the vehicle operation, malfunction, and maintenance services, as well as information on the personnel. Because this software provides an aerial viewpoint to the fleet managers, they are able to control in real-time the profitability and efficiency of their fleet. The fleet management resolutions are formed by the aggregation of various telematics services for monitoring and management as specified below.

Fleet Monitoring: The digitalized systems should be monitored in real-time for alleviating the undesired non-digitalized system features. Fleet monitoring is used for this purpose with the real-time interaction with information systems (Vivaldini, Pires, and Souza, 2012). For fleet monitoring, GPS receivers/satellites, GPRS (mobile phone) networks, and cloud computing technologies are used. GPS receivers acquire data on its current location via GPS satellite, transfers this data to cloud system through GPRS (mobile phone) network, and then the processed data is submitted upon software to the fleet manager (Filord.io, 2019).

Efficiency Management: Detailed reports on the fleet consumption data can be submitted to fleet managers by means of telematic resolutions. Fleet managers can control fleet efficiency due to the real-time reporting on data on fuel consumption, vehicle operation scorings, operations out of working hours, and infringements of duty areas.

Maintenance and Malfunctioning Management: Vehicle maintenance and resource management are vital solutions when planning the lifecycle of the vehicles in the fleet. The potential malfunctioning or costs are minimized by means of real-time services including the usage information of the vehicles, kilometers, maintenance service periods.

Security Management: This resolution helps fleet managers to avoid potential accidents and reach driver safety standards is mainly used for the prevention of adverse conditions such as accident notifications, overspeed detection, rough driving activities, and vehicle theft.

Insurance Management: Insurance companies benefit from telematic resolutions in order to observe driver behavior and use the data as effective reference points when pricing their insurance policies.

Big data requires a high-quality source of information in order to effectively function. In logistics, sources of information of good quality also wide in scope can be reached through (Lebied, 2017):

- Traditional institutional data received from operational systems,
- Data on traffic and weather conditions transmitted from sensors, monitors, and estimation systems,
- Data on vehicle identification, driving systems, and location,
- Estimations on financial management,
- Data on advertisement feedback,
- Data on internet browsing and social media.

It is clearly observed that numerous companies started to interiorize big data after realizing its benefits and its impact on their institutions. Furthermore, logistics has become very complex due to shipping processes, traffic, increasing fuel prices, driver shortage, weather conditions, and governmental regulations. Therefore, the use of big data in transportation can simplify all related transportation services. In this context, this study lists 5 areas in which big data can be used within the context of logistics and supply chain:

- a. **Use of Big Data in Goods Transport:** One of the greatest benefits of using big data is the assistance it lends to companies in tracking the shipments of goods and materials. Companies can track down the process of the shipping of consumables from start to finish. The instant tracking of goods and equipment, as well as the planning of the time of delivery can be organized by using RFID and IOT technologies. For instance, in some cases it might be possible that the shipping officer might have some difficulties in finding the destination point or might

hit a traffic jam. In these cases, it is highly likely that the shipping officer would be unable to deliver the product on time and keep the recipient waiting. Therefore, it is very difficult for the recipient to estimate and trace the length of the delivery. Big data technology comes in useful in this tracking process and overcoming the problem caused by this potential delay. By means of big data, the shipping process of goods and equipment can be monitored simultaneously in real-time from start to finish. The recipient can track down his/her purchase on the smartphone and hence check the delivery status with the help of real-time insights provided by the supplier. In a similar vein, the delivery process can also be traced by the company delivering the product for the purposes of locating the real-time location of the vehicle, how far it has moved away from or how far is left to reach the delivery location. At the end, the transportation process becomes transparent both for the customers and companies (Joshi, 5 Use Causes of Big Data in Logistics, 2019). Furthermore, many big companies use RFID tags, such as Wal-Mart, in their good shipments for the overall shipment processes (Rozados & Tjahjono, 2014).

- b. Use of Big Data for Route Optimization:** Big data is also used for route optimization in logistics and SCM. One of the greatest challenges for logistics companies is to ensure that their operations are highly optimized to maximize profits and keep costs at the minimum size. Route planning for the last kilometer delivery is particularly difficult as it also takes into account of the drop-off times (Valmonte, 2021). Since the logistics process involves the transportation of products that might cause a strait, big data comes in useful in terms of identifying the causes. It is also possible to designate the shortest route for the delivery vehicle. Supplier can also get hold of data on weather reports and traffic updates by big data technology through sensors installed on the vehicles. Suppliers therefore can save on fuel which is located at the top of the list of expenditure items and can help the delivery of supplies faster than normal time. The big data analysis experts in a global analytics and consultation company who conducted research on route optimization confirmed that BDA reduce the costs of expenditures by helping the companies to proactively react to the incoming and outgoing incidents. Besides, they observed that this process helps logistics service providers to enhance the supply chain processes and build solid structures.
- c. Use of Big Data for the Delivery of Perishable Goods:** Big data can be used for bringing in the products of the highest quality. For instance, perishable supplies such as milk products should be delivered on time. The delayed delivery of milk products by the delivery vehicle might spoil the milk products. In that respect, companies can provide their customers with high-quality and healthy products by means of big data technology and sensors. In fact, the safety of perishable goods such as food can be maintained by the delivery officials and the companies based on the data information transmitted from the heat sensors installed in the delivery vehicle for the purposes of monitoring the quality of products stored in the vehicle (Joshi, 5 Use Causes of Big Data in Logistics, 2019).
- d. Use of Big Data for Warehouse Management:** In today's conditions, managing smart warehouses with big data aided applications is a significant topic. Planning the stock, transfer, transport is the some of the aspects in logistics and SCM to be concerned about. The concerns on warehouse management are being eased by several applications. To give an instance from the literature, the optimization of these concerned features, Zunici Delalic, Hodzic, Besirevic & Hindija, 2018, proposed a concept for smart warehouse management with the usage of AI techniques for optimization with the collection of big data. Furthermore, another concern that is unacceptable for the companies is an online problem for them being out of stock after an order is placed. In these cases, the company must bear an additional cost for re-stocking the product or inform the buyer of the mistake they made in stock control and explain why they cannot supply the purchased product. In such a case, it is highly likely that the customer would choose a rival company to buy a product. At this point, big data technology can come to e-commerce companies' rescue. Recently, companies such as Amazon, Alibaba, and DHL have internalized "smart warehouse" for the effective stock control of the stored supplies in the warehouse. In contrast to traditional warehouses, smart warehouses increase speed, performance, and efficiency. Smart warehouses can utilize big data technology via real-time insights provided by this technology integrated with IoT and electronic shelf tags, big data allows you to track your

warehouse inventory in real-time and organize and manage stock replenishment much more effectively (Solum Marketing, 2021). By this way, big data technology can provide an efficient warehouse management. For another instance in smart warehouses, Geest, Tekinerdogan, & Catal, 2021, explained the dynamic slotting, the technique that is called chaotic slotting is being used in companies recently, such as Amazon (Geest et al., 2021). A chaotic warehouse or chaotic slotting refers to a type of location management that is irregular, random, variable or unrestricted. Site selection process in chaotic slotting often follow a very strict order based on stock rotation and thus on A-B-C product classification (Interlake Mecalux, 2019).

- e. **Use of Big Data for the Improvement of Customer Services:** Customer services can be improved by using big data technology; helps customer feedback and protect the institution's reputation. Therefore, it is highly important to receive customer feedback regularly to help the improvement of the company. The data of consumer behavior can be collected in real-time, can be used for the analysis of consumer behavior. These real-time analytics solutions ensure that the service quality and profitability of your business remains at desired levels without any official effort (Mehra, 2013). Thus, well-defined consumer behavior ensures the competitive advantage to businesses in a highly competitive market by recognizing the social behavior (Shmueli, Singh, Lepri, & Pentland, 2014).

3. OTHER INDUSTRY 4.0 APPLICATIONS

3.1. RFID and IoT

Radio-frequency identification (RFID) enables communication by transferring the data with a reader and an RFID tag. RFID technology is like conventional barcodes, but RFID tags include digital data that are readable via radio waves (Evdokimov et al., 2010). In that way, the desired data can be identified. RFIDs can be used to connect the Internet to provide connectivity in tracking, monitoring, identifying, or such applications that can happen in real-time and providing security by preventing counterfeit (Sun, 2012). This connection to the Internet is referred to as IoT. The data provided with RFID and its applications in IoT have a broad range of areas to be used. These applications can enhance the capabilities of many devices and processes. SCM and logistics processes are also able to be enhanced with the RFID and IoT applications. Since real-time tracking and identifying the tagged objects are crucial aspects for SCM and logistics, RFID applications in IoT are promising solutions for increased efficiency (Golicic et al., 2002). The way how RFID works are represented in Fig. 2.

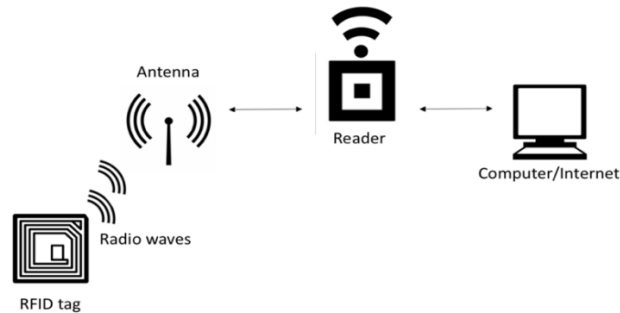


Fig. 2: Working Principle of RFID (Thomas, Thomas, & Bashari Rad, 2017)

A network created with the RFID systems provides smooth data transmission with simple tags or sensor-enabled technologies. This transmission allows one to get insights into the desired information within the network. Along with the IoT systems, the tagged or sensor-enabled products can be tracked and monitored in real-time. This feature can alleviate the difficulty of designing a non-problematic supply chain and logistics process. The data transfer within these systems can also help gain and analyze the insight information. Therefore, the supply chains and the logistics can have improved forecasting. Forecasting prohibits possible future obstacles and prevents the unforeseen costs of these obstacles. This prevention is advantageous for the SCM and logistics businesses to stand out in the highly competitive environment. The optimization of supply chain and logistics and IoT enables these processes to be agile, responsive to real-time changes, adaptable, and linked with high integration. The information gathered from this optimization also benefits the competitors while it supports the

linkage with the customer and the product statuses. From the warehouse to the marketplace, the dynamic structure can be conserved.

In 2020, it was reported that the growing companies spend about \$500 billion on industrial IoT applications (Artificial Intelligence, 2021). The development of the industry brings more complexity for the SCM and logistics while the competitiveness is increasing in the parallel direction. Especially the growing businesses want to keep up with the competition and handle the complexity that is growing. The IoT applications meet the requirements by lessening the unforeseen obstacles and avoiding the problems while increasing efficiency.

3.2. Artificial Intelligence

The data availability makes it possible to utilize the data as it would be in benefit of the process. AI is like data mining which is used for discovering the patterns from large datasets, also used for recognizing patterns from big data. Moreover, it is automated because it can be done by a machine and predict an outcome. Over the years, AI in the logistics sector has been subject to a serious transition and development. The impact of new technologies on supply chain and logistics is rapidly increasing whilst numerous businesses are situated in digital transformation. Businesses are fully aware of the fact that it is highly crucial for them to benefit from AI and big data in their daily operations in order to stay in the game field and gain a competitive advantage. Although AI and the related computer of things might seem as newly acknowledged concepts, they have been used for a long time in the field of logistics.

To make the logistics and SCM smart and automated, the big data collected from the many connected devices can be processed by AI. AI is defined as a technology that “applies advanced analysis and logic-based techniques, including machine learning, to interpret events, support and automate decisions and take actions” (Artificial Intelligence, 2021). The continuously increasing demand on the labor requirement necessitates a human-like intelligence that can do the reasoning, recognition, learning, decision-making, or solving complex problems to be supported. Many studies have referred to digitization and the transition in the SCM and logistics. This transition and changes are being changed by the new technologies (Capgemini, 2016). The desired SCM and logistics processes require good timing, placing, and consistent quality to get the customer content while being cost-effective (Mangan & Lalwani, 2016). Therefore, the optimization should be done for efficiency. The demand on SCM and logistics increases along with the increased production, makes these processes more complex to be designed. Therefore, an intelligent way to help these complex problems is needed (Butner, 2010). The responsive and adaptive nature of AI can solve complex problems since it has a higher capacity than a human mind to recognize complex patterns. The integration of AI decreases the forecasting errors and allows monitoring and track the whole process smoothly. The predictive nature of AI provides smart SCM and logistics.

The big data generated with IoT devices and many various recourses, robust SCMs, and logistics designs can be conducted and thus, can be improved with the usage of big data in AI applications. Through these applications, the risks can be minimized (Calatayud, 2017), and significant data analyses can be actualized. The literature of AI and SCM considered risk mitigation (Bogataj & Hudoklin, 2017) a self-thinking supply chain and suggested to contribute both in practitioner and academic approaches (Calatayud et al., 2019) automation and forecasting (Klumpp, 2017), a system that can choose the path in a ware-house for picking the orders (Allen & Helferich, 1990). However, the literature only has a few examinations that fully understand designing enhanced SCM and logistics processes with AI. The complete integration of AI can reduce the necessity of optimization in agile processes, increase the insights of customer needs and provide content to customers, making the process more cost-effective and more efficient with fewer errors.

In contrast, as it can be seen in the section 2.1, although AI and other smart technologies are widely operationalized in almost all ranks in the logistics sector, they had not been used comprehensively and in full capacity until recently. Since it became clear that the elements of AI can be used for fleet management resolutions and smart transportation, these elements also started to be integrated into storage operations, scaling of inventory management, order systems, advanced consultation, and robotic systems. In this context, the introduction, analysis of all data and identification of all patterns in the supply chain are considered vitally important for the conversion of big data information into action. In this line of reasoning, Vijay Raja, the Industry, and Marketing Director of Cloudera states that it is extremely important to master in the big data lifecycle to improve process performance. Therefore, it is important to receive and process data through various sources including external data clusters such as weather conditions, geopolitical implications, local activity calendars, or social observations (Freeman, 2020).

CONCLUSIONS AND FUTURE WORK

Digital developments made significant transitions in the processes of logistics and SCM. Along with Industry 4.0, smart applications and data-driven models automated many of the operations and increased the efficiency for the benefit of businesses and customers.

Technologies such as the IoT and big data logistics can be used to optimize the delivery routes and to make emergency plans in the cases of unavoidable interruptions in these routes. In this way, companies can guarantee an efficient delivery regardless of the setting they carry on a business. It is necessary for companies to have access to correct data via big data sources, AI, and digital twin technologies in order to obtain the best results. This involves external data that may be related to weather conditions, the impact of a pandemic, or a sudden seasonal increase in demand. As the amount of information absorbed by the algorithm is determined so the insights would all that become applicable. The thing that makes artificial so important is, when used correctly, the necessity of companies to subsist a trade-off experience. They, therefore, can be fast-moving, active, and accurate.

Our study suggests that supply chain and logistic businesses can use big data and its analytics along with data mining to gain more insights about much information needed to smooth the SCM and logistics processes. With the help of big data, all logistics activities in the supply chains will be able to provide instant optimization according to all conditions and will enable them to take a better position against any situation.

In this context with the use of digital technologies in business operations together with benefits such as efficiency, cost, saving, and transparency in business process has been clearly observed.

Therefore, the evolution will be continued as the digital developments continue and the data being generated. Thus, possible future applications can be examined. This study aimed to evaluate the digitalization and big data, and their applications of their usage in logistics and SCM. Scenarios and case studies can be investigated for further extensive study.

REFERENCES

- Akben, İ., & Avcı, İ. (2017). *Dijital tedarik zinciri ve bulut bilişim*. 1. Uluslararası El Ruha Sosyal Bilimler Kongresi, 104-113. Şanlıurfa. doi: <https://doi.org/10.15295/bmij.v6i4.322>.
- Allen, K., & Helferich, O. (1990). *Putting Expert Systems to Work in Logistics*. Council of Logistics Management.
- Artificial Intelligence. (2021). Gartner. Retrieved from: <https://www.gartner.com/en/information-technology/glossary/artificial-intelligence>.
- Bogatay, D., & Hudoklin, D. (2017). Mitigating risks of perishable products in the cyber-physical systems based on the extended MRP model. *International Journal of Production Economics*. doi: 10.1016/j.ijpe.2017.06.028.
- Butner, K. (2010). *The smarter supply chain of the future*. Strategy and Leadership.
- Calatayud. (2017). *The Connected Supply Chain: Enhancing Risk Management in a Changing World*, Inter-American Development Bank. doi: 10.18235/0000647.
- Calatayud, A., Mangan, J., & Christopher, M. (2019). The self-thinking supply chain. *Supply Chain Management*, 22-38.
- Capgemini. (2016). *Annual Report*. Retrieved from: https://www.capgemini.com/wp-content/uploads/2017/07/annual_report_2016.pdf.
- Dubey, R., Gunasekaran, A., Childe, S., & Blome, C. (2019). Big data and predictive analytics and manufacturing performance: Integrating institutional theory, resource-based view and big data culture. *British Journal of Management*, 30(2), s. 341-361. doi.org/10.1111/1467-8551.12355.

- Evdokimov, S., Fabian, B., Günther, O., Ivantysynova, L., & Ziekow, H. (2010). RFID and the internet of things: Technology, applications, and security challenges. *Foundations and Trends in Technology Information and Operations Management*, 105-185. doi: 10.1561/02000000020.
- Filord.io. (2019). *Filo yönetimi stratejinizi güçlendirmek sizin elinizde*: <https://medium.com/@filord/filo-y%C3%B6netimi-stratejinizi-g%C3%BC%C3%A7lendirmek-sizin-elinizde-18e1dba1b03b>.
- Freeman, O. (2020). *Supply Chain*. Walmart to Procure US\$10bn Annually From India by 2027. Retrieved from: <https://supplychaindigital.com/procurement/procurement-usdollar10bn-annually-walmart-india-2027>.
- Galindo, L. (2016). *The Challenges of logistics 4.0 for the Supply chain management and the Information Technology* [Master's Thesis, NTNU].
- Geest, M., Tekinerdogan, B., & Catal, C. (2021). Design of a reference architecture for developing smart warehouses in industry 4.0. *Computers in Industry*, 124. <https://doi.org/10.1016/j.compind.2020.103343>.
- Golicic, S., Davis, D., Byrne, T., & Mentzer, J. (2002). The impact of e-commerce on supply chain relationships. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, s. 851-871. 10.1108/09600030210455447.
- Interlake Mecalux. (2019). Mecalux recognised in Gartner 2019 report Europe Context: 'Magic Quadrant for Warehouse Management Systems'. Retrieved from: <https://www.interlakemecalux.com/news/mecalux-recognised-in-gartner-2019-report>.
- İyigün, İ. (2019). Lojistik ve tedarik zinciri süreçlerinde büyük veri kullanımı ve etkilerinin analizi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 96-105.
- Joshi, N. (2019). 5 Use Causes of Big Data in Logistics. Allerin Retrieved from: <https://www.allerin.com/blog/5-use-cases-of-big-data-in-logistics>.
- Kalaria, C. (2018). Industry 4.0: Basic understanding and readiness of India. Spectral Engines. Retrieved from: <https://www.spectralengines.com/articles/industry-4-0-and-how-smart-sensors-make-the-difference>.
- Klumpp, M. (2017). Automation and artificial intelligence in business logistics systems: human reactions and collaboration requirements. *International Journal of Logistics*.
- Mehra, G. (2013). 5 Ways Big Data Can Help Retail Supply Chains. Practical Ecommerce: Retrieved from: <https://www.practicalecommerce.com/5-Ways-Big-Data-Can-Help-Retail-Supply-Chains>.
- Lamba, K., & Singh, SP (2017). Big data in operations and supply chain management: current trends and future perspectives . *Production Planning & Control*, 877-890. doi: 10.1080/09537287.2017.1336787.
- Laney, D. (2001). D Data Management: Controlling Data Volume, Velocity, and Variety. Gartner: Retrieved from: <http://blogs.gartner.com/douglaney/files/2012/01/ad949-3D-Data-Management-ControllingData-Volume-Velocity-and-Variety.pdf>.
- Lebied, M. (2017). The datapine Blog. 5 Examples of How Big Data in Logistics Can Transform The Supply Chain. Retrieved from: <https://www.datapine.com/blog/how-big-data-logistics-transform-supply-chain/>.
- Mangan, J., & Lalwani, C. (2016). *Global Logistics and Supply Chain Management*. West Sussex, Wiley.
- Özdemir, A., & Özgüner, M. (2018). Endüstri 4.0 ve lojistik sektörüne etkileri: Lojistik 4.0. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 39-47. doi: <https://doi.org/10.32479/iicd.147>.

- Rozados, IV. & Tjahjono, B. (2014). Big data analytics in supply chain management: Trends and related research. 6th *International Conference on Operations and Supply Chain Management*. doi: 10.13140/RG.2.1.4935.2563.
- Saatçioğlu, ÖY, Kök, GT, & Özispa, N. (2018). Endüstri 4.0 ve lojistik sektörüne yansımalarının örnek olay kapsamında değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1675-1696.
- Schoenherr, T., & Speier-Pero, C. (2015). Data Science, Predictive Analytics, and Big Data in Supply Chain Management: Current State and Future Potential. *Journal of Business Logistics*, 120-132.
- Shmueli, E., Singh, VK, Lepri, B., & Pentland, A. (2014). Sensing, understanding, and shaping social behavior. *IEEE Transactions on Computational Social System*, 1(1), 22-34.
- Solum Marketing. (2021). What are the benefits of big data to warehouse management? Retrieved from: <https://solumsl.com/en/insights/big-data-for-improved-industrial-warehouse>.
- Sun, C. (2012). Application of RFID technology for logistics on internet of things. *AASRI Procedia*, 106-111.
- Terzi, S., Gür, Ş., & Eren, T. (2020). Sürdürülebilir tedarik zincirine endüstri 4.0 etkisinin çok ölçütlü karar verme yöntemleri ile değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi*, 511-527. doi: <https://doi.org/10.46465/endustrimuhendisligi.694613>.
- Thomas, Thomas, M., & Bashari Rad, B. (2017). Reliability evaluation Metrics for internet of things, car tracking system: A Review. *International Journal of Information Technology and Computer Science*, 1-10.
- Tiwari, S., Wee, HM, & Daryanto, Y. (2018). Big data analytics in supply chain management between 2010 and 2016: Insights to industries. *Computers & Industrial Engineering*, 319-330.
- Valmonte, G. (2021). The Distinct Impact of Big Data Analytics in Transport & Logistics. Monstarlab. Retrieved from: <https://monstar-lab.com/global/expertinsights/the-distinct-impact-of-big-data-analytics-in-transport-logistics/>.
- Vivaldini, M., Pires, SRI & Souza, F. (2012). Improving logistics services through the technology used in fleet management. *Journal of Information Systems and Technology Management*, 9(3), 541-562. doi: 10.4301/S1807-17752012000300006.
- Wang, G., Gunasekaran, A., Ngai, EW, & Papadopoulos, T. (2016). Big data analytics in logistics and supply chain management: Certain Investigations for research and applications. *International Journal of Production Economics*, 98-110.
- Wang, Y., Feng, L., Chang, H., & Wu, M. (2017). Research on the Impact of Big Data on Logistics. MATEC Web of Conferences.
- Zhong, RY, Newman, ST, Huang, GQ & Lan, S. (2016). Big Data for supply chain management in the service and manufacturing sectors: Challenges, opportunities, and future perspectives. *Computers & Industrial Engineering*, 572-591. doi: 10.1016/j.cie.2016.07.013.
- Yıldız, A. (2018). Endüstri 4.0 ile bütünleştirilmiş dijital tedarik zinciri. *Business & Management Studies: An International Journal*, 1215-1230. doi: <https://doi.org/10.15295/bmij.v6i4.322>.

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 30, Sayı 3, 2021, Sayfa 170-180

Zunic, E., Delalic, S., Hodzic, K., Besirevic, A. & Hindija, H. (2018). Smart Warehouse Management System Concept with Implementation. *14th Symposium on Neural Networks and Applications (NEUREL)*, 1-5.

Author Contributions

The contribution of the first author is 50% and the contribution of the second author is 50%.

ÇEVİRİMİÇİ ALIŞVERİŞ BAĞLAMINDA TÜKETİCİLER TARAFINDAN ALGILANAN GİZLİLİK ENDİŞESİNİN KİŞİSEL BİLGİ KORUMA DAVRANIŞINA ETKİSİ*

Mutlu Yüksel AVCILAR¹, Nuriye GÜREŞ², Sıddık BOZKURT³,
Mehmet Fatih AÇAR⁴

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI: 10.35379/cusosbil.998460

Makale Geçmişi:

Geliş 21.09.2021

Düzeltilme 09.12.2021

Kabul 14.12.2021

Anahtar Kelimeler:

Gizlilik Endişesi,

Finansal Kayıp Korkusu,

İtibar Kaybı Korkusu,

Kişisel Bilgi Koruma Davranışı.

ÖZ

Çevrimiçi alışveriş kapsamında, işletmeler mal ve hizmetlerini geliştirebilmek ve rekabet avantajı sağlayabilmek için tüketicilerin kişisel bilgilerine ihtiyaç duymaktadır. Diğer yandan, tüketiciler çevrimiçi alışveriş işlemlerinde, paylaştıkları kişisel bilgilerin kötüye kullanılma olasılığı nedeniyle oluşabilecek gizlilik sorunları (ihlalleri) ile ilgili endişe ve korkuya kapılabilmektedir. Bu endişe ve korkuya bağlı olarak tüketiciler; çevrimiçi faaliyetlerde bulunan işletmelerin talep ettikleri bilgileri çarpıtarak verme, talep edilen bilgileri vermemek için alışveriş işlemlerini iptal etme veya bilgi istemeyen başka sitelerden alışveriş yapma gibi kişisel bilgilerini korumaya yönelik davranışlarda bulunabilmektedir. Bu kapsamda çalışmanın amacı, tüketicilerin algıladıkları çevrimiçi gizlilik endişesinin, finansal kayıp ve itibar kaybı korkusu aracılığıyla, kişisel bilgi koruma davranışı üzerindeki etkisini tespit etmektir. Araştırma sürecinde, 154 üniversite öğrencisinden çevrimiçi anket yöntemi ile elde edilen veriler, Yapısal Eşitlik Modelinden yararlanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucuna göre, tüketicilerin algıladıkları çevrimiçi gizlilik endişesinin finansal kayıp ve itibar kaybı korkusu aracılığıyla, kişisel bilgi koruma davranışını etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca, itibar kaybı korkusunun finansal kayıp korkusuna göre, kişisel bilgi koruma davranışı üzerinde daha yüksek düzeyde etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

THE IMPACT OF CONSUMERS' PERCEIVED ONLINE PRIVACY CONCERN ON CONSUMERS DEFENSIVE BEHAVIOR

Article Info

Research Article

DOI: 10.35379/cusosbil.998460

Article History:

Received 21.09.2021

Revised 09.12.2021

Accepted 14.12.2021

Keywords:

Privacy Concern,

Fear of Financial Loss,

Fear of Reputational Damage,

Defensive Behavior.

ABSTRACT

Firms involved in online business activities need consumers' personal information to improve their products and gain a competitive advantage. However, consumers may be concerned and afraid about privacy issues that may occur as a result of the misuse of personal information shared in online buying transactions. Due to such fear, consumers may engage in certain defensive behaviors, such as giving distorted information requested by online firms, canceling purchases or shopping from other sites that do not request personal information. The current study aims to reveal the impact of consumers' perceived online privacy concerns on their defensive behaviors directly and/or indirectly through fear of financial loss and reputational damage. In this regard, this paper conducted an online survey with 154 undergraduate students. Structural Equation Modeling was used to test the research hypotheses. The results showed that consumers' perceived online privacy concerns indirectly affected consumers' defensive behavior through consumers' fear of financial loss and reputational damage. The results also indicated that consumers' fear of reputational damage had a higher impact on protection behavior than the fear of financial loss.

* Bu makale, 30 Haziran-2 Temmuz 2021 tarihleri arasında çevrimiçi olarak düzenlenen 25. Pazarlama Kongresi'nde sunulan bildirinin öneriler dikkate alınarak geliştirilmiş şeklidir.

¹ Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İİBF, myukselavcilar@osmaniye.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5621-2377

² Doç. Dr., İskenderun Teknik Üniversitesi, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, nuriye.gures@iste.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0149-8301

³ Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İİBF, siddikbozkurt@osmaniye.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3985-5925

⁴ Arş. Gör., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İİBF, mfatihacar@osmaniye.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5459-093X

Alıntılanmak için/ Cite as: Avcılar, M.Y., Güreş, N., Bozkurt, S., Açar, M. F. (2021), Çevrimiçi Alışveriş Bağlamında Tüketiciler Tarafından Algılanan Gizlilik Endişesinin Kişisel Bilgi Koruma Davranışına Etkisi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (3), 181-197.

GİRİŞ

Günümüzde internet; iş, iletişim, alışveriş, özel hayat gibi günlük yaşam faaliyetlerimizin neredeyse tümüne nüfuz ederek, hayatımızın önemli bir parçası haline gelmiştir (Anic vd., 2019, s. 1). Tüketiciler internet ortamında; alışverişlerini ve bankacılık işlemlerini yapabilmekte, iş ilişkilerini yönetebilmekte, eğitim öğretimini sürdürebilmekte, kamu hizmetlerinden yararlanabilmekte ve boş zaman aktivitelerinde bulunabilmektedir (Wu, vd., 2012, s. 889). Ancak, tüketiciler bu tür çevrimiçi hizmetlerden faydalanırken, kişisel bilgilerini işletmelerle paylaşmak durumunda kalabilmektedir (Martin vd., 2017, s. 36). Çünkü, internetin sağladığı pazarlama fırsatlarından yararlanmak isteyen işletmeler, kendileri ve tüketiciler için değer üretmek amacıyla, tüketiciler hakkında veri toplamakta, depolamakta ve bu verileri kullanmaktadır (Beke vd., 2018, s. 2).

Günümüz dijital ekonomisinde, internet ortamında dijital aktivitelere katılan tüketicilerden elde edilen veriler, işletmeler için önemli bir pazarlama varlığı haline gelmiştir (Bandara vd., 2021, s. 219). Temelde tüketici verilerinin toplanması stratejisi, tüketiciler ile uzun dönemli ilişkilere ve ticari işlemlere odaklanmaktadır (Nam vd., 2006, s. 212). Tüketicilerden elde edilen veriler işletmelerin tüketicileri daha iyi anlamalarına ve tüketicilerin ihtiyaç ve tercihlerini karşılayabilme olasılığı daha yüksek mal ve hizmetleri tüketiciye sunmalarına imkân vermektedir (Beke vd., 2018, s. 2). İşletmeler bu pazarlama amaçlarını gerçekleştirebilmek için; tüketicilerin isimlerini, e-mail adresini, yaş, kilo, üyesi olduğu etnik grup gibi demografik bilgilerini, doğum tarihlerini, konumlarını, ev ve iş adreslerini, telefon numaralarını, kredi kartı bilgilerini, tüketicilerin sosyal medyadaki aktivite bilgilerini, arabaya sahip olma ya da evcil hayvana sahip olma gibi yaşam tarzı bilgilerini, sağlık geçmişlerini ve finansal bilgilerini tüketicilerden izin alarak veya almayarak öğrenebilmekte ve bu bilgileri gerektiği zaman kullanabilmektedir. Ayrıca bu bilgileri başka işletmelere aktarabilmekte ya da para karşılığı satabilmektedir (Gupta vd. 2010, s. 47).

Tüketiciler hakkındaki bu bilgilerin hassaslığı göz önüne alındığında, işletmelerin tüketici verileri üzerinde asimetrik bir güce sahip olmaları dolayısıyla, bu verilerin toplanması tüketiciler için birtakım gizlilik risklerinin ortaya çıkmasına neden olmakta, bu riskler de tüketicilerin gizlilik konusunda endişelenmelerine yol açmaktadır (Bandara vd., 2021, s. 220). Bu noktada işletmelerin tüketicilerle uzun vadeli ve karşılıklı fayda sağlayan ilişkiler oluşturabilmesi için tüketicilerin gizlilikleriyle ilgili algıladıkları endişeleri azaltmaları gerekmektedir (Shukla, 2014, s. 113). Bunun için de verileri doğru bir şekilde yönetme ve tüketici gizliliğini koruma sorumluluğu üstlenmektedirler (Bandara vd., 2021, s. 220). Tüketici verileri üzerindeki kontrolün kaybedilmesiyle ya da tüketicilerin gizlilikleriyle ilgili endişeleri iyi yönetilemediğinde, tüketicilerle olan ilişkiler zayıflayabilmektedir (Eastlick vd., 2006, s. 877).

Artan kimlik hırsızlıkları vakalarıyla birlikte tüketici verilerinin gizliliği giderek daha fazla ilgi çeken bir konu haline gelmiştir (Walsh vd., 2019, s. 1252). Bu doğrultuda internet ve sosyal ağ sitelerinin yaygın bir şekilde benimsenmesinin ardından tüketicilerin kendileriyle ilgili bilgi akışı üzerinde kontrol sahibi olma hakları yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır (Baruh, vd., 2017, s. 26). Çevrimiçi hizmetler kapsamında bilgi kontrolünün sorumluluğunun giderek artan bir şekilde tüketicilere devredilmesi sonucunda gizlilik endişesi, pazarlama literatüründe ilgi çeken bir araştırma alanı olmuştur (Baruh, vd., 2017, s. 27).

Pazarlama literatüründe gizlilik endişesinin tüketicilerin çevrimiçi hizmetlere yönelik algı, tutum, niyet ve davranışlarına etkisinin tespitini konu alan çok sayıda çalışma mevcuttur. Bu çalışmalarda genellikle tüketici gizlilik endişesinin, çevrimiçi işlem yapma niyeti (Mousavizadeh vd., 2016; Akhter, 2014; Shukla, 2014; Katos, 2012; Liao vd., 2011; Spake vd., 2011), algılanan güven (Bansal vd., 2016; Ponte vd., 2015; Shukla, 2014; Midha, 2012; Wu vd., 2012), algılanan risk (Potoglou vd., 2015; Katos, 2012; Kim vd., 2008), kişiselleştirilmiş hizmet kullanma istekliliği (Li & Unger, 2012; Chelappa & Sin, 2005), çevrimiçi alışverişe yönelik tutum (Mahrous, 2011; Lian & Lin, 2008) ve kişisel bilgi paylaşma istekliliği (Al-Jabri vd., 2020; Wu vd., 2012; Xu, 2010; Dinev vd., 2008; Awad & Krishnan, 2006; Dinev & Hart, 2006) üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Ancak, çevrimiçi alışveriş bağlamında tüketicilerin alışverişten algıladıkları gizlilik endişesinin alışverişten duydukları kimlik hırsızlığı korkusuna etkisini ve kimlik hırsızlığı korkusunun tüketicilerin çevrimiçi kişisel bilgi paylaşma davranışları üzerinde ne ölçüde etkili olduğunu konu alan çalışmaların kısıtlı sayıda olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmalar incelendiğinde Hille vd. (2015) gizlilik endişesinin finansal kayıp ve itibar kaybı korkusu aracılığıyla çevrimiçi satın alma niyetine etkisine odaklanmıştır. Bir diğer çalışmada, Walsh vd. (2019) finansal kayıp ve itibar kaybı korkusunun kişisel bilgi koruma davranışı üzerindeki etkisini değerlendirmiştir. Öte yandan literatürde gizlilik endişesinin, finansal kayıp ve itibar kaybı korkusu aracılığıyla kişisel bilgi koruma davranışı üzerindeki etkisinin konu alındığı bir araştırmaya rastlanamamıştır. Bu anlamda çalışmanın literatürde yer alan bu boşluğu doldurmaya katkı sunması beklenmektedir.

Çalışmanın ilerleyen bölümünde, ilk olarak kavramsal çerçeve ve araştırma hipotezleri sunulmuş, araştırma yöntemi detaylandırılmış ve son olarak da araştırma bulguları, sonuç ve öneriler kısmı okuyucularla paylaşılmıştır.

Gizlilik Endişesi

Son yıllarda, internet ortamında kişisel bilgilerin çeşitli kişi veya kurumlar tarafından izlenmesi veya izinsiz olarak toplanması ve başka taraflara aktarılmasının yaygınlaşmasıyla, gizlilik önemli bir kavram haline gelmiştir (Durnell vd., 2020, s. 1834; Lee vd., 2019, s. 295). Stone vd. (1983, s. 460) gizlilik kavramını, bireyin kişisel olarak kendisiyle ilgili bilgileri kontrol etme yeteneği olarak tanımlamışlardır. Bir başka çalışmada gizlilik kavramı kişilerin kendileri hakkındaki bilgileri başkalarına ne zaman, nasıl ve ne ölçüde iletebileceğini belirleme hakkı olarak açıklanmıştır (Wieringa vd., 2021, s. 916). Clarke (1999, s. 60) internet teknolojileri bağlamında gizlilik kavramını birey gizliliği, davranış gizliliği, iletişim gizliliği ve kişisel bilgi gizliliği olmak üzere dört boyuta ayırmıştır. Ancak günümüz dijital iletişim teknolojilerinin, kişilerin iletişim ve davranışlarını bilgi olarak depolayabilmesi nedeniyle, tüm boyutlar bilgi gizliliği boyutu altında birleştirilmiştir (Miltgen & Peyrat-Guillard, 2014, s. 105). Bilgi gizliliği kavramı ise bireyin kişisel bilgileri ile ilgili karar alma hakkını temsil etmektedir (Lee vd., 2019, s. 295).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile tüketiciler hakkında kişisel bilgileri toplama ve depolama yeteneği, tüketicilerin gizlilikleri konusundaki endişelerini artırmıştır (Bandara vd., 2020, s. 630). Gizlilik endişesi (privacy concern) kavramı, tüketicilerin bilerek veya bilmeyerek paylaştıkları kişisel bilgileri ile ilişkili algıladıkları riskler veya sahip oldukları olumsuz inançları temsil etmektedir (Baruh vd., 2017, s. 27). Bir başka ifadeyle, gizlilik endişesi tüketicilerin çevrimiçi ticari işlemlerinde veya diğer çevrimiçi etkinliklerinde, paylaştıkları kişisel bilgilerin kötüye kullanılmasından kaynaklanabilecek olumsuz ekonomik, sosyal veya fiziksel sonuçlarla ilgili korku duymaları olarak ifade edilmektedir (Bansal & Zahedi, 2014, s. 13).

Günümüzde tüketiciler hangi bilgilerinin, kim tarafından, neden, nasıl toplandığı ve kullanıldığı konusunda büyük bir belirsizlik yaşamaktadır (Bandara vd., 2020, s. 630). Büyük miktarda ve çeşitlilikte kişisel bilgileri toplayabilen teknolojik sistemler (büyük veri sistemleri), tüketiciler tarafından fark edilememektedir. İşletmeler, müşterilerinden elde ettikleri bilgileri üçüncü taraflarla paylaşabilmekte veya bu bilgileri satabilmektedir. Buna bağlı olarak üçüncü taraflar tüketicilerle doğrudan bir etkileşim kurmak zorunda kalmadan tüketici bilgilerini elde edebilmektedir (Bandara vd., 2021, s. 222). Bunun yanında, tüketicilerin kişisel bilgileri internet sitelerindeki güvenlik açıklarından faydalanan bilgisayar korsanları tarafından da ele geçirilebilmektedir (Bansal & Zahedi, 2015, s. 62). Örneğin Business Insider sitesinin haberine göre; 2021 yılında 533 milyon Facebook kullanıcısının telefon numaralarını, isim ve soy isimlerini, adreslerini, e-mail adreslerini ve biyografik bilgilerini içeren kişisel bilgiler sızdırılarak, düşük seviyeli bir bilgisayar korsanlığı forumunda yayımlanmıştır (Holmes, 2021). Ayrıca Türkiye’de 2021 yılında Yemeksepeti, 21 milyonun üzerinde kullanıcısının kişisel bilgilerinin bilgisayar korsanları tarafından ele geçirildiğini rapor etmiştir (Haberturk, 2021).

Tüketicilerin internet siteleriyle yaptığı doğrudan bilgi alışverişleri dışında, kullanıcıların kimliğini açığa çıkarabilecek bilgiler, internet ağının farklı katmanlarından da elde edilebilmektedir. Bu şekilde kullanıcılardan bilgi elde etme yöntemlerinden bir tanesi izleme çerezlerinin (cookies) kullanılmasıdır (Weinberger vd., 2017, s. 5). Aslında çerezlerden, kullanıcıların alışveriş hareketlerini izleyerek, alışveriş yapan tüketicilerin gezinme deneyimlerini ve verimlilikleri artırmak amacıyla ziyaret edilen siteler tarafından yararlanılmaktadır (Wagner, 2020, s. 3). İşletmeler, izleme çerezlerinden elde ettikleri bilgilerden yararlanarak kapsamlı tüketici profilleri oluşturabilmekte ve kararlarını bu bilgilere göre alabilmektedir. Ancak bu profillerde, tüketiciler hakkında hatalı ve hassas bilgiler bulunabilmektedir (Bandara vd., 2021, s. 222).

İşletmelerin tüketici gizliliği hakkında potansiyel tehlike oluşturan bu tür uygulamaları tüketicilerin gizlilik endişelerinin artmasına neden olmaktadır (Midha, 2012, s. 200). Gizlilikleri hakkında yüksek düzeyde endişeleri olan tüketiciler, kişisel bilgilerinin akışını kontrol edebilmek ve gizlilikleri ile ilgili risklerini en aza indirebilmek için çeşitli önlemler almakta, kişisel bilgilerini çevrimiçi paylaşmakta tedirginlik yaşamaktadır (Hallam ve Zanella, 2017, s. 218).

Çevrimiçi alışveriş bağlamında gizlilik endişesinin konu alındığı literatür incelendiğinde; bazı çalışmalarda gizlilik endişesinin tek boyutlu (Bandara vd., 2021; Lwin vd., 2016; Miltgen vd., 2016; Mousavizadeh vd., 2016) bazı çalışmalarda ise çok boyutlu (Al-Jabri vd., 2020; Zorotheos & Kafeza, 2009; Slyke vd., 2006; Smith vd., 1996) bir yapı olarak ölçüldüğü tespit edilmiştir. Gizlilik endişesinin çok boyutlu bir yapı olarak test edildiği çalışmalarda gizlilik endişesi bilgi toplama, hatalar, uygunsuz erişim ve yetkisiz ikincil kullanım olmak üzere dört boyutla tanımlanmıştır. Bu çalışmalarda bilgi toplama boyutu büyük miktarda verinin toplanması ve veri tabanlarında saklanması ile ilgili endişeyi; hata, verilerin korunmasında kasıtlı veya kazara oluşabilecek hatalara ilişkin endişeyi; uygunsuz erişim, verilerin görüntüleme yetkisi olmayan kişiler tarafından kolayca erişilebilir

olabileceğine dair endişeyi; yetkisiz ikincil kullanım verilerin toplanma amacı dışında ikincil bir amaç için kullanılabilmesiyle ilgili duyulan endişeyi temsil etmektedir (Al-Jabri vd., 2020, s. 164-165; Smith vd., 1996, s.172).

Kimlik Hırsızlığı Korkusu

İnternet kullanımının ve çevrimiçi alışveriş işlemlerinin yaygınlaşması ile siber suçların düzeyinde de artış yaşandığı gözlemlenmiştir (Jordan vd., 2018, s. 147). Siber suç kavramı, internet kullanılarak yapılan tüm suç ve yasa dışı faaliyetler olarak tanımlanmaktadır (Chevers, 2019, s. 11). E-ticaret ile ilgili siber suçlar; dolandırıcılık amaçlı çevrimiçi satışlar ve çevrimiçi kimlik hırsızlığı gibi suçları içermektedir (Apau & Koranteng, 2019, s. 230). Günümüzde internet ortamında alışveriş işlemi yapan tüketiciler, yaygın olarak çevrimiçi kimlik hırsızlığı mağduru olabilmekte, bu duruma bağlı olarak tüketiciler hem duygusal hem de finansal açıdan birtakım zararlara uğrayabilmektedir (Jibril vd., 2020, s. 149). Çevrimiçi ticaret işlemlerinde söz konusu olabilecek kimlik hırsızlığı riski siber suç faaliyetleri nedeniyle, tüketiciler için önemli bir korku kaynağı durumundadır (Apau & Koranteng, 2019, s. 230). Bu doğrultuda kimlik hırsızlığı korkusu; tüketicilerin çevrimiçi işlemler gerçekleştirirken, kişisel ve finansal bilgilerinin çalınma olasılığına ilişkin bilişsel değerlendirmesi sonucunda ortaya çıkan olumsuz duygular olarak tanımlanmaktadır (Walsh vd., 2019, s. 1252).

Hille vd. (2015) kimlik hırsızlığı korkusunu; finansal kayıp korkusu ve itibar kaybı korkusu olmak üzere iki boyutla açıklamıştır. Finansal kayıp korkusu (fear of financial loss); finansal verilerin yetkisiz kişi veya kişiler tarafından mali fayda sağlamak amacıyla yasa dışı veya etik olmayan bir şekilde ele geçirilmesi ve kullanılmasına dair duyulan korkudur (Jordan vd., 2018, s. 147). Kimlik hırsızlığı çerçevesinde incelenen finansal kayıp; bir suçlunun tüketicilerin alışveriş hesapları üzerinden aldatıcı bir şekilde ürün satın almak veya banka hesaplarına erişim sağlamak amacıyla, tüketicilerin kişisel veya finansal verilerini çalarak kullanması sonucu oluşan mali kayıpları temsil etmektedir (Hille vd., 2015, s. 3). İtibar kaybı korkusu (fear of reputational damage) ise yasa dışı yollarla elde edilen kişisel verilerin mağdurun itibarına zarar verebilecek şekilde kötüye kullanılması korkusudur (Jordan vd., 2018, s. 147). İtibar kaybı; suçluların sahtekarlıkla alışveriş yapmak için finansal bilgilerinin çalınması ya da kimlik hırsızlığı tarafından işlenen bir suçla suçlanması sonucunda, mağdurun isminin ve itibarının zarar görmesini ifade etmektedir (Hille vd., 2015, s. 3; Jordan vd., 2018, s. 147).

Hille vd. (2015), kimlik hırsızlığı korkusunun tüketiciler tarafından gizlilik endişesine göre daha tehlikeli olarak algılanması nedeniyle, tüketicilerin bilgi paylaşmaktan kaçınma eylemleri üzerinde gizlilik endişesine göre daha yüksek bir etkiye sahip olabileceğini öne sürmüştür. Hille vd. (2015), kimlik hırsızlığı korkusunun yalnızca tüketicilerin etkileşimde buldukları web sitesinin gizlilikleri konusunda yaptıkları uygulamalara veya eksikliklere ilişkin algılarına değil, aynı zamanda üçüncü şahısların veya siber suçluların gizlilikleri konusundaki potansiyel tehditlerine ilişkin algılarına bağlı olduğunu belirtmişlerdir. Hille vd. (2015), çevrimiçi alışveriş bağlamında tüketicilerin gizlilik endişesinin, finansal kayıp ve itibar kaybı korkusu aracılığıyla satın alma niyetini etkilediğini tespit etmişlerdir.

Bu bilgilerden hareketle araştırmada geliştirilen hipotezlerden ikisi “gizlilik endişesinin finansal kayıp korkusu ve itibar kaybı korkusu üzerinde etkili olduğu” yönündedir:

H1: Gizlilik endişesi finansal kayıp korkusunu istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

H2: Gizlilik endişesi itibar kaybı korkusunu istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

Kişisel Bilgi Koruma Davranışı

Tüketiciler, internet ortamında gizliliklerinin korunması konusunda eksiklik algıladıklarında veya tehdit hissettiklerinde, potansiyel tehditlere karşı koruma sağlamak için birtakım önlemler alma ihtiyacı duymaktadır (Lwin vd., 2016, s. 924). Martin vd. (2017, s. 43)'e göre tüketicilerin internet sitelerinde algıladıkları güvenlik açıkları, tüketicileri internet sitesinin talep ettiği kişisel bilgileri çarpıtarak verme veya eksik verme gibi korumacı önlemler almaya teşvik etmektedir. Bu çalışmada, tüketicilerin gizliliklerini korumaya yönelik aldıkları bu önlemler, kişisel bilgi koruma davranışı (defensive behaviour) olarak ele alınmıştır.

Tüketiciler gizliliklerini korumak amacıyla, alışveriş veya internet sitelerinin bilgi toplama girişimlerini engellemek için çeşitli teknolojik araçlar kullanmakta ya da kendi çabalarıyla bu iletişimin önüne geçmeye çalışmaktadır (Wirtz vd., 2007, s. 327). Bu noktada, tüketiciler gizliliklerini arttırabilmek için internet sitesinde gezinirken IP adreslerini gizleme, anti-spam filtreleri ve çerez engelleyici yazılımlar kullanma, internet tarayıcılarının gizli göz atma seçeneğinden yararlanma gibi önlemlere başvurabilmektedir (Bandara vd., 2021, s. 225; Lwin vd., 2016, s. 924). Öte yandan tüketiciler; yanlış ve eksik bilgiler vererek, bilgi vermeyi ve işlem yapmayı reddederek veya kişisel bilgilerini işlem yaptıkları siteden silerek gizliliklerini korumaya çalışmaktadır (Youn, 2009, s. 399).

Tüketiciler, internet ortamındaki gizlilikleri hakkında endişe duyduklarında, gizliliklerini korumaya yönelik önlemler alabilmektedir (Lwin vd., 2016, s. 924). Bandara vd. (2021) çevrimiçi alışveriş yapan tüketiciler üzerinde yaptıkları çalışmada, tüketicilerin sahip oldukları gizlilik endişelerinin, kişisel bilgi koruma davranışını pozitif yönde etkilediğini tespit etmiştir. Bir başka çalışmada, Lwin vd. (2016) algılanan yüksek düzeyde gizlilik endişesinin tüketicilerde çevrimiçi gizliliği koruma davranışına yol açtığını tespit etmiştir. Dolayısıyla araştırmada geliştirilen hipotezlerden bir diğeri “gizlilik endişesinin koruma davranışı üzerinde etkili olduğu” yönündedir.

H3: Gizlilik endişesi kişisel bilgi koruma davranışını istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

Gizlilik endişesinin kişisel bilgi koruma davranışına yol açtığını tespit eden çalışmalara (Bandara vd. 2021 ve Lwin vd., 2016) benzer şekilde Walsh vd. (2019), elektronik alışveriş bağlamında finansal kayıp ve itibar kaybı korkusunun kişisel bilgi koruma davranışı üzerindeki etkisini değerlendiren bir çalışma yapmışlardır. Araştırma sonucunda, ABD’de finansal kayıp ve itibar kaybı korkusunun, kişisel bilgi koruma davranışını anlamlı bir şekilde ve pozitif yönde etkilediğini, Japonya’da ise itibar kaybı korkusunun kişisel bilgi koruma davranışını istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilerken, finansal kayıp korkusunun kişisel bilgi koruma davranışını istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemediğini belirtmişlerdir.

Bu çalışmanın bulgularından hareketle, araştırmada geliştirilen diğer iki hipotez “finansal kayıp korkusu ve itibar kaybı korkusunun kişisel bilgi koruma davranışını etkilediği” yönündedir.

H4: Finansal kayıp korkusu kişisel bilgi koruma davranışını istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

H5: İtibar kaybı korkusu kişisel bilgi koruma davranışını istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda; tüketici gizlilik endişesinin, finansal kayıp korkusu ve itibar kaybı korkusunu etkilediği (Hille vd., 2015), finansal kayıp korkusu ve itibar kaybı korkusunun da kişisel bilgi koruma davranışı (Walsh vd., 2019) üzerinde belirleyici olduğu tespit edilmiştir. Ancak gizlilik endişesinin, finansal kayıp ve itibar kaybı korkusu aracılığıyla kişisel bilgi koruma davranışı üzerindeki etkisinin konu alındığı bir araştırmaya rastlanılamamıştır. Bu kapsamda, yukarıdaki teorik argümanlar ve bulgular ışığında, tüketicilerin algıladıkları çevrimiçi gizlilik endişesinin kişisel bilgi koruma davranışını finansal kayıp ve itibar kaybı korkusu aracılığıyla anlamlı olarak etkileyebileceğini söylemek mümkündür. Bir başka ifadeyle, tüketiciler yüksek düzeyde gizlilik endişesi taşıdıkları çevrimiçi alışveriş sitelerine karşı yüksek düzeyde finansal kayıp ve itibar kaybı korkusu hissedeblecektir. Dolayısıyla bu durum tüketicilerin kişisel bilgi koruma davranışlarını istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkileyebilecektir. Buradan hareketle aşağıdaki aracı hipotezler geliştirilmiştir.

H6: Gizlilik endişesi kişisel bilgi koruma davranışını finansal kayıp korkusu aracılığıyla istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

H7: Gizlilik endişesi kişisel bilgi koruma davranışını itibar kaybı korkusu aracılığıyla istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Değişkenleri

Bu çalışmada, tüketicilerin çevrimiçi alışverişlerde algıladıkları gizlilik endişesi, finansal kayıp korkusu ve itibar kaybı korkusunun kişisel bilgi koruma davranışını ne şekilde etkilediği incelenmiştir. Çalışma kapsamında, gizlilik endişesi değişkeni on bir ifadeden oluşmaktadır. Bu ifadelerin beşi, Zlatolas vd. (2015)’nin çalışmasından, altısı Bandara vd. (2021)’nin çalışmasından uyarlanmıştır. Finansal kayıp korkusu ve itibar kaybı korkusu değişkenlerinin oluşturulmasında, Hille vd. (2015)’nin çalışmasından faydalanılmıştır. Finansal kayıp korkusu değişkeni sekiz ifadeden, itibar kaybı korkusu değişkeni üç ifadeden oluşmaktadır. Son olarak kişisel bilgi koruma davranışı boyutu, Bandara vd. (2021)’nin çalışmasından yararlanılarak elde edilen altı ifadeden oluşturulmuştur. Bu çalışmada, gizlilik endişesi, finansal kayıp korkusu, itibar kaybı korkusu ve kişisel bilgi koruma davranışının ölçülmesinde 7’li Likert tipi ölçekten (1: Kesinlikle katılmıyorum- 7: Kesinlikle katılıyorum) yararlanılmıştır.

Araştırmada kullanılan değişkenler ve yararlanılan kaynaklar Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırmanın Değişkenleri

Değişkenler
Gizlilik Endişesi (Zlatolas vd., 2015)

1	Bu alışveriş sitesine çok fazla kişisel bilgi vermek zorunda kaldığımda, bu durum beni rahatsız ediyor.
2	Bu alışveriş sitesinin benim hakkımda çok fazla kişisel bilgi toplaması konusunda endişeliyim.
3	Yetkisiz kişilerin bu alışveriş sitesindeki kişisel bilgileri erişebileceği konusunda endişeliyim.
4	Bu alışveriş sitesinin kişisel bilgilerimi bana bildirilmeyen amaçlar için kullanmasından endişe ediyorum.
5	Bu alışveriş sitesinden çevrimiçi alışveriş yaparken kişisel bilgilerimi paylaşmak zorunda olduğumda endişe duyuyorum.
	(Bandara vd., 2021)
6	Çevrimiçi faaliyet/aktivitelerimin iznim olmadan izlenebiliyor/kayıt altına alınabiliyor olmasından endişeliyim.
7	Bu alışveriş sitesinin iznim olmadan kişisel bilgilerimi toplamasından endişeliyim.
8	Bu alışveriş sitesinin kişisel bilgilerimi iznim olmadan başka amaçlar için kullanabiliyor olmasından endişeliyim.
9	Bu alışveriş sitesinin kişisel bilgilerimi iznim olmadan farklı taraflarla paylaşmasından endişeliyim.
10	Bu alışveriş sitesinin kişisel bilgilerimi iznim olmadan yıllarca saklayabiliyor olmasından endişeliyim.
11	Bu alışveriş sitesinin benim bilgim olmadan çeşitli kaynaklardan elde ettiği kişisel verilerimi kullanarak benim hakkımda ayrıntılı bir profil oluşturabilmesi konusunda endişeliyim.
	Finansal Kayıp Korkusu (Hille vd., 2015)
1	Bu alışveriş sitesine ödeme bilgilerimi (kredi kartı, banka kart numarası vd.) çevrimiçi olarak aktarıırken dolandırılmaktan korkarım
2	Bu alışveriş sitesinde kullandığım banka hesap numaramın bir suçlu tarafından ele geçirilerek alışverişte kullanılmasından korkuyorum.
3	Bu alışveriş sitesinde kullandığım kredi kartı numaramın bir suçlu tarafından ele geçirilerek alışverişte kullanılmasından korkuyorum.
4	Birilerinin bu alışveriş sitesine vermiş olduğum bilgilerle çevrimiçi alışveriş yapabileceğinden ürperiyorum.
5	Yetkisiz bir kişinin bu alışveriş sitesine verdiğim bilgileri kullanarak çevrimiçi alışveriş yapması konusunda endişeliyim.
6	Bu alışveriş sitesinden çevrimiçi alışveriş yapmak için kredi kartı numaramı vermek zorunda olduğumda kötüye kullanılabileceğinden korkuyorum
7	Bu alışveriş sitesinden çevrimiçi alışveriş yapmak için banka kart numaramı vermek zorunda olduğumda kötüye kullanılabileceğinden korkuyorum
8	Yabancı bir kişinin kişisel bilgilerimi kullanarak bu alışveriş sitesindeki müşteri hesabıma erişebileceği düşüncesi beni ürpertiyor.
	İtibar Kaybı Korkusu (Hille vd., 2015)
1	Birilerinin bu alışveriş sitesindeki kişisel bilgilerimi, internette beni küçük düşürmek için kullanmasından korkuyorum.
2	Bu sitedeki kişisel bilgilerimin internette yetkisiz bir şekilde kullanımının itibarıma zarar verebileceğinden oldukça endişeliyim.
3	Bu sitedeki kişisel bilgilerimin çevrimiçi olarak yasa dışı kullanımı nedeniyle itibarıma zarar görmesinden endişeleniyorum.
	Kişisel Bilgi Koruma Davranışı (Bandara vd., 2021)
1	Bu alışveriş sitesi tarafından bilgilerim istendiğinde bazı kişisel bilgilerimi çarpıtarak veririm.
2	Bu alışveriş sitesi tarafından bilgilerim istendiğinde eksik bilgi veririm
3	Çok fazla bilgi istemeyen çevrimiçi alışveriş sitelerini kullanmayı tercih ederim.
4	Bu alışveriş sitesinin çevrimiçi göz atma ya da arama davranışlarımı izlemesini (cookies/çerezler gibi) engellemek için önlemler alırım.
5	Bu alışveriş sitesinden alışveriş yaparken çevrimiçi gizliliğimi korumak için yazılım veya uygulama (antivirüs programları, VPN vb.) kullanırım.
6	İstenen bilgilerin çok kişisel olduğunu düşündüğümde bu alışveriş sitesine bilgi vermeyi reddederim.

Araştırmanın Kavramsal Modeli

Araştırmada gizlilik endişesi, finansal kayıp korkusu ve itibar kaybı korkusunun kişisel bilgi koruma davranışı üzerindeki etkisi değerlendirilmektedir. Araştırmanın kavramsal modelinde bu boyutlar arasındaki ilişkiler yer almaktadır. Araştırmanın kavramsal modeli Şekil 1’de sunulmaktadır.

Araştırmanın Anakütlesi ve Örneklem Yöntemi

Araştırmanın anakütlesini, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Zaman ve maliyet kısıtları nedeni ile anakütlenin tamamına ulaşılamadığı için çalışmada örneklem yöntemi olarak kolayda örneklem tekniği kullanılmıştır. Analiz için gerekli olan veriler, 05.04.2021-17.04.2021 tarihleri arasında, toplam 208 öğrenciden elde edilmiştir. Veri toplama kriterlerini yerine getirmeyen toplam 54 anket geçersiz sayılarak, analizler 154 anket üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Araştırma kapsamında Qualtrics isimli anket uygulama sitesinde elektronik anket formu oluşturularak, anketin linki katılımcılara iletilmiştir. Katılımcıların ankete katılma kriteri olarak 18 yaşından küçük olmamaları ve son 6 ay içerisinde çevrimiçi bir alışveriş sitesinden alışveriş işlemi gerçekleştirmiş olması gerektiği, anketin bilgilendirme formunda belirtilmiştir. Katılımcıların ankete katılım kriterlerini sağlayıp sağlamadıklarından emin olmak için ankete iki tane süzgeç (filtering) sorusu yerleştirilmiş ve katılım kriterlerini sağlamayan adaylar, Qualtrics’in “skip logic (mantığı atla)” özelliği ile anketin dışına çıkarılmıştır. Bu özellik yardımıyla, 13 katılımcı son altı ayda çevrimiçi alışveriş yapmadıkları için anket dışına çıkarılmıştır. Bu kriterleri sağlayan 208 katılımcıya en son gerçekleştirdikleri çevrimiçi alışveriş deneyimlerini göz önüne almaları ve anket sorularını bu deneyime göre yanıtlamaları istenmiştir.

Ankete verilen cevapların kalitesini arttırmak için anket içerisine dikkat ölçen sorular yerleştirilmiştir. Bu yöntem şu ana kadar birçok araştırmacı tarafından benimsenmiş ve başarılı bir şekilde uygulanmıştır (Bozkurt vd., 2021, s. 1006; Gligor vd., 2019, s. 62). Özellikle, “Lütfen Katılmıyorum seçeneğini seçiniz” ve “Lütfen Kısmen katılıyorum seçeneğini seçiniz” gibi dikkat ölçen sorular, anketin ikinci bölümüne yerleştirilmiştir. 54 katılımcı dikkat ölçen sorulardan birine doğru cevap vermedikleri gerekçesiyle, Qualtrics’in “skip logic (mantığı atla)” özelliği ile ankette atılmış ve kendilerine neden ankette atıldıklarına dair bilgilendirme mesajı gönderilmiştir.

Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Araştırmanın amacı doğrultusunda hazırlanan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde; katılımcıların en son gerçekleştirdikleri çevrimiçi alışveriş deneyimleriyle ilgili (çevrimiçi alışveriş sıklığı, alışverişin gerçekleştirildiği alışveriş sitesi, alışverişte satın alınan ürünün kategorisi, alışveriş için kullanılan cihazın türü) sorular yer almaktadır. İkinci bölüm; katılımcıların en son alışveriş deneyimleriyle ilgili gizlilik endişelerini, finansal kayıp korkularını, itibar kaybı korkularını ve kişisel bilgi koruma davranışlarını ölçmeye yönelik ifadelerden oluşmaktadır. Son bölümde ise; katılımcıların demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, gelir durumu) ve daha önce gizlilik ihlali ile karşılaşmış ve karşılaşmadıkları ile ilgili sorular yer almıştır.

Verilerin Analiz Yöntemi

Verilerin analizi ve araştırma hipotezlerinin test edilmesi sürecinde, Kısmi En Küçük Kareler Yol Analizi (Partial Least Square-Path Modelling/PLS-SEM) Yapısal Eşitlik Modeli Yönteminden faydalanılmıştır (Hair vd., 2014, s. 3). PLS-SEM yöntemi, çok boyutlu ve doğrudan gözlemlenemeyen örtük değişkenler arasındaki ilişkileri tespit etmek için geliştirilmiştir (Henseler vd., 2009). PLS-SEM, içsel bağımlı değişkenlerdeki varyansın açıklanma düzeyini maksimize ederek, modelde yer alan ilişkilerin düzeyini ve istatistiksel olarak anlamlılığını tahmin etmektedir (Hair vd., 2014, s. 14). Analiz sürecinde Ned Kock (2017) tarafından geliştirilen WarpPLS (version 7.0) istatistik paket programından yararlanılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Ankete cevap veren katılımcıların özellikleri, frekanslar ve yüzdeler halinde Tablo 2’de yer almaktadır. Ankete cevap veren katılımcıların yaklaşık %43’ü kadın, %57’si erkektir. Ankete cevap verenlerin yaklaşık %39’u 21 yaş ve altında, %61’i 21 yaşın üzerindedir. Katılımcıların %68’si aylık ortalama hane halkı gelirlerinin 4.000 TL ve altında, %32’si 4.000 TL’nin üzerinde olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların %19’u sık sık, %12’si sık, %43’ü orta sıklıkta, %26’si nadiren çevrimiçi alışveriş yaptıklarını ifade etmişlerdir. Ankete cevap verenlerin %60’ı en son çevrimiçi alışverişlerini Trendyol alışveriş sitesinde, %40’ı ise çok çeşitli diğer alışveriş sitelerinden alışveriş yaptıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %40’ı en son yaptıkları alışverişte giyim kategorisinden ürün aldıklarını ifade etmişlerdir. Giyim kategorisini %19’la elektronik, %14’le kitap-kırtasiye ve %27’yle diğer ürün kategorileri takip etmiştir. Bu alışverişlerin %75’i akıllı telefonla, %14’ü dizüstü bilgisayarla, %7’si masaüstü bilgisayarla ve son olarak %4’ü tabletle gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların %17’si daha önce gizlilik ihlali yaşadıklarını, %83’ü ise yaşamadıklarını belirtmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişkenler	N=154	%	Değişkenler	N=154	%	
Cinsiyet			Hepsiburada	12	7,8	
Kadın	66	42,9	Gittigidiyor	6	3,9	
Erkek	88	57,1	Kitapyurdu	7	4,5	
Yaş:			Migros sanal market	2	1,3	
18-19	3	1,9	Netflix	5	3,2	
20-21	57	37	Yemeksepeti	3	2	
22-23	70	45,5	Diğer	20	12,9	
24-25	20	13	En son gerçekleştirilen alışveriş deneyiminde satın alınan ürünün kategorisi:			
26 ve üzeri	4	2,6				
Gelir düzeyi:				Giyim	61	39,7
2.825 TL ve altı	61	39,6		Aksesuar	11	7,1
2.826-4.000 TL	44	28,6		Kişisel Bakım	7	4,5
4.001-6.000 TL	29	18,8	Gıda	10	6,4	
6.001-8.000 TL	7	4,5	Elektronik	30	19,5	
8.001-10.000 TL	5	3,3				

10.001 TL ve üzeri	8	5,2	Kitap/Kırtasiye	21	13,6
Çevrimiçi alışveriş yapma sıklığı			İçerik (Film, müzik, oyun, vb.)	6	3,9
Sık Sık	29	18,8	Diğer	8	5,3
Oldukça Sık	18	11,7	Gerçekleştirilen son çevrimiçi alışverişte kullanılan cihaz:		
Ortalama Sıklıkta	66	42,9	Masaüstü bilgisayar	11	7,1
Nadiren	41	26,6	Dizüstü bilgisayar	21	13,6
En son çevrimiçi alışveriş işlemi gerçekleştirilen web sitesi:			Akıllı telefon	115	74,7
Trendyol	93	60,4	Tablet	7	4,6
Amazon	3	2	Daha önce gizlilik ihlali yaşama durumu:		
N11	3	2	Evet	26	16,9
			Hayır	128	83,1

Ortak Yöntem Yanlılığı

Bu çalışmada, tüm veriler tek bir kaynaktan ve anket yöntemi ile elde edildiği için, Ortak Yöntem Yanlılığının analiz sonuçlarını olumsuz yönde etkileme durumu söz konusu olabilir. Bu ihtimali tespit etmek amacıyla, Harman'ın (1967) tek faktör analizi yapılmıştır. Bu test için, veri matrisinden ilk öz değeri (eigenvalue) tespit etmek için, SPSS faktör analiz rutini (Factor analysis routine) kullanılmıştır. İlk öz değer veya faktörün, toplam varyansın çoğunluğunu açıklaması durumunda (%50'den fazlasını), sonuçlar üzerinde Ortak Yöntem Yanlılığının olumsuz etkisinden söz edebiliriz. Analiz sonucunda, ilk öz değer veya faktör, toplam varyansın %47,8'ini açıkladığı tespit edilmiştir. Harman'ın tek faktör analiz sonucuna dayanarak ortak yöntem yanlılığının sonuçlar üzerinde yanlılık etkisi oluşturmadığını belirtmek mümkündür.

Ölçüm Modellerinin Değerlendirilmesi

PLS-SEM (Kısmi En Küçük Kareler Yol Analizi), ölçüm modeli ve yapısal model olmak üzere iki doğrusal denklem sistemiyle ifade edilmektedir (Tenenhaus, 2008). PLS-SEM analiz sürecinin ilk aşaması, ölçüm modelinin geçerliliğinin ve güvenilirliğinin test edilmesidir (Henseler vd., 2009, s. 284). İkinci aşamada ise araştırma modelinde yer alan örtük değişkenler arasındaki doğrusal ilişkiler test edilmektedir (Hair vd., 2014, s. 168). Bu doğrultuda çalışmada öncelikle ölçüm modelinin geçerlilik ve güvenilirlikleri test edilmiştir. İkinci aşamada ise yapısal modelde yer alan ilişkiler değerlendirilmiştir. Araştırma modelinde yer alan yansıtıcı ölçüm yapısı ve boyutları ölçmek için kullanılan gözlemlenen değişkenlere ait PLS-SEM analiz sonuçları Tablo 3'te sunulmaktadır.

Yapıları ölçmede kullanılan gözlemlenen değişkenlerin yakınsama geçerliliği için her bir boyuta ait gözlenen değişkenin ilgili faktör altında, faktör yüklerinin 0,708'den büyük olması ve istatistiksel olarak anlamlı olması ($p < 0,05$) gerekmekte ve boyutun açıkladığı Varyans (AVE) değerinin de 0,50'den yüksek olması beklenmektedir (Hair vd., 2014, s. 103). Ölçüm modelinde yer alan boyutlara ait gözlenen değişkenlerin faktör yükleri ve ilgili istatistikler Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Ölçüm Modeli PLS-SEM Analiz Sonuçları

Boyutlara Ait Gözlemlenen Değişkenler		Standardize Faktör Yükleri	Standart Hata	t-istatistik Değerleri	p-Değeri	Açıklanan Varyans (AVE)	Birleşik Güvenilirlik (CR)	Cronbach's Alfa
Gizlilik Endişesi	Gizlilik Endişesi1	0,702	0,069	10,174	0,000	0,673	0,957	0,951
	Gizlilik Endişesi2	0,820	0,067	12,239	0,000			
	Gizlilik Endişesi3	0,865	0,067	12,910	0,000			
	Gizlilik Endişesi4	0,846	0,067	12,627	0,000			
	Gizlilik Endişesi5	0,842	0,067	12,572	0,000			
	Gizlilik Endişesi6	0,779	0,068	11,456	0,000			
	Gizlilik Endişesi7	0,826	0,067	12,328	0,000			
	Gizlilik Endişesi8	0,869	0,067	12,970	0,000			
	Gizlilik Endişesi9	0,885	0,066	13,409	0,000			
	Gizlilik Endişesi10	0,798	0,068	11,735	0,000			
	Gizlilik Endişesi11	0,772	0,068	11,353	0,000			
Finansal Kayıp Korkusu	Finansal Kayıp Korkusu1	0,893	0,066	13,530	0,000	0,831	0,975	0,971
	Finansal Kayıp Korkusu2	0,909	0,066	13,773	0,000			
	Finansal Kayıp Korkusu3	0,921	0,066	13,955	0,000			

	Finansal Kayıp Korkusu4	0,934	0,066	14,152	0,000			
	Finansal Kayıp Korkusu5	0,904	0,066	13,697	0,000			
	Finansal Kayıp Korkusu6	0,938	0,066	14,212	0,000			
	Finansal Kayıp Korkusu7	0,929	0,066	14,076	0,000			
	Finansal Kayıp Korkusu8	0,861	0,067	12,851	0,000			
İtibar Kaybı Korkusu	İtibar Kaybı Korkusu1	0,936	0,066	14,182	0,000	0,901	0,965	0,945
	İtibar Kaybı Korkusu2	0,958	0,065	14,738	0,000			
	İtibar Kaybı Korkusu3	0,954	0,065	14,677	0,000			
Kişisel Bilgi Koruma Davranışı	Kiş. Bil. Koruma Davranışı1	0,922	0,066	13,970	0,000	0,760	0,850	0,728
	Kiş. Bil. Koruma Davranışı2	0,898	0,066	13,606	0,000			
	Kiş. Bil. Koruma Davranışı6	0,789	0,071	11,112	0,000			

Not: Kişisel bilgi koruma davranışı 3, 4 ve 5 numaralı gözlenen değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı olmayan ($P>0,10$) ve düşük standardize faktör yüklerine sahip oldukları için analizden çıkarılmıştır.

Tablo 3 incelendiğinde, araştırma modelinde yer alan boyutları ölçmede kullanılan gözlenen değişkenlerin ilgili boyut altında istatistiksel olarak anlamlı standardize faktör yüklerine sahip olduğu tespit edilmiştir. Analiz sonucunda, en düşük standardize faktör yükünün 0,702 ile Gizlilik Endişesi1 gözlenen değişkenine ait olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, her bir boyut tarafından açıklanan varyans değerinin, 0,50'den yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, boyutlar arasında yakınsama geçerliliğini desteklemektedir.

Yapıları ölçmede kullanılan gözlemlenen değişkenlerin içsel tutarlılık düzeyleri, Cronbach's alfa katsayısı ve bileşik güvenilirlik endeksi kullanılarak tespit edilmiştir. Cronbach's alfa ve birleşik güvenilirlik endeksi değerlerinin 0,70'ten büyük olması, boyutu ölçmede kullanılan gözlemlenen değişkenlerin içsel tutarlılık düzeylerinin yüksek olduğunu temsil etmektedir (Hair vd., 2014; Henseler vd., 2016). Analiz bulguları Cronbach's alfa katsayısı ve birleşik güvenilirlik endeksi değerlerinin her bir boyut için 0,70'ten büyük olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, araştırma modelinde yer alan boyutların içsel tutarlılık ve dolayısıyla güvenilirlik düzeylerinin yüksek olduğunu desteklemektedir.

Modelde yer alan yapının geçerlilik kazanabilmesi için boyutların ayrışma geçerliliğinin de sağlanması gerekmektedir. Boyutların ayrışma geçerliliklerinin değerlendirilmesi için Fornell ve Larcker (1981)'ın önerdikleri değerlendirme kriteri göz önüne alınmıştır. Buna göre boyutların ayrışma geçerliliği, boyutlar arası korelasyon katsayıları ile her bir boyutun açıkladığı varyansın karekökü alınmış değeri karşılaştırılarak elde edilebilmektedir. Bu doğrultuda her bir boyutun açıkladığı varyansın (AVE) karekökü alınmış değerlerinin boyutlar arası korelasyon katsayılarından büyük olması gerekmektedir (Hair vd., 2014, s. 105). Analiz bulgularında, her bir boyutun açıkladığı varyansın karekökü alınmış değerinin, boyutlar arası korelasyon katsayılarından büyük olduğu görülmektedir. Böylece araştırmada kullanılan ölçüm modellerinin ayrışma geçerliliğini sağladıklarını söylemek mümkündür. Ayrışma geçerliliği sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır. PLS-SEM analiz sonuçları, ölçüm modelini oluşturan boyutlara ait değişkenlerin geçerli ve güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla söz konusu modellerin, yapısal modeli test etmede kullanılabileceği söylenebilir.

Tablo 4. Ölçüm Modelinde Yer Alan Boyutların Ayrışma Geçerliliği Analiz Sonuçları

Boyutlar	Ortalama	Std. Sapma	1	2	3	4
Gizlilik Endişesi	4,316	1,526	0,820			
Finansal Kayıp Korkusu	4,063	1,699	0,627	0,911		
İtibar Kaybı Korkusu	3,512	1,709	0,590	0,809	0,949	
Kişisel Bilgi Koruma Davranışı	3,699	1,476	0,257	0,354	0,371	0,871

Not: Tabloda koyu renkle gösterilen köşegen değerler, ilgili faktörler tarafından açıklanan varyansın (AVE) karekök değerlerini göstermektedir. Köşegen değerlerin altında yer alan değerler ise boyutlar arası korelasyon katsayılarını göstermektedir.

Yapısal Modelin Değerlendirilmesi

PLS-SEM analiz sürecinin ikinci aşamasında yapısal model sonuçları değerlendirilmektedir. Değerlendirme aşamasında modelde bulunan beta katsayılarının istatistiki olarak anlamlılığına, modelin tahmin doğruluğuna (R^2)

değerleri ile tahminin ilgililik düzeyi (Q^2) değerlerine bakılması önerilmektedir (Hair vd., 2014, s. 168-169). Model tahmini için bootstrap tekniği kullanılmıştır (Kock, 2017). Yapısal modelin verilerle uyumunu değerlendirmede, Kock (2020, s. 78-81) tarafından önerilen model uyum indeksleri ve indekslerin kabul edilebilir düzeyleri dikkate alınmıştır. Analiz sonucunda, modele ait uyum iyiliği indekslerinin tamamının kabul edilebilir düzeyde olduğu tespit edilerek önerilen modelin gözlenen veriye uygun olduğuna karar verilmiştir. Yapısal model PLS-SEM analiz sonuçları Tablo 5 ve Şekil 1’de yer almaktadır.

Tablo 5. Yapısal Model Hipotez Test Sonuçları

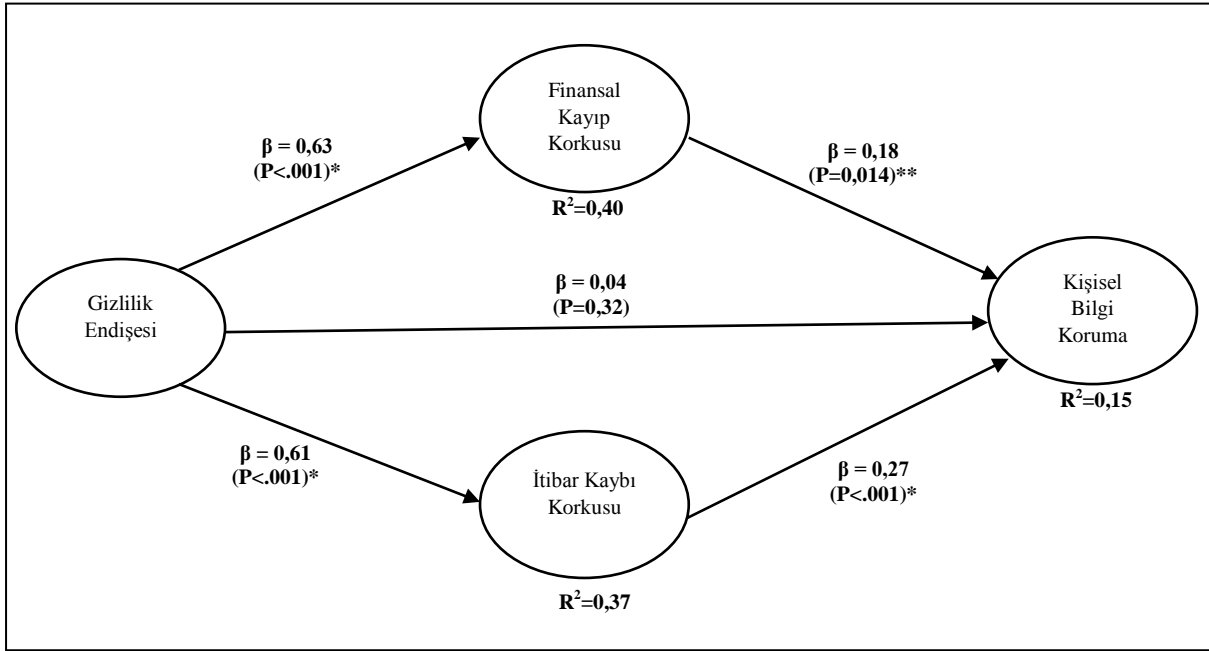
Hipotezler	Beta Katsayısı	Std. Hata	t- İstatistik Değerleri	P- Değeri	Etki Büyüklüğü	Hipotez Test Sonucu
Doğrudan Etkiler:						
H1: Gizlilik Endişesi → Finansal Kayıp Korkusu	0,629	0,070	8,959	0,001	0,396	Desteklendi
H2: Gizlilik Endişesi → İtibar Kaybı Korkusu	0,607	0,071	8,604	0,001	0,368	Desteklendi
H3: Gizlilik Endişesi → Kişisel Bilgi Koruma Davranışı	0,037	0,080	0,463	0,322	0,010	Desteklenmedi
H4: Finansal Kayıp Korkusu → Kişisel Bilgi Koruma Davranışı	0,176	0,072	2,444	0,014	0,089	Desteklendi
H5: İtibar Kaybı Korkusu → Kişisel Bilgi Koruma Davranışı	0,271	0,076	3,567	0,001	0,104	Desteklendi
Dolaylı Etkiler:						
H6: Gizlilik Endişesi → Finansal Kayıp Korkusu → Kişisel Bilgi Koruma Davranışı	0,11	0,053	2,076	0,001	0,052	Desteklendi
H7: Gizlilik Endişesi → İtibar Kaybı Korkusu → Kişisel Bilgi Koruma Davranışı	0,16	0,054	2,962	0,001	0,057	Desteklendi

Kavramsal modelde yer alan ilişkiler dikkate alındığında gizlilik endişesi finansal kayıp korkusunu ($\beta = 0,629$; Standart Hata= 0,070; $P < 0,001$) istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü etkilemektedir. Analiz sonucuna dayanarak H_1 hipotezi desteklenmiştir. Buna göre, tüketicilerin gizlilik endişesi düzeyi arttıkça, finansal kayıp korkuları da artmaktadır. Bunun yanında gizlilik endişesi, itibar kaybı korkusunu da ($\beta = 0,607$; Standart Hata= 0,071; $P < 0,001$) istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olarak etkilemektedir. Bu doğrultuda H_2 hipotezi desteklenmiştir. Buna göre, gizlilik endişesi arttıkça itibar kaybı korkusu da artmaktadır. Analiz sonucunda, gizlilik endişesinin kişisel bilgi koruma davranışı ($\beta = 0,037$; Standart Hata = 0,080; $P = 0,322$) üzerindeki doğrudan etkisi istatistiksel olarak anlamlı değildir. Buna göre, H_3 hipotezi desteklenmemiştir. Ancak, gizlilik endişesinin, tüketicilerin kişisel bilgi koruma davranışı üzerindeki etkisinin finansal kayıp korkusu ve itibar kaybı korkusu değişkenleri aracılığı ile gerçekleştiğini belirtmek mümkündür.

Analiz sonucuna göre, tüketicilerin alışveriş sitesinden algıladıkları finansal kayıp korkusu, kişisel bilgi koruma davranışını ($\beta = 0,176$; Standart Hata = 0,072; $P < 0,05$) istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir. Bu sonuca göre araştırmanın H_4 hipotezi desteklenmiştir. Benzer şekilde, itibar kaybı korkusunun da kişisel bilgi koruma davranışı üzerinde ($\beta = 0,271$; Standart Hata = 0,076; $P < 0,001$) istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Analiz sonucuna dayanarak H_5 hipotezi desteklenmiştir.

Araştırma modelinde yer alan dolaylı etkilerin (mediate effect) test edilmesi sonucunda; gizlilik endişesinin, finansal kayıp korkusu aracılığı ($\beta = 0,11$; Standart Hata = 0,053; $P < 0,001$) ve itibar kaybı korkusu aracılığı ile ($\beta = 0,16$; Standart Hata = 0,054; $P < 0,001$) tüketicilerin kişisel bilgi koruma davranışı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde dolaylı etkiye sahip oldukları tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarına dayanarak araştırmanın H_6 ve H_7 hipotezleri desteklenmiştir. Araştırma modelinde yer alan dolaylı etkilerin istatistiksel olarak sıfırdan farklı ve anlamlı ($P < 0,01$) olmaları nedeni ile finansal kayıp korkusu ve itibar kaybı korkusu değişkenlerinin aracı etkiye sahip olduklarını belirtmek mümkündür.

Analiz sonuçları değerlendirildiğinde, tüketicilerin gizlilik endişeleri finansal kayıp korkusu ve itibar kaybı korkusu boyutlarını etkilemekte, finansal kayıp ve itibar kaybı korkusu da tüketicilerin kişisel bilgi koruma davranışları üzerinde belirleyici olmaktadır. Analiz sonuçlarına dayanarak, tüketicilerin kişisel bilgilerinin çalınması veya diğer taraflarla paylaşılması konusunda duydukları finansal kayıp korkusu ve itibar kaybı korkusu arttıkça kişisel bilgilerini koruyabilmek adına aldıkları önlemlerin düzeyinin artabileceğini belirtmek mümkündür. Ayrıca, kişisel bilgi koruma davranışı üzerinde itibar kaybı korkusunun görece etkisinin finansal kayıp korkusundan daha yüksek olduğunu belirtmek mümkündür.



Not: *: 0,001 anlamlılık düzeyinde anlamlı; **: 0,05 anlamlılık düzeyinde anlamlı; Model Uyum İndeksleri: Ortalama İlişki Katsayısı (APC)=0,331, P<0,001, Ortalama Düzeltilmiş R kare (AARS)=0,297, P<0,001, Ortalama Tam Doğrusallık (AFVIF)=2,292, Tenenhaus GoF (GoF)=0,484, Sympson's paradox ratio (SPR)=1,000, R-kare katkı oranı (RSCR)=1,000, Statistical suppression ratio (SSR)=1,000, (NLBCDR)=1,000.

Şekil 1. PLS-SEM Analiz Sonuçları

Yapısal modelin geçerliliğinden söz edebilmek için modelde belirtilen ilişkilerin istatistiksel olarak anlamlılığı test edildikten sonra, modelin tahmin doğruluğu (R^2 değerleri) ve tahminin ilgililik düzeyinin (Stone-Geisser's Q^2) değerlendirilmesi gerekmektedir (Hair vd., 2014, s. 169). Modele ait R^2 değerleri ve hesaplanan Q^2 değerleri Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Tahminin Doğruluk Düzeyleri ve Tahmini İlgililik Düzeyi

İçsel Bağımlı Boyutlar	R^2	Q^2
Finansal Kayıp Korkusu	0,396	0,396
İtibar Kaybı Korkusu	0,368	0,366
Kişisel Bilgi Koruma Davranışı	0,153	0,161

Not: Stone-Geisser's Q^2 değeri etki düzeyleri: 0,35= yüksek; 0,15=orta ve 0,02=düşük

Araştırma modelinde yer alan boyutlara ilişkin R^2 değerleri incelendiğinde; modelde yer alan boyutlar, finansal kayıp korkusu boyutundaki değişimin %40'ını; itibar kaybı boyutundaki değişimin %37'sini ve kişisel bilgi koruma davranışı boyutundaki değişimin %15'ini açıklamaktadır. Yapısal modelin geçerliliği için R^2 değerlerine ek olarak, araştırma modelinin tahmini ilgililik (predictive relevance/ Q^2) düzeyinin incelenmesi gerekmektedir. Araştırma modeli göz önüne alındığında finansal kayıp korkusu için Q^2 değeri 0,396; itibar kaybı düzeyi için 0,366 ve kişisel bilgi koruma davranışı için 0,161 olarak hesaplanmıştır. Buna göre Q^2 değerlerinin sıfırdan farklı olduğu ve etki düzeyi olarak da orta ve yüksek düzeyde etkiye sahip olduğunu söylemek mümkündür. Sonuç olarak R^2 ve Q^2 değerleri incelendiğinde, yapısal modelin geçerli olduğu ve tahminin ilgililik düzeyinin istatistiksel olarak sıfırdan farklı ve anlamlı olduğu ifade edilebilir.

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, tüketicilerin çevrimiçi alışveriş deneyimlerinden algıladıkları gizlilik endişesinin kişisel bilgi koruma davranışına etkisinin incelenmesidir. Bu doğrultuda; çalışmada gizlilik endişesinin, finansal kayıp korkusu ve itibar kaybı korkusu değişkenleri aracılığı ile kişisel bilgi koruma davranışı boyutuna etkileri test edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, tüketicilerin algıladıkları gizlilik endişesinin finansal kayıp ve itibar kaybı korkusunu istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bu sonuç, tüketicilerin

kişisel bilgilerini çevrimiçi işletmelerle paylaşma konusunda gizlilik endişelerinin artması durumunda finansal kayıp ve itibar kaybı korkularının da arttığını ifade etmektedir. Elde edilen bu bulgular Hille vd. (2015)'nin çalışmalarında ortaya koyulan gizlilik endişesinin finansal kayıp ve itibar kaybı korkusu üzerindeki pozitif yönlü etkisini destekler niteliktedir.

Araştırma sonucunda ulaşılan diğer bir sonuç ise finansal kayıp korkusu ve itibar kaybı korkusunun kişisel bilgi koruma davranışını istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilediği yönündendir. Buna göre, tüketicilerin çevrimiçi alışveriş işlemleri sürecinde, kişisel bilgilerinin çalınması veya üçüncü taraflarla paylaşılması sonucunda parasal kayıp ve itibar kaybı korkusu duymaları, tüketicileri kişisel bilgi paylaşımı konusunda önlemler almaya yönlendirmektedir. Bu sonuçlar, Walsh vd. (2019)'nin yaptıkları çalışmada tespit edilen finansal kayıp ve itibar kaybı korkusunun kişisel bilgi koruma davranışı üzerindeki etkisini desteklemektedir.

Araştırmada elde edilen bir diğer sonuca göre, itibar kaybı korkusunun kişisel bilgi koruma davranışı üzerindeki görece etkisinin finansal kayıp korkusuna göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna göre tüketiciler, itibara yönelik bir tehdit hissettiklerinde kişisel bilgilerini paylaşma konusunda daha fazla önlem almaktadır. Bu sonuç, Walsh vd. (2019)'nin ABD'de yürüttükleri çalışma sonucunu destekler niteliktedir. Söz konusu çalışmaya göre, itibar kaybı korkusu kişisel bilgi koruma davranışını finansal kayıp korkusuna göre daha yüksek düzeyde etkilemektedir.

Son olarak çalışmada gizlilik endişesinin, kişisel bilgi koruma davranışı üzerinde finansal kayıp korkusu ve itibar kaybı korkusu aracılığıyla dolaylı etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Hille vd. (2015)'e göre, gizlilik endişesi tüketicilerin etkileşimde bulunduğu web sitesinin gizlilik konusundaki uygulamaları ve eksik yönlerine ilişkin algılarını ifade ederken; finansal kayıp korkusu ve itibar kaybı korkusu yalnızca web sitesinin değil siber suçluların veya üçüncü şahısların gizliliğe yönelik potansiyel tehditlerine ilişkin algılarını temsil etmektedir. Bu nedenle finansal kayıp ve itibar kaybı korkusu daha tehlikeli olarak algılandığından tüketiciyi kişisel bilgi paylaşmaktan kaçınmaya teşvik etme olasılığı daha yüksek olmaktadır.

Elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, araştırma kapsamında, tüketicilerin çevrimiçi alışveriş işlemlerinden algıladıkları gizlilik endişesinin, finansal kayıp korkusu ve itibar kaybı korkusu değişkenleri aracılığıyla kişisel bilgi koruma davranışı üzerinde etkili olduğu ortaya konulmaktadır. Bu anlamda, çalışmada tüketicilerin finansal ya da itibari olarak zarara uğrayabilme olasılıklarına yönelik duydukları korkunun, kişisel bilgi koruma davranışı üzerindeki etkisinin önemi vurgulanmaktadır. Buna göre tüketiciler, bilgi paylaşma konusunda ne kadar az korku duyarlarsa, işletmelere doğru ve etkili bilgi verme eğilimleri o kadar yüksek olacaktır.

Bu çalışma, birçok açıdan literatüre katkılar sunmaktadır. Bu çalışmada, tüketicilerin algıladıkları gizlilik endişesinin, tüketicilerin korumacı davranışı üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri tespit edilerek, gizlilik endişesi literatürüne önemli katkı sağlanmıştır (Al-Jabri vd., 2020; Bansal vd., 2016; Midha, 2012; Wu vd., 2012; Liao vd., 2011). Bu çalışmanın bir diğer katkısı, tüketicilerin finansal kayıp ve itibar kaybı korkusunun, algılanan gizlilik endişesi ve korumacı davranış üzerindeki aracı etkisinin tespit edilmesidir. Her ne kadar finansal kayıp ve itibar kaybı korkusu daha önceki çalışmalarda gizlilik endişesi ile satın alma davranışı arasında aracı rol üstlenmişse de (Hille vd., 2015), bu faktörlerin, algılanan gizlilik endişesi ile korumacı davranış arasında aracılık rollerinin olup olmadığı önceki çalışmalarda ortaya konmamıştır. Bu yüzden, bu çalışmanın bulguları, finansal kayıp korkusu ve itibar kaybı korkusu literatürüne de dikkate değer katkılar sunmuştur (Jordan vd., 2018; Hille vs., 2015).

Araştırma bulguları dikkate alındığında, elektronik alışveriş sitelerinin, tüketicilerden doğru ve etkin bir şekilde bilgi alabilmek için tüketicilerin gizlilik endişe ve korkularını azaltmaları konusunda uygulamalarda bulunmaları önemlidir. Elektronik alışveriş bağlamında, tüketici gizlilik endişesi genel olarak demografik özellik, gizlilik bilgisi gibi tüketici özelliklerinden; işletmenin gizlilik politikaları, tüketicilere gizlilik kontrolü olanağı sağlama gibi işletmeye yönelik özelliklerden; kültür, yasal koruma gibi çevresel faktörlerden ve talep edilen bilginin hassaslığı, bilginin ticari işlemle ilgiliği gibi işletme-tüketici etkileşimiyle ilgili faktörlerden etkilenmektedir (Miltgen & Peyrat-Guillard, 2014; Beke vd., 2018; Bandara vd., 2020). Bu anlamda işletmelere tüketici gizlilik endişesini azaltmaları için gizlilik politikalarını açık ve anlaşılır bir şekilde ifade etmeleri, tüketicileri gizlilikleri konusunda yetkilendirerek onlara gizliliklerini koruma ve kontrol etme imkânı sağlamaları önerilebilir.

Daha önceki çalışmalarda elde edilen bulgulara göre, tüketicilerin gizlilik endişesi birçok faktörden ciddi düzeyde etkilenmektedir. Daha açık bir şekilde, gizlilik endişesi, bireysel (demografik, psikolojik, vb.), bağlamsal (bilgiyi talep eden işletmenin itibarı, işletmenin gizlilik politikaları vb.) ve makro (kültürel, yasal, sosyal normlar) (Miltgen & Peyrat-Guillard, 2014) faktörlerden ciddi anlamda etkilenmektedir. Her ne kadar,

pazarlama yöneticileri makro faktörlerin üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olamasa da gerek bireysel ve gerekse bağlamsal faktörler üzerinde etkiye sahip olabilir. Örneğin, bir pazarlama yöneticisi, mevcut veya potansiyel müşterilerinin gizlilik endişe düzeyini ve bu düzeye etki eden faktörleri bir anket çalışmasıyla ortaya çıkarabilir ve çıkan sonuçlara göre çeşitli stratejiler geliştirebilir.

Finansal kayıp korkusu ve itibar kaybı korkusunun, kişisel bilgi koruma davranışı üzerindeki etkisi göz önüne alındığında, işletmelerin müşterilerini kimlik hırsızlığından korumak için bilgi koruma teknolojisine yatırım yapmaları ve bu konuda yetkin bir işletme imajı oluşturmaları önerilebilir. İşletmelerin müşteri ve gelir kaybına uğramaması için kişisel bilgi vermeyi engelleyen korkuların nedenlerinin ve etkilerinin neler olduğunu anlamaları önemlidir.

Kısıtlamalar ve Araştırmacılara Öneriler

Bu çalışmanın en önemli kısıtı, verilerin çevrimiçi anket yolu ile kolayda örnekleme yöntemiyle, üniversite öğrencilerinden elde edilmiş olmasıdır. Bu nedenle, araştırma sonuçlarını ana kütleye genellemek mümkün değildir. Gelecekte yapılacak araştırmalarla, araştırma modeli, tesadüfî örnekleme yöntemlerinden yararlanılarak cinsiyet, yaş, kişilik özellikleri ve kültürel farklılıklar dikkate alınarak yeniden test edilebilir. Ayrıca, gizlilik endişesi boyutunun öncülleri ve sonuçları tespit edilerek, bütünsel olarak kavramsal araştırma modeli test edilebilir. Yine gelecekte yapılacak araştırmalarla, tüketicilerin gizlilik endişelerini giderici işletme uygulamalarının (işletmelerin farklı düzeylerde kurumsal gizlilik sorumluluğu uygulamaları, belirli ücretler karşılığında tüketici verilerinin güvelliğini sağlama, tüketicilerin gizlilik düzeylerini kendileri belirlemeleri konusunda yetkilendirilmesi vb.) tüketici davranışı üzerindeki etkileri test edilebilir. Son olarak, algılanan güven, tüketicilerin belirsizlik ve riske karşı tutumları ve algılanan yasal koruma gibi değişkenlerin, araştırma modelinde belirtilen ilişkiler üzerindeki düzenleyici etkileri incelenebilir.

ETİK BEYANI

Bu çalışma, 30.04.2021 tarih ve 2021/3/7 sayılı Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından onaylanmıştır.

KAYNAKLAR

- Akhter, SH (2014). Privacy concern and online transactions: The impact of internet self-efficacy and internet involvement. *Journal of Consumer Marketing*, 31 (2), 118-125. <https://doi.org/10.1108/JCM-06-2013-0606>
- Al-Jabri, IM, Eid, MI & Abed, A. (2019). The willingness to disclose personal information: Trade-off between privacy concerns and benefits. *Information & Computer Security*, 28 (2), 161-181. <https://doi.org/10.1108/ICS-01-2018-0012>
- Anic, ID, Škare, V., & Milaković, IK (2019). The determinants and effects of online privacy concerns in the context of e-commerce. *Electronic Commerce Research and Applications*, 36, 100868. <https://doi.org/10.1016/j.elerap.2019.100868>
- Apau, R. & Koranteng, FN (2019). Impact of cybercrime and trust on the use of e-commerce technologies: An application of the theory of planned behavior. *International Journal of Cyber Criminology*, 13 (2), 228-254.
- Awad, NF & Krishnan, MS (2006). The personalization privacy paradox: An empirical evaluation of information transparency and the willingness to be profiled online for personalization. *MIS Quarterly*, 30 (1), 13-28. <https://doi.org/10.2307/25148715>
- Bandara, R., Fernando, M., & Akter, S. (2020). Privacy concerns in e-commerce: A taxonomy and a future research agenda. *Electronic Markets*, 30, 629-647. <https://doi.org/10.1007/s12525-019-00375-6>
- Bandara, R., Fernando, M. & Akter, S. (2021). Managing consumer privacy concerns and defensive behaviors in the digital marketplace. *European Journal of Marketing*, 55 (1), 219-246. <https://doi.org/10.1108/EJM-06-2019-0515>

- Bansal, G. & Zahedi, FM (2014). Trust-discount tradeoff in three contexts: Frugality moderating privacy and security concerns. *Journal of Computer Information Systems*, 55 (1), 13-29. <https://doi.org/10.1080/08874417.2014.11645737>
- Bansal, G. & Zahedi, FM (2015). Trust violation and repair: The information privacy perspective. *Decision Support Systems*, 71, 62-77. <https://doi.org/10.1016/j.dss.2015.01.009>
- Bansal, G., Zahedi, FM & Gefen, D. (2016). Do context and personality matter? Trust and privacy concerns in disclosing private information online. *Information & Management*, 53 (1), 1-21. <https://doi.org/10.1016/j.im.2015.08.001>
- Baruh, L., Secinti, E. & Cemalcilar, Z. (2017). Online privacy concerns and privacy management: A meta-analytical review. *Journal of Communication*, 67 (1), 26-53. <https://doi.org/10.1111/jcom.12276>
- Beke, FT, Eggers, F. & Verhoef, PC (2018). Consumer informational privacy: Current knowledge and research directions. *Foundations and Trends in Marketing*, 11 (1), 1–71. <http://dx.doi.org/10.1561/17000000057>
- Bozkurt, S., Gligor, DM & Babin, BJ (2021). The role of perceived firm social media interactivity in facilitating customer engagement behaviors. *European Journal of Marketing*, 55 (4), 995-1022. <https://doi.org/10.1108/EJM-07-2019-0613>
- Chellappa, RK & Sin, RG (2005). Personalization versus privacy: An empirical examination of the online consumer's dilemma. *Information Technology and Management*, 6 (2), 181-202. <https://doi.org/10.1007/s10799-005-5879-y>
- Chevers, DA (2019). The impact of cybercrime on e-banking: A proposed model. [Proceeding]. *CONF-IRM 2019 Proceedings*, 11.
- Clarke, R. (1999). Internet privacy concerns confirm the case for intervention. *Communications of the ACM*, 42 (2), 60-67. <https://doi.org/10.1145/293411.293475>
- Dinev T. & Hart, P. (2006). An extended privacy calculus model for e-commerce transactions. *Information Systems Research*, 17 (1), 61-80. <https://doi.org/10.1287/isre.1060.0080>
- Dinev, T., Hart, P. & Mullen, MR (2008). Internet privacy concerns and beliefs about government surveillance—An empirical investigation. *The Journal of Strategic Information Systems*, 17 (3), 214-233. <https://doi.org/10.1016/j.jsis.2007.09.002>
- Durnell, E., Okabe-Miyamoto, K., Howell, RT & Zizi, M. (2020). Online privacy breaches, offline consequences: Construction and validation of the concerns with the protection of informational privacy scale. *International Journal of Human-Computer Interaction*, 36 (19), 1834-1848. <https://doi.org/10.1080/10447318.2020.1794626>
- Eastlick, MA, Lotz, SL & Warrington, P. (2006). Understanding online B-to-C relationships: An integrated model of privacy concerns, trust, and commitment. *Journal of Business Research*, 59 (8), 877-886. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2006.02.006>
- Fornell, C. & Larcker, DF (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18, 39- 50. <https://doi.org/10.2307/3151312>
- Gligor, D., Bozkurt, S. & Russo, I. (2019). Achieving customer engagement with social media: A qualitative comparative analysis approach. *Journal of Business Research*, 101, 59-69. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.04.006>

- Gupta, B., Iyer, LS & Weisskirch, RS (2010). Facilitating global e-commerce: A comparison of consumers' willingness to disclose personal information online in the U.A. and in India. *Journal of Electronic Commerce Research*, 11 (1), 41-52.
- Haberturk, (2021). Yemeksepeti'nde 'hack' olayının detayları ortaya çıkmaya başladı. (Erişim: 09.05.2021), <https://www.haberturk.com/yemeksepeti-hacklendi-21-milyondan-fazla-kisi-etkilendi-haberler-3021828-teknoloji>
- Hair, JF, Tomas, G., Hult, M., Ringle, C. & Sarstedt, M. (2014). *A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM)*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Hallam, C. & Zanella, G. (2017). Online self-disclosure: The privacy paradox explained as a temporally discounted balance between concerns and rewards. *Computers in Human Behavior*, 68, 217-227. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.11.033>
- Harman, H. (1967), *Modern Factor Analysis*. University of Chicago Press.
- Henseler, J., Hubona, G. & Ray, PA (2016). Using PLS path modeling in new technology research: Updated guidelines. *Industrial Management & Data Systems*. 116 (1), 2-20. <https://doi.org/10.1108/IMDS-09-2015-0382>
- Henseler, J., Ringle, CM & Sinkovics, RR (2009). The use of partial least squares path modeling in international marketing. *Advances in International Marketing*, 20, 277-320. [https://doi.org/10.1108/S1474-7979\(2009\)0000020014](https://doi.org/10.1108/S1474-7979(2009)0000020014)
- Hille, P., Walsh, G. & Cleveland, M. (2015). Consumer fear of online identity theft: Scale development and validation. *Journal of Interactive Marketing*, 30, 1-19. <https://doi.org/10.1016/j.intmar.2014.10.001>
- Holmes, A. (2021). 533 million Facebook users' phone numbers and personal data have been leaked online. *Businessinsider*, (Erişim: 09.05.2021) <https://www.businessinsider.com/stolen-data-of-533-million-facebook-users-leaked-online-2021-4>
- Jibril, AB, Kwarteng, MA, Nwaiwu, F., Appiah-Nimo, C., Pilik, M. & Chovancova, M. (2020). Online identity theft on consumer purchase intention: A mediating role of online security and privacy concern. [Proceeding]. M. Hattinğh vd. (Eds). *International Federation for Information Processing 2020*, April, (pp. 147-158). Switzerland: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-45002-1_13
- Jordan, G., Leskovar, R. & Marič, M. (2018). Impact of fear of identity theft and perceived risk on online purchase intention. *Organizacija*, 51 (2), 146-155. <https://doi.org/10.2478/orga-2018-0007>
- Katos, V. (2012). An integrated model for online transactions: Illuminating the black box. *Information Management & Computer Security*, 20 (3), 184-206. <https://doi.org/10.1108/09685221211247299>
- Kim, DJ, Ferrin, DL & Rao, HR (2008). A trust-based consumer decision-making model in electronic commerce: The role of trust, perceived risk, and their antecedents. *Decision Support Systems*, 44 (2), 544-564. <https://doi.org/10.1016/j.dss.2007.07.001>
- Kock, N. (2017). *WarpPLS user manual: Version 6.0*. Laredo, TX: ScriptWarp Systems.
- Kock, N. (2020). *WarpPLS user manual: Version 7.0*. Laredo, TX: ScriptWarp Systems.
- Lee, H., Wong, SF, Oh, J., & Chang, Y. (2019). Information privacy concerns and demographic characteristics: Data from a Korean media panel survey. *Government Information Quarterly*, 36 (2), 294-303. <https://doi.org/10.1016/j.giq.2019.01.002>

- Li, T. & Unger, T. (2012). Willing to pay for quality personalization? Trade-off between quality and privacy. *European Journal of Information Systems*, 21 (6), 621–642. <https://doi.org/10.1057/ejis.2012.13>
- Lian, JW & Lin, TM (2008). Effects of consumer characteristics on their acceptance of online shopping: Comparisons among different product types. *Computers in Human Behavior*, 24 (1), 48–65. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2007.01.002>
- Liao, C., Liu, CC & Chen, K. (2011). Examining the impact of privacy, trust and risk perceptions beyond monetary transactions: An integrated model. *Electronic Commerce Research and Applications*, 10 (6), 702-715. <https://doi.org/10.1016/j.elerap.2011.07.003>
- Lwin, MO, Wirtz, J. & Stanaland, AJ (2016). The privacy dyad: Antecedents of promotion and prevention focused online privacy behaviors and the mediating role of trust and privacy concern. *Internet Research*, 26 (4), 919-941. <https://doi.org/10.1108/IntR-05-2014-0134>
- Mahrous AA (2011). Antecedents of privacy concerns and their online actual purchase consequences: A cross-country comparison. *International Journal of Electronic Marketing and Retailing*, 4 (4), 248-269. <https://doi.org/10.1504/IJEMR.2011.045610>
- Martin, KD, Borah, A. & Palmatier, RW (2017). Data privacy: Effects on customer and firm performance. *Journal of Marketing*, 81 (1), 36-58. <https://doi.org/10.1509/jm.15.0497>
- Midha, V. (2012). Impact of consumer empowerment on online trust: An examination across genders. *Decision Support Systems*, 54 (1), 198-205. <https://doi.org/10.1016/j.dss.2012.05.005>
- Miltgen, CL, Henseler, J., Gelhard, C. & Popovic, A. (2016). Introducing new products that affect consumer privacy: A mediation model. *Journal of Business Research*, 69 (10), 4659-4666. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2016.04.015>
- Miltgen, CL & Peyrat-Guillard, D. (2014). Cultural and generational influences on privacy concerns: A qualitative study in seven European countries. *European Journal of Information Systems*, 23 (2), 103-125. <https://doi.org/10.1057/ejis.2013.17>
- Mousavizadeh, M., Kim, DJ & Chen, R. (2016). Effects of assurance mechanisms and consumer concerns on online purchase decisions: An empirical study. *Decision Support Systems*, 92, 79-90. <https://doi.org/10.1016/j.dss.2016.09.011>
- Nam, C., Song, C., Lee, E. & Park, CI (2006). Consumers' privacy concerns and willingness to provide marketing-related personal information online. *Advances in Consumer Research*, 33, 212-217.
- Ponte, EB, Carvajal-Trujillo, E. & Escobar-Rodríguez, T. (2015). Influence of trust and perceived value on the intention to purchase travel online: Integrating the effects of assurance on trust antecedents. *Tourism Management*, 47, 286-302. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2014.10.009>
- Potoglou, D., Palacios, JF & Feijóo, C. (2015). An Integrated latent variable and choice model to explore the role of privacy concern on stated behavioural intentions in e-commerce. *Journal of Choice Modelling*, 17, 10-27. <https://doi.org/10.1016/j.jocm.2015.12.002>
- Shukla, P. (2014). The impact of organizational efforts on consumer concerns in an online context. *Information & Management*, 51 (1), 113-119. <https://doi.org/10.1016/j.im.2013.11.003>
- Slyke, CV, Shim, JT, Johnson, R. & Jiang, JJ (2006). Concern for information privacy and online consumer purchasing. *Journal of the Association for Information Systems*, 7 (6), 415-444. <https://doi.org/10.17705/1jais.00092>

- Smith, HJ, Milberg, SJ & Burke, SJ (1996). Information privacy: Measuring individuals' concerns about organizational practices. *MIS quarterly*, 20 (2), 167-196. <https://doi.org/10.2307/249477>
- Spake, DF, Finney, RZ & Joseph, M. (2011). Experience, comfort, and privacy concerns: Antecedents of online spending. *Journal of Research in Interactive Marketing*, 5 (1), 5-28. <https://doi.org/10.1108/17505931111121507>
- Stone, EF, Gueutal, HG, Gardner, DG & McClure, S. (1983). A field experiment comparing information-privacy values, beliefs, and attitudes across several types of organizations. *Journal of Applied Psychology*, 68 (3), 459-468. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.68.3.459>
- Tenenhaus, M. (2008). Component-based structural equation modeling. *Total Quality Management & Business Excellence*, 19, 871-886. <https://doi.org/10.1080/14783360802159543>
- Wagner, P. (2020), Cookies: Privacy risks, attacks, and recommendations (Erişim: 09.05.2021). <https://ssrn.com/abstract=3761967>
- Walsh, G., Shiu, E., Hassan, L., Hille, P. & Takahashi, I. (2019). Fear of online consumer identity theft: cross-country application and short scale development. *Information Systems Frontiers*, 21 (6), 1251-1264. <https://doi.org/10.1007/s10796-019-09958-2>
- Weinberger, M., Bouhnik, D. & Zhitomirsky-Geffet, M. (2017). Factors affecting students' privacy paradox and privacy protection behavior. *Open Information Science*, 1 (1), 3-20. <https://doi.org/10.1515/opis-2017-0002>
- Wieringa, J., Kannan, PK, Ma, X., Reutterer, T., Risselada, H. & Skiera, B. (2021). Data analytics in a privacy-concerned world. *Journal of Business Research*, 122, 915-925. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.05.005>
- Wirtz, J., Lwin, MO & Williams, JD (2007). Causes and consequences of consumer online privacy concern. *International Journal of Service Industry Management*, 18 (4), 326-348. <https://doi.org/10.1108/09564230710778128>
- Wu, KW, Huang, SY, Yen, DC, ve Popova, I. (2012). The effect of online privacy policy on consumer privacy concern and trust. *Computers in Human Behavior*, 28 (3), 889-897. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2011.12.008>
- Xu, H. (2010). Locus of control and location privacy: An empirical study in Singapore. *Journal of Global Information Technology Management*, 13 (3), 63-87. <https://doi.org/10.1080/1097198X.2010.10856520>
- Youn, S. (2009). Determinants of online privacy concern and its influence on privacy protection behaviors among young adolescents. *Journal of Consumer Affairs*, 43 (3), 389-418. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6606.2009.01146.x>
- Zlatolas, LN, Welzer, T., Heričko, M. & Hölbl, M. (2015). Privacy antecedents for SNS self-disclosure: The case of Facebook. *Computers in Human Behavior*, 45, 158-167. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.12.012>
- Zorotheos, A. & Kafeza, E. (2009). Users' perceptions on privacy and their intention to transact online: A study on Greek internet users. *Direct Marketing: An International Journal*, 3 (2), 139-153. <https://doi.org/10.1108/17505930910964795>

Yazar Katkı Oranı

Bütün yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir.

FAZIL HÜSNÜ DAĞLARCA'NIN ÇUKUROVA KOÇAKLAMASI VE ADANA'NIN KURTULUŞU

Bedri AYDOĞAN¹

Makale Bilgisi

Kavramsal Makale

DOI: 10.35379/cusosbil.1033607

Makale Geçmişi:

Geliş 07.12.2021

Düzeltilme 16.12.2021

Kabul 27.12.2021

Anahtar Kelimeler:

Fazıl Hüsnü Dağlarca,

Kurtuluş Savaşı,

Çukurova Koçaklaması,

Destan,

Çukurova ve Adana'nın Kurtuluşu.

ÖZ

Fazıl Hüsnü Dağlarca 1914-2008 yılları arasında 94 yıllık bir ömür sürmüş, uzun şiir yaşamında altmışın üzerinde kitap yazmış, özgün ve verimli bir şairdir. Yeryüzünden gökyüzüne uzanan coğrafyasına koşut olarak temaları da çeşitli ve zengindir. Tarih ve tarihî olaylar da onun şiirinde geniş bir yer tutmuştur. Türk tarihinin önemli olay ve kişilerini, en çok da yakın tarihimizi destan özelliğinde eserlerle ele alır. Kurtuluş Savaşı en çok destanlaştırdığı konudur. Bağımsızlık Savaşı adı altında bir dizi destan yazar. Bu destanlarından biri de *Çukurova Koçaklaması*'dir. *Çukurova Koçaklaması*, 65 parça şiirden oluşan bir destandır. Fazıl Hüsnü bu destanında, 9 Kasım 1918'de Fransızların İskenderun'a asker çıkarmalarıyla başlayan işgalin 5 Ocak 1922'de Adana'dan son asker çekilmesiyle sona erdiği arasındaki kurtuluş mücadelesini anlatır. Koçaklamada işgal, işgalin yarattığı üzüntü ve çaresizlik, direnişin başlaması, çam olarak nitelendirildiği kahramanların gösterdiği yiğitlik, halkın çeteler oluşturması,kanı canı pahasına mücadelesiyle Fransızları bölgeden çıkarması ele alınır. Bu makalede *Çukurova Koçaklaması*'nda verilen mücadele, kazanılan zafer, Çukurova ve Adana'nın kurtuluşu ele alınacaktır.

FAZIL HUSNU DAĞLARCA'S EPICAL FOLK POEM OF ÇUKUROVA AND LIBERATION OF ADANA

Article Info

Conceptual Article

DOI: 10.35379/cusosbil.1033607

Article History:

Received 07.12.2021

Revised 16.12.2021

Accepted 27.12.2021

Keywords:

Fazıl Hüsnü Dağlarca,

Independence War,

Epical Folk Poem of Cukurova,

Epic,

Liberation of Cukurova and Adana

ABSTRACT

Fazıl Husnu Daglarca is an original and productive poet who lived a life of 94 years between 1914-2008 and wrote more than sixty books in his long poetry life. Parallel to it's geography stretching from the earth to the sky, it's themes are also varied and rich. History and historical events also had a large place in his poetry. It deals with important events and people in Turkish history, most of all our recent history, with epic works. The War of Independence is the subject that he makes the most epic. He wrote a series of epics under the name of the War of Independence. One of these epics is epical folk poem of Cukurova. Epical folk poem of Cukurova is an epic consisting of 65 poems. In this epic, FazılHusnu tells about the liberation struggle between the end of the occupation, which started with the French landing of soldiers in Iskenderun on 9 November 1918, with the withdrawal of the last soldier from Adana on 5 January 1920. In the epical folk poem of Cukurova the occupation, the sadness and despair caused by the occupation, the beginning of the resistance, the bravery of the heroes he describes as pine, the people's formation of gangs, the expulsion of the French from the region with their blood and life are discussed. In this article, in the epical folk poem of Cukurovathe victory, the liberation of Cukurova and Adana will be discussed.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, baydogan@cu.edu.tr, ORCID:0000-0002-5450-551X.

Alıntılanmak için/ Cite as: Aydoğan, B. (2021), Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Çukurova Koçaklaması ve Adana'nın Kurtuluşu, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (3), 198-205.

GİRİŞ

Fazıl Hüsni Dağlarca, doğduğu yıl 1914 ile öldüğü yıl 2008 arasındaki 94 yıllık hayatına altmışın üzerinde kitap sığdırmış verimli bir şair, Türk şiirinin ulu çınarıdır. İlköğreniminin bir kısmını Adana, Kozan ve Tarsus'ta yaptığından bölge coğrafyasını, insanını ve kültürünü yakından tanımış, bu durum eserlerine yansımış, *Çukurova Koçaklaması* tamamıyla burada verilen kurtuluş mücadelesinin destanına ayrılmıştır.

Fazıl Hüsni Dağlarca'nın coğrafyası Türkiye'den dünyaya, yeryüzünden gökyüzüne, uzaya kadar genişler. O, dünyalara sığmayan bir şairdir. Coğrafyası kadar tema yelpazesi de geniştir.

“Dağlarca'nın şiir hayatında şiirlerindeki temaların çeşitliliği dikkati çeker. Bunları lirik ve felsefi konulu şiirler, zaman, kâinat, hayat ve ölüm gibi temaların yoğun olduğu metafizik içerikli şiirler, destanlar, sosyal ve politik muhtevalı şiirlerle çocuk şiirleri şeklinde gruplandırmak mümkündür.” (Kahraman, DİA, Ek- I. C, s. 304)

Fazıl Hüsni'nün şiir yolculuğunun “sezgisel dönem” (1935-1945), “geçiş dönemi” (1945-1955) ve bu tarihten sonrası “akılcı dönem” olarak üç evreye ayrıldığı konusunda görüş birliği vardır (Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi, C. I, 2001, s. 258).

Şükran Kurdakul (2001) ise Fazıl Hüsni'nün şiirleri için şöyle bir bölümlenme yapar:

Birincisi, tek olarak insanın evren karşısındaki şaşkınlığını, yalnızlığını, korkularını ölüm gerçeğine karşın yaşarken duyduğu bunalımları, doğasal görkemini yansımalarını işlemeye çalıştığı daha çok içe dönük şiirler; ikincisi insanın doğa ve aykırı toplum güçleri, kurulu düzenin görünen, görünmeyen yasaları içinde günlük yaşamlarını saran sıkıntı ve acıları, yoksulluk ve yoksunlukları, buhran ve patlamaları işlediği dışa açık, toplumsal şiirler; üçüncüsü ise destanlar ve çocuk şiirleri (Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi, C.I, s. 258).

Şükran Kurdakul'un üçüncü evre olarak gördüğü destanlar ve çocuk şiirleri iki ana kol gibidir. Her iki kolda Fazıl Hüsni pek çok kitap çıkarır. Destan kolunun ilk kitabı 1945'te çıkan *Çakar'ın Destanı*'dir. Mehmet Can Doğan'ın geçiş kitabı (Ed. Ertop & Kılıçaslan, 2011, s. 281) diye nitelediği *Çakar'ın Destanı*'ni Baki Asiltürk klasik epik dışında görür (Ed. Ertop & Kılıçaslan, 2011, s. 205). Fazıl Hüsni, bu kitaptan sonra destan yazma isteğini bir dizi destanla sürdürür. Artık destanları tarihe ilişkindir. 1948'de *Üç Şehitler Destanı*'ni yazar. Bundan sonra aralıklarla destan yazmayı sürdürür. 1953'te İstanbul *Fetih Destanı*, 1971'de *Malazgirt Ululaması* ile uzak tarihe giderken daha yakın tarihin destanını da yazmayı sürdürür. Destanlarının biri Çanakkale Savaşı çoğu Kurtuluş Savaşı (Fazıl Hüsni için bağımsızlık savaşıdır.) ile ilgilidir. Bu yazının konusu olan Çukurova Koçaklaması'nı ise 1979 yılında yazar.

Fazıl Hüsni Dağlarca'nın Çukurova Koçaklaması ve Adana'nın Kurtuluşu

Fazıl Hüsni Dağlarca tarihî destanlarındaki bilgileri yazılı kaynaklardan alır ve tarihî gerçeklere bağlı kalarak konuyu işler. Kitabın başında “Bu koçaklamadaki bütün bilgiler değerli tarihçimiz Taha Toros'tan alınmıştır.” diyerek kaynağını açıklar (Dağlarca, 1999). Kitapta 65 parça şiir yer alır. Şiirlerin önemli bir kısmına ad verilmiştir. Şiirlerin bir özelliği daha vardır, o da bir kartal ailesine yer verilmesidir. Adı olmayan şiirleri bu kartal ailesinin üyeleri söyler. Bu durumda “aldı ana kartal” “17 Kasım'da kartal kızın Alacadoruk'a ulaştırdığıdır” biçiminde başlık yerine söyleyenin adı verilir. Bu örneklerin gösterdiği gibi şiirde insan dışında canlılar da kişi konumundadır. Yalnız hayvanlar değil, bitkiler de vardır. Bitki olarak çam ağacı kullanılır. Çam, insanı temsil eder: “Çam- Rahime Karahan Onbaşı” örneğinde olduğu gibi. Adı verilse de her kahraman bir “çam”dır. Kahramanları temsil eden çamlar sayılamayacak kadar çoktur.

Destanda bir de ses vardır. “Beş sesin ilki”, “Beş sesin ikincisi”, “Beş sesin üçüncüsü”, “Beş sesin dördüncüsü” ve “Beş sesin sonuncusu” olarak şiirlere ad olur. *Çukurova Koçaklaması*'nda bunlardan ilk dördü arka arkaya sonuncusu araya başka şiirler girdikten sonra yer alır. Bu kez ses bir kişiyi değil topluluğu temsil eder. Seslerin sahibi halktır. Aynı biçimde doruklar da birer kişidir. Doruklar, Toroslara aittir. Toroslar yücedir, geçit vermezler, üzeri çamlarla kaplıdır.

Destanın ilk şiiri “Aldı dede kartal” başlığını taşır. Başlığın üzerinde “9 Kasım 1918 günü Toroslardaki yuvalarına dönen Kartalgillerin Alacadoruk'a anlattıklarıdır.” ibaresi yer alır. Bu olayların başlama tarihidir. Dede kartalın, İskenderun'dan mavi bayraklı gemilerin asker boşalttığı kara haberini vermesiyle işgal başlar.

hele duy
İskenderun kıyısında mavi bayrak gemiler
toplarını çevirmiş kente

bir kavak girer içine namluların
dışı pırlıl pırlıl
ağzı karanlık

gemilerden boşaltır erini
öyle çok kum üstüne kum (s. 13)

Mavi bayraklı Fransız gemileri büyük toplarını kente çevirmiş, kum gibi kaynayan erlerini sahile boşaltmıştır.

“5 Ocak 1922’de ana kartalın Alacadoruk’a bildirdiği” notuyla başlıksız çıkan sondan bir önceki parça, Türk ordusunun görkemli bir biçimde Adana’ya girişini haber verir. Toroslarda kanla, canla işlenen bayrak Saat Kulesi ile Ulu Cami minaresi arasına asılmıştır. Son şiir parçası “Kartalların son konuşması” başlığını taşır. Baba kartalla ana kartal konuşurlar. Ana kartal bu destanda bir avuç çamın adını saymıştır, ama çamlar çoktur, kanatları taşıyamadığından hepsini sayamamıştır. Onlar yurt için ölen ölümsüzlere. Torosları kaplamışlardır.

Çukurova Koçaklaması Fransız gemilerinin asker çıkarmasıyla başlar. Bu kara bir haberdir, önce İskenderun’a çıkmış ve işgal başlamıştır. “Hele duy” diyerek dört yana yel gibi dağılan umarsızlığı bildirir. Köylerde, kentlerde kapılar kapanmış, perdeler çekilmiş, her şey herkes içine kapanmıştır. Evlerden ölü çıkmış gibidir, âdeta yas vardır. Koca gökyüzü de ölü gibidir, ipiri bir soğuk maviliği doldurmuştur. Doğa da insanlar gibi üzgün, yaşlı ve tepkilidir. Kartal çocuğun bildirdiğine göre pıtrak gibi dolu portakal ağacı da “ürkü”den meyvelerini dökmüştür. İlerlemeye başlayan Fransız askeri 11 Aralık’ta Dört Yol’a girer.

-- Ne diyek
Dört Yol’a girdiler

...
İşte başını örttü
pamuk kozaları bilem
bir yabancı gördüleyin
kaçındı mı ne

...
Tanrı bilir hepsini
ne diyek (s. 16)

Bir umarsızlık içinde bekleyiş vardır. Halk durumu anlama çabasıdır. “Ne diyek” söyleyişi şimdilik bir kabulleniş gösterir. Fazıl Hüsnü doğanın tepkisini de yansıtır. Pamuk kozaları üzüntüye katılmış, kendisini kapatmıştır. Fransızlar İskenderun ve Dört Yol’a girmekle durmazlar, bir başka koldan Mersin’e de asker çıkarırlar.

-- Mersin’e oldu olan
yanaştı bu kez
mavi bayrak gemiler
denize vurmuş gölgesine dev yapıların
fırladı erler koşaradım (s. 17)

Askerler kışlaya, vali evine, hükümet konağına, okullara, yollara, yamaçlara saldırırlar. İlerlemeye devam ederek Ceyhan’a girerler.

--aboo
Ceyhan’a da girdiler ağam
koca karıncalar gibiydiler
...
abooo
Ceyhan’ın evlerine girdiler ağam (s. 18)

Doğa ak ve kara ikiliğini yansıtır, düşman kara, doğa aktır, ama düşman ilerledikçe aydınlık çekilir.

--Tarsus’un üzeri kara bulut
iki koldan dalmışlar kente
o süslü erleri saldırganın (s. 19)

Kara bulutlar Tarsus'tan Bahçe, İslahiye, Hassa ve Mamure'ye doğru ağarlar. Düşman ordusu "tank ayaklarıyla" yemyeşil güzellikleri ezer. İşgal karşısında duygularını aktarır Fazıl Hüsnü:

Yer yarıldı sandım
Bahçe İslahiye Hasse Mamure
Dördü birden
yok oluverdiler (s. 20)

Sıra Adana'ya gelmiştir:

--Girerken saldırganlar Adana'ya
gözlerim taş kesildi
soluğum taş (s. 21)

İçeride kalan Kozan, Feke, Haçın'ın de topraklarla tanklarla ezilmesiyle işgal tamamlanır. Güpegündüz yeryüzünün yıldızları söner, her yer karanlığa bürünür. Artık halk, yaşlı genç "N'etmeli bakalım" diye sormaktadır. Sormak, aramaktır, aramak çareyi de getirecektir. Çare direniştir, çare çamlar gibi dinelmek, ayağa kalkmaktır. Çamlar bu direnişin kahramanlarıdır. İlk çam, direnişin ateşini yakan Mustafa Kemal'dir.

İlk Çam
Mustafa Kemal
ta Yıldırım Orduları komutanıyken
Adana'da tasarlamış
kurtuluşunu yurdun
...
bütün Çukurovalılara yediden yetmiş dek
yansımış ki bu ulu giz
işte saldırgana hemen dinelmişler
Mustafa Kemal örneği (s. 23)

Halep'te yedinci ordu kurulması planlanmış, Irak'taki 6. orduyla birleştirilerek Yıldırım Orduları Grubu adıyla yeni bir ordu kurulmuştur. Bu ordunun başına General Von Falkenheyn, ardından Liman Von Sanders, bunların başarısızlıklarından sonra Mustafa Kemal atanır. Halep'in İngilizlerin eline geçmesinden kısa süre sonra Mondros Mütarekesi imzalanır ve savaş sona erer. Mustafa Kemal de Adana'ya gelir. İskenderun'un İngilizlerce işgal edileceği anlaşıldığından Mustafa Kemal, emrindeki birliklere direniş ve ateş emri verir. İstanbul, emrin geri alınmasını ister, Mustafa Kemal'i de İstanbul'a çağırır. Yıldırım Ordularının dağıtılması üzerine Harbiye Nezareti emrine verilir ve Mustafa Kemal'in Adana'dan ayrılmasından hemen sonra İskenderun işgal edilir, ama Mustafa Kemal'in yaktığı ateş Çukurova'yı, Adana'yı ayağa kaldırmıştır.

Çukurova Koçaklaması'nda Adana'nın ses vermesi beş parça şiirle aktarılmıştır. Şiirler, "Beş sesin birincisi", "Beş sesin ikincisi", "Beş sesin üçüncüsü", "Beş sesin dördüncüsü" ve "Beş sesin sonuncusu" başlıklarını taşır. İlk şiirde Adanalıların ölmeyi tercih edip çeteci yazıldıkları bildirilir. İkinci şiirde Adanalı, kimliğine ve yurduna sahip çıkar, kurtuluşu inanır:

Yurt özgürlük ağacı
ben özgürlük dalıyım
kırvem Adanalıyım
...
ben yediden yetmiş
kurtuluş masalıyım
kırvem Adanalıyım (s. 27)

Beş sesin üçüncüsünde düşmanın isteği ve yapacakları karşısında ironik tavrını Adanalı şöyle ortaya koyar:

Sonuna dek Adana'da
kalacakmış heye dedik
alana yeni taburlar
salacakmış heye dedik

çeteleri yerden yere
çalacakmış heye dedik

üstümüze kuzgun gibi
dalacakmış heye dedik

dağı taşı elimizden
alacakmış heye dedik (s. 28)

Düşmanın isteklerini kabullenmiş görünen Adanalı aslında alay etmekte, içten içe gülmektedir. Bir sonraki şiirde Fazıl Hüsnü, Seyhan ve Ceyhan'ın yaz kış bu özgürlük alınmaz diye aktığına işaret eder.

Fazıl Hüsnü, Mustafa Kemal'den sonra diğer çamlara geçer. Kurtuluş Savaşını yönetenler Fazıl Hüsnü'nün "yurducu" diye nitelediği Adana'yı unutmaz ve Sivas Kongresi'ni müteakiben buradaki çeteci savaşı örgütlemek üzere üç subayı yerel adlarla görevlendirir. Her biri için birer parça şiir yazıp onları ve mücadelelerini anlatır. Bunların ilki binbaşı Kemal Doğan, ikincisi yüzbaşı Osman Nuri, üçüncüsü yüzbaşı Ali Ratip'tir. Bunlar yöresel ad ya da lakap takılarak Adana'ya gönderilirler. Kemal Doğan'ın adı Kozanoğlu, Osman Nuri'ninki Osman Tufan Aydınoglu, ve Ali Ratip'inki Tekelioğlu Sinan olur. Milli Mücadele içinde bu adlarla anılırlar. Hatta Sinan Tekelioğlu halk arasında öyle öne çıkar, öyle sevilir tanınır ki halk yüzbaşı olmasına rağmen ona paşa unvanı verir. Onu Sinan Paşa diye anarlar. Halkın gözünde o bir paşadır.

Balkan Savaşlarına, Birinci Dünya Savaşına ve sonra kongrelere katılan bu üç subay, Kuva-yı Milliye'yi oluşturmak, direnişi örgütlemek için Kilikya bölgesinde (Çukurova) çalışmaya başlarlar.

Çamlar sadece askerlerle sınırlı değildir. Sivil yöneticiler arasında da çamlar vardır. Morova soyadını alan Karaisalı kaymakamı Sadettin Bey bunlardan biridir. Veli Haşim Tarsus'un delişmen yedek subayı, Kavaklıhan'da şehit olmuştur. Besim Elbayoğlu yükseköğrenim görmekteyken Çukurova'nın sarıldığını duymuş ve memleketine dönmüş; Fazıl Hüsnü'nün ifadesiyle "Belemedik yavuzu"dur.

Şehit çamlardan biri de Saim Bey'dir. Yüksek okuldayken Birinci Dünya Savaşı'na çağrılmış, düşmanın Kozan'a girmesi üzerine kentine dönmüş, kaymakamlık, savcılık vermişler, kabul etmemiş ve çetesini kurmuştur.

Çukurova'ya geldin mi
ölüler de tanır onu
diriler de (s. 73)

diyen Fazıl Hüsnü onun Mamure İstasyonu'nu almak için yaptıkları baskında ölümünü şöyle anlatır:

Mamure bir istasyon düşmanın ayağı
besliyor buradaki güçlerini
keselim demiş çete
çevirmişler en koyu gecesinde yıldızsızlığın
işte mermilerden bir yağmur
savaşta birer andır kurşunlar ya
kimin gününü erdirir bilinmez
birdenbire değer alınna anları
son anları Saim Bey'in
sallanır iri yapraklar yemyeşil
yurt bir topraksa
yüreği kavak (s. 73)

Kanlı dallardan yapılan "taşımaya selesiyle" yüzbaşı Osman Tufan'ın yanına ulaştırılırsa da Saim Bey 20 yaşında şehit olmuştur. Saim Bey'in şehit olması herkesi çok üzmüş ve çetecilerde intikam duygusu yaratmış ve öcü alınmıştır. Haçin'in düşmandan temizlenmesinde büyük rolü olan Saim Bey'in anısına ilçenin adı Saimbeyli olarak değişmiştir.

Fazıl Hüsnü'nün *Çukurova Koçaklaması*'nda ele alınan bir başka çam, Karaisalı jandarma komutanı Kara Afat lakaplı üsteğmen Hasan Akıncı'dır. Bir diğeri istihkâm üsteğmeni Cemal Efe'dir. Molla Kerim ise sivil bir çete reisidir. Kavaklıhan'da şehit edilir. Rasa lakaplı Emin Aslan Bey bir başka çetecidir. Karahacı Göçük köyünün zengin ağasıdır, toprağına kul olmak için ırgatlarıyla birlikte çeteci olmuştur. O da Kavaklıhan'da bir

top mermisiyle şehit olmuştur. Tekelioğlu Mustafa Ağa, Yanıkbaşı köyünden aşiret reisi olarak Fazıl Hüsnü'nün çamları arasında yerini alır.

İki sivil çam daha vardır. Biri Yeni Adana gazetesi diğeri İran başkonsolosu İsmail Asaf Han'dır. Yeni Adana Gazetesi sahibi Ahmet Remzi Yüreğir ve gazetesindeki arkadaşları yedek subay Avni Doğan ve Ferit Celal birlikte anılırlar. İran başkonsolosu İsmail Asaf Han, Fransızlara karşı uluslararası nitelikte ilk tepkiyi veren büyük Türk dostudur. Onun tepkisi bireysel olduğu kadar resmî ve uluslararasıdır.

Çukurova Koçaklaması'nda iki de kadın çam vardır: Rahime Karahan Onbaşı, Kurtuluş Savaşının ilk, Adile Onbaşı ise ikinci kadın onbaşısıdır. Rahime Onbaşı Osmaniye'nin Raziye köyünden kösenin kızı diye bilinir. Keskin nişancılığıyla tanınan Rahime Onbaşı, 5 Nisan 1920'de şehit düşmüştür. Adile Onbaşı ise Kara Fatma lakabıyla tanınır. Fazıl Hüsnü'ye göre:

yurtseverliğin
ne erkek ne dişi olduğunu
yürek olduğunu (s. 78)

söylememiş, anlatmıştır.

Fazıl Hüsnü, *Çukurova Koçaklaması*'nda üç şey üzerinde daha önemle durur. Bunlar Kaç kaç, Kahyaoğlu Kıyımı ve Karboğazı'nda Menil ve kuvvetlerinin 40 kişilik çeteci kuvvetle esir alınması olayıdır.

Kaç kaç ve Kahyaoğlu Kıyımı birbirine bağlıdır. Büyük bir kırımı uğrayacağını düşünen binden çok Adanalı Temmuz sıcağında Pozantı'ya doğru kaçarak canlarını kurtarmak isterler.

Kaç Kaç'a uymuş bütün bölge
dede nine bacı abla anne kız
tatlı canlarını sayarsan
tek tek
binden çoktular

kaçıyorlardı Toroslara doğru
yorgansız çıkınsız ekmezsiz
gözleri üçer beşer büyümüşü
korkularını sayarsan
tek tek
beşbinden çoktular (s. 69)

"Bu yurtla beslenmiş, giyinmiş, kara surat azınlık çapulcular" yani Ermeniler, Kahyaoğlu Çiftliği'nde bu çaresiz insanların tamamına yakını katletmişlerdir.

Çukurova'nın kurtuluşunda en önemli kırılma noktası, Pozantı'da geçen savaşlar, Belemelik'in düşürülmesi Madam Menil'in esir edilmesi, Karboğazı baskını ile 43 kişilik çete kuvvetiyle Verdun kahramanı Menil ve taburunun teslim alınmasıdır.

Belemelik'in düşmesi, hemşire Madam Menil'in esir edilmesi, çetecilerin yolları kesmesi, Adana'dan gelen 3500 kişilik Fransız yardım kuvvetini püskürtmeleri, hava koşullarının müsait olmayışı, Mersin ve Tarsus'tan Pozantı'da sıkışan Menil'e yardım gelmesini engellemiş ve Menil kuvvetleri zor duruma düşmüşlerdir. Sinan Paşa da Menil'e teslim olması çağrısında bulunur, Verdun kahramanı Menil de gururlu bir subaydır, ama yardımın kısa sürede gelmeyeceğini görünce kaçarcasına Mersin'e çekilme kararı alır. Yağmurdan istifadeyle Namrun Yaylası'na ulaşmak isterler. Güleklili Hatice kadın kılavuzluğuna sığınır. Hatice Kadın onları Karboğazı'na sokar ve orada Fransızlar için kıyamet kopar.

O ne
taşlar kayalar
göklerden yuvarlanmakta
yamaçlarda bir deprem korkunç
o ne kurşunlarla delinmiş
ayaklarının dibinden kalkıyor toprak
birbirine girmiş dört yönün
sırtlardan yaylım ateş
büyümüş Allah Allah sesleri
orman kurt çakal sesleriyle şahlanmakta

ana baba günü dedikleri bu mudur
savaşın ağzı dört yanın (s. 64-65)

Karboğazı'nın mahşer yerine dönmesi üzerine Binbaşı Menil, ak bayrağı çektirir ve teslim olmayı kabul eder. Teğmen Hasan yaveri teğmen Besim'le Binbaşı Menil'i teslim alır. Menil kılıcının kendisinde kalmasını ister, ama kabul edilmez.

Karboğazı çarpışması sonrasında Menil'in 700 askeri esir alınmış, 4 top, ağır makineli tüfekler, 200 kadana, binlerce mühimmata el konulmuştur. Asıl şaşırtıcı olan onları bozguna uğratan esir alan kuvvettir. Bu kuvvet, Menil ve çevresindekileri şaşkına çevirmiştir.

büyüdü gözleri hepsinin
görünce
birkaç av tüfeği birkaç orak
birkaç mavzer birkaç keser
birkaç tırpan
birkaç çeteci birkaç subay
çoğunluğu köylülerden oluşuyordu
yalnız 43 kişiydi çevredekiler (s. 68)

Çukurova Koçaklaması'nda aktarılan bu bilgilere göre çoğu köylülerden oluşan 43 kişilik bir müfreze birkaç subayın komutasında orak, keser, tırpan ve av tüfekleriyle Menil taburunu esir almışlardır. Bu başarının ardından Fransızlar ile Türkler arasında 20 günlük bir ateşkes imzalanmıştır. Ayrıca Mustafa Kemal, mütareke müzakerelerinde Fransız tarafına Çukurova mıntikasının tamamen boşaltılması isteğini açık ve net olarak bildirmiştir. Ateşkesten sonra çarpışmalar devam etmiş, Adana'da Kaç Kaç ve Kahyaoğlu kıyımı yaşanmış, Misis ve Yüreğir Ovası Savaşları, Kurttepe Baskını olmuştur (Ener, 1996, s. 138-147-151-177).

Karboğazı galibiyeti bir kırılma noktası olmuştur. Fransızlar büyük moral kaybına uğrarken, Türk orduları moral gücünü yükseltmişlerdir. Bu moralle sürdürülen çarpışmalarda başarılarını artırmışlardır. Bu arada Batı Cephesi'nde Sakarya Muharebesi'nin kazanılması İngilizleri ve onun cephedeki müttefikleri Yunanlıları Ankara'dan Afyon'a çekilmeye mecbur etmiştir. Bütün bu gelişmeler, Çukurova'da iyice yıpranan Fransızları daha büyük kayıplar vermeden savaşı bitirmeye zorlamıştır. Bunun sonucunda 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması imzalanmış ve savaş sona ermiştir. Bu anlaşmaya göre Adana'daki resmî dairelerin 1 Aralık 1921'de de Türk idaresine teslimi kararlaştırılmıştı. Bu tarihte Türk bayrağı törenle ve coşkuyla hükümet konağına çekilmiş, 4-5 Ocak'ta ise Adana ve Çukurova'nın boşaltılması işlemi tamamen bitirilmiştir.

SONUÇ

Çukurova'nın kurtuluşunda bölgenin pek çok yerinde olduğu gibi Adana'nın pek çok yerinde de savaşlar olmuş, Adana'nın içinde pek çok cephe açılmıştır. Bu nedenle Adana ve Adanalı Çukurova Koçaklaması'nda anlatılan destanın yazılmasında büyük pay sahibidir. Tüm Çukurovalıların yiğitçe, canıyla canıyla verdikleri mücadele sonrasında Türk orduları 3 Ocak'ta Tarsus'a ve Mersine girmişler, Fransızlar Mersin Hükümet Konağına çekilen Türk Bayrağını selamlayıp önünde eğilerek gemilerine binip geldikleri gibi gitmişlerdir. 5 Ocak'ta da Türk ordusu Adana'ya girmiş, 7x15 metre büyüklüğündeki Ay yıldızlı bayrağımız Ulu Cami ile Saat Kulesi arasına asılmıştır (Ener,1996, s. 254). Adana'nın kurtuluşu kentin her noktasında bayram coşkusuyla kutlanmış, halk asılan bayrağımızı gururla, coşkuyla, şevkle selamlamıştır. Biz de yüzüncü yılında bu coşkuyu yaşamaya hazırlanırken bize bağımsızlığımızı armağan eden şehit, gazi tüm Çukurovalıları selamlıyor, önlerinde saygıyla eğiliyoruz.

5 Ocak 1922'de ana kartalın Alacadoruk'a bildirdiğidir:

Görkemle girdi Türk ordusu Adana'ya
pırıl pırıldı süngüler
güneşe mi varacaklardı
güneşi mi deleceklerdi
bilemem

toprakta yeşil bir buğu
çiçek kokuları birbiriyle yarışırken
çekildi
Ulu Cami ile Saat Kulesi arasına
Toroslarda işlediği bayrak
Adana kadınlarının kızlarının
yönlerle kocaman dalgalandı o

peki neden
Ulu Cami ile Saat Kulesi arasına
çekilmiş
bir ucu Tanrı'da olsun
bir ucu çağlarda diye mi
bilemem (s. 85)

KAYNAKLAR

- Asiltürk, B. (2011). *Destan şairi olarak Dağlarca*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Baş, S. (2010). Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın epik şiirlerinde Millî mücadele. *Erdem* 56, 1-26.
- Dağlarca, FH (1999). *Çukurova Koçaklaması*. Doğan Kitapçılık.
- Doğan, MC (2011). *Çakır'ı tanır mıyız?*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Ener, K. (1996). *Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/1836.
- Kahraman, Â. (2016). Fazıl Hüsnü Dağlarca. *TDV İslam ansiklopedisi* [Ek-1. C]. Türkiye Diyanet Vakfı.
- Tanzimat'tan bugüne edebiyatçılar ansiklopedisi* (C.I, 2001). Fazıl Hüsnü Dağlarca. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Toros, T. (2001) *Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova*. Kültür Bakanlığı Yayınları/2588.

ADANA OVASININ ISLAHI PROJESİ (1924)

Yıldırım YILDIRIM¹

Makale Bilgisi

Kavramsal Makale

DOI: 10.35379/cusosbil.1035601

Makale Geçmişi:

Geliş 12.12.2021

Düzeltilme 27.12.2021

Kabul 28.12.2021

Anahtar Kelimeler:

Adana Ovası,

Tarım,

Süleyman Sırrı Bey,

Üç Beyaz Üretimi.

ÖZ

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Nafia Bakanı Süleyman Sırrı Bey (Aral), 1924 yılında Adana Ovası'nın ıslahı için bir proje hazırlamıştır. Projede, İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda Adana Ovası'nda, üç beyaz olarak adlandırılan buğday, pamuk ve şeker üretilmesi hedeflenmiştir. Bu sayede ülke ekonomisine önemli katkı sağlanacağı ve döviz çıkışının azaltılacağı düşünülmüştür. Projede, bölgenin coğrafi konumu, iklimi, bataklıklar, ulaşım ve sulama gibi konulara yer verilmiştir. Ancak çalışmanın esasını bölgenin sulanması ile bu üç ürünün ekilmesi durumunda ülkenin elde edeceği kazançlar oluşturmaktadır. Hazırlanan projede tespit edilen tüm sorunlar ve tarım üretimini artırma düşüncesi Osmanlı Devleti'nin son döneminde de ele alınan konulardır. Fakat bu girişimler ülkenin içinde bulunduğu olumsuz şartlar nedeniyle yeteri kadar gerçekleşmemiştir. Sırrı Bey'in projesi de benzer nedenlerle hayata geçirilememiştir. Bu yüzden Adana Ovası'ndan verimli bir şekilde yararlanmak ancak 1956'da inşa edilen barajdan sonra mümkün olabilmıştır. Bu çalışma, Süleyman Sırrı Bey'in Adana Ovası hakkında işaret ettiği sorunların Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki durumu ile karşılaştırılarak bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasını hedeflemektedir.

IMPROVEMENT PROJECT OF ADANA PLAIN (1924)

Article Info

Conceptual Article

DOI: 10.35379/cusosbil.1035601

Article History:

Received 12.12.2021

Revised 27.12.2021

Accepted 28.12.2021

Keywords:

Adana Plain,

Agriculture,

Mister Süleyman Sırrı,

Three Whites Production.

ABSTRACT

Mister Süleyman Sırrı (Aral), the first Minister of Public Works of the Republic of Turkey, prepared a project for the improvement of Adana Plain in 1924. The project aims to produce wheat, cotton and sugar, which are called three whites, in the Adana Plain, in line with the decisions taken at the Izmir Economy Congress. In this way, it is thought that a significant contribution to the country's economy will be made and the foreign exchange output will be reduced. In the project, subjects such as the geographical location of the region, climate, marshes, transportation and irrigation were included. However, the basis of the study focuses on the income that the country will gain if the region is irrigated and these three crops are planted. All the problems identified in the prepared project and the idea of increasing agricultural production were the issues discussed in the last period of the Ottoman Empire. However, these initiatives could not be realized in sufficient scale due to the adverse conditions in the country. Mister Süleyman Sırrı's project could not be implemented for similar reasons. Therefore, efficient use of the Adana Plain was only possible after the dam built in 1956. This study aims to deal with the problems that Mister Süleyman Sırrı pointed out about the Adana Plain with a holistic approach by comparing them with the situation in the last period of the Ottoman Empire.

¹Dr. Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, yyildirim@bayburt.edu.tr, ORCID 0000-0002-7175-370X
Alıntılanmak için/ Cite as: Yıldırım, Y. (2021), Adana Ovasının Islahı Projesi (1924), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (3), 206-222.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, 1914 yılında katıldığı I. Dünya Savaşı'ndan, 30 Ekim 1918 tarihinde imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması ile yenik olarak ayrılmıştı. Antlaşmanın ardından başlayan işgallere karşı Anadolu'da Millî Mücadele hareketi başladı ve bu mücadeleden Türkiye zaferle çıktı. Zaferin ardından I. Dünya Savaşı'nın galip devletleri ile Türkiye arasında 20 Kasım 1922 tarihinde Lozan'da barış görüşmeleri başladı. Görüşmeler sırasında en çetin geçen konulardan biri kapitülasyonlar ile Türkiye'nin ekonomik ve mali bağımsızlık meselesiydi. Görüşmelere, iki taraf arasında yaşanan görüş ayrılıkları nedeniyle 4 Şubat 1923 tarihinde ara verildi. Kısa bir süre sonra 17 Şubat 1923 tarihinde Lozan'da ülkeyi çok uğraştıran iktisadi sorunlara çare bulmak ve ülkeyi yeniden ayağa kaldırmak amacıyla İzmir İktisat Kongresi toplandı (İnan, 1989, s.10-12).

Kongrenin açılış konuşmasında Atatürk, ülkenin tam bağımsızlığı için ekonominin önemini şöyle açıklamaktaydı: "*Tam bağımsızlık için şu ilke vardır: Milli egemenlik, ekonomik egemenlikle sağlanmalıdır... Siyasi ve askeri zaferler, ne kadar büyük olursa olsun, ekonomik zaferlerle taçlandırılmazlarsa kazanılacak başarılar yaşayamaz, az zamanda söner.*" Bu ifade işgalci devletlere karşı kazanılan zaferin ardından emperyalizme karşı yapılacak mücadelenin parolasıydı (Haktan, 1998, s. 31; Ökçün, 1981, s. 251; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1997, s.111). Kongrede alınan kararlar Türkiye Cumhuriyeti'nin ülkede uygulayacağı iktisadi düşüncenin temelini oluşturdu ve sonraki yedi yıl boyunca iktisadi politikalar bu çerçevede yürütüldü. Fakat Kongre'de sanayi alanında kalkınmak için kararlar alınmış olsa da Osmanlı ekonomisinin ana kolu tarıma dayanmaktaydı. Hâlâ nüfusunun büyük çoğunluğu kırsalda yaşamakla birlikte tarım ve hayvancılıkla uğraşıyordu. Bu nedenle ekonomik kalkınma, en hızlı şekilde tarım üzerinden mümkün olabilirdi (Öksüz, 2016, s. 213-218). Tarım içerisinde de daha sonraları "üç beyaz" olarak adlandırılacak şeker, buğday ve pamuk üretimi öncelikliydi. Bu kalemlerin yerli üretimle karşılanarak döviz çıktısının azaltılması hedeflenmişti (Doğan, 2009, s. 238). Tarımın hâlâ modern tekniklerle yapılmayışı, makineleşmenin sağlanamayışı yanında sel ve sulama gibi sorunlar nedeniyle tarım arazilerinden yeteri derecede istifade edilemiyordu. Bu nedenlerle Cumhuriyetin ilk yıllarında yönetici kadro tarafından ülke ekonomisini kalkındırmak amacıyla tarımsal kalkınmaya ağırlık verildi ve bunun için bazı projeler hazırlandı. Bu kişilerden biri de 19 Ocak 1924 - 22 Kasım 1924 ve 03 Mart 1925 - 16 Aralık 1925 tarihlerinde iki kez Bayındırlık Bakanlığı (Nafia Vekilliği) yapan Süleyman Sırrı (ARAL) Bey'di (Tulga & Parlayan, 2009, s. 24-25;).² Sırrı Bey, 22 Mart 1924 tarihinde yapılan meclis toplantısındaki tartışmalarda özellikle nehirlerden faydalanılması ve ovaların ıslahı üzerinde durmuştu. O, bu konuda daha önce ovaların sulanması konusunda Konya Ovası'nda (Büyükyıldırım, 2009, s. 36-39) çalışmaların yapılmış olduğunu vurguladıktan sonra Bursa-Kirmastı Ovası'nın keşif çalışmalarının bittiğini, Adana ile Menderes ovalarının keşif çalışmalarına başlandığını ifade etmiş ve çalışma yapılan yerler hakkında bilgiler vermişti (Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 1924, s. 895, 949). Aynı yıl Adana Ovası'nın keşif çalışması tamamlandı ve bu rapor bir kitapçık olarak basıldı. Raporla, İktisat Kongresi sonucunda ortaya çıkan üç beyazın üretimi temel alınmış bu üretimin ülkeye ve bölgeye getireceği avantajlar ile ülkenin bu üretimden sağlayacağı maddi kazanç ön planda tutulmuştur.

Adana Ovası'nın sulanması için yapılması gerekenlerin dışında bölgenin coğrafyası, ulaşımı ve tarım üretimi konularındaki sorunlar hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bu çalışma, Sırrı Bey'in hazırladığı rapor temelinde Adana Ovası'nın Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki genel durumunun, üretim potansiyelinin, üretimi engelleyen temel nedenlerin ve bu konuda yapılacak çalışmaların gerçekleşmesi halinde ülkenin elde edeceği faydaların neler olabileceğini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca çalışmada yer alan konular, Osmanlı'nın son dönemiyle karşılaştırılarak bütüncül bir yaklaşımla ele alınmıştır. Bu karşılaştırma, hazırlanan projeden sağlanacak faydayı daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır.



² Mustafa Kemal Atatürk'ün ikinci dereceden akrabası olan, Süleyman Sırrı Bey, 1874 yılında Selanik'te doğmuştur. Mühendis mektebinden mezun olmuş ve Suriye Bayındırlık Başmühendis Yardımcılığı, Yanya Merkez Mühendisliği ve İdadi Öğretmenliği, Bağdat Hendsiye Seddi Mühendisliği, Kudüs, Bursa Bayındırlık Başmühendisliği, Bayındırlık Bakanlığı Turuk u Maabir Müdür Muavinliği, Nafia Vekâleti Nafia Umûm Müdürlüğü, Mühendislik Okulu Öğretmenliği yapmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında II. Dönem İstanbul Milletvekilliği ile 1., 2. ve 4. Hükümet Nafia Vekili görevlerini ifa etmiştir. Görevi başındayken 15.12.1925 tarihinde hayatını kaybetmiştir. *TBMM Albümü 1920-2010*, (Cilt.1), Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010, s. 101; *Nafia Nezareti'nden Çevre ve Şehircilik Bakanlığına Görev Yapmış Bakanlarımız(1848-...)*, <https://webdosya.csb.gov.tr/db/turkce/eskibakanlar/dergi/mobile/index.html>.

ADANA OVASI'NIN GENEL DURUMU

Adana Ovası'nın (Ceyhan ile Berdan Çayı arası) güneyi, güneydoğusu ve güneybatısı Akdeniz'le; kuzeydoğusu, kuzeybatısı ve kuzeyi ise dağlarla çevrili olduğundan iklimi, orta kuşağın (Yengeç Dönencesi-Kuzey Kutup Dairesi) en sıcak kısımlarına yaklaşmaktadır. Bölgenin senelik ortalama sıcaklığı 21 derece iken kış mevsiminin ortalaması 15 derecedir (Süleyman Sırrı, R. 1340, s. 3). Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nün 1929-2018 yılları arasını kapsayan ölçümlerinde ise Adana'nın ortalama sıcaklığı; kış mevsiminde 9.5, yaz mevsiminde 28.8 olmak üzere genel ortalama 19.1 derece olarak tespit edilmiştir (Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2021). Adana Ovası'ndaki sıcaklık, Mısır ve Irak ile karşılaştırıldığında bu bölgelerde sıcaklığın fazla yükselmesine karşın Adana Ovası'nda o kadar yükselmemektedir. Mevsimlerdeki sıcaklık farkı, bu bölgelere kıyasla fazla olmayıp daha düzenli hareket etmektedir. Gün içindeki sıcaklık değişimi ile gece-gündüz arasındaki fark da daha azdır. Doğal olarak karşılaştırılan bölgeler karasal ve çöl iklimine sahip olmasına karşın Adana bölgesinin hem denize yakınlığı hem de nem oranının yüksekliği buna neden olmaktadır. Don olayı ve kar yağışı nadiren gerçekleşmekle beraber kar yer üstünde tutmamaktadır. Yağmuru ise az olup ekinlerin suya ihtiyaç duyduğu dönemlerde yağmıyordu. Adana Ovası'na her yıl düşen yağmur miktarı çok büyük farklılık göstermektedir. Ortalama 0,615 metreküp civarında olan yağış miktarı bazı yıllarda bunun ancak yarısı kadar gerçekleşmektedir. Bu miktar, ekinler için yetersiz olsa dahi bir dereceye kadar su ihtiyacını azaltabileceği düşünülebilir. Fakat ekinlerin suya ihtiyaç duyduğu İlkbahar ile Yaz mevsimlerinde yağın yağmur toplam yağmur miktarının ancak üçte biri oranındadır ve bu da ekinler için yeterli değildir. Bundan dolayı ziraattan elde edilen verim oldukça sınırlı ve yetersiz kalmaktadır (Süleyman Sırrı, R. 1340, s. 3). Günümüzdeki verilerin de ortaya koyduğu gibi bölgede Ekim ayında başlayıp Aralık ayında zirveye ulaşan yoğun yağışlarda Mayıs ayı ile birlikte ciddi bir düşüş yaşanmaktadır. Haziran-Eylül aylarını kapsayan dönemde ortalama yağışlı gün sayısı ancak 7,1'dir (Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2021).

Yaz ve Sonbahar mevsimlerinde deniz tarafından genellikle güney rüzgârları (Lodos-Kible-Kesişleme) orta derecede esmektedir. Kış mevsiminde sert esen Kuzey rüzgârları (Karayel-Yıldız-Poyraz), yazın güneşin sıcaklığını alan dağlar yönünden estiğinden bu rüzgârlar sıcak olur. Sonbaharda ekinlere zarar verebilecek rüzgârlar ise nadiren esmektedir. Adana Ovası'nda Berdan Çayı, Seyhan ve Ceyhan ırmakları olmak üzere sulamada faydalanılabilecek üç su kaynağı mevcuttur. Bunlar, Toros Dağları ile bağlantılarından çıkarak, aniden eğimi 0,000433 olan ovaya akmaktadır. Bazen getirdikleri su miktarının çok fazla olmasından dolayı akan su nehir yataklarına sığmayarak etrafa yayılıp ekinlere zarar vermektedir. Ayrıca taşma sonucunda kıymetli araziler sular altında kaldığından buralardan faydalanılamamaktadır. Taşma sonrasında ortaya çıkan bataklıklar pek çok zarara neden olmakta, hatta can kayıpları dahi yaşanmaktadır (Süleyman Sırrı, R. 1340, s. 3).

PROJEYE GÖRE YAPILMASI PLANLANAN FAALİYETLER

Sırrı Bey, Adana Ovası'nda yapılması planlanan faaliyetleri beş madde olarak sıralamıştır. Bunlardan ilk ikisi sel sularının vermekte olduğu zararların ve bataklıkların önlenmesidir. Ancak tespit edilen bu iki meselenin çözümüne dair herhangi bir açıklamaya veya nasıl bir çalışma yapılacağına dair bir bilgiye yer verilmemiştir. Yukarıda da ifade edildiği üzere Toroslardan aniden düzlüğe inen su, bahar mevsiminde karların erimesi ve bahar yağmurları nedeniyle taşmalara neden olmaktadır. Nehirlerden taşan sular yazın havaların ısınması ve yağışların azalmasıyla çekilince geride ciddi bataklıklar oluşmaktadır. Bu durum, özellikle sivrisineklerin artması yüzünden sıtma hastalığına sebebiyet vermekte ve tarımı da olumsuz etkilemektedir (Çatal, 2015, s. 293). Aslında Osmanlı Devleti'nin yaklaşık son elli yılında bölgedeki bu sorunlara dair bazı çalışmalar yapılmıştı. Adana-Tarsus arasındaki bataklıklar 1870'lerde büyük oranda kurutulmuştu (Toksöz, 2006, s. 101). Bataklıkların kurutulması için doldurma yöntemi yanında ağaçlandırma yapılması da düşünülmüştü. Bu ağaçlardan biri halk arasında "Sıtma Ağacı" olarak da bilinen okaliptüs ağacıydı (Türker, 2008, s. 251; Özgün, 2013, s.6).³ Günümüzde bölgede yoğun olarak görülen bu ağacın o tarihlerde tohumunun yurt dışından getirilmesi ve maliyetinin yüksek olması nedenleriyle yaygınlık kazanmadığı tahmin edilmektedir. Halk bunun yerine daha kolay erişebildikleri çam, kavak, söğüt ve dişbudak gibi ağaçları dikmeyi tercih etmiştir (Özgün, 2013, s. 13-14). Seyhan-Ceyhan arasındaki ovalık bölge de yine taşmalar neticesinde çoğu zaman bir çamur deryası halini almakta ve oluşan bataklıklar ziraatı engellediği gibi sıtmaya neden olmaktadır (BOA, DH.İD.,

³ Okaliptüs ağacı, bünyesinde yaklaşık 250-300 kilo kadar su barındırmakta ve her yıl 250 ton kadar suyu havaya aktarmaktadır. Osmanlı döneminde ilk kez 1880 yılının başlarında dikilmeye başlanan okaliptüs ağacı bataklıkların kurutulması için de düşünülmüştü. Tarsus Karabucak bataklığının kurutulması amacıyla 1883 yılında bir İngiliz şirkete ihale edilen bu iş, şirketin bu işin altından kalkamayacağı düşüncesi neticesinde gerçekleşmedi. Burası ancak 1939 yılında ekilen okaliptüs ağaçlarıyla kurutulmuştur.

80/26-3.) Bataklıkların oluşmasını engellemek için en etkili çözüm baraj kurmak ya da nehirlerin taşmasını önleyecek setler yapmaktır. Osmanlı Devleti bunun için de çalışmalar yürütmüştü. Ancak yapılan setler daha ziyade şehir merkezinde gerçekleşmiştir. Bölgedeki taşmaların tamamen önlenmesi için nehrin Toroslardan denize kadar olan iki yanına set çekmek gerekmektedir. Bu, o dönemlerde hem çok büyük bir insan gücü hem de para gerektirmekte, devletin de buna yetecek ekonomik gücü bulunmamaktadır. Bu nedenle 1910 yılında bataklıkların kurutulmasından ziyade bölgenin sulanması amacıyla ancak gereken yerlere setler yapılması için keşif çalışmalarının yürütülmesine, haritalarının çıkarılmasına ve bu işin bir şirkete ihale edilmesine karar verilmiştir (BOA, DH.MKT., 263/13; BOA, DH.MKT., 423/30; BOA, BEO., 3705/277845).

Raporun üçüncü maddesinde, bölgede yağmurun yeterli ve düzenli yağmaması nedeniyle şeker kamışı ve pamuk gibi pek çok fayda sağlayan mahsullerin yetiştirilmesi için Adana Ovası'nda sulama faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu çerçevede yapılan hesaplamalar ve gözlemlere göre Berdan Çayı ile Tarsus-Mersin demiryolu ve bu çay arasındaki arazinin sulanması mümkündür. Seyhan Irmağıyla Adana-Tarsus demiryolunun birkaç kilometre kuzeyinden başlayan ve Berdan Çayı ile Seyhan Irmağı arasında uzanan arazinin tamamen ve Seyhan ile Ceyhan arasındaki arazinin de büyük bir kısmının sulanması sağlanabilirdi. Geriye kalan kısmın da Ceyhan Irmağı'yla sulanması planlanmıştır. Ayrıca yapılan hesaplara göre Ceyhan Irmağı'nın suları buranın sulanmasına fazlasıyla yeteceğinden kalanıyla Çukurova'nın diğer kısımlarının sulanması da mümkündür (Süleyman Sırrı, R. 1340, s. 4). Yapılacak faaliyet kapsamlı olacağı için çalışmalara topyekûn değil kademeli bir şekilde başlanması düşünülmüştür. Bu doğrultuda öncelikle ya Berdan Çayı'na ait çalışmalar veyahut Seyhan ile Seyhan-Berdan arasındaki kısmın sulanmasına başlanmalıydı. Daha sonra Berdan Çayı'na ait çalışmalara başlanması ve en sonunda da Seyhan ile Ceyhan arasındaki ovanın sulanmasının gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Ancak önceliğin hangi çalışmalara verileceği başlatılan incelemelerin neticesinde elde edilecek faydaların göstereceği lüzuma göre şekillenecekti. Ayrıca bölgenin verimli toprakları, yetiştirilecek mahsulü, coğrafi konumu ve nakliye vasıtaları dikkate alındığında Çukurova da Adana Ovası kadar önemliydi. Bu nedenle Adana Ovası'ndaki çalışmalardan bir kısmının yapılmasının ardından Çukurova için gerekli görülecek lüzum ve yapılacak hesaplar çerçevesinde çalışmalara başlanacaktı. Bu ovanın arazi miktarı da Adana Ovası kadar verimli olduğu gibi, elde edilecek faydalar da hemen hemen aynıydı (Süleyman Sırrı, R. 1340, s. 5-6).

Diğer meseleler gibi sulama işi de Osmanlı döneminde ele alınan önemli konulardandı. Örneğin 1899 yılında Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi bulunan ve daha evvel Adana Valiliği yapan Abidin Paşa, Adana Ovası'nın sulanması için sermaye verecek olan bir Belçikalı girişimci adına hükümetten izin istemiş ve bu iznin verilmesi halinde hem ahalinin hem de hazinenin bundan büyük istifade edeceği belirtilmiştir (BOA, Y.PRK.UM., 46/3). Ardından 1902 yılında Çukurova'nın kanallar açılarak sulanmasını öngören bir teklif sunulmuştur. Teklifte, yukarıda bahsedilen üç büyük nehirden, ovanın sulanması amacıyla uygun yerlere kanallar açılması ve bu sayede tarım üretiminin artırılması düşünülmüştür (Yaktı, 2013, s. 285). Daha sonra Hindistan'da bazı bataklıkların kurutulması ve sulama faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde büyük başarı sağlayan İngiliz mühendis Sir William Winkoff, Fırat ve Dicle bölgesinin sulanması için bir rapor ve harita hazırlamış, 1906 yılında Adana bölgesindeki sulama işleri ve bataklıkların kurutulması için de bölgede bir keşif ve tahkikat yapma talebinde bulunmuştur (BOA, Y.A.HUS., 505/42). Bu tarihlerde Adana Ovası'nın sulanması için çabaların yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Yapılan çalışmalar neticesinde 1908 yılında şehrin kuzeyinde 7 metre yüksekliğinde bir baraj planı hazırlanmıştır (Yurtsever, 2018, s. 82-83). Ardından 1909 yılında bölgenin yol ve sulama haritaları çıkarılmıştır (BOA, HRT.h. 2424; BOA, HRT.h. 2042). Aynı yıl Irak, Rumeli ve Adana Vilayeti'nin sulanması için Avrupa'dan mühendisler getirilmesine karar verilmiştir. Irak ve Rumeli için üç mühendis istenirken, Adana için uygun maaşla bir mühendis getirilmesi hedeflenmiştir (BOA, MV, 120/23). Fakat Osmanlı Devleti, hazırlanan rapor ve haritalardan bir netice elde edemediği gibi yapılması gereken çalışmaları uygulayacak maddi imkânlarla da sahip değildi. Bu nedenle bölgenin sulanması için yapılması gereken inşaat ve işletme faaliyetlerinin imtiyaz suretiyle ve ihale yoluyla verilmesine karar verildi. İş üstlenecek müteahhit veya şirkete ya inşaat için belli bir ücret ödenecek ya da inşaat işiyle birlikte işletme işini de üstlenenler, kazançlarından devlete belli bir pay verecekti. Ayrıca taraflar arasında yapılacak anlaşmada devlet dilediği zaman imtiyaz hakkını satın alabilecekti. Bu karar 14 Ağustos 1909 tarihinde Osmanlı ve Avrupa gazetelerinde ilan edildi (BOA, MV., 132/94).

Cumhuriyet döneminde Sırrı Bey'in bu konuda çalışma yürüttüğü tarihlerde de Avrupa'dan mühendisler getirilmeye devam edildi. Örneğin bunlardan biri Macar mühendis Joseph Harrer⁴ idi. Gerek Osmanlı döneminde yapılan tüm bu girişimler gerekse Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki teşebbüsler ülkenin ekonomik şartları, yaşanan savaşlar ve buhranlar gibi nedenlerden dolayı hayata geçirilemedi. Yapılan çalışmalar veya girişimler istenilen sonucu vermediğinden Cumhuriyet döneminde de ciddi sel felaketleri yaşanmaya devam etmiştir. Buna rağmen Osmanlı'nın son döneminden başlayarak bu sorunların çözülmesi için bir altyapı oluşmuştur. Oluşan bu altyapı neticesinde sorunlar 1953 yılında inşaatına başlanan ve 1956 yılında tamamlanarak faaliyete geçen Seyhan Barajı'nın yapılmasıyla büyük oranda ortadan kalkmıştır (Çanak, 2015, s. 337). Baraj inşaatından hemen sonra hem ovanın sulanması hem de ovanın taşkından korunması amacıyla projeler hazırlanmıştır. Böylelikle oluşan bataklıkların önüne geçilmiştir. Dört aşamadan oluşan bu projenin 1. kısmı 1957-1968, 2. kısmı 1969-1974 ve 3. kısmı 1976-1985 yılları arasında tamamlanmıştır. Son aşamada ise 40.657 hektarlık alan ile birlikte Tarsus-Ceyhan arasındaki toplam 173.638 hektarlık arazi, su kanalları ve su tekneleri sayesinde sulanması sağlanmıştır (İnşaat Mühendisleri Odası, 2006, s. 103).⁵

Raporun dördüncü maddesine göre bölgede bulunan suların üst kısmındaki doğal çağlayanlar ve yapay olarak oluşturulacak çağlayanlarla elektrik enerjisi elde edilmesi planlanmıştır. Bu sayede ovada ekilecek şeker kamışından şeker üretmek için tesis edilecek fabrikalar ile pamuk fabrikalarına, çeşitli sanayi tesislerine ve ziraat alanlarına daha ucuza elektrik tedarik edilecek ve dağıtılacaktır. Böylece bölgede eksik olan insan gücü, elektrik kuvveti ile telafi edilecek ve bölgeye büyük faydalar getirecektir. Çünkü Adana Ovası'nda yapılacak faaliyetlerden sağlanacak faydaların etkileri konusunda en fazla tereddüt, nüfusun az miktarda bulunmasıdır (Süleyman Sırrı, R. 1340, s. 4-5).

Çukurova 1860'lara kadar henüz yoğun olarak tarım yapan yerleşik bir nüfusa sahip değildi. Gerek Kırım Savaşı sonrasında gerekse daha sonra Çerkez göçleriyle nüfus biraz artırılmıştı. Bölgeye yaptırılan göçlerde en önemli gelişme Fırka-i Islahiye ile 1865 yılında yapılan iskân hareketiydi. Bu iskânlar 1890'lara kadar devam etmişti (Toksöz, 2006, s. 98-99). Adana vilayet salnamesindeki 1902 yılına ait bilgilere göre Adana nüfusu toplam 436.235 kişiden oluşmaktaydı (Hasgöl, 2016, s. 73; Salname-i Vilayet-i Adana, H.1320)⁶ Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde yani 1914 yılındaki verilere göre ise toplam nüfus 411.023'e gerilemişti (Karpas, 2010, s. 400).⁷ Ancak bu dönemde Osmanlı Devleti'nin yaptığı savaşlar ve 1909 yılında Adana'da yaşanan Ermeni olayları nedeniyle kayıplar yaşanmıştı (Hatipoğlu, 2014, s. 2032-2033). Bu olayların ardından yaşanan Birinci Dünya Savaşı ve bu sırada çıkarılan Sevk ve İskân Kanunu ile Kurtuluş Savaşı'nda yaşanan kayıplar bölgede nüfusun azalmasına neden olmuştu. 1921 yılındaki Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile idari yapılanmada değişiklikler olmuş ve Adana'ya bağlı Mersin, Kozan ve Cebelberek sancakları il statüsü kazanmıştı. Bu olayların neticesinde Adana nüfusunda sürekli değişimler gerçekleşmiştir. Tüm bunların sonucunda 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında Adana nüfusu 227.718 olarak tespit edilmiştir (Çanak & Yeşil, 2015, s. 104-106). Bu sebeplerle bölgede ihtiyaç duyulan insan gücü için Toros Dağları eteklerinin oldukça yüksek bulunması nedeniyle iklimi serin olduğundan, iklimi soğuk olan bölgelerden gelecek göçmenlerin buralarda iskân edilebileceği düşünülmüştür. Bunlar, ekin ve orak zamanlarında ovada ikamet ettirilebilir ve iş bittikten sonra da köylerine gidebilirlerdi. Böylece göçmenlerin yavaş yavaş iklime alıştırlarak nüfusun çoğaltılması ve iş gücünün artırılması hesaplanmıştır. Ancak bu durum yukarıda zikredildiği gibi kısmen elektrik kuvvetinin teminiyle boşa çıkacak insan gücü, diğer alanlara kaydırılabilir ve ihtiyaç azaltılabilir. Bu sayede insan gücü ihtiyacının geçici bir süre için sorun teşkil edeceği düşünülmüştür (Süleyman Sırrı, R. 1340, s. 5). Aslında bölgedeki iş gücü ihtiyacı yerleşik ahaliyle neredeyse hiçbir zaman karşılanamamıştır. Bölgede yapılan tarımda özellikle pamuk üretiminde toprağın çapalanması ve ürünün toplanması sırasında yoğun iş gücüne ihtiyaç duyulmakta ve bu da

⁴ Joseph Harrer, 20 Temmuz 1924 tarihinde iki arkadaşıyla birlikte yıkanmak için Seyhan Nehri'ne girmiş ve bir arkadaşıyla birlikte boğularak hayatını kaybetmiştir.

⁵ "Aşağı Seyhan ovasının taşkından korunması ve sulaması proje çalışmaları 4 aşamaya ayrılabilir. Birinci aşamada, 27.800 hektar Yüreğir ovasında olmak üzere 65.000 hektar sahanın sulama ve drenajı, 22.000 hektar sahanın taşkından korunması sağlanmıştır. İkinci aşamada, 21.400 hektar alan Tarsus, 27.200 hektar alan Yüreğir ovasında olmak üzere 48.600 hektar alanın sulama ve drenaj çalışmaları 1974 yılında tamamlanmıştır. Üçüncü aşamada ise Tarsus ovasında 19.831 hektar alan sulamaya açılmıştır. Ayrıca 2.000 hektar alan taşkından korunan bu çalışma, 1985 yılında tamamlanmıştır. Dördüncü aşamada ise ovanın denize yakın bölümleri olup, drenaj pompalıdır. Bu safhada 40.657 hektar alan sulamaya açılacaktır. İnşaat çalışmaları devam etmektedir. Proje tamamlandığında toplam 173.638 hektar alan sulamaya açılmış olacaktır."

⁶ 388.927 Müslüman, 6.971 Rum, 34.291 Ermeni, 2.895 Katolik, 3.031 Protestan ve 120 Süryani-i Kadim.

⁷ 341.903 Müslüman, 8.537 Rum, 50.139 Ermeni, 66 Yahudi, 437 Rum Katolik, 2.511 Katolik Ermeni, 5.036 Protestan, 174 Latin, 467 Süryani, 406 Keldani, 1.045 Jakobi, 302 Maruni.

Osmanlı döneminde mevsimlik işçilerle karşılanabilmekteydi (Toksöz, 2006, s. 101). Aynı durum Cumhuriyet döneminde de uzun süre devam etti ve yakın zamana kadar bu iş gücü aynı şekilde karşılandı.

Raporun beşinci ve son maddesine göre mümkün mertebede ve uygun olan mevsimlerde nehir taşımacılığının temin edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla sulama zamanıyla sınırlı olmayarak suların fazla olduğu zamanlarda Seyhan ve Ceyhan vasıtasıyla nakliyat yapılarak Mersin'e ve İskenderun limanına mahsullerin kolaylıkla nakli için nehir taşımacılığından faydalanılması düşünülmüştür. Diğer taraftan Adana Ovası'nın deniz kenarında olması ve ovanın boydan boya demiryolu hattı ile bir taraftan Adana merkezden İskenderun Limanı'na 135 ve Mersin'e 67 kilometre kadar çok az bir mesafe ile bağlı bulunması sayesinde elde edilecek mahsullerin kolaylıkla nakli mümkündür. Ovanın Avrupa'ya yakın olması buraya bir üstünlük kazandırmaktadır. Su ve demiryolu dışında Adana Ovası düz ve yağmurun az olması dolayısıyla nakliyat için taşsız yollar yapılmaya elverişlidir. Bu yolların açılacak dekovil hatlarıyla karayolu yükünü azaltmak ve nakliyeti kolaylaştırmak da mümkündür (Süleyman Sırrı, R. 1340, s. 4-5). Sırrı Bey'in incelemelerinde bölgenin üç tür ulaşım yöntemi için uygun olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca ovanın coğrafi konumu da gerçekten önemli iki limana yakınlığından dolayı bölgeye avantaj sağlayacak niteliktedir. Osmanlı döneminde Seyhan Nehri'nin geniş ve küçük gemilerin hareket edebileceği kadar derin olması sayesinde bu gemiler Taşköprü'ye kadar geliyordu. Genellikle Kıbrıs ve Kuzey Suriye'den Adana'ya gelen gemiler buradan aldıkları tarım ürünlerini memleketlerine götürüyordu (Çatal, 2015, s. 291). Fakat tarım ürünlerinin taşınmasında bu tarihlerde en iyi kara ulaşım aracı şüphesiz demiryoluydu ve bu yol zaten mevcuttu. 1883 yılında Mersin-Adana Demiryolu yapımı için İngiliz bir şirkete imtiyaz verilmiş ve yol 1886 yılında tamamlanmıştı. Böylece Mersin Limanı, Adana Vilayeti'nin dünyaya açılan iskelesi haline gelmişti (Uğuz, 2016, s. 337; Akpolat 2004, s.79). Diğer taraftan Bağdat Demiryolu Şirketi, Bağdat hattı üzerinden İskenderun'a tamamen kendi imkânlarıyla bir hat açmayı teklif etmiş ve 1912 yılında başladığı Toprakkale-İskenderun hattını 1913 yılında tamamlamıştı (Beşirli, 2004, s. 226-227). Böylece Çukurova iki önemli limana entegre olmuştu. Buna karşılık Sırrı Bey'in önerdiği dekovil yolu ve su yolu hayata geçmedi. Suyolu aslında yoğun bir nakliye için uygun değildi ve karadan 67 kilometrelik yola karşılık Seyhan Nehri'nin şehirden denize uzaklığı menderesler nedeniyle yaklaşık 90 kilometreydi (Çatal, 2015, s. 293). Bu da yolu oldukça uzatmaktaydı.

ISLAH ÇALIŞMALARINDAN SONRA ELDE EDİLECEK FAYDALAR

Adana Ovası 250 bin hektardır. 50.000 hektarı tepe ve kum tepelerinden oluştuğundan sulanması mümkün değildir. Kalan 200 bin hektar arazinin 17 bin hektarı Berdan, 132 bin hektarı Seyhan ve geriye kalan 51 bin hektarı ise Ceyhan ile sulanması planlanmıştır.

Yapılacak Masraf ve Elde Edilecek Gelir

Adana Ovası'nda yapılacak çalışmaların maliyetinin yaklaşık 3.500.000 Osmanlı lirası tutacağı hesaplanmıştı. Arazinin üç yıllık devrede 1/3'üne pamuk, 1/3'üne şeker kamışı ve diğer 1/3'üne de buğday ekilmesi halinde alınacak mahsul ve elde edilecek gelir şöyledir (Süleyman Sırrı, R. 1340, s. 6).

Tablo 1. Yıllık Elde Edilecek Mahsul ve Gelir Miktarı⁸

Mahsulün Cinsi	Ekilen Arazi	Her Dönümden Alınan Mahsul	Toplam Mahsul	Her Kilonun Ortalaması	Toplamı	12,5'den Vergisi	Vergi
Buğday	725.253	400	290.101.200	0,70	203.070.840	-	-
Pamuk	725.253	50	36.262.650	7,8	282.848.670	-	-
Pamuk Tohumu		60	43.515.180	0,33	14.360.009	-	-
Şeker Kamışı	725.253	6.000	4.351.518.000	0,075	326.363.850	-	-
	2.175.760⁹				826.643.369	103.330.421	1.033.304

Adana Ovası'nın, sulandığında ve tamamen ekilmesi halinde yıllık 8.266.433 Osmanlı lirası değerinde mahsul alınacağı ve bundan hükümetin hissesine aşar adıyla gayr-i safi hasıla üzerinden 1.033.304 Osmanlı lirası

⁸ Raporunda bazı toplama hataları yapıldığından tabloda rakamlar düzeltilmiştir.

⁹ Günümüz ölçü birimlerine göre 1 hektar=10 dönüme karşılık gelmektedir. Fakat o tarihlerde 1 dönüm=919,3 m², 1 Hektar=10,88 dönüm olarak hesaplanmaktadır. Bu nedenle raporda verilen 200.000 hektar 2.176.000 dönüm şeklinde hesaplanmıştır (Güran, 1997, s.XIX).

gelir sağlayacağı hesaplanmıştır. Ayrıca her dönümün ortalama gayr-i safi hasılası $826.643.369/2.175.760=380$ kuruş olacaktır. Bununla birlikte elde edilmesi planlanan gelirler şöyledir.

1- Gayr-i safi hasılat vergisinden hükümetin geliri 1.033.304 Osmanlı lirası.

2- Arazi sahipleri arasında dağıtılan ve tamirat masrafları ile sulama kirası olarak alınacak miktar, inşa masraflarının yüzde ikisi $0,02 \times 3.500.000 = 70.000$ Osmanlı lirası.

3- Sulanacak ve kurutulacak araziden faydalanacak ahaliye sermayenin bir kısmını azar azar ödemesi için konulacak yıllık taksit $0,04 \times 3.500.000 = 140.000$ Osmanlı lirası.

Bu hesaba göre, ıslah çalışmaları neticesinde ülkenin yıllık geliri 1.243.304 Osmanlı lirası olacaktır.

Islah çalışmaları için harcanacak 3.500.000 Osmanlı lirasının 35 yıllık taksitle geri ödenmesi planlanmıştır. Bu paranın yıllık taksiti 227.500 Osmanlı lirası olduğundan faiziyle birlikte geri ödenecek toplam tutar 7.962.500'ü bulmaktadır. Ayrıca sulama ve sürekli tamirat ücreti de 70.000 liradır. Böylece toplam yıllık masraf 297.500 liraya ulaşmaktadır. Toplam arazinin ekilmesi durumunda yukarıdaki hesaplama göre 1.243.304 lira olan yıllık toplam gelirden 297.500 lira yıllık toplam masraf çıkarıldığında hükümetin elde edeceği gelir 945.804 lira olarak gerçekleşecektir (bk. Ek 1).

Yapılacak ıslah çalışmaları yukarıda da ifade edildiği üzere bir anda gerçekleşmeyecek olup, arazinin tamamen sulaması peyderpey yapılacaktır. Bu nedenle arazinin ilk yıllarda tamamen ekilmesi hem sulamadan hem de nüfus azlığından dolayı mümkün değildir. Muhacirlerin iskânı ile nüfusun çoğaltılması sonucunda tüm arazinin ancak 25 sene zarfında ekilebileceği tahmin edilmektedir. Bu plan çerçevesinde her 5 yılda tüm arazinin 1/4'ünün sulu tarıma geçmesi planlanmıştır. Buna göre de ilk yirmi yıl içinde ortalama yıllık gelir 590.625, 20. yıldan 35. yıla kadar 945.000 ve 35. yıldan sonra da ıslah çalışmaları için harcanan paranın taksitleri biteceğinden 1.172.500 Osmanlı lirasına ulaşacağı düşünülmektedir (bk. Ek 1).

Doğrudan vergi yoluyla elde edilecek gelirler dışında Adana Ovası'nda üç yıllık devre ile her yıl 4.351.518 ton şeker kamışı elde edileceği hesaplanmıştır. Bunun %2,3 oranındaki tortusunun dışında %10,4 nispetinde süzölmüş saf şeker üretildiğinden, yaklaşık her yıl 453.000 ton şeker elde edilebilir. Sırrı Bey'e göre Osmanlı Devleti'nde her yıl sarf olunan şeker 110.000 tondan ibarettir. Bu her ihtimale karşı 200.000 ton kabul edilse dahi elde edilecek miktar ülke ihtiyacını karşıladığı gibi 253.000 tonu ihraç edilebilecektir. Bu sayede daha önce ithal edilen şeker bu defa ihraç edilecek ve içeride tüketilecek şekerin bedeli olan birkaç milyon lira memlekette kalacaktır (Süleyman Sırrı, R. 1340, s. 6-8).

Çiftçiden Alınacak Vergi Miktarı ve Çiftçinin Net Geliri

Adana Ovası'nın sulanması 210.000 liralık bir bütçe gerektirmektedir. Sulama gideri ve inşa masraflarına harcanacak bu bütçe vergi ile karşılanabilecektir. Vergi yükü toplam araziye paylaştırıldığında dönüm başı 9.65 kuruş vergi toplanmasına ihtiyaç vardır. Bu yatırım ovanın kıymetini ve çiftçinin kazancını artıracaktır. Yapılan hesaplama göre ekilecek mahsulden çiftçinin elde edeceği net gelir şöyledir (Süleyman Sırrı, R. 1340, s. 8):

Tablo 2. Her Dönüme Karşılık Gelen Gelirler ve Masraflar İle Net Gelir Miktarı.

Mahsulün Cinsi	Mahsul Miktarı	Kilosunun Fiyatı	Gayr-i Safi Gelir	Üretim Masrafı	Sulama Ücreti ve Yıllık Taksit	% 12,5'den Aşar Vergisi	Net Gelir	Ortalama Net Gelir
	Kilogram	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş
Buğday	400	0,70	280	65	9,65	35	170,35	190
Pamuk	50	7,8	390	130	9,65	48,75	208,13	
Pamuk Tohumu	60	0,33	19,8	9,8	0	2,47	0	
Şeker Kamışı	6000	0,075	450	190	9,65	56,25	194,10	

Bu verilere göre çiftçiler her dönümden ortalama 190 kuruş net gelir elde edeceklerdi. Yukarıda ifade edildiği üzere her dönümün ortalama gayr-i safi geliri 380 kuruştur. Bunun %12,5'den aşar vergisi ve sulama ücreti ile yıllık taksit adıyla çiftçiye yüklenen vergi 57,15 kuruştan ibaretti. Bu miktar gayr-i safi gelirin %15'ine denk gelmektedir. Her dönümün 190 kuruşa karşılık gelen ortalama net gelirine nazaran alınan vergi miktarı oldukça azdır. Bu nedenle Süleyman Sırrı Bey, çiftçinin net geliri üzerinden ayrıca bir vergi alınmasını da teklif etmiştir. Teklif ettiği oran ise net gelirin %10'uydu. Bu hesaba göre elde edilen 4.139.435 Osmanlı lirası net gelirin yüzde onu 413.943 liraydı (bk. Ek 2). Bu sayede ek bir gelir daha temin edilmiş olacaktır. Bu yeni vergi ile birlikte 35. yıldan sonra gayr-i safi gelir ile birlikte devletin net geliri 1.586.433 Osmanlı lirasına ulaşacaktır. Sırrı Bey, bu sayede hükümete önemli bir gelir daha sağlanacağını ve yıllık yaklaşık 4.140.000 lira net gelir sağlayan çiftçilerin bu meblağın onda birini hükümete memnuniyetle vereceklerini farz ediyordu. Ayrıca projenin gerçekleşmesi durumunda ileride ziraatın sanayiye tatbikiyle Adana Ovası, gelişmiş bir yer olacaktır. Burada

kurulacak fabrikalar ve çeşitli müesseseler ile yeni köyler oluşacak ve bunlardan emlak vergisi alınacağından yine bir gelir temin edilmiş olacaktır (Süleyman Sırrı, R. 1340, s. 7-10).

Sırrı Bey, Adana Ovası'nın ıslahı sonucunda devletin büyük bir gelir elde edeceğini rakamlarla ortaya koymaya çalışmıştır. Fakat devlet gerçekten de yapacağı harcamalar sonucunda böyle bir kazanç sağlayabilir miydi? Çalışmasında kendisi de hâlihazırda ovanın sulanacak kısmında ekilen arazi miktarı bilinemediğinden hesaplamaların toplam alan üzerinden yapıldığını ifade etmiştir. O halde bahsedilen yaklaşık 200.000 hektarlık arazi ilk kez tarıma açılan bir yer olmayıp zaten tarım faaliyetinin gerçekleştiği bir alandı. Hatta tüm Çukurova hesaba katıldığında Berdan Çayı-Ceyhan Nehri arası tarım faaliyetlerinin en yoğun yapıldığı bölgeydi. Bu nedenle ıslah çalışmasının gerçek getirisini anlamak için bölgede hâlihazırda yapılan tarım faaliyetlerine bakmak gerekmektedir. Bunun için de Osmanlı'nın son döneminde bölgenin üretim faaliyetlerine bakmak, durumun tespiti açısından önemlidir.

Sırrı Bey, raporunu "üç beyaz" ürün üzerinden oluşturduğundan öncelikle bu ürünlerin üretim durumuna bakmakta fayda vardır. İlkçağlardan itibaren tüm dünyada kabaca 32-35 derece güney ile 37 derece kuzey enlemleri arasında kalan bölgelerde pamuk üretimi yapılmaktadır (Beckert, 2018, s. 27). Çukurova Bölgesi de ilk çağlardan itibaren pamuk ekimi yapılan bir bölgedir. Ancak bu üretim 1820'lere kadar yöresel ihtiyacı karşılayacak düzeyde kalmıştı (Yaktı, 2013, s. 275). Bu tarihlerden itibaren Kıbrıs ve Mısır'dan getirilen kaliteli pamuk tohumları ve yeni ekim teknikleriyle artan üretim 1950'lerde 50 bin balyaya ulaşmıştı (Doğan & Ünal, 2011, s. 5). Bölgede ekilebilir tarım arazileri 19. yüzyılın ortalarından itibaren başta pamuk ekilen araziler olmak üzere genişlemeye başladı. Osmanlı Devleti pamuk üretimini teşvik etmek amacıyla 1862 yılında 5 yıl süreyle üreticilere vergi kolaylığı verilmesi ve tohum sağlanması için bir ferman yayımlamıştı. Bölgede, tarım alanlarındaki canlanma 1870'lerde görüldü ve topraklar hızla üretime açılmaya başlandı. Kısa bir sürede büyük tarım arazileri Çukurova ile özdeşleşmeye başladı. Adana-Tarsus arasındaki bataklıkların 1870'lerde büyük oranda kurutulması ve 1890'larda da Adana-Ceyhan arasındaki toprakların da tarıma açılmasıyla Çukurova'da büyük ölçekte pamuk üretimi gerçekleşti. Bu tarihlerde bölgedeki ekilebilir arazilerin yaklaşık 2/3'ünde pamuk üretimi yapılmaktadır. Pamuk üretimi 19. yüzyılın son on yılında yaklaşık iki katına çıkmıştır (Toksöz, 2006, s. 107).¹⁰ İstatistik verilerine göre 1913 yılında¹¹ pamuk üretimi ülke genelinde 1.619.429 dönüm olarak gerçekleşmiştir. Adana 829.690 dönümle ülkede ekilen toplam pamuk arazisinin yaklaşık yarısına sahipti. Ülke genelinde üretilen toplam 57.138 ton pamuğun 27.072 tonu yine Adana'da üretiliyordu (Güran, 1997, s. 117-120).¹² Fakat iklimin etkisinden dolayı ekilen pamuklar erken bir dönemde yani Şubat ayında ekildiğinden ve yağmurların da etkisiyle kirlendiğinden, iyi cins pamuk elde edilememektedir. Hâlbuki üretimin, arazinin sulanarak yapıldığı yerlerdeki tecrübeler göre, Mısır ve Amerikan pamuk türlerinin ıslah edilmesiyle orta derecede fidan uzunluğuna sahip, elyafının mukavemeti ve ipeksiliği iyi ve çok iyi derecede pamuk yetiştirilmesi mümkündür (Süleyman Sırrı, R. 1340, s. 3).

Buğday üretimine bakıldığında, Osmanlı'nın klasik döneminde özellikle İstanbul'un hububat ihtiyacı büyük oranda Balkanlardan ve Ege sahillerinden karşılanmaktadır. Anadolu'daki tarım arazilerinin yaklaşık %90'ında kuru tarım yapılmakta ve hububat ekilmektedir. Bu üretim de kırsal kesimin kendi ihtiyaçları ve ulaşım sıkıntısından dolayı yerel pazarlar için yapılmaktadır. 19. yüzyıla gelindiğinde ise genişleyen pazarla hem daha geniş araziler tarıma açılmış hem de dış pazar için üretim artmıştır (Pamuk, 2003, s. 37-38, 214). Ancak hububat üretiminin artmasına rağmen 1914 yılında Osmanlı Devleti hâlâ un ihtiyacının büyük bir kısmını Romanya, Rusya ve Marsilya'dan karşılamaktadır (Toprak, 1978, s. 211). Buna karşılık Anadolu'nun birçok kenti, ihtiyacının altında üretim yapsa da Adana bölgesinde yapılan hububat üretimi oldukça fazladır. Adana, 1913 yılındaki verilere göre tüm Anadolu şehirlerinde buğday ekilen arazi bakımından 682.118¹³ dönüm ile 13. sırada, elde edilen toplam ürün bakımından 135.530¹⁴ ton ile 7. sırada ve hektar başına elde edilen ürün miktarı bakımından da 2.162¹⁵ kg ile 5. sırada bulunmaktadır (Güran, 1997, s. 87-96). Ayrıca alan olarak Adana'dan

¹⁰ Çukurova bölgesinde pamuk yetiştirmek amacıyla yerli yatırımcıların dışında yabancı yatırımcılar da bulunmaktaydı. 1912 yılında Fransa, Ceyhan-Adana arasında yaklaşık 72 bin hektarı bulan bir alanı işletmek için Osmanlı ile bir kontrat imzaladı. Fakat Bağdat Demiryolu'na yakınlığı nedeniyle Almanya'nın itirazı üzerine bu kontrat tek taraflı feshedilmişti.

¹¹ 1913 tarım istatistiğinde Adana Vilayeti'ne bağlı olan yerler: Karaisalı, Yumurtalık, Ceyhan, Osmaniye, İslahiye, Bahçe, Hassa, Dörtöyl, Kozan Saimbeyli (Haçin), Feke ve Kadırlı'den (Kars) oluşmaktaydı.

¹² Adana'dan sonra en çok ekim yapılan yer 423.840 dönüm ile İçel'dir.

¹³ Konya 2.553.719, Ankara 2.388.287, Sivas 1.367.965, Kırşehir 1.309.900, Kütahya, 1.250.000, Diyarbakır 1.031.586, Balıkesir 927.100, Tokat 884.855, Yozgat 880.500, Antalya 818.081, Niğde 737.687 ve Afyon 712.400 dönüm.

¹⁴ Konya 535.887, Ankara 319.901, Sivas 205.772, Kırşehir 184.961, Yozgat 142.832 ve Niğde 138.438 ton.

¹⁵ İzmir 2.733, Sinop 2.359, Konya 2.283 ve Isparta 2.211 kg.

daha fazla ekim yapılan iller arasında hektar başına 2.283 kg ile sadece Konya vardır. Bu veriler göstermektedir ki Adana hem toprağın verimliliği hem de ülkenin buğday ihtiyacını karşılaması bakımından önemli bir bölgedir.

Sırrı Bey, pamuk ve buğday dışında bölge çiftçilerine büyük kazanç sağlayabilecek şeker kamışının, çok daha fazla üretilebileceken, bu üretimin sınırlı miktarda kaldığını ifade etmektedir. Çünkü bitkinin düzenli olarak Ağustos sonuna kadar 10 günde bir, Aralık sonuna kadar ise 15-20 günde bir sulanması gerekirken bu yapılamamaktadır (Süleyman Sırrı, R. 1340, s. 3). Osmanlı döneminde şeker imali için gereken ham madde İç Anadolu ve Doğu Anadolu'daki bazı illerde ziraatı yapılan şeker pancarından karşılanmaktadır. Şeker kamışı üretimi için ise 19. yüzyılın sonlarında bu ürünün yetiştirilebileceği bölgeler araştırılmıştır. Bu bölgelerin başında da Çukurova Bölgesi gelmektedir. Ürünün yetiştirilebilmesi için 1870 yılında Dahiliye Nezareti'nden bir miktar tohum, ekim şeklini anlatan bilgi notları ve bu işten anlayan bir görevlinin Adana'ya gönderilmesi talep edilmiştir. Bu tarihten sonra bölgede yaygınlaşmaya başlayan şeker kamışı üretimi neticesinde 1898 yılında Adana'da şeker fabrikası kurma girişimi gerçekleştiği gibi 10.000 dönüm arazide yapılacak şeker kamışı ve pancarın muaf vergisinden muaf tutulmasına da karar verilmiştir (Karayaman, 2010, s. 300, 312). Fakat fabrika kurma girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Çünkü şeker kamışı üretimi istenilen ölçüde yaygınlaşmamıştır (Özer, 2021, s. 97). Bu nedenle 1913 yılı istatistiklerinde Adana'da sadece 120 dönümde yapılan pancar ziraatından 22 ton ürün elde edilirken, şeker kamışı üretimine dair bir veri bulunmamaktadır (Güran, 1997, s. 107-109). Cumhuriyet Döneminde ise 1930'lu yıllarda Adana'da şeker kamışından şeker üretimi yeniden gündeme gelmiştir. Ardından 1943 yılında yapılan tetkikler neticesinde bu bölgede 50.000 ton şeker üretilebileceği tespit edilse de köylü açısından pancarın daha kârlı olması ve savaş yıllarının getirdiği sıkıntılardan dolayı bu ürün yaygınlık kazanamamıştır (Özer, 2021, s. 119).

Sırrı Bey, raporunu o dönemde en önemli ve asıl gelir sağlayan ürünler olması nedeniyle hesaplamaları üç beyaz olarak tanımlanan buğday, pamuk ve şeker kamışı üzerinden yapmıştır. Bunlarla beraber ovada yetiştirilebilecek ve önemli miktarda gelir sağlayacak başka ürünlerin de olduğu ifade edilmiştir. Bu ürünler ve bunların 1913 yılı istatistiğine göre üretim miktarı ise şöyledir (Süleyman Sırrı, R. 1340, s. 9; Güran, 1997, s. 87-134; Bkz. Ek 3):

1- Denize yakınlığından dolayı oldukça çukur ve tuzlu bulunan ve bataklık halinde kalacak olan arazide ancak pirinç üretilebilirdi. Bu mahsul de pamuk ve şeker kamışı kadar kazançlı bir üründü. Adana'da bu ürünün ziraatı istatistiğe göre 900 dönümlük arazide yapılmakta ve yıllık 143 ton üretilmekteydi.

2- Zeytin Adana Ovası'nda sulanmak şartıyla, altı yedi sene mahsul vermekteydi. Bu durumda arazinin önemine göre farklı mahsul vermeye müsait olmayan veyahut yüksekliği bakımından ancak tahrik kuvvetiyle sulanabilecek yerlerde zeytin yetiştirilerek bundan iyi bir gelir elde etmek mümkündür. O tarihte Adana'da ticari amaçlı zeytin ekimi yapılmamaktadır.

3- Limon, portakal, badem vesaire meyveler bol miktarda yetiştirilebilirdi. İstatistikte Adana'da yetiştirilen meyveler incir, elma, armut, erik, kayısı, nar, dut, portakal, limon, badem ve cevizdi. Bunlardan yıllık 8.427 ton ürün elde ediliyordu.

4- Sebze yine iyi ve bol miktarda yetiştiği gibi ovada sanayi geliştikçe bunlardan konserve vesaire imal edilerek ayrıca gelir elde edilebilirdi.

Buğday ve pirinç dışında ovada yetişen hububat, toplam 659.708 dönümde ziraatı yapılan kaplıca (kızıl buğday), arpa, yulaf, mısır, darı, kuşyemi ve çavdar olmak üzere bunlardan toplam 80.431 ton ürün elde ediliyordu. Sanayi bitkilerinden pamuk dışında toplam 285.519 dönümde başta susam olmak üzere keten ve tütün yetiştirilmekte ve yıllık toplam 9.880 tonluk üretim yapılmaktaydı. Baklagillerden toplam 28.239 dönüme ekilen bakla, bezelye, nohut, fasulye, mercimek ve burçaktan yıllık toplam 3.360 ton ürün elde edilmekteydi. Son olarak köklü bitkilerden ise toplam 13.483 dönüme patates, pancar, havuç, soğan ve sarımsak ekilmekte ve yıllık toplam 2.300 ton ürün alınmaktaydı. Ayrıca 145.740 dönümde de üzüm yetişmekte ve yıllık 15.414 ton mahsul yetiştiriliyordu. Bunların dışında muhakkak ki bölgede halkın günlük sebze ihtiyacına yönelik her nevi sebze yetiştirilmekteydi. Fakat bunlar muhtemelen büyük çapta yapılmadığından istatistikte yer almamıştır.

5- O günkü şartlarda bataklık yerlerde çayır ekiliyordu. Ancak bölge sulandıktan sonra istenilen yerlerde en iyi çayırliklar tesis edilerek hem toprağın dinlendirilmesi sağlanmış olacak hem de üretim masrafları diğer mahsullere nispetle pek az olan çayır ve yoncadan tamamen istifade temin edilebilecekti. Böylece hayvanlar iyi beslenerek ihracattan önemli kazançlar sağlanabilecekti.

Tüm verilere bakıldığında 1913 yılında Adana'nın genelinde toplam 243.060 hektarlık alanda ziraat yapılmaktaydı. İstatistikte Adana'nın genelinde yapılan ziraata karşılık Sırrı Bey, Berdan Çayı-Ceyhan arasındaki yaklaşık 200.000 hektarlık alanda yapılacak ziraatı temel almaktadır. Ancak Ceyhan Nehri'nin doğusu ile Berdan Çayı'nın batısında İçel'e kadar olan bölgede verimli araziler bulunurken asıl üretimin

özellikle pamuk üretiminin yapıldığı bölgenin Adana Ovası olarak tanımlanan bu alanda gerçekleştiği ve bu nedenle 1913 yılında tarım yapılan toplam arazinin yarısının dahi bu bölgede yapıldığı farz edilse bile hâlihazırda yaklaşık 120.000 hektarda ziraat faaliyetinin yapıldığı rahatlıkla söylenebilir. Diğer taraftan yine sulama neticesinde bölgede dönümden 400 kg. olmak üzere 290.101 ton buğday ve yine dönümden 50 kg. olmak üzere 36.262 ton pamuk üretilmesi hedeflenmiştir (bk. Tablo 1). İstatistiğe göre ise 1913 yılında dönümden 198 kg. olmak üzere toplam 135.530 ton buğday ve her dönümden 32 kg. olmak üzere toplam 27.072 ton pamuk üretimi yapılmaktadır. Hesaplamalar sulama sayesinde elde edilecek ürün miktarının iki katına çıkacağı yönündeydi ki günümüzde bölgede dönümden elde edilen mahsul bu rakamların da üzerindedir. Ayrıca Adana Vilayeti'nin tamamında üretilen pamuk ve buğdaydan 2.577.430 olmak üzere tüm üretimden elde edilen gelir 3.373.440 liraydı. Bölgede şeker kamışı üretimi gerçekleşmediği için projenin hayata geçmesi sonucunda sadece buğday ve pamuktan elde edilmesi hedeflenen gelir ise 4.859.194 liraydı. Bu hesaplar göstermektedir ki sadece sulanması planlanan arazinin 2/3'ünden elde edilecek gelir dahi 1913 yılında vilayetin tamamından elde edilen gelirden yaklaşık %50 daha fazladır. Başka bir deyişle sulama projesinin hayata geçmesi neticesinde sadece Adana Ovası olarak adlandırılan bölge, daha önce vilayetin tamamında yapılan üretimden ve gelirden çok daha fazla bir kazanç sağlayabilirdi.

SONUÇ

İzmir İktisat Kongresi sonucunda ortaya çıkan düşünceler doğrultusunda ülkenin ithal ettiği tarım ürünlerinin yerli üretimle karşılanması ve bundan kaynaklanan döviz çıkışının azaltılması amaçlanmıştı. Bunun için Cumhuriyet'in ilk Nafia Bakanı Süleyman Sırrı Bey, üç beyaz olarak adlandırılan buğday, pamuk ve şeker üretiminin artırılması amacıyla Adana Ovası'nın ıslahı için bir proje hazırladı. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durumu ve iktisadi politikasını yansıtmaya açısından önemli bir girişim olan bu proje, ovanın sorunlarını tespit etmekle birlikte ağırlıklı olarak elde edilecek kazançta yoğunlaşmıştır. Bu yüzden çalışmanın belki de en büyük eksikliği hâlihazırda gerçekleşen üretimin araştırılmamış ve sorunların nasıl giderileceği hakkında tafsillatla yer verilmemiş olmasıdır. Bu durum Sırrı Bey'in ülkenin ihtiyaç duyduğu acil nakit ihtiyacının karşılanması için süreçten ziyade sonuca odaklandığını göstermektedir. Çalışmanın gerçekleşmesi halinde elde edilecek gelirin ülke ekonomisi için faydalı olacağı Osmanlı'nın son dönemindeki verilerle karşılaştırıldığında açıkça anlaşılmaktadır. Fakat proje hayata geçmemiştir. Projede görüldüğü üzere faaliyete nereden başlanacağına daha sonra yapılacak incelemeler neticesinde karara bağlanacağı saptanmış, ancak Sırrı Bey'in kısa bir süre sonra hayatını kaybetmesi bu girişimi sonuçsuz bırakmıştır. Bunun dışında projenin hayata geçmemesinin belki de en önemli nedeni çalışmaların ciddi bir maliyet içermesi ve bunun borçlanmayla yapılacak olmasıdır. Oysa savaştan yeni çıkmış olan ülkenin ekonomisi buna müsait değildir. Ağır aksak da olsa ülkede tarımın yapılmasına karşın sanayi tesisleri oldukça yetersizdir ve sanayi tesisleri olmadan tarım üretiminin artması tek başına ülkeye istenilen faydayı sağlayamayacaktır. Bu nedenle ülkenin kalkınması yöneticiler açısından sanayi yatırımlarını desteklemek ile mümkün görünmektedir. Bunların dışında Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan girişimler istenilen boyutta gerçekleşmemiştir. Bunda ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum, yaşanan isyanlar, iç ve dış siyasi olaylar ve savaşlar gibi nedenler etkilidir. Bölgede yapılan tarımsal faaliyetten istenilen fayda ancak 1956 yılında yapılan baraj ve sulama projelerinin hayata geçirilebilmesiyle mümkün olabilmiş ve eski yöneticilerin de takdir ettikleri gibi Adana Ovası ülkenin en önemli tarım merkezlerinden biri haline gelmiştir.

KAYNAKLAR

Akpolat MS (2004). Tanzimat sonrası Osmanlı mimarlığından bir kesit: Adana-Mersin demiryolu istasyon binaları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 21(1), 77-93. <https://dergipark.org.tr/pub/huefd/issue/41195/508496>

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. (1997). C.II. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.

Başkanlık Osmanlı Arşivi, BOA, DH.İD., 80/26-3; BOA, DH.MKT., 263/13; BOA, DH.MKT., 423/30; BOA, BEO., 3705/277845; BOA, Y.PRK.UM., 46/3; BOA, Y.A.HUS., 505/42; BOA, HRT.h. 2424; BOA, HRT.h. 2042; BOA, MV, 120/23; BOA, MV., 132/94.

Beckert S. (2018). *Pamuk imparatorluğu*, Ali Nalbant [Çev.]. Say Yayınları.

- Beşirli M. (2004). Bağdat Demiryolu'nun Akdeniz uzantısı: Toprakkale-İskenderun demiryolu. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (23), 215-236. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunitaed/issue/2862/39084>
- Büyükyıldırım G. (2009) Türkiye'de su mühendisliğinin öncüsü, Türkiye Cumhuriyeti'nin 2. Bayındırlık Bakanı Süleyman Sırrı. *Türkiye Mühendislik Haberleri*, (453), 36-39.
- Çanak E. (2015). Cumhuriyet döneminde Adana (Seyhan)'da meydana gelen seller ve alınan önlemler (1930-1956). *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 296-341.
- Çanak E. & Yeşil A. (2015). Atatürk döneminde Adana (Seyhan) vilayetinin demografik yapısı. *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (14), 101-128.
- Çatal AC (2015). Nehirlerin sosyo-ekonomik yaşantıya etkisi (Seyhan nehri örneği). *Osmanlı Devletinde Nehirler ve Göller* [haz.: Şakir Batmaz & Özen Tok]. Not Yayınları, 291-300.
- Doğan O. (2009) *Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi*. Fa Ajans.
- Doğan O. & Ünal EF (2011). *Çukurova'ya bereket getiren projeler*. Çamlıca Basım Yayın.
- Güran T. (Haz.) (1997). *Osmanlı dönemi tarım istatistikleri 1909, 1913 ve 1914*. Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Haktan O. (1998). Atatürk'ün ekonomi politikası; ulusal bağımsızlık ve ekonomik bağımsızlık. *H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 75. Yıl Özel Sayısı, 29-36. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/huefd/issue/42279/506996>
- Hasgül S. (2016) *Salnâmelere göre Adana vilâyetinin demografik ve kültürel yapısı (Adana merkez, Kozan, Cebel-i Bereket, İçel ve Mersin sancağı)*. [Mersin Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi].
- Hatipoğlu S. (2014). Doğu sorunu kapsamında Adana Ermeni olayları. *Ermeni Özel Sayısı*, Cilt 3, *Yeni Türkiye*, 2022-2038.
- İklim Sınıflandırması Adana*. <https://www.mgm.gov.tr/iklim/iklim-siniflandirmalari.aspx?m=ADANA>, (10.08.2021).
- İnan, A. (1989), *İzmir iktisat kongresi*. TTK Yayınları.
- Karayaman M. (2010). Osmanlı Devleti'nde şeker fabrikası kurma teşebbüsleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 25(1), 297-318.
- Karpat, KH (2010). *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*. Timaş Yayınları.
- Nafta Nezareti'nden Çevre ve Şehircilik Bakanlığına Görev Yapmış Bakanlarımız(1848 - ...)*, <https://webdosya.csb.gov.tr/db/turkce/eskibakanlar/dergi/mobile/index.html>. (10.03.2021)
- Ökçün AG (1981). *Türkiye iktisat kongresi 1923-İzmir haberler – belgeler – yorumlar*. AÜSBF Yayınları.
- Öksüz M. (2016). Amerikan belgelerine göre Mondros Mütarekesi'nden 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'na Kadar Türkiye'de para politikası. *Atatürk Yolu Dergisi*, (58), 195-244. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ankuayd/issue/42482/511733>
- Özer S. (2021). Türkiye'de Şeker Sanayisi (1925-1950). *CTAD*, (33), 95-124.

- Özgün C. (2013). Osmanlı ağaç kültüründe yeni ve egzotik bir tür: Okaliptüs. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 13(26), 5-29.
- Pamuk Ş. (2003). *Osmanlı-Türkiye iktisadi tarihi 1500-1914*. İletişim Yayınları.
- Resmi İstatistikler. <https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?m=ADANA>, (10.08.2021).
- Salname-i Vilayet-i Adana*. (1902). Defa 12, Adana Vilayet Matbaası.
- Süleyman Sırrı (R. 1340). *Adana Ovası*. Yeni Gün Matbaası.
- TBMM Albümü 1920-2010*. (2010). C.1. TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları.
- TBMM Zabıt Ceridesi*. 7/1, 18. Birleşim. 22.03.1340 Cumartesi (22 Mart 1924), 895, 949.
- TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası. (2006). "Aşağı Seyhan Sulama Projesi, Şanlıurfa Sulama Tünelleri, Yenikapı Atıksu Önarıtma Tesisi, Adana Hacı Sanabcı OSB Su Alma ve Arıtma Tesisi, Büyük İstanbul İçmesuyu II. Merhale Projesi Yeşilçay Sistemi", *Türkiye Mühendislik Haberleri*, (442-443), 102-111.
- Toksöz M. (2006). Bir coğrafya, bir ürün, bir bölge: 19. yüzyılda Çukurova. *Kebikeç*, (21), 97-110. https://kebikecdergi.files.wordpress.com/2012/07/07_toksoz.pdf
- Toprak Z. (1978). Cihan Harbi yıllarında İttihat ve Terakki'nin işe politikası. *Boğaziçi Üniversitesi Beşeri Bilimler Dergisi*, 6, 211-225.
- Tulga D. & Parlayan A. (2009). Atatürk'ün Soyağacı. *NTV Tarih Dergisi*. (10), 24-25.
- Türker AH (2008). Tarsus-Karabucak okaliptüs işletmeciliğiyle civar bölge tarımının ekonomik yönden bir kıyaslaması. *I. Ulusal Okaliptüs Sempozyumu*. Tarsus. 250-258.
- Uğuz S. (2016). Mersin limanında ticaret (1870-1912). *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 13(33), 334-363. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/183477>
- Yaktı Ö. (2013). Amerikan iç savaşı ve Adana: Pamuk tarımının Adana'nın modernleşme sürecine etkisi. *A.Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (54) 273-296. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/618765>
- Yurtsever C. (2018). *Bir Zamanlar Adana*. Heyamola.

EKLER

EK 1. Devletin Kademeli Olarak Elde Edeceği Ortalama Gelir Miktarı

	Ekilecek Arazi	Alınacak Gelir	
1 ila 5'inci seneye kadar	%25	236.250	Yirmi yıl zarfında her yılın ortalama geliri 590.625 Osmanlı lirasıdır.
5 ila 10'uncu seneye kadar	%50	472.500	
10 ila 15'inci seneye kadar	%75	708.750	
15 ila 20'nci seneye kadar	%100	945.000	
		2.362.500	
	Genel Ortalama		Toplam Osmanlı lirasıdır.
20'nci seneye kadar	%100	590.625	
35'inci seneye kadar	%100	945.000	
35'inci seneden sonra	%100	1.172.500	

EK 2. Yeni Konulacak Vergi İle Elde Edilecek Toplam Gelir

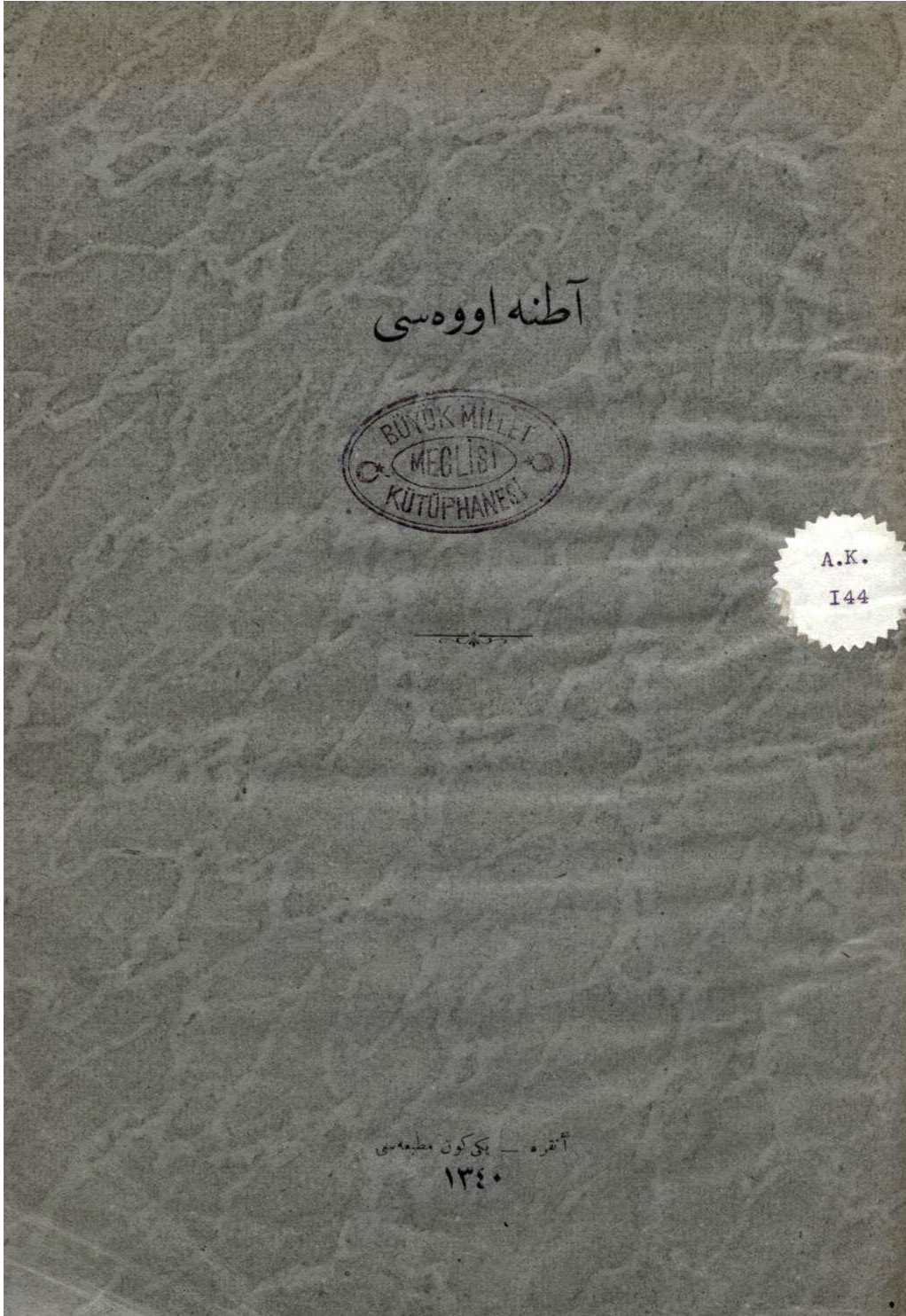
	Gayr-i Safi Gelir		Net Gelirin Yüzde Onu		Gelir Osmanlı Lirası
1 ila 20'nci seneye kadar	590.625	+	258.963	=	849.588
20 ila 35'inci seneye kadar	945.000	+	413.943	=	1.358.943
35'inci seneden sonra	1.072.500	+	513.943	=	1.586.443

EK 3. 1913 Tarım İstatistiğinde Adana Vilayetinde Ziraatı Yapılan Ürünler

Ürün Cinsi	Ekilen Arazi (Dönüm)	Elde Edilen Mahsul (Ton)	Gelir (Bin Gruş)		Ürün Cinsi	Elde Edilen Mahsul (Ton)	Gelir (Bin Gruş)
Pamuk	829.690	27.072	147.706		Portakal	7.263	2.831
Buğday	682.118	135.530	110.037		Erik	287	40
Arpa	452.305	54.277	30.553		İncir	273	81
Susam	282.540	9.718	19.883		Nar	201	79
Yulaf	161.618	20.568	11.099		Limon	155	36
Üzüm	145.740	15.414	6.007		Kayısı	84	66
Darı	22.204	3.419	1.823		Elma	79	9
Mısır	21.531	2.120	1.837		Badem	55	172
Soğan	9.669	1.579	615		Ceviz	25	24
Fasulye	8.223	1.072	1.107		Amut	4	3
Mercimek	8.013	1.085	1.332		Dut	1	0
Nohut	6.624	653	636		TOPLAM	8.427	3.341
Burçak	4.414	408	212				
Tütün	2.729	152	327				
Patates	2.612	606	236				
Sarımsak	1.047	84	98				
Çavdar	1.000	33	16				
Pirinç	900	143	234				
Bakla	810	138	215				
Keten	250	10	11				
Bezelye	155	4	7				
Pancar	120	22	4				
Kaplıca	100	12	5				
Kuşyemi	50	2	0				
Havuç	35	9	3				
TOPLAM	2.644.497	274.130	334.003				

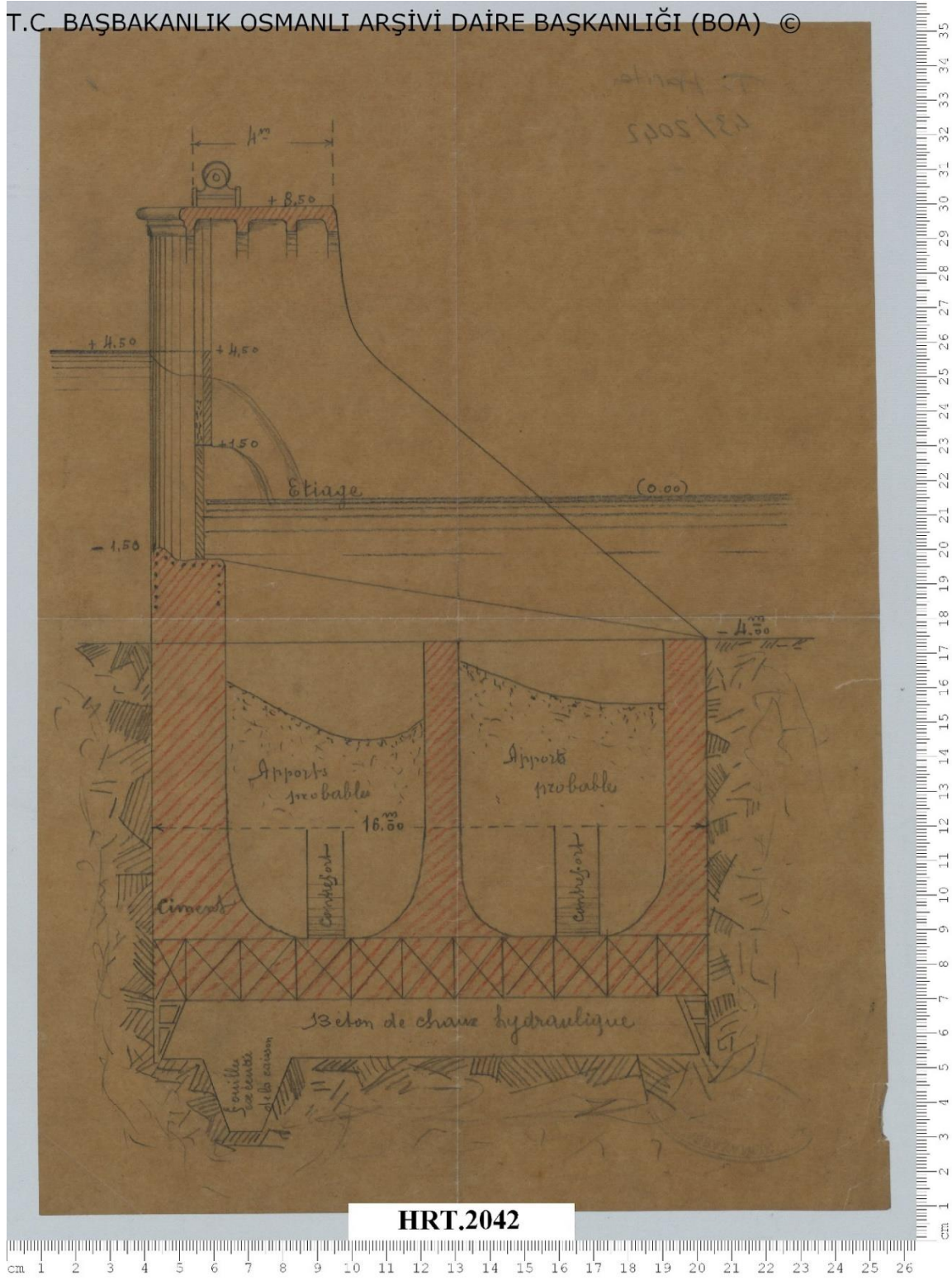
Kaynak: Tevfik Güran (Haz.). (1997) *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri 1909,1913 ve 1914*. Cilt.3 T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. Ankara, s.87-134

EK 4. Süleyman Sırrı Bey'in Hazırladığı Çalışmanın Kapağı

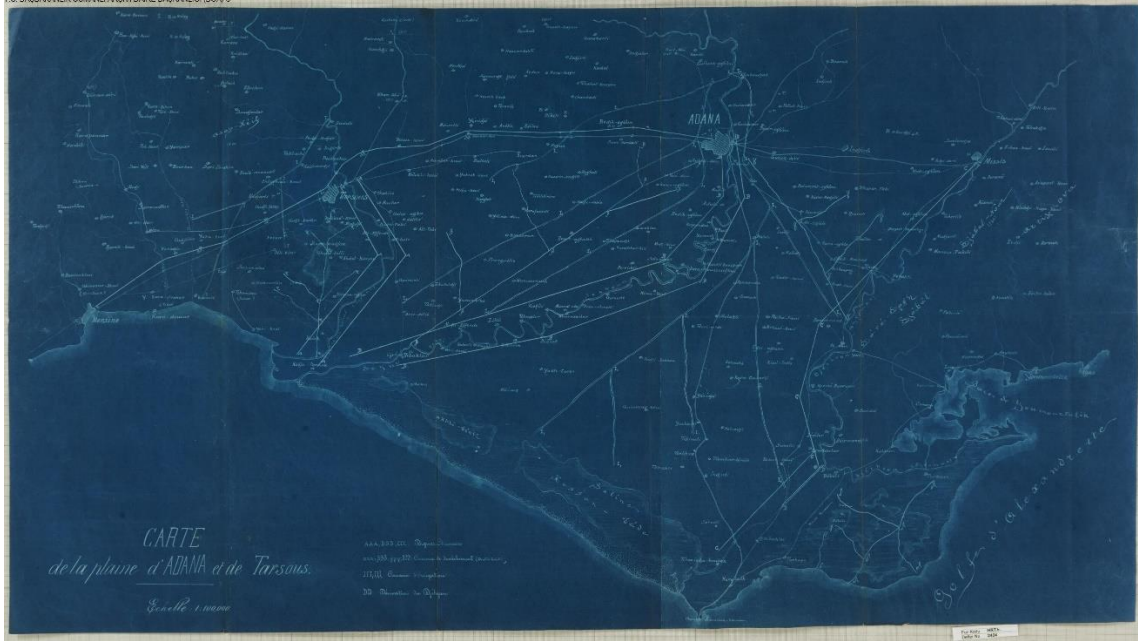


EK 5. Adana Vilayeti'nin Sulama Projesi ve Nehirdeki Su Miktarını Gösterir Plan

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©



EK 6. Osmanlı Döneminde Hazırlanan Harita Örnekleri





MİLLİ MÜCADELE'DEN GÜNÜMÜZE YEREL BİR GAZETE: YENİ ADANA

Filiz YILDIZ¹, Sevda ÜNAL²

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI: 10.35379/cusosbil.1026735

Makale Geçmişi:

Geliş 21.11.2021

Düzeltilme 24.11.2021

Kabul 20.12.2021

Anahtar Kelimeler:

Yeni Adana,

Anadolu Basını,

Millî Mücadele Basını,

Yerel Basın,

Etkileşimli Gazetecilik.

ÖZ

1918 yılının sonlarında başladığı yayın hayatını halen sürdüren *Yeni Adana*, Türkiye'nin en eski yerel gazetesi olarak bilinmektedir. Gazete, işgal altındaki Adana'da zorluklar içinde yayımlanırken, bağımsızlık savaşına destek vermiş, kamuoyu oluşturarak halkın Milli Mücadele'ye olan inancını güçlendirmiştir. Bu çalışmada öğretmen Ahmet Remzi [Yüreğir] ve Avni Doğan'ın vatan savunmasına bir gazete ile destek verme düşünceleri doğrultusunda yayımladıkları *Yeni Adana* gazetesi ele alınmaktadır. Nitel araştırma tasarımı ile hazırlanan bu çalışmada sözlü tarih çalışması yöntemi kullanılmıştır. Sözlü tarih çalışmaları, toplumun kültürel yapısına ilişkin veri sağlamak ve bu kapsamda gerçekleştirilen görüşmeler, resmi tarihte gözden kaçırılan unsurların eleştirel bir şekilde değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Bu çalışmada, öncelikle ilgili literatür ve gazetenin çevrimiçi ortamda ulaşılan sayıları incelenmiş, ardından gazetenin imtiyaz sahibi Çetin Remzi Yüreğir ile yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Yüreğir, gazetenin geçmişi ve bugünü, hatıraları ve deneyimlerine dayanarak aktarmış, ayrıca yerel basının güncel sorunları ve gazetecilikte yeni yönelimler ile ilgili tespitlerde bulunmuştur. Görüşmede öne çıkan; gazetenin toplumsal sorumluluğu ve misyonu, internet gazeteciliği ve sosyal medyanın yerel gazetelere sunduğu olanaklar, değişen gazetecilik pratikleri, okur ile etkileşim ve yurttaş gazeteciliğinin önemi gibi başlıca temalar, çalışmanın bulgular kısmında, alt başlıklar halinde irdelenmektedir.

A LOCAL NEWSPAPER FROM THE NATIONAL STRUGGLE TO THE PRESENT: NEW ADANA

Article Info

Research Article

DOI: 10.35379/cusosbil.1026735

Article History:

Received 21.11.2021

Revised 24.11.2021

Accepted 20.12.2021

Keywords:

Yeni Adana,

Anatolia Press,

Independence War Press,

Local Press,

Interactive Journalism.

ABSTRACT

Having been publishing since its foundation till now, *Yeni Adana* is known as the oldest local newspaper in Turkey. It supported the Independence War, encouraged the populace for national struggle via molding public opinion as barely published in subjugated Adana. In this study is discussed *Yeni Adana* newspaper, published by teacher Ahmet Remzi [Yüreğir], and Avni Doğan whose vision was to support homeland defense with a newspaper. With the help of qualitative analysis, oral history method is used in this study. Oral history method, while permitting data on public ethos, by means of interview, enables critical assessment of points neglected in official history. In this study, first of all related works and available issues of online archive of *Yeni Adana* are scrutinized, then, a semi-structured interview is conducted with Çetin Remzi [Yüreğir], the publisher. Yüreğir, accounts for history and present status of the newspaper based on his memories and experiences, as well as explicates current challenge of local media and new tendencies in journalism. Themes, emphasized in the interview, are examined in separate titles each, which are: mission and social accountability of the newspaper, online journalism and opportunities provided by social media to local media, shifting journalism practices, interactions with readers, and importance of the citizen journalism.

¹ Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, İletişim Fakültesi, filizyildiz@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1206-4314

² Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi, İletişim Fakültesi, sevdaunal@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2754-4780

Alıntılanmak için/ Cite as: Yıldız, F., Ünal, S. (2021), Milli Mücadele'den Günümüze Yerel Bir Gazete: Yeni Adana, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (3), 223-234

GİRİŞ

Yerel basına, faaliyet gösterdiği yerleşim birimlerinde olup bitenleri vatandaşlara aktarmak, güncel gelişmeleri ve yenilikleri duyurmak, halkın sorunlarının, taleplerinin ve şikayetlerinin yerel yönetimlere iletilmesinde köprü görevi görmek ve sorunların çözümüne yönelik karar ve uygulamaların takipçisi olmak gibi görevler yüklenmektedir. Ulusal gazetelerin İstanbul ve Ankara merkezli habercilik politikalarının ve yerele yönelik sınırlı ilgilerinin aksine yerel gazetelerin yöre ile ilgili konulara ve sorunlara ağırlık vererek yerel halkın sözcülüğünü üstlenmesi ve kamu gazeteciliği anlayışını benimsemesi beklenmektedir. 1996 yılında yapılan 1. Anadolu Basın Kurultayı'nda yerel basın, 'Haberciliği ile yayımlandığı yörenin sesini, sorunlarını yansıtabilen, kendi mahallindeki sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal gelişmeleri sağlıklı bir biçimde aktarabilen, yerel düzeyde kamuoyu oluşturma gücüne sahip gazeteler bütünü' şeklinde tanımlanmıştır (akt. Yıldız, 1998, s. 5). Bununla birlikte yerel basına yüklenen bütün bu görevlerin yerine getirilebildiği ve yerel basından beklentilerin gerçekleştirildiği söylenemez. Ağırlıklı olarak ekonomik sorunlarla karşı karşıya olan yerel basın işletmeleri her geçen gün işlevsizleşmekte ve ayakta kalma mücadelesi vermektedir. En genel haliyle Türkiye'de ulusal basının devasa bir medya endüstrisine dönüşümü ve iş insanlarının sektöre girişiyle gerçekleşen büyük yatırımlar karşısında kendi yağıyla kavrulmak durumunda olan yerel basın giderek kan kaybetmiş ve etkin bir gazetecilik yapmak bir yana günü kurtarma kaygısıyla faaliyet gösterir hale gelmiştir.

Uzun yıllardır çeşitli platformlarda yerel basının sorunları tartışılmakta ve çözüm önerileri sunulmaktadır. Türkiye'de yerel basının çoğunlukla yeterli sermaye birikimine sahip olmayan küçük işletmelerden oluşması, ekonomik sorunların öne çıkmasına neden olmaktadır (Gürel, 2007, s. 174). Yeterli sermaye birikimine sahip olmayan yerel gazetelerin yaşadığı ekonomik sıkıntılar, teknoloji yatırımlarını sektöre ugratmakta, nitelikli işgücü yerine gazetecilik eğitimi ve deneyimi olmayan az sayıda eleman ile yayın hayatlarını sürdürmelerine yol açmaktadır. Oysa yerel basının ilk örneklerini oluşturan vilayet gazetelerinden itibaren, faaliyet gösterdiği yörede etkin rol oynayan yerel gazetelerden söz etmek mümkündür. Özellikle pek çok yerel gazete ve gazeteci Milli Mücadele'ye verdiği destek ve zor koşullar altında yürüttükleri gazetecilik faaliyetleri nedeniyle minnetle anılmaktadır. Basın tarihi çalışmalarında Anadolu'daki bağımsızlık mücadelesini destekleyen gazeteleri işaret etmek üzere "Millî Mücadele Basını", "Kuvayı Milliye Basını" ya da "Anadolu Basını" ifadeleri kullanılmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk, dönemin yerel basınına nitelendirmek üzere "fazilet adaları" ifadesini kullanmıştır (Gezgin, 2007). Kurtuluş Savaşı yıllarında İstanbul'da, Millî Mücadele hareketini destekleyen gazetelerin yanında İstanbul hükümetinin sesi olarak faaliyet gösteren ve Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Anadolu'da yürütülen harekete muhalif olan gazete ve dergiler bulunmaktaydı. Dönemin önemli gazeteleri arasında yer alan *Tasvir-i Efkar*, *Vakit*, *İkdam*, *İfham*, *İleri*, *Akşam*, *Yeni Gün* ve *Sebilü'r-Reşat* yayınlarıyla Anadolu'ya destek veren, vatandaşlara cepheden gelen haberleri aktaran ve vatanın işgalden kurtarılması konusunda kamuoyu oluşturmaya çalışan gazetelerdir. Ne var ki, İstanbul'da faaliyet gösteren basın kuruluşları, işgal kuvvetlerin ağır baskı ve sansür uygulamaları nedeniyle sürekli kapatılma tehlikesi altında olduklarından Millî Mücadele'ye katılma noktasında Anadolu basınına gerisinde kalmışlardır. Bu süreçte İstanbul gazetelerinin sansür nedeniyle bazı sayfalarının boş çıktığı bilinmektedir. İşgal kuvvetlerine karşı kazanılan zaferler sonucu hareketin başarıya ulaşacağına ulaşıldığı 1921 yılı itibarıyla İstanbul hükümeti ve Padişahın Anadolu'ya dair haberler üzerindeki sansürü gevşetmesi üzerine İstanbul basınına yayınları aracılığıyla verdiği destek de artmıştır (Güner, 1998, s. 92). Mustafa Kemal Paşa'nın ulusal direnişi örgütlemeye başladığı ilk günlerden itibaren, haber akışına önem verdiğini belirten basın tarihçisi Orhan Koloğlu, Anadolu'da Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen 82 gazetenin bulunduğunu kaydetmektedir. Koloğlu, "Ankara'nın iki gazetesi *Hakimiyet-i Milliye* ve Yunus Nadi'nin Ankara'ya naklettiği *Yeni Gün*, diğer bütün Kemalist basın için yönlendirici olmuşlardır" demektedir (2006, s. 114-116). Ülkenin dört bir yanında gazetecilik faaliyetleri ile bağımsızlık hareketine katılan başlıca yerel gazeteler *İzmir'e Doğru* (Balıkesir), *Yeni Adana*, *Açıksöz* (Kastamonu), *Babalık* (Konya), *Öğüt* (Konya), *İstiklâl* (Trabzon), *Işık* (Giresun), *Albayrak* (Erzurum), *Ahali* (Samsun), *Seyyare-i Yeni Dünya* (Eskişehir), *Millî Yol* (Bursa), *Emel* (Amasya), *Türkoğlu* (Bolu)'dur (Şapolyo, 1976; Topuz, 2003).

Bu çalışmanın konusunu oluşturan *Yeni Adana* gazetesi 1918 yılından günümüze süre gelen 103 yıllık yayın hayatı ile Türkiye'nin en eski yerel gazetesi olarak bilinmektedir. Pulur (2017, s. 79), *Yeni Adana*'yı Milli Mücadele'den bu yana yayın hayatını sürdüren tek Kuvayı Milliye gazetesi olarak nitelendirmektedir. Gazete işgal altındaki Adana'da 1918 yılının son günlerinde, Millî Mücadele'ye destek vermek üzere türlü zorluklar ve imkansızlıklar içinde yayınlanmaya başlamıştır. Bağımsızlık mücadelesine katılmanın etkili bir yolunun gazete çıkarmak olduğunu düşünen öğretmen Ahmet Remzi [Yüreğir] ve Avni Doğan, 25 Aralık 1918 günü Mücavirzade Mustafa Emin'in Hayat Matbaası'nda *Adana* adlı gazetenin ilk sayısını yayımlamışlar ancak 3. sayıdan itibaren işgal kumandanlığının baskısı sonucu bu gazete vilayet emriyle kapatılmıştır. Bunun üzerine

Ahmet Remzi ve Avni Doğan yeni bir gazete çıkarmak üzere imtiyaz alarak yollarına *Yeni Adana* adını verdikleri gazete ile devam etmişlerdir. *Yeni Adana*'nın Hayat Matbaası'ndaki basımı 8. sayıdan sonra işgal kuvvetlerinin matbaayı basması ve çalışanların tutuklanması üzerine sona ermiştir (İslam, 2017, s. 30).

İşgalcilerin matbaayı basmasına Avni Doğan 8. sayıda yer alan "Kanuna Hürmet" başlıklı yazısı neden olmuştur. Avni Doğan, yazısında işgalcilerin gelişigüzel biçimde yaptıkları baskınları ve kanunsuz eylemlerini eleştirmektedir. İşgal güçlerini kastederek, "Eşeğin kuyruğu hala elimizdedir" demektedir. Avni Doğan'ın ifadeleri işgalcileri öfkelenendirir, baskında hem matbaadaki makinelere hem de gazetenin koleksiyonuna el konulur. Hayat Matbaası kapatılır, sahibi tutuklanır, Avni Doğan ise Yozgat'a sürgün edilir. Gazetenin kurucusu Ahmet Remzi hakkında da idam kararı verilmiştir. Bu koşullar altında Ahmet Remzi çareyi kaçmakta bulur. Ancak şehrin girişi ve çıkışları Ermeni çetelerince tutulmuştur. Günlerce Akkapı Mezarlığı'nda saklanır. Çarşaf giyerek kadın kılığında Adana sınırları dışına çıkmayı başarır. Daha güvenli bir yer olan Kayseri'ye gider ve orada *Erciyes* gazetesinden gördüğü destek sayesinde Mazlum Rasim Bey ile birlikte *Adana'ya Doğru* gazetesini çıkarır. Ancak gazete burada ses getirmeyince, Adana'ya nazaran daha güvenli olduğu düşünülen Karaisalı ilçesine döner (Akalin, 2000, s. 126; 100. Yıla Doğru Yeni Adana Gazetesi, 2017, s. 10,19-21). Gazete 25 Temmuz 1920'de Karaisalı'daki tren istasyonunda bir vagona yeniden yayımlanmaya başlamış, 9-13 arası sayıları burada yayımlanmıştır. Pozantı'nın düşman işgalinden kurtulması üzerine ise buraya taşınmış, 9 Eylül 1920'de yani 14. sayıdan itibaren Pozantı'da yayımlanmıştır. *Yeni Adana*'nın Pozantı dönemi 27 Kasım 1921'de sona ermiş, 9 Aralık 1921 tarihinde yeniden Adana'ya dönülmüştür (İdem, 2004, s. 47; Yıldırım, 2013, s. 746-747). Gazetenin hazırlandığı ve basıldığı yerlerin sıklıkla değişmiş oluşu dikkat çekmektedir. Bunun nedeninin işgal kuvvetlerinin baskısı olduğunu tahmin etmek zor değildir. Diğer yandan halkın, bağımsızlık savaşına olan inancını sarsıcı yayınlar yapan *Ferda* gazetesi, *Yeni Adana*'nın baş etmek zorunda kaldığı başka bir unsur olmuştur. 'Fransızlar Dostumuzdur' diyen *Ferda*, işgali memnuniyet verici olarak nitelendirmiştir (Coşar, 1964, s. 66). Milli Mücadele karşıtı gazeteler arasında *Ferda* en etkili olanlardan biridir. Gazete bir yandan saltanat ve hilafeti savunmuş bir yandan da Fransızlarla işbirliği içinde hareket ederek Çukurova'da işgalcilere karşı direnişi zayıflatmak için çaba harcamıştır. Fransız uçaklarının bu gazeteyi havadan halkın üzerine attıkları ve istihbarat harcamalarından *Ferda*'nın yöneticilerine kaynak aktardıkları bilinmektedir (Varlık, 2006, s. 231; İslam, 2017, s. 40; Akalin, 2000, s. 125). Gazetenin kurucusu Ahmet Remzi, 1919 yılının son aylarında Boğazlıyan Kaymakamı Avni Doğan'ı ziyaretinde Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf göndererek Kayseri ya da Niğde merkez olmak üzere Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmak üzere müsaade ister. Bir mektupla da başvuruda bulunur. Milli Mücadele'de gazetecilik faaliyetinin yanı sıra örgütsel düzeyde de etkin olmak arzusundadır. Mustafa Kemal Paşa 2 Aralık 1919 tarihinde bu talebi uygun gördüğünü bildiren bir yanıt verir. Bunun üzerine Cemiyet, Kayseri'de Ahmet Remzi Yüreğir başkanlığında kurulur. Adana'ya döndüğü günlerde Mustafa Kemal Paşa ile teması sürer. Önce Karaisalı sonra da Pozantı'da Kuvayı Milliye hareketine önderlik eder. Pozantı döneminde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde bir de istihbarat teşkilatı örgütleyerek cephedeki başarıları yurt genelinde duyurmaya çalışır. Gazete bu dönemde bir propaganda gazetesi niteliğindedir (100. Yıla Doğru Yeni Adana Gazetesi, 2017, s. 22- 23).

Gazetenin 9. sayısında Pazartesi ve Perşembe olmak üzere haftada iki gün çıktığı ve 5 kuruşa satıldığı bilgisi bulunmaktadır (İslam, 2017, s. 15, 30). Buna karşın Gülseren Akalin "Kurtuluş Savaşı'nda Adana Basını" başlıklı makalesinde *Yeni Adana* gazetesinde fiyat bilgisi yer almakla birlikte gazetenin para ile satılmadığını hem halka ücretsiz verildiğini hem de cephelere gönderildiğini ifade eder (2000, s. 127). Millî Mücadele'nin önemli destekçilerinden olan *Yeni Adana* gazetesi Ankara'dan ve yeni Meclis'ten haberler vermiş, askeri kazanımlar konusunda halkı bilgilendirmiş, askere destek vermiş ve Milli Mücadele karşıtı yayınlarla mücadele etmiştir. Şapograf (Taş baskı) tekniği ile basılan gazete Milli Mücadele yıllarında Toros Cephesinde kurulmuş olan Kuvayı Milliye çeteleri tarafından dağıtılmıştır. Yöre halkının bağımsızlık mücadelesine olan inancını güçlendirmek amacıyla gazetede, vatan, hürriyet, bağımsızlık temalı yazı ve şiirlere yer verilmiştir. Şapolyo (1976), *Yeni Adana*'nın 28 Temmuz 1921 tarihli sayısına Ziya Gökalp'in 'Büyük Azim' adlı bir şiir gönderdiğini kaydetmektedir.

Gazetenin şekilsel özellikleri ve yayın periyodu savaş koşullarından kaynaklanan sıkıntılar nedeniyle sürekli değişim göstermiştir. Örneğin logosunda yer alan "Kilikya Türk Ülkesidir" ibaresi 9 Eylül 1920 yılında çıkarılan 14. sayıda "Adana Türk Ülkesidir" ibaresine yerini bırakmıştır (İslam, 2017, s. 31). Gazetenin savaş koşullarının neden olduğu maddi ve teknik imkansızlıklar ve dağıtım ile ilgili aksaklıklar bir tarafa işgal altındaki bir yörede, işgalcilerin baskısı altında var olma mücadelesi verdiği anlaşılmaktadır. Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesine destek veren gazete, Kurtuluş Savaşı boyunca yayınlarıyla halk arasında Milli Mücadele'ye olan inancın artmasını sağlamıştır. Milli Mücadele yıllarında, ulusal ve uluslararası gelişmelere ilişkin gazetenin en önemli

haber kaynağı Anadolu Ajansı olup, gazete aracılığıyla halk bölgedeki gelişmelerden haberdar edilmiştir (İdem, 2004, s. 49). İslam'a göre (2017, s. 51) *Yeni Adana*, Anadolu Ajansı'ndan aldığı haberlerin yanı sıra diğer Anadolu gazeteleri ve İstanbul basını ile de bağlantı kurmuş ve haber alışverişinde bulunmuştur. Gazetede yalnızca güney cephesindeki gelişmeler değil tüm cephelerdeki gelişmeler duyurulmuş, ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın beyanatları, meclis konuşmaları ve telgrafları yayımlanmıştır (Akalin, 2000, s. 126).



Resim 1.: 20 Ocak 1927 Osmanlıca harfleriyle *Yeni Adana Gazetesi* (Kaynak: Çukurova Üniversitesi Kütüphanesi Arşivi)

1 Kasım 1928 tarihinde Türkiye'de Harf Devrimi sonucunda, *Yeni Adana* gazetesinde de 3 Aralık 1928 tarihinden itibaren Osmanlıcadan yeni Türkçe alfabeyle geçilmiştir. Gazetenin 4 Kasım 1928 tarihli 80. sayısında yer alan "Yevmi Gazete" ibaresi ile gazetenin günlük olarak yayımlanmaya başladığı ilan edilmiştir (Okday, 1932, s. 9; Değirmenci, 2019, s. 41-42; Akalin, 2000, s. 126). 29 Temmuz 1929 tarihinden sonra gazetenin günlük yayımlandığı bilgisi gazetenin logosunun altında yer alan 'Her Gün Çıkar Halkçı Gazete' sloganı ile verilmiştir. (*Yeni Adana*, 29 Temmuz 1929). İsmail Hakkı Tefik Okday'ın 1932 tarihli *Adana Vilayeti Matbuatı* adlı çalışmasında aktardığına göre, erken Cumhuriyet yıllarında *Yeni Adana*, İstanbul, Ankara ve Çukurova bölgesi dışında Münih ve Paris gibi Avrupa şehirlerinde de muhabir bulunduran bir gazete olmuştur.

Günümüzde gazetenin arşivi Çukurova Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı bünyesinde muhafaza edilmektedir. Bununla birlikte gazete sayfaları yıpranmış durumda olduğundan, daha fazla zarar görmesini engellemek adına, basılı gazeteye erişim sağlanamamakta, 1927-1993 yılları arasında yayımlanan ve dijital ortama aktarılan bazı nüshalara çevrimiçi ulaşılabilmektedir. Gazetenin çevrimiçi ortamda yer alan nüshaları incelendiğinde 1 Nisan 1937 tarihinden 27 Kasım 1950'ye kadar akşam gazetesi olarak yayımlandığı görülmektedir. Bu süreçte gazetenin logosunda 'Akşamları Çıkar Gündelik Halkçı Gazete' ibaresine yer verilmiştir. Günümüzde *Yeni Adana*, Milli Mücadele döneminden itibaren yayında olduğunu gösterir şekilde "1918'den Beri Halkın Hizmetinde" sloganı ile yayımlanmaktadır. *Gazete*, günlük 750-800 adet basılmakta aynı zamanda internet üzerinden yayın hayatını sürdürmektedir. Ağırlıklı olarak abonelik sistemi ile okura ulaşan gazetenin fiyatı 1 TL'dir. Gazete 6 sayfa olarak basılmakta, Adana ile ilgili rutin ve özel haberlerin yanı sıra ulusal ve dünya haberlerine de yer verilmektedir. Ayrıca gazetede, bilim, sanat, edebiyat ve tarih alanlarındaki köşe yazısı, söyleşi, kitap eleştirisi vb. içeriklerde, gerek Adana gerekse de farklı şehirlerden akademisyenlerin ve aydınların yazılılarıyla gazeteye destek verdiği görülmektedir (*Yeni Adana*, 6 Aralık 2021).

Yeni Adana gazetesi çevrimiçi olarak <https://yeniadana.net/> adresinden yayın yapmakta olup sitede yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası gelişmelere yer verilmektedir. Web sitesi ana sayfasının üst kısmında, gazete amblemi ve bannerının altında yer alan menü çubuğunda haberlerin konularına göre tasnif edildiğini gösteren düşünce-sanat ve toplum, siyaset gündemi :CHP'de yön arayışları, siyaset, gündem, spor, dünya, ekonomi, tarım başlıkları yer almaktadır. Menü çubuğunda ayrıca basılı gazetede yer alan ilan sayfası "İlan Gov.Tr Resmi İlan

Haberi” başlığı altında verilmektedir. Yine ana sayfada 15 haberden oluşan manşet ya da vagon haber paneli bulunmaktadır. Bu bölümde gündemdeki önemli haberler yer almakta ve gelişmelere göre haberler güncellenmektedir. Ayrıca gazetede yazmakta olan köşe yazarları da vagon haberlere yakın bir konumda, bir menü çubuğu içinde sayfada yer almaktadır.



Resim 2.: 29 Ocak 1929 yeni Türkçe alfabe ile yayımlanan *Yeni Adana* (Kaynak: Çukurova Üniversitesi Kütüphanesi Arşivi)

AMAÇ, YÖNTEM VE ÖRNEKLEM

Bu çalışmada 103 yıldır yayımlanan yerel gazetenin, geçmişi ve bugününe dair verilerinin kayıt altına alınması amaçlanmıştır. Gazetenin arşivi, tarihi dokümanlar ve konuyla ilgili akademik çalışmaların yol göstericiliğinde hazırlanan bu makalenin özgün yanını, 1958 yılından bu yana gazetenin imtiyaz sahibi olan Çetin Remzi Yüreğir ile yapılan sözlü tarih çalışması oluşturmaktadır. Başka bir anlatımla, nitel araştırma tasarımı ile sözlü tarih çalışması şeklinde yapılandırılan çalışmada, Yüreğir ile yapılandırılmış görüşme yapılarak, geçmişten günümüze gazeteye dair verilerin ilk ve en yetkili ağızdan elde edilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca yıllarını bu işe vakfetmiş bir gazetecinin/gazete sahibinin, yerel basının güncel durumuna ilişkin tespitlerini, gazeteciliğin geleceğine ilişkin öngörülerini ve farklı bir yerel gazeteciliğe dair önerilerini görüşmeler esnasında aktarmış olması, yerel basın ile ilgili literatüre önemli bir katkı olarak değerlendirilmektedir.

Belleğin kayıt altına alınmasına olanak sağlayan bir yöntem olan sözlü tarih çalışmaları “toplumsal tarihten siyasi ve ekonomik tarihe uzanan geniş bir yelpazede, geçmişin belleklerde kalan bilgisini bugünden derleyen, tek başına bir disiplin olmayıp, disiplinler arası bir yaklaşımdır” (Aziz, 2017, s. 121). Yorumlayıcı paradigma üzerine temellenen nitel araştırma yöntemlerinden sözlü tarih çalışmaları tek bir kişinin hayatı üzerine kurulabileceği gibi bu çalışmalarda birden çok kişinin yaşamına ilişkin anlatılara da yer verebilir (Glesne, 2013, s. 27). Aslında sözlü tarih çalışmaları bir ya da birden fazla kişiyle yapılan görüşme ya da görüşmeler, “belgeler (tutanaklar, mektuplar, anılar, vasiyetler vb.), fotoğraflar veya başka eserler”le (Glesne, 2013, s. 116) desteklenmektedir. Toplumun kültürel yapısına ilişkin de veri sağlayan (Glesne, 2013, s. 142) sözlü tarih çalışmaları kapsamında gerçekleştirilen görüşmeler kayıt altına alınmış tarihte gözden kaçırılan unsurların görüşmecinin aktarımı aracılığıyla eleştirel bir şekilde değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır (Aziz, 2017, s. 121). Başka bir ifadeyle dinamik bir yapıya sahip olan sözlü tarih çalışmaları çoğu zaman resmi ya da egemen ideolojinin süzgecinden geçerek şekillenen yazılı kaynakların eksikliklerini tanıklıkların gün yüzüne çıkarılmasıyla tamamlayabilir (Berg & Lune, 2015, s. 348). Sözlü tarih çalışmaları amaca göre çeşitlilik göstermektedir. Bunlar “kişi, olay, kurum ve kuruluş”larla ilgili olabileceği gibi “şehir, kasaba, belde, köy, mahalle gibi yerleşim yerleriyle ilgili kültür çalışmaları” şeklinde de olabilir (Aziz, 2017, s. 124).

Bu çalışmada veri toplama süreci 1 Eylül 2021- 1 Kasım 2021 tarihlerini kapsamaktadır. Bu süreçte yerel basın ve *Yeni Adana* gazetesi ile ilgili makale, tez ve kitapların bir kısmı incelenmiş, katılımcı ile yapılan görüşmede ise, Çukurova'nın toplumsal ve kültürel yapısıyla ilişkili unsurların basın yayın hayatına etkileri, yöre halkının gazeteye yönelik yaklaşımı ve *Yeni Adana* ve yerel gazetelerin geleceğine yönelik bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Çetin Remzi Yüreğir ile 85 dakika süren bir telefon görüşmesi iki araştırmacının da katılımıyla yapılmıştır. Yüz yüze görüşmenin tercih edilmeyiş nedeni; Covid-19 pandemi koşulları ve önemli sağlık sorunları yaşayan katılımcı açısından riskli bir durum oluşmasını engellemektir. Görüşme öncesinde ses kaydı almak için katılımcının sözlü onayı alınmıştır. Ayrıca görüşme esnasında her iki araştırmacı da not tutmuşlardır. Çalışma kapsamında bazı basılı kaynaklar ve belgeler araştırmacılara bizzat katılımcı tarafından sağlanmıştır. Yüreğir, gazetesi ile ilgili olup araştırmaya katkı sağlayacağını düşündüğü dokümanları araştırmacılara ulaştırmıştır. Bu dokümanlar arasında kendisinin Çukurova Üniversitesi Enstitüleri diploma töreninde 1997 yılında yaptığı konuşmanın kitapçık olarak hazırlanmış konuşma metni de yer almaktadır. Bu metinde, gazetecilik mesleğinin misyon ve sorumluluklarına değinilmekle birlikte asıl vurgu Yüreğir'in ifadesiyle "Etkileşimli Gazetecilik" modeline ilişkindir. Çalışmanın bulgular kısmında bu konu kapsamlı biçimde ele alınmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Yeni Adana gazetesi imtiyaz sahibi Çetin Remzi Yüreğir ile yapılan görüşmede gazetenin kuruluşundan günümüze uzanan süreç, hem gazete özelinde hem de yerel basın ve gazetecilik mesleği çerçevesinde konuşulmuştur. Yüreğir, babası Ahmet Remzi Yüreğir ve Avni Doğan işbirliği ile çıkarılan *Adana* ve *Yeni Adana* gazetelerini büyüklerinden dinledikleri, babasının kaleme aldığı yazılar ve kendi belleğindeki hatıralar ışığında aktarmıştır. Yüreğir, görüşmede basının toplumsal görevi ve sorumluluğunu vurgulamış, 100 yılı aşkın süredir yayın hayatını sürdüren *Yeni Adana* gazetesinin yayın politikasını, değerlerini, ilkelerini, misyon ve hedeflerini bu çerçevede aktarmıştır. Ayrıca Yüreğir'in, yaşamının büyük bölümünü gazeteciliğe vakfetmiş biri olarak ağırlık verdiği konular arasında, çağımızın değişen gazetecilik anlayışı ve pratikleri yer almıştır. Yüreğir, giderek kan kaybeden yerel basın için internet ve yeni medyanın bir fırsat olarak değerlendirilebileceğini belirtmiş ve yerel basın için, okuru üretim sürecine dahil eden bir gazetecilik modelinin kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir. Yüreğir ile yapılan görüşmede öne çıkan temalar aşağıdaki başlıklar altında ele alınmıştır.

Yerel Basının Toplumsal Misyonu ve Sorumluluğu:

Liberal öğretilerde basın, demokrasinin temel unsurlarından biri olarak vurgulanmakta ve "dördüncü güç" şeklinde nitelendirilmektedir. Basının işlevlerini sağlıklı biçimde yerine getirebilmesinin ön koşulu düşüncelerin serbestçe ifade edilebildiği koşulların sağlanmasıdır. Böylece basın, kamunun temsilcisi olma rolünü üstlenebilecek, kamunun bekliliği ve sözcülüğünü yapabilecek, siyasal otoriteyi denetleyebilecek yeri geldiğinde kamu adına hesap sorabilecektir (Uzun, 2006, s. 26). Bu anlayış çerçevesinde yerel basına da benzer görevler yüklenmektedir. Dahası yerel basının daha sınırlı bir coğrafyada faaliyet gösterdiği düşünüldüğünde yaygın basında görmezden gelinen ya da gereken ilgiyi görmeyen yerel olay ve olguların kapsamlı biçimde aktarılması gibi temel bir sorumluluğu da bulunmaktadır. Başka bir anlatımla yerel gazetelerin, yayımlandıkları yerleşim birimlerinde, kapsayıcı ve çok sesliliğe önem veren bir gazetecilik anlayışını; haberlerin seçimi ve sunumunda benimsemeleri, yerel otoriteler ve uygulayıcılar nezdinde kamunun haklarının savunucusu ve sorunlarının takipçisi olmaları beklenmektedir.

Basının hareket alanının sınırlandığı ve otoriterleşme eğilimlerinin yükseldiği dönemlerde ise yukarıda sıralanan beklentilerin gerçekleşmesi güçleşmektedir. *Yeni Adana* gazetesinin 1918 yılında başladığı 100 yılı aşan serüveninde toplumsal sorumluluk anlayışı ile hareket ettiğini belirten Çetin Remzi Yüreğir, gazetenin temel misyonunu, "Çağdaş Türkiye'nin güvencesi ve Atatürk ilke ve devrimlerinin savunucusu olmak" şeklinde ifade etmektedir. Gazetenin kurucuları Ahmet Remzi Yüreğir ve Avni Doğan'ın ilk adımı attıkları günden bu yana basının harekete geçirici gücünün ve toplumsal düzeydeki etkilerinin farkında olduklarını dile getirmektedir:

Bu konu gerçekten bizim de yıllar sonra bile dikkatimizi çekiyor. Okuma yazmanın neredeyse hiç olduğu bir dönemde bu gazete çıkmaya başlıyor. İki genç insan, Avni Doğan ve babam Ahmet Remzi Bey, işgal başlayınca bir fikre kapılıyorlar ve bir çabaya giriyorlar: Düşünsel mücadele fikri. Düşünsel mücadele fikriyle harekete geçmeleri çok enteresan. Bir fikir olarak başlamış, tüm zorluklara rağmen bu hareket silahlı savunmaya kadar varan bir hareketin başlangıcı olmuş. 1919'un başında gazete bir makale yüzünden kapatılıyor. Bir Ermeni ihbar

ediyor babamı. Babama idam emri çıkıyor. Hiçbir akrabası eve almıyor. Sonra kadın çarşafı içinde at ile, bir adam, kadını köye götürür gibi götürülüyor. Kozan tarafına doğru gidiyor. Bir iki köye uğruyor. Karaisalı'ya gidiyor. Pozantı'ya gidiyor. Buralarda yer bulamayınca Niğde ve Kayseri'ye gidiyor. Kayseri'de Erciyes³ adında bir gazete çıkarıyor.

Yeni Adana, Kurtuluş Savaşı'nın temellerinin atılmasında diğer yerel gazeteler gibi çok önemli. Bugünkü gazetecilik anlayışıyla da kesişen bir yönü var. Fikri bir hareketin başlangıcı olmakla birlikte bir de eylemin başlangıcı. Medyanın, hareket başlatıcı olma görevi var. Her bir gazete, bir ateşi başlatan ve toplumu yönlendiren olmak zorunda. Benim bu düşüncem bir ideal ya da bir hayal olarak görülebilir. Bununla birlikte Yeni Adana ailesi olarak biz bu ideali hala yaşıyoruz. Gazete ayakta duruyorsa nedeni bu. Bu misyonu gelecek nesillere de aktarmaya çalışıyoruz.

Gazetenin kurucusu Ahmet Remzi [Yüreğir], Milli Mücadele yıllarında olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de Adana'nın toplumsal ve siyasal hayatında öne çıkan bir isim olarak bilinmektedir. Ahmet Remzi Bey Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde ve Atatürk İlke ve Devrimlerinin, Çukurova halkı tarafından benimsenmesinde gerek kalemiyle gerekse de politik kimliğiyle etkin rol oynar. Çetin Remzi Yüreğir babası Ahmet Remzi Yüreğir'i dava adamı olarak nitelendirirken siyaset hayatına ilişkin şu bilgileri vermektedir:

Babam laikliğe yöneltilen tehditler için çok hassastı. Bu bağlamdaki sorunlar konusunda çok dikkatliydi. Bu konular konusunda yazar ve konuşurdu. 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulduğunda halk Adana'da Cumhuriyet Halk Partisine karşı ayaklanıyor. CHP binasını yakmaya kalkışıyorlar. Babam engelliyor. Bir dönem sonra babam partiden ayrılıyor. Annem politikayı sürdürmeye çalışıyor. Sonra 1944 ya da 1945 yılında geri dönüyor. 1946 seçimlerinde aday yapıyorlar. Milletvekili oluyor. 1946-1950 arası CHP milletvekili... Ancak babamın kendi partisinde bile daima bir sorgulaması olmuştur. Düzeni devam ettirmek adına yapılan yanlışları da ortaya koymaktan çekinmezdi. Gazete dışındaki siyasi mücadelesi de enteresandır. 1951 yılında trafik kazasında kaybettiğimizde İstanbul'da partisi adına İnkılap adında bir gazete çıkarmaya çalışıyordu.

Yayın hayatına kesintisiz biçimde devam eden gazete, yıllar içinde biçim ve içerikle ilgili değişimler yaşasa da Kemalist çizgisini sürdürür. "Hep ileriye bakan çağdaş Türkiye'nin güvencesi olmaya çalıştık. Yapıcı bir bakış açısıyla... Atatürk devrimlerinin savunucusu olmak asla taviz vermediğimiz bir konu. Bu yüzden pek çok kesimle ters düştük" diyen Yüreğir, yayın politikalarında saygın ve dürüst bir gazete kimliğini sürdürmenin öncelik taşıdığını söylemektedir:

Saygın ve dürüst bir gazete olmak bizim için hep öncelikli oldu. Özenti bir tutum sergilemedik. Yalan haberden, hakaretlerden uzak durduk. Elbette gelişmeleri verdik, vermeye devam edeceğiz ama dozunda vereceğiz. Bunca yıllık yayın hayatımızda tarafımızda açılan dava 3 ya da 4'ü geçmez. Demokrat Parti'nin son dönemlerinde, 1958-1960 yılları arasında, siyasi tekzipler geldi. Ama kişisel haklar anlamında böyle şeylerle karşılaşmadık. Çünkü bilinçli olarak hakaret tarzı ifadelerden uzak durduk. Yayın hayatımız boyunca ulusal bilinci egemen kılmak için çaba gösterdik. Türk ulusu güçlü ve onurlu bir yaşam sürdürsün istedik. Türkiye insanları zamanında kanıyla bedel ödediği için bunu hak ediyor.

Yüreğir'in yaşamında, gazetenin DP tarafından kurulan Tahkikat Komisyonu tarafından kapatıldığı 9 Mayıs 1960 tarihi derin iz bırakır. Ağabeyi Yalçın Remzi Yüreğir'in gazeteyi yönettiği, kendisinin ise askerlik görevini yaptığı o günlerde ağabeyinden bir telefon alır. Ağabeyinin verdiği kapatılma haberi ile sarsılır. O gün yaşadıklarını, "Abim Yalçın gazetenin ortağı ve yürütücüsüydü. Telefon etti, sınıftan çıktım. Gazete kapatıldı. Haberin olsun dedi. Ben sınıfa döndüm yedek subay okulunda. Bir Fransızlar kapattı gazetemizi bir de tahkikat komisyonu dedim" diye anlatmaktadır.

Günümüzde gazetelerin demokratik işlevlerinden ve toplumsal sorumluluk anlayışından uzaklaştığını ifade eden Yüreğir, basının dördüncü güç olma misyonunu da yitirdiğini söylemiştir. Gazetenin yayımlandığı günden

³ Kaynak gazetenin ismini *Erciyes* olarak ifade edilmiş olmakla birlikte Ahmet Remzi'nin, Kayseri'de yardım aldığı gazete *Erciyes*'tir. Burada yayımlandığı gazetenin Adana'ya Doğru olduğu bilinmektedir (Bkz. Gülseren Akalın, Kurtuluş Savaşında Adana Basını, Efsaneden Tarihe Bugüne Adana Köprü Başı, Erman Artun ve M.Sabri Koz (Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 126)

bu yana siyasi mücadelelerle geçen dönemlerinin olduğunu belirten Yüreğir, 1960'lı yılları “gazetenin en parlak günleri” şeklinde nitelendirmektedir:

Gazetenin toplumun gözünde saygın olduğu dönümlerde çok etkin olmuş Yeni Adana. Benim çocukluğumda bir laf vardı, “doğrudur gazete yazdı çünkü derlerdi”. Gazetenin bir güvenilirliği vardı. Bizim geçmişimizde en önemli dönemlerden birisi DP ye direndiğimiz dönemlerdir. Siyasi mücadele günlerimiz oldu. Örneğin 1968 belediye seçimlerinde gazete çok etkiliydi. Ali Sepici'ye karşı çok mücadele ettik. Hakim “yeni seçimi siz kazandınız dedi. Gazete artık bu işlevlere sahip değil. Anlamsız ve güçsüz” değerlendirmesini yapmaktadır.

Gazetenin tarihinde 1965 yılının ayrı bir önemini olduğu görülmektedir. Amerika Gazete Sahipleri Birliği Vakfı, bu yıl itibariyle kalkınmakta olan ülkelerin basını için uluslararası bir ödül olan Dünya Basın Başarı Ödülü vermeye başlar. Ödülün ilki Yeni Adana gazetesinin olur. 21 Nisan 1965 tarihinde New York'ta düzenlenen ödül töreninde, Çetin Remzi Yüreğir ödülü, Arjantinli gazeteci Dr. Alberto Gainza Paz'ın elinden alır (100. Yıla Doğru Yeni Adana Gazetesi, 2017, s. 68-69). Yüreğir, yerel bir gazetenin dünya çapında önemli bir ödül almasını, “1965'te bize dünya basını başarı ödülü verildi. Amerikan Gazete Sahipleri Birliği verdi. O zaman TV nedeniyle gazetenin gözden düşmeye başladığını anladılar. Yapılan programın ilk ödülünü biz aldık. Dünya çapında tanınmış olmak önemli, çok ciddi bir şeydi. Gainza Paz konuşmasında şunu söyledi: Bir gazetenin büyük olması için, makine koleksiyonları değil, ruhunun olması gerekiyor.” şeklinde aktarmaktadır. Gazete 1996 yılında ise Türkiye Gazeteciler Cemiyetinin basın özgürlüğü için mücadele eden kurum ve kişilere verdiği “Basın Özgürlüğü Ödülü”nü de almıştır.

Çukurovalı Okurların Anonim Desteği

Son yıllarda internet ve yeni medyanın, gazetecilik alanının dinamiklerini belirliyor oluşu yeni bir gelir modelinin doğmasına zemin hazırlamıştır. Kitle fonlama adı verilen bu finansal destek modeli özellikle işsiz kalan ve kurumsal desteği bulunmayan gazetecilerin çevrimiçi gazetecilik yapmalarına olanak tanımaktadır. Ayrıca kitle fonlamasında tek bir haber için fon toplanabileceği gibi, kesintisiz haber yayını, yeni bir platform ve farklı bir gazetecilik hizmeti için mümkün olabilmektedir (Uzun, 2020, s. 118). Günümüzde böyle bir gelir modeli, öz sermaye birikiminden yoksun ve ekonomik sıkıntılar yaşayan gazeteler için de önemli bir fırsat olarak görülmektedir. Esasen yayımlandığı yörede saygınlığı ve güvenilirliği olan yerel gazeteler, basılı gazeteden çok gazetenin internet sürümüne ağırlık verdikçe daha fazla kişiye ulaşmakta ve görünür olmakta, dolayısıyla okur ile etkileşimi artmaktadır. Okur ile kurulan bağlar ve etkileşim, yerel düzeyde finansal destek kampanyalarının düzenlenmesine imkan tanımakta ve böylece ekonomik güçlüklerle başa çıkmaya çalışan gazetelere can suyu olmaktadır. Yani bir anlamda okur kitlesinin bireysel düzeyde küçük katkılarıyla toplanan bir fonlama söz konusu olmaktadır.

Yeni Adana gazetesinin kendi öz kaynaklarının yanı sıra okurların düzenlediği kampanyalarla varlığını sürdürdüğünü belirten Çetin Remzi Yüreğir, bu durumu “anonim destek” şeklinde ifade etmiştir. Son yıllarda basılı gazete çıkarmanın maliyetinin arttığına değinen Yüreğir, gazeteyi basılı olarak devam ettirmenin güçlüğünü şu sözlerle anlatmaktadır:

Artık gazeteyi basmakta çok zorlanıyoruz. Bu zamana kadar direndik. En az maliyetle basılı gazeteyi yaşatmaya çabalıyoruz. Ancak ne kadar sürede daha bunun mümkün olacağını bilmiyorum. Anonim destekle de yürümeye çalışıyoruz. Dostlarımız zaman zaman kampanyalar açarak Yeni Adana'ya destek vermeye çalışıyorlar. Tanımadığımız insanlar bile destek olmaya çalışıyor. Gazeteler aslında bu noktaya geldi dünya genelinde. Anonim destekle bunu sağlamaya çalışıyoruz. Gelirler yetmeyince bu yola gittik. Ekonomik bağımsızlığı korumaya çalışıyoruz. Kimseden hak etmediğimiz bir şey almaya çalışmıyoruz. Birinden bir şey alayım onun savunucusu olayım ya da başkalarının haklarını ihlal edeyim gibi bir tutumumuz hiç olmadı. Günümüzde birilerinin tetikçisi olarak çalışan gazeteler var. Birilerinden para toplanarak gazete çıkartılıyor. Aynı manşetlerle çıkan gazeteler var. Biz yıllardır ölçülü olduk. Haberleri ölçülü veriyoruz. Sansasyon ve magazin, gazeteciliğe sığacak bir şey değil. Hep okurlarla ve dostlarla bir arada dayanışma içinde olmaya çalışıyoruz. Bununla birlikte yörede nüfus arttıkça yabancılaşma da artıyor. Artık gemisini kurtaran kaptan. Yeni Adana varmış yokmuş... Ulusal birliği sağlayacak ilkeler varmış yokmuş... Basın özgürlüğü varmış yokmuş... Kimsenin umurunda olduğunu sanmıyorum. Yine de gazeteyi ve geçmişini bilen insanlarla yola devam ediyoruz.

Okurların Dâhil Edildiği Gazetecilik Pratiklerine Ağırlık Vermek

İnternet ve dijital platformların yaygınlaşması gazetecilik pratiklerini değiştirirken, haber profesyonellerinin okur ile etkileşiminin artmasına zemin hazırlamıştır. Bugün basılı gazetelerin aksine internet gazeteciliği, kullanıcıların yorum ve tepkilerine olanak tanımakta ve dahası haber üreticileri olmalarını mümkün kılmaktadır. Başka bir anlatımla geleneksel gazetecilikteki pasif okuyucu, yeni medya ile birlikte haberin yapım sürecinde dahi aktif konuma gelerek gazeteciliğin etkin bir parçası haline almıştır. Bu durum farklı ve özgün pratikleriyle bireylerin yaşamında etkin hale gelen yeni medya olgusunun bir sonucudur. Özetle yeni medya etkileşimselliği sayesinde okurların fikir ve yorumlarını görünür hale getirmekte, okurlar haber profesyonellerini yönlendirebilmekte ve hatta bizzat haberin üreticileri olabilmektedirler.

Yeni medyadan bağımsız olarak etkileşimli gazetecilik, 1990'lı yıllarda Yüreğir'in yeni bir gazetecilik modeli olarak hayata geçirmeye çalıştığı projedir aynı zamanda. Yarım kalmış bu proje, basılı gazetenin üretiminde okur ile haberciler arasında etkileşime dayanan bir anlayışı ve pratikleri içermektedir. Yüreğir, tasarladığı modeli şu sözlerle anlatmaktadır:

Etkileşimli gazetecilik diye bir yöntem başlattım. Amaç toplumun, okurun gazetede bazı görevler alması. Bu amaçla okurlarımızla 40'a yakın toplantı düzenledik. Kıbrıs davasından kaçak elektrik sorununa pek çok konuyu konuştuk. Kurtuluş Savaşı'ndaki gibi günümüzde de bir kıvılcım oluşturmaya çalıştık. Okurlarla yüz yüze toplantılarda bir araya geldik. Küçük komiteler kurarak ilerleyecektik. Bu projeyi ilk kez 2 Temmuz 1997 günü mezuniyet töreninde detaylı olarak anlatmaya çalıştım. Ancak önemi anlaşılmadı. Gürültüye gitti. Konuyu kapatmak zorunda kaldım. Konuşmam yarım kaldı. Sonra etkileşimli gazetecilik modelini sürdürmeye ekonomik imkanlarımız da el vermedi. Bunu sürdürecektik enerjiyi kaybettik. Yine de genç nesiller bilmese de okurumuz bu çabamızı biliyor. Gazetelerin toplumsal bir merkez olmasına ve etkileşimli gazetecilik yapmanın önemine olan inancım devam ediyor.

Çetin Remzi Yüreğir'in 1990'lı yıllarda gündeme getirdiği ancak yarım kalan gazetecilik modeli aynı dönemde ABD'de basına yönelik güvensizlik ve prestij kaybının artışı üzerine önerilen ve yurttaş gazeteciliği, kamusal gazetecilik ya da topluluk bağlantılı gazetecilik şeklinde ifade edilen bir gazetecilik anlayışı ile benzer yönler taşımaktadır. Ruhdan Uzun (2006), "Gazetecilikte Yeni Bir Yönelim: Yurttaş Gazeteciliği" başlıklı makalesinde bu gazetecilik anlayışının ortaya çıkış nedeninin iki farklı yaklaşım ile açıklandığını belirtmektedir. Birinci yaklaşım gazete okuyucusunun azalması yani gazetelerin tiraj kaybıdır. İkincisi ise yurttaş gazeteciliğinin Amerikan demokrasisinin krizine bir çözüm yolu ve alternatif olarak önerildiği yönündeki görüşleri içermektedir. Uzun (2006, s. 634), 1990'lı yıllarda ABD'de ortaya çıkan yurttaş gazeteciliğini müzakereci demokrasiyi geliştirecek radikal bir reform olmaktan ziyade, haber medyasının ekonomik sorunlarına çözüm bulmak için mevcut medya sistemi içinde kalınarak yapılan bir gidişat düzenlemesi olarak değerlendirmektedir. Gazetenin yayın politikalarında, karar alma süreçlerinde, gazetenin hazırlanmasında ve içeriğinde vatandaşların temsiliyetini geliştirmeye dayalı bu model Yüreğir'e göre yerel basını güçlendirecek bir yönelim olarak görülmelidir:

Şu haliyle gazetecilik yapılmıyor. Bu boşluğu kim dolduracak. Vatandaş gazeteciliği kaçınılmaz biçimde bu işin kaderi. Wikileaks olayını düşünün. Bir ihtiyaç doğmuş ve yapılmış. Gazetelerin yapması gereken şeyler bunlar. Halkın haberdar olmadığı, yalanlarla savaflara gidildiği bir dönem bu dönem. Yurttaşımızı buna hazır tutmak zorundayız. Burada amaç, gazetenin işlevleriyle bağdaşan bazı ilişkilerde vatandaşın temsiliyetini geliştirmek olmalı.

Yüreğir'in dile getirdiği modeli kendi gazetesinde kısmen de olsa hayata geçirdiği anlaşılmaktadır. Gazeteye yazı gönderen gönüllü yazarlar ve yurttaş gazeteciliği yapan gönüllülerin gazetenin içeriğinde payı bulunmaktadır. Güncel gelişmeler ışığında bir başka yönelimin ise sanat ve kültür içeriklerine ağırlık vermek olduğu anlaşılmaktadır. Durumu "Siyaset olmazsa sanat" dedik şeklinde dile getiren Çetin Remzi Yüreğir, sanat ve düşünce sayfası yaptıklarını, Türkiye genelinde sanat ve edebiyat çevresiyle olan güçlü ilişkileri sayesinde bu sayfanın düzenli olarak Ankara'da hazırlandığını kaydetmektedir.

Yerel Basın için Bir Fırsat Olarak İnternet Gazeteciliği ve Sosyal Medya

Basılı gazete olgusunun yakın bir tarihte sona ereceği, yaygın basının da yerel basının da internet gazeteciliği ile yoluna devam edeceği bir süredir öngörülen bir durumdur. Dijital ortamda gazete okuma alışkanlıklarının internet ve sosyal ağların yaygın kullanımı ile arttığı ve tirajların düştüğü bir ortamda basılı gazete çıkarmanın gazete sahipleri için bir yüke dönüştüğü anlaşılmaktadır. Daha önemlisi, demokratik toplumsal yapının gelişmesi

ve sürdürebilmesinde önemli rol oynaması beklenen yerel basın internet ortamında yayına geçerek, gelişmeleri hem yerel halka hem de ulusal ve uluslararası topluma ulaştırma olanağı bulduğu görülmektedir. İnternet yayıncılığı yerel gazeteciler açısından ulaşılabilirliği ve erişilebilirliği artırarak memleketlerinden uzakta yaşamlarını sürdüren kişilere memleketleri hakkında haber sağlayarak “aidiyet duygusu”nu da artırmıştır (Gürcan ve Bekiroğlu, 2013, s. 24). Bu durum da yerel gazetelerin okunurluk, Yüreğir’in ifadesiyle de “tıklanma” sayısını artırmıştır. Ayrıca sosyal medya platformlarının yaygınlaşması ve toplumsal yaşama ilişkin her türlü tartışmanın da platformlar üzerinden sürdürülmesi yerel gazetelerin sadece internette gazete adıyla bir web sitesine sahip olmalarının yetersiz kalmasına neden olmuştur. Okuyucuların da içerik üretimine dahil olmalarıyla yurttaş haberciliği anlayışı yaygınlaşmış, farklı kesimlerden kişilerin sesleri duyulmaya başlanmıştır. Bu nedenle gazeteler kendi adlarıyla sahip oldukları web sitelerinin yanı sıra Facebook, Twitter ve Instagram gibi sosyal medya platformlarında varlık göstermeye başlamışlardır. Yüreğir, internet gazeteciliğini yerel basın için yeni bir olanak olarak değerlendirmektedir:

Kaçınılmaz bir şekilde internete yöneleceğiz. İnternet iyi gidiyor. Milyonluk tıklanma var. Vatandaş gazeteciliğine geçecek ortam var. Sosyal medya artık ana akım medyanın da yerine geçebilecek bir hale geliyor. Basılı gazetenin işlevi kalmadı. Bunu internet gazetesinde yapmaya farklı kesimlerin sesini yansıtmaya çalışıyoruz. Gazetecilik, bir yerden sonra sosyal medya olarak görülecek. Basılı gazete olmayacak sanıyorum, dünya genelinde de bu durum var. Ne kadar önlenmeye çalışılsa da. Dünyanınher yerinde sosyal medyadan korku ve alerji var. Ana akım medyadan daha hırslı daha cesur, dünyanın her yerinde ortaya çıktı. Gözünü budaktan sakınmıyor.

Yüreğir, basılı gazetenin yayımlanmanın giderek güçleştiğini söylemektedir. *Yeni Adana*’yı ne kadar daha basılı olarak yayımlayabileceklerini öngöremediğini belirten Yüreğir, “Her şey pahalılaşta. Eleman yükünü taşıyamaz hale geldik. Basın İlan Kurumu’nun verdiği para baskı paramıza yetmiyor. Ekonomi izin verdiği sürece gazete basmayı devam ettireceğiz. Gelirimizin büyük bir bölümü baskıya gidiyor. Ekonomik koşulları düşünmekten gazetecilik yapılamıyor. Önümüzdeki yıllar için kaygım büyük. Bu durum Anadolu’nun birçok gazetesi için geçerli” diyerek gelecekte internet gazeteciliği ile yollarına devam edecekleri mesajı vermektedir.

SONUÇ YERİNE

Kurtuluş Savaşı yıllarında Milli Mücadele’ye destek vermek amacıyla yola çıkan *Yeni Adana* gazetesi, halen yayın hayatını sürdüren yerel gazete olarak hem Türkiye hem de dünya basın tarihindeki nadir örneklerden biridir. Kırılgan yapıdaki yerel basında gazetelerin kısa ömürlü oldukları ya da sıklıkla el değiştirdikleri göz önüne alındığında, *Yeni Adana*’nın 100 yılı aşkın süredir var olma mücadelesi dikkat çekicidir. Özellikle yerel basının işlevsizleştiği ve eski gücünü yitirdiği bir ortamda, Yüreğir ailesinin baba yadigarı bu gazeteyi ayakta tutma çabası içinde oldukları anlaşılmaktadır.

Gazetenin Milli Mücadele’den beri verdiği var olma mücadelesine bir yandan da çağdaş ve demokratik bir toplum için gazetecilik yapma mottosu eşlik etmektedir. Gazetenin imtiyaz sahibi Çetin Remzi Yüreğir’in söylemlerinde, toplumsal sorumluluk ve gazeteciliğin kamusal bir hizmet olduğu vurgusu öne çıkmaktadır. Cumhuriyet tarihinin kesintisiz kayıtlarından birisi olan *Yeni Adana*, Cumhuriyet ideolojisinin savunucusu bir gazete olarak Atatürk ilke ve devrimlerinin benimsetilmesinde önemli rol oynamış, yayın hayatı boyunca Kemalist çizgisini korumuştur. Gazete, Adana’nın siyasal, toplumsal ve kültürel belleği olarak nitelendirilebilir. Günümüzde, okurların düzenlediği kampanyalarla sağlanan finansal destek, gönüllü yazarların ve muhabirlerin içerik üretimi ile yapmış oldukları katkı, kısmen de olsa Çukurova yöresinin gazeteye verdiği kıymeti göstermektedir. Yüreğir ile yapılan görüşmede elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, Türkiye’de yerel basın, ekonomik sorunlar nedeniyle giderek güç kaybetmektedir. Bununla birlikte, yerel basına yüklenen kamusal ve demokratik roller düşünüldüğünde, giderek işlevsizleşen ana akım gazetelerin aksine, yerel gazetelerin kamu sözcülüğü ve çok seslilik adına güçlendirilmesi elzemdir. Başka bir anlatımla, resmi ilan peşinde olup bu amaçla yayımlanan ‘naylon gazete’ler dışarıda bırakılırsa, yayımlandığı yörede vatandaşlar ile yerel otoriteler arasında köprü kuran, mağdurdan yana konumlanan, toplumsal sorumluluk anlayışı ile hareket eden, yayınları ile dezavantajlı kesimlerin sesi olan, kapsayıcı bir habercilik anlayışı için çaba gösteren, gazetecilik etik ilkelerine bağlı az sayıdaki yerel gazetenin, etkin biçimde yayın hayatını sürdürmesi önem taşımaktadır.

Bu çalışmada da değinilen yurttaş gazeteciliği ya da etkileşimli gazetecilik şeklinde ifade edilen gazetecilik anlayışı ve pratikleri, yerel gazeteler ile yöre halkı arasındaki bağı güçlendirecek, yurttaşların gazeteyi benimsemelerini sağlayacak bir çıkış yolu olabilir. Ayrıca *Yeni Adana* örneğinde olduğu gibi yerel gazetelerin internet gazeteciliğine ağırlık vermelerinin, ulusal ve uluslararası düzeyde daha fazla okura ulaşma imkanı

vereceği, böylelikle okur ile olan etkileşimi ve okurların katkısını artıracakı değerlendirilmektedir. Böylelikle baskı nedeniyle yükselen maliyetler ortadan kalkacak, internetin sağladığı gelir modelleri, ekonomik sorunlar yaşayan yerel basına nefes aldırabilecektir.

KAYNAKLAR

- Akalın, G. (2000). Kurtuluş Savaşı'nda Adana basını. *Efsaneden tarihe tarihten bugüne Adana Köprü Başı* (s. 122-127), E.Artun ve M. Sabri Koz (Haz.). Yapı Kredi Yayınları.
- Aziz, A. (2017). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri*. (11. Basım). Nobel.
- Berg, BL & Lune, H. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (H. Aydın, Çev. Ed.). Eğitim Yayınevi.
- Coşar, ÖS (1964). *Milli mücadele basını*. As Matbaası.
- Değirmenci, G. (2019). *Adana basın tarihi (1873-2000)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi].
- Gezgin, S. (2007). *Türkiye'de yerel basın*. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Güner, Z. (1998). Millî Mücadele'de Türk kamuoyunu oluşturan basın. *Erdem*, 11(31), 89-104.
- Gürcan, H. & Bekiroğlu, O. (2013). Türkiye'de internet gazeteciliği açısından yerel basının genel görünümü ve bölgeler arası bir değerlendirme. *Selçuk İletişim*, 5(1), 22-29. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/josc/issue/19015/200718>
- Gürel, N. (2007). Yerel basının işlevi ve demokrasilerde önemi. S. Gezgin (Ed.). *Türkiye'de yerel basın* (s.171-176). İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Gresne, C. (2013). *Nitel araştırmaya giriş*. (A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu, Çev.Ed.). (3. Baskı). Anı Yayıncılık.
- İdem, T. (2004). *Adana Vilayeti Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ahmet Remzi (Yüreğir) Bey*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi].
- İslam, İ. (2017). *Milli Mücadelede Yeni Adana gazetesi*. MF Sansar & AC Çatal (Ed.). Seyhan Belediyesi Kent Kitaplığı.
- Koloğlu, O. (2006). *Osmanlı'dan 21. yüzyıla basın tarihi*. Pozitif Yayınları.
- Lüle, Z. (2019, 9 Temmuz). *Yerel medyanın önemi*. <https://t24.com.tr/yazarlar/zeynel-lule/yerel-medyanin-onemi,23075>
- Okday, İHT (1932). *Adana Vilayeti Matbuatı*. Hariciye Vekaleti Matbaası, Neşriyat No: 67.
- Pulur, H. (2017). Yeni Adana Adana'nın anıtıdır. V. Şahin, A. Yahşi ve F. İnceoğlu (Haz.). *Yüzyıla Doğru Yeni Adana Gazetesi* (s.79). Yeni Adana Gazetesi Kitabevi Yayınları.
- Şapoyo, EB (1976). *Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın*. Güven Matbaası.
- Topuz, H. (2003). *II.Mahmut'tan holdinglere Türk basın tarihi*. Remzi Kitabevi.
- Uzun, R. (2006). Gazetecilikte Yeni Bir Yönelim: Yurttaş Gazeteciliği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 633-656.

Uzun, R. (2020). Kitle fonlu gazeteciliğin savunulmasında etik değerler. T. Durna, Z. Özarslan & P. Ögün Emre (Der.) *Sayısal eşitsizlikler ve gazeteciliğin geleceği* (s.117-143). um:ag Vakfı Yayınları.

Varlık, MB (2006). Adana basın tarihi üzerine bibliyografik notlar (1983-1928). *Kebikeç*, 21, 231-241.

Yeni Adana (2017). *100. yıla doğru Yeni Adana gazetesi*. Yeni Adana Gazetesi Kitabevi Yayınları, No:1.

Yıldırım, C. (2013). I. İnönü Muharebesi'nin yerel basındaki yansımaları; 'Yeni Adana' gazetesi örneği. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 51, 745-766. https://doi.org/10.1501/Tite_0000000376

Yıldız, F. (1998). *İzmir örneğinde yerel basında işgücü kalitesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi).

Yüreğir, ÇR (1997). *İletişim, bilim ve bilişim çağında bilgiyi yönetmek*. Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri, Sosyal Bilimler ve Fen Bilimleri Enstitülerinin Diploma Töreni Konuşma Metni.

Sürelî Yayınlar

Yeni Adana, 4 Kasım 1928.

Yeni Adana, 29 Ocak 1929.

Yeni Adana, 29 Temmuz 1929.

Yeni Adana, 1 Nisan 1937.

Yeni Adana, 27 Kasım 1950.

Yazar Katkı Oranı

Birinci yazarın çalışmadaki katkı oranı %60, ikinci yazarın katkı oranı ise %40'tır.

SELF-EFFICACY BELIEFS AND ATTITUDES OF EFL TEACHERS TOWARDS WEB 2.0 TOOLS*

Eyyup YAPRAK¹, Gülden TÜM²

Makale Bilgisi

Research Article

DOI: 10.35379/cusosbil.1031764

Article History:

Received 08.12.2021

Revised 14.12.2021

Accepted 16.12.2021

Keywords:

Web 2.0 Tools,
Self-efficacy Beliefs,
EFL Teachers,
Attitudes,
ELT.

ABSTRACT

Web 2.0 technologies have increased the importance of foreign languages in recent years. Teachers are expected to encourage students to use these tools, which can be easily included in many of the activities done in the classroom. Therefore, the present study aims to investigate EFL teachers' self-efficacy beliefs and attitudes towards Web 2.0 tools. The mixed method design including the quantitative and qualitative data was utilized. The data was collected from 202 EFL teachers from 183 different public schools in Diyarbakır-Turkey. The quantitative data was gathered through a questionnaire consisting of four parts including demographic information, Web 2.0 Tools Integration Instrument (W2TII), Web 2.0 Tools Integration Self-Efficacy Instrument (WTISEI), and the Decomposed Theory of Planned Behaviour (DTPB) Model to Measure Attitudes. In the qualitative data collection phase, a set of semi-structured interview questions developed by Farah (2011) were used to gather data in considerable detail from the 10 volunteer teachers of English. The data was analysed through SPSS edition 24.0 program and content analysis. The findings unveiled that there was not any significant difference between the self-efficacy beliefs, attitudes of the EFL teachers and their Web 2.0 tools usage according to the demographic variables. However, the results revealed a significant difference between self-efficacy and attitudes of the EFL teachers towards the Web 2.0 tools.

İNGİLİZCE ÖĞRETMENLERİNİN WEB 2.0 ARAÇLARINA YÖNELİK ÖZYETERLİK İNANÇ VE TUTUMLARI

Article Info

Araştırma Makalesi

DOI: 10.35379/cusosbil.1031764

Makale Geçmişi:

Geliş 08.12.2021

Düzeltilme 14.12.2021

Kabul 16.12.2021

Anahtar Kelimeler:

Web 2.0 Araçları,
Öz-yeterlik İnançları,
İngilizce Öğretmenleri,
Tutumlar,
İngilizce Öğretimi.

ÖZ

Web 2.0 teknolojilerinin yaygın kullanımı son yıllarda yabancı dillerin önemini artırmıştır. Öğretmenlerin, öğrencileri sınıfta yaptıkları pek çok etkinliğe kolayca dahil edilebilen ve öğrencilerin eğitim hayatını kolaylaştıracak bu araçları kullanmaya teşvik etmeleri beklenmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada İngilizce öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarını kullanımına yönelik öz-yeterlilik inançları ve tutumları incelenmiştir. Çalışma, nicel ve nitel verileri içeren karma yöntemle gerçekleştirilmiştir. Veriler, Diyarbakır ilinde bulunan 183 farklı devlet okulunda çalışan gönüllü İngilizce öğretmenlerden toplanmıştır. Nicel veriler, Web 2.0 Araçları Entegrasyon Aracı (W2TII) ve Web 2.0 Araçları Entegrasyon Öz-Yeterlik Aracı (WTISEI), Tutumları Ölçmek için Ayrıştırılmış Planlanan Davranış Teorisi (DTPB) Modeli içeren dört bölümden oluşan bir anket aracılığıyla toplanmıştır. Farah (2011) tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme soruları detaylı veri toplamak için kullanılmıştır. Veriler SPSS 24.0 programı ve içerik analizi ile analiz edilmiştir. Bulgular, İngilizce öğretmenlerinin öz-yeterlilik inançları, tutumları ve Web 2.0 araçları kullanımı arasında demografik değişkenlere göre anlamlı bir fark olmadığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte, sonuçlar, İngilizce öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarına yönelik öz-yeterlilikleri ile tutumları arasında anlamlı bir fark olduğunu ortaya koymuştur.

* Bu çalışma Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngiliz Dili Eğitimi Anabilim dalında Doç. Dr. Gülden TÜM danışmanlığında Eyyup YAPRAK tarafından yazılan "An Investigation Into Efl Teachers' Self-Efficacy Beliefs, Frequency of Use and Attitudes Towards Web 2.0 Tools" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir. Ayrıca bu çalışma 4. Uluslararası Sınırsız Eğitim ve Araştırma Sempozyumu'nda (USEAS 2020) bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Çukurova Üniversitesi, Eğt. Fak, İngilizce Bölümü, eyyupyaprak@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9456-2658.

² Doç.Dr., Çukurova Üniversitesi, Eğt. Fak, Yabancı Diller, guldentum@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7790-0857.

Alıntılanak için/ Cite as: Yaprak, E. & Tüm, G. (2021), Self-Efficacy Beliefs and Attitudes of EFL Teachers towards Web 2.0 Tools, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (3), 235-250.

INTRODUCTION

Currently, the constant developments in the fields of science and technology call for the change in the use of technological equipment in educational sciences as in all fields. In today's educational institutions, such technologies used in the form of interactive smart board, tablet, and portable computer have substituted for the traditional teaching materials. The educational institutions of the countries carry out different projects in order to ensure that teachers and students can benefit from these technologies effectively, in addition to creating qualified learning environments appropriate to the needs of the current century. Accordingly, the Ministry of National Education (MoNE) initiated the FATİH (Movement of Enhancing Opportunities and Improving Technology) project in 2010 in Turkey. With this project, it is aimed to increase the quality of education by ensuring the effective use of Information and Communication Technologies (ICT) in the courses by ensuring equal opportunities in education and improving the technological infrastructure of schools (MoNE, 2018). Thus, technology becomes available in the most of the Turkish public schools, teachers have many opportunities to create effective learning environments on the digital platforms and to prepare supplementary teaching materials. Among these, Web 2.0 tools, which offer different kinds of services to the user, are of significant. Web 2.0 applications provide users with various kinds of web-based applications (O'Reilly, 2005) and enable user-generated content by offering various opportunities for individuals to communicate and share the content (Thompson, 2007). Teachers who incorporate Web 2.0 tools might "attract students to school work, meet individual learning needs, develop their critical thinking skills, provide an alternative learning environment, expand learning outside schools, and prepare students for lifelong learning" (Lemke et al., 2009, p. 7). As students are encouraged to be active participants in the classroom and contribute to the content, Web 2.0 tools provide them with the opportunity to create, manipulate and control the content, and socialize by means of it (Horzum, 2007). Moreover, the development of Web 2.0 tools can be considered a technological innovation that supports the change in the education system and can be utilized easily. Students capable of using Web 2.0 tools are not merely individuals who consume information given in classrooms; they become active actors that produce new information, manipulate it, and question the source of the information as well. To cope with those students, teachers are urgently expected to learn how to operate Web 2.0 tools effectively in their instructions. However, at this point, the most serious problem ahead of today's teachers is the Generation Z, whose dates range from the year 1995 (Pacis et al., 2012) to the year after 2000 (Twenge et al., 2010). This generation, intertwined with technology, is also called "Net generation" (Oblinger & Oblinger, 2005; Schulmeister, 2008) and "Digital natives" (Prensky, 2001) since they were born in an age that is completely dominated by technology. Generation Z is technology enthusiast, conform to informality, learn quickly and embrace diversity (Twenge et al., 2010). The use of Web 2.0 tools in teaching and learning processes of the Z generation is no longer a necessity, but an obligation. Additionally, Web pedagogy content knowledge includes self-efficacy beliefs and attitudes of teachers towards the use of the web environment for pedagogical purposes (Horzum, 2011). Bandura (1995) defines self-efficacy as an individual's belief in himself in achieving the set goals or in performing a task. While self-efficacy affects the selection of activities to be performed by an individual, the expectation of success determines how much effort is to be made and how much time is to be spent to deal with the difficulties.

LITERATURE REVIEW

Web 2.0 Self-efficacy Beliefs of Teachers

Web 2.0 self-efficacy beliefs are crucial for teachers and their use of technology in their classroom is a powerful determinant of how effectively they will actually utilize technology (Abbitt, 2011). That is, Web 2.0 applications and services enable users to share content without facing technical barriers, while at the same time making use of the Internet's potential for social interaction and collaboration, rather than using the internet merely as an information provider. In the Web 2.0 realm, all members of a party can contribute to create rich content (Solomon & Schrum, 2007). Web 2.0 refers to the use of the Internet as a mediator to promote interaction among users through tools and technologies such as Blogs, Wikis, or Podcasts (Kostoula-Christina, 2016), Social Networking Sites, Image/Photo Sharing Sites, and Course Management Systems (Davies & Merchant, 2008). Therefore, Web 2.0 tools can be called a platform where content is produced, shared, combined and transferred with the participants. Similarly, Brown (2009) argues that popularity and availability of Web 2.0 tools have enabled today's users, who used to visit only non-interactive web pages, to become individuals who share, interpret, collaborate and interact with information, actively participate and produce contents. In the same vein, Web 2.0 tools in teaching and learning support the users to work with flexible time

intervals and the users' creativity. They are user-friendly programs with very easy-to-use features as many videos and animations relevant within these programs are easily accessible. All these are deduced by social cognitive theory, dating back to the late 1800s, and defining human behaviour as a dynamic and reciprocal relationship of personal factors, behaviours and environment (Bandura, 1977, 1986, 1989). Bandura (1986) bases his social cognitive theory on six principles including mutual decisiveness, capacity of symbolization, capacity of foresight, capacity of indirect learning, capacity of self-regulation and capacity of self-judgement wherein the self-efficacy is tremendously reflected.

Technology Acceptance and Adoption Models

The terms "innovation" and "technology" are often used as synonyms (Rogers, 1983). Many researchers engaged in studies on this subject have proposed different methods on the acceptance and adoption process of technology. The key goal of these models is to determine which internal or external factors are influenced by the intention of use, which is the main factor in the use of technology. These models are useful for understanding and evaluating the diffusion of innovation, and making sense of the acceptance of innovation by individuals as given in Table 1.

Table 1. Summary of Technology Acceptance Theories

Model	Constructs/Determinants of behaviour	Theories/ Models
TAM (Technology acceptance model)	perceived usefulness, perceived ease of use	(Davis, 1986)
TAM2 (Technology acceptance model 2)	perceived usefulness, subjective norm, image, job relevance, output quality, result demonstrability, voluntariness, experience, perceived ease of use and intention to use	(Venkatesh & Davis, 2000)
TAM3 (Technology acceptance model 3)	perceived usefulness, subjective norm, image, job relevance, output quality, result demonstrability, voluntariness, experience, perceived intention to use, computer self-efficacy, perceptions of external control, computer anxiety, computer playfulness, perceived enjoyment, objective usability	(Venkatesh & Bala, 2008)
TRA (Theory of reasoned action)	attitude towards behavior, subjective norm, behavioral intention and actual behavior	(Ajzen & Fishbein, 1980; Fishbein & Ajzen, 1975)
TPB (Theory of planned behaviour)	behavioral attitude, subjective norm, perceived behavioral control, intention and behavior	(Ajzen, 1985)
DTPB (Decomposed theory of planned behaviour)	perceived usefulness, perceived ease of use, compability, peer influence and superior's influence, self-efficacy, resource facilitating conditions and technology facilitating conditions	(Taylor & Todd, 1995)
UTAUT (Unified theory of acceptance and use of technology)	performance expectancy, effort expectancy, social influence and facilitating conditions	(Venkatesh et al., 2003)
IDT (Innovation Diffusion Theory)	relative advantage, trialability, observability, compatibility, complexity	(Rogers, 1983, 1995)
SCT (Social cognitive theory)	behavior, environmental factor, personal factor	(Bandura, 1986)

Source: Adapted from Ursavaş et al., 2014, pp.891-892.

As afore-mentioned in Table 1, various models and theories have been developed by various researchers since 1975 regarding the adoption and acceptance of information technologies among people. However, there is no clear conclusion among research (Davis, 1989; Taylor & Todd, 1995; Venkatesh, et al., 2003) that any of these models is superior to others in explaining the adoption and behavior of technology use (Ursavaş et al., 2014). This study is based on the Decomposed Theory of Planned Behavior (see Figure 01) to understand ELT teachers' intention to use Web 2.0 (Taylor & Todd, 1995)

Decomposed Theory of Planned Behaviour (DTPB)

Decomposed Theory of Planned Behaviour (DTPB) introduced by Taylor and Todd (1995) shares the similar principles with other theories examining technology acceptance and associates behaviour with intention. Taylor

and Todd (1995) added new sub-variables (compatibility, environmental impact, self-efficacy, resource-facilitating conditions, and technology-facilitating conditions) that determine attitude, subjective norm, and perceived behavioral control. In doing so, they aimed to explain performed behavior of an individual. Similarly, this research employs the DTBP developed by Ajjan and Hartshorne (2008).

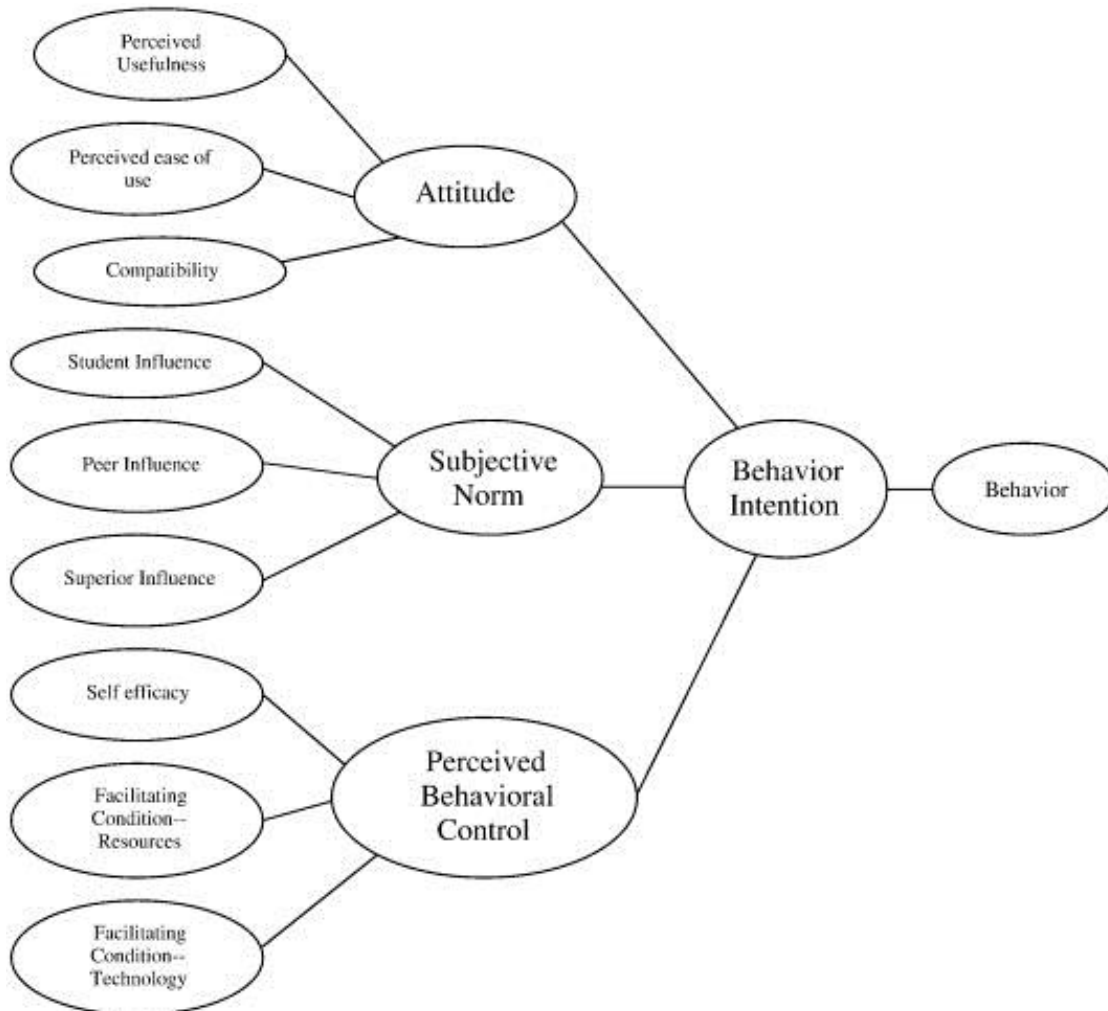


Figure 1. The Decomposed Theory of Planned Behaviour (Source: Ajjan & Hartshorne, 2008, p.73)

As observed above, DTPB includes three main constructs (attitude, subjective norms, and behavioural control). Attitude construct consists of three sub variables related to behaviour: perceived usefulness, perceived ease of use, and compatibility. Subjective norms are divided into three sub-constructs: student, peer, and superior. The opinions of the two groups were separated in DTPB, as their opinions might differ in using a technology. Perceived behavioral control items are divided into three categories: self-confidence, facilitating condition-resources, and facilitating condition-technology.

Web 2.0 Tools Attitudes of Teachers

Ajzen and Fishbein (1980) describe the attitude as a tendency to react consistently, positively or negatively to any object presented as a result of learning. Eagly and Chaiken (1993) interpret the attitude as a psychological tendency to evaluate a certain phenomenon or object to a certain extent, positively or negatively. Teachers' attitudes towards using technology in education context can be described as a factor that affects to what extend teachers benefit and use the technology in learning-teaching process. In order to integrate Web 2.0 tools effectively into the learning environment, teachers who are most effective agents in the process of teaching must

adopt a positive attitude towards technology. In a similar vein, research reports that teacher attitude is one of the most important factors enabling effective ICT usage in teaching and learning environment (Kreijns et al., 2013). Gabriel and Macdonald (1996) state that the negative attitudes prevailing in schools where tech-savvy students are studying may affect the attitudes of teachers. Haydn and Barton (2007) accentuate that many teachers do not use technology in the teaching process to increase learning and feel insufficient about using technology in teaching. This imposes important responsibilities on teachers for the effective use of technology in educational environments. An effective way to solve this issue is to provide teachers with trainings through which they can gain necessary knowledge, skills and positive attitudes towards technology integration. Therefore, the present study aimed to investigate the relationship between the self-efficacy beliefs and attitudes of the EFL teachers towards the Web 2.0 tools in Turkey.

METHODOLOGY

The mixed method design to get better and safer results combining both quantitative and qualitative research techniques in one study (Creswell et al., 2003) is utilized to confirm or cross-validate relationships discovered between variables (Fraenkel et al., 2012). The study, applied during the spring semester of 2018 and 2019 Academic Year in Bağlar, Yenişehir, Kayapınar, and Sur districts of Diyarbakır, Turkey, adopted two data tools: questionnaire and semi-structured interview. The respondents of the questionnaire were (n=202; M-88, F-114) EFL teachers ranging from 24 to 44 years old and coming from 183 public schools. As for semi-structured data collection, 10 EFL teachers from 10 different schools participated as the interviewees who were selected through convenience sampling of nonprobability method because of accessibility and proximity. However, since convenience sampling involves choosing those institutions flexible and easy to access, it might not represent any group separately from itself; it may not be used to generalize the sample to the larger population (Cohen et al., 2007). This weakness might produce a bias, but this can be overcome by using triangulation, in which using different methods for collecting the data within one study will enhance the reliability and validity. The present study was limited to adult EFL teachers working in public schools, Diyarbakır, south-eastern part in Turkey. In addition, the semi-structured interviews were only conducted with 10 EFL teachers who have a Bachelor of Arts (BA) or a Master of Arts (MA) in ELT. A larger number of participants would increase the reliability of the research findings.

Data Collection Tools

The questionnaire included demographic data from participants (gender, age, teaching experience, university degree, in-service training background, years of use of technology in teaching, years of service in teaching, and the level of education in teaching and the district of service). It also included Web 2.0 Tools Integration Self-Efficacy Instrument (WTISEI) developed by Pan & Franklin (2011). The 27-item WTISEI focused on assessing the level of the EFL teachers' self-efficacy in using Web 2.0 tools in their teachings in five items accompanied by a five-point Likert scale: "strongly agree (5)", "agree (4)", "neutral (3)", "disagree (2)", and "strongly disagree (1)". WTISEI obtained a high reliability of Cronbach alpha 0.97 similar result to Pan and Franklin's (2011) study $\alpha=0.98$. The final part of the questionnaire involved the Decomposed Theory of Planned Behaviour (DTPB) model to measure attitudes (Ajjan & Hartshorne, 2008) of the EFL teachers towards Web 2.0 tools. The 35-item DTPB instrument consisted of items using a five point Likert-scale (strongly disagree to strongly agree) to examine factors that influence EFL teachers' intentions to utilize Web 2.0 technologies in their classrooms. Items focused on areas of actual usage/behaviour, behavioural intention, attitude, ease of use, perceived usefulness, subjective norms, perceived behavioural control, peer influence, superior influence, student influence, compatibility, facilitating conditions (technology and resources), and self-efficacy. The purpose of utilizing the DTBP was to shed light on the relationship of the antecedents and better understand the agents that influence the adoption or use of new technology (Taylor & Todd, 1995). Therefore, in this study, this model was opted for the explanation of the adoption intention and use of Web 2.0 tools by EFL teachers. The means of Cronbach alpha for the overall scales of this instrument resulted $\alpha=0.98$.

Subsequently, with the purpose of providing in-depth analysis for the quantitative data, semi-structured interviews were conducted with voluntarily selected EFL teachers regarding their self-efficacy beliefs and attitudes towards Web 2.0 tools incorporation in language teaching. The rationale behind it was to "explore in detail the experiences, motives and opinions of others and learn to see the world from the perspectives other than their own" (Rubin & Rubin, 2012, p.3). A non-threatening atmosphere for the interviews and interviewees were provided. In an attempt to verify the validity of the instruments exploited in the study, a pilot study was

conducted with a total number of 10 EFL teachers to address the face validity of the items to determine if the instrument appears to be measuring intended (Lodico et al., 2010). Minor phrasing revisions were incorporated into the final version of the questionnaire utilized in the present study. This study utilized Cronbach’s alpha to create a coefficient of internal consistency. In order to decide the internal reliability of the survey instrument, SPSS 24 Edition was used. The value of the Cronbach’s alpha of the instruments, including Web 2.0 Tools Integration Instrument ($\alpha=0.80$), Web 2.0 Tools Integration Self-Efficacy Instrument ($\alpha=0.97$), and the Decomposed Theory of Planned Behaviour ($\alpha=98$) model was done, respectively. To conduct a reliable factor analysis, the sample size needs to be big enough. Yet, Field (2009) states that a researcher needs at least 5 to 10 participants per item in the scale. If a factor explains lots of variance in a dataset, variables correlate highly with that factor with four or more loadings greater than 0.6 “is reliable regardless of sample size” (Field, 2009, p. 647).

To determine the construct validity of the input dataset of Web 2.0 tools Integration Self-Efficacy Instrument (WTISEI) with 27-items responded by 202 participants, a factor analysis was examined through Kaiser-Meyer-Olkin (KMO=0.94) and Bartlett’s test. The KMO value of this input dataset falls within the last category listed above. Besides, the chi-square value ($\chi^2 = 6344.75$) of this dataset obtained with Bartlett’s test was found to be significant ($df=351, p < .001$). Both KMO and Bartlett’s tests corroborate the suitability of the factor analysis to dataset. After measuring the suitability of the dataset for factor analysis, VARIMAX rotation was also utilized in Principal Component Analysis to establish the sub-scales of the WTISEI.

The DTPB instrument produced results of reliability values ranging from $\alpha=0.77$ to $\alpha=0.95$, which is acceptable for exploratory research (Ajjan & Hartshorne, 2008) and Nunnally (1978) who reports that research incorporates instruments into basic research should have reliability of .70 or better. To Ritter (2010), Cronbach’s alpha is developed based on the necessity to evaluate items scored in multiple answer categories. A Cronbach test was employed for alpha reliability on each of the constructs in DTPB instrument as given in Table 2.

Table 2. Reliability Analysis of Each Construct the DTPB Model to Measure Attitudes

Construct	α value
Actual usage/behaviour	0.77
Behavioural intention	0.94
Attitude	0.89
Ease of use	0.89
Perceived usefulness	0.95
Subjective norms	0.92
Perceived behavioural control	0.81
Peer influence	0.91
Superior influence	0.93
Student influence	0.92
Compatibility	0.92
Facilitating conditions—technology/resources	0.82
Self-efficacy	0.81
<i>Mean</i>	0.98

As indicated in Table 2., reliability ranged from 0.77 to 0.95, all constructs proved an acceptable reliability (>.70) to measure internal consistency of this instrument.

In Exploratory Factor Analysis, the suitability of the data set collected from 202 participants was investigated. The suitability of 13-item scale items for factor analysis was examined with Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) and Bartlett test. The KMO value calculated for sample suitability is .92. The Chi-Square value ($\chi^2 = 2519.289, SD = 78, p < .001$) which was obtained by the Bartlett test was found significant. Principal components technique and varimax rotation were used for factor analysis. Table 5 presents factor loading of items and percentage of explained variance as follows:

Table 3. Factor Loading of Items and Percentage of Explained Variance

Factor	Item No	Statements	Factor Load	Variance Explained %
		<i>When using Web 2.0 Tools in teaching, I feel confident that I can...</i>		
Perceived Usefulness	PU1	I feel that using Web 2.0 will help my students learn more about the subject	.84	59.82
	PU2	I feel that using Web 2.0 will improve students' satisfaction with the course	.86	
	PU3	I feel that using Web 2.0 will improve students' grades	.87	
	PU4	I feel that using Web 2.0 will improve students' evaluation	.86	
	PU5	To help my students better learn the material, I will incorporate Web 2.0 technologies in the classroom	.76	
Subjective norms	SN1	My peers are using Web 2.0 technologies in their classroom	.81	12.22
	SN2	My superior confirms my ability and knowledge to use Web 2.0 technologies in the classroom	.84	
	SN3	My peers think I will benefit from using Web 2.0 technologies in my classroom	.79	
	SN4	My superior thinks it is important I use Web 2.0 technologies in my classroom	.83	
	SN5	My students thinks it is important I use Web 2.0 technologies in my classroom	.72	
Behavioural Intention	INT1	I plan to use Web 2.0 technologies in my classroom	.89	9.94
	INT2	I intend to use Web 2.0 technologies within the next semester	.85	
	INT3	I will add Web 2.0 technologies to my class next semester	.86	

Table 3 reveal that 13 items fall into under three sub-scales which account for the total variance of 82.0%. The dimensions' sub-scales constitute the same factor as Perceived Usefulness (59.82%), Subjective Norms (12.22%), and Behavioural Intention (9.94%). The following table indicates fit values for the proposed DTBP model and the extend of values obtained by the Confirmatory Factor Analysis of the Web 2.0 adoption scale.

Table 4. Fit values for the Proposed Model

Values	Good Fit Values	Acceptable Fit Values	DTPB
X^2/df	$.00 < X^2/df \leq 2$	$2 \leq X^2/df \leq 3$	2.37
RMSEA	$.00 < RMSEA \leq .05$	$.00 \leq RMSEA < .10$.08
RMR	$.00 < RMR \leq .05$	$.05 \leq RMR \leq .08$.04
SRMR	$.00 < SRMR \leq .05$	$.00 \leq SRMR \leq .10$.04
NFI	$.95 \leq NFI \leq 1.00$	$.90 \leq NFI \leq .95$.97
NNFI	$.97 \leq NNFI \leq 1.00$	$.95 \leq NNFI \leq .97$.98
CFI	$.95 < CFI < 1.00$	$.95 < CFI < 1.00$.98
GFI	$.95 < GFI < 1.00$	$.90 < GFI < .95$.90

The results displayed in Table 4 reveal that the values obtained by the Confirmatory Factor Analysis of the Web 2.0 adoption scale are either good fit or acceptable. The fit index values of the model obtained in CFA tested with 3 latent variables and 13 indicator variables were examined and the Chi-Square value ($X^2 = 147.30$, $n = 202$, $sd = 62$, $p = 0.00$) was found significant. The fit index values were found as RMSEA = .083, RMR = .039, SRMR = .041, NFI = .97, NNFI = .98 CFI = .98, GFI = .90.

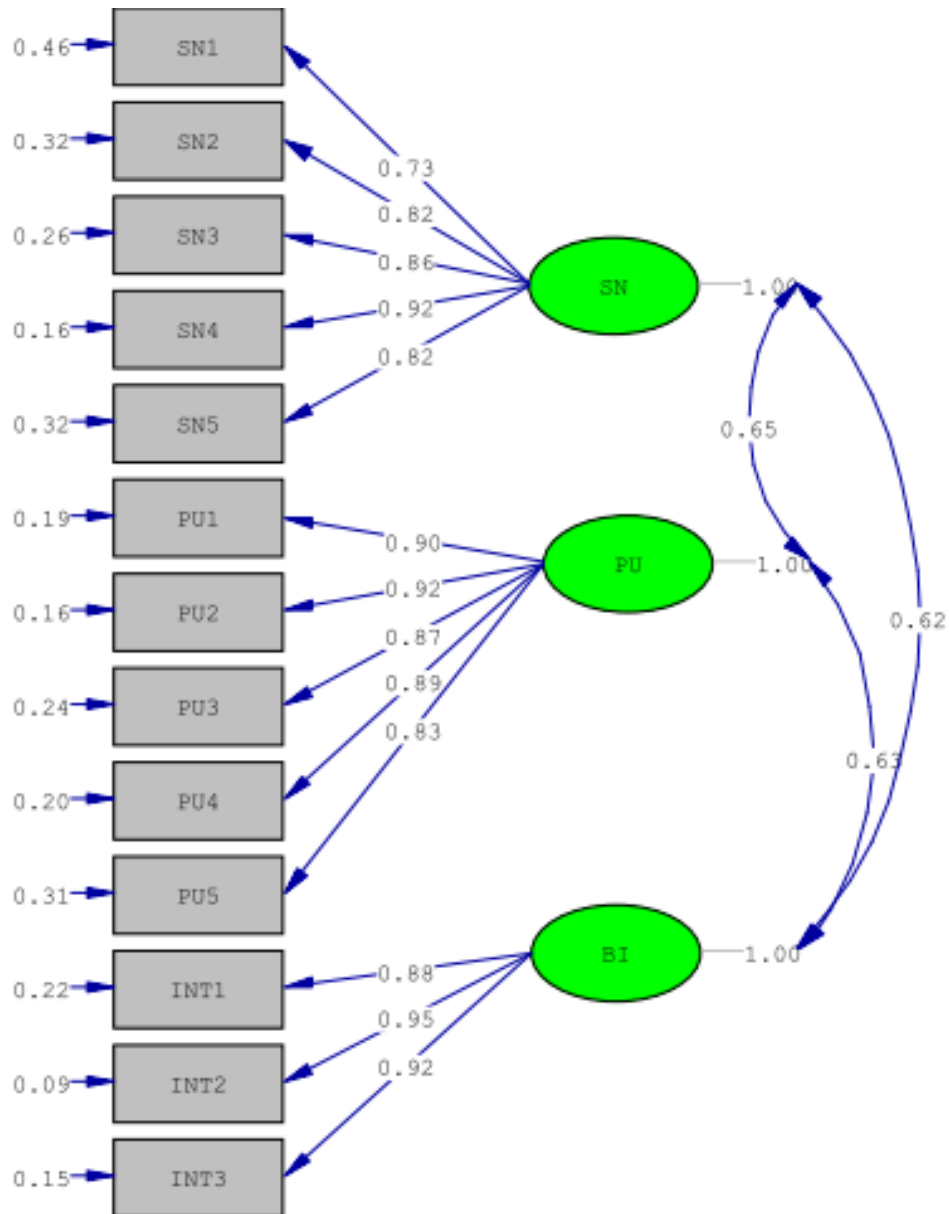


Figure 2. The three-factored latent structure founded with first order CFAs for adoption of Web 2.0 tools using DTBP model.

The three-factored latent construct and factor loads founded with first order CFA for adoption of Web 2.0 tools using DTBP model as the theoretical foundation (scale for the model are presented in Figure 2). Accordingly, INT1 (0.95) item under Behavioural Intention construct has the most impact on adoption of Web 2.0 tools, whereas Subjective norms (0.73) item under Subjective Norms has the least impact. Table 5 presents internal consistency (Cronbach's alpha) of the subscales as follows:

Table 5. Internal Consistency (Cronbach's Alpha) of the Subscales

Subscales	Item No	α
Perceived Usefulness	5	.95
Subjective Norms	5	.92
Behavioural Intention	3	.94
Total Instrument	13	.94

As given in Table 5., Cronbach's alpha values are .94 for the whole subscales, Perceived Usefulness = .95; Subjective Norms = .92; Behavioural Intention = .94. A large and growing body of literature suggest that scales with reliability coefficients of .70 and above is reliable.

Semi-Structured Interview

A pilot study with three volunteer participants and member-checking procedures were employed to seek objective opinions as to how semi-structured interview questions could be made easier to understand, avoid bias or leading questions and/or avoid any potential ambiguity, and employ a valid and reliable qualitative data procedure. After member-checking, minor phrasing revisions were incorporated into the final version of the semi-structured interview utilized in the present study.

In qualitative research, reliability refers to the repeatability of the research results obtained. External reliability is related to whether the results of the research can be obtained in the same way in similar settings, and internal reliability is associated with whether other researchers can achieve the same results using the same data set (LeCompte and Goetz, 1982).

Internal reliability of the qualitative data includes the following steps. First, the researcher has stated his position who merely conducted the interview and analysed the data. Second, the variables regarding the participants in the research are clearly indicated. Third, data collection and data analysis procedure are explained in detail. Fourth, in order to maintain internal reliability, the direct quotations from the semi-structured interview is given without any objective changes. Giving direct quotations can increase the validity and reliability of qualitative data (Neuman, 2013). Finally, while analysing data, the theoretical framework based on the previous studies related to current research and other research findings was compared.

Data Collection Procedure

Data collection process commenced during the spring semester of 2018 and 2019 academic years. Prior to gathering data, permission to use the instruments was obtained from the developers and researchers. Next, the Provincial Directorate for National Education, Diyarbakır-Turkey was contacted to obtain permission to gather data from the volunteer EFL teachers who work in public schools in Bağlar, Sur, Kayapınar, and Yenişehir districts of Diyarbakır-Turkey. Then a pilot study was carried out two weeks ahead of the main study. As for the main data collection, the schools were randomly selected to gather data from the volunteer participants. First, quantitative data was collected via survey questionnaire in the school settings of the 202 participants from 183 schools between March 1 and June 1 in 2019. Then, semi-structured interviews were conducted with 10 EFL teachers who work in different public schools in the academic year of 2018 and 2019. Before the semi-structured interview took place, all the participants were asked if they would like to take part in the study. Ten EFL teachers were volunteer to be visited in their schools and being audio recorded within a certain amount of time ranging from 25 minutes to 42 minutes.

RESEARCH FINDINGS

The present study aimed to investigate the relationship between the self-efficacy beliefs and attitudes of the EFL teachers towards the Web 2.0 tools in Turkey. The findings of quantitative data are displayed in the following tables.

Table 6. Demographic Variables of the Respondents to the Questionnaire

Variables	Properties	N	%
Gender	Male	88	43,6
	Female	114	56,4
	Total	202	100,0
Age Groups	21-24 ages	13	6,4
	25-29 ages	69	34,2
	30-34 ages	48	23,8
	35-39 ages	34	16,8
	40-44 ages	25	12,4
	45-49 ages	5	2,5
	50-54 ages	4	2,0
	55 and over	4	2,0
Total	202	100,0	
Teaching Experience	0-5 years	75	37,1
	6-10 years	47	23,3
	11-15 years	40	19,8

	16-20 years	28	13,9
	21 and above	12	5,9
	<i>Total</i>	<i>202</i>	<i>100,0</i>
Education degree	Graduate	182	90,1
	Postgraduate	20	9,9
	<i>Total</i>	<i>202</i>	<i>100,0</i>
Level of school	Primary School	60	29,7
	Secondary School	83	41,1
	High School	59	29,2
	<i>Total</i>	<i>202</i>	<i>100,0</i>
District of the school	Bağlar	62	30,7
	Kayapınar	55	27,2
	Sur	42	20,8
	Yenişehir	43	21,3
	<i>Total</i>	<i>202</i>	<i>100,0</i>

As accentuated in Table 8, the total number of the participants who responded to the questionnaires was 56.4% identified as female and 43.6% reported as male. The highest percentage (34.2%) of the age group of the participants is observed between 25-29 years old, whereas the lowest percentage (2.5%) is between 50 and over. The teaching experiences of the participants were 0-5 years (37,1%), 6-10 years (23,3%), 11-15 years (19,8%), 16-20 years (13,9%), 21 and above (5,9%). According to the degrees they held, a bachelor degree, 9,1% of them reported to have an MA or a PhD degree. 29,7% of the participants worked in primary schools, 41,1% in secondary schools, and 29,2% in high schools. Finally, as given in Table 8, 30,7% of the respondents reported that they worked in Bağlar district, 27,2% in Kayapınar, 20,8% in Sur and 21,3% in Yenişehir.

Table 7. Mean Scores and Standard Deviations of Decomposed Theory of Planned Behaviour (DTPB)

Constructs	Mean	Std. Deviation
Actual usage/behaviour	3,70	0,82
Behavioural intention	3,51	0,94
Attitude	3,88	0,85
Ease of use	3,63	0,89
Perceived usefulness	3,90	0,85
Subjective norms	3,40	0,85
Perceived behavioural control	3,45	0,96
Peer influence	3,49	0,88
Superior influence	3,54	0,93
Student influence	3,63	0,91
Compatibility	3,72	0,90
Facilitating conditions	3,53	1,01
Self-efficacy	3,50	0,86
Valid N (listwise)		

The results given in Table 7 confirm the attitudes towards adopting Web 2.0 technologies. Items focused on areas ranging from the highest as perceived usefulness (m=3,90), attitude (m=3,88), compatibility (m=3,72) to the lowest as perceived behavioural control (m=3,40) and subjective norms (m=3,40). To these findings, teachers have positive attitudes towards using Web 2.0 technologies in learning process.

The Pearson product moment correlation coefficient was conducted in order to assess the relationship between EFL teachers' self-efficacy level of Web 2.0 tools integration into their instructions and Web 2.0 adoption scores. In correlation tests, correlation forces are interpreted as a small relationship between .10 and .29, moderate between .30 and .49, and high correlation between .50-1.00 (Cohen, 1988). Further, Cohen (1988) interprets that correlation coefficient between .10 and .29 is thought to represent a weak or small association; a correlation coefficient of .30 and .49 is considered a moderate correlation; and a correlation coefficient of .50 and 1.00 or larger is thought to represent a strong or large correlation. Table 8 indicates Pearson correlation between self-efficacy and attitudes of the EFL teachers towards Web 2.0 tools use.

Table 2. Pearson Correlation Between Self-Efficacy and Attitudes of the EFL Teachers Towards Web 2.0 Tools

	Blogs	Wikis	Podcasts	SNSs	IPs	CMSs	WTISE	PU	SN	BI
Wikis	.71**									
Podcasts	.62**	.69**								
Social Networking Sites (SNSs)	.55**	.50**	.58**							
Image/Photo Sharing Sites (IPs)	.49**	.56**	.59**	.73**						
Course Management Systems (CMSs)	.60**	.56**	.62**	.56**	.62**					
WTISE	.83**	.84**	.83**	.80**	.80**	.80**				
Perceived usefulness PU	.34**	.37**	.35**	.43**	.43**	.45**	.48**			
Subjective norms (SN)	.35**	.40**	.39**	.29**	.34**	.46**	.45**	.61**		
Behavioural Intention (BI)	.48**	.38**	.42**	.51**	.46**	.49**	.56**	.59**	.57**	
DTPB	.44**	.45**	.45**	.47**	.47**	.54**	.57**	.88**	.87**	.80**

** . Correlation is significant at the 0.01 level.

The results of the correlational analysis examined in Table 8 indicate that there is a positive and significant relationship between the EFL teachers' Web 2.0 tools self-efficacy and attitudes towards the Web 2.0 tool adoption ($r = .57$; $p < .001$). When the relationships with the WTSIE constructs and the DTPB model to measure attitudes towards the Web 2.0 tool adoption are examined, the results reveal that there is a positive and moderate level of relationship ($p < .001$). When the relationship between DTPB constructs and WTSIE constructs are analysed, the results demonstrate positive, high-strength significant relationship with Behavioural Intention, while the other constructs including Subjective Norms and Perceived Usefulness show a positive and medium-significant relationship. Thus, it can be said that there is a relationship between self-efficacy and attitudes of the EFL teachers towards the Web 2.0 tools.

EFL Teachers' Self-Efficacy Beliefs Towards Web 2.0 Tools

Whether or not participants' self-efficacy beliefs towards Web 2.0 tools caused any significant differences in the scale for determining EFL teachers' use of Web 2.0 was checked through open-ended questions that ask their level of comfort. The opinions on these statements were as in following:

- P3. "The syllabus can also be adapted to the Web 2.0 tools by MoNE. I would definitely need more trainings."
 P7. "More trainings can be helpful to get confident in using Web 2.0 tools for my lessons and curriculum would be more suitable for using them."
 P8. "I will be comfortable 100% if any Web 2.0 tools is recommended by MoNE. I can't be sure about these tools' credibility and that is why I can't recommend my students to use them."

Few of those interviewed suggested technology infrastructure be improved to increase her self-efficacy level as given below:

- P9. "If my school is equipped with devices such as smartboard, computer classes and students with a tablet device, then I would be confident."

EFL Teachers' Attitudes Towards Web 2.0 Tools

Open-ended questions were asked during the interview in an attempt to reveal the participants' opinions about their attitudes towards Web 2.0 tools in regards to its role in education as an instructional tool and feelings about using them in their classrooms.

All participants reported that ease of use of use and perceived usefulness were the most significant factors affecting their intentions to use Web 2.0 tools. The participants indicated that social factors exert a positive influence on intentions to use Web 2.0 tools. Some of the statements of such opinions were in the following:

- P1. "Web 2.0 tools play crucial role in 21st century education system, especially, when we are all surrounded with technological devices. Web 2.0 tools are amusing and innovations that help me teach English."
 P2. "Web 2.0 tools foster students' learning and make teachers' job easier to give innovative lessons. They

- provide massive teaching source for education. They are available at any time, at any place.”*
- P4. *“Technology is a must for the 21st century's education system. They are free and effective to facilitate teaching and learning. They provide valuable teaching source for education.”*
- P5. *“Web 2.0 tools offer many benefits. It enables collaboration and corporation anywhere and anytime. Web 2.0 tools are good idea and they are helpful sources.”*
- P6. *“They have a lot of important advantages in terms of time and effectiveness. They are more entertaining than books and notebooks for children. They are easy, fun and engaging tools you can use anytime and anywhere.”*
- P7. *“It has an important role to get students used to the autonomous learning through technology, which is the future of the education system. Using Web 2.0 tools motivate me to use technology in my lessons.”*
- P8. *“They are quite important because of the changing circumstances and standards. We should notice that they are only "tools", which means we can do our job with or without them. They should not be the "aim" of education. I am not biased, but I don't make my lesson plans by relying on them.”*
- P9. *“It is really necessary to incorporate Web 2.0 tools into today's English classrooms. They are great tools to teach language skills such as reading, listening, writing and speaking. I think they are easy and dynamic tools to use for teaching English.”*
- P10. *“Web 2.0 tools are so important in teaching languages. A learner can study autonomously and collaborate with their classroom friends. They can use it anywhere and anytime. Web 2.0 tools provide enriched content.”*

As afore-mentioned, the results reported that teachers' self-efficacy is a significant predictor of behavioural intention to use Web 2.0 tools. Likewise, subjective norms and perceived usefulness put forward a positive and medium-significant relationship. Thus, it can be concluded that the ease of use and perceived usefulness can predict the EFL teachers' intentions to use Web 2.0 tools in their future classrooms.

The current study also indicated a positive attitude towards the use of social networking sites only, which can be interpreted that teachers who had positive attitudes towards social networking sites used them more often than the other Web 2.0 tools. Although teachers had positive attitudes towards Web 2.0 tools in general, they did not use them as often as social networking sites. The qualitative findings revealed the participants' opinions about their attitudes towards Web 2.0 tools in regards to its role in education as an instructional tool and feelings about using them in their classrooms. All participants reported that ease of use and perceived usefulness were the most significant factors affecting their intentions to use Web 2.0 tools. That is to say, the EFL teachers stated that Web 2.0 tools provide amusing, easy, helpful, innovative, effective, valuable, collaborative, cooperative, time-saving, engaging, autonomous, motivating, fostering, and facilitating learning.

CONCLUSION

Based on the findings of the present study, EFL teachers mostly used social networking sites and blogs, followed by wikis, podcasts and image/photo sharing sites. The least frequently used tools were course management systems. The popularity of social networks, blogs, and image/photo sharing sites in their daily life may have led these tools to be frequently used by EFL teachers. However, it can be inferred that the majority of teachers rarely incorporated course management systems into their lessons since they may not need these tools in their daily lives. Semi-structured interview results indicated that lack of time and lack of technology infrastructure negatively affect teachers' Web 2.0 tools use during a regular school day. From this aspect, teachers should be given more time and up-to-date infrastructure to promote their use of Web 2.0 tools.

EFL teachers' self-efficacy level did not differ according to their demographic variables such as gender, teaching experience, teachers' experience level, in-service training background, experience in using a device to connect to the Internet. Previous research also corroborates the results of the present study. However, teachers' age affected their self-efficacy levels towards the use of podcasts and social networking sites. Previous research concluded that age does not correlate with self-efficacy because individuals vary greatly in how efficacious they manage their lives. Results of the current study indicated that teachers between 21 and 24 ages had higher self-efficacy than those who are at the age of 40 and above. It may be due to the fact that the initial is amongst the generation Z and they are quite intertwined with technology, thus their self-efficacy level is the highest. Teachers also reported that their self-efficacy levels were influenced by insufficient infrastructure and insufficient in-service teacher training, which prevented an effective adoption of Web 2.0 tools. With this regard, MoNE should provide teachers who are 40 and above with more the in-service teacher trainings in an effort to increase

teachers' self-efficacy towards Web 2.0 tools. The results were broadly in line with Alhassan's (2017) and DoBell's (2013) findings as one of the most significant factors influences teachers' use of Web 2.0 tools in their teaching was their in-service training to use these tools. Similar conclusions reported that the in-service teacher training is one of the most significant agents influencing whether school teachers use and incorporate classroom technology (Niederhauser & Perkmen, 2008; Pan, 2010; Ross & Bruce, 2007; Wang & Newby, 2004).

In a general sense, EFL teachers indicated positive attitudes towards using Web 2.0 technologies in learning process. They reported that using Web 2.0 tools is a good idea, helps their students learn more about the subject, and improves students' satisfaction with the course. These results tie well with previous studies wherein most teachers had positive attitudes towards the use of Web 2.0 tools in general. In contrast to previous results, teachers' gender, age, teaching experience, school levels, and net connection years did not affect the attitudes of them towards Web 2.0 tools. Although teachers had positive attitudes towards Web 2.0 tools, they reported that the Internet connection problem, intensive curriculum, crowded classrooms, inadequate servers, technical problems and negative attitudes of administrators may cause them to adopt negative attitudes towards Web 2.0 tools. These results are in accord with previous studies indicating that though EFL instructors showed a positive attitude towards the use of the Internet and Web 2.0 tools in language teaching, they were not using these tools adequately in their teaching (Özel & Arıkan, 2015). There are similar attitudes expressed by Onbasili (2020) describing that the participants found Web 2.0 tools easy, convenient and enjoyable to use and that they wanted to use those tools in other courses. The findings of this study also support the evidence from previous observations of Ünlüer (2018) reported that the use of Web 2.0 tools in lessons taught by prospective teachers made the lessons more enjoyable, provided fun learning, attracted students' attention, and students participated in lessons more. Therefore, it provided retention in learning, autonomy, and easier learning process.

During the interviews, EFL teachers stated that Web 2.0 tools provide valuable, collaborative, cooperative, effective learning in addition to amusing, easy, helpful, innovative, timesaving, engaging, autonomous, motivating, fostering and facilitating learning.. However, teachers only had positive attitudes towards the use of social networking sites. Popularity of social networking sites can lead teachers to develop positive attitudes towards the incorporation of Web 2.0 tools into their lessons if they were given chances like decreasing their burdens such as overloading schedules and integration of technology more than ever not merely in their school settings but also in the other environments they could utilize these tools free.

EFL teachers' perceived usefulness and subjective norms can predict the EFL teachers' intentions to use Web 2.0 tools in their future classrooms. These results match those observed in earlier studies where pre-service teachers' positive attitudes of perceived usefulness of Web 2.0 tools were the strongest determinant of their intentions (Khatai, 2016; Sadaf, Newby & Ertmer, 2016; 2012). The body of literature indicated that the perceived usefulness and ease of use positively affect technology acceptance of teachers (Cakar; 2018; Lee & Coughlin, 2015; Usluel & Mazman, 2010), and their intention to use technology (Jeung, 2014).

REFERENCES

- Abbitt, J. (2011). An investigation of the relationship between self-efficacy beliefs about technology integration and technological pedagogical content knowledge (TPACK) among preservice teachers. *Journal of Digital Learning in Teacher Education*, 27(4), 134-143.
- Ajjan, H. & Hartshorne, R. (2008). Investigating faculty decisions to adopt Web 2.0 technologies: Theory and empirical tests. *The Internet and Higher Education*, 11(2), 71-80.
- Bandura, A. (1995). *Self-efficacy in changing societies*. Cambridge University Press.
- Batsila, M., Vavougiou, D., Tsihouridis, C. & Ioannidis, GS (2014). Teachers' attitudes towards the use of Web 2.0 tools in educational practice - A critical approach. *2014 International Conference on Interactive Collaborative Learning (ICL)*. Presented at the 2014 International Conference on Interactive Collaborative Learning (ICL).
- Brown, R. (2009). *Public relations and the social web: How to use social media and Web 2.0 in communications*. Kogan Page.

- Chartland, R. (2012). Social networking for language learners: Creating meaningful output with Web 2.0 tools. *Knowledge Management and E-learning: An International Journal*, 4(1), 97-101.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioural sciences (2nd Ed.)*. Erlbaum.
- Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2007). *Research methods in education*. Routledge.
- Conole, G. & Alevizou, P. (2010). *A literature review of the use of Web 2.0 tools in Higher Education*. HEA Academy.
- Data Reportal. (2019). *Digital in 2019: Turkey*. <https://datareportal.com/reports/digital-2019-turkey>
- Davies, J. & Merchant, G. (2008). *Web 2.0 for Schools: Learning and Social participation*. Peter Lang Publishing.
- Davis, F. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly*, 13, 319-339.
- Demirkan, O. (2019). Pre-service teachers' views about digital teaching materials. *Educational Policy Analysis and Strategic Research*, 14(1), 40-60.
- Eagly, AH & Chaiken, S. (1993). *The psychology of attitudes*. Fort Worth, Harcourt Brace Jovanovich.
- Farah, AC (2011). *Factors influencing teachers' technology self-efficacy: A case study*. Published Doctoral Dissertation, Liberty University.
- Field, AP (2009). *Discovering statistics using SPSS (3rd Ed.)*. Sage publications.
- Fishbein, M. & Ajzen, I. (1975). *Belief, Attitude, Intention, and Behaviour: An Introduction to Theory and Research*. Addison-Wesley.
- Fraenkel, JR, Wallen, NE & Hyun, HH (2012). *How to design and evaluate research in education (8th Ed.)*. McGraw Hill.
- Gabriel, MA & Macdonald, CJ (1996). "Preservice teacher education students and computers: how does intervention affect attitudes?", *Journal of Technology and Teacher Education*, 4(2), 91-116.
- Haydn, TA & Barton, R. (2007). Common need sand different agendas: How trainee teachers make progress in their ability to use ICT in subject teaching. Some lessons from the UK. *Computers and Education*, 49(4), 1018-1036.
- Horzum, MB (2007). Web tabanlı yeni öğretim teknolojileri: Web 2.0 araçları [New Web-based teaching technologies: Web 2.0 tools]. *Journal of Educational Sciences & Practices*, 6(12), 99-121.
- Horzum, MB (2011). Adaptation of Web pedagogical content knowledge survey to Turkish. *Elementary Education Online*, 10(1), 257-272.
- Kia Heirati, J. & Ahmadi Alashti, L. (2015). Attitudes toward using the Internet for language learning: A case of Iranian English teachers and learners. *International Journal of Research Studies in Educational Technology*, 4(1).
- Kostoula-Christina, K. (2016). Teachers' attitudes towards the integration of Web 2.0 tools in EFL teaching. *Research Papers in Language Teaching and Learning*, 7(1), 46.

- Kreijns, K., Acker, F., Vermeulen, M. & Buuren, H. (2013). What stimulates teachers to integrate ICT in their pedagogical practices? The use of digital learning materials in education. *Computers in Human Behaviour*, 29(1), 217–225.
- LeCompte, MD & Goetz, JP (1982). Problems of reliability and validity in ethnographic research. *Review of Educational Research*, 52(1), 31-60.
- Lemke, C., Coughlin, E., Garcia, L., Reifsneider, D. & Baas, J. (2009). *Leadership for Web 2.0 in education: Promise and reality*. Metiri Group.
- Lodico, M., Spaulding, D. & Voegtle, K. (2010). *Methods in educational research: from theory to practice*. Jossey-Bass.
- Ministry of National Education. (1997). *Çağı Yakalama 2000 Projesi [Three-Year Catch 2000 Project]*. MEB Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu.
- Ministry of National Education. (2011). *the FATİH Project*. http://fatihprojesi.meb.gov.tr/en/?page_id=10
- Neuman, W. (2013). *Social research methods: qualitative and quantitative approaches*. Pearson.
- O'Reilly, T. (2005). What is Web 2.0: design patterns and business models for the next generation of software? *Communications & Strategies*, 65, 17-37.
- Oblinger, D. & Oblinger, J. (2005). Is it age or IT: First steps towards understanding the netgeneration. In D. Oblinger, & J. Oblinger (Eds.), *Educating the Net Generation* (pp. 2.1-2.20). Educause.
- Özel, AG & Arikan, A. (2015). The use of the internet and Web 2.0 tools among EFL instructors. *Mediterranean Journal of Humanities*, 5(1), 313–313.
- Pacis, D., Sytsma, C., Weegar, MA, Keough, P., Wheeler, D. & Bustillos, T. (2012). Educational achievement and satisfaction through generations. *International Journal of Business and Social Science*, 21, 57-62.
- Pan, SC & Franklin, T. (2011). In-service teachers' self-efficacy, professional development, and Web 2.0 tools for integration. *New Horizons in Education*, 59(3), 28–40.
- Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants: A new way to look at our kids and ourselves. *On the Horizon*, 9(5).
- Rogers, EM (1983). *Diffusion of innovations*. Free Press.
- Rubin, H. & Rubin, I. (2012). *Qualitative Interviewing: The Art of Hearing Data* (3rd ed.). SAGE.
- Schulmeister, R. (2008). Is There a Net Generation in the House? Dispelling a Mystification. *eLeed*. <http://eheed.campussource.de>
- Smith, MB (1968). *Attitude change. International encyclopaedia of the social sciences*. Crewell Collier and Mac Millan.
- Solomon, G. & Schrum, L. (2007). *Web 2.0: new tools, new schools*. Eugene, Or: International Society for Technology in Education.
- Thompson, J. (2007). Is education 1.0 ready for web 2.0 students?. *Innovate: Journal of Online Education*, 3(4), No: 5.

Twenge, JM, Campbell, SM, Hoffman, BJ & Lance, CE (2010). Generational differences in work values: Leisure and extrinsic values increasing, social and intrinsic values decreasing. *Journal of Management*, 36(5), 1117-1142.

Ursavaş, ÖF, Şahin, S. & McIlroy, D. (2014). Technology acceptance measure for teachers: T-TAM. *Journal of Theory and Practice in Education*, 10(4), 885-917.

Venkatesh, V., Morris, MG, Davis, GB & Davis, FD (2003). User acceptance of information technology: toward a unified view. *MIS Quarterly*, 27(3), 425. <https://doi.org/10.2307/30036540>

Yazar Katkı Oranı

Birinci yazarın çalışmadaki katkı oranı %60, ikinci yazarın katkı oranı ise %40'tır.

İŞKOLİKLİK VE İYİ OLUŞ İLİŞKİSİNDE İŞ-AİLE ÇATIŞMASI VE STRESİN ARACI ROLLERİ: ADANA İLİNDE ÖĞRETMENLER ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Sefer YILMAZ¹, Azmi YALÇIN², Kemal Can KILIÇ³, İlksun Didem ÜLBEGİ⁴

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI: 10.35379/cusosbil.1022366

Makale Geçmişi:

Geliş 11.11.2021

Düzeltilme 27.12.2021

Kabul 27.12.2021

Anahtar Kelimeler:

İşkoliklik,

İyi Oluş,

İş-Aile Çatışması,

Stres,

Seri Aracılık Etkisi.

ÖZ

Bu çalışmada öğretmenlerin işkolik olma durumları ile iyi oluşları ilişkisinde iş-aile çatışması ve stresin seri aracılık rolleri ele alınmıştır. Araştırma Adana ilinde 446 öğretmen ile gerçekleştirilmiş olup analizde kullanılan veri anket yöntemi ile elde edilmiştir. Veri analizinde açıklayıcı faktör analizi, Pearson korelasyon analizi, yapısal eşitlik modeli bootstrap yöntemi kullanılmıştır. Ölçeklerin güvenilirliğini ortaya koymak için ise Cronbach Alpha katsayısı dikkate alınmıştır. Araştırma bulgularına göre, işkoliklik ile iş-aile çatışması ve stres üzerinde pozitif yönlü, iyi-oluş üzerinde ise negatif yönlü ve anlamlı etkileri bulunmuştur. Ayrıca iş-aile çatışmasının stres üzerindeki pozitif yönlü etkisi ile iyi-oluş üzerindeki negatif yönlü anlamlı etkileri ortaya konulmuştur. Bunlara ek olarak stresin de iyi oluş üzerinde negatif yönlü doğrudan etkisi gösterilmiştir. Doğrudan etkilere ilaveten işkolikliğin iyi oluşa etkisinde iş-aile çatışmasının ve stresin aracılık etkileri ile işkolikliğin iyi oluşa etkisinde iş-aile çatışmasının stres ile birlikte seri aracılık etkileri ortaya konulmuştur. Araştırma sonuçlarının ileride yapılacak çalışmalar ile farklı örneklerde ele alınarak söz konusu ilişkilerin incelenmesinde katkı sağlayacağını ifade etmek mümkündür.

THE RELATIONSHIP BETWEEN WORKAHOLISM AND WELL-BEING: THE MEDIATING ROLES OF WORK-FAMILY CONFLICT AND STRESS: A STUDY ON HIGH SCHOOL TEACHERS IN ADANA

Article Info

Research Article

DOI: 10.35379/cusosbil.1022366

Article History:

Received 11.11.2021

Revised 27.12.2021

Accepted 27.12.2021

Keywords:

Workaholism,

Well-Being,

Work-Family Conflict,

Stress,

Serial Mediation.

ABSTRACT

In this study, the serial mediator roles of work-family conflict and stress in the relationship between workaholism and well-being are examined. Research is undertaken with 446 teachers in Adana, and the data is collected via the survey method. Data analysis is conducted by using explanatory factor analysis, Pearson correlation analysis, structural equation modeling with bootstrap. Cronbach's alpha coefficient is utilized to examine the reliability of scales. Research results showed that workaholism has positively affected on both work-family conflict and stress, and negatively affected on well-being. Moreover, in the study, while work-family conflict was found to impact on stress positively, it was found to impact on well-being negatively. Furthermore, the negative effect of stress on well-being was observed. In addition to these direct effects, both the mediating and serial mediating roles of work-family conflict and stress in the relationship between workaholism and well-being were detected. The research results are expected to shed light on the interplay of variables around workaholism and ignite further studies examining these relationships with different samples in the future.

¹ Prof. Dr., Osmaniye Korkutata Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Osmaniye, Türkiye. E-mail: seferyilmaz001@gmail.com, orcid no: 0000-0001-8784-2777

² Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Adana, Türkiye. E-mail: azmiyalcin@cu.edu.tr, orcid no: 0000-0002-9323-3350.

³ Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Adana, Türkiye. E-mail: kcan@cu.edu.tr, orcid no: 0000-0003-1248-3321.

⁴ Doç.Dr., Çukurova Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Adana, Türkiye. E-mail: idulbegi@cu.edu.tr, orcid no: 0000-0001-6905-2720

Alıntılanmak için/ Cite as: Yılmaz, S., Yalçın, A., Kılıç, K.C., Ülbegi, İ. D. (2021), The Relationship between Workaholism and Well-Being: The Mediating Roles of Work-Family Conflict and Stress: A Study on High School Teachers in Adana, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (3), 251-265

INTRODUCTION

Setting out from the similarities, the term "workaholism" was initially introduced by Oates (1968, 1971) in an analogy to the word "alcoholism". Robinson (1996, p. 447) supports this analogy arguing that it refers to someone, who behaves with work as others do with alcohol. However, it is argued that while alcoholism implied generally negative connotations, workaholism does not refer mostly to negative implications. Rather, it has been argued to be linked to both positive and negative outcomes.

Looking at from an organizational perspective, there have been arguments both for and against workaholism regarding organizational performance and employee satisfaction. For instance, Machlowitz (1980) and Peiperl and Jones (2001) contended that workaholism contributed job satisfaction and productivity. They asserted that workaholics were extremely productive and they were regarded as a valuable asset to any organization. On the contrary, Oates (1971), Killinger (1991), Robinson (1998), and Porter (1996) were some of the scholars who argued that workaholism had affected negatively on health and general well-being. They depicted workaholics as tragic figures, whose performance is low and who make troubles at work. Those who believed that workaholism affected organizational performance negatively, also exerted to find out how it could be reduced (Porter, 1996; Seybold & Salomone, 1994).

Workaholism is also argued to be linked to an array of negative outcomes for both workaholics and their social environment. For instance, workaholic employees have been reported to exhibit more work-family conflicts (Taris, Schaufeli, & Verhoeven, 2005) lower relational satisfaction and deteriorated social functioning (Bonebright, Clay, and Ankenmann, 2000; Burke & Koksal, 2002; Shimazu & Schaufeli, 2009). Depression, anxiety, lack of self-esteem, frustration, and social isolation have all been reported to be as symptoms of work addiction (Robinson, 1989). Taris, Schaufeli, and Verhoeven (2005) found a significant correlation between workaholism and non-work conflict. Workaholics have been argued to experience more work-family conflict, and less life satisfaction than non-workaholics (Aziz & Zickar, 2006).

The recent changes in work characteristics have blurred the borders between work and daily life (Fletcher & Bailyn, 1996). The pandemics, particularly the one which we have been experiencing for the last months, have changed working habits drastically. Traditional work hours have been replaced with flexible working hours. Employees do not have to stay at the office anymore. Technology provided various opportunities to perform jobs out of office, anywhere, and anytime. These developments have been argued to induce more workaholism. Thus, it became more crucial to delineate the true nature of work addiction and to delve into the reflections of this phenomenon both on work and daily life.

Different types of workaholism have been suggested to exist and it has also been argued that those various types of workaholics exhibit different kinds of attitudes regarding work and life satisfaction, productivity, health, and family issues. Thus, while some workaholics have been reported to be satisfied with their work and life, quite productive, happy with their family, and physically healthy, others have been depicted as dissatisfied with their work and life, not much successful, conflicting both with their colleagues and family and experiencing high levels of stress (Machlowitz, 1980; Spence & Robbins, 1992; Robinson, 1998; Burke, 2007).

Beside these differences among workaholics, the nature of interplay among the variables such as workaholism, stress, and well-being has also been investigated in the literature. In line with these efforts, in this study, workaholic characteristics of high school teachers, those working in Adana, a province of Turkey, will be scrutinized. The relationships among workaholism, work-family conflict, stress and well-being will be searched. Then, the mediating and serial mediating effects of work-family conflict and stress in the relationship between workaholism and well-being will be investigated.

LITERATURE REVIEW

Workaholism

Workaholism is mostly regarded as synonymous with working hard. However, this approach neglects its addictive character. Rather than being motivated by external factors, workaholics are argued to be mostly inspired by an internal drive, which they cannot resist. This compulsive character creates what we call a workaholic. It refers to an employee, whose passion for work hampers daily activities (Aziz & Zickar, 2006, p. 52). However, it is also argued that work addiction is often deemed as a positive attitude and even a sign of success in society (Korn & Pratl, 1986).

Oates (1971, p. 11) defined workaholism as "*the compulsion or the uncontrollable need to work incessantly*". The compulsion stressed in this definition does not come out of an outer source, such as a financial reward or a

career expectation, but rather something related to an inner drive (Spence & Robbins, 1992). Thus, an “irresistible inner drive” and “working excessively hard” have been regarded as the two main pillars of workaholism. Indeed, workaholics have been depicted as those, who tend to work too much, which is beyond what is expected and feel obsessed with their work even outside work (Scott, Moore & Miceli, 1997). Working excessively hard beyond what is required or expected, is also reflected in Machlowitz’s (1980, p. 11) definition depicting workaholics as those who unceasingly devote more energy to their work than what is required. Indeed, workaholics have argued to spend more time on their work than others at the cost of non-work activities, so that the amount of time they allocated to their work is considered as beyond what is reasonable or expected by their employers (Scott et al., 1997; McMillan, Brady, O’Driscoll, & Marsh, 2002). This commitment to excessive work, which is implied in the aforementioned definitions is described by Harpaz and Snir (2003, p. 293) as an “irrational attitude”.

Spence and Robbins are the two authors, whose approach has been one of the most cited in the literature, regarding workaholism. They defined the workaholic as “*a person who is highly work involved, feels compelled or driven to work because of inner pressures, and is low in the enjoyment of work*” (Spence & Robbins, 1992, p. 162). While on hand agreeing with Spence and Robbins (1992) in their characterization of workaholics as highly work involved, Ng et al. (2007, p. 114) differs them from their qualification of workaholics as “low in the enjoyment of work”. Rather, they define workaholics as those, besides being obsessed with their work, who, feel enjoyment at work.

Scott et al. defined a workaholic as one who spends a significant amount of time on work-related activities, which is regarded as beyond organizational expectations, and who obsesses with work even if not at work (Scott, Moore & Miceli, 1997). Salanova, et al. (2008, p. 1) considered workaholism as a negative psychological state of mind, in which employees work extremely due to an inner drive that cannot be resisted. Working excessively hard and being obsessed with work are also involved in the definition developed by Schaufeli et. al., (2009, p. 322). Thus, these definitions involve two fundamental dimensions such as behavioral and cognitive. “Working excessively hard” at the cost of other social roles refers to the behavioral dimension while “being obsessed with work” out of a strong internal drive implies a cognitive dimension. These dimensions have been regarded as the two prominent facets of workaholism (Ng et al., 2007).

The majority of definitions that were developed to conceptualize workaholism have taken the term as an “addiction” to work. Addiction is argued to have consisted of obsession with the behavior that cannot be resisted and loss of self-control (Smith & Seymour, 2004). Robinson’s (1989) argument is quite illuminating in this regard suggesting that the excess of work ranks in priority over everyone and everything else for workaholics (Robinson, 1989, p. 42).

Over the years, “workaholism” and “work addiction” concepts have been used alternatively. There is also a third concept interrelated with the aforementioned two terms, namely “work engagement”. While on one hand, workaholics could be regarded as addicts, who do not have control over their behaviors related to their jobs, on the other hand, they can be deemed as dedicated workers. Thus, work engagement implies a positive work-related mood, in which the employee is motivated by vigor, commitment, and engagement (Schaufeli et. al., 2002). What makes the difference between work addicts and engaged workers is that, while workaholics are driven almost always by an obsessive inner motivation that they cannot resist, engaged workers are being motivated by both intrinsic and exterior drives, which they can resist. In other words, work engagement is suggested to be linked with positive outcomes such as more commitment and a high level of satisfaction (Schaufeli et al., 2008) while workaholism is related mostly with negative outcomes. Besides, contrary to work addicts, engaged workers had been argued to have a balanced lifestyle (Atroszko et al., 2017, p. 2).

In terms of work outcomes, while some authors have found that workaholism was positively associated with organizational commitment and job satisfaction (Ng et al., 2007; Schaufeli, Taris, and van Rhenen, 2008), some others suggested that it was negatively correlated with those variables (Burke, 2001; Graves, et al., 2012; Burke & Fiskebaum, 2009). For instance, Machlowitz (1980) and Scott et al. (1997) were among those who contended that workaholics were mostly satisfied with their work, while on the contrary, Spence and Robbins (1992) and Robinson (1999) and Burke et al. (2004) have suggested that they were not. Burke et al. (2004) argued that since workaholics work hard because of an obsessive inner drive, they tend to experience lower levels of job satisfaction than work enthusiasts (Burke, 1999).

Work addiction has also been reported to be negatively related to work performance (Shimazu & Schaufeli, 2009; Shimazu et al., 2010; Atroszko, 2012). Reduced actual productivity, weakened morale, increased safety concerns, and absenteeism are some of the fundamental costs suffered by the organizations due to the work

addicts (Hanson, 1985; Salmela-Aro & Nurmi, 2004). Since stress hinders their overall productivity, higher work involvement does not always translate to positive organizational outcomes (Clark et al., 2014). Therefore, while some researchers put forth that workaholics were more productive than the average (Machlowitz, 1980; Ng et al., 2007), some others contented that despite the high quantity of work they engage with, the outcome was mostly disappointing (Spence & Robbins, 1992; Scott et al., 1997).

Work-Family Conflict

Increased work-family conflict is argued to be among the major negative outcomes of work addiction (Robinson & Post, 1995; Bakker, Demerouti, & Burke, 2009). Since workaholics tend to work longer hours than the others in the office, they neglect some of their responsibilities towards their families (Scott et al., 1997). They also usually bring work home with them causing a disturbance among the family members. Thus, investing more than the required amount of time and effort at work, at the cost of their family responsibilities, is argued to lead low family satisfaction, marital problems and high work-family conflict (Burke, 1999; Taris, Schaufeli & Verhoeven, 2005; Robinson, Flowers & Carroll, 2001, Robinson, Flowers, & Carroll, 2001; Bakker et al., 2009; Bonebright, Clay, & Ankenmann, 2000; Taris et al., 2005).

Workaholics were reported to have worse communication with their family members (Robinson & Post, 1997). Lower levels of emotional attachment and caring for their families were also reported to be observed on the workaholics (Robinson, Flowers, & Carroll, 2001). Scott et al. (1997) pointed out that workaholics were mostly isolated from their families. Therefore, workaholism was revealed to be positively correlated with the level of perceived family dysfunction (Garson, 1990; Robinson (1996, p. 447) contends that the excessive preoccupation with work may lead to isolation from family and may harm social relationships. Thus, family alienation and even divorce have been cited as some of the major potential risks of workaholism to family integration (Greenberg, 1987). Wives of workaholics considered their relationships more problematic than non-workaholics (Robinson, Carroll & Flowers, 2001). It has been suggested that the difficulties experienced by families of workaholics were even comparable to the suffering felt by families of alcoholics (Schaeff & Fassel, 1998).

Well-being and Stress

As Holland (2008, p. 2) asserts, work should be a significant part of our life but should not displace one's personal life. However, work addiction generally causes a failure to accomplish life duties (Lowman, 1993). It has been contended to lead to a position, where an imbalance occurs between work and life (Robinson, 1989). Porter (1996, p. 71) suggested that excessive involvement with work had caused the neglect of life to a considerable extent. Scott, Moore, and Miceli (1997, p. 292) were the authors confirming the aforementioned argument by pointing out to the features of workaholics as "*... spend a great deal of time in work activities when given the discretion to do so, which results in their giving up important social, family or recreational activities because of work.*" It is generally argued that negative outcomes that stem from work-life imbalance may spread into other domains of life and threaten one's overall well-being both physically and psychologically (Aziz & Zickar, 2006; Clark et al., 2014). Indeed, researches have revealed that there is a negative correlation between workaholism and health. In other words, workaholism is reported to be negatively correlated with both physical and psychological health (Burke, 2000; Schaufeli et al., 2008; Taris, Schaufeli, & Verhoeven, 2005; Kanai, Wakabayashi, & Fling, 1996).

While working long hours is linked with lower levels of both job and family satisfaction, it is also reported to be negatively correlated with emotional well-being and physical health (Burke, 2007). Andreassen et al. (2014, p. 8) defined workaholism as being excessively engaged with work and spending more effort than required to an extent that it damages social relationships and even health. In other words, people who work excessively at the cost of losing work-life balance, are more likely to expose various health complaints both physically and psychologically (Sparks, Cooper, Fried, & Shirom, 1997; Spence & Robbins, 1992; Van der Hulst, 2003; Burke, 1999, 2000; Taris et al., 2005).

A positive correlation between workaholism and general and occupational stress has also been detected by various authors (Spence & Robbins, 1992; Andreassen, Ursin, & Eriksen, 2007, p. 617; Dudek & Szymczak (2011). The higher levels of job stress are contended to be caused by the pressures, which workaholics put on themselves (Spence & Robbins, 1992; Porter, 1996; Kanai et al., 1996). Working excessively hard and being obsessed by work even they are not at work, make workaholics exhausted over time and result usually in physical complaints and emotional distress (Taris et al., 2005; Schaufeli et al., 2008; Spence & Robbins, 1992). Therefore, workaholics have been reported by several authors as experiencing high levels of job stress,

exhaustion (Sparks, Cooper, Fried, & Shirom, 1997; Kanai et al., 1996) and some other health complaints (McMillan et al., 2001; Spence & Robbins, 1992; Atroszko, 2012; Burke, 1999; Andreassen, Ursin, & Eriksen, 2007; Kanai et al., 1996).

METHOD

Procedures and Participants

After designing research tools, the authors get in touch with the the Ministry of National Education in Adana. Then with the help of official authority, researchers communicated with high school principals. School principals were informed about the purposes of the study and requested to deliver the survey forms to concerned teachers in Adana. Informed consent forms and survey forms were distributed to high school teachers. We identified the purpose of the study and respondents’ rights and highlighted that their participation was entirely voluntary, anonymous, and trustworthy. Data collection was completed in two months in 2019 (Between February and March 2019). In some of the schools, we also have conducted personal interviews with some of the participant teachers. Responses were coded to the survey forms for analysis. There are 3.715 high school teachers in Adana (2019-2023 strategic plan of the Ministry of National Education in Adana, Date Accessed: 22.05.2020). Participants have completed 456 questionnaires. Some of the missing survey forms have been omitted from the study. So, we had 446 survey forms for analysis.

Model and Hypotheses

We established the visual model (figure 1) and the hypotheses of the study from the theoretical perspective. In literature, it is established that there is a negative correlation between workaholism and wellbeing and that workaholism affects work-family conflict and stress. Given the literature, we searched this model empirically on the education sector in Adana.

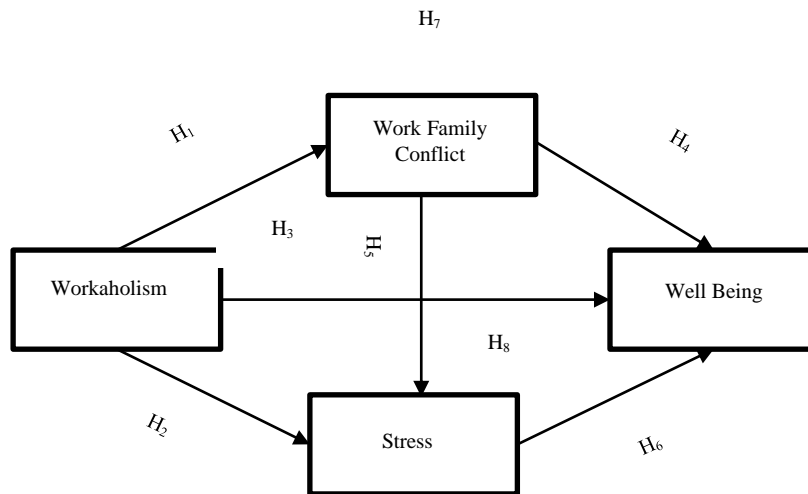


Figure 1. The Study Model

The following research hypotheses H1, H2, and H3, were prepared to test the relationships between workaholism and work-family conflict, stress, and wellbeing: *H1: Workaholism has a positive and significant effect on work-family conflict; H2: Workaholism has a positive and significant effect on stress; H3: Workaholism has a negative and significant effect on well-being.*

The research hypotheses H4 and H5 were configured to test the relationships between work-family conflict and wellbeing, stress: *H4: Work-family conflict has a negative and significant effect on well-being; H5: Work-family conflict has a positive and significant effect on stress.*

The research hypothesis H6 was generated to test the relationship between stress and wellbeing: *H6: Stress has a negative and significant effect on well-being.*

The research hypotheses H7 and H8 were expected to test the mediating role of the work-family conflict, and stress in the relationship between workaholism and well-being: *H7: Work-family conflict has a mediating*

role in the relationship between workaholism and well-being; H8: Stress has a mediating role in the relationship between workaholism and well-being.

The last research hypothesis H9 was prepared to test the serial mediating role of the work-family conflict and stress in the relationship between workaholism and well-being: H9: Work-family conflict and stress have serial mediating roles in the relationship between workaholism and well-being.

Sample

The sample of the study consisted of teachers working in high schools under the Ministry of National Education in Adana. The 446 participants were consisted of 232 (52%) females and 214 (48%) males. The participants were consisted of 316 (70.9%) married and 130 (29.1%) single. The participants were consisted of 115 (21-30 age, 25.8%), 205 (31-40 age, 46%), 80 (41-50 age, 17.9 %), 30 (51-60 ages, 6.7%), 16 (61 and more age, 3.6%). The work tenure of the participant consisted of 65 (less than 1, 14.6%), 240 (1-5 year, 53.8%), 94 (6-10 year, 21.1%), 30 (11-15 year, 6.7%), 7 (16-20 year, 1.6%), 10 (21 and more, 2.2%). Total work tenure consisted of 87 (1-5 year, 19.5%), 109 (6-10 year, 24.4%), 101 (11-15 year, 22.6%), 65 (16-20 year, 14.6%), 84 (21 and more, 18.8%). And the education of participant consisted of 384 (86.1%) bachelor's degree, 57 (12.8%) master's degree, 5 (1.1%) PhD (see Table 1).

Table 1. Sample (n=446)

Gender	Frequency	Percent	Marital status	Frequency	Percent
Female	232	52	Married	316	70.9
Male	214	48	Single	130	29.1
Total	446	100	Total	446	100
Age	Frequency	Percent	Work tenure	Frequency	Percent
21-30	115	25.8	Less than 1	65	14.6
31-40	205	46	1-5	240	53.8
41-50	80	17.9	6-10	94	21.1
51-60	30	6.7	11-15	30	6.7
61 and more	16	3.6	16-20	7	1.6
			21 and more	10	2.2
Total	446	100	Total	446	100
Education	Frequency	Percent	Total Work tenure	Frequency	Percent
Bachelor's Degree	384	86.1	1-5	87	19.5
Master's Degree	57	12.8	6-10	109	24.4
PhD	5	1.1	11-15	101	22.6
			16-20	65	14.6
			21 and more	84	18.8
Total	446	100	Total	446	100

Data Collection Instruments

Workaholism is measured by using the workaholism scale developed by Andreassen, Griffiths, Hetland, and Pallesen (2012), which assesses workaholism as a behavioral addiction and requires at least 4 of 7 items for categorization as a workaholic. This instrument consists of 7-items, which are scored with a 5-point frequency scale. These 7 items are salience, mood modification, tolerance, withdrawal, conflict, relapse and health and/or other problems (Orosz et al., 2015, p. 663). In their study, Andreassen et. al. (2012) obtained a Cronbach's Alpha of 0.84 and 0.80 in two samples.

Work-Family conflict is assessed with the work-family conflict dimension of the instrument developed by Matthews, Kath, and Barnes-Farrell (2010). This scale has 3-items and these are scored with a 5-point Likert scale. Matthews et. al. (2010) reported Cronbach's Alpha value 0.75 and 0.80 in two surveys.

Stress is examined by utilizing the perceived stress scale created by Cohen and Williamson (1988). This instrument has 10-items which are scored with a 5-point scale. Cohen & Williamson (1988) obtained a 0.78 reliability coefficient in their study. Erci (2006) adopted the reliability and validity of the perceived stress scale for the Turkish population. Well-being is measured by using Lyubomirsky and Lepper's (1999) subjective happiness scale. This scale consists of 4-items and utilizes a 7-point Likert scale. However, in this study 5-point Likert scale is used. In their study, Lyubomirsky and Lepper (1999) reported Cronbach's Alpha coefficient 0.87.

Procedure

In the study, firstly the factorial structure is assessed by using exploratory factor analysis. The reliability of the scales is examined by Cronbach Alpha coefficients and the correlations between the variables in the model

are estimated by Pearson Correlation Coefficients. The model is examined using structural equation modeling and the bootstrapping method.

Results

Construct validity is examined by using explanatory factor analysis. The principle component analysis method is utilized for extraction and Varimax with Kaiser normalization for rotation purposes. Factor analysis results showed that a Kaiser-Meyer-Olkin measure of sampling adequacy is .96 and Bartlett’s test of sphericity is $\chi^2 = 8048.79$; $df = 276$; $p < .0001$. According to the results variables in the model emerged as unique dimensions which explained 72.36% of the total variance and factor loadings are obtained between .76 and .83. (see Table 2).

Table 2.Factor Loadings

	Factor Loadings			
	Workaholism	Well-being	Work-Family Conflict	Stress
W1	.78			
W2	.78			
W3	.77			
W4	.79			
W5	.76			
W6	.77			
W7	.77			
WB1		.80		
WB2		.79		
WB3		.79		
WB4		.79		
WFC1			.78	
WFC2			.83	
WFC3			.80	
S1				.77
S2				.78
S3				.78
S4				.76
S5				.79
S6				.80
S7				.80
S8				.79
S9				.78
S10				.78
Explained Variance: % 72.36 KMO: .96 Bartlett's Test of Sphericity: $\chi^2 = 8048.79$; $df = 276$; $p < .000$ Principle Component Analysis, Rotation method: Varimax with Kaiser normalization				

Cronbach Alpha coefficients of the scales used in the study are between .87 and .93 as seen in Table 3. These results are above .70 which is accepted as a cutoff value in the literature (Hair et. al., 2010: 25). Means, standard deviations, and correlations for the variables are presented in Table 3. The correlations between the variables in the model are revealed as follows; workaholism and well-being ($r = -.54$, $p < .01$); workaholism and work-family conflict ($r = .51$, $p < .01$); workaholism and stress ($r = .55$, $p < .01$); well-being and work-family conflict ($r = -.46$, $p < .01$), well-being and stress ($r = -.53$, $p < .01$); and work-family conflict and stress ($r = .50$, $p < .01$).

Table 3.Means, Standard Deviations, Cronbach’s Alphas, and Correlations of the Scales

	Mean	SD	1	2	3	4
1.Workaholism	3.91	.91	.93			
2.Well-being	2.98	.99	-.54**	.90		
3.Work-Family Conflict	4.37	.77	.51**	-.46**	.87	
4.Stress	3.95	.86	.55**	-.53**	.50**	.95

*Diagonal values are Cronbach Alpha coefficients, $n = 446$, ** $p < .01$

The maximum likelihood estimation method is used in the structural equation modeling analysis. Model fit indices shows an excellent fit of the studied model ($\chi^2/sd = 1.25$; $p < .004$; CFI = .99; TLI = .99; IFI = .99; RMSEA = .024; SRMR = .021) (see Table 4).

Table 4.Model Fit Results

Fit Index	Model Results	Reference Values ¹
χ^2 (CMIN)	307.96	$0 \leq \chi^2 \leq 2d$
df	246	-
χ^2/df (CMIN/df)	1.25	$0 \leq \chi^2/df \leq 2$
p-value	.004	-
CFI	.99	.90 < CFI
TLI	.99	.90 < TLI
IFI	.99	.90 ≤ IFI ≤ .95
RMSEA	.024	.00 ≤ RMSEA ≤ .05
SRMR	.021	.00 ≤ SRMR ≤ .05

Note.- χ^2 =Chi-Square, df=Degrees of Freedom, RMSEA= Root Mean Square Error of Approximation, IFI= Incremental Fit Index, TLI = Tucker Lewis Index, CFI = Comparative Fit Index, SRMR = Standardized Root Mean Square Residual, ¹Reference values adapted from Bayram, 2010; Meydan & Şeşen, 2011, Hair et al, 2010.

As the model and path coefficients are presented in Figure 2, workaholism has a positive effect on work-family conflict and stress. However, it has a negative effect on well-being. In addition to these results, work-family conflict has a negative effect on well-being whereas it has a positive effect on stress. And lastly stress has a negative effect on well-being. According to these results, H₁, H₂, H₃, H₄, H₅, and H₆ hypotheses are supported. Analysis results (see Table 5, Table 6) shows the direct and indirect effects in the study. According to these findings, work-family conflict has a mediating role on the relationship between workaholism and well-being (Estimate = -.118 (.043), 95%CI = [-.189 – -.048], Bca 95%CI = [-.188 – -.048]) and stress has a mediating role on the relationship between workaholism and well-being (Estimate = -.0131 (.030), 95%CI = [-.183 – -.084], Bca 95%CI = [-.186 – -.085]).

Table 5.Path Coefficients in the Model

	Path Coefficients		
	Well-being	Work-Family Conflict	Stress
Workaholism	-.401** (.066)	.521** (.048)	.443** (.063)
Work-Family Conflict	-.226** (.082)		.392** (.067)
Stress	-.295** (.063)		

Note.- Adapted from Hayes, Preacher ve Myers (2011). Total Effect (W → WB) = -.709** (.056), values in parenthesis are standard errors, * p < .05, ** p < .01

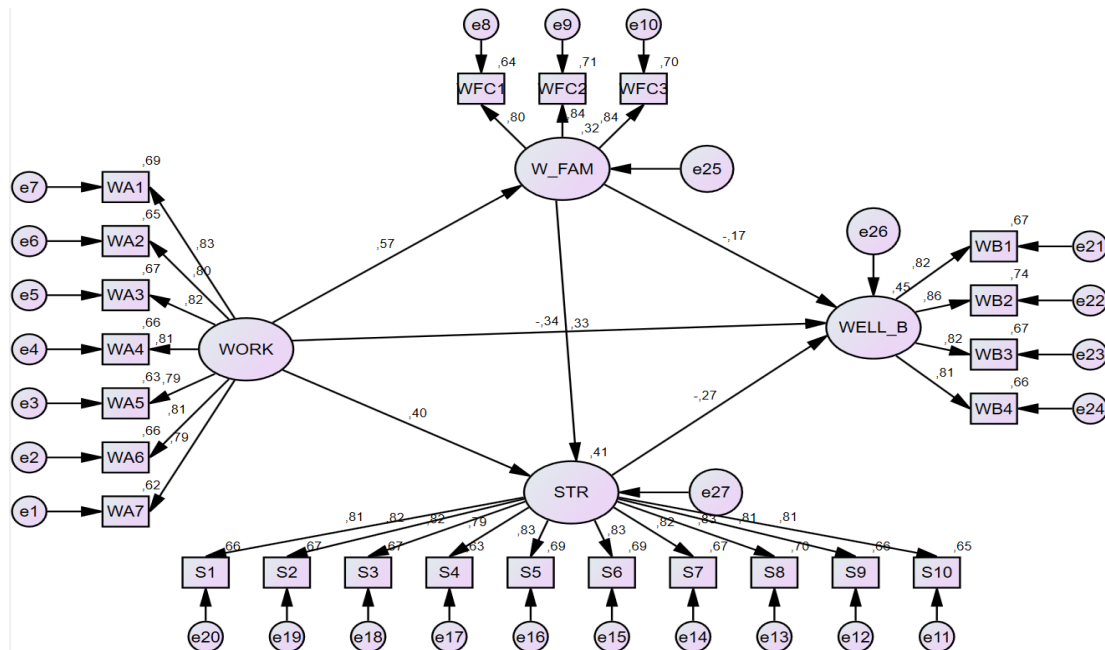


Figure 2. Structural Equation Modelling Results

Table 6. Indirect Effects in the Model

	Indirect Effects		
	Estimate	Symmetric 95% Confidence Interval	Bootstrap 95% Confidence Interval
W → WFC → WB	-.118** (.043)	-.189 – -.048	-.188 – -.048
W → S → WB	-.0131** (.030)	-.183 – -.084	-.186 – -.085
W → WFC → S → WB	-.060** (.017)	-.091 – -.035	-.095 – -.038
Total	-.309** (.046)	-.388 – -.237	-.390 – -.238

W = Workaholism, Work-Family Conflict = WFT, Stress = S, Well-being = WB, Note. - Adapted from Hayes, Preacher ve Myers (2011). Values in parenthesis are standard errors, * p < .05, ** p < .01

Moreover, the results showed that work-family conflict and stress have serial mediating roles on the relationship between workaholism and well-being (Estimate = -.309 (.046), 95% CI = [-.388 – -.237], Bca 95% CI = [-.390 – -.238]). These findings reveal that H₇, H₈, and H₉ are supported.

DISCUSSION AND CONCLUSIONS

In this section, we will first discuss the research findings in light of the previous studies and our suggested hypotheses. Afterward, we will discuss the limitations of this research, put forth suggestions for future studies, and point out to the practical implications.

Our present study focused on the relationships among the concepts of workaholism/work addiction, work-family conflict, stress, and well-being. The hypotheses H₁, H₂, H₃, H₄, H₅, and H₆ were developed to discover these relationships. Our first goal was to find out the nature of these relations. And the second goal was to examine the mediating and serial mediating roles of work-family conflict and stress on the relationship between workaholism and well-being. The hypotheses H₇, H₈, and H₉ were established to understand these relations.

The first hypothesis, that is workaholism has a positive and significant effect on work-family conflict, was observed to be supported. This finding has been found to be in line with the previous research findings arguing that workaholism and work-family conflict are correlated with each other and that workaholics tend to experience; poor family relationships, low family satisfaction, high work-family conflict, marital problems, more problematic relations, and higher divorce rates (Robinson & Post, 1995; Bakker, Demerouti, & Burke, 2009; Burke, 1999; Taris, Schaufeli & Verhoeven, 2005; Robinson, Flowers & Carroll, 2001). Scott, Moore, & Miceli, 1997, p. 292; Burke, 1999; Robinson, Flowers, & Carroll, 2001; Bakker et al., 2009; Bonebright, Clay, & Ankenmann, 2000; Taris et al., 2005; Robinson, Carroll, & Flowers, 2001).

The second hypothesis, that is workaholism has a positive and significant effect on stress, was also supported. Various studies have determined a positive correlation between workaholism and job stress (Spence and Robbins, 1992; Lanzo, Aziz, & Wuensch, 2016). Spence and Robbins's (1992) study discloses that workaholics have higher levels of job stress compared to non-workaholics. Bonebright (2001) has found that enthusiastic workaholics had higher job stress than non-workaholics. Non-enthusiastic workaholics were found to have higher job stress and higher levels of burnout than non-workaholics.

Beside these outcomes in the long-run, one of the most critical findings of workaholism researches is chronic stress. In numerous studies, chronic stress has been suggested to be linked to physical (McMillan et al., 2001; Spence & Robbins, 1992) and mental health complaints (Cobb, 1976; Kornhauser, 1965; Morris & Snyder, 1979; Taris et al., 2005; Schaufeli et al., 2008; Spence & Robbins, 1992). In other words, people who work a great deal of overtime are more likely to report high levels of stress and various health complaints (Sparks, Cooper, Fried, & Shirom, 1997; Spence & Robbins, 1992; Van der Hulst, 2003; Burke, 1999, 2000; Taris et al., 2005). The reaction of human body to the high level and chronic stress is contended to be as hormonal imbalance, impaired immune function, blood glucose imbalance, ulcer, chronic fatigue syndrome, allergy and et cetera (Şimşek, 2020, p.77).

The third hypothesis that is workaholism has a negative and significant effect on well-being, was supported. Well-being generally refers to the good life, feeling good, and functioning effectively (Huppert & So, 2013). Workaholism is not only negatively correlated with physical health (Burke, 2007) but it is also related to lower levels of job and family satisfaction, emotional well-being, and poor social relationships (Andreassen et al., 2014, p. 8). Dramatically, Fassel (1990, p. 2) defined workaholism as a progressive, fatal disease in which a person addicted to the process of working. That might be the most various identification of workaholism. In our

study, the workaholism level (Mean: 3.91, SD: .91) is high, so in the long run, it would be serious exhaustion and chronic stress source of teachers. In the future, the researcher may focus on workaholism and health relation within a long-term study.

In our study, we found the moderate effect of workaholism on well-being (table 5). The findings show that the respondent's "subjective happiness" level (Mean, 2.98, and SD, .99) is low. It means that they are generally unhappy people. Lyubomirsky and Lepper (1997) suggested that considering physiological responses, facial expressions, voice characteristics, cognitive processes, clinician reports, and adaptive versus maladaptive behaviors of respondents should be admitted. We have considered this indication. Our observation and face-to-face conversations with some of the participants and other subsidiary sources indicated that the participant teachers seemed unhappy in our population. The high workload density, unclear shared vision, role ambiguity, unclear future, high level past negative and future negative time perspectives (Boyd & Zimbardo, 2012), personal reasons, and some other structural factors might be the reason for this low-level well-beings. In literature, high workaholism levels and some organizational necessities (high expectation) were argued to cause some negative outcomes in life balance and satisfaction of some work force. Our observations revealed that the respondents had great difficulty in coping not only with over workload/job requirement but also with non-work factors. Work addicts might be masking something out, such as a desire to be away from home, perfectionism, self-control, and et cetera. In future, research might consider these factors. Because of pandemic (covid-19) conditions, teachers would be work out of school anywhere, and anytime so that this new flexible working hours may cause more workaholism. In the future, researchers can take into account these developments.

The fourth hypothesis, that work-family conflict has a negative and significant effect on wellbeing, was supported. The fifth hypothesis is that the work-family conflict has a positive and significant impact on stress, was also supported.

The sixth hypothesis, which suggested that stress had a negative and significant effect on wellbeing, was supported. The hypotheses analysis shows that work-family imbalance is negatively correlated with a good life and that high work-family conflict (Mean 4.37, SD .77) damages family relations. High work-family imbalance causes a high level of stress. Our findings indicate that moderately high stress (Mean 3.95, SD .86) also negatively triggers teachers' wellbeing. Wellbeing is measured by using the subjective happiness scale, which considers happiness from the respondent's perspective. Two items request from participants to identify themselves using both absolute ratings and ratings relative to peers. In comparison, the other two items offer brief descriptions of happy and unhappy individuals and ask participants the extent to which each characterization describes them (Lyubomirsky & Lepper, 1999). So, subjective happiness needed for self-evaluation. Although the self-evaluation that is not looked on lightly in the Turkish indirect cultural, consistent with our prediction, the participants' evaluation of themselves was apparent (high work-family conflict/stress and low well-being) and realistic in our study.

The seventh hypothesis arguing that work-family conflict has a mediating role in the relationship between workaholism and well-being was supported (table 6). Our findings also disclosed a mediating role of work-family conflict within this relationship. Longer work time, poor family relations, marital dissatisfaction, and low responsibilities towards their families cause a high level of work-family conflict (Robinson & Post, 1995; Bakker, Demerouti, & Burke, 2009; Scott et al., 1997). In this study, we see that these factors were significant in the well-being of teachers.

The eighth hypothesis that stress has a mediating role in the relationship between workaholism and well-being were was supported. Stress was affected by workaholism and also negatively affected well-being. High stress levels were observed to mediate between workaholism and well-being.

The ninth hypothesis is that work-family conflict and stress have serial mediating roles in the relationship between workaholism and well-being. In this study, we separately observed the mediating roles of work-family conflict and stress on in the relationship between workaholism and well-being. The most potent findings finding of this study, thus, is discovering the serial mediating roles of work-family conflict and stress in the relationship between workaholism and well-being.

Our research model about the serial mediating role was not tested before in the theory. In this study, our model was tested in the selected population. This occupational group seems to had high needs to self-sacrifice, dedication, long work hours, high personal satisfaction, high responsibility of being a role model, high self-esteem need, and high perfectionism. Although most findings were associated with the theory, it this research particularly contributed to the theory through its empirical finding of serial mediating roles of stress and work-family conflict on in the relationship between workaholism and well-being. First, this study focuses only on the

education sector in one geographical region and on high school teachers. Second, in our research, we did not make variance analysis between demographic and main research variables. We would recommend future researchers to take in samples that are more demographic and structural balanced. Third, we did not consider the fundamental factors (e.g., school type, classroom size, private schools) and the specific nature of the work itself (e.g., area of expertise, workload, student success). These factors may have a significant influence on the research variables.

We conducted our research and tested our models in the work context of Turkish society. We would recommend testing this model cross-culturally. It would be fascinating to conduct this study on the diverse international cultural samples, especially those from east and west. Including organizational outcome variables such as job satisfaction, job performance, and productivity along with the variables included in this study, would add significant insight into the understanding of workaholism.

Studying the causes of workaholism also provide causal links between the variables. In our study, the well-being measurement tool focuses on subjective happiness. In future research, the well-being of teachers could be measured by PERMA scales (Seligman, 2011). This tool defines well-being in terms of five separate but interrelated domains: Positive emotion, engagement, positive relationships with others, a sense of meaning or purpose in life, and accomplishment. Recent studies have provided support for this measurement model.

Our findings show us that workaholism negatively affected the well-being of the teachers. As well as affecting behavioral factors such as stress, work-family conflict of the teacher's, workaholism also affects organizational performance negatively (Porter, 1996; Seybold & Salomone, 1994). Future research could focus on the negative structural outcomes besides the behavioral results. Although workaholism is mostly regarded exclusively as a male disorder (Cochran & Rabinowitz, 2000), the prevalence of female work addicts has also argued to be rising (Holland, 2008, p. 6). Future researches might also focus on whether there is a exists a significant relationship between gender and workaholism's variances for the participants. Lastly, future researches could take into consideration the effects of, tenure, and chronic stress variables on the workaholism in the education sector with high school teachers.

Our study's key outcome was finding out the serial mediating roles of work-family conflict and stress in the relationship between workaholism and well-being. This empirical finding is expected to contribute to the field: the other findings related to workaholism and work-family conflict, stress, and well-being (Oates, 1971; Killinger, 1991; Robinson, 1998; Porter, 1996). It has been long known that teachers are the most significant and core assets of the education system. Serial mediating roles of work-family conflict and stress would be among the most critical findings for understanding and explaining unproductive outcomes of the teachers.

REFERENCES

- Andreassen, CS, Griffiths, MD, Hetland, J., & Pallesen, S. (2012). Development of a work addiction scale. *Scandinavian Journal of Psychology* 53, 265–272.
- Andreassen, CS, Hetland, J., & Pallesen, S. (2014). Psychometric assessment of workaholism measures. *Journal of Managerial Psychology*, 29, 7–24.
- Andreassen, CS, Ursin, H., & Eriksen, HR (2007). The relationship between strong motivation to work, "workaholism," and health. *Psychology and Health*, 22(5), 615-629.
- Atroszko, PA (2012). Research on Behavioural Addictions: Work Addiction. In: M. Baranowska-Szczepańska i M. Gołaszewski (Eds.), *Modern Research Trends of Young Scientists: Current Status, Problems and Prospects* (pp. 11-24). Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Handlu i Usług. ISBN: 978-83-61449-44-7.
- Atroszko, PA, Pallesen, S., Griffiths, MD, & Andreassen, CS (2017) Work addiction in Poland: adaptation of the Bergen Work Addiction Scale and relationship with psychopathology, *Health Psychology Report*, doi: <https://doi.org/10.5114/hpr.2017.68759>.
- Aziz, S. & Zickar, MJ (2006) A Cluster Analysis Investigation of Workaholism as a Syndrome. *Journal of Occupational Health Psychology*, 11(1), 52–62.

- Bakker, AB, Demerouti, E., & Burke, R. (2009). Workaholism and relationship quality: A spillover-crossover perspective. *Journal of Occupational Health Psychology, 14*, 23-33.
- Bayram, N. (2010). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş*. Ezgi Kitabevi.
- Bonebright, CA (2001). The Relationship Of Workaholism With Stress, Burnout, And Productivity. [PhD thesis, The University of Iowa].
- Bonebright, CA, Clay, DL, & Ankenmann, RD (2000). The relationship of workaholism with work-life conflict, life satisfaction, and purpose in life. *Journal of Counseling Psychology, 47*(4), 469-477.
- Boyd, J. & Philip, Z. (2012). *The Time Paradox: Using the New Psychology of Time to Your Advantage*, Random house e books.
- Burke, RA, Oberklaid, F., & Burgess, Z. (2004). Workaholism among Australian women psychologists: Antecedents and consequences. *Women in Management Review, 5*, 252-259.
- Burke, RJ (1999a). It's not how hard you work but how you work hard: Evaluating workaholism components. *International Journal of Stress Management, 6*, 225-240.
- Burke, RJ (1999b). Workaholism in organizations: The role of personal beliefs and fears. *Anxiety, Stress and Coping, 13*, 1-12.
- Burke, RJ (2000). Workaholism in organizations: Psychological and physical wellbeing consequences. *Stress Medicine, 16*, 11-16.
- Burke, RJ (2001). Workaholism components, job satisfaction, and career progress. *Journal of Applied Social Psychology, 31*, 2339-2356.
- Burke, RJ & Fiskebaum, L. (2009). Work motivations, work outcomes and health: Passion versus addiction. *Journal of Business Ethics, 84*, 257-263.
- Burke, RJ & Koksall, H. (2002). Workaholism among a sample of Turkish managers and professionals: An exploratory study. *Psychological Reports, 91*, 60-68.
- Clark, MA, Michel, JS, Zhdanova, L., Pui, SY, & Baltes, BB (2014). All work and no play? A meta-analytic examination of the correlates and outcomes of workaholism. *Journal of Management, 1*-38. doi: 10.1177/0149206314522301.
- Cobb, S. (1976). Social support as a moderator of life stress. *Psychosomatic Medicine, 38*(5), 300-314.
- Cohen, S., & Williamson, G. (1988). Perceived stress in a probability sample of the United States. In S. Spacapan & S. Oskamp (Eds.), *The social psychology of health: Claremont Symposium on applied social psychology*. Newbury Park, CA: Sage.
- Dudek, B., & Szymczak, W. (2011). Psychological, social and health consequences of workaholism. In: Dudek B, editor. *Social psychological and health consequences of workaholism*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 5-37.
- Fassel, D. (1990). *Working ourselves to death: The high costs of workaholism, the rewards of recovery*. Harper Collins.

- Fletcher, JK & Bailyn, L. (1996). Challenging the last boundary: Reconnecting work and family. In M. B. Arthur, & D. M. Rousseau (Eds.), *The boundaryless career* (pp. 256-267). Oxford University.
- Garson, B. (1990). *Work addiction: Organizational boon or doom*. Garson and Associates.
- Greenberg, J. (1987). *Comprehensive stress management*. Dubuque, IA: William C. Brown Publishers.
- Hair, JF Jr., Black, WC, Babin, BJ & Anderson, RE (2010). *Multivariate Data Analysis: A Global Perspective*, 7th edition. New Jersey, NJ: Prentice Hall.
- Hanson, P. (1985). *Stress for success: How to make stress on the job work for you*. Doubleday.
- Hayes, AF, Preacher, KJ & Myers, TA (2011). Mediation and the Estimation of Indirect Effects in Political Communication Research (pp. 434-465). In E. P. Bucy & R. L. Holbert (Eds.), *Sourcebook for political communication research: Methods, measures and analytical techniques*. New York: Routledge.http://adana.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_12/18152148_20192023_Adana_YI_Mem_Stratejik_Plan.pdf (Date Accessed: 22.05.2020)
- Huppert, FA, & So, TTC (2013). Flourishing across Europe: Application of a new conceptual framework for defining well-being. *Social Indicators Research*, 110, 837–861. <http://dx.doi.org/10.1007/s11205-011-9966-7>
- Kanai, A., Wakabayashi, M., & Fling, S. (1996). Workaholism among employees in Japanese corporations: An examination based on the Japanese version of the Workaholism Scales. *Japanese Psychological Research*, 38, 192–203.
- Killinger, B. (1991) *Workaholics: The respectable addicts*. Simon & Schuster.
- Korn, E., & Pratl, G. (1986). “Workaholism” often a sign of success. *Hospital Manager*, 16(1), 1-3.
- Kornhauser, A. (1965). *Mental health of the industrial worker: A Detroit study*. John Wiley.
- Lanzo, L., Aziz, S. & Wuensch, K. (2016). Workaholism and incivility: stress and psychological capital’s role. *International Journal of Workplace Health Management*, (9)2, 165-183. <https://doi.org/10.1108/IJWHM-08-2015-0051>
- Lyubomirsky, S. & Lepper, HS (1999). A Measure of Subjective Happiness: Preliminary Reliability and Construct Validation. *Social Indicators Research*, 46 (2), 137-155.
- Machlowitz, M. (1980) *Workaholics: Living with them, working with them*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Matthews, RA, Kath, LM, & Barnes-Farrell, JL (2010). A Short, Valid, Predictive Measure of Work–Family Conflict: Item Selection and Scale Validation. *Journal of Occupational Health Psychology*, 15 (1), 75-90.
- McMillan, LHW, Brady, EC, O’Driscoll, MP, & Marsh, N. (2002). A multifaceted validation study of Spence and Robbins’ (1992) Workaholism Battery. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 75, 357–368.
- Meydan, CH & Şeşen, H. (2011). *Yapısal eşitlik modellemesi AMOS uygulamaları*. Detay Yayıncılık.
- Morris, JH, & Snyder, RA (1979). A second look at need for achievement and need for autonomy as moderators of role perception–outcome relationships. *Journal of Applied Psychology*, 64(2), 173–178. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.64.2.173>

- Ng, TWH., Sorensen, KL & Feldman, DC (2007) Dimensions, Antecedents, and Consequences of Workaholism: A Conceptual Integration and Extension. *Journal of Organizational Behavior*, 28 (1), 111-136.
- Oates, W. (1968). On being a workaholic (a serious jest). *Pastoral Psychology*, (19), 16-20.
- Oates, W. (1971). *Confessions of a workaholic*. World Publishing Company.
- Orosz, G., Dombi, E., Andreassen, CS, Griffiths, MD & Demetrovics, Z. (2015). Analyzing Models of Work Addiction: Single Factor and Bi-Factor Models of the Bergen Work Addiction Scale, *International Journal of Mental Health Addiction*, 14, 662–671.
- Porter, G. (1996). Organizational impact of workaholism: Suggestions for researching the negative outcomes of excessive work. *Journal of Occupational Health Psychology*, 1, 70-84.
- Robinson, B., Carroll, JJ & Flowers, C. (2001). Marital estrangement, positive affect and locus of control among spouses of workaholics and spouses of nonworkaholics: A national study. *AmJFamTher*, 29, 397-410.
- Robinson, BE (1996). Concurrent Validity of the Work Addiction Risk Test as a Measure of Workaholism. *Psychological Reports*, 79(3_suppl), 1313–1314. doi:10.2466/pr0.1996.79.3f.1313
- Robinson, BE (1998). *Chained to the desk: A guidebook for workaholics, their partners and children and the clinicians who treat them*. NYU Press.
- Robinson, BE (1999). The Work Addiction Risk Test: Development of a tentative measure of workaholism. *Perceptual and Motor Skills*, 88, 199–210.
- Robinson, BE (1999) The Work Addiction Risk Test: Development of a Tentative Measure of Workaholism, *Perceptual and Motor Skills*, 88, 199-210.
- Robinson, BE, Flowers, C., & Carroll, J. (2001). Work stress and marriage: A theoretical model examining the relationship between workaholism and marital cohesion. *International Journal of Stress Management*, 8, 165-175.
- Robinson, BE & Post P. (1994). Validity of the Work Addiction Risk Test. *Perceptual and Motor Skills*, 78, 337-338.
- Robinson, BE & Post, P. (1995). Work addiction as a function of family of origin and its influence on current family functioning. *The Family Journal*, 3, 200-220.
- Robinson, BE & Post, P. (1997). Risk of work addiction to family functioning. *Psychological Reports*, 81, 91-95.
- Robinson, R. (1989). *Work addictions: Hidden legacy of adult children*. Deerfield Beach, FL: Health Communities, Inc.
- Salanova, M., Del Líbano, M., Llorens, S., Schaufeli, WB, & Fidalgo, M. (2008). La adicción al trabajo [Workaholism]. *Nota Técnica de Prevención*, 759, 22ª Serie. Instituto Nacional de Seguridad e Higiene en el Trabajo.
- Salmela-Aro, K. & Nurmi, J. (2004). Employees' motivational orientation and wellbeing at work. *Journal of Organizational Change Management* 17(5), 471-489.
- Schaeff, KS & Fassel, D. (1998). *The addictive organization*. Harper & Row Publishers.

- Schaufeli, WB, Shimazu, A. & Taris, TW (2009). Being driven to work exceptionally hard: The evaluation of a two-factor measure of workaholism in the Netherlands and Japan. *Cross-Cultural Research*, 43, 320-348.
- Schaufeli, WB, Taris, TW & van Rhenen, W. (2008). Workaholism, Burnout, and Work Engagement: Three of a Kind or Three Different Kinds of Employee Well-being? *Applied Psychology*, 57(2), 173-203. doi:10.1111/j.1464-0597.2007.00285.
- Scott, KS, Moore, KS, & Miceli, MP (1997). An exploration of the meaning and consequences of workaholism. *Human Relations*, 50, 287-314.
- Seligman, MEP (2011). *Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being*. New York, NY: Free Press.
- Seybold, KC & Salomone, PR (1994) Understanding workaholism: A view of causes and counseling approaches, *Journal of Counseling and Development*, 73, 4-9.
- Shimazu, A. & Schaufeli, WB (2009). Is workaholism good or bad for employee well-being? The distinctiveness of workaholism and work engagement among Japanese employees. *Industrial Health*, 47, 495-502.
- Shimazu, A., Schaufeli, WB & Taris, TW (2010). How does workaholism affect worker health and performance? The mediating role of coping. *International Journal of Behavioural Medicine*, 17, 154-160.
- Smith, DE & Seymour, RB (2004). The nature of addiction. In R. H. Coombs (Ed.), *Handbook of addictive disorders: A practical guide to diagnosis and treatment*: 3-30. Hoboken, NJ: John Wiley.
- Sparks, K., Cooper, C., Fried, Y., & Shirom, A. (1997). The effects of hours of work on health: A meta-analytic review. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 70, 391-408.
- Spence, JT & Robbins, AS (1992) Workaholism: Definition, measurement, and preliminary results. *Journal of Personality Assessment*, 58, 160-178.
- Şimşek, D. (2020). *Hücre sel sağlıktan ruhsal yolculuğa, Birim*. Nemesis Kitap.
- Taris, TW, Schaufeli, WB & Verhoeven, LC (2005). Internal and external validation of the Dutch Work Addiction Risk Test: Implications for jobs and non-work conflict. *Journal of Applied Psychology: An International Review*, 54, 37-60.
- Van der Hulst, M. (2003). Long work hours and health. *Scandinavian Journal of Work, Environment and Health*, 29, 171-188.

Yazar Katkı Oranı

Tüm yazarların katkısı eşittir.

PANDEMİ SÜRECİNDE ZORUNLU OLARAK EVDE BULUNMA PSİKOLOJİSİ BAĞLAMINDA BİREYLERİN MEKÂN ALGISINI ETKİLEYEN RENK TERCİHLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Duygu Merve BULUT¹, Tülay ÖZDEMİR CANBOLAT²

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI: 10.35379/cusosbil.989921

Makale Geçmişi:

Geliş 01.09.2021

Düzeltilme 22.11.2021

Kabul 15.12.2021

Anahtar Kelimeler:

Covid-19,

Pandemi,

Mekân Algısı,

Renk,

Armoni.

ÖZ

Tarihsel süreçte salgın hastalıklar, farklı dönemlerde insanlık tarihini etkileyerek bireylerde hissedilen önemli fiziksel ve psikolojik değişimler yaratmıştır. Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan Covid-19, DSÖ tarafından pandemi olarak ilan edilen salgın hastalıklar arasındadır. Modern dünyamızda insanlığı tehdit eden Covid-19 için toplum sağlığı gözetilerek alınan sosyal yalıtım önlemleri, bireylerin evde bulunmalarını zorunlu kılmaktadır. Bu süreçte bireylerin dinlenme, barınma, yeme-içme ihtiyaçlarına ek olarak ofis çalışma saatleri ve dışarıda geçirilen sosyal zamanlar, evde geçirilen süreye dâhil edilmektedir. Zorunlu olarak evde bulunma psikolojisinin bireylerde oluşturduğu ruhsal etki, kişinin mekân algısında değişime zemin hazırlamaktadır. Mekân algısının önemli parametrelerinden renge dair alınan kararlar ve bireyin rengi yorumlamasındaki değişimler, sürecin geri dönüşümleri arasındadır. Bireyin yaşadığı fiziksel yer, bir yere ait olma duygusunun en çok yaşandığı yerdir. Sosyal yalıtım sonucu popüler kültürde alışlagelmiş toplu yaşam döngüsünden uzaklaşarak mekana bağlılığa evrilen süreç, bireyin fiziksel yer ile anlamlı bağlantılar kurmasına ve sorgulamasına neden olmaktadır. Çalışmanın amacı mevcut bir salgın hastalık sonucu evde bulunmanın zorunlu olduğu durumlardan hareketle, bireylerin yaşam alanlarına ait renk yorumlamalarını sorgulamaktır. Çalışma, gündelik yaşam rutinlerinin çoğunu dışarıda geçirirken pandemi süreciyle rutinlerini konutlarında devam ettiren bireyleri kapsamaktadır. 100 birey üzerinde online anket ile ulaşılan analiz verileri, psikolojik bileşenlerin bireylerin renk tercihleriyle pozitif ilişkisini yansıtmaktadır.

EVALUATION OF COLOR PREFERENCES AFFECTING INDIVIDUALS' PERCEPTION OF SPACE IN THE CONTEXT OF MANDATORY STAYING AT HOME PSYCHOLOGY DURING THE PANDEMIC PROCESS

Article Info

Research Article

DOI: 10.35379/cusosbil.989921

Article History:

Received 01.09.2021

Revised 22.11.2021

Accepted 15.12.2021

Keywords:

Covid-19,

Pandemic,

Perception of Space,

Color,

Harmony.

ABSTRACT

In the historical process, epidemics've created significant physical, psychological changes felt in individuals by affecting humanity in different periods. Due to Covid-19 which is declared as a pandemic by WHO, social isolation measures taken by considering public health require individuals to be at home. Additionally to the needs of individuals such as rest, accommodation, office working hours, social times spent outside're also included in the time spent at home. The psychological effect that being at home's created on individuals paves the way for variability in the person's perception of space. The decisions taken regarding the color and the changes in the interpretation of the color of the individual're among the recycling of the process. The physical place where the individual lives's the place where the feeling of belonging to a place's experienced most. Consequently of social isolation, the process that evolves from the habitual collective life cycle in popular culture, evolves into attachment to space causes the individual to establish, question meaningful connections with the physical place. The aim of the study's to question the color interpretations of the living spaces of individuals, based on the situations where it's mandatory to be at home as a result of an epidemic disease. This study includes individuals who continue their routines in their homes with the pandemic while spending most of their daily life routines outside. The analysis data obtained through an online questionnaire on 100 individuals reflects the positive relationship between the psychological components and the color preferences of the individuals.

¹ Öğr. Gör., Toros Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, duyguerve.bulut@gmail.com, ORCID:0000-0001-5051-6353.

² Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, ozdemir.tulay@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3591-6575

Alıntılanmak için/ Cite as: Bulut, D. M., Özdemir Canbolat, T. (2021), Pandemi Sürecinde Zorunlu Olarak Evde Bulunma Psikolojisi Bağlamında Bireylerin Mekân Algısını Etkileyen Renk Tercihlerinin Değerlendirilmesi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (3), 269-277.

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımına göre pandemi, yeni bir hastalığın dünya çapında veya çok geniş bir alanda yayılmasıdır. Oxford Üniversitesi Epidemoloji Sözlüğü'ne göre uluslararası sınırları aşan ve genellikle çok sayıda insanı etkileyen bir salgın olarak tanımlanır (Last,1983/2001). Tarihsel süreçte milyonlarca insanın ölümüne sebep olan çeşitli salgın hastalıklar bireysel, toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal izdüşümlere sahiptir. Veba salgınları, İspanyol Gribi, Rusya Gribi ve H1N1 Virüsü, kitlesel ölümcül salgınlardan bazılarıdır. İlk vakaları Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinden bildirilen Covid-19 ise küresel bir sağlık krizinin günümüz temsilidir. Bavel ve Baicker (2020) Covid-19'u, şiddetli akut solunum yolu sendromu salgınına sebep olan ve insanlar arasında etkili ve sürdürülebilir bir şekilde yayılabilen koronavirüsü çeşitlerinden biri olarak ifade eder. Keşfedilememiş özellikleri ve etkilerinden dolayı Covid-19 vakaları için ilaç veya aşı tedavisi çalışmaları süreç içerisinde. Bu anlamda, bireylerin veya toplumların yetkili kişiler tarafından önerilen etkili koruma yöntemlerinden biri olan sosyal yalıtım sonucu evde bulunma süresinin artırılması, virüsün yayılımını en aza indirmek için önemlidir.

Bir sonraki bölüm, Covid-19'un potansiyel yayılımını engellemek adına gönüllü olarak veya sağlık uzmanları tavsiyeleri sonucu sosyal yalıtımın bireyler üzerindeki psikolojik etkisine ve mekan algısına yoğunlaşmaktadır.

Zorunlu Olarak Evde Bulunma Psikolojisinin Bireylerin Mekân Algısına Etkisi

Sosyal düzeni tehdit eden kitlesel salgının sadece fiziksel değil, kalıcı psikolojik etkileri olabilir, ruhsal zorluklara yol açabilir. Pandemiler sırasında viral iletimin yavaşlatılması davranışlarda önemli değişiklikler gerektirir. İnsanların davranışları sosyal normlardan etkilenir. Sosyal ve kültürel bağlamların çeşitli yönleri davranış değişikliğinin kapsamını ve hızını etkiler (Bavel & Baicker, 2020). Tan'a (1981) göre norm, insan davranışlarının toplumun sahip olduğu değerler doğrultusunda ölçüldüğü, değerlendirildiği ideal davranış veya doğrulardır. Bavel ve Baicker (2020), diğer insanlardan öğrenme veya sosyal onay alma arzusunun normlara uygunluk için geliştirilen farklı güdülerin sebeplerinden olduğunu belirtir. Bu anlamda Covid-19'un hızlı iletimini yavaşlatmak adına gerçekleştirilen sosyal yalıtım, bireysel ve kolektif davranışlardaki değişimin yansımasıdır. Covid-19'un bireyler üzerinde sebep olduğu psikolojik yük, sosyal ve davranış bilimlerinden elde edilen görüşler doğrultusunda uzman önerilerine dikkat çeker. Virüsün iletimi fiziksel mesafe dahil olmak üzere birçok faktöre bağlı olduğu için öz yalıtım zorunlu önlemler arasında gösterilir. Sosyal yalıtıma ilişkin kararlar bireysel ve toplumsal değişim sürecinde ahlaki karar verme yetisince desteklenir. Sosyal yalıtım, bir birey veya toplum arasındaki fiziksel temas eksikliği, sosyal ve kültürel mesafe olarak tanımlanabilir. Bireylerde davranış değişikliğini zorunlu kılan öz yalıtımın bireyler üzerinde çeşitli psikolojik etkileri mevcuttur. Uzun süreli öz yalıtım, daha zayıf bilişsel performans, depresif bilinç, sosyal tehditlere karşı artan duyarlılık ve korumacı sosyal bilişe sebep olabilir (Cacioppo & Hawkley, 2009). Bulduğumuz sürecin sosyal ve psikolojik yansımaları kaygı, güvensizlik, kontrol eksikliği ve yoğun düşünme ile sonuçlanabilir. Olumsuz etkilerine karşın, virüsün yayılımını durdurmaya veya yavaşlatmaya yardımcı olan öz yalıtım ile bireyler mekan olarak tanımladıkları bir sınırlılıkta belirli bir süre geçirir. Zorunlu veya gönüllü olarak gerçekleştirilen bu eylemde sınırlılıkları belli olan tanımlı alan çoğunlukla bireylerin evlerini ifade eder. Günlük yaşantılarındaki kesinti ve değişiklikler sonucunda bireylerin ev içindeki rutinleri ve paylaşımları evrilmeye devam etmekte ve bireylerin eve yükledikleri anlam ile değişmektedir. Öz yalıtım sonucu evde bulunmanın zorunlu kılınması bireyin yaşadığı fiziksel mekan ile etkileşiminde sorgulama yetisini de arttırmaktadır. Değişen duygusal reaksiyonlar, mekana ait tasarım kararları ile doğrudan ilişkilidir. Norberg-Schulz'a (1967) göre mimari mekan, içinde yaşayan kullanıcıların fizyolojik, psikolojik ve toplumsal gereksinmelerini karşılayan bir uzay parçasıdır. Kuban'ın (1992) ifadesi ile mimari mekan, içinde yaşanılan, insanı doğal çevreden ayıran özel boşluktur ve biçimsel olduğu kadar bireyin öz yaşamına ilişkin yansımalarını da barındırmalıdır. Lefebvre'nin algılanan, tasarlanan ve yaşanılan yer olarak belirttiği mekanı Middleton'ın (2013) söylemiyle duygusal, manevi, kültürel veya soybilimsel anlam yükleyerek yaşamaktayız. Mekanın boyutsal özellikleri, biçimlenişi ve tasarım kararları benliğimizin temsidir.

Aydınlı (1986) "İnsan algılarıyla, çevresini amaçlarına özdeşleştirerek ve aynı zamanda çevrenin sağladığı koşullara kendini uydurarak bulunduğu mekana anlam kazandırmaktadır." demiştir (s. 16). Dolayısıyla, bireyin mekanı algılama ve yorumlama şekli mekânsal örgütlenmenin belirleyicisidir. TDK'ye göre algı, bir şeye dikkati yönelterek o şeyin bilincine varılması, idraki olarak tanımlanır. Asar (2013) algıyı analiz, yorum ve sentez süreci sonunda bireylerde farklılaşan ve sürekli değişebilen bir olgu olarak belirtir. Algılama ise duyuşsal bilgilerin bireylere özgü yorumlanması olarak ifade edilebilir. Farklı bilim alanlarında çeşitli tanımlamaları bulunan algılamanın psikoloji bilimindeki aktarımını Budak (2000) "Her koşulda öznel bir yaşantı olan algılama, kişinin

geçmiş deneyimlerine, inançlarına, ihtiyaçlarına, dikkati etkileyen iç ve dış etkenlere, vb. bağlıdır ve bunlarla birlikte anlaşılmalıdır.” şeklinde belirtmiştir (s. 310).

Erkman (1973) algılamanın mimari açıdan önemini ise şöyle ifade etmiştir:

Algılamada hareket önemli bir rol oynar. Hareket eden gözlemci, çevresindeki yapıların çeşitli özelliklerini algılar. Yapısal özelliklerin yanında, asıl önemli olan, yapıların değişik anlamsal fonksiyonlarının algılanmasıdır. Algılamada, insan çevreden amaçlarına uygun enformasyonlar alır. Çevre her zaman algılayabildiğimizden daha fazla enformasyonlar yaymaktadır. İnsanın algı kapasitesi bu enformasyonların hepsini algılamaya yetmemektedir. Bunların seçimi ve algılanması gözlemcinin nitelik ve amaçlarıyla ilgilidir (s. 51).

Bu ifade doğrultusunda, pandemi sürecinde iç mekanda geçirilen sürenin artmasıyla mekan kullanımının nitelik ve amaçlarındaki değişim sonucu enformasyonların seçim ve algısındaki farklılıklar Erkman'ı desteklemektedir. Diğer bir söylem ile Covid-19'un yaşam biçimlerini etkileyerek yönlendirmesiyle bireylerin düşünce, davranış ve duygusal tepkilerinin değişmesi, kişilerin mekan algısına yansımaktadır. Virüsün hızlı yayılımını engellemek adına etkili yöntem olarak öz yalıtım mekanda geçirilen süreyi arttırmaktadır. Mekanın yaşantımızdaki rolü, Covid-19 sürecinde bireylerin davranış değişiminin kapsamı ve hızı ile değişmektedir. Graham ve arkadaşlarının (2015) ifadesi ile Covid-19 öncesi ev, psikolojik gevşeme, rahatlık ve güvenlik duygusunu ifade eden sığınak rolünderken, pandemi süreciyle evin, huzursuzluk, belirsizlik ve kaygı sonucu yapı ve sosyal çevre ile sınırı ifade eden sığınak rolüne evrildiği söylenebilir. Özgürlük ve zorunluluk arasındaki kavramsal bağlantı bireyin ev ile kurduğu yeni ilişkinin farklı bir ifadesidir. Kurulan yeni ilişkide mekanın görsel algılanma sürecindeki değişkenliği kavrayabilmek adına mekan algısını oluşturan tasarım parametrelerinin incelenmesi gerekir. Bu anlamda, mekan tasarım parametrelerinden, görünebilirliği ve algılanabilirliği sağlayan rengin psikolojik boyutuyla görsel algı üzerindeki etkisi önemlidir.

Bir sonraki bölüm mekanın görsel algılamasında renk kavramına, renk armonilerine ve rengin psikolojik ifadelerine yoğunlaşmaktadır.

Mekânın Görsel Algılamasında Renk ve Renk Armonileri

Aydınlı (1986) renk için “Mekânsal tasarım elemanları olan renk, form ve doku ayrı ayrı veya bir arada bilinçli olarak düzenlenerek mekan oluşturdukları sürece içinde bulunan insanlara tatmin edici ve mutlu bir ortam sağlamaktadırlar.” ifadesini kullanır (s. 45). Canbolat'a (2005) göre ise önemli tasarım öğelerinden renk, nesneden veya ışık kaynağından gelen ışığın, gözümüz aracılığı ile bizde meydana getirdiği duyumlar ve algılamanın niteliksel halidir. Rengi tanımlayabilmek adına tür, değer ve doygunluk ifadelerinin bilinmesi önemlidir. Tür; rengi tanımlayan dalga boyunun, değer; rengin parlaklığının, doygunluk ise rengin saflığının, renkliliğinin ölçüsüdür. Renkler arasındaki ilişkinin dairesel diyagramla gösterildiği renk çemberi, üç birincil (ana), üç ikincil (ara) ve altı üçüncül (tamamlayıcı) renk olmak üzere on iki renk tonundan oluşur (Şekil 1).



Şekil 1. Renk Çemberi (Kaynak: URL3).

Renk çemberinin referans alınması, renk armonilerinin oluşumunda etkili bir yardımcıdır. Renk tercihlerinde etkileyici renkler kullanmak yeterli değildir, renk uyumu da önemlidir. Kessler (2012) uyumlu renkleri çözümleyebilmek adına temel renk çemberinin altındaki kavramın ve üzerinde bulunan renk şemalarının çeşitliliğinin anlaşılması gerektiğini belirtir. Rastgele renklerin kendiliğinden seçimi kaotik renk ifadelerine yol açabilir. Bu sebeple, hangi renklerin birlikte en iyi şekilde çalıştığına karar vermek önemlidir. Renk uyumunun anlaşılabilirliği adına oluşturulan renk armonileri Şekil 2'de ifade edildiği gibidir;





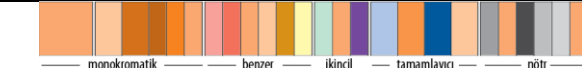
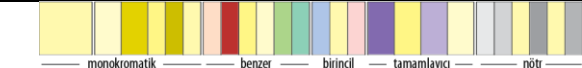
1; tek renk armonisi, 2; benzer renk armonisi, 3; tamamlayıcı renklerle oluşturulan armoni, 4; üçlü renk armonisi ve 5; dörtlü renk armonisidir.







Şekil 2. Renk Çemberinin Referans Alınmasıyla Oluşturulan Renk Armonileri (Kaynak: URL3).

Şen ve Özdemir (2017) “Evrensel olarak renklerin algılanışında, her bir rengin simgesel bir ifadesi ve taşıdığı anlamı bulunmaktadır” söylemi ile konuya yaklaşım sergiler (s. 187). Gezer (2012) de görsel algılama sürecinde renklerin fiziksel, psikolojik ve estetik boyutlarının göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgular. Şekil 2’de belirtilen ilişki ile oluşturulan renk armonileri, mekanın görsel algısında ve kimliğinin oluşumunda önem kazanır. Çalışmanın sınırlılığını belirleyen konular, bireylerin kimlik ifadesidir. Pandemi sürecinde kimliğin, psikolojik geçişlerin ve algı değişiminin bir yansıması olarak bireylerin renk tercihlerinde de değişimin olacağı öngörülmüştür.

Çalışmada renklerin duygusal ve psikolojik ifadeleri Lesa Sawahata’nın Color Harmony Workbook: A Workbook and Guide to Creative Color Combinations kitabında belirtilen 12 sıfat üzerinden ele alınmıştır. Türkçeleştirilmiş kavramlar için, renk armonileri ve duyarlar arasındaki ilişkinin ifadesi olarak kitaptaki soyut adlandırmalara en yakın kullanımlar tercih edilmiştir. Renk armonileri referans kitapta belirtilen renk birleşimlerine dair monokromatik, benzer, birincil, ikincil, üçüncül, tamamlayıcı ve nötr renk armonilerinden seçilmiştir. C-M-Y-K kodları verilen renkler Adobe Photoshop yazılımında bir araya getirilerek Şekil 3’te aktarılmıştır.

 <p>monokromatik — benzer — birincil — tamamlayıcı — nötr</p>	 <p>monokromatik — benzer — birincil — tamamlayıcı — nötr</p>
<p>Baskın (Powerful): Baskın renk şeması, <i>kırmızı</i> renginin ön planda tutulduğu izleyicinin dikkatini ve duygularını yakalayan renk şemasıdır. Kırmızı-turuncu, kırmızı-mor renklerini içeren şemalar kraliyeti, gücü ve cesareti ifade eder. Tamamlayıcı renkleri; yeşil, mavi-yeşil ve sarı-yeşildir.</p>	<p>Düşsel (Romantic): Beyazın kırmızıya karışımıyla elde edilen <i>pastel pembe tonları</i>, düşsel renk şemasının baskın rengidir. Narinliği, romantizmi, tutkuyu, sevgiyi ve dostluğu yumuşak bir şekilde yansıtır. Tamamlayıcı renkleri; pastel yeşil, sarı, lavanta, menekşe, açık gök mavisi ve şeftali rengidir.</p>
 <p>monokromatik — benzer — üçüncül — tamamlayıcı — nötr</p>	 <p>monokromatik — benzer — üçüncül — tamamlayıcı — nötr</p>
<p>Canlı (Vital): <i>Kırmızı-turuncu</i>, canlı renk şemasının ana rengidir. Canlı, coşkulu, neşeli ve sıcak etkiye sahiptir. Tamamlayıcı renkleri; gri, siyah veya canlı bir kırmızıdır.</p>	<p>Doğaya Ait (Earthy): Düşsel renk şeması, <i>kırmızı-portakal</i> renginin baskın olduğu; toprağın rengini ifade eden renk şemasıdır. Gün doğumu ve batımında oluşan yaşam enerjisini ve doğa sevgisini harekete geçirir. Tamamlayıcı rengi siyahtır.</p>
 <p>monokromatik — benzer — ikincil — tamamlayıcı — nötr</p>	 <p>monokromatik — benzer — ikincil — tamamlayıcı — nötr</p>
<p>Rahatlatıcı (Friendly): Ana rengi <i>turuncu</i> olan rahatlatıcı renk şeması; sıcak, net, iddiasız bir renk düzenidir. Bu sosyal renk tonunun iyimserliği, güveni, hoşgörüyü ve topluluk hissini uyandırdığı bilinir. Tamamlayıcı rengi mavidir.</p>	<p>Ilıman (Soft): <i>Nötr renklerin pastel şeftali tonuyla birleşimi</i> sonucu oluşan yumuşak renk şeması, sakin, davetkar, rahatlatıcı, ipeksi bir etkiye sahiptir.</p>
 <p>monokromatik — benzer — birincil — tamamlayıcı — nötr</p>	 <p>monokromatik — benzer — birincil — tamamlayıcı — nötr</p>

<p>Dinamik (Moving): Dinamik renk şeması, en açık tona sahip <i>sarı</i> etrafında ortalanır. Güneşin enerjisini yansıtan ve izleyiciyle doğrudan iletişim kuran bir renk düzenidir. Neşeli, canlandırıcı, yüksek enerjili ve hareketli bir etkiye sahiptir. Tamamlayıcı rengi menekşedir.</p>	<p>Elegan (Elegant): Beyazın sarıyla karşımı sonucu oluşan kremi renklerden <i>pastel sarı tonu</i>, şemanın ana rengidir. Zarafeti, zekayı, sakinliği ve uyumu temsil eder.</p>
 <p>monokromatik — benzer — ikincil — tamamlayıcı — nötr</p>	 <p>monokromatik — benzer — birincil — tamamlayıcı — nötr</p>
<p>Geleneksel (Traditional): <i>Yeşil ve siyahın birleşimi</i> ile oluşan geleneksel renk düzenleri, derin ve zengin tonları ile tarih, geçmiş, güven ve servet duygularını uyandırır.</p>	<p>Güvenli (Dependable): Güvenilirlik, sorumluluk ve dayanıklılık duygularını aktaran <i>lacivert</i>, şemanın ana rengidir. Beyaz ile kullanımı kaliteyi ifade eder.</p>
 <p>monokromatik — benzer — birincil — tamamlayıcı — nötr</p>	
<p>Sakin (Calm): Beyazın saflığı ve mavinin kararlılığının birleşimi ile oluşan <i>pastel mavi</i>, serinletici, yatıştırıcı ve sakinleştirici bir renk düzeni oluşturur. Tamamlayıcı renkleri; turuncu, sarı-turuncu ve kırmızı-portakaldır.</p>	<p>Kararlı (Professional): Nötr renklerden <i>gri</i>, kararlı renk şemasının merkezindedir. Endüstriyel bir yönü olan kararlı renk şeması, analitik ve duygusal olarak havalı bir atmosfer önerir. Tamamlayıcı renkleri akromatik renklerdir.</p>

Şekil 3. Renk Armonileri ve Duyular Arasındaki İlişkilerin Karşılığı Olan Soyut Kavramların Açıklaması.

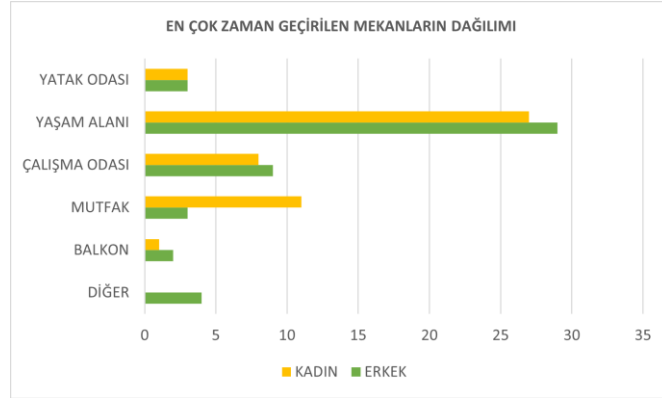
YÖNTEM

Çalışma kapsamında salgın hastalık sonucu zorunlu olarak evde bulunma psikolojisinin bireylerin renk tercihleri üzerine etkisini sorgulayabilmek için 100 kişinin Google Forms üzerinden iletilen online ankete katılımı sağlanmıştır. Katılımcılar, gündelik, sosyal ve kültürel yaşamlar için harcanan zaman diliminin çoğunluğunu konutları dışında geçiren kişiler arasından seçilmiştir. 50 kadın, 50 erkek katılımcıdan oluşan anket çalışmasında aktif çalışma yaş aralıkları düşünülerek 4 farklı; 25-35, 36-45, 46-55, 56-60 yaş sınıflandırması yapılmıştır. Her yaş sınıflandırması için eşit katılımcı sayısına özen gösterilmiş ve özellikle aynı konutu paylaşan kadın erkek katılımcılar arasındaki renk tercihleri sorgulanmıştır. Toplam 12 sorudan oluşan online ankette ifade edilen sıfatlar, renk armonileri ve görseller Lesa Sawahata'nın Color Harmony Workbook: A Workbook and Guide to Creative Color Combinations kitabından referans alınmıştır. Sawahata'nın çalışmasında renk armonileri 22 sıfat özelinde aktarılırken, online anket çalışmasında kavram karmaşasını önleyebilmek adına daha net okunabilen 12 sıfat seçilmiştir. Katılımcıların, salgın hastalık sonucu zorunlu olarak evde bulunma sürecinde en çok zaman geçirdikleri mekanlara ait renk kararları sorgulanmıştır. Anket çalışmasıyla ulaşılan veriler, SPSS istatistik programıyla analiz edilmiş ve değerlendirme sonuçları Araştırma Bulguları'nda aktarılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

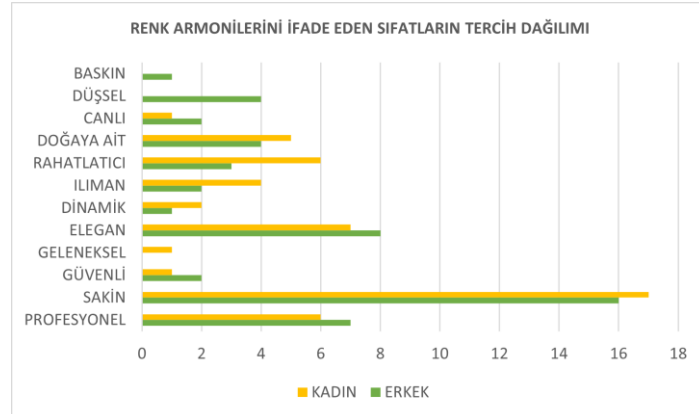
25-60 yaş aralığında 50 kadın 50 erkek toplam 100 katılımcı ile gerçekleştirilen anket çalışmasına ait sayısal verilere SPSS'in Frekans Analizi sonucu ulaşılmış ve veriler betimsel istatistiklerle aşağıda ifade edilmiştir. Verilerin genel olarak değerlendirilmesine karşın cinsiyet arasındaki farklılıklar da yorumlanmaya çalışılmıştır.

Verilen yanıtlar, kadın katılımcıların %80'inin, erkek katılımcıların ise %90'ının aktif çalışma hayatlarının olduğunu göstermektedir. Kadın ve erkek katılımcıların %66'sı Covid-19 sürecinde çalışmalarını yaşadığı mekanda, konutlarında devam ettirmektedir. Katılımcıların %51'i kent merkezinde kendilerine ait evde yaşarken yaşadıkları mekanları %26 oranla 2 kişiyle, %28 oranla ise 3 kişiyle paylaşmaktadır.



Şekil 4. Cinsiyet Değişkenine Bağlı Olarak En Çok Zaman Geçirilen Mekanların Dağılımı.

Kadınların %86'sı, erkeklerin %82'si pandemi sürecinde evde geçirdikleri zamanın arttığını ifade ederken Şekil 4'te de görüldüğü üzere en çok zaman geçirilen mekan olarak “yaşam alanı” kadınlarda %54'lük, erkeklerde %58'lik oranla en yüksek payı almaktadır. Yaşam alanı, konut özelinde çoğu insan gereksiniminin karşılandığı bir mekan olduğu için anlamlı ve işlevli konum olarak algılanmaktadır. En çok zaman geçirilen mekanda kullanılan renklerde değişiklik yapma isteği kadınlarda %78'lik, erkeklerde %50'lik oranla dikkat çekmektedir. Yağcı (2014) çalışmasında geçmişten günümüze ulaşan kültürel verileri değerlendirdiğinde mekanın üretimi, farklılaşması ve gelişiminde kadının mekan üzerinde daha etkin olduğunu vurgulamaktadır. Kadınların görsel bir dil aracılığı ile kendilerini ifade etme güdülerinin erkeklere oranla fazla olması, mekânsal kurguda değişiklik yapma isteklerini olumlu etkilemektedir.



Şekil 5. Cinsiyet Değişkenine Bağlı Olarak Renk Armonilerinin Tercih Dağılımı.

Katılımcıların en çok zaman geçirdikleri mevcut mekanlarındaki renk tercihlerinin 12 görsel ve sıfatla aktarıldığı renk armonilerinin tercih dağılımı Şekil 5'te belirtilmiştir. Ulaşılan veriler doğrultusunda kadınlarda en çok tercih edilen renk armonileri %34 Sakin (Calm), %14 Elegan (Elegant), %12 Dinamik (Moving), %12 Kararlı (Professional)'dir (Şekil 6).



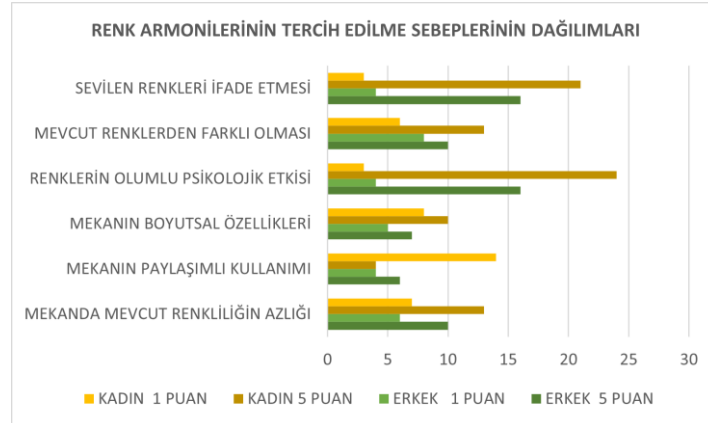
Şekil 6. Soldan sağa sırasıyla kadınların en çok tercih ettikleri renk armonileri; sakin, elegan, dinamik, kararlı. (Kaynak: Sawahata, 1999; 136, 80, 72, 176)

Erkeklerde en çok tercih edilen renk armonileri ise %32 Sakin (Calm), %16 ELEGAN (Elegant), %14 Kararlı (Professional), %8 Düşsel (Romantic)'dir (Şekil 7).



Şekil 7. Soldan sağa sırasıyla erkeklerin en çok tercih ettikleri renk armonileri; sakin, elegean, kararlı, düşsel. (Kaynak: Sawahata, 1999; 136, 80, 176, 24)

Kadın ve erkek katılımcıların ilk 2 tercihlerinin benzer olması pandemi sürecindeki psikolojik etkilerin yansımaları olarak değerlendirilebilir. Evde bulunma sürecinde bireylerde özgürlük ve iç-dış mekan kavramlarına verilen önemin evrildiği görülmektedir. Pastel mavinin egemen olduğu *sakin* renk armonisi ile sağlanan özgürlük ve ferahlık etkisi *elegan* (*elegant*) renk armonisinin sunduğu sakinlik, ışıklılık ve eğlence ile kullanıcılarda pozitif karşılık bulmaktadır. Itten'in (1970) ifadesiyle renkler tanımlı bir alanda birleştirilebilir ve renkler arasındaki niceliksel oranda bir rengin diğer renklere kıyasla daha belirgin olarak kullanılması ile egemenlik ve denge sağlanabilir. Katılımcıların *kararlı* renk armonisini öncelikli tercihleri arasına koyarak analitik iç mekan yaratma isteği Itten'in ifadesini desteklemektedir. Sarı renginin barındırdığı anlam ve enerji doğrultusunda *dinamik* renk armonisinin kadın katılımcılar tarafından seçilmesine karşılık erkek katılımcılarda pastel pembe ile romantizmin, tutkunun ve dostluğun vurgulandığı *düşsel* renk armonisinin seçimi ise cinsiyet kodlarındaki değişimi yansıtmaları açısından önemlidir.



Şekil 8. Cinsiyet Değişkenine Bağlı Olarak Renk Armonilerinin Tercih Edilme Sebeplerinin Dağılımı.

Şekil 8'de aktarıldığı gibi armonilerin tercih sebebi 1 en düşük, 5 en yüksek değeri ifade edecek şekilde sayısal değerlerle sorgulandığında ulaşılan veriler ise; kadın katılımcıların %42'si 5 puan, %34'ü 4 puan, erkek katılımcıların %32'si 5 puan, %34'ü 4 puan vererek seçtikleri armonilerin sevdikleri renklere yakınlığını belirtmektedir. Kadınların %28'i 4 puan, %26'sı 5 puan, erkeklerin %28'si 3 puan, %20'si 2 ve 5 puan vererek armonilerin mevcut renklerden farklılığını aktarıırken, renklerin katılımcılar üzerindeki olumlu psikolojik etkisi kadınlarda %48 5 puan, %32 oranla 4 puan, erkeklerde %34 4 puan, %32 oranla 5 puan olarak yansımaktadır. Kadınların %32'sinin 3 puan, %22'sinin 4 puan, erkeklerin %30'unun 3 puan, %26'sının 2 puan olarak değerlendirdiği mekanın boyutsal özelliklerini, kadınların %28'inin 1 puan, %24'ünün 3 puan, erkeklerin %38'inin 2 puan, %24'ünün 3 puan vererek belirttiği mekanın paylaşımli kullanım oranları takip etmektedir. Mekandaki mevcut renkliliğin az olması ise kadınlarda %38 4 puan, %26 5 puanla aktarıılırken erkeklerde %32 3 puan, %28 4 puan en yüksek sayısal oranlarla verileri etkilemektedir.

SONUÇ

Salgınla mücadele kapsamında alınan önlemler, bireylerde sosyal izolasyonu zorunlu kılmış ve uzun süreli kısıtlamalar evden çalışma uygulamalarının beraberinde sosyal ve kültürel yaşamları da kapalı mekanlara taşımıştır. Bireysel sorumluluk bilinci ile çoğu bireyin gündelik yaşam rutinlerini konutlarında devam ettirmesi psikolojilerini etkilemiş ve kişilerin fazla zaman geçirdikleri mekanlara ait renk tercihlerinde kararlarını sorgulatmıştır. Pandemi sürecinde eve yüklenen anlam evrilmiş ve zorunlu olarak evde bulunma psikolojisi bireylerin mekan algısının önemli bir ögesi olan renk kararlarını değiştirmiştir. Bu hususta, 100 katılımcı ile gerçekleştirilen anket sonucunda bireylerin %84'ünün evde geçirdiği zaman artmış ve yaşam mekanları %56'lık oranla en çok zaman geçirilen mekan olarak belirtilmiştir. Yaşam alanı, çalışma odası, mutfak gibi mekanlara dair renk tercihlerinde ise kadın ve erkek katılımcılar arasında farklılığa ulaşılmıştır. Kadın katılımcıların %78'inin renk değişikliği isteğine karşılık erkek katılımcıların %50'si renk değişikliğini olumsuz değerlendirmiştir. Buna sebep olarak kadın bireylerin çoğunluğunun tasarım kararlarına daha ilgili olması, gündemi takip etmesi ve erkek bireylerin çoğunluğunun buldukları mekana dair daha az eleştirel yaklaşımları öngörülmüştür. Her iki cinsiyette de tercih edilen renk armonilerinde benzer cevaplar görülmüş ve %33 oranla Sakin (Calm), en çok seçilen renk armonisi olmuştur. Mavinin ana renk olduğu Sakin renk armonisinde, oluşturulan renk birlikteliğinin yatıştırıcı ve serinletici psikolojik etkisinin tercih edilirliliğini olumlu etkilediği düşünülmüştür. Memiş'in (2007) çalışmasında vurguladığı gibi mavi renginin cinsiyet farklılığı olmaksızın en çok tercih edilen renk olması ise anket verisini desteklemiştir. Tercih yoğunluğunda Sakin, Elegan ve Kararlı renk armoni seçimleri cinsiyetlerde benzerlik gösterirken, kadın katılımcılarda Dinamik, erkek katılımcılarda Düşsel renk armonisi seçimleri öngörülen sonuçların dışındadır. Kadın katılımcıların hiçbirinin tercih etmediği, pembe renk tonlarının birlikteliğini vurgulayan Düşsel renk armonisinin %8 oranla erkeklerin en çok tercih ettiği 4.sıfat olması, alışlagelmiş fikirlerin değişimini yansıtması sebebiyle önemlidir. Seçilen renk armonileri puanlandırılırken sevilen renklerin kadın veya erkek katılımcılar üzerindeki olumlu psikolojik etkisi tercih edilmelerini pozitif etkilemiştir. Ancak, armonilerin buldukları mekandaki mevcut renklerden farklılığı, mevcut renkliliğin azlığı, mekânın boyutsal özellikleri ve mekânın paylaşımlı kullanımları sorgulanırken cinsiyet değişkeni etkili olmuş ve çok fazla oransal farklılıklar olmasa da erkeklerin performans değerlendirmeleri ortalama rakamlarla ifade edilmiştir. Erkeklerin tasarıma ait kararlarda kadınlara oranla daha az eleştirel olmasının, kadınların ise daha esnek ve eleştiriler yaklaşımı benimsemesinin verileri etkilediği söylenebilir.

Yürütülen çalışma, pandemi sürecinde deneyimlenen duygusal değişim ve fiziki mekan deneyimlerinin, özellikle kadınların mekan algısını değiştirecek renk kararlarında değişkenliğe sebep olduğunun göstergesidir. Rengin algılanmasında psikofiziksel değerlendirmelerde cinsiyet değişkenine ek olarak yaş, kültür, sosyal yaşam koşulları gibi parametrelerin ayrı analizi ile farklı sonuçlara ulaşılabileceği ise öngörüler arasındadır.

KAYNAKLAR

- Asar, H. (2013). *Mimari Mekan Okumasında Algısal Deneyim Analizinin Bir Yöntem Yardımıyla İrdelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Aydınlı, S. (1986). *Mekansal Değerlendirmede Algısal Yargılara Dayalı Bir Model* [Doktora Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Budak, S. (2000). *Psikoloji Sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Cacioppo, JT & Hawkey, LC (2009). Perceived Social Isolation and Cognition. *Trends in Cognitive Sciences*. 13 (10), 447–454. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2009.06.005>.
- Erkman, U. (1973). *Mimaride Etki ve Görsel İdrak İlişkileri* [Doktora Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Gezer, H. (2012). Mekânı Kavrama Sürecinde Algılama Bileşenleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21 (1), 1-10. <https://hdl.handle.net/11467/633>.
- Graham, LT, Gosling, S.D. and Travis, C.K. (2015). The Psychology of Home Environments: A Call for Research on Residential Space. *Perspectives on Psychological Science*, 10 (3), 346– 356. <https://doi.org/10.1177/1745691615576761>.

- Itten, J. (1970). *The Elements of Color: A Treatise on the color Color System of Johannes Itten Based on His Book The Art of Color*. John Wiley&Sons.
- Kessler, M. (2012). *Color Harmony in Your Paintings*. North Light Books.
- Kuban, D. (1992). *Mimarlık Kavramları*. YEM Yayınları.
- Last JM [Ed.] (2001). *A Dictionary of Epidemiology*, 4th edition. Oxford University Press: New York (Original work published in 1983).
- Memiş, HÖ (2007). *Renk Algısının Algısal Organizasyonunun Bireysel Farklılıklar Metodu ile Değerlendirilmesi ve Renk Algısında Cinsiyet Farklılıkları* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Middleton, S. (2013). *Henri Lefebvre and Education; Space, History, Theory*. Routledge.
- Norberg-Schultz, C. (1971). *Existance, Space and Architecture*. Praeger.
- Özdemir, T. (2005). *Renk Kavramı ve Konut İç Mekanında Tasarıma Etkileri* [Sanatta Yeterlik Tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Sawahata, L. (1999). *Color Harmony Workbook: A Workbook and Guide to Creative Color Combinations*. Rockport.
- Şen, A. & Özdemir, E. (2017). Tüketicilerin Renk Algısı ve Cinsiyet: Pazarlama Bakış Açısından Bir Araştırma. *U.U. International Journal of Social Inquiry*, 8 (1), 183-221. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/354762>.
- Tan, M. (1981). *Toplum Bilimine Giriş*. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Van Bavel, JJ, Baicker, K., Boggio, PS, & Capraro, V. (2020), Using Social and Behavioural Science to Support COVID-19 Pandemic Response, *Manuscript, Online Publish*. <https://www.nature.com/articles/s41562-020-0884-z>.
- Yağcı, E. (2014). Mekansal Tanımlarda Cinsiyet Kodları Kullanımının Göstergibilimsel Çözümlemesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 26, 259-274. <https://hdl.handle.net/11467/1446>.

SANAL KAYNAKLAR

URL1: https://en.wikipedia.org/wiki/COVID-19_pandemic, Erişim Tarihi: 12.05.2020.

URL2: https://en.wikipedia.org/wiki/Social_isolation, Erişim Tarihi: 12.05.2020.

URL3: <https://www.screenscape.com/blog/choosing-the-right-colors-for-digital-signage/>, Erişim Tarihi: 22.05.2020.

Yazar Katkı Oranı

Çalışma sürecinin denetleme, eleştirel inceleme, analiz ve/veya yorum aşamasında 2.yazarın araştırmaya katkısı %40'dır. Araştırmanın diğer süreçleri için birinci yazarın katkı oranı %60'dır.

FUZÛLÎ'NİN LEYLÂ VÜ MECNÛN MESNEVİSİNDEKİ KÂNÛNÎ METHİYESİ

İ. Çetin DERDİYOK¹

Makale Bilgisi

Kavramsal Makale

DOI: 10.35379/cusosbil.1034170

Makale Geçmişi:

Geliş 08.12.2021

Düzeltilme 14.12.2021

Kabul 30.12.2021

Anahtar Kelimeler:

Fuzuli,

Kanuni,

Leyla,

Mecnun,

Methiye.

ÖZ

Klasik edebiyatımızda pek çok şair Kanunî Sultan Süleyman'a methiye yazmıştır. Fakat Fuzûlî'nin methiyelerinin özel bir yeri olmuştur. Fuzûlî'nin divanında başta "Gül Kasidesi" olmak üzere Kanunî Sultan Süleymân'a yazılmış kasideler vardır. Bu yazımızın konusu, şairin Leylâ vü Mecnûn mesnevisindeki Kanunî Sultan Süleymân'ı öven "Bu bir tarik ile kesr-i nefsdür ve Mukaddime-i medh-i Padişâh-ı 'asrdur" başlıklı kasidesinin biçim özellikleri ve benzetme sanatına dayalı anlatımının incelenmesidir. 23 beyitlik kasidenin dört beytinde benzetme sanatı tespit edilememiştir. Benzetmeler konularına göre tasnif edildiğinde hak hukuk konularını içeren, yasalarla, kanunlarla ilgili olanların çokluğu dikkati çekmiştir. Ayrıca şah, padişah, sultan; saray, bina; gök, deniz ve dünya ile ilgili benzetmeler de tespit edilmiştir.

IN FUZULI'S MASNEVI OF LEYLA VÜ MAJNUN METHODOLOGICAL EXPRESSION IN THE COURT OF KNOWLEDGE

Article Info

Conceptual Article

DOI: 10.35379/cusosbil.1034170

Article History:

Received 08.12.2021

Revised 14.12.2021

Accepted 30.12.2021

Keywords:

Fuzuli,

Kanuni,

Leyla,

Majnun,

Praise.

ABSTRACT

Many poets in our classical literature wrote eulogy to Suleiman the Magnificent. But Fuzuli's eulogies had a special place. In Fuzuli's divan, there are eulogies written to Suleiman the Magnificent, especially the "Gül Kasidesi". The subject of this article is the analysis of the morphological features of the poet's eulogy titled "This is a tarik and kesr-i nefsdür and Mukaddime-i medh-i Padişâh-ı 'asrdur", which praises Sultan Süleyman the Magnificent in the masnavi of Leylâ vü Mecnûn. The art of simile could not be detected in the four couplets of the 23 couplet ode. When the similes are classified according to their subjects, the majority of those that include the subjects of right and law, the laws and the laws have attracted attention. In addition, shah, sultan, sultan; palace, building; similes related to sky, sea and earth have also been determined.

¹ Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, cderdiyok@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4055-8941.

Alıntılanmak için/ Cite as: Derdiyok, İ. Ç. (2021), Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisindeki Kânunî Methiyesi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30 (3), 275-282.

GİRİŞ

Bu yazıda Fuzûlî'nin Leyla ve Mecnun mesnevisinde yer alan ve mesneviden farklı bir vezinle yazılmış olan Kânûnî Sultân Süleymân methiyesini tanıtmaya çalışacağız. 23 beyitlik kaside nazım şekliyle yazılmış methiye, 26 beyitlik bir mesnevi bölümü arasına sıkıştırılmış gibidir. Ayrıca beyitlerdeki benzetme sanatlarının yoğunluğu dikkati çekecek ölçüdedir. Benzetme sanatlarının anlatımı güçlendirmesi bakımından önemli olduğunu düşünüyoruz.

Fuzûlî'nin Leyla ve Mecnun Mesnevisi, birkaç kez yeni Türk harfleriyle yayımlanmıştır. Bunlardan ilki 1956'da Necmettin Halil Onan tarafından gerçekleştirilmiştir. 1981'de Hüseyin Ayan, dipnotlarda günümüz Türkçesine çevirisini vererek (Pala, 2003, s. 163), 1996 yılında Muhammed Nur Doğan beyitlerin karşısına Türkçelerini yazarak Leyla ve Mecnun'u yayımlamıştır. İlhan Genç de 2005 yılında yayımladığı "Leyla ile Mecnun'un İki Şairi: Fuzûlî ve Sezai Karakoç" adlı kitabında iki eseri karşılaştırmış, bilhassa seçtiği beyitleri açıklayarak iki eseri tanıtmaya çalışmıştır. Ayrıca Kânûnî Methiyesi ve öncesinde yer alan 24 beyitlik mesnevi kısmından söz etmiştir (Genç, 2009, s. 59-61).

Leyla ve Mecnun mesnevinde "Bu kaside Hazret-i Padişâh şânındadır" başlıklı "mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün" kalıbıyla yazılmış 23 beyitlik Kanuni Sultan Süleyman'ı öven bir kaside yer alır. Kasidede nesip ve girizgâh kısmı bulunmamaktadır. Kasidenin 21, 22, 23. beyitleri dua niteliğindedir. Yani kaside 20 beyitlik methiye ve 3 beyitlik dua kısmından oluşmaktadır.

Kasidenin tamamlanmasından sonra dua niteliğinde iki mesnevi beytinin yer aldığı görülür. Methiye 26 beyitlik mesnevi kısmının 24 ve 25. beyitleri arasında bulunur. Bu durum Servet-i Fünûn şairlerinden Cenap Şahabettin ve Tefik Fikret'in farklı vezinlerde yazılmış şiirlerden oluşturduğu kompozisyonları düşündürmektedir. Fahriye ve nesip niteliğindeki mesnevi kısımlarını hacimli olmaları nedeniyle başka bir yazıda incelemeyi düşünüyoruz.

Kaside Metninin İncelemesi

İnceleyeceğimiz Fuzûlî'nin Leyla vü Mecnun mesnevisinde yer alan "Bu kaside Hazret-i Padişâh şânındadır" başlıklı, "mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün" kalıbıyla yazılmış 23 beyitlik kaside, doğrudan Kânûnî Sultan Süleymân'ı öven sözlerle başlar. Övgüler, kasidenin sonuna kadar sürer. 21. beyit şair Fuzûlî'nin adının geçtiği taç beyittir. 21, 22 ve 23. beyitler dua bölümünü oluşturur. Burada padişahın İslâm'ın koruyucusu olduğu belirtilir ve Allah'tan padişahın ikbalinin kalıcı olması dilenir.

Kasidenin içeriğine bakılarak 19 beytinde benzetme sanatlarının sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir. 23 beyitlik kasidenin 1, 7, 8 ve 18. beyitlerinin dışında hemen her beytinde benzetmeye dayalı mecazlı bir anlatım vardır. Bu özellik, şairin anlatımını canlı, etkili ve görünür kılmaktadır. Kaside incelenirken methiye beyitleri, önce vezin ve sözdizimi bakımından değerlendirilmiş, sonra hiçbir sözcük ekleyip çıkarılmadan kurallı bir cümle hâline getirilmiştir. İyi anlaşılmasını sağlamak için beyitler günümüz Türkçesine aktarılmış ve her bir beyte anlam verilmeye gayret edilmiştir. Böylece edebî sanatların, bilhassa benzetme sanatlarının daha açık bir biçimde ortaya konulmasına çalışılmıştır.

Bu kaside Hazret-i Padişâh şânındadır²

(Padişâh Hazretlerinin Övgüsünde Kaside)

Me fâ 'î lün me fâ 'î lün me fâ 'î lün me fâ 'î lün

1. Zihî kâmil ki 'akl-ı nükte-dân derkinde hayrândur

Vücûd-ı bîmisâli intihâb-ı nev'-i insândur (LM, 374 beyit)

"Zihî kâmil ki 'akl-ı nükte-dân derkinde hayrândur; vücud-ı bîmisâli intihâb-ı nev'-i insândur."

"Bu ne büyük bir olgunluktur ki incelikleri kavrayabilen akıl bile onu anlamakta aciz kalır; onun eşsiz varlığı insanoğlunun içinden seçilmiştir."

² Bu kaside Leyla ve Mecnun baskılarının her birinde farklı sayfalarda yer almaktadır: Necmettin Halil Onan, "Fuzuli Leylâ ile Mecnun" s. 41-44; Hüseyin Ayan, "Fuzûlî Leylâ vü Mecnûn", 5. basım, s. 70-73; Muhammed Nur Doğan, "Fuzûlî Leylâ ve Mecnun", 7. basım, s. 102-106.

Kasidenin hemen ilk beytinde padişah Sultan Süleyman'ın en zeki insanların bile anlamakta güçlük çektiği ve hayran kaldığı olgun bir kişiliği olduğu mübalâğa sanatıyla anlatılır. Ayrıca padişahın bu eşsiz özelliğiyle insanlar arasında seçilmiş olduğu belirtilir.

2. Felek bir dürc anun zât-ı şerîfi gevher-i yektâ
Cihân bir cism anun hükm-i revânî fi'l-mesel cândur

“Felek bir dürc, anun zât-ı şerîfi gevher-i yektâ; cihân bir cism, anun hükm-i revânî fi'l-mesel cândur.”

“Felek bir kutu, onun şerefli kişiliği benzersiz bir mücevherdir; bütün dünya kuru bir beden, onun yürürlükte olan yasaları insanı yaşatan can gibidir.”

Beytin birinci mısrasında gök bir kutuya, padişahın şerefli kişiliği de eşsiz bir inciye; ikinci mısrada ise dünya bir insanın bedenine, padişahın uygulanan emir ve yasaları bu bedene hayat veren ruha teşbih ediliyor.

3. Tarîk-i tâ'ati hem mezhebe hem millete nâfi'
Hilâf-ı meşrebi hem devlete hem dîne noksândur

“Tarîk-i tâ'ati hem mezhebe hem millete nâfi’; hilâf-ı meşrebi hem devlete hem dîne noksândur.”

“Onun tuttuğu yol, hem dinin hem milletin yararınadır; ona aykırı hareket ise hem devletin hem dinin aleyhinedir.”

Beyitte “Tarîk-i tâ'at, mezhep, dîn” gibi dinî ve “millet, devlet” gibi devletle ilgili terimler dikkati çeker. Padişahın uyguladığı yasalar, bir yola benzetilerek din ve mezhep kurallarına uygunluğu vurgulanır. Bu yasalara uymanın dine ve devlete faydalı, aksinin zararlı olduğu belirtilir.

4. İki kısım eylemiş küfr ile îmân yeddi iklimi
Anun hükmindedür ba'zı vü ba'zı kâfiristândur

“Küfr ile îmân, yeddi iklimi iki kısım eylemiş; ba'zı anun hükmindedür vü ba'zı kâfiristândur.”

“Hristiyan ve Müslümanlar dünyayı iki kısma ayırmış; bir kısmı onun emri altında olan Müslümanlardır, diğerleri ise Hristiyan ülkeleridir.”

“Yedi iklim” ile dünya, “küfr” ile Müslüman olmayanlar, “îmân” ile Müslüman toplumları kastedilerek beyitte mecazlar yapılmıştır. Ayrıca ikinci mısrada bu toplumların Sultan Süleyman'ın hükmü altında bulunduğu ifade edilmiştir.

5. Esâs-ı hükmidür ma'nîde bir sedd-i Sikender kim
Anun Ye'cûcdur bir yanı vü bir yanı insândur

“Esâs-ı hükmi, ma'nîde bir sedd-i Sikender'dür kim anun bir yanı Ye'cûc'dur vü bir yanı insândur.”

“Manâda onun yasalarının temeli, insanlara zararlı Ye'cûc kavmini insandan ayıran İskender'in setti gibidir.”

Ye'cûc ve Me'cûc Kur'ân'da Kehf suresinin 94. âyetinde³ ve Enbiyâ suresinin 96. âyetinde⁴ adları geçen insanlara zararlı, fesat çıkarıcı kavimlerdir. Beyitte padişahın yasaları, insanları Ye'cûc kavminden koruyan Sedd-i İskender'e benzetilmiş, Kânûnî Sultân Süleymân'ın kanunlarının önemi vurgulanmıştır.

6. Binâ-yı kadrîdür ma'nîde bir 'âlî 'imâret kim
Mukarnes tâk-i gerdûn ol 'imâretten bir eyvândur

“Ma'nîde binâ-yı kadri bir 'âlî 'imâretdür kim mukarnes tâk-i gerdûn ol 'imâretten bir eyvândur.”

“Manâda onun değeri, ulu bir yapı gibidir ki bütün gökyüzü o yapının bir göz eyvanı kadardır.”

Padişahın büyüklüğü beyitte ulu bir yapıya benzetilerek anlatılmıştır. Bütün gökyüzü, padişahın ululuğunu gösteren yapının bir eyvanı kadardır. Tek eyvanı gök kadar büyük olan bir yapıyı hayal etmek neredeyse

³ Kur'ân, Sûre XVIII, Kehf, âyet 94. “Dediler ki “Ey Zülkarneyn! Gerçekten Ye'cûc ve Me'cûc tâifesi, bu yerde fesad çıkarıyor. Sana harç ve masrafını versek de, bizimle onların arasına sed yapsan olmaz mı?” Ayıntabi Mehmed Efendi, Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Yüce Meâli (Baskıya hazırlayan İsmail Kurt), Huzur Yayınevi, İstanbul (Tarihsiz), s. 302.

⁴ Kur'ân, Sûre XXI, Enbiyâ, âyet 96. “Nihâyet Yecûc ve Mecûc seddi açılır. Halk, Ye'cûc ve Me'cûc, her yüksek yerden akın ederek inerler.” Ayıntabi Mehmed Efendi, Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Yüce Meâli (Baskıya hazırlayan İsmail Kurt), Huzur Yayınevi, İstanbul (Tarihsiz), s. 329.

mümkün değildir. Beyitteki mübalağalı anlatım oldukça dikkat çekicidir. Hayal gücünü zorlayan bu mübalağaya gulüvv denilebilir.

**7. Muzaffer dâ'imâ Sultân Süleymân Hân-ı 'âdil-dil
Ki her kim tâbi'-i fermânı olmaz nâ-müselmândur**

“Dâ'imâ muzaffer Sultân Süleymân Hân-ı 'âdil-dil ki her kim tâbi'-i fermânı olmaz nâ-müselmândur.”

“Savaşlarda daima üstün gelen adaletli Sultan Süleyman Han'ın emrine uymayanlar Müslüman olmayanlardır.”

Beyitte memdühun adı geçmektedir. Padişah Sultan Süleyman, savaşlardaki daimî başarısı ve adaleti anılarak övülmektedir. Ayrıca İslâm dinine uygun yasalar yapmış, kurallar koymuştur. Hatta “her kim tâbi'-i fermânı olmaz nâ-müselmândur” sözlerinden bu yasaların Hristiyan ve diğer din mensuplarının inançlarına uymadığı anlaşılıyor.

**8. Cihân-gîrî ki gün tek mülk teshîrine 'azm etse
Muhakkar cilvegâhı 'arsa-i İrân u Tûrân'dur**

“Cihân-gîrî ki gün tek mülk teshîrine 'azm etse, muhakkar cilvegâhı 'arsa-i İrân ü Tûrân'dur.”

“Öyle bir cihangir ki ülkeler fethetmek için güneş gibi sefere çıksa gideceği en küçük yer İrân ve Turan'dır.”

Cihângîr, “Ülkeler fetheden, yeni yurtlar bulup ele geçiren, fâtih” anlamlarına gelir. Arapça bir sözcük olan teshîr, “Bir yeri zorla ele geçirme” anlamındadır. Şair, beyitte sultanın fethedeceği en küçük yerin İrân ve Turan olduğunu söylüyor. Oysa İrân ve Turan Asya kıtasının önemli bir bölümünü oluşturur; aslında büyük ülkelerdir. Fuzûlî, 6. beyitte olduğu gibi burada da aşırı mübalağa yapıyor denilebilir. Fethedilen en küçük yer İrân ve Turan olursa daha büyük yerleri bir düşünmek gerekir. Şair, sultanın gücünü mübalağayla yansıtıyor.

**9. Sahî-tab' u mürüvvet-pîşedür kim bahr-ı eltâfi
Temevvüc kılrsa mevci fakr bünyâdına tûfândur**

“Sahî-tab' u mürüvvet-pîşedür kim bahr-ı eltâfi temevvüc kılrsa mevci, fakr bünyâdına tûfândur.”

“Yiğit ve eli açıktır; denize benzeyen ihsanı bağıışı, dalgalansa yoksulluk binasını temelinden yıkan bir tufan olur.”

Arapça “Sehâ”dan türetilmiş Sehi’ “Cömerd, sehâvetli, semâhatli, eli açık, vergili” anlamındadır. (Ş. Sâmî, 1998, s. 712) “Tabiat, huy” anlamındaki (Özön, 1973, s. 693), Tab' sözcüğüyle oluşturulan Sahî-tab' sözcüğü de “Cömert, eli açık” anlamında kullanılır. Mürüvvet sözcüğü de Arapça “Yiğitlik, mertlik, insanlık” anlamına gelir (Özön, 1973, s. 522). Şair, beyitte padişahın cömertliğini ve yiğitliğini, yoksulluk binasını kökünden söküp götüren deniz dalgasına benzeterek över. Beyitte yoksulluk bir binaya, padişahın cömertliği de denizde meydana gelen dev dalgalara teşbih edilmiştir.

**10. Kemîne kimseye kemter 'atâsı hâsıl-ı deryâ
Muhakkar meclise bezl-i hakîri behre-i kândur**

“Kemîne kimseye kemter 'atâsı hâsıl-ı deryâ, muhakkar meclise bezl-i hakîri behre-i kândur.”

“Yoksul birisine verdiği en küçük şeyin denizin verdiği kadar; yoksul bir topluluğa verdiği en küçük şeyin ise maden ocağının verdiği kadardır” şeklinde günümüz Türkçesine çevrilebilecek bu beyitte, padişahın cömertliği anlatılır. Hatta “deniz kadar, maden kadar” denilerek mübalağalı anlatım tercih edilir. Aynı zamanda padişahın “verdiği en küçük şey denizin verdiği kadar; yoksul bir topluluğa verdiği en küçük şeyin maden ocağının verdiği kadar” olduğunu anlatan sözlerde tezat sanatı da dikkati çeker.

**11. Vücûd-ı pâkile Hak rahmetidür 'âleme nâzil
İtâ'at ehline gösterdiği 'adl ile ihsândur**

“Vücûd-ı pâkile 'âleme nâzil Hak rahmetidür; itâ'at ehline gösterdiği 'adl ile ihsândur.”

“O, temiz varlığıyla Tanrı'nın dünyaya inmiş bir rahmetidir; yasalara uygun davrananlara daima iyilik ve adaletle davranır.” Beyitte padişahın temiz varlığı, acıyan ve esirgeyen Tanrı'nın yeryüzüne inmiş rahmetine benzetilir. Padişah da merhameti ve koruyuculuğuyla yasalara saygılı olanlara iyilikle ve adaletle davranmaktadır.

**12. Süleymân bârgâhıdur yakîn heybetlü dergâhı
Kim anda dîvler tâbi' perîler bende-fermândur**

“Yakîn heybetlü dergâhı Süleymân bârgâhidur kim anda dîvler tâbi’ perîler bende-fermândur.”

“İyi bilinen görkemli sarayı, Hz. Süleyman’ın sarayı gibidir; devler ve periler onun hizmetkârlarıdır.” Burada Sultan Süleyman’ın sarayı, Hz. Süleyman’ın sarayına benzetilmiştir. Hz. Süleyman’ın sarayında nasıl devler ve periler kul köle olmuşlarsa Sultan Süleyman’ın sarayında da şeytana benzeyen insanlar, periye benzeyen güzeller hizmet etmektedirler. Beyitte Sultan Süleyman ve sarayı, Hz. Süleyman ve sarayına; Sultan Süleyman’ın sarayındaki hizmetkârlar Hz. Süleyman’ın sarayındaki devler ve perilere teşbih edilmiştir.

**13. Mu’azzam leşkeridür bir bulut kim düşmene andan
Firengîler sadâsı ra’d toplar daşı bârândur**

“Mu’azzam leşkeri bir bulutdur kim andan düşmene Firengîler sadâsı ra’d, toplar daşı bârândur.”

“Onun muhteşem ordusu bulut gibidir; ordu geldiğinde Frengî topların sesi gök gürültüsü gibi yükselir; ordunun topları ise düşmanın üzerine taş yağdırır.”

Beyitteki “Mu’azzam leşkeri bir bulutdur” ifadesinde Sultan Süleyman’ın ordusu bir buluta; ordunun Frengî tarzı toplarından çıkan ses gök gürültüsü ve yıldırıma, toplarla atılan taş ve güller de yağmura benzetilir. “Firengîler sadâsı” sözü farklı yayınlarda; “Frengistanlıların sadası” (Ayan, 1981, s. 66), ve “Öyle ki; kafirlerin feryat ve figanları, (ondan kopan) gök gürültüsü” (Doğan, 2000, s. 85) şeklinde çevrilmiştir. Yani Frengîler, “Avrupalılar” olarak düşünülmüştür. “Firengîler sadâsı ra’d” ifadesinde “Frengî” sözcüğünün “Frenk tarzında yapılmış, savaşta düşmana taş ve güle atan bir çeşit top” olduğunu düşünüyoruz. Çünkü “ra’d” Arapça bir sözcük olup “Gök gürültüsü” için kullanılır (Özön, 1973, s. 604). Nitekim “Mahremî’nin Belgrad Fethine Kasidesi ya da Kanuni Methiyesi” adlı çalışmada top çeşitleri sayılırken “Frengî Top” adı da geçmektedir (Karavelioğlu, 2021, s. 219).

**14. Semendi seğridende lâmi’ olmuş ahter-i sâkıb
Sipâhı deprenende mevce gelmiş bahr-ı ‘ummândur**

“Semendi seğridende ahter-i sâkıb lâmi’ olmuş; sipâhı deprenende mevce gelmiş bahr-ı ‘ummândur.”

“Onun atı, koşmaya başladığında karanlığı delip geçen yıldız gibi parıldar; ordusu hareket ettiğinde coşkun bir deniz gibi dalgalanır.” “Semendi seğridende” ibaresi “atı koşmaya başladığında” anlamında kullanılmıştır. Padişahın atı, karanlığı delip geçen parlak bir yıldız; “deprenen” yani hareket eden ordusu da dalgalanan denize benzetilmiştir. “Mevce gelmek” dalgalanmak anlamındadır. Ayrıca beyitte karşılıklı olarak yer alan “semend-sipah, seğridende-deprenende, lâmi’ olmuş-mevce gelmiş, ahter-i sâkıb-bahr-ı ‘ummân” sözcükleri, leff ü neşr-i mürettep sanatını oluşturmaktadır.

**15. Seferde çekmek için haşmet ü ikbâl esbâbın
Araba ‘arş levhi ordusu gerdûn-ı gerdândur**

“Seferde haşmet ü ikbâl esbâbın çekmek için ‘arş levhî, araba; ordusu, gerdûn-ı gerdândur.”

“Seferde çıktığında arş levhası, levh-i mahfûz, yani alın yazısı onun görkemli araç ve gereçlerini çekmek için bir araba, ordusu da felek, yani dönen gökyüzü olur.” Kanunî, savaş için yola çıktığında levh-i mahfûz, onun savaş araçlarını çeken bir araba; ordusu da felek olur. Levh-i mahfuz, arabaya, ordu feleğe teşbih edilmiştir. Klâsik şiirimizde “Kehkeşân (Samanyolu)ın kervana benzetildiği görülür (Mütercim Âsım, 2000, s. 413). Araba sözüyle Kehkeşân da kastedilmiş olabilir.

**16. Zamânında yetüp cem’iyyet-i esbâba ‘ârifler
Olup derhem hemîn mahbûblar zülfi perîşândur**

“Zamânında ‘ârifler cem’iyyet-i esbâba yetüp, mahbûblar zülfi derhem olup hemîn perîşândur.”

“Onun devrinde ârifler (gönül ehli kimseler), vahdet-i vücud yolunda bir araya gelmişlerdir; bu nedenle güzeller, ıstıraha düşmüş, saçları başları perişan olmuştur.”

Günümüzde “Topluluk, toplum” anlamında kullanılan Arapça Cem’den türemiş Cem’iyyet sözcüğü, Tarifat’ta “Allah teâlâ’ya yönelmekte istek ve çabaların bir araya toplanması, Allah’tan başkasını bırakıp sâdece Allah ile meşgul olunmasıdır.” şeklinde tanımlanmıştır (Cürcânî, 1997, s. 77). Arapça “esbâb” sözcüğü de sebebin çoğuludur. Cem’iyyet-i esbâb, “Her şeyin bir arada olması, varlığın birliği” gibi bir anlamı belirtir. Tasavvuf düşüncesindeki vahdet-i vücud teorisini hatırlatır. Beyitte “ârif” sözüyle Allah yolunda olan dervişler, sâlikler düşünülebilir. Ârifler, Tanrı aşkıyla O’na ulaşmak için bir araya gelmişler, birlik olmuşlardır. Farsça bir sözcük olan “derhem”, “İncinme; yüz buruşturma” anlamındadır (Özön, 1973, s. 142). Beyitte güzellerin saç

kesreti, yani Tanrı'dan gayrı olan şeyleri bildirir. Güzeller, âriflerin ilâhî sevgiliye gönül vermeleri nedeniyle saçları gibi perişan olup ayrılığa düşmüşlerdir. Bu nedenle üzgün ve ıstırap içindedirler. Âriflerin bir araya geldiği, güzellerin saç gibi dağıldığı söylenerek tezat sanatı yapılmıştır.

17. Halâyık subh-tek handân olup mihr-i cemâlinden

Dil-i sûzân ile devrinde ancak şem' giryândur

“Halâyık, mihr-i cemâlinden subh-tek handân olup devrinde dil-i sûzân ile ancak şem' giryândur.”

“Yaratılmışlar, onun güneşe benzeyen güzel yüzünün etkisiyle sabah aydınlığı gibi gülüp mutlu olmuşlardır; onun devrinde yanmış kalbiyle ağlayan sadece mumdur.” Beyitte Sultan Süleyman devrinde, bütün yaratılmışların mutlu olduğu, ağlayan, üzülen bir kimse olmadığı, ağlayan biri varsa onun, yanıp eriyen mum olabileceği belirtilir. Mum, ağlama yönüyle insana benzetilmiş, fakat kendisine benzetilen insan belirtilmediği için kapalı istiare sanatı yapılmıştır. Aynı zamanda istiareyle birlikte teşhis sanatı vardır. Beyitte Kanunî Sultan Süleyman devrinde ağlayan bir kimse olmadığı, haksızlığa uğrayan kimsenin bulunmadığı söylenerek adaletin hüküm sürdüğü bir devir olduğu anlatılır.

18. Havâdisden mizâc-ı mülk tağyîrine imkân yoh

Kemâl-i 'adl ile tâ mülke Osmânoğlu sultândur

“Havâdisden mizâc-ı mülk tağyîrine imkân yoh; tâ mülke kemâl-i 'adl ile Osmânoğlu sultândur.”

“Osmanoğulları, mükemmel adaletiyle ülkeyi yönettiği sürece ortaya çıkan olaylardan ülkenin yapısının bozulması mümkün değildir.” Arapça Havâdis, “hâdis” sözcüğünün çoğul şeklidir. “Haberler, olaylar” anlamına gelir (Parlatır, 2011, s. 600). Kanunî devrinde pek çok siyasî olay yaşanmıştır. Hatta Sultan Süleyman devletin devamı için kendi çocuklarının idam fermanını vermiştir. Bu derece adaletli olunca devletin devam edeceğine olan güven tamdır.

19. Bihamdillah bugün havf u hatâdan şer' nâmûsın

Bulup tevfik-i nusret sahlayan Sultân Süleymân'dur

“Bihamdillah, tevfik-i nusret bulup bugün şer' nâmûsın havf u hatâdan sahlayan Sultân Süleymân'dur.”

“Tanrıya şükürler olsun. Bugün Tanrı'nın yardımını bulup, korku ve yanlışlardan dinin şerefini koruyan Sultan Süleyman'dır.” Arapça bir sözcük olan Nusret, “Yardım, avn, muavenet, muzaheret; Allah yardımı; zafer, başarı, üstünlük” anlamlarındadır (Parlatır, 2011, s. 1306). Arapça “vefk” sözcüğünden türemiş “Tevfik” de “Uydurma, muvafık bulma, mutabık görme; Allah'ın yardımına kavuşma” anlamlarını kapsar (Parlatır, 2011, s. 1714). “Tevfik-i Nusret” “Tanrı'nın yardımı” anlamında kullanılmıştır. “Sahlayan” sözcüğü ise Eski Anadolu Türkçesinde de rastlanan “Saklayan” sözcüğüdür (Dilçin, 1983, s. 177). Arapça Şer' sözcüğü “Allah'ın emri doğrultusunda dinî inançlara göre belirlenmiş kurallar, İlâhî kanun” anlamlarındadır (Parlatır, 2011, s. 1571). Kanun yapmakla bilindiği hâlde daha çok kanunlara uygun davrandığı, kararlarında mutlaka şeyhülislamın fetvalarına uymasıyla tanınan Sultan Süleyman “Kânûnî” sıfatıyla anılmıştır. Beyitten padişahın yüksek bir adalet duygusuna sahip olduğu, kimseye haksızlık yapmak istemediği, yasaların değerini, hükmünü koruduğu anlaşılır. Namus, onur, şeref daha çok insanlar için kullanılır. Beyitte “şer'in namusu” sözüyle şer'in insana benzetildiği görülür. Kendisine benzetilen öge insan, beyitte anılmadığı için kapalı istiare sanatı yapılmıştır.

20. Nişân-ı feyzidür ol nusret ü ikbâl kim hâlâ

Ne yan kim 'azm kılsa reh-beri te'yîd-i Yezdândur

“Ol nusret ü ikbâl, nişân-ı feyzidür kim hâlâ ne yan kim 'azm kılsa, reh-beri te'yîd-i Yezdân'dur.”

“Onun zaferi ve yüksek makamı bereketin işaretidir; şu anda bile nereye gitse Tanrı'nın emirleri onun kılavuzudur.”

“Te'yîd” Arapça “Kuvvetlendirme, sağlamaştırma” anlamında bir sözcüktür (Parlatır, 2011, s. 1717). “Yezdân”, Farsça “Allah” ve “Zerdüşst inancında hayır ilâhî” anlamlarındadır (Parlatır, 2011, s. 1836). Dilimizde bilhassa eski metinlerde bu beyitte olduğu gibi “Allah, Tanrı” anlamında kullanılır. “Te'yîd-i Yezdân” terkibi de “Tanrı'nın kabul ettiği, onay veya izin verdiği” anlamına gelir. Beyitte Kanunî Sultan Süleyman'ın Tanrı'nın izni olmayan hiçbir şeyi yapmadığı vurgulanır. Sultan Süleyman'a Kanunî denmesinin asıl nedeni de kanunlara sıkı sıkıya uymasıdır. “Şair bu durumu “reh-beri te'yîd-i Yezdân'dur” ifadesiyle açık bir biçimde belirtir. Tanrı'nın izninin bir rehber, kılavuza benzetilmesiyle teşhis ve kapalı istiare sanatı yapılmıştır. “Ol nusret ü ikbâl, nişân-ı feyzidür” ifadesinde de padişahın zaferi ve yüksek makamı, bolluk ve bereket sembolü olarak görülür.

**21. Dil ü cândan Fuzûlî ‘izz ü ikbâline ol şâhun
Rızâ-yı Hakk için dâim duâ-gûy u senâ-hândur⁵**

“Fuzûlî, ol şâhun ‘izz ü ikbâline dil ü cândan rızâ-yı Hakk için dâim duâ-gûy u senâ-hândur.”

“Fuzûlî, o padişahın mevki ve makamının yücelmesi için Tanrı rızasına gönülden duacıdır.”

Kasidenin şairi Fuzûlî’nin mahlasının geçtiği bu beyit, taç beyittir. Kasidenin dua bölümü de bu beyitle başlamaktadır. Fuzûlî, burada övgüyü hak eden padişahın ikbali için gönülden duacı olduğunu belirtir. Beytin “Rızâ-yı Hakk için dâim duâ-gûy u senâ-hândur” şeklindeki ikinci dizesinden kasidenin dua kısmına geçildiği açıkça görülür.

**22. Çü oldur hâmi-i İslâm vâcibdür anun medhi
Ne kim medhinden özge söz demiş andan peşimândur**

“Çü hâmi-i İslâm oldur; anun medhi vâcibdür; medhinden özge ne kim söz demiş, andan peşimândur.”

“Çünkü o İslâm dininin koruyucusudur; dinî kurallara göre de onun övmek vaciptir, gereklidir; Fuzûlî, onun övgüsünden başka sözler söylediğinde hep pişman olmuştur.”

Arapça “vucûb”dan türemiş vâcib sözcüğünün anlamı “Bırakılması caiz ve mümkün olmayan, yapılması gerekli olan, dince yapılması gerekli olan, farzdan sonra gelen emir derecesi”dir (Özön, 1979, s. 884). Padişahın İslâm dininin hâmisî, koruyucusu olduğu belirtildikten sonra onu övmenin vacip olduğu vurgulanır. Ona övgü sözü düzmeyenlerin üzüldükleri, pişman oldukları anlatılır. Padişah, İslam dinini koruyan bir muhafıza benzetilmiştir.

**23. İlahî bâki olsun dâ’im insân-perver ikbâli
Cihân-ı fâni içre tâ binâ-yı nev’-i insândur (LM 396 beyit)**

“İlahî! İnsân-perver ikbâli dâ’im bâkî olsun; cihân-ı fâni içre tâ binâ-yı nev’-i insândur.”

“Tanrım! İnsanoğlunun soyu fâni dünyada var oldukça, padişahın insanı yaşatan devleti ebedî olsun.”

Şair, kasideyi padişaha dua ederek bitirir. Gelip geçici dünyada insanoğlu var olduğu sürece onun yüce makamının, devletinin sonsuza dek sürmesini Tanrı’dan diler. Şairin sözleri, padişahın hakikaten insanlara yararlı işler yapan biri olduğunu düşündürür. İkbâl, padişahın parlak, yüce makamı için kullanılmıştır. Onun ikbali, insanı beslemekte ve yaşatmaktadır. İkbâl, insanı besleyen, yaşatan bir ebeveyne benzetilmiştir. Yine “binâ-yı nev’-i insân” terkiibiyle insanoğlu bir yapıya teşbih edilerek anlatılmıştır.

SONUÇ

İncelememize konu olan Fuzûlî’nin Leylâ vü Mecnûn mesnevisindeki Kanûnî Sultan Süleymân’ı öven “Bu bir tarîk ile kesr-i nefsdür ve Mukaddime-i medh-i Padişâh-ı ‘asrdur” başlıklı kaside, doğrudan doğruya övgüyle başlayıp duayla sona eren 23 beyitlik bir methiyedir. Methiyenin klasik kasidelerden farklı biçim özellikleri ve teşbihe dayalı mecazlı anlatımı hem Türk dilinin hem de şair Fuzûlî’nin anlatım gücünü gösteren bir belge niteliğindedir. Musarra bir beyitle başlayan ve 20 beyit süren methiye, dua niteliğindeki 3 beyitle tamamlanmıştır. Kasidenin içerik açısından en çok dikkati çeken yönü 19 beytinde tespit edilen teşbih sanatlarıdır. Kasidede görülen teşbihler tasnif edildiğinde hak hukuk konularıyla ilgili benzetmelerin yoğunluğu dikkati çeker. Kanun ve yasalarla ilgili benzetmeler 2, 3, 5, 11, 19 ve 20. beyitlerde yer almaktadır. 6, 12 ve 20. beyitlerde şah, padişah, sultan; 6, 9 ve 12. beyitlerde saray ve bina; 13, 14, 15. beyitlerde ordu ile ilgili teşbihler bulunmaktadır. Ayrıca kalan beyitlerde gök, deniz ve dünya ile ilgili teşbihlere de rastlanmaktadır. Şair kasidesinde benzetme sanatlarına dayalı mecazlı bir anlatım yolu izleyerek şiirin daha canlı ve etkili olmasını sağlamıştır.

Sonuç olarak, 23 beyitlik Kanûnî Sultan Süleyman Methiyesi, Kanûnî’nin yaşadığı devir ve kendisi hakkında pek çok bilgiyi bugüne ulaştırmakla beraber, şair Fuzûlî’nin Türkçe söz kalıpları ve bilhassa benzetme sanatına dayalı mecazlı anlatımı aracılığıyla Türk dilinin somut bir anıtı olmuştur denilebilir.

KAYNAKLAR

Ayan, H. (1981). *Leylâ vü Mecnûn*. Dergâh Yayınları.

⁵ Muhammed Nur Doğan yayınında “serâ-hândur” şeklindedir.

- Cürcânî, (1997). *Tarifât, Arapça Türkçe Terimler sözlüğü*. Tercüme ve Şerh eden: Arif Erkan), Bahar Yayınları, İstanbul.
- Dilçin, C. (1983). *Yeni tarama sözlüğü*. TDK Yayınları.
- Dilçin, C. (1992). *Örneklerle Türk şiir bilgisi*. 2. bs. TDK Yayınları.
- Doğan, MN (2000). *Fuzulî. Leylâ ve Mecnun (metin, düzyazıya çeviri, notlar ve açıklamalar)*. YKY.
- Genç, İ. (2009). *Leyla ile Mecnun'un iki şairi Fuzûlî ve Sezai Karakoç*. Şule Yayınları (3. bs.).
- Karavelioğlu, MA (2921). *Mahremî'nin Belgrad Fethine Kasidesi ya da Kanuni Methiyesi*. DBY Yayınları.
- Mütercim Âsım Ef. (2000, s. 413), Burhân-ı Katı. TDK Yayınları.
- Onan, NH (1956). *Fuzuli Leyla ile Mecnun*. Maarif Basımevi.
- Özön, MN (1973). *Büyük Osmanlıca Türkçe sözlük*. İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 5. Baskı.
- Özön, MN (1979). *Büyük Osmanlıca Türkçe sözlük*. İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 6. Baskı.
- Pala, İ. (2003). Leylâ ve Mecnûn. *İslâm ansiklopedisi* [C. XXVII, s. 162-164]. TDV.
- Parlatır, İ. (2011). *Osmanlı Türkçesi sözlüğü*. Yargı Yayınları.
- Sâmi, Ş. (1998), Kâmûs-ı Türkî. Alfa Yayınları.